

ДЗЕ

Літаратурна-мастацкі часопіс
дзеяслоў

№4(41)

/ ліпень-жнівень / 2009

.....

Выдаецца раз на два месяцы з 2002 году

Менск, 2009

Падпісны індэкс: **74813**

Чытайце «Дзеяслоў» у Інтэрнэце: www.dziejaslou.by

Рэдакцыя:

Барыс Пятровіч (Сачанка) —
галоўны рэдактар;
Эдуард Акулін, Алесь Пашкевіч —
намеснікі галоўнага рэдактара;
Анатоль Івашчанка.

Мастак — Генадзь Мацур.
Тэхнічны рэдактар — Людміла Фомчанка.
Карэктар — Наталья Карнеенка.

ілюстрацыі на вокладцы Аляксандра Канавалава:
на 1-й стар.: «Вузельчыкі на памяць», (2002);
на 4-й стар.: «Паланга. Хваля.», (200 http://kamunikat.org/litaraturnaja_bielarus.html 8).

Пасведчаньне аб рэгістрацыі сродку масавай інфармацыі
№ 2073 ад 23 красавіка 2003 г.

Заснавальнік — РГА «Літаратурна-мастацкі фонд «Нёман».
Юрыдычны адрас: вул. Кузьмы Чорнага, 18-2, 220012, г. Менск.

Адрас рэдакцыі:
220025 г. Менск-25, а/с 91
e-mail: dzieja@tut.by, dzieja@list.ru
www.dziejaslou.by
Тэл. 293-73-38.

Здадзена ў набор 28.06.2009 г. Падпісана да друку 31.07.2009 г.
Фармат 70x108 1/16. Папера афсетная. Друк афсетны.
Аб'ём — 27 ул.-выд. арк. Наклад 1000 асобнікаў. Заказ №

Надрукавана ў друкарні СТАА «Медысонт», ліцэнзія №02330/0056748 ад 22.01.04.
220004, Мінск, вул. Ціміразева, 9.

Кошт нумару — па дамове.

ДЗЕ

дзеяслоў

ЗЬМЕСТ

Проза	Леанід Дранько-Майсюк.	
	У Вільні і больш нідзе.	/ 5
	Франц Сіўко.	
	Тыдзень Вялікай Коткі. <i>Аповесць.</i>	/ 42
	Паліна Качаткова.	
Дрэвы, сьпілаваныя зімой. <i>Зацёмкі.</i>	/ 93	
Дар'я Ліс.		
Непалітычнае забойства. <i>Аповесць.</i>	/ 107	
Паэзія	Уладзімер Арлоў.	
	Пазнаю сябе ў сыне. <i>Вершы.</i>	/ 26
	Людміла Рублеўская.	
	Мы вернемся на Беларусь... <i>Вершы.</i>	/ 87
	Эдуард Дубянецкі.	
	О, як мне хочацца... <i>Вершы.</i>	/ 101
	Ігар Канановіч.	
Усьцешаны сонцам. <i>Вершы.</i>	/ 119	
Алена Шарэпа-Лапіцкая.		
Туга растаньня, туга каханьня. <i>Вершы.</i>	/ 211	
Конкурс	Творы і пераклады пераможцаў літаратурнага конкурсу, прысьвечанага памяці Карласа Шэрмана.	
	Павел Анціпаў	/ 124
	Аляксей Арцёмаў	/ 125
	Алеся Башарымава	/ 127
	Ірына Бельская	/ 129
	Віталь Быль	/ 131
	Дар'я Вашкевіч	/ 131
	Натальля Давыдоўская	/ 132
	Іна Заікіна	/ 134
	Кацярына Зыкава	/ 137
	Алена Карп	/ 140
	Ігар Кулікоў	/ 142
	Уладзь Лянкевіч	/ 143
	Паўліна Марозава	/ 148
	Алена Пятровіч	/ 150
	Віталь Рыжкоў	/ 151
	Аляксандра Сайко	/ 153
		/ 158

	Вераніка Сідарэнка	/ 159
	Алена Талапіла	/ 162
	Анка Упала	/ 175
	Юля Шадзько	/ 185
	Ганна Янкута	/ 188
Пераклады	Паўлін Джонсан-Тэкэяну́акей. Легенды Ванкувера. <i>Аповеды.</i>	/ 190
Дзёньнікі	Міхал Дубянецкі. «Трэба рызыкаваць». <i>Дзёньнікавыя запісы 1985-1988 гадоў.</i>	/ 215
Спадчына	Антон Луцкевіч. Нарысы з гісторыі беларускае літаратуры. <i>Прадмова Анатоля Сідарэвіча.</i>	/ 233
Словы	Я ў доме гэтым сам ня свой... <i>Гутарка Андрэя Масквіна</i> з <i>Анатолем Вярыцкім.</i>	/ 244
	Братэрства на розны лад. <i>Гутарка журналісткі</i> <i>Алены Шуваевай-Петрасян</i> з <i>пісьменьнікам Васілём Якавенкам.</i>	/ 287
Палеміка	Алесь Тарановіч. Мадэрнізм учора, сёння ...заўтра? <i>Споведзь былога мадэрніста.</i>	/ 248
Згадкі	Якуб Лапатка. Дзяцінства сьветлая часіна. <i>Старонкі ўспамінаў.</i>	/ 260
Гісторыя (Да 1000-годдзя Літвы)	Алесь Краўцэвіч. Інтэлігент на троне: выпрабаваньне на трываласьць.	/ 275
	Іван Саверчанка. Аповесьць пра Войшалка.	/ 282
Практыкум	Галіна Каржанеўская. Іранічнае. <i>Вершы.</i>	/ 296
	Алесь Няўвесь. Хто ж сімвалізуе Беларусь? <i>Фельетоны.</i>	/ 301
Бліц-крыт	Размова пра кнігу Дзьмітрыя Плакса “Трыццаць тэкстаў”.	/ 319
Дзеяпіс	<i>Новыя выданьні</i> <i>на кніжных паліцах «Дзеяслова»</i>	/ 330
	<i>Ліст у рэдакцыю</i>	/ 333

Леанід Дранько-Майсюк

...у Беларусь прыходзяць,
як у веру!..

У Вільні і больш нідзе

ІВАН ЛУЦКЕВІЧ

“...Я не парупіўся даць табе сваё імя”, – паміраючы,
сказаў Іван Луцкевіч сваёй каханай Юліяне Мэнке.

Іван Луцкевіч не дажыў да сарака
І Вільню ў свой апошні міг ня бачыў.
Дзявочай зоркаю лагодная рука
Ласкава легла на ягоны лоб юначы.

Як родны сьпеў, як родная струна –
Пяшчотны дотык любай Юліяны;
А з горшай карты выпала адна:
Ня ў Вільні паміраць, а ў Закапаным.

Такі ўжо лёс – ад долу да нябёс!
Імгненьне доўгае, каб дыхаць, засталася;
І, пэўна, толькі той шчасьлівы лёс,
Калі зьмяніць нічога нельга ў лёсе!

Такі ўжо край... І як сказаць: “Бывай...” –
Калі ён сіратою застаецца;
Калі яшчэ ніяк ня ўцяміць край
Адкуль вядзецца ён і як завецца...

Іван Луцкевіч з маладосьці спорнай той,
Што ў памяркоўнасьці ня бачыць меру
І верыць толькі ісьціне адной:
У Беларусь прыходзяць, як у веру!

Усё зрабіў; усё зрабіў, што мог;
Праменьне беларускае прасторы
Сабраў з усіх раскіданых дарог,
Шлях паказаў, што выведзе з пакоры.

На лад настроіў, зьбеглае ў разлад!
А тут, у Закапаным нежаданым,
Маленьне-просьба: брат мой, родны брат...
Трызньеньне-мроя: Юля, Юліяна...

Брат у Парыжы. Разьвітацца як?
Што разьвітацца – не пра тое мова...
Там Беларусь прызнаюць – гэта так!
Даб’ецца брат таго абавязкова!

Ды гэтай радасьці вялікай акрамя,
Яшчэ й шкадоба ные несьціхана:
Ня будзе, не – насіць яго імя
Палоньніца пакуты Юліяна.

Ня будзе, не – у Вільні іхні дом,
Як і нідзе той дом ужо ня будзе;
Ні дахам, ні дзьвярыма, ні акном
Не супакоіць змучаныя грудзі.

Падумаў шчэ, як і Міцкевіч малады
Падумаць мог з выгнаньніцкае долі:
Хто гвалтам гнаны з Вільні, той тады
У Вільню ўжо ня вернецца ніколі.

Прыстанак знойдзе ж у зямлі чужой,
Хіба душою вернецца на Росы
(Татарска-беларускаю душой!)
І лёсам, па-апостальскаму босым.

І вось яно... Чужога неба дно
Такое нізкае, што не бывае ніжай.
У сон апошні сыціснута яно:
Антон, мой брат, пачуй мяне ў Парыжы!

17 сакавіка 2009. Аўторак. Менск.

Афіны, Парыж і Вільня

Я нарадзіўся ў Давыд-Гарадку, жыву ў Менску і да нядаўняга часу мне было мала Давыд-Гарадка і Менску, мне было мала свайго, бо жыў маладымі ўяўленьнямі і, вандруючы (як нейкую асаблівую асалоду!), шукаў у Еўропе горад – места яшчэ аднаго роднага зьместу.

Я спадзяваўся перш за ўсё на Афіны і Парыж.

Чаму?

Ды таму, што па-школьнаму верыў: Афіны і Парыж нечужыя.

Вось блакотны хуткапіс тых маіх “школьных” спадзяваньняў...

10 лістапада 1989. У афінскім аэрапорце плача кот, а дзьве маладыя жанчыны ў блакітнай уніформе, як заведзеныя, выкрыкваюць адно і тое ж слова: “Тэль-Авіў! Тэль-Авіў! Тэль-Авіў!”

Пэўна, шукаюць транзітнікаў, эмігрантаў з СССР.

Па дарозе ў гатэль бачу Парфенон, і сама па сабе набягае метафара: Парфенон – празрысты шкілет хараства.

Афінскія дамы – без балконных нарастаў і з доўгімі лоджыямі; яны рыхтык такія ж, як і ўсходнія шматярусныя пагады.

А дрэваў мала, таму кожная галінка сіратаю кідаецца ў вочы.

11 лістапада 1989. На пляцы Канстытуцыі танканогія і гарбаносыя гвардзейцы ахоўваюць прэзідэнцкі палац; штыхі на іхніх карабінах поўныя тэатральнага падману; у сваім дэкаратыўна-маляўнічым адзеньні гвардзейцы адначасова падобныя на панчошных буслоў і такіх жа панчошных паўлінаў.

ЛЯ Акропаля крыклівыя юнакі прадаюць каляровыя па 100 драхмаў паштоўкі з відарысам Парфенона, белы мрамур якога яшчэ больш робіцца белым ад тутэйшага сьляпучага паветра.

12 лістапада 1989. Прасунуўшы ў акенца касы 300 драхмаў, зайшоў у порнакінатэатрык “Астрон” і зрабіў гэта толькі таму, што яшчэ ніколі не завітваў у такія ўстановы.

Па праглядзе мяне падхапіў пад локаць сьлізкага выгляду фацэт і забумкаў па-руску: псіхолаг, пэўна ж, па вачах маіх здагадаўся, што я з Саюзу!

Я расслабіўся, таму ён лёгка давёў мяне да публічнага дому “Мірына”, што стаяў у бліжэйшым суседстве з маім гатэлем “Ахіліён”.

Як тут усё проста!

13 лістапада 1989. Еду на Эгейскае мора; аўтобус па-чарапашы сунецца з песнага места, вуліцы якога – як двум коньнікам разьбехацца.

Чым бліжэй да вялікай вады, тым вальнейшая дарога.

Аднак жа мора ў Грэцыі нейкае местачкова-аптэчнае – пахне ёдам і нашым балотам, а яшчэ хавае ў сабе раённае трапятаньне лістападаўскага блакіту.

Купаюся і пытаюся ў сябе:

– Ці прыгожыя афінянкі?

Выходжу з вады і сам сабе адказваю:

– Вечная праблема для грэкаў. Праз гэта яны і ўкралі Алену!

14 лістапада 1989. З пляцу Аманія ў порт Пірэі можна даехаць на электрыцы ўсяго за 30 драхмаў.

Пірэі наскрозь працяты густым рыбным пахам і смуродам ненасытнага чаканьня – шматлікія крамнікі чакаюць пакупнікоў, якіх амаль няма.

У нейкай харчэўні, таксама ж набітай рыбным духам, п’ю віно.

Гаспадар харчэўні крычыць на ката, які раптам скокнуў на мой стол.

15 лістапада 1989. Каб у Афінах перамог ленінскі сацыялізм, то вельмі цяжка было б на такіх вузкіх вуліцах праводзіць масавыя сьвяточныя шэсьці ў гонар чарговай рэвалюцыйнай гадавіны.

Хоць ты прасіся з усімі працоўнымі ў наш Саюз!

Думаю так, бо зноў жа аўтобус, як на заўтра, выціскаецца з места; едзе па дарозе: Фівы – Левадзія – Дэльфы.

Мінаем марафонскае вадасховішча – яно, да слова сказаць, поіць Афіны, і ад яго да Акропаля алімпійскія 42 кіламетры.

Мінаем ростані дарог, на якіх, сам таго ня ведаючы, Эдып забіў свайго бацьку.

А вось і Дэльфы – тут можна даведацца ў аракула пра свой лёс і, глядзячы на высахлую кастальскую крыніцу, успомніць радок Міхася Стральцова: “Кастальскай смагі слодыч альбо горыч...”

16 лістапада 1989. Сёньняшнія Афіны – лаўровая правінцыя; загон для катой і матаролераў; катой сапраўды шмат, а матаролераў, здаецца, яшчэ болей.

Як гандлёвая неабходнасьць, зрэдку чуецца й польская мова; палякі, мусіць, самыя мітусьлівыя дзеці Гермеса.

Увогуле ж, Афіны – суцэльная крама; тут гандлююць скрозь, акрамя хіба што храмаў; усё ж баяцца – а раптам зноў зьявіцца Хрыстос.

На працягу бясконцых стагоддзяў у Грэцыі йшла вайна паміж філасофіяй і гандлем – гандаль перамог.

17 лістапада 1989. Пакідаючы Афіны, еду паўз Акропаль, над якім узвысілася страла вежавага крана – пачалася яшчэ адна рэстаўрацыя.

Лёгка цень ад стралы падае і на рэшткі калон дагістарычнага храма Зеўса.

У самалёце ж побач са мной былы салдат барона Урангеля; старому пад дзевяноста; у лістападзе 20-га пакінуў Крым, і вось праз 69 гадоў яму дазволілі вярнуцца!

Такі ён, блакнотны хуткапіс маіх афінскіх спадзяваньняў, а от спадзяваньні парыжскія...

28 студзеня 1992. Аўторак. Ніколі ня бачыў, як пацук зьлізвае расу з ланцуга, як певень сядзіць на цыганскай будзе, як у рышток сплывае размоклы, абгрызены пернік, як сьвеціцца ўночы вежа Эйфеля – гэта ўсё ўяўлялася.

Калі думаў, марыў, летуцеў, мроіў, сьніў – урэшце, трызьніў пра свой прыезд у Парыж, то чамусьці здавалася, што гэта адбудзецца ў нядзелю.

Аднак жа апынуўся ў Парыжы ў аўторак.

Места амаль вясновае, сьнегу зусім няма, цёпла і ўтульна.

29 студзеня 1992. Серада. Сонечны Парыж пасярод зімы!

На мосьце Мастацтваў пачынаю выдурняцца, здаецца, пад Флабэра: сьмерць для ўсіх зрабілася непазбежнай і павінна была хутка прыйсьці.

30 студзеня 1992. Чацьвер. Кнігарня на бульвары Сэн-Жэрмен; на вітрыне кніжка Мішэля Бютора!

Не магу не здзівіцца – у рамане Картасара “62. Мадэль для зборкі” галоўны герой купляе кніжку Мішэля Бютора менавіта на бульвары Сэн-Жэрмен.

31 студзеня 1992. Пятніца. Шмат гавораць пра скульптара Дамініка Бардэнава, пра яго творчае крэда: “Чалавечае аблічча, складзенае са старога абутку, самая дасканалая форма эстэтычнага шчасця...”

Бардэнава стварае скульптурныя партрэты з ужываных чаравікаў, боцікаў, сандалетаў, пантофляў.

Жабракі носяць яму гэтае дабро цэлымі мяхамі.

1 лютага 1992. Субота. Зноў выдурняўся, гэтым разам у Люксембургскім садзе: то хадзіў, па-рэжысёрску закінуўшы крыло белага шаліка за плячо; то ў рамантычным одуме прыстойваў ля фантану, а то сядаў у халоднае металічнае крэсла і думаў зноў жа пра сьмерць.

А як жа інакш?!

Творчыя людзі павінны думаць пра сьмерць!

А потым доўга сьмяяўся, успомніўшы словы Максіма Гарэцкага: у самым лепшым лесе будзе крывое дрэва.

2 лютага 1992. Нядзеля. А можа застацца ў Парыжы!

У Афінах такая думка не прыходзіла, а тут раптам прыйшла.

Але калі застацца, то гэта значыць – застацца з пашпартам, на якім напісана “СССР” (назва краіны, якой ужо няма!).

3 лютага 1992. Панядзелак. Я – грамадзянін Беларусі, але яшчэ ня бачыў – які ён: беларускі пашпарт!

Яго яшчэ не надрукавалі.

Так, Беларусь – незалежная дзяржава, аднак жа ў гэта ўсё ніяк ня верыцца; здаецца, міне дзень, два, ну, няхай тыдзень пройдзе, месяц, – і зноў вернецца Саюз.

Сяджу ў рэстаранчыку па-над Сенай і думаю пра страх шавіністаў за вялікую імперыю, якая ці ня гіне ўжо канчаткова?!

Гэты страх быў заўсёды; у 1917 годзе ён тлуміў галаву нават Блоку: “Отделение” Финляндии и Украины сегодня вдруг испугало меня. Я начинаю бояться за “Великую Россию”...”

Аднак жа до блакотнога хуткапісу!

Са “школьных” спадзяваньняў нічога ня выйшла, чужыя Афіны і Парыж стаць маімі не маглі; маёй сталася Вільня – места беларускага зьместу.

Вільнезнаўства павінна быць уступам да нашага краязнаўства; беларускія дзеці павінны з першага класа вывучаць вільнезнаўства...

Намі шмат нагаворана пра Вільню, асабліва пра тое, што яна – узыход і росквіт нашай культуры; аднак жа мы, здаецца, забылі, што Вільня – яшчэ й пачатак нашай сацыяльнай якасьці.

“...я быў з Вільні, а яна ўсяго толькі з Менску...” – так думаў герой рамана М. Гарэцкага “Віленскія камунары” вільнянін Лявон Мышка пра мінчанку Юзю і невыпадкова ж думаў, бо што наш Менск у параўнаньні з нашай Вільняй, якая, паводле ўсё таго ж М. Гарэцкага: “...самы прыгожы горад у сьвеце...”

Антон жа Луцкевіч пісаў пра асаблівую душу Вільні і што ў ёй “...нішто вечным лічыцца... ня можа...”

Пад “вечным” А. Луцкевіч разумеў уладу, а яшчэ ён сьцьвердзіў, што “...уся гісторыя Вільні – ірацыянальная...” – чым і пакінуў нам вялікую надзею.

Раз віленская гісторыя ірацыянальная, то, значыць, магчымы любя

непадуладныя гістарычнай логіцы змены, у выніку якіх места Гедзіміна некалі зноў стане і нашым...

О, Вільня адрозьніваецца ад Афінаў і Парыжа, як, скажам, зорка нябесная адрозьніваецца ад раскладзенага ў доле агню!

Афіны і Парыж вядуць па адной лініі; Вільня ж адначасова кліча ва ўсе свае залатыя куткі, таму хадзіць па ёй – усё адно, што ў адну і тую ж хвіліну знаходзіцца ў яе прасторы скрозь.

Напрыклад, па Бернардзінскім, прамінуўшы дом Адама Міцкевіча, нібыта на шчырае святло, можна выйсьці на Сьвятую Ганну, і ў гэты ж момант фізічна адчуць, што стаіш ты яшчэ і на Зялёным мосьце і глядзіш на касьцёл Сьвятога Рафала.

А можна дайсьці да сярэдзіны Нямецкай і, любуючыся ратушай, раптам пачуць кліч Кацярынінскай бажніцы: вярніся!

А ля самай ратушы можна доўга стаяць і ня ведаць, куды павярнуць: налева, да Шклянога закавулка, ці направа – да Конскай вуліцы...

Першы раз я прыехаў сюды ў 1985 годзе, і тады мне казалі, што гэта вельмі сыры, вельмі ж мокры горад, а на скорым часе зноў жа ў М. Гарэцкага прачытаў: “...кватэры ў спрадвечных мурах былі самыя... вільготныя ва ўсім ствеце...”

Вось так, нават ва ўсім сьвеце!

У 1998, 2000 і 2006 гадах блукаў сярод гэтых “спрадвечных мураў”, і адна бялявая жанчына пыталася ў мяне: а дзе вашы вершы, а дзе ваша проза пра Вільню?

Аднак жа не было ні вершаў, ні прозы, бо Вільня ўвайшла ў маю кроў толькі ў чэрвені 2008 году, калі нарэшце ўбачыў, што згубіў маладосьць, а з ёю ранейшыя ўяўленьні; калі канчаткова зразумеў, што Афіны і Парыж – чужыя, а Вільня – родная...

8 чэрвеня 2008. Нядзеля. Тое, што ў іншым горадзе раздражняе, у Вільні супакойвае; нават сумныя абліччы сёньняшніх віленцаў і то навяваюць лагоду.

Мяркую, віленцы сумныя таму, што жывуць сярод мноства адвакацкіх кантораў!

Пэўна ж, гэтых кантор было даволі і ў часы Францішка Багушэвіча?!

Не сумуйце, віленцы, і ня йдзіце да адвакатаў, калі яны толькі адвакаты; у пільнай патрэбе шукайце адвакатаў-паэтаў...

Ля Вострай Брамы бачыў сьляпую – ажно сэрца сьціснулася, бо зусім жа маладая жанчына, а ў Латочным завулку гаварыў з С. Дубаўцом пра дух, які стварыў Сьвятую Ганну, і розум, якім прыдуманы асьветар (кампутар).

– І што найбольш цябе зачароўвае? – спытаў Дубавец, не пакідаючы курыць.

– Ня ведаю...

На адвітаньне ён паабяцаў даслаць артыкул пра А. Луцкевіча, а таварыскі Андрэй Лапцёнак паказаў жаданую Вільню з вышыні сваёй машыны.

Каб жа я ўбачыў болей, правёў па Татарскай, Людвісарскай, Віленскай, Нямецкай – з выхадам на Вялікую, дзе падступілі да Скарынавай памятнай табліцы, што на доме 19...

Здаецца, мова Скарыны яшчэ адна неразвязаная нашая праблема,

бо невыпадкова ж Язэп Лёсік пісаў: “Скарына пераклаў і выдаў Біблію на беларускай мове... Праўда, ня надта ўжо проста і зразумела яна перакладзеная. Шмат мае царкоўнаславянскіх зваротаў...”

19 кастрычніка 2008. Нядзеля. Учора на Базыльянскай размаўляў з далікатным Алегам Аблажэем, сёння па Лідскай выйшаў да касьцёлу Сьвятога Мікалая: у 30-я гады мінулага стагоддзя тут служыў ксёндз Адам Станкевіч; ад імя беларусаў тут ён вітаў у кастрычніку 1937 году Апостальскага Нунцыя арцыбіскупа Картэзі, а 30 кастрычніка таго ж году адправіў набажэнства за спакой душы Ядвігіна Ш.

Якраз у тых дні на Росах на магіле Ядвігіна Ш. заместа драўлянага крыжа быў пастаўлены гранітны помнік.

Адкрыцьцё і асьвячэньне адбылося ў аўторак 2 лістапада а 16-ай гадзіне; зноў жа да грамады зьвярнуўся Адам Станкевіч.

Людзеі жа сабралася шмат і ня толькі з Вільні; адзін юнак прыехаў на ровары ажно з-пад Сьвянцяннаў...

Гэта падзея для беларускай Вільні мела аб’яднаўчы характар; яна пачалася з таго, што 20 красавіка 1937 году рэдакцыйная калегія часопісу “Шлях Моладзі” выпусьціла адозву “Мусім паставіць помнік Ант. Лявіцкаму”.

У адозьве былі такія словы: “Сёлета 23-га лютага мінула 15-цаць год ад таго часу, калі ў Вільні расстаўся з гэтым сьветам наш пісьменьнік Антон Лявіцкі – Ядвігін Ш. (...) Гэты пачынальнік беларускай прозы... ляжыць пахаваны на Віленскіх могілках Роса, а дзярвяны збутвелы крыж над яго магілай з кожным днём хіліцца што раз ніжэй. Праходзячы ля яго, з вялікім толькі трудом можна даведацца з заржавелай таблічкі, што тут знаходзіцца астаткі цела беларускага пісьменьніка (...) Сорам (...) усім беларусам, каб у такім стане была магіла нашага песьняра. Сорам гэты яшчэ больш узьвялічыцца, калі зважым, што магіла Ант. Лявіцкага знаходзіцца пры галоўным уваходзе на Россы і што на яе глядзяць сотні і тысячы людзей... Ня можам згадзіцца, каб магіла... далей была так апушчана і закінутай. Да ўпарадкаваньня яе трэба прыступіць зараз-жа, і сёлета йшчэ мусім паставіць на ёй хоць скромны помнік. Ініцыятыву і арганізацыйную пры гэтым працу бярэ на сябе Рэдакцыйная Калегія “Шляху Моладзі”, ахвяроўваючы адначасна на помнік А. Лявіцкаму (...) 50 златаў...”

Як гэта было па-гаспадарску цьвёрда прамоўлена: “...і сёлета йшчэ мусім паставіць... помнік”!

У такой рашучасьці ўжо бачыўся посьпех выкананьня.

Дык вось, неўзабаве было сабрана 95 злотых 60 грошаў, і разам з рэдакцыйнымі сума склала 145 зл. 60 гр.

А праз месяц на рахунак ужо набегла 251 злоты 80 грошаў.

За ліпень, жнівень, верасень, кастрычнік і лістапад у касу яшчэ прыйшло 175 злотых і 5 грошаў, што ў плусе дало 426 зл. 85 гр.

Каб цалкам разьлічыцца з разьбярска-камянярскай фірмай, якая рабіла помнік, то ўсё яшчэ бракавала 50 злотых; мяркую, іх ахвяраваў ксёндз Адам.

Дарэчы, сумы ўносіліся розныя; напрыклад, моладзь вёскі Рэўкі Свідзельскай воласьці Гарадзенскага павету сабрала 1 злот 50 грошаў, а беларускія студэнты, якія вучыліся ў Варшаве, даслалі 6 злотых 60 грошаў.

Самы ж меншы ўнёсак складаў 10 грошаў...

Было відавочна, што віленскія і нявіленскія беларусы, людзі розных поглядаў, узростаў і партыяў, ня толькі матэрыяльна, але й духоўна аб'ядналіся над магілай пісьменьніка, і тады ж рэдактар “Шляху Моладзі” Я. Найдзюк выказаў пажаданьне, каб беларусы лучыліся ня толькі над магілай, але і ў жыцці...

Пра гранітны помнік Ядвігіну Ш. і пра самога пісьменьніка я апавядаў па дарозе ў Менск рок-музыку А. Кулінковічу, а ён за гэта частаваў мяне віскі “Марк Твен”.

23 лістапада 2008. Нядзеля. У маіх афінскіх нататках ёсьць пра вайну паміж гандлем і філасофіяй з увагай на тое, што гандаль перамог.

Па сутнасьці гэта вайна лічбы са словам, таму ці ня час да евангельскага: “На пачатку было Слова...” дадаць не евангельскае: “А ў канцы засталася Лічба...”

Антон Неканда-Трэпка, – аўтар падручнікаў па фізіцы і матэматыцы на беларускай мове, – адзін з тых нашых вялікіх рамантыкаў, якія мірылі ваяўнічую *лічбу* з родным *словам*.

У кнізе Лявона Луцкевіча “Вандроўкі па Вільні” чытаю: “... паварочваем... у завулак, які меў назву Гарбарскі, а цяпер Одміню... што зьяўляецца даслоўным перакладам яго назвы на літоўскую мову. У трэцім доме направа на другім паверсе ў трыццатых гадох жыў Антон Неканда-Трэпка...”

У гэтым доме ў 1937 годзе адбыўся паводле Л. Луцкевіча “...літаратурны вечар, прысьвечаны паэзіі Натальлі Арсеньневай і Максіма Танка...”

Максім жа Танк у сваіх “Лістках календара” пра гэты вечар піша, што 21 студзеня 1937 году на пасяджэньні Беларускага навуковага таварыства, якое сабралася ў інжынера Трэпкі, ён упершыню сустрэўся з Н. Арсеньневай.

Трэба думаць, нашыя паэты сустракаліся ў гасьціннага інжынера неаднойчы...

І вось я ў былым Гарбарскім перад домам Неканды-Трэпкі – вывучаю вокны і балконы на другім паверсе; балконаў два; магчыма, на адзін з іх цяплейшай парой Танк і Арсеньнева выходзілі разам...

У завулку з такой назвай адно й думаць пра тое, як некалі тут працавалі ў сваіх гарбарнях колішнія гарбары: яны з тыдзень вымочвалі ў вапне шкуры; расьсьцілалі іх на дошках-кабылках і скаблілі тыльем касы; мылі ў чыстай вадзе, а пасля залівалі дубовым квасам і сыпалі соль, каб шкуры мякчэлі; за месяц яны рабіліся ня толькі мяккімі, але й карычневымі, і за гэты ж месяц некалькі ж разоў у бочках мяняўся дубовы квас; высушаныя на сонцы шкуры гарбары старанна разгладжвалі гладзілкамі і кроілі паводле папяровых выкраек.

Словам, работа ў руках гарэла!

8 сьнежня 2008. Панядзелак. На Лукішскім пляцы раптам апанавала санлівасьць; заплюшчыў стомленыя вочы, убачыў пад сьціснутымі павекамі белае полымя і тут жа пачуў сьцішаны лопат крылаў – нейкія птушкі праляцелі над касьцёлам Сьвятога Якуба...

Што я ведаю пра гэтую сьвятыню?

Здаецца, усё тое скупое, што напісана пра яе ў энцыклапедыях.

А яшчэ тое, што за гэты храм: “...былі вялікія спрэчкі паміж польскімі і літоўскімі нацыяналістамі...” (М. Гарэцкі “Віленскія камунары”)

Таксама ж вядомы й такі малюнак: 24 чэрвеня 1936 году ў гэтых мурах хаваўся ад дажджу малады Максім Танк...

Вільня – яго абсалютная прастора; расказваючы пра Вільню, ён заўсёды маладзеў.

Я ўспрымаў яго вусныя ўспаміны, як працяг “Лісткоў календара”, і наогул думаў, што празмерная абачлівасьць, а іншы раз нават і страх перад паказам свайго ці чужога прыватнага жыцця памяншае цікавасьць да мемуарнай літаратуры.

4 сьнежня 1992 году я хадзіў да Максіма Танка па ягоны рукапіс “Мой каўчэг” (быў рэдактарам гэтай кнігі); сустрэча доўжылася з добрую гадзіну.

Танк паказваў старыя выданьні – “Маладая Беларусь” (№1, 1936), “Калосьсе”, “Наш прамень”, “Беларускі Летапіс”, “Шлях Моладзі”, украінскі часопіс “Вікна”, а таксама віленскае выданьне “Сымона-музыкі”.

З гэтага багацьця я хацеў што-небудзь узяць дадому (скажам, увесь камплект “Калосься” за 1935 – 1939 г.г.), але папрасіць пасаромеўся – цяпер шкадую.

З вучнёўскага сшытка (такія ў маю школьную пару каштавалі дзеве капейкі) Танк чытаў новыя вершы:

Карыфская ваза.
Малюнак выразны яшчэ.
Прыўзняўшы хітон свой,
Красуня абутак купляе.
Ад ног яе стройных
Шавец не адводзіць вачэй,
І хоць прамінулі вякі –
Ўсё сандалі да іх прымярае...

Раптам ён успомніў, што форму ветлівага звароту спадар прыдумаў Янка Станкевіч, якога ў Вільні аднаго й клікалі “спадаром”; на маё ж пытаньне пра Радаслава Астроўскага, неяк весела адказаў:

– Нядобры ён быў... Такі нядобры, што нават свае, той жа Луцкевіч, Неканда-Трэпка і яшчэ нехта, правялі над ім грамадскі суд!

З гумарам згадаў і пра свой пераход граніцы ў 1932 годзе: “Менскія газеты пісалі, што дзяржаўная мяжа так пільна ахоўваецца, што нават птушка не праляціць. А мяне ніхто не спыніў, і я спакойна падышоў да самой заставы. Павітаўся з пагранічнікам, які якраз умываўся...

– Ты откуда, парень?! – насыцярожыўся той.

– З таго боку...

– Эй, Ванька, неси карабин! Польский шпион здесья...

Прыляцеў з карабінам Ванька, і яшчэ набегла. Прывезьлі мяне ў менскую турму і чацьвёра сутак трымалі ў агульнай камеры з крымінальнікамі. Пачаліся допыты. Калі ўпэўніліся хто я, прыйшоў камінтэрнавец:

– Вам следует вернуться назад. Надо еще поработать в Польше!

Кажу: нельга мне, адразу ж дэфензіва забярэ! Не паслухалі... А з гэтае турмы якраз адпраўлялі на нейкае будаўніцтва камсамольцаў з-пад Навагрудка. Яны таксама перайшлі граніцу, бо дома іх чакаў арышт за спаленьня асадніцкія сялібы. Ім выдавалі кухвайкі, рукавіцы, хлеб, нават каўбасу... І мне так хацелася з імі паехаць... (Тут засьмяяўся). А паехаў бы, то ўжо ніколі ня ўбачыў бы ні бацьку, ні маці...”

У кватэры, акрамя нас і гаспадыні Любові Андрэеўны (яна сядзела ў інвалідным вазочку) нікога не было...

Вось пішу, і ўсё наплываюць і наплываюць дэталі той сустрэчы: Максім Танк вельмі добра гаварыў пра Чэслава Мілаша і Юльяна Тувіма, падараваў мне Тувімаў трохтомнік па-польску (так я адкрыў для сябе, што творчасць і шаленства – асноўныя вобразы маладога Тувіма); сабраў усе свае сшыткі (будучая кніга “Мой каўчэг”), за перадрук перадаў нашай выдавецкай машыністцы грошы – 25-цірублёвыя банкноты, на якіх пасьвіліся ласі, а яшчэ на адвітаньне ўспомніў пра сталых віленцаў з вуліцы Завальнай – прапагандыста паэзіі Ф. Багушэвіча Зыгмунта Нагродскага і кампазітара К. Галкоўскага...

З таго часу мінула 17 гадоў; з ласкі Уладзіміра Ягоўдзіка я гартаю “Шлях Моладзі” і “Беларускі Летапіс” і калі знаходжу ў іх звесткі пра Нагродскага і Галкоўскага, то заўсёды ўспамінаю сенатарскае аблічча Максіма Танка.

22 сьнежня 2008. Панядзелак. Еду на два дні; душа сьвяткуе, бо мне добра ў Вільні, як і добра ад таго, што не жыву па прынцыпу вады; прынцып жа той вядомы: калі ваду нішто не трымае, то і яна сябе не трымае, расплываецца.

Ёсьць і характары такія.

Мой жа характар іншы; я не расплываюся, не расьцякаюся, не шукаю ніжэйшага месца; стаю на сваім ганку; ганак жа ня крэсла, яго з-пад ног ня выб’еш...

На мокрым, засьнежаным вакзале мяне сустрэў паэт Эдуард Акулін (ён прыехаў у Вільню ўчора), і мы, як было раней дамоўлена, пайшлі на Росы.

Эдуард падрыхтаваўся – купіў сьвечкі і пляшку свайго любімага крупніку.

Сьвечкі запалілі пад крыжом Івана і Антона Луцкевічаў, з пліты Лявона здзерлі наледзь, сабралі з долу ўжытыя, завошчаныя, шклянныя сьвечнікі, памянулі.

Шукалі, але так і не знайшлі магілу Казіміра Сваяка; яе, пэўна ж, заваліла сьнегам; прыстоілі каля месца спачыну Людвіка Абрамовіча, з якім сябраваў Антон Луцкевіч, называючы яго “шляхотным ідэалістам”; Л. Абрамовіч быў рэдактарам “Пшэглэнду Віленьскага” і на старонках свайго выданьня заўсёды бараніў ад санацыйнай палітыкі беларусаў і літвінаў...

Ішлі ў Латочны па Субача і ля закінутага касьцёла Місіянераў, усё адно як студэнты Літінстытуту, загаварылі пра самае “важнае”: ці перакладаецца паэзія?..

Перакладаецца, калі ў арыгінале ёсьць новае мастацкае жыцьцё, і калі перакладчык разумее, што яно, гэтае жыцьцё, па-сапраўднаму новае.

У такі спосаб арыгінал нясе найменшыя страты; мова перакладу мяняе яго лексічна і, вядома, інтанацыйна, але ня сутнасна.

23 сьнежня 2008. Аўторак. З раніцы ў думках прамовіў радок Уладзіміра Жылкі: “...вясёлкай я звязан з жыцьцём”.

Гэта ня проста аптымізм, а тая спрадвечная нашая цярплівасьць, якую Жылка ператварыў у паэзію.

А яшчэ ўзьнік і гэты Жылкаў радок: “Хай прыме дол худое цела...”; ўзьнік адпаведна думаньню: “Душа ганяецца за цэлам, але стрымлівае сябе,

каб не дагнаць яго. У гэтым корань ляноты, таму, відаць, і прачынаюся ўсё цяжэй, нібыта ўчора ўвесь дзень цэглу насіў. А як жа лёгка было пракідвацца, скажам, дзесяць гадоў таму! Адно расплюшчваў заспанья вочы і тут жа станавіўся на ногі, як хлопчык!.. Маладосць пакінула цябе, немалады літаратар... Адна радасьць, што раніцай гарачая гарбата лепей за самы лепшы каньяк...”

Разышліся з Э. Акуліным у розныя канцы места; я апынуўся на ўзвышшы, на якім касьцёл Сьвятога Рафала, і нейкую хвіліну глядзеў праз Вілію на вежу Гедзіміна і кафедральную званіцу.

Тады ўжо, як у казцы, пераляцеў у Зарэчча і там, на Бернардзінскіх могільках, на мяне кінуўся сабака (хапіла розуму не ўцякаць, таму сабака сам па сабе ахляў), пасля чаго з Полацкай я ўбачыў рудую, нібы крытую сасновай карой, макаўку званіцы царквы Сьвятога Мікалая.

І зноў падняло ў неба...

Вось двухпавярховая камяніца на рагу Бакшта і Казіміраўскага завулка: пустая, вокны закладзены сучаснай белаай цэглай; напэўна ж, і тут жылі беларусы; справа руіны – ад іншага дому застаўся толькі вугал, пад які абачліва падсунутая металічная падпора.

Стаў на валун (іх на Бакшта даволі); з такога ўзвышэння добра відзён касьцёл Сьвятога Барталамея, трохкрыжная гара, касьцёл бернардзінаў, Сьвятая Ганна, але асабліва акрэсьлены конус і белы лёд Прачысьценскай царквы над нябачнай адсюль Вілейкай.

Жылка дакладна сказаў: “...а поруч з бізантыйскай пэўнасьцю Царква прысела ля вады...”

А далей значыцца ўсё тая ж вежа Гедзіміна і, мусіць жа, верх Сьвятаянскай званіцы.

Гэта ж пра яе 7 траўня 1935 году коратка пісаў Максім Танк: “Сённяя я спыніўся каля групы вясковых жанчын, якія, схаваньшыся ад сонца ў засень Сьвятаянскай званіцы, аб нечым гаварылі з ксяндзом...”

М. Танк успамінаецца ўсё часьцей і часьцей – вясёлы, яркі, зусім не стары!

Ён ведаў на памяць па-польску “Воблака ў штанах” Маякоўскага; ён уважліва чытаў эстэту Жылку і мог, мяркую, падпісацца пад гэтымі радкамі Жылкі:

У сэрцы нязрадна туга аб адной,
Нязнанай, адзінай, вяльможнай,
А колькі было іх у далі маёй,
І сэрца ўзрушалася кожнай...

А, скажам, Жылкава думка: “...Шэлі не зраўнаны ні з кім...” – магла быць і яго думкай.

Аднак жа ўсьлед за Жылкам не прамовіў бы: “Нягледзячы на маю самую вялікую сімпатыю і пашану да расійскай літаратуры, кідаецца ў вочы нячуласць апошняй да разуменьня нацыянальнага пытаньня. За малым выключэньнем адносіны да нацыянальнасьцей дабрадушна-ўздыхацельныя: калі ж гэта “славянские ручьи сольются в русском море”.

Зрэшты, хто яго знае – мо і прамовіў бы!

Бо склаў жа тут, у Вільні, здавалася, неўласцьвівыя яму радкі і пра “Пагоню”, і пра бел-чырвона-белы сыцяг...

1 сакавіка 2009. Нядзеля. Янка Філістовіч у сваім парыжскім артыкуле, прысьвечаным 29-ым угодкам сьмерці Івана Луцкевіча, пісаў: “...бяз грошай, з фальшывым пашпартам у кішэні, становішча Луцкевіча ў Вільні, дзе ён як Іван Міхальчук пражываў на вуліцы Кальварыйскай, дом 44, было надзвычайна цяжкае...”

Учора паехаў, каб паглядзець на гэты дом...

Мураваны, двухпавярховы, на два коміны, шэры, з балконам і мансардавымі вокнамі, а ў двары з лесвіцай, па якой можна падняцца на другі паверх.

Цяпер тут фірма, якая прымае заказы на пластмасавыя вокны і дзверы (так званыя шклопакеты)...

Нешта сарамлівае варухнулася ў душы, калі кругом абышоў гэты дом.

Спрадвеку людзі падзяляліся на тых, хто сам сабе будаваў жылло, і на тых, хто жыў у гатовым.

Я гадаваўся ў сям’і, у якой будавалі самі, і рос на вуліцы, дзе жылі майстры, што не выглядалі на гатовае.

А от я дык выглядаю...

Па Кальварыйскай прайшоў ажно да Ерусалімскага касцёлу; вуліца доўгая-доўгая і – чым далей ад цэнтру – пустая-пустая, амаль ніводнай жывой душы.

Нібыта й ня вуліца, а велізарны склад, з якога ўсё вывезлі...

У Менск вяртаўся на маскоўскім цягніку; за плацкартнай сьценкай інтэлігентныя жаночыя галасы заклапочана пагамоньвалі пра ўсялякія хваробы і хваробкі; сьмехам памянулі й непрывабны малюнак таго, што сур’ёзнасьць любой немачы трэба вызначаць не па выдатках на лекі і ганарары лекарам, а па колькасці бруднай бялізны, што ў ванным пакоі чакае пральнага дня...

Калі йшла на мяжы праверка дакументаў, мой пашпарт сіроча сінеў у мностве бурачковых расійскіх пашпартоў.

7 сакавіка 2009. Субота. Сосны Закрэта. Пра іх шмат пісаў Максім Танк: “У Закрэце гулка шумелі сосны...”, “Вецер, вецер, вецер. Шумяць у Закрэце векавыя сосны...”, і зноў жа – “А ў Закрэце несціхана шумяць сосны...”

Па дарозе ў Закрэт пабываў на вуліцы Каўно, 7 (былая Кіеўская), убачыў шэры на два паверхі з мансардаю будынак колішняга шпітала – у ім працавала Цётка і лячыўся салдат першай сусьветнай Максім Гарэцкі...

У Закрэце ж гэтым разам сосны не шумелі, бо не было ветру; паблізу нямецкіх салдацкіх могілак выпіў гарэлкі і – шчаслівы! – у стары горад вяртаўся, здаецца, Малой Пагулянкай (па сёньняшніх вуліцах Чурлёніса і Каліноўскага); другія ж сто грамаў дабраў на Віленскай, у скверыку Манюшкі, гледзячы на дом Антона Луцкевіча...

Анатоль Сідарэвіч недзе пісаў, што А. Луцкевіч памагаў маладым пісьменьнікам; прынамсі наш даследчык спасылаўся на ліст Міхася Машары з просьбаю: даражэнькі дзядзька Антон, вышліце грошы...

У сваёй жа прозе М. Машара малюе партрэт “даражэнькага дзядзькі Антона” з дамешкам пэўнай фарбы.

У тым жа яго рамане “Сонца за кратамі” дзейнічае “мудры” настаўнік Сьцяпан Астапчык, і вось з вуснаў гэтага “мудраца” мы даведваемся, што

А. Луцкевіч непрыхільна ставіцца да партыі “Грамада” і “...пярсьцёнкі масонскія носіць, шляхетнасьцю сваёй ганарыцца...”, а яшчэ – працаваў у газеце “Гоман”, якая выдавалася на нямецкія грошы.

Гэтыя нямецкія грошы, вядома, “страшнейшыя” за тые, на якія Ленін прыехаў у Петраград рабіць рэвалюцыю.

Астapчык даводзіць нам, што А. Луцкевіч “заўсёды хаваецца за псеўданімамі” і “за плячамі адказных рэдактараў” і што ён наогул “...моцна прыліп да Беларусі...”

Ёсьць таксама згадка і аб тым, што А. Луцкевіч не прыйшоў у Беларускі Народны Дом, каб разам з грамадоўцамі сустрэць Новы 1927 год.

Астapчык тут жа дае адпаведны каментар: “Дыпламатычная ці шляхецкая хвароба, а можа тая і другая разам не дазволілі. Бачыш які: лекцыі чытае, даклады робіць, у друку працуе, нават кіруе, а навагоднім вечарам сесці за адзін стол з намі не пажадаў...”

Наогул жа, чытач павінен быў паверыць, што “Луцкевіч прытупляў рэвалюцыйную вастрыню і, вядома ж, разам з Р. Астроўскім цягнуў усіх на шлях згодніцтва; імкнуўся захапіць кіруючыя пасты ў “Грамадзе” і надаць ёй вузка нацыянальны характар”.

Але вось новая нота – галоўнаму герою раманаў Максіму Шамраю А. Луцкевіч бачыцца “як культурны... чалавек”, які трымаўся “...на нейкай афіцыйнай адлегласьці вышэйшай асобы. Яго прапановы гучалі лагодна, але не падлягалі ня толькі аспрэчваньню, але і абмеркаваньню. З яго выпеставанага твару не сыходзіла застыўшая ўсьмешка. Але ад гэтай ўсьмешкі веяла халоднай стрыманасьцю, нейкай залішняй павагай да сябе...”

А далей ідзе апісаньне, за якое толькі можна пахваліць аўтара; вядома ж, пільнуючыся класавых пазіцыяў, ён імкнуўся паказаць, што “пан” А. Луцкевіч сваёй мовай, выглядам і адзеньнем вельмі далёка знаходзіўся ад працоўнага люду, аднак жа ў выніку стварыўся партрэт сапраўднага беларускага арыстакрата: “Луцкевіч добра валодаў беларускай літаратурнай мовай, быў красамоўным і любіў смакаваць гэтую сваю красамоўнасьць. З філіграннай дакладнасьцю адточваючы сказ нават у простаў размове, ён любіў падкрэсьліваць гэтае майстэрства і сваю перавагу ў гутарцы з інтэлігентамі вясковага паходжаньня, мова якіх была шурпата, густа перасыпана простымі народнымі словамі. На яго заўсёды гладка пагольным твары, на яго руках, нават на вопратцы заўсёды ляжаў прыліплы, як луска, панскі лоск. З-пад яго дыхтоўнага касьцюма, заўсёды старанна адпрасаванага, выглядала беласьнежная кашуля з цвёрдым каўнерыкам. У галыштук была ўткнута шпілька з самацветным каменьчыкам. Цвёрдыя белыя манжэты выступалі з рукавоў пінжака якраз настолькі, колькі ім належала выступаць па модзе, каб пры кожным згібе рукі былі відны на манжэтах дарагія запінкі. Яго пальцы ўпрыгожвалі два масіўныя пярсьцёнкі: адзін з пячаткай, на якой быў радавы шляхецкі герб “Навіна”, на другім – масонскі знак. Вечарам Луцкевіч амаль заўсёды прымаў Максіма ў багата расшытым на ўсходні манер халаце, з шапачкай-каўпачком на галаве. Шапачка нагадвала ня то цюбецейку, ня то турэцкую феску з маленькім кутасікам на кароценькім шнурочку. Гэтае ўбраньне ператварала Луцкевіча з элігантнага еўрапейца, якім ён быў днём, у азіята...”

Выдатны партрэт, нягледзячы на двухсэнсавасьць апошняга слоўца *азіят*.

І калі яшчэ не звяртаць увагу на словазлучэнні накшталт “панскі лоск” і “масонскі знак”, то гэта, кажучы мовай савецкага літаратуразнаўства, партрэт станоўчага героя.

Аднак жа далей наш аўтар нібыта спахопліваецца і, зноў жа пільнуючыся класавага пункту гледжання, публіцыстычна нагадвае, што Луцкевіч глядзіць на людзей, калі “ласкавым, народніцкім” вокам, а калі панскім, і што ён “гандляр народнай справай” і езуіт, і што праз ягоную нячуласць Максім Шамрай трапляе ў турму.

Калі ж па справе “Грамады” “Луцкевіча-езуіта” палякі таксама знявольваюць, то мы тут жа даведваемся, што яго ў турме “...трымаюць на асаблівых прывілеях. Падлога была пакрыта дарожкай. Сам ад халата да мяккіх туфляў быў апрануты ва ўсё хатняе. Меў сваю хатнюю пасьцьель...”

Аднак жа не, ніякіх асаблівых прывілеяў не было; арыштаваны Луцкевіч меў тое, што й астатнія раней арыштаваныя “грамадоўцы”.

Вось С. Рак-Міхайлоўскі ў сваім “Турэмным дзёньніку” за 19 студзеня 1927 году занатоўвае: “...Сяньня маю ўжо мяккую падушку, прысланую жонкай. Выгодней будзе спаць...”

А праз два дні 21 студзеня піша: “Прынеслі суконную дарожку ў маю камеру. Добра: цяплей у ногі”.

А праз два тыдні 4 сакавіка ўжо робіць такі запіс: “Сяньня дастаў прывезеную жонкай коўдру... і шмат усякае ежы. Прывезла яна і гарнітур...”

Я не папракаю М. Машару, і хоць далей ён паведамляе, што Луцкевіч стаіць на чале здраднікаў і поўнасьцю прадаўся панам – усё ж у яго раманах гучыць ня толькі пракурорскі бас, чуюцца й адвакацкі тэнар.

Так “мудрэц” Астапчык аўтарам “пакараны” – у фінале ён паказаны звычайным баязьліўцам, а Луцкевіча гарача абараняе паэт Алесь Салагуб; ён, як адзін з герояў рамана “Лукішкі”, пераканаўча сьцьвярджае, што па сутнасці няма ніякіх доказаў адносна таго, што менавіта праз Луцкевіча Максім Шамрай, апынуўся ў турме...

Для паўнаты карціны згадаю і раман легендарнага Піліпа Сямёнавіча Пестрака “Сустрэнемся на барыкадах”; у гэтым творы і блізка няма адвакацкай рыторыкі, пануе адна бальшавіцкая “шчырасць”; тут А. Луцкевіч выведзены як памагаты санацыйнага рэжыму; тэкст багаты фразамі накшталт: “Орган Луцкевіча – “Родны Край” верашчыць у тон Пілсудскаму. Гэта кваканьне жабы ў балоце”; цераз яго, Луцкевіча, ваявода Кірткыліс фінансуе калектыўныя п’янкі, у якія ўцягнутыя студэнты – члены карпарацыі “Скарынія”; з Луцкевічам дабіваюцца сустрэчы нейкія два японскія дыпламаты, якія прыехалі ў Вільню з Берліну – вядома ж, каб узмацніць такім чынам антыкамінтэрнаўскі пакт; у кнізе П. Пестрака выказаны клопат пра моладзь, на якую “многа сыплецца паклёпаў з боку ворагаў” і гэту моладзь трэба бараніць ад Астроўскіх і Луцкевічаў; асобныя ж абзацы рамана поўныя “знішчальнай іроніі”: “...рэдактар польска-фашысцкага “Кур’ера віленскага” просіць пана Луцкевіча “на кубачак чаю” для супольнага абмеркаваньня справаў, якія цікавяць грамадства польскае і беларускае. Далей жульніцкі рэдактар жульніцкай правакатарскай газеты просіць пана Луцкевіча напісаць артыкул аб беларускіх паслах – можна “пад псеўданімам, які застанецца між намі”, – дадае рэдактар.

– Усё на мяне, усё на мяне... – уздыхае пан Луцкевіч, – ах, ах... Трэба ісьці, трэба рабіць... Хто ж зробіць?

Даў жа пракурору-езуіту Раузе слова на судовым працэсе, што ня будзе змагацца за незалежнасьць Беларусі, за што эрудыраваны Раузе назваў Луцкевіча выразьнікам душы беларускай. Выходзіць, што рабскай душы. Сядзі, ня рухайся, дапамагай акупантам глуміць свой народ, нацкоўваць на Савецкі Саюз. Роботка даволі-такі пачэсная! Няма на вас новага Дантэ, гандляры народнаю душою!..”

Дарэчы, згадак пра Дантэ ў Машары ня знойдзеш, а вось выразы, падобныя на “гандляры народнаю душою”, часам праскокваюць; маштаб жа “выкрыцьця” ў Міхася Антонавіча значна слабейшы, чым у Піліпа Сямёнавіча!

Паводле Піліпа Сямёнавіча, на дапамогу Луцкевіча разьлічваў сам Пілсудскі; вось з якімі словамі зьвяртаецца першы маршал Польшчы да прэзідэнта Масыціцкага: “...паедзеш у Вільню... З беларусамі трэба зрабіць парадак. Там гімназія ў іх ёсьць. Час ужо скончыць з гэтым дрэнствам беларускім, якое дае спажыву камуністам. У гімназіі ёсьць людзі, на якіх можна абAPERціся – Астроўскі, Луцкевіч... Яны зрobiaць усё... Гэта хлопцы гнуткія... Гімназію давядзецца ліквідаваць, аддаць пад крыло польскай гімназіі імя Славацкага. Трэба паабяцаць гэтым хлопам, што звольнім іхніх грамадаўскіх паслоў з турмы...”

А далей больш: сказана, што А. Луцкевіч – слуга дэфэнзівы і менавіта пад яго кіраўніцтвам “...дабіваюцца да канца апошнія гурткі Таварыства беларускай школы – канфіскуюцца бібліятэкі, забіраюцца беларускія кнігі ў паасобных членаў, закрываюцца ўправы. Людзі пад канвоём усё плывуць і плывуць у турму. За кошт закрытых гурткоў ТБШ узмацняецца беларуская хадэцыя – адзін з рэзерваў фашызма...”

Імя А. Луцкевіча ўвесь час згадваецца ў пары з імем Радаслава Астроўскага.

І гэта невыпадкова.

Р. Астроўскі ў час Другой Сусьветнай вайны супрацоўнічаў з фашыстамі, і цень гэтага супрацоўніцтва павінен быў падаць і на А. Луцкевіча.

А тое, што падчас нямецкай акупацыі Беларусі Антон Луцкевіч сканаў у Саратаўскай вобласьці (куды немцы не дайшлі!), у сталінскім канцлагеры – ну, дык і што з таго?!

Паводле вышэйшай ідэалагічнай задумы, ён павінен застацца ў чытацкай памяці ня проста ворагам, а фашыстам!

А калі некаму трэба дадатковыя факты, то – калі ласка!

Таму *некаму* Піліп Сямёнавіч выстаўляе такія неабвержны козыр: Луцкевіч жа заснаваў яшчэ і “...арганізацыю пад назвай “Таварыства беларускай асьветы” – ТБА – прафашысцкага напрамку...”

Беларускі Лаваль, ды й годзе!

Зрэшты, не – так у нас А. Луцкевіча не называлі.

Шляхетны Алег Лойка ў сваім эмацыянальным рамане “Як агонь, як вада...” назваў А. Луцкевіча “беларускім Ласалем” – гэта значыць, апартуністам, чалавекам, які шукае сваю выгаду.

У свой час не спытаў я Алега Антонавіча: “А хто на зямлі сваю выгаду не шукае?”

19 сакавіка 2009. Чацьвер. Зьбіраюся на Росы пад мокры сьнег; калі

22 снежня з Эдуардам Акуліным запальваў сьвечкі ля крыжа Луцкевічаў, сьнег быў такі ж.

Ля вагону магілёўская правадніца.

– Вы РБ? – спыталася, гледзячы ў мой білет.

– Грамадзянства беларускае, – адказаў у далікатны спосаб.

– Ну, я й гавару: РБ!..

У асабняку, што на рагу Даўкшы (колішняя Піўная) і Ванагяліса, у часы Пілсудскага знаходзіўся пасольскі клуб “Змаганьне”; асабняк жа цагляны, жоўты, двухпавярховы, з мансардавымі вокнамі і дзвярыма проста на ходнік Піўной; у акне на першым паверсе два папугаі; трохі далей таксама жоўтая мураванка – праўда, з адным паверхам...

Клуб “Змаганьне” – палітычны дом Ігната Дварчаніна; здаецца, ён першы ў 1917 годзе паспрабаваў даць паэтычнае апісаньне беларускага сьцягу; вось радкі з ягонага верша “Покліч”:

Пад свой сьцяг чырвона-белы
Пасклікай усіх сыноў,
Параскіданых па сьвеце,
Каб вярталіся дамоў...

Апісаньне выйшла няпоўнае, бо сьцяг у Дварчаніна толькі “чырвона-белы” (можна нават падумаць, што гаворка йдзе пра польскі штандар!)

Поўнае ж апісаньне зьявілася ў 1919 годзе ў ваяцкім гімне Макара Краўцова “Мы выйдзем шчыльнымі радамі”:

Хай аджыве закамьянелы
Наш беларускі вольны дух;
Штандар наш бел-чырвона-белы
Пакрыў сабой народны рух!..

На Росах нікога, адно па-вясноваму пяюць птушкі – першых пачуў над месцам спачыну Ядвігіна Ш.

Натрапіў на магілу архітэктара Лявона Вітан-Дубейкаўскага, на яе граніце няма даты нараджэньня – толькі дзень, месяц і год сьмерці: 6.11.1940; эпітафія ж (“не сумуйце, як тыя, што надзеі ня маюць”) – вынятка з першага пасланьня сьвятога апостала Паўлы да фесаланікійцаў: “Не хачу ж пакінуць вас, браты, у няведаньні аб памершых, каб не тужылі вы, як і іншыя, што надзеі ня маюць...”

На помніку Францішку Аляхновічу таксама ж павучальны надпіс: “Не шкадуйце раны сваёй душы”.

Эпітафіі адна адной падаюць голас.

А вось і крыж братам Луцкевічам; адсюль добра відзён купал запусьцелага касьцёла візітак.

Я запаліў сьвечку, вышпў гарэлкі, прачытаў уголос (дзея гэтага ж і ехаў) свой верш “Іван Луцкевіч”, падалькажыў Вользе, Васілю...

Я ня першы раз на Літарацкай горцы, але першы раз з большай увагай паглядзеў на выбітыя даты.

Вядома, што Іван Луцкевіч памёр 20 жніўня 1919 году, аднак на крыжы чытаю: 20.09 (то-бок: 20 верасьня) – выходзіць, што на месяц пазьней, а гэта відавочная памылка.

Пра Антона ж Луцкевіча такія намагільныя звесткі: 30.01.1884 – 1946.

Але паводле той жа энцыклапедыі гісторыі Беларусі А. Луцкевіч нарадзіўся не 30-га, а 17(29).01., а памёр, як сьведчаць апошнія дасьледаваньні, ня ў 1946-ым, а 23 сакавіка 1942 году.

Дарэчы, нашыя віленскія памяткі часьцей засмучаюць, чым радуюць; паглядзець хаця б на тыя ж мемарыяльныя дошкі, прысьвечаныя Кастусю Каліноўскаму, Янку Купалу, Браніславу Тарашкевічу, Рыгору Шырму – літары на іх такія кволья, што амаль немагчыма разабраць, што напісана.

Дзякуй богу, на будынку былой беларускай гімназіі зьявіліся чытальныя памятныя табліцы з пазнавальнымі воблікамі М. Гарэцкага і Н. Арсеньневай.

Што да Скарынавай табліцы, то надпіс на ёй чытаецца, але ж не абышлося без памылкі (пасля зычнай ужыта “у нескладовае”): “З 1522 да 1523 году тут ў (?) горадзе Вільні беларускі асьветнік Францішак Скарына выдаў у Вялікім Княстве Літоўскім першыя друкаваныя кнігі”...

Пакідаючы Росы, шукаў, аднак і гэтым разам не знайшоў, магілу Казіміра Сваяка...

Але на Бакшце знайшоў дом сям’і Мэнке – гэта пры самым Казіміраўскім завулку; пасля выйшаў на Замкавую і паглядзеў на дом, у якім хаваўся ад царскай паліцыі Каліноўскі; цяпер тут прадаюць гадзіннікі і пояць кавай...

А вось мур на Вастрабрамскай; тут паміж музычнымі стыхіямі – філармоніяй і брамай базыльянскага кляштару – жыў Рак-Міхайлоўскі; штодня глядзеў на сьветлую браму і стварыў музыку да “Зоркі Венеры”; невыпадкова ж у гэтай цудоўнай мелодыі чуецца інтанацыя позьняга барока.

28 сакавіка 2009. Субота. Цягнік Магілёў – Вільня (на заваконных шыльдачках, вядома ж, пазначана: Могилев – Вильнюс) сыцішваецца на станцыі Гудагай.

Шэранькая раніца.

Проста на пероне перад вакзалам рэжымная зона, і два памежнікі правяраюць пашпарты ў тых пасажыраў, якія сышлі з цягніка...

Па дарозе ў Зьвярынец завярнуў направа – да Лукішскай бруднажоўтай вязьніцы; Рак-Міхайлоўскі пісаў, што ў гэтай турме шырокія падаконьнікі...

Ня ўсе яны звонку бачныя, але ёсьць і шырокія.

Праўда, падаконьнікі – гэта так для мяне, драбязя; вартая ўвагі хіба што царква – грувацкая, пустая; здаецца, навокал сябе выціснула ўсё паветра; не назавеш яе прыстанкам спакою, бо ўся напоеная страхам...

У Лукішках шмат марнела пісьменьнікаў, але нешта ня чуў пра лукішскі перыяд у нашай літаратуры – прынамсі, у беларускай паэзіі...

На Зьвярынцы шукаю Старую вуліцу, 5 (цяперашняя назва Трэнэты); “маёнтак” настаўніка Сымона Караля – тут жыў малады Янка Купала.

Дом захаваўся – вось два едка-жоўтыя коміны; дапускаю, што цэглу на іх у свой час прыцягнулі з лукішскай муроўкі; пад комінамі стары ўчарнелы шыфер, а ў даху дзьве надбудовы – мезанін з балконам на вуліцу і мезанін з адчыненым крывым акном у двор; з гэтага акна на маё зьяўленьне выткнуліся два каты; сыцены ашалаваныя, але даўно не

фарбаванья, вокны ж з патрэсканымі аканіцамі; з двара нехайны ўваход у цёмны калідор, у якім двое дзвярэй налева і направа, і засьмечаныя сходы на другі паверх...

Дыхнула запусьценнем, няўтульнасьцю, таму па сходах падымацца раздумаў; уся гэта старасьвецкая пабудова стаіць на выпгчарбленым падмурку, з прыкочанымі да яго валунамі.

Зьлева па вуліцы – сучасны на два паверхі асабняк; пэўна ж, ён узьведзены на месцы таксама ж запусьцелай хаціны.

Лёгка ўявіць, што станецца з гэтым Купалавым гняздом, як лёгка ўявіць, скажам, і тое, як ён, аўтар “Жалейкі”, стаіць ля сьвежазбудаванай Знаменскай царквы і бачыць вежы касьцёлу Сьвятога Якуба...

Значнага верша пра Вільню Купала ня склаў; у асобных жа творах, вабных толькі сваім гукапісам, места згадваў:

Стуль паляцім мы і да Вільні,
Дзе хлеб і соль дзялілі спольна,
І ўсё агледзім вокам пільным
У Вільні, ўжо савецкай, вольнай...

Або:

Мінск, Маладзечна, Вільня...
Як жа знаёмы шлях гэты!
Зьмерыў яго я калісьці,
Як шукаў шчасьця па сьветах...

Але ці любіў пясняр Вільню – места, якое беларус ня можа не любіць!

Цяжка сказаць.

Працытаваныя строфы пра гэта не гавораць, і ягоная ж “Замкавая гара” з “Шуманам”, якія “З віленскіх абразоў”, таксама не разьвязваюць наша законнае пытаньне.

Шукаючы адказу, можна толькі аддавацца фантазіі!

“ – Я люблю цябе, Вільня! – здаецца, чую я голас самога Купалы...” – усклікае Алег Лойка ў рамане “Як агонь, як вада...”

Слова “здаецца” ўжыта невыпадкова, бо так сказаць Купала ня мог, і Лойка ведае гэта і тлумачыць – чаму...

Прычына тыпова беларуская: ідэйна свой ня можа ўжыцца з ідэйна сваімі.

У “Нашай Ніве” Купала працаваў з нялюбымі людзьмі, праз якіх і Вільня сталася нялюбай, апрыкрай, і з яе трэ было ляцець, ратавацца ажно ў Пецярбургу.

Мяркую, выснова Лойкі вельмі блізкая да праўды...

Птушыныя сьветлафоры Гедзімінаўскага прасьпекту (былой алеі Міцкевіча) вывелі мяне ў стары горад; набегла сонца, і непраўдзівым золатам бліснула макаўка на званіцы Мікалаеўскай царквы...

Далей рухаўся, можна сказаць, лунацічна.

З Казіміраўскага завулку збочыў на Аўгусьцінскую, дзе атабарыліся дзеці контррэфармацыі – езуіты; плыў па Вялікай і Вастрабрамскай, а ў панадворку Базыльянскіх муроў, каля Траецкай царквы, дастаў стары расклеены блакнот – а шостай ранку сьпяшаўся на вакзал і асабліва ня меў часу пашукаць лепшы нататнік...

Дык вось, угнуўся, каб запісаць: праваслаўныя артадоксы ня любяць уніятаў, учарашніх сваіх братоў, за тое, што яны прынялі ўладу папы Рымскага, і пакуль, стоячы, натаваў, лісток з даўнім запісам упаў на дол: “З матчынага пісьма: “...зараз бацько на вуліцы гаворыць з суседом Васілём і Моха з імі...” Нічога нязвычайнага ў тым, што бацька, калі маці ў верандзе была занятая пісьмом, размаўляў з суседам; яны часта сустракаюцца і пра іх сустрэчы маці ніколі не паведамляла, але вось надумала, бо ў гаворцы быў і гарадчук Моха, якога я кепска памятаю. Маўляў, Лёня, успомні і такога – жывы, яшчэ не памёр...

Вось так непрадбачана ў Вільні згадалася маці і, думаю, невыпадкова, бо пра Вільню першы раз пачуў ад яе.

А было так.

Неяк пра бабу Лесю, сваю сьвякроў, маці сказала:

– Леся спраўная! Оббегала вільні і строкі!

“Строкі” – у давид-гарадоцкім вымаўленьні – значыць, Трокі.

Баба часта бывала ў Вільні, прадавала там пашытыя дзедам хромавыя мужчынскія боты і жаночыя румынкі, а з Вільні прывозіла тавар, каб дзед зноў шыў.

“Аббегачь вільні і строкі” – то-бок, пасьпець пабываць скрозь, у тым ліку і ў Троках; словам, пасьпець развязаць усе свае справы і клопаты.

З красавіка 2009. Пятніца. Такія сны сьняцца дзецям, аднак жа на пад’ездзе да граніцы такі “дзіцячы” сон прысьніўся й мне: у адрыне ў кошыку з бульбай зіхацелі блакітныя і чырвоныя зоркі!

Прачнуўся – прачнуўся ў сьне! – і паляцеў у адрыну, каб убачыць іх.

Але ніякіх зорак ня ўбачыў – у кошыку шарэла адна дробная, як гарох, бараболя.

Могучь сказаць: сон сімвалічны; бульба – тая Беларусь, якая ёсьць, а зоркі – Беларусь пра якую марым.

Вось так, усё ў адным кашы...

Прайшоў наш кантроль, і недзе праз хвілінаў трыццаць перад кантролем чужым выявілася прыкрая неспадзяванка – раздалькажыўся мой далькажык.

Правадніца параіла схадзіць у 3-ці купэйны да начальніка цягніка Віталя Хведаравіча, бо – з яе словаў – толькі ён мог дапусьціць пасажыра да патрэбнай разеткі.

Але тут зьявіліся літоўскія службоўцы.

Мытнік спытаў, ці вязу цыгарэты, а памежнік, узіраючыся ў маю дзеяннастадзённую візу, пачаў лічыць дні – ці ня вылез я за лічбу “90”.

Раней пра цыгарэты не пыталіся і дні не лічылі – проста суха цікавіліся: навошта еду, і я заўсёды аднолькава адказваў: еду, бо пішу пра Вільню.

– Художественное? – удакладнілі аднойчы амаль па-талстоўску і, вядома ж, з характэрным сваім мяккім акцэнтам.

– Художественное...

Віталь Хведаравіч, добрая магілёўская душа, дапамог мне з далькажыкам, падсілкаваў яго і нават паспрабаваў загаварыць са мной па-беларуску.

Ад яго “беларускай” неўзабаве трапіў на жывую мову – перад вакзалам стаялі цёткі, і адна з іх уголас пра некага засьмяялася:

– Такі разумны, чэрава наеў, аж халера яго бярэ!

Я падступіў да яе; думаў, жанчына з Ашмянаў ці з-пад Вілейкі аднекуль, аж не – з самой Вільні, як і дзеве астатнія таксама; пакуль яе таварышкі маўчалі, жанчына ўжо хвалілася сваім разумным унукам, які складае вершыкі і бегае ў беларускую гімназію.

Што ж, хоць трохі, але гэта цешыць, а то я ўжо ледзеве не паверыў у непазбежнае – наш дух у Вільні існуе толькі на Літарацкай горцы...

Апошні раз я пакідаў Літарацкую з адчуваньнем сіроцтва на сьвеце, і вось яно зноў абудзілася і паклікала на Росы, дзе перастрэў мяне ветлівы юнак і па-польску спытаў: што хачу я знайсці на гэтым “цмэнтажы”?

Я сказаў што, і за чатыры літы юнак паказаў месца спачыну Казіміра Сваяка.

Валянцін Таўлай некалі заклікаў куляй пранізаць “цень Сваячы”; нязгодны з гэтым заклікам, але пад яго ўплывам, я шукаў засыпаную сьнегам магілу нашага каталіцкага паэта; шукаў адзін і з Эдуардам Акуліным, і ўвесь час праходзіў міма.

І от за літоўскія грошы знайшоў!

Дзякуй табе, ветлівы юнак...

Пад крыжом Луцкевічаў зноў запаліў сьвечку, гэтым разам тую, якая засталася з хаўтураў па Валянціне Шчадрыной; спадарыня Валянціна памерла тры месяцы таму – 27 сьнежня, і, едучы на яе пахаваньне ў Маскву, я чытаў Багдановіча і пад вагоннае калыханьне крывымі літарамі выпісаў з “Вянка” дзеве штрафы, якія ўпалі проста ў сэрца:

І ў напружэньні паўнаты
Свайго шырокага жыцьця
Бяз болю, ціха зайдзеш ты
Ў краіну забыцьця...
...І роўна мілымі зрабіцца
Здалеюць яркі блеск і цень,
Той дзень, што мае нарадзіцца,
І зьнікшы дзень...

Восем радкоў з розных вершаў нечакана стварылі адзін твор, які ў якасьці эпітафіі тут, на Росах, можа золатам легчы на помнік Багдановічу!

Менавіта на Росах!

Бо калі ўжо зробіцца тое, чаго ня трэба рабіць, і калі вершаваны заклік Эдуарда Акуліна “Максім, не вяртайся...” застанецца толькі паэзіяй – словам, калі прах песьняра забяруць з Крыма, то тады ўжо месца яму ня дзе-небудзь, а побач з Луцкевічамі!

І тут ужо ня мае ніякага значэньня, што Багдановіч не католік...

Гэтак думаючы, пасья Росаў апынуўся на Малой Стэфанскай, 23 (цяпер – Раўгіклас), каля жоўтага на два паверхі будынку, змураванага ў форме літары “П” – некалі тут месцілася легендарнае выдавецтва Б. Клэцкіна, а сёньня знайшлі сабе прыстанак крышнаіты.

Я паразмаўляў з маладым літоўцам Нерыусам, ён якраз размалёўваў у двары нейкую кардоніну.

Нерыус пакінуў каталіцтва і стаў крышнаітам; гаваркі і прыязьлівы, ён радасна паведаміў, што ў яго ўжо ёсьць духоўная кваліфікацыя, што ў

душы ён мае гаючую энэргію Крышны і што сёньня ўвечары тут будуць сьвяткаваць прыход Рамачандры.

Пачаў зазываць і мяне, даводзячы, што прыедуць госьці з Беларусі, і мне будзе вельмі цікава.

Я “пашкадаваў”, што не магу застацца...

Адсюль, з Малой Стэфанскай, мяне павяло на Замкавую да той трохпавярховай харомінкі пад нумарам 19, якая ў ранейшыя часы стаяла пад нумарам 17, і ў якой быў арыштаваны Каліноўскі.

Я казаў ужо – унізе тут прадаюць гадзіннікі, паяць і кормяць у кавярні “Замкавая пякарня”, але забыўся згадаць, што 6 лістапада 1909 году тут быў прапісаны Янка Купала...

Пакідаючы Вільню, і гэтым разам завітаў у панадворак Базыльянскіх муроў; паразмаўляў па далькажыку з Васілём і Вольгай; пастаяў на камені, на якім (як адкрыў мне стары тутэйшы беларус) любіў стаяць “апостал еднасьці цэркваў” Іасафат Кунцэвіч; паглядзеў на гарэльефныя партрэты Гарэцкага і Арсеньневай і на моц Траецкай царквы, на сходах якой быў арыштаваны дэфензівай паэт Алесь Салагуб.

Траецкая – мой любімы віленскі храм; бяз вонкавай аздобы, ён магутны і просты; нашы гімназісты кожны дзень бачылі яго і, пэўна ж, знаходзіліся пад уладай ягонай вясковай сілы.

Калі б існавалі ўласна беларускія кветкі, то толькі з такімі кветкамі льга прыходзіць да гэтых муроў.

17 чэрвеня 2009. Серада. Менск

Уладзімер Арлоў

...а можа побач з намі іншы сьвет
у часе на адлегласьці імгненьня
і можа іншы ты у ім жывеш...

Пазнаю сябе ў сыне

МЁД

на цёплым серабрыстым бярвяне
ў высокай траве
за бабулінай хатай
ямо сьвежы мёд з хлебам
я
Вова Патоцкі
Вова Таньчын
ды Нінка Тузава

мёд яшчэ не куплены
хлеб яшчэ пякуць у печы
мне дванаццаць гадоў
Нінцы на год болей
Вовам па чатырнаццаць
нашая сьмерць
яшчэ не нарадзілася

у Вовы Патоцкага чорная галава
кажуць прабабка
саграшыла з цыганом
акурат як мая
Вова мне нібы брат
хоць у мяне галава рудая
карацей мы паважаем цыганоў
магчыма як вырасьцем
будзем красьці коней

Нінка ўсё перасаджваецца
паміж трыма Вовамі
круціцца загадвае жаданьні
ведаем мы твае жаданьні
кажа Вова Таньчын
мы таксама ведаем

хлеб яшчэ не астылы
мёд у белай талерцы
з арлом і свастыкай
малако ў парцялянавых кубках
таксама белых
таксама з арлом і свастыкай
бабуліна памяць пра немца Паўля

мёд крапае на Нінчыны грудзі
цячэ па равочку ніжэй
у ейныя таямніцы
вучоныя яшчэ не адкрылі што
рэгулярна назіраючы жаночыя грудзі
пажадана аголенья
пажадана вялікія
значна менш рызыкуеш адхапіць
інфаркт ці інсульт

апрача таго любаваньне грудзямі
павялічвае працягласьць жыцьця
мужчыны
ў сярэднім на чатыры-пяць гадоў
наконт уплыву згаданага сродку
на жыцьцё ўладальніц грудзей
звестак няма
трэба вылучаць гэтых вучоных
на Нобелеўскую прэмію

я пазнаёмлюся з іхнім адкрыцьцём
ужо ў іншым стагоддзі
але інтуітыўна

яшчэ там на бервяне
хачу працягнуць жыццё
такім дзівосным чынам

ямо мёд з хлебам
хутка зьявляцца першыя гуркі
Вова Таньчын будзе даводзіць Нінку:
што яна любіць больш
гуркі ці памідоры

мы ўжо каштавалі
крадзеныя ў лаўцы падушачкі
самагонку
папяросы «Беламорканал»
паўночную вусьціш на могілках
бабулін пранік
а колькі яшчэ пакаштуем

праз год пасья таго мёду
Нінка спакусіць мяне ў лазьні
сьцягне праз голаў сукенку
скажа з нявіннай усьмешкай
пастаў мне палку
у мяне атрымаецца цэлых дзьве

праз трыццаць пяць гадоў
пасья таго мёду
Нінка памрэ ад раку грудзей
паспеўшы на чатыры-пяць гадоў
павялічыць жыццё
некалькім
а можа некалькім дзясяткам
а можа некалькім сотням
мужчынаў
грудзі былі сапраўды рэдкія

праз пяць гадоў пасья таго мёду
Вова Патоцкі паступіць у інстытут
на апошнім курсе пачне пісаць вершы
будзе чытаць мне іх у піўбары
пра сьмерць і паралельны сьвет
на адлегласьці імгненьня
дзе мы таксама існуем

потым Вова Патоцкі
паступіць у аспірантуру
і аднойчы
выйдзе ў вакно з інтэрнатаўскага пакою

на адзінаццатым паверсе
ня вытрываў гэтага сьвету
альбо таго што адкрываўся яму
на адлегласьці імгненьня
зрабіўшы зусім белай
маладую цыганскую галаву
так і ня ўкралі з ім аніводнага каня

праз дзесяць гадоў пасля таго мёду
Вова Таньчын ня будзе
пісаць і чытаць вершаў
будзе чытаць
пераважна налепкі на пляшках
стане класічным алканаўтам

на дваццаць пятым годзе
жыцьцё Вовы Таньчынага
замерзьне ўзімку пад матчыным плотам
Танька будзе галасіць
каб сына не хавалі а
паклалі ёй у лядоўню

праз сорак тры гады пасля таго мёду
ў мяне здарыцца інфаркт
відаць замала глядзеў
на жаночыя грудзі
зрэшты дастаткова каб
выжыць купіць квіток прыехаць
прайсці пад дажджом
шэсьць кіламетраў ад станцыі
знайсці збуцьвелае бярвяно
дастаць з запlechніка
белы кубак з арлом і свастыкай
выпіць з яго ўдвая болей
дазволенай дактарамі дозы

Вова Патоцкі меў рацыю
усяго на адлегласьці імгненьня
мы
на цёплым серабрыстым бярвяне
ў высокай траве
за бабулінай хатай
ямо сьвежы мёд з хлебам

чмель павялічвае сваё жыцьцё
лётаючы вакол Нінчыных грудзей
Воваў зноў трое
у аднаго галава чорная

у другога цввярозая
у трэцяга кружыцца як зірне на Нінку
у штоніках нешта варушыцца

Нінка круціцца паміж намі
загадваючы жаданьні
Вова Таньчын выконвае іх у адрыне
на старым драўляным ложку
можа якраз там мая прабабка...
Вова Патоцкі
чытае нам вершы

*а можа побач з намі іншы сьвет
у часе на адлегласьці імгненьня
і можа іншы ты у ім жывеш*

В

ваба
вабачка
вабка
вабнотка
вакханка

вава
вавачка
ваўка
ваванка
вагантка

вагавінка
вагінка
вагнітка
вазёрніца
вальпургіянка

вадзяніца
вадохрыстка
вадачка
вада
ванзэйка

вадаліўка
важачка
валожынка
ваза
вафлістка

ваднальжніца
ватэрапалістка
валошка
валтузьніца
вануацыянка

вакалістка
ванзэльніца
валейбалістка
вампірка
вандалка

валтарністка
валхвіца
валашка
ванкуверка
вайдэлотка

валачобніца
варшавянка
варшанка
валютніца
валюнтарыстка

валавочка
вакзальніца
валенсіянка
вахцёрка
валюстаманка

валадушка
валянка
вальфрамка
ва-банкаўка
варлівочка

валынянка
ваярка
ваўчыца
вальготка
валькірыя

валанцёрка
вандроўніца
валентыянка
вавёрка
вакацыя

валянцінка
варкотка
варголка
варгатка
вальгэрыянка

вальгыжорка
вальсоўніца
валька
варгіня
ваўчынка

валміерка
вар'ятка
васалка
варажка
васпанка

варакушка
варонка
варанка
варштатка
вархольніца

вастразубка
вальжынка
вастрылка
варсінка
вальготніца

васьміножка
варожка
валэнда
валечніца
ваўкавысянка

васьмікласьніца
васілінка
ваалка
варэнька
васьміактоўка

ваўкалачка
ваўкіня
валодка
валдайка
валакардынка

веда
ведачка
веечка
ведзьма
веласіпедыстка

ведрычанка
велікадушніца
вежачка
велька
вялесьніца

велягурачка
векапомніца
веліжанка
велікапышніца
вялікабрытанка

венцаноска
вермутніца
венесуэлка
венерыянка
вялікабераставічанка

вера
вербачка
венка
вернападданыніца
венецыянка

вераемніца
верагодніца
веравызнанка
вербалка
верхнепалеалітка

верасовачка
верасьнёвачка
велясовачка
верніца
вераадступніца

вербалозка
вельботка
вєрацярпіміца
верунка
ветрынка

вераломніца
вербавальніца
вераналка
вербена
вестыбулярка

верашчалка
вялікасьветніца
векша
вялікапакутніца
верця

верхалазка
веронка
вестготка
верашукальніца
вест-індыянка

верціхвостка
весталка
вялікаліцьвінка
вяртэпніца
ветліца

вэраценьніца
верхаводка
вергіліянка
вендэтка
верыфікатарка

вернідубка
в'етнамка
вестэрнаманка
вест-эндка
вэб-вумэнка

верцідупка
вятроўка
вяртушка
вярзунка
верцігалоўка

вельзевульвачка
вершашукальніца
вершавызнаньніца
вершніца
верлібрыкоска

вераніка
венера
венетка
вельветка
вяшчальніца

вечавальніца
вечароўніца
вечарніца
вядзьмедзіца
вялікаполька

верхнядзьвінка
вервольфаўка
версія
вейка
версіфікатарка

вівіянка
віватка
вінярніца
відзэмка
відзаўка

відавочніца
віка
вікторыя
віралеістка
вільгурка

візеруньніца
візітаманка
віёля
віжоўка
вікунья

візіцёрка
вільнянка
вільнярка
віньетка
віндсерфінгістка

вікінгія
вігоня
вікуша
візітніца
візіяністка

вікантэса
вігвамніца
вівальдыманка
вівера
вібрафаністка

вінаградзінка
віначэрпица
вінаваўніца
віньнічанка
віні-пухоўка

вірлавочка
вітражніца
вішанька
вікця
вішнёўка

віртуозка
вірлівіца
вітка
віяланчэлька
віяланчэлістка

віртуалка
віроўніца
віуэлістка
вітрыньніца
вісуска

вісагінка
віхурка
віталечка
вітачка
віктарыянка

віцяблянка
віражніца
віта
віцінка
вівакубінка

віскуценьніца
віскіманачка
вівісектарка
віталістка
віцэ-мастачка

вогнепаклоньніца
водаваротніца
войтачка
вочка
востраканфліктніца

вокамгненьніца
восьпінка
восенька
воленька
воска

вольнанаёмніца
вольхачка
волатка
ворліца
вольця

воля
вольніца
волечка
волька
вольнаадпушчанка

вуалетка
вугорка
вудыстка
вужалка
вуаерыстка

вузкаплечка
вужачка
вуалеахвостка
вульгарніца
вулька

вуркагантка
вупырка
вусатка
вучыцелька
вульванаўтка

вуніятка
вульлянка
вушатка
вучнёўка
вузкадупенцыя

вузкавочка
вузкапізьдзёнка
вудзільніца
вусьцішка
вузкакалейка

выблуканка
выбранка
выбраньніца
выдра
выданьніца

выбуянка
выдранка
вырочніца
выдма
выдатніца

выбухоўка
вызнанка
вызвольніца
выструнка
вундэркідалка

выблядушка
вызволька
выспавяданка
выслоўніца
выспачка

ываланка
ыведніца
вырайка
выйка
выжарынка

выдумляльніца
выжліца
выжлукта
выйгра
выкрутніца

выкапнёўка
выключніца
вырачка
вынятка
высокамаралка

выкруцёлка
высмажанка
вытлумачальніца
выпраменьніца
выкрасалка

выляжанка
высмокта
выёбка
выёбніца
высакакласьніца

вымуштроўніца
вымудроўніца
выхаваначка
вырахованачка
вырваска

вынаходніца
выхавальніца
вырвачка
выратавальніца
выратаванка

выпястунка
вылежніца
высакалётка
вычварніца
высакавольтка

высакоўка
выслужніца
высакамоўніца
высакагорніца
высачка

вычварэнка
выёбушка
выебаманка
высочніца
высокачастотніца

вышаградка
вышагародка
выюрачка
выцалавальніца
высакагрудка

вярцёлка
вядзьмарка
вядунка
вяршыцелька
вязьніца

вярсталка
вястунка
вясьлярка
вясьнянка
вясельніца

вяргіня
вяскоўка
вяхірка
вялебніца
вянка

вятошка
вятружка
вяльможніца
вята
вяшчунка

В...

ПАЗНАЮ СЯБЕ ЁСЫНЕ

пазнаю сябе ё сыне

у почырку з літарамі
што падхмелена танчаць
на вольным паветры

у вясёлым мітыngu
папераў і кніжак
на пісьмовым сталe

у нязводнай схільнасці
да вострага і салодкага
асабліва да эклераў

у адчуваньні словаў
на смак і колер
на водар і дотык

у медзьведзяватай хадзе

па вуліцы
па цэлым сьвеце

у захапленні школьніцай
што яшчэ проста малая
і не разумее

у любові да лацінаамерыканцаў
пераважна да Хуліо Картасара і
Габрыэля Гарсія Маркеса

у цыганскіх вандраваньнях
з кароткімі прыпынкамі
на палубе роднай канапы

у празе адзіноты
што сьпеліцца як папяроўка і
абрынаецца як залева

ва ўчэпістых хваробах
(дай Божа каб не ўва ўсіх)
што адкрываюць новыя сутнасці

ва ўменьні пакрыўдзіць
пакрыўдзіцца
дараваць

пазнаю сябе ў сыне

так хочацца пазнаць сябе і тады
калі прысяду яму на плячо
цёплым ветрам

Франц Сіўко

..якая гэта нялёгкая справа –
з’дзяйсняць учынкi
ў адпаведнасці з узростам...

Тыдзень Вялікай Коткі

Аповесць

I

– Вось так яно ўсё і выплывае на сьвет Божы, – з выглядам чалавека, які неспадзеўна згубіў падчас стыхійнае навалы ўсіх сваіх крэўных, прамаўляе Алуша, і гэтак знаёмая Дарашэнку напятасьць жончынага голасу канчаткова пазбаўляе яго надзеі на які-кольвек дыялог. – Дык у вас з гэтаю *Люсяй*, можа, і дзеці ёсьць? Можа, і ўнукі таксама? А мы і чуць пра іх ня чулі, і ведаць ня ведаем. Пазнаёміў бы ўжо, ці што... Ёсьць? Колькі? Ну, прызнайся!

Твар яе пярэсьціцца плямамі, колер вачэй імкліва перамяняецца з шэрага на рудаваты – першая прыкмета, што прыступ злосьці будзе працяглым. А гэта значыць – спрачацца ня варта. Бо цяпер яна будзе гаварыць ды гаварыць, як заведзеная, аж пакуль ня стоміцца, і кожнае ягонае неабачлівае слова толькі падліе масла ў агонь. Такая ўжо ў кабеціны заюшлівая натура, нездарма ж нібыта – мастачка.

Алуша вырабляе батык і прадае яго пасья прэзентацыяў у музеі прыватных калекцыяў праз ралет на кірмашы. Галоўным чынам гэта выявы дзявочых твараў і экзатычных кветак на тле бляклых пасаў дажджу ці, наадварот, да рэзі ўваччу яркіх сонечных прамянёў. Да таго, як заняцца батыкам, жонка працавала настаўніцай маляваньня ў школе для дзяцей з затрымкамі псіхічнага разьвіцьця, што, відаць, і паўплывала, хоць сама яна так ня лічыць і баронь Бог лішні раз нагадаць ёй пра тое, на яе творчую – або толькі чорнае, або толькі белае, і ні пядзі ўбок – палітру.

– Алуша, ну чаму нельга пагаварыць спакойна? – употай сьпелячы спадзеў хоць на якое, хоць на самае кволае замірэньне, прамаўляе Дарашэнка. – Мы ж ня дзеці, здаецца... Можна высветліць усё цывілізавана...

– Во-во, цывілізавана! Цы-ві-лі-за-ва-на – о, як гэта ўпісваецца ў тваю тэзу: паводзіны ў адпаведнасьці з узростам і каб усё пры тым было цывілізавана і ціха! А дакладней – шыта-крыта. І гэтаму ты моладзь вучыш? Нішто сабе навучка!

Апошняе – намёк на Дарашэнкаву працу ў тэхнікуме, дзе ён па выхадзе на адпачынак, каб крыху падперці хістка сямейны бюджэт, застаўся выкладаць на чвэрць стаўкі сваю фізіку. І хоць словы Алушыны па-ранейшаму гучаць злосна і твар яе ўсё яшчэ гарыць абурэньнем, ён, аднак, ня можа не заўважыць, што гэта ўжо ня тыя неўтаймоўныя злосьць і абурэньне, што былі напачатку. Значыць, неўзабаве яна супакоіцца, і прыступ агрэсіі зьменіцца апатыяй. Вось толькі калі тое будзе?

І собіла яму вымкнуцца з тым двухгадовае даўніны Люсіным лістом! Быццам Люсі, з якою яны ня бачыліся сорок з гакам гадоў, адно і клопату, што чакаць ягонага прыезду. Тым больш што і не адпісаў ён тады Люсі, хоць, папраўдзе, напачатку і карцела. Але як ты давядзеш Алушы, што ягонае пучэўка менавіта ў той самы дом адпачынку, дзе два гады таму рабіла Люся, – чыстая выпадковасьць. І што ня дзеля спатканьня з Люсяй, а адзіна каб крыху падлячыцца ды пабыць сам-насам, падалей ад абрыдлых хатніх клопатаў, ён туды выпраўляецца?

– Спадзяюся, ты хоць не забыўся пра наш заўтрашні візіт да Кірыкаў, – кажа Алуша, і перамена тэмы размовы, ды яшчэ ў такім неспадзявана ціхамірным тоне, міжволі прымушае Дарашэнку насыцярожыцца. Алушын характар – як надвор'е ўвосень: на тыдзень зьменаў восем. І галоўнае, ніколі ня ведаеш, якім сюрпрызам абярнецца праз хвіліну ўдаваная ціхамірнасьць.

– Не забыўся.

– Ну, і на тым дзякуй... Хоць нешта ўрэшце...

Кірыкі – сям'я Алушынага стрычнага брата-бізнэсоўца Андрэя, неблагія, хоць, папраўдзе, ня так ужо блізкія Дарашэнкам людзі. Узмажнеўшы ў бурапенны час перабудовы на вывазе ў Польшчу прасаў і рознага іншага побытавага прычындалля, Андрэй і Нэля, ягонае жонка, былая доктарка, так удала распарадзіліся займетымі ад таго паўлегальнага гандлю сродкамі, што сёньня могуць дазволіць сабе рэчы, якія Дарашэнкам і ня сьнілася. Да прыкладу, тую ж выправу ў Берлін і Прагу, з якой днямі вярнуліся, нагужанья пад завязку бра ды лострамі з праўдзівага чэшскага шкла. Заўтра спаўняецца дзесяць гадоў, як ня стала малодшай дачкі Кірыкаў Олі, адной з дзвюх забітых нейкім маньякам з інтэрвалам у паўмесяца дзяўчын-падлеткаў. Злачынствы тады шмат нарабілі галасу ў мікрараёне і ва ўсім горадзе, ды так і засталіся, здаецца, дасюль не раскрытымі.

– Не забыцца купіць чаго-небудзь. Лікёру можна, Нэля любіць лікёр. Ці каньяку... Цукерак якіх, печыва альбо торт... А то заявімся без анічога, з пустымі рукамі, няёмка будзе.

Перавод гаманы ў практычнае рэчышча канчаткова супакойвае Дарашэнку. Да таго ж з калідору даносіцца званок. Алуша ідзе адчыняць, і праз хвіліну ў дзвярах вырастае мажняя Ігарава постаць. Іх дваццацісямігадовы сын-асьпірант, які паставіў сабе за мэту не жаніцца раней, як абароніць кандыдацкую, жыве асобна ад бацькоў, у інтэрнаце, і ягоны прыход – дадатковая гарантыя, што вяртаньне да тэмы пра Люсю сёньня не пагражае. Ігар – вялікі майстар мірыць продкаў, і робіць ён гэта так спрытна, з выкарыстаньнем такіх тонкіх прэвентыўных захадаў, што Дарашэнка і Алуша часам і міргнуць не пасьпяваюць, як тэма спрэчкі ўжо надзейненька зачынена.

– А, дыпламат наш сямейны, як добра, што завітаў! Значуеш у нас? – кажа Алуша і, атрымаўшы станоўчы адказ у выглядзе сьцьвярдзальнага сынавага кіўка, дастае з серванту бутэльку “Merlot”у. Заўтра з раніцы, перад тым як выправіцца да Кірыкаў, яна яшчэ мае намер схадзіць у капліцу, а якая ж малітва ў гэтым растузаным стане... То вось, можа, фужэрчык напою якраз і адцягне думкі ад прыкрае перапалкі з сужэнкам ды дадасьць раўнавагі перад споведдзю?

Што ў сына непрыемнасьці з абаронай дысэртацыі, бо ягоны навуковы кіраўнік акурат за месяц да яе ўмудрыўся грунтоўна перасварыцца з-за нейкай драбязы з калегамі з атэстацыйнай камісіі і цяпер немінуча чакай помсты з іх боку, яна, як і муж, ведае ня горш за самога Ігара. Але распачынаць прыкрую размову не жадае: карысьці з тае гамонкі, толькі разьвярэдзіш душу перад ноччу ды сапсуеш дарэшты і без таго далёка не мажорны настрой.

Палова дзвянтай, а на дварэ, нягледзячы на задуху апошніх дзён, шэра і хмурна, як у верасьні. Гэтаксама шэра і ў кватэры, толькі блікі ад экрану сьлізгануць раз-пораз па адпятай на палову вакна гардзіне, сфакусуюцца на міг вузкім пукам сьвятла на паставах мужчынаў пры тэлевізары і зноў рассыплюцца веерам па шчыльна завешанай батыкам сьцяне.

– Не дрэнкен коп!¹ – дэманструючы, як заўсёды ў хвіліну ўзруху, ашмёткі ведаў з замежных моваў, якія яна раз-пораз папаўняе праз гартаньне розных турыстычных ды іншых размоўнікаў (рэцыдыў колішняга, нязьдзейсьненага намеру вывучыцца на перакладчыцу), – кажа Алуша, і выраз яе твару, і без таго не сказаць каб лагодны, робіцца яшчэ больш незадаволеным. – Што мне да вашага салону ды ўсёй гэтай аўталухты? Толькі і чуеш з дня ў дзень: стырно, запальваньне, каробка перадачаў... Быццам ужо і размаўляць больш няма пра што. Я ў такім мандражы, а вы са сваімі глупствамі. – Яна ўсторквае на ногі туфлі, зьнікае ў ванным пакоі.

Глупствы, на яе думку, – мужава з Ігарам пустое (“ані яны вам калі сьвецяць, гэтакія машыны!”) захапленьне найноўшымі аўто. Прычына яе мандражу – споведзь, дзеля якой яна зьбіраецца ў капліцу ледзь не ад самага золаку і дзеля якой нават адмовілася ад звыклай ранішняй цыгарэты. Ды, як захапленьне мужчынаў машынамі яна лічыць бессэнсоўным, бо і насамрэч яно ў практычным плане далей прагляду ды абмеркавань-

¹ Сапс. з ідыш: Ныг дрэй кін коп! (Не тлумі галавы!).

ня перадач тэлеканалу Discovery не сягае, так і яе набожнасьць, у сваю чаргу, ім таксама чымсьці надзвычайным не здаецца. Дзесяць год таму Алуша выбрала канфесію так пасьпешліва, у такім эмацыйным запале, што наўрад той выбар можна лічыць абгрунтаваным. За выняткам хіба таго няпэўнага, нічым не пацьверджанага прыпушчэньня, нібыта хтосьці з яе продкаў быў католікам. Пра што быццам сьведчыць яе метрычнае каталіцкае імя Альдона, якое яна сама падчас вучобы ў інстытуце памянляла на больш звыклае Ала. Дарашэнку часам нават здаецца, што яна ўжо ўпотаі шкадуе аб зробленым выбары і пры выпадку зноў вярнулася б да зручных – жыві, як жывецца, і ніякага табе рэлігійнага дбаньня – часоў нікуды не належаньня.

– Вось, я ў поўным ажурі, – абзываецца Алуша – яна ўжо ў калідоры – і застывае перад люстэркам. – А вы што седзіце? Ігар, разьвязеш нас? Я спачатку ў капліцу, а адразу па споведзі – да Кірыкаў. Так што чакай мяне там, Зянонавіч, чуеш? – Яна нахіляецца да мужа, праводзіць пяцярнёй па ягоных валасах. Жэст – найначай, дзеля прыліку, але Дарашэнку бачыцца ў ім жаданьне канчатковага прымірэння пасья ўчорашняга непаразуменьня, і ён згодна хітае галавой.

Жытло Кірыкаў месьціцца на восьмым паверсе, і ўсё тут іначай, як у Дарашэнкаў: перагародка з нержавейкі перад ліфтам, дыванок у самім ліфце, падвойныя масіўныя дзьверы з надпісам +K+M+V угары. Надпіс сьведчыць, што гаспадары жытла, як і Алуша, – католікі. Насамрэч каталічка толькі гаспадыня, Нэля, якая, у адрозьненне ад Алушы, ведае свой радавод да шостага калена. А прозьвішча аднаго з прашчुरаў, сына зьбяднелага шляхціца, нядаўна нават адшукала ў сьпісе мніхаў разбуранага з прыходам Саветаў на “крэсы” францішканскага кляштара часоў Рэчы Паспалітай. Жанчыны калі-нікалі разам ходзяць у капліцу, хоць сказаць пры гэтым, што надта сімпатызуюць адна адной, не выпадае. Алушы недаспадобы Нэліна меркантыльнасьць. Нэлю раздражняюць у Алушы катэгарычнасьць меркаваньняў і празьмерная схільнасьць да суфражызму, то бок пчыраваньня ні ніве роўнасьці між мужчынамі і жанчынамі. Што, аднак, зусім не перашкаджае ім супрацоўнічаць падчас дабрачынных акцыяў, якія штомесяц наладжвае мясцовае аддзяленьне “Caritas”¹ для дзяцей-сіротаў і інвалідаў.

Букет пахаў ірвецца Дарашэнку насустрач з кухні, і ён у думках хваліць жонку за падказку купіць лікёру.

– Памятаеце, які сёньня дзень? Ну, дзякуй, – кажа Нэля і падае мужу знак адкаркаваць напой. – А мне здаецца часам, усе забыліся пра нашу дачушку. Людзі так хутка пра ўсё забываюцца... І тым больш прыемна, што хоць вы з Алушай памятаеце.

Яна вядзе госьця ў пакой, дзе пры Олінай фотцы на сталі са стравамі наўзбоч новага чэшскага бра з шыкоўнымі падвескамі гарыць сьвечка, бярэ з падваконьня альбом.

– Вось, як жывая дзяўчына на здымку. Як быццам учора ўсё было. Трэба было мне заснуць тады на радасьць таму гаду... Ніколі сабе не дарую, ніколі...

Нэля ўпусьціла Олю ў пад’езд праз дамафон, а сама тым часам прыс-

¹ Caritas – дабрачынная каталіцкая арганізацыя.

нула на канапе. А калі прачнулася, дачкі ў кватэры ўсё яшчэ не было. Пайшла шукаць па пад'езьдзе ды і знайшла нежывую, з шалікам на горле ў закутку пляцоўкі перад уваходам на гарышча.

Андрэй уносіць паднос з ежаю, ставіць на стол збоч падваконьня. Ён, відаць, чуў размову, бо тут жа пачынае супакойваць жонку. Дарашэнка таксама мкнецца зрабіць унёсак у справу, зазначае, што, маўляў, адлююцца забойцу матчыны сьлёзы. Але парыў ягоны, наўздзіў, не знаходзіць у гаспадыні адабрэння.

– Што ты! – кажа яна і рашуча адсоўваецца ад яго, бы ад нясьветнага ерэтыка. – Крый Бог! Хай застаецца ўсё, як ёсьць. Яго зловяць – і ёй горай будзе на тым сьвеце. Што заўгодна, ды толькі ня помста. Айцец Зьміцер, наш сьвятар, кажа, нішто так ня есьць чалавека знутры, як яна, помста. Пачнеш помсыціцца, а ў выніку – сам сабе толькі нашкодзіш. Сточыць помста вантробы, бы шашаль гаржэтку...

Андрэй падтаквае ёй, і Дарашэнкава маўклівая нязгода з гэткаю высновай – дараваць забойцу, як можна? – ціхамірна патанае ў суладнай цьвердзіні іх хрысьціянскай усёдаравальнасьці.

– Дык што, едзеш адпачыць? – пераводзіць размову на іншае Андрэй. – Надоўга? Добра табе... А мы вось з Нэляй ніяк не зьбярэмся за слугаваньнем мамоне¹. Сыцягаліся на тыдзень у Прагу ды Берлін, але хіба гэта адпачынак? Дарога такая цяжкая, ды і ўражаньняў тых кот наплакаў, адно пасьпяваеш падчас язды ад прыбіральні да прыбіральні “Макдональдсы” з іхнімі вар’яцкімі фаст-фудамі за вакном аўтобусу лічыць...

– Гаворыш абы-што, – кажа Нэля і лагодна падміргвае Дарашэнку. – Прыдумаў – мамоне! Падумае чалавек, мы тут няведама які крымінал разьвялі. Можна і наогул нічым не займацца, а такому мамоне слугаваць, што і чорту не прысьніцца. Тым больш – не для сябе стараемся, хочацца ж Жэні памагчы.

Жэня – другая, старэйшая Андрэева і Нэліна дачка, равесьніца Ігара. Два гады таму яна выйшла замуж за кіпрыёта турэцкага паходжаньня і зьехала з ім да яго на радзіму. Зьехала насуперак нязгодзе бацькоў, таму напамін пра яе з вуснаў Нэлі, якая зазвычай балочай тэмы не чапае, выглядае дзіўнавата.

– А вось у палітычныя авантуры менш трэба лезьці, – працягвае Нэля і моршчыць лоб. – Такі складаны час для прадпрымальнікаў, адну за адной фірмы зачыняюць, а ён, бач, у страйкавы камітэт упісаўся. Паведаміць хто з “зычліўцаў” куды сьлед – і гамон справе, шукай тады вінаватых. Ну, ня так, Саша?

– Можа, і так, – кажа Дарашэнка і зноў чамусьці – каторы раз за апошнія дні – згадвае Люсін ліст. Згадка такая ліпкая, што нават тады, калі Андрэй заводзіць гаману пра нюансы працы ў фірме па продажы радыёапаратуры, якую ён пяць гадоў таму адчыніў у складкі з яшчэ адным сваяком, Дарашэнка не дае рады ад яе адчапіцца. І толькі Алушын прыход ненадоўга, бо жанчыны амаль адразу зачыняюцца ў пакоі, каб патэтатэчнічаць, крыху зьнівелёўвае яе.

– А прызнайся, што ўсё яшчэ неабыякавы да гэтай Люсі, – кажа Алуша і з выглядам пакрыўджанага дзіцяці – звычайная яе манера паводзінаў ней-

¹ Мамона – боства багацьця ў некаторых старажытных народаў.

забаве па замірэньні – адводзіць пагляд убок. Злосьць усё яшчэ прабіваецца ў яе голасе, але гэта ўжо хутчэй злосьць на мяжы дараваньня – усыцешны вынік доўгай начной размовы Дарашэнкі з жонкаю напярэдадні ягонаў выправы ў дом адпачынку. – Цяпер мне зразумела, чаму ты ажно тры гады мітрэнжыўся з прапановаю пабрацца... Ніяк яе ня мог забыцца!

– Ага, так і ёсьць, якая ж ты здагадлівая, – кажа ён, імкнучыся надаць голасу як мага болей сарказму.

Канешне, ён пакрывіў бы душой, калі б працягваў даводзіць, што едзе ў той дом без таемнага намеру пабачыць Люсю: з песьні слова ня выкінеш. Не жадаў бы ён спатканьня з Люсяй – хто б прымусіў яго ехаць, такіх дамоў колькі ні панаадчыняна апошнім часам паўсюль. І Алуша не такая дурніца, каб да гэтага не датумкаць. Так што яе рэакцыю на ягонае рашэньне ехаць цалкам можна зразумець: хто ж узрадуецца, што яго спрабуюць трымаць за дурня? Абразы і падман, хай сабе і ў выглядзе маўчанкі, заўжды ходзяць поруч. І не жанчыну, які б вынаходлівы і спрытны ні быў мужчына, на зазуб тае маўчанкі беспакарана падсякаць.

Гэта была першая іх размова, падчас якой ён распавёў жонцы ўсё пра свае дзяцінна-юнацкія стасункі з Люсяй Гарнак. Але што значыць – усё? Як можна распавесці ўсё іншаму чалавеку пра тое, чаму і сам нават у паважным ужо ўзросьце ня ў стане даць дакладнага азначэньня? Ня кажучы ўжо пра нейкія там інтымныя нюансы, што суправаджаюць падобныя гісторыі. Кішталту гэтак абсьмяянага рознымі цынікамі ды ўсё адно гэтак помнага кожным з нас ад гадоў маленства камяка ў горле ад доўгачаканага пагляду, дотыку, усьмеху, што апячэ душу праяваю прызнасьці ды застанецца ў памяці на тле абыякавасьці іншых людзей як ледзь ня самае дарагое, што здарылася з намі ў жыцьці.

Адзіным, чаго ён баяўся падчас размовы, было – ці дасьць Алуша яму веры. Жанчын заўсёды найперш цікавіць – *ці было*, а калі *было*, то *што*? І тут паспрабуй даць рады не патрапіць у нерат. Скажаш, што было – значыць, юрлівец, валацуга, скажаш не было – значыць, хлус, бо ня быць пры гэтакім жаданьні сустрэцца праз гады папросту ня можа.

Як ні дзіўна, Алуша такога пытаньня яму не задала. Быццам адчула яго недарэчнасьць ды дыпламатычна ўнікла, хоць, магчыма (і хутчэй за ўсё, што так), і круцілася тое пытаньне ў кабеціны на языку.

Галава цягніка з кропкаю сьвятла паперадзе вынырвае з-за павароту, набліжаецца да станцыі.

– Дык што – неабыякавы? – нагадвае пытаньне Алуша і саступае пад ціскам патэнцыйных пасажыраў з пляцоўкі на суседнія рэйкі. – Ну, што тут скажаш! Тэлефануй, як што спатрэбіцца... Дарэмна Ігараў мабільнік ня ўзяў, вось і будзеш мучыцца, шукаць якой будкі, калі наогул яны там ёсьць. – І дадае быццам паўжартам ужо пад самы адыход саставу: – Глядзі ж, хоць там бяз глупстваў...

Яна нешта кажа яшчэ, але словы яе патанаюць у гудку цеплавоза. І неўзабаве і сама яна, ухутаная завесаю ці то дыму, ці то шэрані – надвячоркам прайшоў пасьля невыноснае паўдзённае сьпёкі спорны дождж, а прыпарка так ані і не паменшала – зьнікае з вачэй пад вясёлы акампамент колаў цягніка.

Састаў то гайданецца на павароце, то суцішыць рух, то зусім спыніцца на чарговым паўстанку. Субота, люду ў цягніку няшмат. Купэ, у якім Да-

рашэнку дастаўся квіток, – бадай, адзінае цалкам укамплектаванае пасажырамі ва ўсім вагоне. Ззаду паўгадзіны язды, і вось ужо, асвойтаўшыся з большага сярод незнаёмых людзей, то адзін, то другі з Дарашэнкавых суседзяў адзавецца асьцярожлівай рэплікай у спадзеве намацаць глебу для размовы.

Найбольш гаманкая з чацьвёркі – пажылая кабета-медычка з Таліну. Яе сусед, маладзён гадоў трыццаці, таксама талінец і таксама, як і жанчына, беларус з паходжанья. Абое хваляць не нахваляць жыцьцё ў сваім Таліне (“палтус такі танны – ледзь не штодня ямо!”), і разам з тым абаіх родніць нейкі неўразуменна-глыбінны асьцюк помсьлівае незычлівасьці да тамтэйшых аўтахтонаў, што раз-пораз вымкнецца з вуснаў то аднаго, то другога.

– Паспытаюць яшчэ і нішчымнага, палтус, ведаеце, таксама не бясконцы, – падагульняе тэму кабеціна і з мінаю чалавека, што належным чынам выканаў свой грамадзянскі абавязак, застывае над сканвордам.

Чацьвёртая пасажырка, дзяўчына з фінгалам пад левым вокам, зьнешне, асабліва неахайнасьцю прычоскі, нагадвае ці то ўлюбёную Ігараву сыпявачку Б’ёрк, ці то маладую Пугачову. Яна, як і Дарашэнка, тутэйшая, раз-пораз выходзіць у тамбур папаліць. Фінгалам яна абавязаная свайму сталічнаму каханку-суценёру, які ўзлаваўся на яе за тое, што прыхавала ад яго частку заробку. Два тыдні таму яна зьбегла ад мучыцеля да бацькоў, але ў правінцый жыць сумна, ніякіх табе забаваў, вось яна і вяртаецца зноў у сталіцу, каб быць бліжэй да цывілізацыі.

– Час бяжыць, што ўхопіш, тое і тваё, – кажа і прыхільна – ужо хто-хто, маўляў, а мы з табою дамо рады паразумецца – усміхаецца маладзёну.

– Ну, гэта як каму што даспадобы, – шматзначна, быццам ведае штосьці такое, чаго ніхто на сьвеце больш ня ведае, зазначае медычка. – А не баіцеся, што зноў ваш каханак вас паб’е? Нос паламае ці яшчэ што... Гэтак і калекай нядоўга застацца. Вунь колькі выпадкаў, у газетах пішуць ды па тэлебачаньні распавядаюць...

– Ужо лепш застацца калекай, чым так марнець, як некаторыя ў нашым заштатным горадзе марнеюць. Ні пайсьці табе куды, ні шашні якія завесьці, – парыруе дзеўка. – Да таго ж – каханьне ёсьць каханьне, і нікуды ад яго ня дзенешся. Я свайму Артурчыку ўсё-ўсенька, усе ягонья выверты дарую, абы толькі побач з ім быць!

Яна паварочваецца тварам да Дарашэнкі, сьлізгае вачыма па канверце, які ён толькі што дастаў з валізы і зараз з мінаю, быццам у ім затаілася ды зараз вось высунецца ды ўджаліць вужака, трымае перад сабою.

– І вам дзеўкі пішуць? – кажа, і зрэнкі яе туманяцца, набрыньваюць вільгацьцю ў чаканьні працягу размовы. Аднак Дарашэнка ўдае, што ня чуе яе, і яна, памуляўшыся хвіліну-другую ў нерашучасьці, ці сьлед чапаць яго зноў, з выглядам абражанае цнатлівасьці накіроўваецца ў тамбур папаліць.

Дарашэнка вымае з канверта ліст, пачынае павольна, быццам усё яшчэ не вырашыў, ці сьлед гэта рабіць, вадзіць вачыма па зжоўклым, сыпярэшчаным знаёмымі літарамі-крывулямі аркушы.

Люся... Люська-Люсінда... Як даўно ўсё было, быццам і ня ў гэтым зусім, а ў іншым нейкім, адзеленым ад цяперашняга кавалкам сама меней у чатыры з добрым гакам дзясяткі год жыцьці.

Ноч яшчэ не запанавала над мястэчкам, але і дзень дарэшты ня скончыўся. Водбліскі сьвятла раз-пораз вымыкаюцца над альтанкаю з захаду танючкімі пасамі, ясьняць на хвіліну двор і дрывотню на той бок ценькага і дробнага – лета сёлета з перападамі, то занадта сьцюдзёна, то, наадварот, нясьцёртна гарача – маліньніку.

– Ні тры, ні два, – кажа дзядзька Зюзялёк і цяжка ўздыхае. Ён надоечы вярнуўся з суседняга раёну ад брата, на котлішчы якога здарыўся пажар, і ніяк ня можа ад выгляду таго папялішча ачوماцца. Паліць адну за адной папяросы, ды ўздыхае, ды соты раз распавядае падрабязнасьці жахлівага (“уяўляеце, сусед падпаліў, помсьцячы за нейкую даўнюю крыўду, і ўсё – дашчэнту, на прысак, добра, самі жывыя засталіся”) няшчасьця.

Зюзялёк – дзядзькава мянушка, што прыліпла да яго ў маленстве пасья таго, як маці-ўдава аддала сына на выхаваньне ў сям’ю сваякоў, ды прыліпла так грунтоўна, што сапраўднае ягонае прозьвішча – Капіч – ніхто ўжо амаль і ня ўзгадвае.

Дзьверы ляпаюць, на двор выходзіць Люся, прымошчваецца побач з мужчынамі на лаве.

Люся – васьмігадовая дачка лясгасайскай прыбіральшчыцы цёткі Любы Гарнак, Сашкава равесьніца. Яны з маткаю жывуць у бараку-прыбудове побач з домам. І, хоць там і няблага, і зручнасьці нават сякія-такія маюцца, чакаюць не дачакаюцца ўласнага жытла. Яны прыехалі ў пасёлак аднекуль з Поўначы. Абедзьве, што маці, што дачка, вельмі маўклівыя, і суседкам, якія прывыклі ўсё пра ўсіх ведаць, гэта вельмі абыходзіць.

– Ну, вось, Люся-Люсінда, будзе табе сяброўка, – кажа дзядзька Зюзялёк і запальвае чарговую папяросіну. – Вазьму да сябе пляменьніцу, хай пажыве, пакуль адбудуюцца пасья пажару. Усіх не магу ўзяць, няхай выбачаюць, цеснавата, а дзеўку вазьму... Сваякі, куды дзенешся. Ужо ж, можа, не аб’есць.

Люся штосьці мармыча яму ў адказ, абхоплівае рукамі калені, заглыбляецца ў нейкія свае, ёй адной дасяжныя думкі-мроі.

Вакно прыбудовы расчыняецца, і голас цёткі Любы працінае вечаровую цішу:

– Лю-юся...

Люся паслухмяна падхопліваецца з месца, брыдзе дахаты. У яе праблемы з пісьмом, і яны з маткай вырашылі іх за лета зьліквідаваць, дзеля чаго штовечар пішуць дыктоўкі.

Зэня, Сашкаў бацька, выходзіць з хаты, садзіцца на лаву побач з дзядзькам Зюзяльком.

– Зімна, як увосень, халера, – кажа і дастае з кішэні шваркі капшук з тытунём, пачынае скручваць папяросіну. Тытунь сьцеца паўз скалечанья на фронце пальцы яму на калені, але ён, заняты гамонкаю з суседам, на тое не звяжае.

Дзядзька пазірае раз-пораз на вакно Гарнакоў, нахіляецца да бацькавага вуха.

– Дзіўныя нейкія яны, гэтыя Гарначышкі, што матка, што дачка, – шэпча, і папяросіна няўклудна торгаецца ў такт ягоным словам у куце вуснай. – Ні да іх хто, ні яны да каго. Што дзе ні дзеецца, а ім – ані шум баравы, нішто не абыходзіць. А ўчора двое мужьскоў з раёну прыходзілі, цікавіліся Любаю. З выгляду – бы вайскоўцы, і гамонка нянаская. Што за дзівосы?

– Ну, мала што, – цэдзіць праз занятыя папяросінай зубы бацька.
– Мала якая можа быць нагода ў людзей.

Ён падымаецца, каб ісьці дахаты, і Сашка тае ж хвіліны ўскоквае з бервяна, сунецца паўз калюжыны – іх поўна ў двары з зайчорашняга дажджу – за ім сьледам.

Зазвычай яны сьпяць усе асобна: маці – на лаве ў кухні, бацька – на тапчане, Сашка – на палку пры печы ці, калі занадта гарача, – далавах за перабойкаю. Побач з бацькам спаць нязручна, бо ён храпе ды і папаліць падымаецца ўначы, растузаны бяссоннем, раз-пораз. Але сёньня Сашку хочацца конча легчы побач з ім, і ён пераносіць з-за перабойкі да яго на тапчан падушку і караценькую сваю, зладаваную маткаю са старых бэ-бахай коўдру.

На тапчане цёпла, хоць, напрайдзе, крыху і мулка. Сашка прыціскаецца плячом да бацькавага дужага цела, упэўнены, што ён ахвотна адкажа, пытаецца, што такое Поўнач і ці далёка яна знаходзіцца ад мястэчка. Бацька хвіліну маўчыць, быццам абдумвае, што адказаць, затым рашуча гасіць лямпу ва ўзгалоўі.

– Бач, што ўзбрэлю табе ў голай, – кажа і рэзка, ажно заходзяцца енкам дошкі тапчана пад тонкім сеньніком, адварочваецца тварам да сьцяны.
– Чаго захацеў: пра Поўнач! У нас тут свая Поўнач! Сьні!

І тае ж хвіліны амаль засьнае.

Сашка счэквае, пакуль ён як сьлед усьпіцца, сасьлізгвае з тапчана, ась-цярожна сунецца да дзвярэй. Яму прыкра і вельмі, аж да сьлёз, крыўдна. Ведаў бы загадзя, якім будзе бацькаў адказ, ці ж пайшоў бы класьціся на той тапчан...

На дварэ цёмна, толькі на лаве ў альтанцы бялеецца штосьці, ды з пакою Гарнакоў прабіваецца паўз фіранку на панадворак скупы пасак сьвятла ад лямпы, ды з клеці дзядзькі Зюзялька даносіцца заклапочаны голас курыцы-квактухі.

Люся сядзіць у альтанцы, абшчаперыўшы, як зайсёды, калені рукамі, штосьці ціха мармыча, нібыта прамаўляе пацеры. Ён садзіцца побач, і яна адразу замаўкае, і насыцярожаная цішыня запаноўвае найкола. Сашку карціць загаварыць з ёю, але ён баіцца: раптам і тут напаткае адлуп, як колькі хвілінаў таму ад бацькі?

– Што карысьці сумаваць, – кажа Люся і кладзе сваю далонь на ягоную.
– Вось хочаш, пра Поўнач табе распавяду? Хочаш?

– Хачу.

– Ну, дык... ліст напішу, – кажа яна і, перш чым хлопца пасьпявае што-коледы скеміць, бяжыць паўз цемру ўсьцяж ліпняку да свайго бараку.

Наступны дзень найзьдзіў – учора яшчэ было гэтак сьцюдзёна – сьпя-котны, з прытаркаю, і на дварэ ні душы, толькі ценькая Люсіна пастава ўзвышаецца самотным ценем на бервяне пры альтанцы. Сашка сядзіць у кухні ля вакна, назірае пад гукі патэфону, што даносыцца аднекуль з сусед-няй вуліцы, як мітусіцца ў доме насупраць па кватэры Зюзялькова жонка цётка Каруся: то ходзіць з кута ў кут, то вызірне ў вакно, то раптам пабяжыць ні з таго ні з сяго ў калідор. Сёньня субота, дзень прыходу цягні-ка, і дзядзька Зюзялёк выправіўся пад яго з раніцы на падводзе сустракаць дачку брата-пагарэльца Лёлю. Вось з чаго цётка гэтак хвалюецца, вось з чаго і Сашку, хоць і чужыя яму тыя Зюзялькі, а тым болей іхнія сваякі,

неяк не па сабе. Прыезд новага чалавека – зайсёды новыя ўражаньні, і якія то яны, менавіта вось гэтыя, будуць?

Люся саскоквае з бервяна, моўчкі, як зайжды, прастуе да бараку. Вымае са шыйкі прыхаваны сярод старонак аркуш, падае Сашку знак выйсці. Яму ня надта хочацца тое рабіць, бо турботы цёткі Карусі займаюць яго на гэтую хвіліну куды болей. Але ён пераадольвае сябе, ідзе на двор.

– Я абяцала напісаць табе ліст, – кажа Люся і падае самаробны, з алягістымі плямкамі клею па баках канверт.

– Лісты паштарка носіць, вось што, – абражаны прастасцю дзеі, кажа ён і з абьяжавым выглядам кладзе канверт у кішэню.

– Праз паштарку нельга перадаваць, – пярэчыць яна. – Трэба асыя-рожна, бо скрозь вушы...

Яна яшчэ штосьці дадае, але што, ён ня чуе, бо з-за ліпняку чуюцца гукі колаў, і падвода дзядзькі Зюзялька з незнаёмым дзеўчанём паперадзе ўязджае ў двор, спыняецца пад вокнамі пад радасныя воклічы цёткі Карусі.

Ужо і шарэць пачало на дварэ, а Лёлі Сашка з Люсяю яшчэ зблізу ня бачылі. Раз-пораз выходзяць на двор то цётка Каруся, то сам Зюзялёк, а госьця бьіццам зьнікла куды, ні слыху пра яе, ні дыху. Сашка з Люсяй ся-дзяць у альтанцы, знэнджанья абрыдлым чаканьнем, з надзеяй – а раптам раздобрывіцца-такі прыезджыя прыніцца, выйдзе пазнаёміцца – пазіраюць на вокны Зюзяльковай кватэры.

– Сашка, ты ліст мой пачытай? – кажа Люся і ўстае з месца. Цётка Люба яшчэ не клікала яе, але яна і сама, мабыць, адчувае важнасць тых штодзённых пісанак перад школаю.

Сашка чакае па яе адыходзе яшчэ колькі часу, і толькі калі найкола зусім цямнее, брыдзе, знявераны ў спадзеве на новае знаёмства, дахаты, і забыты на час марнага чаканья Люсін ліст самотна шорхае ў кішэні ў такт ягоным знарок гучным – ведай, хто тут, у гэтым двары, галойны – крокам.

У кватэры гэтаксама цёмна, як і на дварэ, бо бацька і маці ўжо сьпяць. Ён прабіраецца ў свой пакой, запальвае ва ўзгалоўі сьвятло, цягнецею рукою да кішэні, дзе стаіцца ў прыціхлым здранценьні канверт з Люсіным лістом.

І што ў ёй, гэтай паперчыне, такога сакрэтнага, што нельга нават да-сылаць яе па пошце? І што за ліст гэта: каб табе знак прытынку, суцэльны тэкст, а літары – бы калочкі-слупкі толькі што пасаджаных вербалозінаў усьцяж брукаванкі ад цэнтру мястэчка да чыгункі?

Ліст Сашку незразумелы, ды і як тут даць рады што-кольвек зразу-мець, калі замест апісанья – спрэс адны недаказкі-недагаворкі. Ну, хай сабе гурбы, хай сьцюжа, хай хвоя-спарыш з арэямі, гэта зразумела. А пры чым да ўсяго нейкая пайка ды братавы пялюшкі, якія цётка Люба мусіць сушыць, абгарнуць іх вакол уласнага цела? І чаму яна выносіць цела брата, а назад не вяртае – што гэта значыць? Нішто сабе Поўнач, нішто сабе аповед. Ці тое гэта, пра што то адзін, то другі з суседзяў не-не ды і загадае паўшэптам у размове? Хоць папытайся ў каго са старэйшых, напрыклад, у бацькі або ў дзядзькі Зюзялька? Але ж пытацца ў абыход Люсінай персону не выпадае. Як-ніяк яны з Люсяю сябры, а што такое праўдзівае сяброўства, ён, Сашка, ужо няблага кеміць. Асабліва зараз,

на прыездзе Лёлі, якая і глядзець у іх з Люсяю бок, фанабэра, не жадае. Ды і цьмяная здагадка, што крыеца за Люсіным лістом штосьці больш сур'эзнае, чым проста занурыста-зацятая звычка бязбацькавіцы рабіць з усяго таямніцу, стрымлівае Сашкаву дапытлівасць.

Ён сядзіць у самоце на звыклым месцы, у альтанцы, чакае, калі выйдзе з барака госьць Гарнакоў. А разам падчэквае і Люсю, якая выправілася з паўгадзіны таму з цёткаю Карусяй ў пассавет па сахарыну.

Госьць Гарнакоў зьяўляецца ў двары першы. Гэта моцна зьбіты мужчына год трыццаці з тонкімі, як намаляванымі вусікамі і спружыністай хадюю, што хутчэй за ўсё выдае ў яе ўладальніку або вайскоўца, або службоўца міліцэйскай сістэмы. Па ягоным расчырванелым твары бачна, што ён не ў гуморы. Ён выцірае насоўкаю пот на ілбе, сыходзіць з ганка, шырокім крокам, ажно разьлятаюцца ўбакі полы дыхтоўнага на тле сьціплае штодзённае апраткі тутэйшага люду плашча, прастуе прэч ад бараку. Цётка Люба праз хвіліну выскоквае на двор, падбегам імчыць за ім, і яны ўдваіх знікаюць нейзабаве па-за ліпавымі прысадамі.

– Хахаль, няйначай, – хіхікае-цвевеліца з вакна Зюзялёк, і бацькаў стрыманы голас, таксама з вакна, толькі насупраць, асаджвае яго:

– Сьціхні ты! Чым вярзьці абы-што, пад жонку лепей падышоў бы. Там, можа, гэтулькі тае сахарыны, што і не прывалачэш адною ходкай. Гэтулькі, можа, што і каня, глядзі, ня лішне было б запрэгчы.

Кулепадобная пастава цёткі Карусі вымыкаецца з-за прысадаў, і па яе панільным твары няцяжка здагадацца, што ня толькі каня, а і бляху, бадай, запрагаць дзеля гэткага багажу было б ня варта.

Лёля пераймае цётку Карусю ля дзьвярэй пад'езду, штосьці кажэ напай-голосу. І хоць ні гукі не далятае да альтанкі з тае нячутнае гаманы, па непрыязным паглядзе, які кідае ўпотаікі Лёля на вокны Гарнакоў, Сашку зразумела, пра каго размова. Дзядзька Зюзялёк перахоплівае пагляд пляменьніцы, усьмешліва хмыкае:

– От табе прырода жаночая: колькі тае дзейкі, а ўжо натурьца, быццам суперніцу ў інашай адчувае. А што будзе, як надрастуць?

Што здарылася нешта надзвычайнае, першымі даведваюцца Сашка з дзядзькам Зюзялёком. Навіну прыносіць паштарка. Яна толькі што з таго канца мястэчка, і там, калі даваць ёй веры, дзееца штосьці неверагоднае: люд стабуніўся ля мльна, а на доле пад вакном, на камянях нібыта ляжыць мярцьвяк.

– Сьцягацца паглядзець, – кажэ дзядзька Зюзялёк і перакідвае праз падваконьнік (ісьці праз дзьверы яму ці то лянота, ці то боязна, што ня пусьціць на тья гледзіны цётка Каруся) хударлявае сваё, з непрапарцыйна даўгімі рукамі цела. Бацька далучаецца да яго, яны скіроўваюць з двара. Сашка спрабуе прыпусьціць сьледам за імі, але яны тут жа спыняюцца, гоняць яго прэч. Яны адыходзяць, а ён, сцакаўшы колькі хвілінай, ідзе да бараку. Люся (яна толькі што вярнулася сьледам за цёткаю Карусяй з пассавету) паказвае яму на мігі з-за шыбіны, каб уваходзіў, і цёмнае, праніцанае пахам спаракнелага дрэва і тарпы – так называюць у пасёлку торф для паліва – прадоньне калідору праглянае яго.

Люся сядзіць у здраніцьвенні пры вакне, лічыць пігулкі сахарыны. У пакоі цемнавата, але, здаецца, нават і самая густая цемра не перашкодзіла б Сашку, далёка ня выбрэду, чарговы раз ураціца яго беднасьцю: самаробны

старэнькі стол у куце, тапчан, два зэдлі-калечкі ля парэпанага, складзенага с'як-так з карыстанае цэгля шчытка.

– Ты ліст мой прачытай? – пытаецца Люся і строга дадае: – Калі прачытай, то аддай яго мне.

– Які ж то ліст, крыжаванка нейкая, а ня ліст, – адказвае Сашка.

– Што ў ім зразумееш?

– Усё адно аддай. Які б ні быў...

Ён хоча запярэчыць, што дасланыя лісты не вяртаюць, але не пасьпявае: з двара даносяцца галасы.

Люся падымаецца з зэдля, напружана, ажно падрыгваюць павекі, глядзіць праз фіранку ў вакно.

Дзьверы ляпаюць, трывожны тупат чыйсьці таропкіх крокаў урываецца ў пакой. Сашкава маці кідаецца да Люсі, прытуляе да грудзей бялявую галаву дзяўчыны з няўцяжана вытарапленымі вачыма.

Пігулкі высьлізваюць з Люсіных рук, падаюць на падлогу, і глухое рытеньне масьнічынаў пад нагамі, калі яна падхопліваецца з месца, каб бегчы на двор, паглынае яе распачлівы, кароткі, як пошчак грому ўдалечыні, энк.

Тыдзень ад паховінаў цёткі Любы прамінае пад знакам прысутнасьці ў двары старонніх людзей. Найбольш назалюць дазнаўцы. То адзін, то другі прымчыць у лінейцы з раёну, пачне доўга і нудотна распытваць, што ды як, і вось ужо, ледзь пасьпее атрамант падсохнуць на паперчыне з паказаньнямі сьведкаў, трэці тут як тут, ды палухае дарослых і дзяцей суворасьцю і моцаю голасу, ды маніцца конча пераплюнуць папярэднікаў мудрагелістасьцю высноваў. Найбольш усім траім чамусьці абыходзіць дазнаўца, ці мела нябожчыца спадкаемную схільнасьць да самазабойства.

Пра мужчыну, сьледам за якім цётка Люба пайшла ў той дзень, ніхто не распытвае. А калі дзядзька Зюзялёк нагадвае пра яго трэцяму дазнаўцу па прозьвішчы Бібік, той заспакойвае дзядзьку, што версія правяраецца, але, хутчэй за ўсё, працягу мець ня будзе, бо чалавек той – свой і падазраваць яго ў такім цяжкім граху, як забойства, аніяк не выпадае.

Люся ўсе гэтыя дні, пакуль яе бабуля Настазя, сьвякрова нябожчыцы, даводзіць да ладу гаспадарку ў вёсцы, жыве ў Дарашэнкаў. Яна старанна пазьбягае ўсіх і паводзіць сябе надзіва спакойна. Сядзіць цэлымі днямі ў куце пад абразамі падалей ад вакна, за якім бушуюць жарсьці нядаўняе трагедыі, ды малюе ў шыйтку выявы паўночных гурбай і засьнежаных хваяў-спарышоў з жалязьякамі для арэляў паміж камлямі. А ўначы доўга ня сьпіць, і тады Сашкава маці бярэ яе да сябе ў ложка, і яны напаўголосу штосьці адна адной распавядаюць.

Праз два тыдні баба Настазя перавозіць сваё няхітрае майно ў барак, і Люся пакідае Дарашэнкаў. Гэта і добра, бо ў іх даволі цесна. І разам з тым кепска, бо Сашка прывык да ненавязьлівай Люсінай прысутнасьці і ахвотна згадзіўся б мець такую дзяўчыну за сястру.

II

Дзьверы то прастуджана керхнуць, то зойдуцца тоненькім рыпеньнем, то адгукнуцца на пазоў скразняку рэзкім, кароткім пошчакам. А то дарэшты аціхнуць, бы тая котка перад скачком падчас паляваньня, замоўкнуць у чаканьні нагоды абвясьціць навакольную аб сваёй прысутнасьці. Дзьвярэй

у будынку шмат, люду, наадварот, мала, таму будынак хутчэй нагадвае кляштар суворасці сярэдняе рукі, чым корпус дома адпачынку. Ды і памяшканьне сталоўкі з напалову абпалымі рогамі плакату з выяваю дзяржаўнага гербу ў міжваконьні і цытатаю пра ролю культуры абслугоўваньня тут, здаецца, выглядае іначай, як звычайна ў падобных установах: ні грукату посуду з-за перагародкі паміж залаю і кухняй, ні галасоў абслугі.

Дарашэнка азіраецца ў надзеі ўбачыць хоць бы адзін новы твар, але дарэмна. Нічога новага, за выняткам хіба таго, што шэрагі адпачывальшчыкаў за суткі яшчэ больш парадзелі. Бо напярэдадні зьехала сям'я з Чарнобыльскай зоны, якая сядзела за ім пры вакне, а цяпер яе месца заняў стары па прозьвішчы Зелянуха з пакою ў канцы калідору. Старому пад восемдзесят, калі не за. Але ён яшчэ такі жвавы ды порсткі, што кульба, з якою ён, падобна, не разьвітваецца ні ўдзень, ні ўначы і якой, напэўна, з гэткае прыхільнасьці больш пасаваў бы шляхецкі назоў “ляска”, выглядае пры ім ня як прадмет ужыткавага прызначэньня, а хутчэй як модная прычындаліна з побыту амбіцыйнага падпанка якога-небудзь пазамінулага стагоддзя.

Стары падымае кульбу ў знак прывітаньня, і яго шчыльна прылеглы адно да аднаго бровы павольна рассоўваюцца ўбакі, у накірунку скроняў, а твар асьвятляе кволая, з дамешкам незадаволенасьці, быццам яна каштуе яму немаведама якіх фізічных высілкаў, усьмешка. Ён сядзіць колькі хвілінаў нерухома з узнятаю кульбай, пераводзіць пагляд на вакно, за якім шчыруе пры клумбе з гваздзікамі ды астрамі прыбіральшчыца Міла Сьцяпанаўна. Жанчына ўздывае голаў, зіркае спадылба на вакно, усьміхаецца Зелянуху, і нязмушаная суладнасьць іх дзеяньняў міжволі зноў вяртае Дарашэнку да ўчорашняга роздуму.

Што лучыць гэтых дваіх, Зелянуху і прыбіральшчыцу? Здаецца, быццам прырасьлі адно да аднаго, быццам так моцна трымае іх нейкая нутраная павязь, што ўжо і не парваць яе. Амаль два тыдні Дарашэнка назірае за старым і Мілай Сьцяпанаўнай. І чым далей назірае, тым менш знаходзіць тлумачэньняў сяброўству-прыяцельству паміж імі. Папраўдзе, часам яму нават здаецца, што гэта і не сяброўства наогул, а нейкая мусовая зьвязка, якую ні адзін, ні другі чамусьці ня ў стане рашуча адпрэчыць.

Міла Сьцяпанаўна была першая, каго Дарашэнка тут, у доме адпачынку, спаткаў у дзень прыезду. Цётка ў выцьвілым халаце, са швабраю ў руцэ і вантузам пад пахай, у якой ён Люсі ў іншым месцы ды пры іншых абставінах нізавошта не прызнаў бы. Што робіць час з чалавекам!

І яна таксама яго, здаецца, на шчасьце ці на жаль, не пазнала. Ва ўсялякім разе на тую хвіліну абышлася з ім, як з абсалютна староньнім чалавекам. Хіба што пасья даведлася прозьвішча. Але дзеля чаго прыбіральшчыцы спраўджваць ягонае прозьвішча? Магчыма, ён скажа ёй, хто ён, але не раней, як у дзень ад'езду. Калі, вядома, не надарыцца іншай якой нагоды.

Зэдал ззаду ціха рыпіць: мабыць, то адыходзіць Зелянуха. Ён заўсёды адыходзіць ад стала ў адзін і той жа час, з дакладнасьцю да хвіліны, і адзін і той жа рыплівы гук зэдля той да педантызму дакладны адыход педантычна абвяшчае.

Прыбіральшчыца зноў кідае ад клумбы пагляд на вакно, на месца, дзе толькі што сядзеў стары, і выраз ні то разгубленасьці, ні то радасьці застывае на яе твары. Яна рэзка падхопліваецца, ідзе насустрач Зелянуху,

які ўжо пасьпеў высунуцца на ганак, і жылка няпэўнасьці ў куточках яе вуснаў ледзь заўважна торгаецца ў такт шырокім, не па-жаночы размашыстым крокам.

Гэтыя крокі...

Яшчэ неба не пасьпела як сьлед заірдзеца на даляглядзе таемным паўкругам апошняга перадночнага зьзяньня, а Лёля ўжо на рамарэнце: то выскачыць на двор наваксаваць і без таго наваксаванья да глянцу туфлі, то высунеца ў вакно з лостэркам у руцэ, то з гучным сьпевам схіліцца над парэнчаю сходаў. Субота, на танцпляцоўцы пры клубе вечарына, і яна чакае не дачакаецца, калі ж урэшце агалосыць прыклубную прастору прызыўныя гукі прайгравальніка. Тыдзень з двух яе гасьцяваньня ў дзядзькі Зюзьляка ўжо мінуў, і яна, абражаная адсутнасьцю ўвагі да сваёй персону з боку мясцовых кавалераў, спадзяецца ўзяць рэвані перад іншымі дзядзатамі за кошт заляцанак электраманицёра Вітака Дунчонка, аднаго з брыгады маладзёнаў, што вядуць лінію элетраперадачай ад цэнтру мястэчка да нядаўна пабудаванага ў трох вярстах адсюль новага элеватару. Што Вітак нібыта жанаты, яна, канешне ж, начутая, ды што ня зробіш дзеля падвышэньня собскага прэстыжу? Лёлі, як і Сашку з Люсяю, – сямнаццаць. Але ў параўнаньні з тою ж Люсяй яна выглядае і значна больш дарослай, і значна больш дасьведчанай у жыцьцёвых пытаньнях. Бо жыве вось ужо колькі гадоў у горадзе, да якога заштатнаму мястэчку-гэпэ з яго паўразбуранай інфраструктурай, як вераб'ю да бацяна.

Яны сядзяць у пакойчыку на канаве, разглядаюць аблігацый пазыкі, што засталіся Люсі ад бабы Настазі, якая памерла тры месяцы таму, пакінуўшы ўнучку сам-насам са шматлікімі побытавымі і рознымі іншымі клопатамі, ды абменьваюцца меркаваньнямі наконт уступных экзаменаў у тэхнікум. Яны сядзяць амаль устыч на разьдзеленай валікам канацы, і іх ногі міжвольна раз-пораз судакранаюцца, і гэта робіць размову сумбурнай і крыху нярвовай.

Ініцыятыва паступаць у вучэльню належыць Сашку, і Люся, зразумела, сумняваецца. Тым больш зараз, па сьмерці бабулі, калі і спадзяецца на чыю-колечы матэрыяльную помач не выпадае, і іншыя, ня менш страхавітыя турботы – адна анкета да таго паступленьня чаго вартая – даймаюць. Усё гэта надае персьпектыве іх сумеснага навучаньня адценьне прывіднасьці. Да таго ж у Люсі, хоць яна і лічыць сябе стоадсоткавым гуманітарыем, як ні дзіўна, ўсё яшчэ праблемы з пісьмом. Дакладней, са звычайна адмалку пісаць суцэльным тэкстам, без жадных знакаў прыпынку і прапісных літараў, ад якой настаўнікі так і не далі рады дарэшты яе адвучыць. Якая асабліва дае знаць пра сябе, варты ёй крыху пахвалявацца.

Лёля чарговы раз выбягае на ганак, кідае ганарлівы позірк на вакно Дарашэнкаў, мчыць праз двор насустрач Вітаку, што цягнецца, відаць здалёку, прысадамі ў накірунку клуба.

Цётка Каруся высоўваецца ў вакно, праводзіць пляменьніцу няўхвальным – “от жа знайшла сабе залётніка, дурніца!” – паглядам. Зноў зьнікае ў прыцемненым чэраве пакою, ітосьці кажэ незадаволеным голасам стомленаму хваробінай – у небаракі рак горла, і ўсе ў навакольлі пра тое, апроч яго самога, ведаюць – дзядзьку Зюзьляку. Слабое сьпеньне даносіцца ёй у адказ, і зноў усё аціхае.

Сашкавы з Люсяю ногі чарговы раз датыкаюцца адна да аднае і тае ж

хвіліны студжанымі вераб'ямі зноў раззьлятаюцца па розныя бакі валіка.

Бог сьвяты, Люсінда, як яму гэта сказаць! Як? Хто паможэ яму выхнуць з роту твая сьнёныя-перасьнёныя словы, што, прамоўленыя ўрэшце, ўвобміг зробіць яго (а можа, і яе таксама) шчаслівым? Ці, можа, ты, натхнёная прыкладам раскавана-вальяжнае Лёлі, наважышся прамовіць іх першая?

Яны падьмаюцца з канавы, пакліканыя гукамі прайгравальніка, дружна: ён – імкліва і дробненька, яна, наадварот, – размашыста, як касец на сенажаці, – крочаць да дзьвярэй. Бяз чвэрці адзінаццаць, зазвычай у такі час там, ля клуба, адзінай ацалелай з вайны будыніны на водшыбе мястэчка, усё і пачынаецца.

Бадай, канцу сьвету накіравана хутчэй прысьпець, чым ім расічаціць вусны, гэтакі ён, першы Сашкаў з Люсяй пацалунак, смачна-ўтрапёны. Люся схіляе голаў, мкнецца вырвацца з ягоных абдоймаў, але як ён можа цяпер яе адпусціць?

– Пачакай... Яшчэ... – кажа і адчувае, як ні то дужэе, ні то, наадварот, слабее, перакрапаная павуціньнем трывогі ад усьведамленьня, што вось зараз, крый Бог, усё яно, ледзьве пачаўшыся, і скончыцца, ягоная вызвалена ўрэшце ад абрыдлых правініцыйных табу воля.

Вечарына ў самым разгары, і паўз рэдкія галінкі адцвілага бэзу, што атуляе з усіх бакоў таямніцу іхняга першага з Люсяй мілавання, бачна, як вальсуюць на памосьце – у клубе занадта гарача – порсткія маладыя пары. Паперадзе ўсіх імпэтна танчыць, мяняе раз-пораз партнёраў Лёля. Сёньня яна як ніколі ў гуморы: усьмешка не сыходзіць з твару, а сама яна як ня вылузнецца з сукенкі. Час ад часу яна кідае пагляд акурат у тое месца, дзе стаяць Сашка з Люсяю, і выраз ці то радасьці, ці то нейкага таёмнага, адной ёй ведамага змыслу сьлізгае па яе вуснах, бяжыць хваляю па шчоках, павольна зьнікае ў прадоньні падцененых тушышу вачэй. Яна кідае на іх пагляд, і Сашка адчувае, як сыцінаецца пад ім міжвольна, уздрыгвае, бы патрывожаная подыхам вятрыска гронка бэзу ўгары, ценькае Люсіна цела.

– Чаму ты яе баішся? – пытаецца ён, і пытацьне ягонае патанае ў мелодый чарговага танца. Што Люся асьцерагаецца Лёлі, яму вядома даўно, але чаму так – яны ніколі не высьвятлялі. І цяпер, калі ўсё гэтак добра між імі ўсталявалася і растварылася дарэшткі ў хвалях пяшчоты заўсёдна баязь непаразуменьня, ён адчувае, што можа, прынамсі мае якое-ніякое права пра тое запытацца.

– З чаго ты ўзяў, што баюся? – Люся адкідае голаў, і твар яе відочна хмурнее. – Вось яшчэ... – Яна прыгінаецца пад гольлем, хутка – ён нават не пасьпявае зразумець, што здарылася, – шыбуе прэч з кустоўя.

Ён кідаецца Люсі найздагон, мкнецца загаварыць, але яна ўпарта адмоўчаецца. І толькі ўжо на падыходзе да двара нібыта спахопліваецца, адорвае яго знэнджаную нечаканую зацягасцю істоту літасьціваю ўсьмешкай.

– Памятаеш, ліст табе калісьці пісала? Пра Поўнач – памятаеш? Дзе ён?

– Божа, ліст, ты б яшчэ што прыдумала запытацца... Калі тое было! Гадоў дзевяць прамінула, сама меней...

– Калі б ні было, – кажа яна і кранае пальцамі клямку весніцы. Ён хоча стыніць яе, каб прадоўжыць размову, але дарэмна. Люсін твар робіцца не-

пранікальным, і сухмень яе зрэнак, колькі яшчэ хвілінаў таму вільготна-прыязных, ашаламляе яго выразам нясьветна-вусьцішнае адстароненасьці.

Шэпт то аддаляецца, то, наадварот, бліжэе – быццам хтосьці гуляе ў хованкі, а што за правілы ў той гульні і кім і дзеля чаго яна змысьлена, нізавошта не здагадаешся. Ён вызірае ў вакно, каб паглядзець, хто там. Дзьве няясныя плямы-постаці бялеюць на тле дрэваў няпэўнымі абрысамі, дружна падьмаюцца, сунуцца з двара. Трэцяя, гэтка ж няясная, як і тыя дзьве, што толькі што патанулі, атуленыя цямрэчаю, за рогам Зюзьяльковага дома, вымыкаецца з шэрані, зладзэявата шмыгае ў прагалак паміж баракамі і шыхтам скрыняў для тарпы, з няўмольнасьцю лёсу, што конча вырашыў учыніць Сашку іспыт на трываласьць наттуры, набліжаецца да вакна.

– Люся?

Постаць замірае, дзьве рукі ўспыхваюць па-над падваконьнем, перакрыжоўваюцца абручам на ягонаў шыі.

– Ат, далася яна табе, гэтая Люсіндора, гэтая ...

– Лёля?

Рукі слабеюць, быццам зьбянтэжаныя нотаю расчараваньня ў ягоным голасе, паволі ападаюць долу. Але праз імгненьне зноў узьлятаюць – цяпер ужо каб і яго сьцягнуць на дол, сашчэпліваюцца на ягоных перадплеччах.

Ён саскоквае на зямлю і акурат трапляе ў Лёліны абдоймы. Яна сьцішана хіхікае, моўчкі, быццам гэтая начная прыгода загадзя між імі ўзгодненая, цягне яго за руку з двара ў тым накірунку, дзе зьніклі колькі хвілінаў таму плямы-постаці, і дзе ўзьдымаюцца па-над соннымі забудовамі ліпы прысадаў.

– Куды? Што ты надумалася?

– Спужайся?

Цемра імкліва радзее, дзьве цьмяныя постаці порстка, толькі шашчыць, чуваць, пад нагамі сухое гольле, кідаюцца ў розныя бакі, заміраюць у зарасьніках бэзу.

– Ну, годзе вам хавацца, каханкі, – кажа Лёля і штурляе ў гушчар адзін за адным колькі каменьчыкаў. – Выходзьце ўжо!

Яна дастае з сумачкі ліхтарык, са сьмехам, што больш нагадвае шатанскае хрыпеньне, водзіць пукам сьвятла па кустоўі. Водзіць настойліва і доўга, аж пакуль не натыкаецца пасярод яго на зьніжакавелья, вінаватыя твары Люсі і Вітака.

Ужо амаль раніца, а ён яшчэ і на хвіліну ня зьмежыў павек. Стаіць прад вачыма тое праклятае кустоўе, і Лёлін сьмех лунае над ім, аддаецца ўвушшу д'ябальскім званам, ад якога вось-вось, здаецца, абрынецца на голаў зьніжэлая дарэшты столь звузелага ўвобміг да абрыдласьці, сьцясьнелага пакою. Так звузелага вачавідзь ды сьцясьнелага, што адно жаданьне і ўзьнікае – падхапіцца з ложку і бегчы, бегчы далей ад яго.

Лёгкія, ледзьве чутныя крокі даносяцца з двара і тут жа аціхаюць, прыглушаныя ціўканьнем цьвёркуноў ды бацькавым храпеньнем за перабойкай.

Яму няўсьцёрп паглядзець, што там у двары, і ён ужо прынікае тварам да шыбіны, як бацька падьмаецца з тапчана, сунецца вобмацкам да вадра з вадою.

Белы прытол сукенкі ў воддальлі ірвецца на ветры, нібы напалоханы

звонам конаўкі, дваіцца, чэзьне ў завесе густой перадранішняй шэрані. Дваіцца, ці, можа, насамрэч іх там два?

– Халерная сьпёка. – Бурклівы голас бацькі вяртае яго ў яву.

Ён падьмаецца з ложка і, як толькі бацька заціхае на тапчане, не раздумваючы куляецца ў цьмянае, сьпярашчанае прывідна-зыбкімі абрысамі падзеяў-прыпамінаў прамінулага дня прадоньне вакна.

Удвары прахалодна і ціха, толькі з кватэры дзядзькі Зюзялька далятаюць да альтанкі гукі радыё. Дзядзька слухае радыё і ўдзень, і ўначы, гэта, кажэ цётка Каруся, нібыта дапамагае яму не звар'яцець ад пякельнага болю.

Ён прыхінаецца плячом да дошак альтанкі і толькі пасьпявае збольшага супакоіцца, як яшчэ адзін гук, гэтым разам зводдалеку, ад студні, даносіцца да ягоных вушэй. Але ён такі глухі, такі непрывабны на тле чароўных гукаў вясковае ночы, што ён не надае яму значэньня.

Белы прыпол вымыкаецца з-за рогу дому, імкліва набліжаецца да Люсінага пад'езду. Яму карціць падхапіцца насустрач, але крыўда не пускае.

Ад тае хвіліны, як Лёлю выцягнулі са студні ды зьвезьлі ў райцэнтр у бальніцу, мінула гадзіны дзьве з паловаю. І прыезджы дазнаўца ні на хвілю не адыходзіць з двара, то аднаго з суседзяў пакліча для размовы, то другога, то ў цёткі Карусі возьмецца штосьці высьвятляць, то зноў распарадзіцца гукнуць Вітака. Адзіны, каго ён пакуль што не чапае, – дзядзька Зюзялёк. Ды яшчэ – мабыць, з увагі на кволасьць дзясочае натуры – Люся, якая ўвесь гэты час, што цягнецца дазнаваньне, сядзіць у кватэры і толькі зрэдку, нібыта каб знарок спраўдзіць, што яна тут, на месцы, віхне паставаю ў вакне.

Узрушаныя неспадзеўнаю прыгодай ды гнаньня пугаю цікаўнасьці жыхары іншых вулак час ад часу зазіраюць у двор, і дазнаўца Бібік, строгі, крыху хамаваты дзядзька гадоў пяцідзесяці, той акурат, што дзевяць гадоў таму вёў справу Люсінай маткі, калі тая разьбілася ля млына, голасам, што не ўдае і намёку на мяккасьць характару, вытурвае ўсіх прэч. Усіх, апроч дзятвы, што раямі абляпіла гольле дрэваў і толькі і чакае нагоды ўставіць у размову старэйшых слова-другое.

Апоўдні дазнаўца вырашае апытаць і Люсю. Яна апошняя ў даўгой чарадзе сьведкаў, мужчына стаміўся, таму размова між імі цягнецца нядоўга. Так нядоўга, што, калі Люся хвілінаў праз пятнаццаць выходзіць з кватэры, Сашку здаецца, што ён бачыць на яе твары расчараваньне. Ён мкнецца да яе ў спадзеве хоць на якое, хоць на самае кароткае замірэньне, але дарэмна. Яна з абыякавым выглядам праходзіць міма, і нечаканая, няведамая раней жорсткасьць яе пагляду апякае яго трывожным прадчуваньнем новых неспадзянак.

– Ну, дык што, так ты нікога і ня бачыў уначы са сваёй альтанкі? – пытаецца, болей, відаць, дзеля прыліку, чым дзеля пацьвяджэньня нейкай канкрэтнай гіпотэзы, дазнаўца і зашчапляе на тэчы з паперамі парэпаную спражку з выяваю вужакі. – Ну, не дык і не, што тут скажаш...

– Ні слова, ні пайслова – хто так робіць! – кажэ цётка Каруся і безуважна падносіць мужу кубак нішчымнага вару замест прыгатаванага – ужо колькі хвілінаў падтомліваецца на пліце – курьнага булёну. Яна ўсё яшчэ ніяк ня дасьць рады ачوماцца ад падзеньня пляменьніцы ў студню, і, каб не капрызліваць зьянбожанага нямогласьцю дзядзькі Зюзялька, якому то адно падай, то другое прынясі, і ўсё ня так, не па-ягонаму

– ведама, хворы чалавек, – найрад наогул здолела б выйсці з нярвовага ступару. Неспадзейны ж начны ад’езд Люсі (хтосьці з суседзяў бачыў, як яна садзілася на пайстанку ў цягнік), здаецца, толькі ўзмацніў яе пакуты. Зьехаць, нават не разьвітаўшыся, быццам ня маеш большых ворагаў на сьвеце? Цётцы такія паводзіны і не зразумелыя, і не сімпатычныя.

Куды зьехала Люся, нікому няведама. І хоць сёй-той сьцьвярджае, што паехала наступаць, даць веры таму цяжка. Гэтак вось з бухты-барахты? Ды і час іспытай яшчэ не прысьпеў, хіба што навострылася дзейка ў якую-небудзь задрыпаную вучэльню, дзе бяруць усіх бяз вынятку, абы мелася ў чалавека якое-кольвек жаданьне. Адзіным, хто, магчыма, у курсе, куды ўсё-такі Люся зьехала, зьяўляецца Вітак. Але зьвяртацца па дапамогу да суперніка – хто там ведае, як і што між імі было – Сашку ня хочацца. Да таго ж і сам Вітак нейзабаве нібыта зьезджае, ашчасьлівіўшы цяжарнасьцю дзейку-заіку з другога канца пасёлку.

Абставіны таемнага Люсінага зьнікненьня праясьняе паштарка, дакладней, ліст, які яна прыносіць Сашку праз тыдзень. Стандартны канверт з выяваю сярпа і молата зьмяшчае шмат намёкаў, апроч намёку на іх сумесную будучыню. І гэта ўяўляецца яму найгоршым з усяго, што здарылася напрыканцы сьпякотнага гэтага, азмрочанага Люсінай здрадаю ды няшчасьцем з Лёляю ліпеня. І хоць цьмяная здагадка, што абедзьве падзеі міжсобку нейкім чынам зьвязаныя, не пакідае яго, распавядаць пра яе дазнаўцу Бібіку ні намеру, ні ахвоты ён ня мае. Тым больш што нават і сама Лёля нічога яму распавесці не пажадала, сабралася ды зьехала моўчкі праз два дні на выціцы з бальніцы ў свой горад.

Яшчэ толькі восем гадзінаў вечару, а ў корпусе так ціха, быццам на дварэ ноч. Адзінае, што парушае цішыню, – гукі радыё пры канцы калідору ды абрывістая гамана гульцоў у даміно ў нішы наўзбоч дзьвярэй сталоўкі. Ды яшчэ шоргат анучы па падлозе, якую прыбіральшчыца Міла Сьцяпанаўна то акуне ў вядро з вадою, то з гучным усплёскам апусьціць на дол. Яе дзяжурства сканчваецца а дзвянтай, і яна, як заўсёды, сьпяшаецца дахаты, бо ў дзесьці пачынаецца па тэлеку яе ўлюбёная перадача “Тыдзень Вялікай Коткі”, і яе яна прапусьціць – гэта ўсе ў доме адпачынку ведаюць – ніяк ня можа. Час ад часу жанчына падыходзіць да дзьвярэй пакою Зелянухі нібыта з намерам штосьці спытаць, але не наважваецца, і няспраўджаны намер тонкімі лініямі зморшчынаў заклапочанасьці асядае на яе ілбе.

Адміністратарка падымаецца з долу на паверх, голасам, што выдае перасьцярогу перад рэакцыяй чалавека, які нікога і нічога не баіцца і прывык рабіць толькі тое, што яму самому даспадобы, просіць Мілу Сьцяпанаўну прыбраць аскепкі толькі што разьбітае парывам ветру вазы ў холе будынка.

Міла Сьцяпанаўна скідае з плячэй халат, кладзе яго на падваконьне, з бурклівым выглядам спускаецца па вільготных сходах сьледам за адміністратаркай на першы паверх. І ў калідоры адразу робіцца яшчэ цішэй, так ціха, што чуто, як ходзіць у сваім пакоі, то адчыніць дзьверку шафы, то лягне кульбаю па падлозе, то кашляне з прысьвістам стары Зелянуха. Дзьверы ягонага пакоя адчыняюцца, заінтрыгаваны прамінулаю гаманою жанчын стары выходзіць у калідор, азіраецца, прастуе да вакна. Похапкам пераварочвае пакінуты прыбіральшчыцай халат, зладзевата шнарыць рукою ў кішэні, вывуджае нейкую паперчыну.

Ён стаіць да Дарашэнкі бокам, і той бачыць, як сунецца ўгору па меры прачытання паперчыны брыво старога ды бялее, зліваецца з колерам валасоў на скроні ягоны твар. Затым ён кладзе паперку назад у кішэню, ідзе да пакою. І акурат у той момант, калі палову ягонага цела разам з кульбаю праглынае паўпрыцемак памяшканьня, на сходах зноў зьяўляецца прыбіральшчыца.

Ці бачыць яна сілуэт Зелянухі, невядома, але гук дзверыны, за якою той зьнікае, яе вушэй дасягае несумненна. Яна кідае заклапочаны пагляд на вопратку, пядзя за пядзям абмацвае ільсьністы, з тоўстымі швамі іспод халата. Натыкаецца, відаць, на паперчыну, і твар яе набывае звыклы выраз паважнае непранікальнасьці. Яна апранае халат, ідзе да Зелянухавых дзвярэй, далікатна стукае далоньню па аўшаку:

– Ну, дык што, а сёмай заўтра адыходзім, Васіль Іванавіч? Га?

– А сёмай, дык а сёмай, – адказвае стары і прыадчыняе дзверы.
– Чарвякоў я ўжо накапаў. Вопратку і абутак таксама падрыхтаваў, так што ўсё як сьлед.

– А я да юшкі прыправаў ды яшчэ сяго-таго прыкупіла. Такі ўладзім баль пасья рыбалкі, што зьяв'ю навакольнаму моташна стане. Праўда?

– Гэта ўжо як з клёвам нам з вамі падфарціць, Міла Сьцяпанаўна, хто ведае.

– З клёвам як з клёвам, а вось нага б ваша я не разгулялася на зьмену надвор'я. Ну, але як будзе...

Яны яшчэ колькі хвілінаў стаяць моўчкі па розных бакі дзвярэй, затым адначасна, быццам кожны ўзгадаў неўпрыцям пра неабходнасьць штосьці конча дарабіць недаробленае, разыходзяцца.

Разыходзяцца так імкліва, так шпарка, што Дарашэнку, які назірае за абамі праз паўрасчыненыя дзверы працэдурнага пакою, зноў міжволі прыходзіць у голаў думка пра ўдаванасьць дзіўнага іхняга – ні то прыцельства, ні то варажнеча, ні то тое і другое адначасна – яднаньня-супольніцтва.

III

Міла Сьцяпанаўна зірнула з долу на вакно, але, надзіва, сьвятла ў ім ня ўбачыла. Быццам яго яшчэ і наогул там, у Зелянухавым пакоі, не запальвалі – толькі пасак прамяня, які прабіўся, відаць, у памяшканьне паўз дзверы ды тае ж хвіліны і згубіўся, ня даўшы рады вымкнуцца вонкі, дзесьці ў міжсьценні, ды яшчэ кволы адбітак ліхтара пры ўваходзе ў будынак на гардзіне, што тут жа і зьнік, патрывожаны асьцярожным, ледзь заўважным рухам тканіны.

Што стары назірае за ёю з пакою, яна не сумнявалася. Адчувала ягоны пагляд хутчэй усім целама, чым вачыма – такое ўжо аднойчы было з ёю, падчас першага яе наведваньня ў засьнежаны А., неўзабаве пасья выпадкаў з Лёляй ды Натальяй. Калі яна брыла вулкаю да цягніка, а ён, тады яшчэ значна маладзейшы, спрытнейшы ды жвавейшы, чым цяпер, цікаваў за ёю праз фіранку, і гэткае ж, як зараз, адчуваньне таемнага ягонага змыслу працінала яе сьвядомасьць прадчуваньнем чагосьці да вусьцішу, да дрыжыкаў кепскага.

Тады ўсё абышлося, бо яна проста зьехала з А., а як будзе зараз? Ці

дастаткова абачлівай яна была ўвесь гэты час, што ён тут жыў, каб ня выклікаць падазрэнняў наконт уласнае персоны? Ці здолела гэтак пераадолець сваю нянавісьць, каб, удаючы прыязнасць, няўрокам не пасеяць да сябе недавер? Якая гэта пакута – удаваць кагосьці іншага і з дня ў дзень штохвіліны думаць пра тое, каб падман не раскрыўся.

Рука яе міжвольна пацягнулася да кішэні халата. Што, калі ён насамрэч, як падалося ёй, пасьпеў-такі пашнарыць па кішэнях, калі яна пайшла на дол прыбіраць вазу, ды прачытаць на пасьведчаньні аб рэабілітацыі сям'і яе дзявоцкае прозьвішча? Ад заплечных справаў майстра што заўгодна можна чакаць. Колькі разоў давала сабе слова не насіць больш тое пасьведчаньне ў кішэні, пакідаць дома, ды што зробіш, калі да такой ступені ўелася звычка. Маці заўжды насіла яго пры сабе на ўсялякі выпадак і яе навучыла ў маленстве. Маўляў, ці мала што здарыцца, то хай будзе заўсёды для надзейнасьці паперчына пад рукой... Вось і носіць, лічы, паўстагоддзя.

Хоць, папраўдзе, карысьці з яе, гэтай паперчыны... Сям'ю Гарнакоў рэабілітавалі ў 56-м, вунь колькі часу сплыло. Тым больш што і пасадзілі бацькоў (яна сама ўжо ў лагеры нарадзілася) ні за што ні пра што – за царкоўны шлюб. Хтосьці з суседзяў з нейкай помсты, ныйначай, паведаміў у органы, і закруцілася... У дзень вясельля забралі маладых, нават як сьлед з крэўнымі не дазволілі разьвітацца. І сем гадоў з гакам – кату пад хвост. Гэта калі на тое, што пасья давялося перажыць, не зважаць...

Яна мінула наўскос пляц, за якім адразу, праз агароджу, пачыналіся жылыя дамы, шмыганула ў абсаджаны хвоймі цёмны, замглёны шэраньню прагалак брамы. Азірнулася наастатак і скаланулася ад нечаканасьці: сьвятло ў Зелянухавым пакоі на тле астатніх цёмных вокнаў ня проста гарэла, а было такое яркае, што ажно нават зводдалеку сьляпіла вочы, – непалушчы як у А. напрыканцы дня, калі змрок апускаўся на баракі для зьняволеных, і магутны пражэктар нечакана заліваў навакольле ня тое пукам – вадаспадам сьвятла.

Яна пасунулася да пліты ў спадзеве хоць крыху сагрэцца, але дарэмна: цагліны былі зусім халодныя. Такія халодныя, што нават здаліся ёй больш халоднымі за наветра ў пакоі. Яна легла дагары, утрылася паглядам у сьвятло пражэктара за вакном, што лілося з вышкі на тэрыторыю складу, на суседнія баракі, на шыхт хвойі з хваінаю-спарышом пасярэдзіне з прыладжанымі між камлямі арэямі. Сьвятла было так шмат, што здавалася, яго хопіць ня толькі каб асьвятліць навакольле, а і напоўніць цяплом настывыя за дзень будынкі баракаў.

І сапраўды, нібыта стала цяплей. Але толькі яна пачала сагравацца, як Паўлік закліў у зыбцы ў сваім закутку за фіранкаю, просячы нечага, голасна заплакаў. Яна зьлезла з тапчана, падалася да дзіцяці, тыцнула руку ў зыбку. Пялюшка пад братам была мокрая, воблачка пары падымалася ад яе ўгору і адразу ж таяла, астуджанае сьцюжаю, у наветры па-над зыбкаю.

Яна выцягнула пялюшку з-пад Паўлікавага цела, падсунула пад бок замест яе сухую, глянула на ходзікі. Палова дванаціцатай, звычайна ў такі час маці ўжо дома. Зьмена заканчваецца толькі апоўначы, але жанчыны-напарніцы адпускаюць яе з тартака крыху раней, каб даць магчымасьць хоць крыху больш пабыць з дачкою і Паўлікам, бо а пятай ураньні пачынаецца новая

зьмена, і ў чатыры яна ўжо адыходзіць. Пакідае ім з братам рэшту пайкі і сыходзіць на ўвесь дзень, і яны застаюцца ўдваіх аж да яе прыходу. Такі парадак усталяваўся пасля таго, як бацьку перавялі ў іншы лагер, і доўжыцца ён вольна ўжо амаль пайгоду.

Наогул, усё ня так блага. Адзінае, што даймае яе, Люсю, нават больш, чым даймаюць заўсёдна адсутнасць маці і сьцюжы, – смурод ад Паўлікавых пялюшак. Але куды ад яго дзенецца: пакой зусім невялічкі. То трэба трымаць, не заўсёды ж брат будзе малы, калісьці падрастыць і пачне сам прасіцца на гаршчок.

Кароткі хісткі цень прабег па шыбіне, маці таропка, быццам ад кагосьці ўцякала, выбегла з-за хвойў на пляч, асьлепленая пражэктарам, захінула даланёю вочы ад сьвятла. Мужчынская постаць дагнала яе, схпіла за крысо ватніка, пацягнула да сябе. Яна вырвалася з рук мужчыны, не марнуючы ні хвіліны, шмыганула ў прагалак між хвойў. Мужчына – цяпер, калі ён стаяў тварам да барака, Люся пазнала ў ім бацьку Зелянухі Вадзькі з адміністрацыйнага дому – незадаволена зморшчыўся, штосьці злосна жэжкнуў ёй наўздагон, пераскочыў праз гурбіну, памчайся прэч.

Маці ўвайшла ў пакой, узялася распальваць грубку. Але заплакаў Паўлік, і яна кінулася да яго. Выцягнула з-пад малога пялюшку, пачала шнарыць у закуцы ў пошуках сухой. Сухой, аднак, не аказалася, і яна пачала хуценька распранацца. Распрануўшыся, абкруціла мокрую пялюшку вакол аголенага пояса, ускінула наверх швэдар і ватнік, і гузак на яе скроні (адкуль ён, учора ж не было?) разгладзіўся, зрабіўся не такім страхавітым, як напачатку, калі яна толькі ўвайшла, і вочы прыкметна пасьвятлелі.

Яна гатавала ежу ды мацала гузак на скроні, і выраз заклапочанасьці на яе твары то гусьцеў, то, наадварот, радзеў, прытулены, мабыць, думкамі аб новых, што чакалі заўтра, клопатах. Але яна была побач, і рэзкае сьвятло ад пражэктара больш ня поўніла Люсіну істоту трывогаю, і хвойка-спарыш з арэлямі між камлямі наўзбоч суседняга барака здавалася ёй куды больш прыветнай, чым дагэтуль. Супакоеная, яна так моцна заснула, што нават ня чула, як маці паднялася, каб зняць з пояса падсохлую пялюшку ды ўхутаць ёю Паўліка.

Як маці сьпіла ўраньні на працу, яна таксама ня чула – толькі лёгкае рыпеньне масьнічыны пад нагамі ды мяккі, бы хтосьці шмаргануў вяхоткаю, дотык вуснаў да ілба. А калі прачнулася, у пакоі было зусім сьветла. Але не ад пражэктару. Проста дзень стаяў на дварэ, і бясконцы, як заўсёднае чаканьне маці напрыканцы зьмены, сьнег валіўся густою завесаю з неба на зямлю і хвоі, поўніў бельлю прагалкі паміж баракамі.

Луста хлеба, варанае яйка і шклянка астылае гарбаты – звыклы паёк – чакалі на стале. Але есьці не хацелася, і яна вырашыла спачатку пакарміць брата. Прыслухалася, як ён там: з-за фіранкі не даносілася ні гуку. Яна паднялася, каб паглядзець Паўліка, падскокам хіснулася за перабойку.

– Паўлік, до спаць, – сказала і адшморгнула фіранку. – Час сьнедаць.

Брат спаў так моцна, што нават не адазваўся ані гукам, як рабіў тое заўсёды, на яе пазоў. Яна падышла бліжэй, каб пабудзіць яго, датыкнулася далоньню да ічкакі.

Шчака была халодная і белая, як сьнег за вакном. І гэтка ж халодная, як ічкака і ўсё цела, была пялюшка пад Паўлікавым бокам.

Яна апромецьцю выскачыла на двор, рынулася да суседняга бараку, дзе

жыла сьвякрова адной з напарніц маці цётка Галя Кудзельская. Спадзеў, што за гэты час брат апытомнее, не пакідаў яе. Але калі яны з цёткаю Галяй вярнуліся, Паўлік па-ранейшаму прыкмет жыцьця не падаваў. Цётка Галя распачліва заенчыла, пабегла да тартаку па маці, а Люся засталася ў пакоі, і сьнег усё ішоў ды ішоў, і здавалася, яго нейзабаве стане так шмат, што ня тое што ад цётчыных сьлядоў, а і ад суседніх будынкаў абпал двара не застаецца напаміну.

Разам з маці прыйшлі яшчэ дзьве жанчыны, адна з іх незнаёмая, другая – нявестка цёткі Кудзельчыхі Ліда. Маці ўхутала Паўліка ў прасьціну, у разгубленасьці застыла з целам на руках пасярод пакоя. Затым жанчыны і цётка Галя ўзялі прасьціну за рагі, памалу панесьлі ношку на двор. Але навошта і куды – не казалі, і Люся правяла рэшту дня ў чаканьні, што яны, мабыць, вось-вось вернуцца разам з братам.

Але яны не вярнуліся. І ёй нічога не засталася, як сядзець пры вакне ды глядзець, як патанае пад пластамі сьнегу самотная хвоя-спарыш ды менее, менее, чэзьне пад сьнегам ніз сьцяны бараку насупраць.

Ёй хацелася конча дачакацца маці, каб спытаць, куды яны занесьлі Паўліка, але яна не дачакалася. Зьела хлеб, спачатку свой, затым братаў, і, як толькі запаліўся на вышчы і асьвяціў усё найкола пражэктар, кульнула на тапчан, радаю, што гэтак во неспадзеўна паболела ежы і пачысьцела ў пакоі паветра, бо не сьмярдзіць болей мокрымі Паўлікавымі пялюшкамі, моцна заснула.

Яна ўключыла тэлевізар, не чакаючы, калі зьявіцца на экране карцінка, – навошта, праграма “Animal planet” – адзінае, што яна глядзіць апошнім часам – пайшла ў кухню па гарбату. Падсела да стала, на якім з раніцы грувасьцілася горка прыдбанага для заўтрашняе выправы з Зелянухам да ракі харчу ды прыправаў, адхлюбнула з кубка раз, другі. Хацела ўжо падняцца, каб пайсьці зноў у пакой, як раптам убачыла за вакном постаць.

Мужчына стаў на ходніку, прыхінуўшыся плячом да газетнага шапіку, і паліў цыгарэту.

Канешне, ён, Аляксандр Зянонавіч, Сашка, хто ж яшчэ, падумала яна і засталася сядзець пры вакне. Падумала, што, можа, няблага было б запрасіць яго зайсьці, але тае ж хвіліны адагнала спакусу прэч.

Запрашаць? З якое нагоды? Вось скончыцца ўся гэтая мітрэнга з Зелянухам, тады, можа... І то ці варта? Вунь жа не адказаў два гады таму на яе ліст, а пэўна ж, атрымаў яго. Не пажадаў адказаць – такой бяды, казаў той, вольнаму воля. Зрэшты, меркаваць проста, а вось на справе... Як бы двое адмалку не зрасьліся, бы тыя спарышы, душамі, чаго ўсё тое вартае, калі целы – урозь... Што тая хваінка-спарыш у А.: карэньне і ніз камля агульныя, сам жа камель ды ствалы – кожны па сабе. Цела ж, вядома, без душэўнае спажывы, як і душа без цялеснае, – пустая абалонка, ня болей.

Але найбольш сумненьняў у яе наконт собскага знешняга выгляду: як-ніяк пяцьдзясят восем кабеціне. Ды і занятая, што ні кажы, накладвае адбітак. Тры гады з вантузам пад пахай і вядром ды швабраю ў руцэ – ня жартачкі. Быў бы ён жанчынай – усё прасьцей тады было б. Як вось з Лёляю. Шэсьць гадоў таму (яна тады яшчэ на пошце рабіла) прыслала ліст, прасіла прабачэньня за прадаўною прыкрасьць. І яна адпісала, і ўжо дамовіліся спаткацца. Шкада, ня лёс: памерла Лёля за месяц да спатка-

нья, а то, глядзіш, і добрае што магло б між імі наладзіцца... І напэўна наладзілася б, калі ўжо за гэтулькі гадоў пра той яе (ды і свой, напэўна) паскудны ўчынак ля студні нікому не распавяла...

Яна зашмаргнула фіранку, пайшла зноў у пакой.

На экране львіца Тора ляжала ў зарасьніку побач з дрэвамі, высочвала здабычу. Па тым, як напружылася ўся яе істота, ды па шчыльна сьціснутай пашчы драпежніцы было бачна, што хвіліна пачатку атакі зусім блізка. Гэтым разам ахвяраю мусіла стаць цяля, матка якога, аднарогая буйваліха, ва ўчорашняй серыі ўсьмерць забіла рогам аднаго з дзіцянят Торы, калі тая адлучылася да вады, а зараз сама выправілася ў спадзеве спатоліць смагу да бліжэйшага ручая, пакінуўшы цяля сярод кустоўя.

Гэтыя перадачы пра жывёлаў! Яна прызвычалася глядзець іх ня так даўно, з паўгоду таму, як толькі падключылася да спадарожнікавага тэлебачанья. І з таго часу не прапускае ніводнай серыі. Глядзіць ураньні, удзень, увечары, абы вольная хвіліна. Глядзіць з такім утрапеньнем, што, здаецца, неўзабаве сама, наглядзеўшыся ўсяе тае жорсткае экзотыкі, абрасьце поўсьцю ды ператворыцца ў зьвера, а то, глядзіш, і рыкне па-львінаму. Глядзіць з такім імпэтам, так унікліва, што ўжо цалкам магла б быць кансультантам па фаўне у якім-небудзь запарку, ва ўсялякім разе аленя пуду ад антылопы куду адрозьніць так лёгка, быццам усё жыццё побач з імі пражыла.

Але асабліва даспадобы ёй тыя перадачы, дзе на паляваньне выходзяць не зьвяры, а людзі. Чаму? Было б проста адказаць: хто ж ведае. Так адказаць – значыць, пакрывіць душою, як крывяць тыя, што ў пашанотным ужо нават узросьце, шукаючы дурняў, даводзяць іншым, быццам не разумеюць вытокаў уласных учынкаў. Усе ўсё ведаюць, усе ўсё разумеюць. Іншая рэч, ці гэтак тыя вытокі прывабныя, каб жадаць дзяліцца веданьнем пра іх з іншымі.

Так і з гэтымі праграмамі пра паляваньне... Бо яна ня проста іх глядзіць, яна імі – без перабольшанья жыве. Яна глядзіць, як зьнешне сімпатычны чалавек з выкшталцёнымі манерамі дэманструе з экрану без аніякіх пакутаў сумленьня галаву забітай хвіліну таму прыгажуні антылопы або аленя, і яе ўласныя пакуты з нагоды колісь учыненага ёю зла здаюцца ёй на тле ўсяго таго калі ня марнымі, то дакладна мізэрнымі. Яна слухае прыемны, наліты абертанамі гонару ад перамогі над безабароннаю жывёлінай дзе-небудзь у Кеніі ці ў Замбіі прывабны голас паляўнічага і міжвольна адчувае сябе часткаю пераможнай сілы. Яна глядзіць на пераможцу і бачыць у ім сябе. Яна быццам бачыць сябе вачыма староньяга чалавека, і, што вельмі ёй важна, той чалавек не асуджае яе. І рапучасьць выканаць сваю ролю да канца, паставіць апошнюю кропку ва ўласнай гісторыі поўніць яе. Нават калі, накітавалі тых птушанят пярэстае казаркі, што, рызкуючы жыццём, скачуць са скалы, з радзіннага гнязда сьледам за бацькамі ў памкненьні да вады, давядзецца рынуцца стоць галавою ў самы небясьпечны, непрадказальны вір.

Яна выключыла сьвятло, асыярожна падсунулася да вакна. Адпяла даланей рог фіранкі, зірнула на дол. Але там ужо нікога не было, толькі пара сьлядоў вяла паўз намецены ветрам друз ад ходніку да брамы дому адпачынку.

А ўсё-такі цікава, чаму ён не адказаў тады на яе ліст? Проста не жадаў ці, можа, збаяўся, што яна прад'явіць (сьмяхоцьце, па гэтулькіх гадах!) нейкія прэтэнзіі? Ці, можа, не дазволіла жонка? Зрэшты, ён ніколі

жаданьнем пісаць не вылучаўся. Ня тое што яна: хоць бы той першы ліст у маленстве ўзяць, у якім яна апісвала Поўнач ды гісторыю Паўлікавай сьмерці, і які потым гэтак адгукнуўся ёй праз Лёлю.

Тым часам Тора ўжо пасыпела паваліць цяля на дол ды ўпіцца зубамі ў шыю няшчаснага ў спадзеве як хутчэй задушыць. Буйваліха кінулася напразткі паўз зарасьнік на ягонае адчайнае мычаньне, і вось ужо дзьве маткі сышліся ў жорсткім, як бывае, калі на кон пастаўлена само жыцьцё, паядынку. Цяля ўзбрыкнула, узбадзёранае падмогаю, адскочыла ўбок, і праз хвіліну яны ўдваіх з буйваліхай зьніклі па-за хмызам. Львіца праводзіла іх вачыма, прынаджаная зьяўленьнем на даляглядзе нейкай іншай, мабыць, больш лёгкай здабычы, стаілася ў зарасьніку.

Міла Сьцяпанаўна адвяла пагляд ад экрану, зноў зірнула на вакно, за якім чарнеўся шыхтам дрэваў бераг ракі. Вось там якраз, дзе рака робіць паварот, і знаходзіцца самае прыдатнае, калі даваць веры тутэйшым мужыкам, месца для рыбалкі. Праўда, абрыў там ня надта высокі, усяго метраў з пяць, ня тое што на пляцы ля млына, які яна дасюль памятае і будзе памятаць, напэўна, да скону, а ўсё ж...

Яны стаялі на пляцоўцы амаль пад самым дахам млыну, і іх постаці то аддаліся адна ад адной, то зноў зьліваліся ў адну. Яны былі так высока, так далёка ад яе, што, каб хаця збольшага ўсачыць іх рухі, ёй трэба было штораду ўскідваць голаў угору. І кожны раз, як толькі яна тое рабіла, пігулка сахарыны высьлізгвала паўз яе пальцы на дол, гублялася ў траве. Раз-пораз яны штосьці казалі, і іх нягучная гамана бязладным ашмецьцем ледзь улоўных гукаў працінала наветра, таяла па-над сьценамі млыну, і насоўка ў руцэ маці то трапяталася на ветры, то хавалася ў далоні.

Яна чакала, што яны, мабыць, яшчэ больш наблізяцца адзін да аднаго, і інтуіцыя не падманула яе.

Першы крок зрабіў мужчына. Ён так рэзка падаўся да маці, што яна на хвіліну, здаецца, зьнікавала ад нечаканасьці. Яна ўскінула рукі нібыта каб абараніцца ад яго, але не пасыпела. Ён схатіў яе за запясьце, са спрытам дзікага зьвера ірвануў да сябе. Іх целы судакрануліся, але толькі на момант. Маці вольнаю рукою ударыла яго па галаве, выхатіла другую з ягонай далоні. Невядома, ці моцны быў той удар, але мужчыну ён, безумоўна, прыйшоўся недаспадобы. Ён гэтак жа груба, як колісь у А. пад пукам сьвятла ад пражэктару, схатіў маці за руку, цяпер ужо за локаць, тузануў да сябе. Ягоны плашч абвіўся вакол яе цела, і цяпер абрысы іх сплеценых у адно паставаў нагадвалі абрысы камля хвоі-спарыша ў А..

Маці зноў паспрабавала вызваліцца з абдоймаў мужчыны, але не дала рады. Ён трымаў яе так моцна, што яна ледзь-ледзь магла паварушыцца. Вецер вымкнуўся з надстрэшша, зухаватым сватам пранёсься над пляцоўкай, абляпіў твары абаіх поламі ягонага плашча. Мужчына абхатіў маці за стан, штурхнуў убок. Яна павалілася на дол, нерухомым кулем застыла на самым краі пляцоўкі. Ён счакаў хвіліну, рашуча накіраваўся да яе. Шпаркасьць і ўпэўненасьць ягонае хады сумневу наконт таго, што мае быць далей, не выклікалі, скрыўленьня злосьцю вусны мужчыны надзеі на іншы ход падзеяў не пакідалі. Ён падышоў да маці, выпрастаў руку і лёгка-лёгенька да яе дакрануўся...

Жах ахатіў яе. Яна штосьці – здаецца, ці не “мама!” – закрычала і ўпала ніцма на траву.

Калі яна зноў узьняла голаў, на пляцоўцы нікога не было. Толькі насоўка кружляла, бы планер, па-над краем выступу, але і яе нейзабаве зьнесла ветрам кудысьці ўбок.

Яна падумала, што, мабыць, яны ўжо пайшлі з пляцоўкі, і, не звважаючы на пігулкі сахарыны, што цурком сыталіся са скрутка на дол, кінулася найцёкі. Цела яе зрабілася такім бязважкім, што яна яго амаль не адчувала. Яна ляцела праз кустоўе няведама куды, і каросьлівая лёгкасьць ягонага дотыку пранікала ў яе глузды, штурхала прэч са сьвядомасьці ўсе іншыя рухі і жэсты, якія яна ведала дагэтуль.

Вось так яна тады займела лёгкасьць дотыку. Як няўчаснае раставаньне антарктычнага айсбергу выклікае метамарфозы клімату за дзясяткі тысячаў вёрст ад яго, так выпадкова падгледжаная лёгкасьць дотыку Зелянухавай рукі стала падмуркам фармаваньня яе новай сутнасьці. Сутнасьці, якая суправаджае яе ўсё жыцьцё і пра якую яна нікому, бадай, ніколі не наважыцца сказаць. Хоць, можа, і варта было б. Тым больш, што гэта было б апошняе, што яна наогул хацела б сказаць перад тым, як паспрабаваць той лёгкасьці пазбыцца.

Менавіта гэтак – пазбыцца. І менавіта праз здзяйсненьне замысьленага. Бо гэткае лёгкасьць – той жа цяжар, як валіза за плячыма, толькі шматкроць большы. Двойчы яна ўжо спрабавала тое зрабіць. Першы раз – праз лекара-псіхатэрапеўта. “Вы да кагось датыкнуліся? – сказаў ён з мілым усмехам і паклаў ёй далонь на лоб, быццам хацеў памацаць глузды. – Ну, гэта ня страшна, мы вас вылечым”. Другі раз – праз сьвятара. Ды зноў няўдала, бо сьвятар быў глухаваты і наўрад зразумеў з яе блытанага аповеду, пра што гамана.

А як жа Бог? О, калі гэта праўда, што Бог бачыць намі ўчыненае, то як ёй хацелася б, каб ён насамрэч, як прынята тое лічыць, бачыў усё. Бо тады, можа быць, і ёй застанеца які-ніякі шанц на выратаваньне душы. Вось толькі як яна яго, той шанц, скарыстае? Хутчэй за ўсё – зьездзе ў А., адзінае месца на сьвеце, што, адчувае, ніколі не адпрэчыць яе. Успамін пра якое цьвіком сядзіць у яе памяці адмалку і прыцягвае, бы магнітам, жорсткай праўдай дзяцінных мрояў-прыпамінаў. Месца, якое так шмат вызначыла ў яе жыцьці, і ў якім яна магла б (а можа, ёй толькі так уяўляецца, што магла б) заставацца сабой.

Тора ашчэрыла пашчу, пазяхнула, легла на пясчанік побач з ручаём, і жоўтыя вочы яе зьліліся колерам з фарбамі пустэльні.

Яна выключыла тэлевізар, затым сьвятло, легла на канапу. Уявіла, што яна Тора, і мроя лісьліваю ласкай абвіла яе голаў, стаілася ў зьвілінах глуздоў: што з таго, што невысокі той рачны абрыўчык. Затое пад ім, мабыць, шмат каменя, і пэўна ж яно зусім не такое мяккае, як пясчанае дно абмялелай за лета студні...

Яна выйшла на двор і па нязвыклых Лёліных наводзінах – кінулася да яе, бы да роднай, калі такое было? – адразу зразумела: штосьці дзейцы трэба. Але што?

Лёля дастала з кішэньчыка нейкую зжоўклую паперчыну, тыкнула ёй пад нос:

– Ліст, дзе ты ўсё распавядаеш Саіку пра жыцьцё з маткаю і братам у лагеры. З гэткім лістом, варта аддаць яго куды сьлед, ня тое што ў

інстытут – у самае задрытанае ПТВ ня возьмуць. Дык ня ўзносься высака, а ідзі во з Вітакам. А тады, як вернецешся, і ліст аддам.

Вітак вымкнуўся з-за альтанкі, наблізіўся да іх, абдаў перагарам.

– А што, пайшоўшы, рабіць маем? – спанталічаная Лёліным нахабствам, спытала яна.

– А гэта ўжо мяне не датычыць. Хочаце – біцешся, хочаце – мілуйцешся, хочаце – хоць пацеры адмаўляйце, мне не абыходзіць.

Вітак стаў упобачкі, і дотык ягонай далоні апёк яе плячо. Яна хацела скінуць руку з пляча, але вырашыла не сьпяшацца: не такая ж ужо яна ў рэшце рэшт бездапаможная, каб у выпадку чаго ня даць рады адбіцца ад нецвярозага.

Зрушыліся яны з Вітакам з месца, пасунуліся ў накірунку танцпляцоўкі. Минулі прысады, вась і да клуба ўжо блізка, рукой падаць. І тут хапель Вітак яе ўпонак ды ў хмыз бэзавы, дзе перад тым яны з Сашкам цалаваліся, павалок. Завалок у сярэдзіну кустоўя і трымае, як воўк казу перад раздраньнем. Трымае за плечы ды пазірае скоса ў бок сьцежкі, быццам чакае каго, ды перагарам смуродлівым яе абдае.

І тут хтосьці яшчэ зьявіўся на сьцежцы. Хацела яна паглядзець, хто там, але ж як даць рады ў цямрэчы, ды яшчэ праз хмыз, пазнаць? Хоць галасы быццам і знаёмыя.

І толькі калі ліхтарыкам пачалі вадзіць са сьцежкі па кустоўі, пазнала яна прыхажаяў: Лёля, а з ёю Сашка.

Кроў ударыла ёй у голаў: Сашка з Лёляй? Ды ці ня ў змове яны? Хацела ўбок куды шмыгануць, каб незаўважнаю застацца, ды ногі падраніцьвелі, не жадаюць слухаць.

Сашка зьбег адразу, ледзь іх з Вітакам сярод кустоўя пабачыўшы. Неўзабаве і Лёля, нацешыўшыся, відаць, зьбянтэжанасьцю яе, пайшла. І вась і Вітак яе адпусьціў, быццам толькі і трымаў дзеля таго ў кустоўі, каб тыя двое іх разам пабачылі. Тут і зразумелы ёй стаў д'ябальскі, нялюдскі Лёлін змысел.

Як было такое перажыць? Думала за Сашкам сьледам бегчы, каб растлумачыць яму ўсё, ды сорам не пусьціў.

Доўга-доўга, ледзь не да сьвітанку цягалася, растузаная прыкрасьцю, па навакольлі. А як першы раз певень кукарэкнуў, пайшла дахаты з цьвёрдым намерам ліст той дзевяцігадовае даўніны, у якім пра Поўнач Сашку распавядала, і які Лёля абяцала аддаць, калі пойдзе яна з Вітакам, запатрабаваць.

Як абяцала – то хай жа і аддасьць!

Пастукала Лёлі ў вакно. Выйшла Лёля.

– Ліст узяла? Давай!

– Які ліст? Я ж пажартавала, што ён у мяне. Я яшчэ тады, калі малыя былі, чытала яго, а пасья і ня бачыла ніколі. Якая ты даверлівая. Вась і плаці за гэта. Сашка твой на цябе зараз, пасья таго, як з Вітакам у хмызе засьпеў, і не зірне ніколі.

Сказала так і да студні (папіць ёй гэтак конча захацелася) пайшла.

І вась ля студні яны, і вась нахінаецца Лёля, каб вядро ў зрубе адчатыць з цвіка. Нахінаецца, каб дацягнуцца рукой да вядра, шнарыць рукою па сьцяне, і ўсё дарэмна.

А ёй нібыта варажына-шатан глузды засьціў. Глянула на Лёліны лыткі, што агаліліся напалову над зрубам (віднець акурат пачало), і замест іх

мокрае цела маці з абгорнутымі наўкола пояса Паўлікавымі пялюшкамі перад сабою ўбачыла. І так ёй нясыцерпа захацелася да тых малочна-белых, са шнарамі ад гумака вышэй каленяў лытак датыкнуцца, што ажно сама спалохалася таго жадання.

А Лёля ўсё кешкаецца з вядром, ніяк ня дасць рады адчапіць. То так павернецца, то гэтак, а ўсё неярэліўкі. Цела – над зрубам, плечы і галава – у зрубе, і сукенка ўсё вышай і вышай падкасваецца, і ногі сьнегу паўночнага ў А. пры хваіне-спарышы бялей.

Як датыкнулася да тых ног лёгенька-лёгенька, як узмылі ўгору – нічога амаль у памяці не засталася. Адно, што засталася, – гэта як калодзеж раўнуў, быццам прымаць староньяне не жадаючы, ды як рэхам глухім навакольле на міг ад падзеньня староньяга таго ў прадоньне агаласілася. І – усё.

Пастаяла яна крыху ля студні ды пасунулася дахаты.

Дабрыла да двара, глядзь: Сашка ў альтанцы сядзіць. Зайшлося сэрца ад жадання падысьці, а ў вуха нібыта нашэптвае хтосьці: ня трэба, ня трэба, не сьпяшайся. Пайшла ў пакой, на ложак кульнула ды і пракачалася бяз сну да раньня.

Ураньні паднялася – гармідар на дварэ, вэрхал. Суседзяў цягаюць па адным на дазваньне, а ёй – каб знак хто падаў ісьці. Сядзіць яна, чакае. Паўдня гэтак сядзіць ні жывая ні мёртвая, дзень, вечар. Заснула – сон сасьніўся. Быццам гоняцца за ёю нейкія людзі, а яна, каб уратавацца ад іх, у неба ўзьлятае. І лятае там, лятае... А на доле маці-нябожчыца ўдзьвох з цёткай Галяй Кудзельскай сігналы перасьцярогі па чарзе ёй, як толькі наблізіцца каторы з перасьледнікаў, падаюць.

А назаўтра прыйшлі на яе. Ды нядоўга мучылі-дапытвалі. Так, сполахам лёгкім абышлося. Яна б ужо, напраўдзе, з пярэпалаху таго ды з пакутай сумленьня і рада была б арышту, але, казаў той, – ня лёс. Пераначавала, а ўраньні, ледзь золак заняўся, да цягніка, сёе-тое з майна ў запlechнік, пасьведчаньне аб рэабілітацыі ды аблігацыі бабуліны ў запазуху запхнуўшы, пасунулася.

Куды далей, што, якім чынам – ні пра што ня думала, нічога сама сабе не загадала. І толькі як ужо састаў падышоў да паўстанку, схамянулася ў одуме, і А. з засьнежанаю хвойі-спарышом, якім адмалку трызьніла, ды твар цёткі Галі ўзбрылі ёй у голаў.

А. дык А., падумала і скочыла ў вагон.

Яна прахапілася ад дрэмы, зірнула на ходзікі: палова адзінацатай, у гэткі час яна звычайна сьпіць. Падумала, што няблага было б раскласьці канапу, як пачула з вуліцы нейкі гук. Адхінула фіранку, каб паглядзець, што там, але дарэмна: пагляд утыкнуўся ў густую завесу цемры, застыў на вершаліне хвойі па-за будынкамі дома адпачынку. І тае ж хвіліны амаль зноў сасьлізнуў долу, прынаджаны кропкаю сьвятла ад цыгарэты. Нехта цёрся ў прагалку між брамаю і ходнікам і нясьпешна, раз-пораз падносячы да вуснаў цыгарку, паліў.

Зноў ці ня ён, падумала яна і напружыла зрок у спадзеве хоць што-небудзь выхапіць вачыма, што пацьвердзіла б прыпушчэньне. Але цемра была занадта густая, а ўспышка ад цыгарэты, калі чалавек падносіў яе да роту, занадта слабая, каб яго пазнаць. І ўсё ж... хай бы ён і быў.

Як яны цалаваліся тады ў хмызе наўзбоч танцпляцоўкі! Яна іх, тыя

пацалункі, і зараз – бес у рабрыну – зрэдчасу згадвае. Згадкі прыходзяць раз-пораз так неспадзеўна, што яна літаральна ад іх дранцьвее. Дранцьвее і доўга-доўга пасьяля ня можа вярнуцца ў яву. Стаіць, бы засьпеты градабоем сярод поля вандроўнік, і бязгучна варушыць вуснамі ў адчайным жаданні прымусіць стрэлкі часу спыніцца на тым прамінулым імгненьні. Варушыць вуснамі і думае пра тое, як шкада, што ад пацалункаў не нараджаюцца дзеці. Гэта адзінае шкадаваньне, якое выяўляе яе слабасць. І яна беражэ яго ў сабе як сьведчаньне другой сваёй, няспраўджанай, ды не забітай дарэшты сутнасьці.

Але наўрад гэта ён. З чаго б яму тут цэлы вечар цікаваць? Ды і энергетыка, падказвае ёй інтуіцыя, у гэтага зусім інакшая: занадта злавесная, ці што, каб быць ягонай.

Чалавек кінуў цыгарэту, і яна, апісаўшы ў цямрэчы дугу, упала па той бок тыну. Гэткі ж, як і напачатку, калі яна толькі прачнулася, гук, быццам хтосьці тыцнуў цьвёрдым у глебу, данёсься паўз шыбіну да яе вушэй, спарадзіў іншую здагадку. Фара аўто прарэзала змрочную гушчыню, сьлізганула па ходніку, высьвеціла ногі незнаёмца з кульбаю наўзбоч і зьнікла па-за дрэвамі.

Яна паўзіралася яшчэ колькі часу ў цемру, захінула фіранку, расклала канапу.

“Авохці! То каб хто пад вокнамі, а то во – двое адразу!” – падумала і наравіста, як колісь у маладосьці тое рабіла, трасянула галавою ў спадзеве як хутчэй пазбавіцца трывожнага, як тады, падчас першага спатканьня з Зелянухам у А., прадчуваньня.

А. сустрэў яе з абьякавасьцю незнаёмца. Пасьяля пакутлівых перажываньняў з-за разрыву з Сашкам і ад’езду з дому гэта было першае яе новае ўражаньне, таму яна вырашыла не марнаваць часу і адразу накіравалася ад станцыі шукаць патрэбнае месца. Яна прайшла каля вярсты ўздоўж чыгуначнага палатна і трапіла ў падказаны адным з мінакоў раён. Раён месціўся ў нізьябіне і ўвесь быў забудаваны хрушчоўкамі. Ён зайжды асацыяваўся ў яе памяці са сьнегам, а цяпер было лета, так што выглядаў ён непазнавальна, прынамсі, зусім ня так, як яна памятала. Так непазнавальна выглядаў, што сумнеў ахапіў яе: ці туды яна трапіла, куды мкнулася? Разам з тым інтуіцыя ёй падказвала, што прыйшла правільна.

Яна падышла да маладой жанчыны, якая разьвешвала ў двары бялізну, і сказала, што шукае. Жанчына здзіўлена глянула на яе і адказала, што гэта акурат тут. Майляў, баракі зьнеслі пяць гадоў таму, і вось якраз на месцы гэтае пяціпавярхоўкі насупраць месціўся адзін з іх.

Яна зірнула на будынак. Ён бліснуў ёй насупрач вокнамі, але ніякага знаку на гасьціннасьць не падаў. Тады яна вырашыла абыхаць яго наўкола. Павінна ж што-небудзь застацца, што яна пазнала б, падумала і ступіла за рог дому.

Адразу за домам пачынаўся яр. Гэта дала надзею, бо пры бараку, дзе яны колісь жылі з маткаю і Паўлікам, яр таксама быў. Усьцяж яру цягнуўся падковаю, паўтараў ягоныя зьвілістыя лініі шыхт пайночных хвоў. Яе ўвагу міжвольна прыцягнула адна з іх напрыканцы шыхта. Яна падышла бліжэй, і тут яе сумнеў канчаткова разьвееўся. Гэта была тая самая хвайна-спарыш, толькі значна падрослая, яна пазнала яе па жалязяцы між камлямі, да якой звычайна дарослыя мацавалі для дзятвы ўлетку арэлі.

Усцьешаная, што вандроўка сюды, на Поўнач, не была дарэмнай, яна вярнулася да дому, каб запытацца ў жанчыны, ці ня ведае яна цётку Галю Кудзельскую. “Ведаю, – адказала тая. – Але цяпер яе няма, бо яна зьехала да сына ў Саратаў і вернецца ў А. толькі напраздвесні”.

Навіна расчаравала яе, бо пазбаўляла магчымасці сёе-тое распытаць пра маці і пра тадышняе іх жыццё ў А..

Яна спытала, ці не здае хто-небудзь наблізу кватэру. “Якраз я і здаю, – адказала жанчына. – Я жыву адна, у мяне двухпакаёўка, і вам было б у мяне няблага”. Жанчына спытала, дзе яна працуе, і яна адказала, што яшчэ не працуе, але мае намер уладкавацца куды-небудзь, напрыклад, паштаркай у аддзяленьне сувязі. Жанчына сказала, што плата за пакой будзе невялікая, бо ёй сумна адной і яна даўно падшуквае каляжанку дзеля баўленьня часу, і павяла яе ў кватэру.

Яна паказала гаспадыні аблігацыі і напрасіла памарудзіць з аплатаю жытла да пачатку тэрміну іх пагашэньня, што вось-вось павінен быў пачацца. Жанчына згадзілася. Назаўтра яны выправіліся ўдзвюх на пошту, дзе якраз рабіла гаспадыніна сваячка, і яе ўзялі паштаркаю. Так яна засталася ў А..

Удзень яна разносіла па кватэрах газеты і лісты, увечары, калі заставаліся сілы, блукала па мясцовасці. Відарысаў у навакольлі, якія яна магла дакладна ўгадаць з маленства, было няшмат. Але тыя, што згадваліся, выклікалі ў ёй такую буру эмоцыяў, што яна пасыла тых іпацыраў доўга не магла заснуць. Дадавала маркоты і расстаньне з Сашкам, якога яна згадвала штодня і пра сустрэчу з якім марыла кожную хвіліну.

Аднаго разу яна так задумалася падчас прагулянку, растузаная ўспамінамі, што не заўважыла, як забрыла на могілкі. Паманулася адшукаць магілку брата Паўліка, але не дала рады: клады былі занадта вялікія, да таго ж многія магілкі на іх – бяз помнікаў. А калі яна дома спытала ў Натальлі, гаспадыні, як усё-такі знайсці братава захаваньне, тая ў адказ толькі махнула рукой: якое захаваньне, хутчэй за ўсё ляжыць твоей брат дзе-небудзь у яры, тады так шмат мерла тут людю, асабліва дзяцей, што было не да пахаваньняў. Здаралася, што і ў зямлю нябожчыка не закопвалі, такая яна была каляная, а прысыталі сьнегам ды і пакідалі пад гурбаю.

Увесь гэты час ёю ніхто не цікавіўся, і яе тое цалкам задавальняла. Як і роўныя адносіны з Натальляй, што ўсталяваліся між імі ад першага дня і якія, бадай, толькі штосьці экстраардынарнае магло парушыць. Яна распавяла сваёй гаспадыні збольшага пра сябе (апроч студні, вядома). Натальля ўспрыняла яе гісторыю спакойна, і гэта нібыта давала надзею на яшчэ большае паразуменьне надалей. Наколькі яна тады памылялася, паказаў час. Што да неспадзяванае кшталту спраўджаньня асобы, то іх яна не баялася: пасьведчаньне аб рэабілітацыі заўсёды было пры ёй.

Праз тры месяцы пасыла яе прыезду ў А. начальніца пошты напрасіла яе падмяніць на працы занямогую паштарку з суседняга ўчастку. Яна згадзілася, і клопатаў ды беганіны ёй значна дадалося. Яна прапрацавала на два ўчасткі два тыдні і ўжо амаль дачакалася вяртаньня каляжанкі, як здарылася нечаканае. Яна панесла ў адну з кватэраў тэлеграму і спаткалася там з Зелянухам, старым знаёмцам. Тым, што быў за наглядыка ў лагера і колісь сфатаграфаваў яе са сваім сынам Вадзькам, і які прыязджаў у мястэчка ў дзень сьмерці маці, і якога яна бачыла з маці на пляцоўцы млыну перад тым, як маці загінула.

Ён яшчэ не пасьпеў адчыніць дзвярэй, а яе ўжо быццам абдало сьцю-жаю. Ён стаяў у дзвярах і разглядаў яе ва ўпор з такой настойлівасьцю, што ёй тае ж хвіліны захацелася зьбегчы куды падалей. Яна глядзела на яго і ня ведала, як сябе паводзіць: ці то загаварыць, нагадаць, што яны знаёмыя, ці то змайчаць. А ён усё сьвідраваў ды сьвідраваў яе неверагодна блакітнымі сваімі вачыма, быццам сіліўся ўплішчыцца паглядам у думкі. На нейкі міг ёй нават здалося, што ён пазнаў яе. Страх заганага зьверу, гэтакі самы, як у той дзень, калі ён прыязджаў у мястэчка і аб нечым угаворваў маці, а тая не пагаджалася з ім, мільгнуў у блакітных вачах, і яна скураю адчула небясьпеку, што зыходзіла ад усяго ягонага лядашчага цела. Яна вырашыла нізавошта сябе не называць. Тут ён спытаў, як яе завуць. "Мілай", – адказала яна, інтуітыўна адарваўшы палову ад свайго поўнага – Людміла – імя і пайшла прэч.

Сустрэча з Зелянухам ускалыхнула яе, ды галоўная неспадзянка падчэк-вала ўсё-такі дома. Быў перадабедзены час, ёй захацелася перагледзець старыя фоткі. Яна палезла ў альбом, дзе яны ляжалі заўсёды побач з аблігацьямі. Фоткі былі на месцы, затое аблігацьяў, адзіны яе спадзеў хоць на якую ў прышласьці капейчыну, быццам карова зьлізала языком. Яна ператрэсла ўсе свае рэчы, але дарэмна, аблігацьяў зьніклі.

Ёй захацелася гарбаты, яна вырашыла запаліць пліту, але ўбачыла, што ў кухні няма запалак. Яна пайшла ў Натальін пакой, каб узяць карабок з энзэ ў шуфляды стала, і там натыкнулася на сваю згубу – аблігацьяў. Знаходка ашаламіла яе. Але ўзаемаадносінны з гаспадыняй не давалі падставы для нейкіх кепскіх высноваў, і яна вырашыла пачакаць яе рэакцыі на зьнікненьне злашчасных паперак з шуфляды. Яна прыхавала знаходку ў сваім пакоі і пачала чакаць прыходу Натальі.

Наталья прыйшла а палове другой і адразу пачала рыхтаваць сабе абед. Запалак не было, і яна пайшла па іх у пакой. Было чутно, як яна адчыняе па чарзе шуфляды, тым часам як запалкі ляжалі на самым бачным месцы, спрыхаду.

Яе вяртаньне канцэнтрацыяй жарсьці нагадала рэакцыю сярэднявечнага ваяра на зьнікненьне паса вернасьці ў юрлівае жонкі. Наталья моўчкі прайшла ў кухню, запаліла пліту, кінула запалку ў бляшанку з-пад часьціка. Затым павярнула да яе тварам, не гледзячы ў вочы, сувора сказала:

– Ня думала, што ты гэткая неахайная. Паглядзі, колькі бруду паўсюль у калідоры. Няўжо цяжка падмецьці?

Зачэпка для больш грунтоўнае "размовы" была такой выразнай, а заўвага была прамоўленая такім зласьлівым тонам, што яна зьнямела ад нечаканасьці. Аднак Наталья, відаць, інтэрпрэтавала яе маўчаньне як вышэйшую ступень абыякавасьці да яе словаў, таму прадоўжыла наступ яшчэ больш жорстка:

– І хто дазволіў табе шнарыць у маёй шуфлядзе? Ты што – дазнаўца?
– Тут яна канчаткова страціла кантроль над сабою і закрычала што мела моцы: – Варагіня народу! Спадзяешся абвесці ўсіх вакол пальца. Дзе аблігацьяў? Вярні іх на месца, ня то будзе блага! Я табе так зраблю, што ніколі нікуды больш са сваім паскудным мінулым не ўладкуешся, і пасьведчаньне тваё гаўнянае табе не дапаможа!

Яна схопіла балеіку з прапаласканаю ўраньні бялізнай, кінулася на гаўбец яе разьвешваць. Злосьць усё яшчэ трэсла яе, і, здавалася, мокры – хвілін дзесяць таму на дварэ працэрусій кволы дожджык – дол гаўбца

без парэнчай найкола ня вытрымае той распаленай не на жарт злосці, вось-вось засіціць пад босьмі Натальлінымі нагамі.

Богведама, як так сталася, але раптоўна спакой ахапіў яе. Яна пабыла колькі хвілінаў у пакоі, выйшла сьледам за гаспадыняю на гаўбец.

Натальля стаяла да яе сьпінаю з зашчэпкамі ў зубах, і пара злымі шэрымі аблочкамі выштурхвалася разам са словамі з яе рота, слалася над галавой. Яна ніяк не магла спыніцца і ўсё гаварыла, гаварыла... Яна была такая непрыгожая ў прыступе злосці і разам з тым такая кранальная ў няведаньні сваёй незайздроснай будучыні, што Люсі міжволі захацелася да яе датыкнуцца – лёгенька-лёгенька, быццам муху адагнаць ад талеркі са страваю ці восьвіну. Так лёгенька, што яна, мабыць, і сама не заўважыла б ні таго дотыку, ні таго, што сталася б у наступную хвіліну. Так хутка, што бялізна, як колісь насоўка з далоні яе маці, не пасьпела б выпасьці з Натальліных рук.

Яна ўявіла, як Натальля ляжыць з раскінутымі ўбакі рукамі і нагамі на доле пад гаўбцом і ў немым здзіўленьні, быццам хоча штосьці запытацца, глядзіць на яе нежывымі вачыма, і... рашучасьць пакінула яе. Яна адвяла пагляд убок, стрымгалоў кінулася назад у пакой. Паклала ў партманет аблігацыі і хуценька пайшла з кватэры. На яе шчасьце, пошта была ўжо цалкам пасартаваная, таму ні з кім спатыкацца на працы ёй не давялося. Яна разьнесла рэшту пошты, пакружляўшы па А., пабрыва на станцыю. Падумала, што няблага было б, напэўна, вярнуцца ў кватэру па рэчы, але не насмелілася: раптам гаспадыня ўсё яшчэ не супакоілася, і як потым, калі што якое, каму давядзец, што чалавек гэтакі ж зьвер, як і астатнія зьвяры, і што будзіць у ім жывёліну – небясьпечная справа?

Вось так, пракантаваўшыся пайдзя на станцыі, яна зьехала тады з А.. Хвоя-спарыш, адзіны матэрыяльны напамін з яе маленства, праводзіла яе маркотным шапаценьнем голак, ды стрыклівы, ня менш стрыклівы ад крапівы вакол тае хвоі пагляд Зелянухі кальнуў з-за фіранкі найздагон у сьпіну, калі яна праходзіла з валізаю пайз ягоны дом.

Яна ўзьняла голаў, зноў глянула на ходзікі: палова дванаццатай. Акурат ці ня гэткаю во парою сышла яна тады без капейчыны, але з аблігацыямі ў кішэні на станцыі па дарозе з А. ды і захрасла ў чужым гарадку на безмалога трыццаць гадоў. Нават на трыццаць два, калі браць пад увагу, што, уладкаваўшыся ўжо на працу ў дом адпачынку, не-не ды і вярталася ў гарадок, зазвычай увесну ці ў восень, каб то магілку мужа дагледзец, то забраць сёе-тое з пакінутых у цёткі Кудзельчыхі рэчаў.

З мужам ёй пашчасціла, безумоўна, хоць і выйшла за простага каюра, даглядчыка сабак. Пётра Баговіч (так звалі каюра) чалавек быў добры, а галоўнае – аднае з ёю крыві, з аселых на Поўначы ссыльных беларусаў. І разумеў яе. Калі яна, да прыкладу, дзесяць гадоў таму надумалася ўзяць да сябе нямоглу цётку Галю, сын і нявестка якой загінулі ў аўтааварыі, ня тое што словам не запырэчыў, наадварот, памагаў даглядаць старую, як мог. Шкада, рана памёр, але тут ужо каму як наканава.

Ад цёткі Галі яна тады шмат чаго даведлася пра сваё з маці жыцьцё ў А. падчас высылкі. Нават пра такія дробязі, як матчыны гузакі на скронях у дзень сьмерці Паўліка, якімі яе, аказваецца, усё той жа Зелянуха ўзнагародзіў, жаночкае прыхільнасьці дамагаючыся. А яшчэ пра тое, як мітусіўся пасля расстрэлу Берыі, баяўся, каб каторая з жанок не заявіла

куды сьлед, ды паляцеў расшукваць адну з найбольш ім пакрыўджаных – Любу Гарнак.

Вось тады, даведаўшыся пра ўсё, яна і вырашыла папомсьціцца...

Але што значыць – вырашыла? Рашэньне само прыйшло, і значна раней, яшчэ ў дзень сустрэчы са старым падчас яе першай вандроўкі ў А. І якая ёй справа да ўсіх гэтых мудрагелістых развагаў пра марнасьць помсты ды наступстваў, якімі яна абарочваецца для таго, хто помсьціць? Гэта праўда, на сьвеце шмат людзей, і з соцень, тысячаў, дзясяткаў тысячаў заўсёды ёсьць шанц выбраць найбольш табе сімпатычных. Але ж і міма подласьці праходзіць не выпадае. Ёсьць рэчы, якіх не ўнікаць трэба, а наадварот, – набліжацца да іх, каб ня даць ім мажлівасьці паўтарыцца ў прышласьці. Так што і не дараваць – таксама навука. І яе яна спасьцігла дасканала. І цяпер дакладна ведае: яе час настаў.

Настаў... Яна гэтак часта, з гэтакімі падрабязнасьцямі складала ў галаве план помсты, што ён урэшце стаў неад’емнаю часткай яе сутнасьці. Яна так доўга выношвала ды песьціла той план у глуздах, што ён, напэўна, ужо нізавошта, нават каб яна таго вельмі пажадала, яе не адпусьціў бы. Як не адпускала яе ўсе гэтыя гады адчуваньне віны з-за Лёлі. Якому яна, праўда, навучылася-такі збольшага даваць рады, забіваючы сябе працаю ды рознымі альтруістычнымі ўчынкамі, за што тут, у гэтым заштатным доме адпачынку, яе і клічуць усе не іначай, як маці Тэрэзай. І гэта калі не выкупляе дарэшты (вядома ж, не!) былых яе правінаў, то хаця б робіць іх у яе ўласных вачах не такімі злавеснымі. А калі і гэтага недастаткова ёй для самазаспакаеньня, яна ўключае тэлевізар і глядзіць праграмы пра паляўнічых.

Сёньня чацьвёрты тыдзень, як яна наблізілася ўшчыльную да ажыцьцяўленьня сваёй задумы. Бо тры тыдні таму ў доме адпачынку зьявіўся нарэшце Зелянуха.

Ён прыехаў уначы, і яна была першая, з кім ён сутыкнуўся ў прыёмным пакоі. Ён не пазнаў яе, ды і яна яго, прызнацца, – з цяжкасьцю: мінула гэтупкі гадоў. Ён пасяліўся на паверсе, дзе яна за прыбіральшчыцу, і вось яна ўжо тры тыдні прыбірае ягоны пакой. Яны нават, можна сказаць, у пэўным сэнсе пасябравалі, як могуць пасябраваць два пажылыя, з розьніцай у нейкія два дзясяткі гадоў, чалавекі. Такія адносінны расслабляюць яе, і яна, каб не паддацца старэчай абаяльнасьці Зелянухі, змушае сябе ўяўляць яго калі ня монстрам, дык хаця б нягоднікам. Гэта няцяжка, варта толькі ёй згадаць эпізоды з аповеду цёткі Галі пра тое, якую ролю адыграў ён у жыцьці маці ў лагеры ды прыпушчаньне наконт вытокаў трагедыі на млыне. Нічога гэтага сам ён, вядома, ня ведае і калі і ўведае, дык не раней, як у апошнюю сваю хвіліну. А яна, гэтая хвіліна, не за гарамі.

Заўчора ён прапанаваў ёй выправу на прыроду напрыканцы ягонага тэрміну адпачынку. Яна згадзілася. Не адразу, памулялася крыху дзеля прыліку, але згадзілася. І па тым, як загарэліся ягоныя вочы, яна зразумела, што для яго яе згода чамусьці вельмі важная. Гэта яе насыцярожыла: ці не вядзе і ён якуюсь гульнію? Ад гэтых пенітэнцыярыстаў-адстаўнікоў што заўгодна можна чакаць. Ці ня вызнаў ён выпадкам, хто яна, і ці не ладуе якую-небудзь пастку? Што, калі злаўчыўся-такі пашнарыць учора ў кішэнях халата?

Ды ў любым выпадку пікнічок адбудзецца.

Яна добра ведае мясцовасьць і прапануе пайсьці да ракі. Туды, дзе самы

высокі, стромы бераг і наўкола шмат віроў. Яны раскладуць вогнішча, і, пакуль ён будзе вудзіць з абрыву рыбу, яна зоймецца прыгатаваннем перакусу. Затым пакліча яго есці, але ён, захоплены ўдалым клёвам, нават яе не пачуе. Тады яна падыдзе да яго, каб паклікаць зблізку. Крок, другі, трэці, вось ён усё бліжэй, бліжэй... Ён будзе стаяць да яе сьпінаю і з утрапеным маладзёна, што ўпершыню выйшаў на ловы каханкі, глядзець, як гайдаецца на вадзе паплавок. Ён будзе такі кранальны ў сваёй зачараванасці характвам хвіліны ды чаканьні ўзнагароды за цярыплівасць, што ёй захацаца да яго датыкнуща.

І яна падыдзе і датыкнецца – лёгенька-лёгенька, як колісь да Лёлі. Так лёгенька, што ён і зразумець нічога не пасьпее. Яны будуць стаяць так блізка адно да аднаго, што яна будзе чуць ягонае дыханьне, бачыць, як пульсуе жылка на ягонай старэчай, у шызаватых пупырышкі, патыліцы. І калі што пойдзе ня так, як сьлед, яна тут жа выправіць аблуду. Не, ня скочыць з адчаю на дол, гэтага яна ніколі ня зробіць, *ні-ко-лі* – ня дзеля таго гэтуды гадую чакала! Яна – *датыкнецца да яго*, і вецер – адзіны сьведка доўгачаканай дзеі – падхопіць ягоны крык і разьнясе рэхам па бязлюдным навакольлі, як колісь разнёс ейны па ваколцы млыну.

Яна датыкнецца, і гэта будзе першая яе параза, якую яна прыме бяз горычы і шкадаваньня. Цень якой, у адрозьненне ад папярэдніх, ні на хвіліну не азмрочыць рэшту адпушчаных ёй лёсам гадоў. І за мажлівасць якой удзячнасьць яе Богу будзе такой вялікай, што яна нават сходзіць у сьвятыню ды шчыра-шчыра, як толькі зможа, да Яго памоліцца. Толькі б даў вытрымку не саступіць у апошнюю хвіліну, як колісь у А., на мокрым тым Натальніным гаўбцы. Чаму яна тады сьшла? Збаялася? Аказалася не гатавай да гэткага ўчынку? Можна быць...

Штосьці шорхнула на дварэ, быццам хто шпурнуў у сьцяну з расшпару жменю пяску, і працяглы енк руберойднае аббіўкі гаўбца агаласіў навакольле. Яна паднялася, каб паглядзець, што там, адшмаргнула фіранку.

Вецер на дварэ быў такі моцны, што ажно згіналіся ледзь не напалам пры ходніку кустоў і маладыя дрэўцы.

“Дажджу толькі не хапала”, – падумала яна і націснула кнопку тэлепульту.

Экран успыхнуў, абрысы пустэльні калыхнуліся на даляглядзе зыбкім мроівам, адцяняючы самотна-ўтрапёную постаць Торы наўзбоч ракі з высокім, метраў у дзесяць абрываам, у колькіх кроках ад якога знайшлі пад дрэвам ратунак ад бязьлітнага сонца аднарогая буйваліха з цялём.

Львіца смачна пазяхнула нібы ў прадчуваньні ўдалага паляваньня, выгнула сьпіну дугою, пасунулася краем берага да абрыву. Але тут жа знікла з поля зроку, бо на экране зьявілася застаўка, і знаёмы голас Сабы Дуглас-Гамільган па-за кадрам абвясціў канец серыі.

“Мабыць, гэта апошня”, – падумала яна і незадаволена – вось жа конча ім, гэтым вядоўцам, перапыняць дзею на самым цікавым – выключыла тэлевізар.

Яна прачнулася а шостаі. Дакладней, не прачнулася, а прахапілася ад забыцьця. Бо праз ноч амаль не заснула, толькі ўжо на самым дасьвецьці на колькі хвілінаў змежыла павекі ды акунулася ў кароткую цяжкую дрэму.

На дварэ было сьветла, але бязьлюдна. І зусім, надзіва, бясхмарна.

Гэта дадало ёй гумору. Яна хуценька злезла з канапы, пачала апранацца. Падумала, што няблага было б глыгнуць перад адыходам кавы або гарбаты, пасунулася ў кухню. Але запальваць пліту ня стала. Наліла ў кубак астылага ўчорашняга кіпеню, густа засаладзіла варэньнем. Падняла кубак, каб выпіць, але ўзгадала, што шэсьць дзён не прымала, занятая думкамі аб выправе на прыроду, лекаў ад страўніка, зноў паставіла кубак на стол. Вылузнула з пласьціны пігулчыну, сунула ў рот, запіла вадою з гарбатніка. І толькі накіравалася ў ванны пакой, каб пачысьціць зубы ды навесыці збольшага марафет на твары, як азваўся тэлефон.

У слухаўцы не чутно было ні гуку, але яна не сумнявалася: тэлефануе Зелянуха. І, пэўная, што не памыляецца, бадзёрым голасам сказала:

– Выходжу праз пяць хвілінаў, чакайце мяне на дварэ, Васіль Іванавіч.

На тым канцы лініі, аднак, працягвалі маўчаць, і гэта крыху зьбіла яе з тропу: а раптам і не Зелянуха тэлефануе, а хто іншы?

Але гэта быў ён, што і пацьвердзілася ў наступную хвіліну:

– Не забудзьцеся прыправу для юшкі. І хлеба паболей вазьміце. Раптам не захочуць кляваць на чарвяка... Ды і я сам бяз хлеба – ні кроку, такая звычка.

Яго голас гучаў спакойна, але неяк нязвыкла ціха, гэта яе насыцярожыла.

– Вы кепска сябе адчуваеце?

– Не, з чаго вы ўзялі? Проста недаспаў, мабыць...

– Ну, гэта не страшна, галоўнае – каб імпэт да лоўлі быў. Як нага?

– Нішто.

Ён паклаў слухаўку гэтаксама нечакана, як і патэлефанаваў. І зноў яна, як перад пачаткам размовы, адчула сябе так, нібыта яе акунулі з галавою ў бязважжасць.

Што ў яго наўме? Чым скончыцца ўся гэтая яе авантура? Што, калі пойдзе ўсё зусім ня так, як яна плануе?

Яна выняла з лядоўні падрыхтаваны зьвечару правіант, хуценька склала ўсё ў сумку. Падумала, што няблага было б прыхапіць і гарэлкі, пасунулася ў пакой да шафачкі. Пстрыкнула па дарозе пультам тэлевізару ў надзеі ўбачыць хоць кавалак чарговае серыі з жыцця львоў, але ёй не пашанцавала. Серыя, відаць, ці то толькі што скончылася, ці яшчэ не пачыналася. Тора з разяўленаю пашчаю схілілася на застаўцы перад магутным, вялізным, як гара, старым львом-адзінатнікам у памкненні абараніць ільвяня ад небяспекі.

Цяпер можна было і вырашаць з кватэры, але яна не сьпяшалася. Старанна абгледзела сябе з усіх бакоў у люстэрку і тады толькі падалася да дзвярэй.

І ўсё адно штосьці было ня так. Але што?

Пагляд яе сьлізгануў па пакоі, запыніўся на грудцы вопраткі пры рабрыне канапы. Ну, канешне ж, пасьведчаньне аб рэабілітацыі, як яна магла забыцца?

Яна пераклала пасьведчаньне з кішэні халата ў кішэньчык кофты, пайшла на пляцоўку.

На дварэ акурат перад яе вокнамі двое мужчынаў у жэкэгоўскай апрачцы торкалі ў ямкі пры ходніку невысокія, сантыметраў пад шэсьцьдзесят, саджанцы хваінаў. Сьледам за імі сунулася кабеціна з вядром і ашчадна,

быццам тут наўкола бракавала вады, палівала з конаўкі саджанцы рудаватаю жыжай, і зьнябожаныя сушшу тонкія іглістыя дубчыкі поретка ўздрыгвалі пад вадзянымі струмянямі.

Яна прайшла паўз тройцу, мінула браму, папраставала да корпуса дома адпачынку.

Зелянухі на дварэ не было. Яна пачакала колькі хвілінаў, зірнула на ягонае вакно, але нічога ня ўбачыла, апроч гардзіны, і пайшла ў будынак.

У калідоры на другім паверсе было ціха, толькі з-за Зелянухавых дзьвярэй даносіліся гукі радыё.

Яна пераклала сумку з правай рукі ў левую, стукнула костачкамі пальцаў па аўшаку.

– Чакаю вас, Васіль Іванавіч, – сказала і стукнула яшчэ раз – па аббіўцы.
– Бяз чвэрці сем, пара адыходзіць. А то гэтак і ўвесь клёў прапусьцім.

– Адыходзіць дык адыходзіць, – азваўся ледзь чутна стары і расчыніў дзьверы.

Паглядзі іх сустрэліся на імгненне, адцягненыя тупатам у сталоўцы, куды толькі-толькі пачала зьбірацца на зьмену абслуга, цьмянымі пыгальнікамі завісьлі ў паўзмроку калідору.

– Што вы так ціха гаворыце, быццам чаго перасыцерагаецца? – спытала яна паўжартам, аддаючы яму сумку з правізіяй.

– А мала што, – гэтак жа паўжартам адказаў ён і лёгка перакінуў сумку праз плячо. – Раптам – скрозь вушы? Ну, Міла Сьцяпанаўна, здзіўляеце вы мяне. Не вучылі вас ніколі асьцярожнасьці, ці што?

IV

Дарашэнка расчыняе дзьверыну, ціха, каб не пабудзіць няўрокам каго з суседзяў, высоўваецца на гаўбец. Вятрыска вее з-за рогу будынку, казытлівым бесянем сьлізгае па шыі, валасах, улагоднены сонечнымі прамянямі, што ўсё настойлівей прабіваюцца на дол праз рэдкую, амаль празрыстую завесу хмараў, суцішваецца ў прагалку паміж вакном і плітою гаўбца.

На дварэ сьвежа, але ня холадна і галоўнае – на дождж, які адзіны можа стаць перашкодаю для абяцанага Алушынага прыезду, быццам не паказвае.

Што жонка мае намер наведаць яго ў доме адпачынку, Дарашэнка даведаўся напярэдадні ўвечары з тэлефоннае размовы з ёю. Нэля едзе ў М. па тавар для фірмы, гэта якраз па дарозе, вась Алуша і вырашыла скарыстацца нагодаю пабачыцца з ім. Пабудзе ў доме адпачынку паўдня, а на зваротным шляху Нэля зноў яе забярэ з сабою.

Дзьве постаці, адна бездакорна роўная, бы гатычная калона, другая прыкурчаная і пры кульбе, мільгаюць пад брамаю, таропка прастуюць ходнікам у накірунку сьцежкі, што вядзе да ракі.

Ён думае, што няблага было б аклікнуць іх, але не пасьпявае. Хтосьці ляпае дзьвярыма, і голас медсястры працінае відочна пасьвяжэлае праз расчынены гаўбец паветра пакою:

– Ціск будзем сёньня мераць, Аляксандр Зянонавіч? Не?

Ён хоча адмовіцца ад працэдуры, каб хутчэй вярнуцца на гаўбец ды павіжаваць з вышыні за выпраўшчыкамі, але перадумвае: што з таго віжваньня? Похапкам вызваляе з-пад кашулі локаць, абьякава, быццам усё

яшчэ знаходзіцца ў думках на доле з Зелянухам і Мілай Сьцяпанаўнай, кладзе руку на стол.

Ігруша стэтаскопу віскоча раз-другі нібы ў знак пратэсту, зьмірыўшыся з моцаю рукі, пакорліва аціхае ў спрактыкаванай далоні медычкі.

– Сто трыццаць на дзевяноста, даражэнькі. Норма.

Медсястра адыходзіць, і ён зноў застаецца адзін. Выходзіць на гаўбец, зіркае на дол.

Дзье постаці абмінулі ўжо сажалку, мерна зыбаюцца абрысамі на тле кустоўя.

Санлівасьць раптам ахоплівае яго, і ён вяртаецца да ложку. Кладзецца, не распранаючыся, паверх накрыўкі, зьмежвае павекі. “Трэ было не адмаўляцца ад мабільніка, а то вось прыедзе Алуша зьнячэўку, а я – ніякі, быццам усю ноч дзесьці бадзяўся”, – думае і правальваецца ў сон.

Прачынаецца ён ад гуку клаксону. І хоць ні Кірыкавага аўто, што высьлізнула, пакуль ён спаў, з-пад брамы пад самае вакно, ні пасажыраў у ім ён ня бачыць, адразу здагадваецца: Алуша з Нэляю. Сапраўды, гэта жонка і Нэля. Ён яшчэ не пасьпявае збольшага апаласнуць пад кранам твар, як жанчыны ўжо ў пакоі. Абедзьве выглядаюць здарожанымі, да таго ж Нэля, – рэдкі выпадак – нешта не ў гуморы.

– Штосьці здарылася? – ачомаўшыся ад пачуцьця няёмкасьці, што вось у гэтым непрэзэнтабельным выглядзе сустракае гасьцей, пытаецца ён.

– Ай, не кажы! – Нэля махае рукой, сядзе на зэдаль. – Андрэйка мой ... Дурань! Казала ж: ня лезь у гэты дурацкі страйкавы камітэт, дык не... Знайшоўся хтосьці, данёс куды сьлед, і вось ужо – маем непрыемнасьці. Мала таго, што фінансавую праверку фірмы ўсчалі, дык яшчэ па тэлевізары на ўсю краіну ў пазаўчорашніх навінах зьяславілі, ледзь ня здраднікамі радзімы аб’явілі. Амаль шэсьць дзясяткаў чалавеку, а розуму...

Яна падхопліваецца, нярвова ходзіць з кута ў кут.

– Ну, можа ўсё яшчэ і абьдзеца, – кажа Алуша. – Не хвалойся гэтак, машыну ж весьці...

– Ага, лёгка сказаць: не хвалойся! Я б таму даносчыку – ня ведаю, што зрабіла б. Далібог, яйцы паадрывала б. Зрабіў паскудства, і хоць бы што яму, як не героем пачуваецца, два вечары запар не сыходзіць з экрана...

– І халера з ім. – Алуша дастае з сумкі пакецікі кавы, адданая схільнасьці да слоўнае замежчыны ды поўная жаданьня хоць крыху разьвесяліць сяброўку, зьвяртаецца да мужа: – Саша, як наконт кохі¹? Ці тут у вас праблема з варам?

– Можна ў сталоўцы папрасіць, – адказвае ён.

– Ну, піце сабе свой кохі, а я паехала, – маркотна кажа Нэля і ідзе да дзвярэй.

Яна адыходзіць, і Дарашэнка з Алушаю застаюцца ўдваіх. Нібыта ў чаканьні, хто першым загамоніць, моўчкі сядзяць, забыўшыся пра намер папіць кавы, насупраць адно аднаго хвілінаў пяць, аж пакуль не абзываецца з калідора, абвяшчаючы поўднік, раздатчыца Зінаіда. Тады адначасна падымаюцца з месцаў, радзя неспадзеўнаму ўмяшальніцтву староньяга, падаюцца ў калідор.

“Вось, усяго тыдзень мінуў, як ня бачыліся, а нібыта чужыя адно адна-

¹ Кохі – япанізаваная англійская назва кавы.

му”, – жахаецца Дарашэнка, сутаргава падшукваючы ў думках тэму для далейшае размовы. Алуша, аднак, апераджае яго.

– У Ігара, ведаеш, нібыта наладжваецца з абаронаю, – кажа і бярэ яго пад руку. – Пры Нэлі не хацела табе казаць, дык цяпер скажу... Чын адзін са службаў, з тых, што на размову яго выклікалі летась перад паездкаю на сімпозіум у Швецыю, абяцае паспрыяць. Не за так, канешне, сам разумееш, давядзецца хлопцу адпрацоўваць. Але ж хоць нейкая надзея...

– Адпрацоўваць? – агаломшана перапытвае ён. – Як гэта? Хочаш сказаць – будзе стукачом?

– Ды супакойся, нічога страшнага. Усялякую ж справу па-рознаму можна рабіць...

Ён хоча запярэчыць, але не паспявае. Раздатчыца Зінаіда заўважае яго са сталоўкі праз расчыненыя дзьверы, нецярыліва кліча да сябе. Яна вялікая прыхільніца тэлесерыялаў, а праз чвэрць гадзіны акурат пачынаецца чарговая серыя, і ёй карціць як хутчэй скончыць працу.

– Толькі жанчыне дадзена гэтак адчуваць, толькі жанчыне, – кажа Алуша і са шкадаваньнем глядзіць на экран, дзе курчацца ў перадсьмяротным любоўным экстазе змарнелыя целы персанажаў яе ўлюбёнага, бачанага-перабачанага “Начнога парцье”. – Каханьне, што па-над усім, – хіба мужчына, які б ні быў ён тонкі ды далікатны, такое зразумее? Наогул, мужчына такі фільм наўрад і зрабіў бы. Калі б нават і вельмі захацеў. Малайчына гэтая Кавані¹. Праўда, Нэля?

– Ну, вядома, – з выглядам чалавека, які ня дасыць рады ўцяміць, з чаго гэтулькі эмоцыяў, адказвае Нэля. Яна толькі што ўвалілася ў пакой пасля ўтомнага шляху з М. і зараз прагна прыгублівае раз-пораз з гарляка бутэлькі прыхоплены ў прыдарожнай забягалаўцы напой. – На тое яны і мужчыны, каб уносіць у жыццё каліва чэрствасьці ды грубасьці. Хоць, з іншага боку, вось Макс гэты з фільма, да прыкладу, – хіба ня ўзор абыходлівасьці ў дачыненні да каханкі?

– Садыст, нягоднік, забойца! – прамаўляе Алуша, і ў голасе яе выразна чуецца захапленне. – Але ж затое які рызыконт!

– І віжам умее даць рады, – вяртаючыся да ранішняй гамонкі пра набалелае, кажа Нэля.

Апроч неспярэлівак са страйкавым камітэтам у Кірыкаў яшчэ, аказваецца, непрыемнасці, зьвязаныя са здачай у арэнду памяшканьня нейкай апазіцыйнай грамадскай структуры. Арэнда выгодная што адным, што другім, але хтосьці парупіўся данесьці пра яе куды след, і цяпер тую дамову аб арэндзе, каб не паляцеў ў тартарары адладжаны, паспяховы кірыкаўскі бізнэс, трэба тэрмінова скасоўваць.

– І здольныя ж людзі на вось такія бессаромныя ўчынкі. Я маю на ўвазе тых, што даносяць. І гэта пасля ўсяго распаведзенага ды напісанага пра тое апошнім часам. Поп Гапон ды Паўлік Марозаў у параўнаньні з імі – сьвятыя. І сумленьне іх ня мучыць, і сьпяць сабе яны спакойна... Як такое назваць? Поўная дэвальвацыя каштоўнасьцяў...

– Не дэвальвацыя, а зьмена парадыгмы, так цяпер гэта мянуецца, – адзываецца Алуша. – Якую можна выкарыстаць дзеля апраўданьня якога заўгодна паскудства. А як чаго заўгодна, ды яшчэ без належнага падмурку

¹ Кавані, Ліліяна – італ. рэжысёр.

прынцыповасьці ў людскіх галовах, – то, лічы, і любой амаральшчыны. Ты згодны, Саша?

– І галоўнае, – апераджае Дарашэнку Нэля, – куды ні паткніся, каб высветліць, адкуль вушы растуць, – нідзе ніякіх канцоў. І калі яно гэткае скончыцца і ці скончыцца калі ўвогуле? Ну, пастраляць толькі гадаў...

– Во-во, пастраляць! То яй... геніталіі паадрываць, то ўжо во – пастраляць... А яшчэ каталічка, як ня сорамна! Ня ведаеш хіба: апантаны помстаю дзьве магілы капае – таму, каму помсьціць, і сабе, – кажа Алуша і дадае праз хвіліну: – Адзіны спадзеў застаецца – на маладых, можа, яны што зьменяць... Ды на гэтых яшчэ... нацыяналістаў.

Аднак усьцешнасьць яе высновы падвяргаецца рэзкаму крытычнаму нападу Нэлі:

– Ат, усе яны адным возам па піва едуць! Ці ты ня бачыла ні разу па тэлевізары, з якім понтам маладыя часам сваімі стукацкімі замашкамі выхваляюцца? А нацыяналісты? Мы вось з Прагі з Андрэем ехалі з адным гэткім, усё сыпевы круціў нейкага Суніцкага¹, ці як яго там... Андрэй пра неабходнасьць каардынацыі дзеяньняў падчас акцыяў пратэсту завёў гамонку – куды там, на сьмех падняў! Вы, кажа, з Прагі, са сьвятога для кожнага сьведамага грамадзяніна месца вяртаецца, а вось гэтага сыпевака, што ў самой Ла Скала сыпяваў, мясьціны ці парупіліся наведаць? Не? А пра Ларысу Генюсь што ўведалі? Нічога? То пра якую каардынацыю можа быць размова, калі мы з вамі, манкуртамі, на розных планетах жывем? Такая парадыгма атрымліваецца.

– Што дзіўнага, адвеку ў нас так: утраіх сярод трох хвояў заблукаем і не заўважым адзін аднаго... А як што якое, непярэліўкі якія – абставіны ў нас вінаватыя, парадыгма. Зручна: на іншых панаракаў, а сам і чысты нібыта застаўся.

– Мабыць, праўда твая... Вось маёй адной знаёмай мужык, пісьменьнік, да прыкладу, таксама пра парадыгму любіць паразважаць. Толькі не пасіўна, як мы зараз, а з прыцэлам на будучыню. Кніжак ягоных людзі не чытаюць, дык вырашыў, ведаеце, па-новаму пісаць. Маўляў, няма чаго боты апісваць, трэба больш прынадных сферы асвойваць. І во толькі што, хваліўся, аповед мадэрновы выдаў на-гара – пра эякуляцыю ў гумовік.

– Вар’ят, – рэзюмуе ўчынак героя аповеду Алуша і глядзіць на Дарашэнку. – Саша, што ты маўчыш?

– А што казаць. І так усё зразумела, – прамаўляе ён і паціскае плячыма.

– Усё, час ад’язджаць, а то да раньня не дабярэмся дахаты, – кажа Нэля і дапівае напой.

Жанчыны ўадначас падымаюцца і, перш чым Дарашэнка пасьпявае хоць бы дзеля прыліку запырэчыць, ідуць да дзьвярэй.

– Ну, не сумуй надта, – Алуша счэквае, пакуль выйдзе з пакою Нэля, цмокае яго ў шчаку. – Дарэчы, працу маю новую не жадаеш паглядзець? Знарок везла, каб табе паказаць.

Ён ідзе сьледам за жанчынамі да прыторкнутага скрай пляцоўкі аўто, паслухмяна лезе сьледам у салон.

– Вось, скончыла ўрэшце распачатае, – кажа Алуша і дастае з-за сядзеньня батык. – Нічога асаблівага быццам, а сілаў шмат запатрабавала.

¹ Міхал Забэйда-Суміцкі – сьлыны бел. сыпявак, жыў у Празе.

– І дзе гэта ты бачыла зялёны мухамор? – ахае Нэля. – Ну, я разумею, гарошына там зялёная, ці травіна якая, ці яшчэ што, а то мухамор... Верх зялёны, іспод чырвоны, плямы блакітныя, аж вочы адбірае – ну і грыб! Дзівосы, а ня грыб! Сюр-шыза дыў годзе! Зусім на цябе не падобна, поўная зьмена парадыгмы. З чаго б гэта?

– А табе як, Саша? – запальваючы цыгарэту, пытаецца Алуша, і надзея на мужаву ўхвалу гучыць у яе голасе так непасрэдна і разам з тым так нечакана, што Дарашэнка не адразу дае рады знайсці належныя словы ў адказ.

Ён глядзіць на ўвасоблены ў ядвабе Алушын грыб і ловіць сябе на думцы, што яму хочацца адшчыкнуць ад яго кавалачак. І тае ж хвіліны другі, з адшчыкнутым ужо краем шляпкі, Люсін, паўстае перад ім, і думка, што нішто-нічагуткі на гэтым сьвеце не зьнікае бясьсьледна, а значыць, не дарэмна, лагодзіць яго.

Яшчэ толькі пачатак жніўня, а дажджы ліюць такія, быццам ужо восень. З рانیцы сонца выблісьне на пару гадзінай, наабячае богведама якога шчадроўця, і вось зноў аднекуль наплывуць хмары, зацягнуць ад краю да краю неба, і пачынаецца залева. Яна такая густая, што на двор не высунеш носа: імгненна змочыць да ніткі. Ды і з абуткам у хаце напруга. У Сашкі з маці адны боты на дваіх, іх на чарзе яны і абуваюць, выходзячы на двор на патрэбе. Сьлед бы куціць яшчэ хаця б адны, але не выпадае: ёсьць рэчы ў гаспадарцы тільнейшыя.

Маці сядзіць пры вакне, лапіць бацькавы нагавіцы, то падчэпіць корт голкаю, быццам вытрабоўвае тканіну на трываласць, то порстка-порстка запрацуе нажніцамі.

Тым часам залева пакрысе цішэе, і вось ужо зноў на дварэ сьветла і сонечна. А гэта значыць, што Сашкава з Люсяю выправа на грыбы ўсё-такі адбудзецца.

Сашка скідае з ног атопкі, улазіць ступнямі ў падсушаныя з вечара пры шчытку боты. Боты яму велікаватыя, і ён перад тым, як іх абуць, старанна – бацькава навука: як абуешся, так і паходзіш – абгортвае ногі анучамі.

– Акуратна там, глядзі, ня ўзьбіся дзе на патарчаку, – кажа маці і здымае з пальца напарстак. – Падзіравіш апошнія – будзем да зімы ба-санож хадзіць.

– Ужо ж пастараюся ня ўзьбіцца, – рады персьпектыве набадзяцца, урэшце, удосталь па ачмурэлым ад несутынных дажджой навакольлі, адказвае ён і глядзіць на ганак барака, дзе чакае ўжо ўхутаная ў падкарочаны на траціну непрамакальны вайсковы Зюзялькоў плашч Люся.

Вакно насупраць з рыпам расчыняецца, і Лёлін (яна тры дні таму прыехала пагасьцяваць у Зюзялькоў) тонкі, але гучны, не раўнуечы як у цёткі Карусі, калі тая нярэвецца ці злуе, голас урачыста абвяшчае:

– Мухаморы – найлепшыя грыбы! Паясі іх – і адразу на полі паляціш. Паляціш, ажно хвоі замільгаюць прад вачыма і неба бялей гурбаў сьнегу пайночнага здасца.

– Што яна трылузіць пра хвоі ды пра сьнег, гэтая дзейка? Сьнег сярод лета, авохці! – кажа маці і паціскае плячыма. – От жа дзіўная. А гамоніць складна – навучыцца ў яе.

– Наваражыла Лелька-варажбітка, – кажа Люся і кладзе мухамор паверх накрыўкі вярэні. Шляпка грыба такая вялікая, што дарэштты хавае пад сабою і накрыўку, і астатнія, ядомыя, грыбы.

Яны стаяць на горняй пляцоўцы паўразбуранага млына, перачэкваюць чарговы напад калючых пасаў дажджу. Холадна, і яны (ці, можа, Сашку так здаецца, што яны, а насамрэч – толькі ён?) ціснуцца адно да аднаго ў спадзеве хоць крыху сагрэцца. Яны ціснуцца цэлам да цэла, і кожны іхні дотык адзваецца ў яго ў грудзях дробным, як ціўканьне вераб'ят папад-стрэішы, лекаценьнем. Ён шtosілы мкнецца суняць лекаценьне, і Люся быццам адчувае гэта: то пасунецца ўбок, то адступіць паўкроку назад, то наогул павернецца да яго бокам.

Гэта першы іх за шэсьць гадоў пасьля сьмерці цёткі Любы сумесны пад'ём на пляцоўку і першае Люсіна пераадоленьне справакаванае тою даўняю трагедыяй фобіі. Люся панічна байцца вышыні, але сёньня яна сама пажадала падняцца на пляцоўку, і, мабыць, толькі Бог ды анёлы-ахоўнікі ведаюць, што дзеецца зараз у яе галаве.

Яна нахіляецца над выступам муру, доўга, быццам жадае як болей увабраць у сябе з убачанага на доле, глядзіць на каменьне ўнізе. Глядзіць і бязгучна, бы прамаўляе малітву, варушыць вуснамі. Затым безуважна выпростае руку да вярэні, адшчыквае малюсенькі, як зьмясьціць на краі пазногця, кавалачак мухамора, падносіць яго да роту. І, перш чым Сашка пасьпявае спытаць, ці не зьбіраецца яна яго зьвесці, зьлізвае языком з пальца.

Яна глытае, і распачліваецца ягонага пагляду адбіваецца ў яе прыцемненых няведамым змыслам зрэнках.

– Што ты робіш? – крычыць ён і адчувае, як блытаецца ад жаху ў вузкай прасторы між нёбам і зубамі ягоны скалянелы, спалярушаны ўбачаным язык. – Што?

– Што з табой? – прамаўляе яна, і голас яе гучыць спакойна і крыху расчаравана. – Гэта ж усяго толькі грыб. Грыб!

– Гэта атрута! Ці ты не разумееш? Выплюнь!

– Ну, не! – нярэчыць яна і, быццам баючыся, што ён зараз пачне гвалтам змушаць яе да ванітаў, адыходзіць ад краю ў глыб пляцоўкі. – Нічога ня здарыцца, ні-чо-га. Ня будзь нярвовай!

Яна прамаўляе апошняе так рашуча, што яму нічога не застаецца, як змоўкнуць.

Яны стаяць сьпінамі адно да аднаго, і цень непаразуменьня ўпершыню разьдзяляе іх. Упершыню ягоная мяккасьць закаханага пятнаццацігадовага падлетка разьбіваецца на аскепкі аб яе каменна-спарудлівы спакой.

Яны маўчаць, і нясьцёртнае жаданьне, каб як найхутчэй гэтае дурное маўчаньне ўрэшыце скончылася, вярэдзіць яго.

Ён думае, як зрабіць крок насустрач, і тут адчувае дотык Люсінай далоні да свайго пляча. І хоць дотык такі лёгкі, што ён ледзьве яго адчувае, радасьць ягоная – вось і замірэньне! – такая вялікая, што пераважае ўсе сумневы.

– Навошта ты гэта зрабіла?

– Захацела і зрабіла, – кажа Люся, і ўсьведамленьне недасяжнасьці яе думак-мрояў, хоць яна і не выдае ўжо такой страхавітай, як напачатку, зноў ахоплівае яго.

– І хто ж гэта кладзе атрутныя разам з ядомымі, – кажа баба Настазя і асыярожна здымае мухамор з вярэні. – Ды яшчэ такі аграмадны грыб, гэтакім паймястэчка можна атруціць.

– Паймястэчка як паймястэчка, а сяго-таго ня шкодзіла б, – адзываецца Люся, і твар яе зноў, як пайгадзіны таму на млыне, робіцца ўтрапёна-зласлівым.

Яна падыходзіць да вакна, за якім зноў дождж сячэ па лістоце кустоўя, што ўжо нават і ня ўздрыгвае ў марным памкненьні працівіцца стыхіі, глядзіць на зацягнуты плёнкаю шэрані – неўзабаве ноч – хвойнік удалечыні. Яна ўзіраецца ў дрэвы, што то цьмянеюць, то, наадварот, святлеюць на тле небасхілу, і здаецца, што нічога болей важнага за тья хваіны на памежжы святла і ценяў зараз для яе не існуе. Яна свідруе вачыма зьнябожаныя непагаддзю дрэвы, і адстаронена-няўлоўная таемнасць яе пагляду і намёку на жаданьне шчырасьці з кім бы то ні было не дакляруе.

Машына медпамогі падрульвае да будынку, прыпыняецца побач з уваходам у корпус. Другая, міліцэйская, абганяе яе, утыкаецца перадам у сходы ганку. Двое мужчынаў у цывільным вылазяць з салону, дружна, бы па камандзе, запальваюць па цыгарэціне. Зелянуха мкнецца вылезці з аўто сьледам за імі, але яму падаюць знак, каб заставаўся на месцы, і ён пакорліва ўцягвае зноў у салон разам з кульбаю высунутую напалову вонкі нагу. Маладзейшы з мужчынаў кідае ў сьметніцу ледзь раскураную цыгарэту, ідзе ў корпус. Другі, старэйшы, што вельмі з твару ды паставы кагосьці Дарашэнку нагадвае, застаецца пры аўто.

Дарашэнка стаіць на гаўбцы наўзбоч ганку, і ўсё, што дзеецца ля аўто і “хуткай”, яму добра бачна. Ён сіліцца ўгледзець у салоне паставу Мілы Сьцяпанаўны, але зрабіць гэта паўз танаванае шкло немажліва, і яму нічога іншага не застаецца, як чакаць. Але і чакаць доўга не выпадае, бо маладзейшы з хаўруснікаў заўважае яго з лесьвіцы паміж паверхамі, адчыняе фортку, гучна, быццам баіцца, што на доле яго не пачуюць, кажа старэйшаму:

– Тут на гаўбцы чалавек, таварыш Бібік, можа, з ім паразмаўляць? Можа, ён што бачыў...

Старэйшы ўздымае голаў, глядзіць у задуменьні хвіліну-другую на Дарашэнку.

– З гаўбца? Адсюль да ракі вярсты тры, калі ня болей, – адказвае сіплаватым голасам і адмоўна круціць галавой. – Ды і не стаяў жа ён там, на гаўбцы, цэлы дзень. Ну, ты даеш, Галыга!

Галыга падымаецца ў калідор, ідзе да пакоя абслугі і праз колькі хвілінаў зноў зьбягае на дол – з халатам Мілы Сьцяпанаўны ў руцэ. Мужчыны па чарзе абмацваюць халат, нічога не знайшоўшы, кідаюць яго ў салон.

Зелянуха зноў падае голас, штосьці кажа ім, висоўвае з салону кульбу.

– Не-не, – спыняе яго Бібік і, счакаўшы хвіліну, пакуль стары ўцягне кульбу назад, зачыняе дзверку аўто, загадвае кіроўцу “хуткай” ад’язджаць.

“Хуткая” скранаецца з месца, паварочваецца бокам да будынку, і Дарашэнка выразна бачыць праз шыбіну на лежаку накрытае прасьцінаю цела. Мяркуючы па абутку, што вытыркаецца з-пад рога прасьціны, – цела жаночае. Але разглядзець яго больш пэўна ня даць рады, бо аўто дазнаўцаў

ужо мчыць наперад, засланяе сабою і шыбіну, і руку ці то медыка, ці то санітара ў белым, што таропка нагінаецца над целам, каб прыкрыць ногі прасьцінаю.

– А я дык і не сумнявалася, што гэтак скончыцца, – кажа раздатчыца Зінаіда і падцінае танюккія, быццам усохлыя з-за недахопу плоці, што ўся пайшла на фармаваньне іншых частак неабдымнага, альбжымага¹ – Алушына слоўка – цела, вусны. – З такога сяброўства калі што добрае атрымлівалася? У вочы – сю-сю, у вачах жа – спрэс нянавісьць... Вось ён яе, гэты старэча, і ўходаў. Вось паглядзіце: ён забойца, швэнда буду, калі не пацьвердзіцца маё прыпушчэньне.

Зінаіда заўсёды ўсё ведае, таму і на гэты раз ёй даюць веры без залішніх ваганьняў. Балазе, што і навіну пра сьмерць прыбіральшчыцы яна даведалася першая. І цяпер ахвотна дзеліцца ёю з кожным, хто таго ні пажадае. Хоць ужо, папраўдзе, нікога, хто б быў ня ў курсе справы, у корпусе, відаць, няма.

– У пастарунак нізавошта не пацягнуць, – рэзюмуе наастатак раздатчыца, і гэта – апошняя кропля, пасьяя якой ні ў каго нават каліва сумневу наконт Зелянухавай вінаватасьці ў сьмерці Мілы Сьцяпанаўны не застаецца. Тым больш, што ўжо гадзіны тры мінула, як аўто дазнаўцаў і “хуткая” ад’ехалі ад будынку, а яго ўсё няма і няма. Значыць, штосьці такое ёсьць: хто б гэтак доўга трымаў у пастарунку невінаватага, тым больш старога ды ў дадатак не надта здоровага чалавека?

“Штосьці ёсьць”, – думае Дарашэнка і брыдзе калідорам да свайго пакою. Думае, што няблага было б як сьлед адаспацца, але класьціся яму зусім ня хочацца, і ён выходзіць на гаўбец. І адразу натыкаецца паглядам на кропку сьвятла ўдалечыні. Кропка няўхільна большае, і вась тое самае аўто, у якім Галыга з Бібікам павезлі надвячоркам Зелянуху, спыняецца ля ганку. Стары вылазіць з яго, памалу ступае па жвіры да ўваходу ў корпус.

– Дойдзеце самі, ці памагчы, дзядуля? – пытаецца праз прыспушчанае шкло кіроўца, і Зелянуха грэбліва – адчапіся, маўляў, што за глупствы – адмахваецца ад запытанга кульбаю.

– Ну, глядзіце самі, мне што. Мне загадалі зрабіць чын чынам – я і раблю. Каб потым не наракалі...

Аўто зьезджае з двара, і стары доўга-доўга глядзіць яму наўздагон. Глядзіць так утрапёна, так пільна і разам з тым так насыцярожана, быццам баіцца, што яно, крыў Бог, вернецца. І толькі калі чэзьне сярод зарасьніку кропка сьвятла, ажывае, плюе сабе пад ногі, з выглядам паляўнічага, якому нясьветна пашэнціла падчас ловаў, сунецца да дзьвярэй.

– І ахвота ж людзям мерзнуць на гаўбцы, – кажа, і ягоны хрыплівы голас зьедлівым тэнарком працінае паветра. Працінае так неспадзеўна, што Дарашэнка нават не пасьпявае даўмецца, да каго той тэнарок скіраваны. А калі ўрэшце дапетравае, што да яго, адказваць ужо няма каму.

Палова дванацатай, а сонца яшчэ ні на хвіліну як сьлед ня вызірнула з-за хмараў, і неба, што сям-там сьвіціцца кволаю сінечаю на тле іх шматкоў, нагадвае сурвэтку з бруднымі плямамі ежы па абедзе. Быццам хто

¹ Olbrzymi (польск.) – велізарны, агромністы.

там, угары, сядзіць з мяшалкаю ды наўмысна, каб дадаць маркоты ўсяму, што на доле, зьбівае іх у бязладны гурт. Але і дажджу няма, ды гэта ці ня горш, бо толькі дадае навакольлю вусьцішу і няпэўнасці.

Дарашэнка сядзіць у альтанцы наўзбоч уваходу ў корпус, згадвае ўчорашні візіт Алушы. Дакладней, жончыны словы пра Ігара, наконт ягонага супрацоўніцтва з органамі. Ягоны сын – стукач? Дажыліся! З другога боку, як непярэліўкі, – што зробіш, чалавек мяркуе, а Бог кіруе... Хлопец гэтулькі сілаў паклаў на кандыдацкую, а цяпер што – аддаць усё на волю лёсу? Быццам няведама, як часам лёс абыходзіцца з чалавекам... І зноў жа, ці не занадта вялікая плата за нейкую паперку? Нікуды тая дысертация не ўцякла б, ну, не абараніўся б зараз – абараніўся б пазьней. Але ж, бывае, і на хвіліну спазьненне вунь як той жа лёс перакруціць. Думаеш, на хвіліну спазьніўся, а яно ўжо, глядзь, – незваротна сплыло, што мела быць. Зрэшты, што прыпушчаць, ліха ведае, як яно ўсё там насамрэч, хай сам вырашае, не дзіця... Як вырашыць, так і будзе, кожны сам сваю сыяжыну ў жыцьці цярэбіць. Ды, можа, і праўду Алуша кажа: па-рознаму можна супрацоўнічаць...

Іншамарка, вельмі падобная да той, што ўчора павезла Зелянуху ў пастарунак, уязджае ў двор, павольна паўзе да пляцоўкі пры канцы алеі, абуджае іншую згадку. Бібік – ці не сваяк ён дазнаўцу, што колісь вёў у мястэчку справу Люсінай маці? Так падобныя, што, калі б побач паставіць, далібог, ня даў бы рады адрозьніць, хто каторы. Сын, можа, ці нават унук? А можа, так аднафамілец, ці мала здараецца гэтых супадзеньняў?

Дзьверы ляпаюць, на двор выходзіць Зелянуха ў суправаджэньні Зінаіды, шкандыбае да іншамаркі. Мужчына гадоў пяцідзесяці ў плямістай камізэльцы вылазіць з аўто насустрач старому, моўчкі вітаецца, штосьці кажа. Зелянуха колькі хвілінаў стаіць побач з аўто, затым спахопліваецца, паважна, бы леў падчас прагулянкі пасья ўжэнага абеду – паўрасчынены рот з шыхтам бліскучых устаўных зубоў, грыва выцьвілага, але ўсё яшчэ даволі густога валосься над ілбом, – вяртаецца разам з прыбіральшчыцай да корпусу.

Зінаіда бярэ старога пад руку, стульвае сэрцам ледзь заўважныя сярод шчочна-сківічных нарастаў тлушчу вусны:

– Ад'язджаеце ўсё-такі, Васіль Іванавіч... І правільна, пасья такога – што тут вам заставацца? Вось як яно бывае, хто б мог падумаць...

– А не кажыце, – прамаўляе ахвотна, быццам толькі і чакаў, што яго зачэпяць, Зелянуха і махае рукой. – Жах! Гэта ж уявіце сабе: ледзь-ледзь датъкнуўся да яе пляча, каб загаварыць, а яна, дурніца, – скок ні з таго ні з сяго з абрыву на каменьне. Быццам знарок чакала таго майго дотыку. Ведаў бы, што гэткая неўрастэнічка, нізавошта б не пайшоў з ёю на той бераг. Яна скокнула немаведама навошта, а ты – адказвай, нішто сабе! Вось і навука будзе старому дурню, як асьцярожна трэба паводзіць сябе з людзьмі... Што ж, век жыві, казаў той, – век вучыся.

Яго зрэнкі на міг затрымліваецца на Дарашэнкавым твары, заміраюць быццам у здранцьвенні і тут жа падаюць долу.

– Памагчы з рэчамі, тата, ці без мяне дасьцё рады? – пытаецца кіроўца.

– Колькі там тых рэчаў, – адказвае за старога Зінаіда і лагодна ўсьміхаецца кіроўцу. – Галоўнае, не забыцца што з майткоў ды скласьці ўсё як сьлед, каб надта не пакамечылася... Дарога ж няблізкая.

– Ну, глядзіце самі, як лепей. А то магу памагчы, няцяжка...

Стары і прыбіральшчыца зьнікаюць у будынку. Дарашэнка яшчэ колькі хвілінаў застаецца ў альтанцы, пацэпваючыся – на дварэ халаднавата, пранізьліва-кусьлівы вецер так і гуляе па плячах – ідзе сьледам за імі. Падымаецца ў пакой, уключае тэлевізар. Але ледзь пасьпявае зірнуць на экран, як з двара зноў даносяцца галасы Зелянухі і прыбіральшчыцы. Ён падыходзіць да вакна, ды запозна. Аўто ўжо праязджае пад брамаю, і рука прыбіральшчыцы са сьціснутаю між пальцаў шакаладкаю – няйначай, плата за турботы падчас збораў – весела махае яму наўздагон.

Дарашэнка колькі хвілінаў узіраецца ў аўто, затым вяртаецца да тэлевізара, у тупым здранцьвенні ўтаропліваецца вачыма ў экран, дзе львіца Тора мчыць па пустэльні з намерам упаляваць эмпалу. І хоць адлегласьць паміж драпежніцай і ахвяраю то меншае, то, наадварот, павялічваецца, здаецца, зыход гонкі сумненьняў не выклікае. І ўсё ж у апошні момант эмпале ўдаецца-такі ў нейкім неверагодным скачку пазьбегнуць кіпцюроў перасьледніцы, і яна, зьбіўшы львіцу з панталыку собскімі спрытам ды адвагаю, зьнікае ў прырэчным зарасьніку. Тора са шкадаваньнем глядзіць усьлед уцякачцы, з выглядам істоты, за якою заўжды будзе апошняе слова, брыдзе ў логава прайду.

Гэта – апошняе, што Дарашэнка бачыць. Дрэма, цяжкая, як хмары за вакном, авалодвае ім, і ён паступова правальваецца ў сон. Адна з думак, што мільгае ў ягонай галаве ў гэты кароткі паміж яваю і забыцьцём момант, – пра тое, што дарэмна ён усё-ткі не паразмаўляў з Мілаю Сьцяпанаўнай. Ды пра тое, як чамусьці яму карцела, калі стаяў апошні раз на гаўбцы, скочыць на дол і датыкнуцца да Зелянухі – лёгка-лёгенька, як колісь павуцініна да шчакі ў кароткую пару бабінага лета на вузкім лапіку пожны пры альтанцы насупраць кватэры дзядзькі Зюзялька і цёткі Карусі.

І калі Зінаіда ўваходзіць у ягоны пакой быццам каб штосьці запытацца, а насамрэч болей з ахвоты пагаманіць пра страхавітае здарэньне з Мілай Сьцяпанаўнай, ён ужо так моцна сьпіць, што жанчыне нічога не застаецца, як расчаравана ўздыхнуць ды пакінуць яго ў спакоі.

Цягнік спыняецца, і Дарашэнка пасьпешліва – стаянка ўсяго пяць хвілінаў, а пасажыраў даволі шмат – улазіць у гарачы, напалены сонцам за дзень тамбур, ідзе калідорам да вызначанага правадніцай купэ. У абвешаным усьцяж вокнаў гронкамі штучных кветак калідоры яшчэ гарачэй, як у тамбуры, і думка, што то будзе за ноч у гэткай задусе, дарэшткі псуе ягоны і без таго маркотны настрой.

Рашэньне зьехаць з дому адпачынку дачасна, не дабыўшы тэрміну пуцёўкі, высьпела ў яго неўпрыцям, само сабою. Яно, мабыць, і някепска, што высьпела, бо неўзабаве мінае год кантракту на працу ў тэхнікуме, і трэба афармляць усе паперы нанова, то няхай будзе на тыя турботы дзён з запасам. Апроч таго, і сумнеў наконт сынавай дысертацыі, абарона якой прызначана на наступны аўторак, не дадае ахвоты адпачываць.

У купэ цемнавата і амаль пуста, толькі з лежка насупраць ягонага месца зьвісае на дол жаночая рука з бранзалетам на запясыці. Жанчына ўздывае голаў, і гучны, з адмысловаю інтанацыяй выкліку голас дзеўкі з прычоскаю ні то Б'ёрк, ні то маладой Пугачовай, той самай, што ехала тры тыдні таму ў сталіцу да каханка-суцянёра, нападўняе купэ:

– Вы, дзядзька? Ну ж сустрэча! Хваліцеся, як адпачылі!

– Дзякуй, добра. А вы як? Вяртаецеся дахаты? Надакучыла ў вялікім горадзе?

– Якое там! – Дзяўчына падхопліваецца з лежака, сядзіць колькі хвілінаў моўчкі нібы ў здранцьвенні, затым зноў пачынае гаварыць. – Пакуль я ў бацькоў гасыявала, Артурчык, гад балотны, з сяброўкай маёй, Анжэлкай, скруціўся. То не заставацца ж мне трэцяй! Але і выдала абодвум на развітаныне, доўга будуць памятаць. Будуць памятаць паскуднікі, ня хутка забудуцца!

– А самі што будзеце рабіць?

– А што мне, прыткнуся дзе-небудзь. У камерцыі, да прыкладу, можна... Вунь сястра мая з мужыком каторы год курэй возяць з Расіі на продаж – прыбытковая справа. У Турцыі, кажуць, таксама няблага на зборы ўраджаю можна зарабіць. Пару месяцаў напрыканцы лета парабіў і адпачывай сабе рэшту году. Або ў Маскву падацца, там ёсць дзе разгарнуцца. А ня выгарыць нідзе – дома справу адчыню, ахвотных зарабіць дзяўчат вунь колькі наўкола, толькі прапануй. Досьвед маю, што ды як, дам рады. Паглядзім... А на іх заяўлю куды сьлед пра б...і іхні бізнэс, хай пацягаюць разумнікаў...

Яна гаворыць хутка, і выраз яе твару штохвіліны робіцца ўсё больш помсьлівым, і ўрэшце ён, спапялёны злосьцю, ператвараецца ў непрыгожую, пачварную маску.

Дарашэнка куляецца ніцма на ляжак, стараючыся не слухаць, што гаворыць дзеўка, бо гаварыць яна, адчувае, можа доўга, адварочваецца тварам да сьцяны. На дзіва, і яна адразу ж змаўкае.

Колькі хвілінаў мінае ў цішыні, затым цішыню нечакана пранізвае слабы ўсхліп. Ён такі па-дзіцячы жаласны і так няўмольна набірае з кожнаю хвіляю моцы, што Дарашэнку робіцца не па сабе.

Ён мяркуе, што б сказаць дзяўчыне такое, каб супакоіць яе, але не знаходзіць словаў. Глыбей унурваецца шчакою ў падушку, намагаецца ўспомніць, як зваць (вось жа казалі колісь Люся, а ён забыўся) Зелянухавага сына.

Думка пра тое, якая гэта нялёгкая справа – здзяйсняць учынкі ў адпаведнасьці з узростам, яшчэ хвіліну трымае яго ў палоне, павольна чэзьне ў нетрах растузанах падзеямі тыдня глуздоў.

Людміла Рублеўская

...А кажан, ашалелы ад сонца, ляціць,
І паэт памірае ў ламаных радках...

Мы вернемся на Беларусь...

ПАЦУЧЫНЫ КАРОЛЬ

А на бруку сьвятлеюцца не аскалёпкі скрыжаляў –
Каляровыя зьмятыя стужкі, парваныя маскі.
Адгуляў карнавал.
Гараджане ўсю ноч сьвяткавалі
Перамогу над шэрым натоўпам, хвастатым і ласым.
Зараз цэлымі будуць
каўбасы, сыры і вяндліна.
Ноччу пернік цукровы зубамі ніхто не накмеціць.
Пацучыны кароль пазірае з падстрэшша бясьсіла
На спустошаны горад
і мора, што сталася сьмерцю.
Як благаў ён, спрабуючы іх затрымаць,
патлумачыць,

Што людская мелодыя –
толькі атрута, ня болей.
За музыкам пайшлі,
папаўзьлі, каб наяве пабачыць
Пацучынае шчасьце,
краіну бяз страху і болю.
Пра каўбасныя дрэвы
жалейка сьпявала ім ката.
І старыя з аблезлаю поўсьцю, і пацучаняты
Беглі ў хвалі з надзеяй,
што рушаць да волі багатай.
І над горадам цень небыцьця
распрасьцёрся хвастаты.
Пацучыны кароль пазірае бясьсіла на горад.
Ды нянавісьць такая –
ці можа застацца бясьсілай?
Бо музыка вяртаецца,
злосны, бясхібны і горды,
І рыхтуецца мора
людскою зрабіцца магілай.

* * *

Казалі яму: ты сталеў у траве прыдарожнай.
Ты пішаш пра боль,
і цябе зразумее ня кожны.
Ты перліны ў вершы зьбіраеш,
а як жа каменні,
З якіх аднагодкі
складаюць сусьвет летуценьяў?
Казалі яму – ты для нашых шыхтоў перашкода.
Ты нейкі чужы, ты з мінулага, супраць народа.
А ён аніяк у шыхты не адолеў раўняцца.
І стане – а крылаў ня скінеш,
дарэмная праца.
Ён сьціхне, стаіцца – з душы Беларусь загукае,
І прывідны лірнік у славу герояў зайграе.
Ён быў не герой. Не хацеў забіваць анікога.
Ён нават ня ведаў дакладнай дарогі да Бога.
Казалі ж яму: не пішы...
Застанешся на волі...
Пісаў. І памёр.
І яго не згадаюць ніколі.

КАЖАН

Развязаны вузлы, паламаны замкі,
Расьсякае расьселіна мрамур, як сьмерць.
І навошта, юнача, карміў ты з рукі
Кажана, што надумаў да Бога ляцець?
Крылаў чорных ня сьцерпіць блакітны прасьцяг,
Гадаванья ў цемры – ня ўспрымуць сьвятло.
Але слова сьляпое ірвецца, як сьцяг
З паламанага дрэўка – на крылы вятроў.
Ні анёлам, ні птахам ня дадзена быць.
Карацей за няведаньне – крылаў узмах...
А кажан, ашалелы ад сонца, ляціць,
І паэт памірае ў ламаных радках.

* * *

Яна вянок сплятала з палыну,
З багоўкамі – бы кроплямі крыві.
А ён хацеў прабіцца скрозь сьцяну,
У скарбаў залаты папасьці вір.
Яна глядзела на яго здалёк,
На высілкі, з якімі мур ламаў.
І павута ўпляталася ў вянок,
І бильнягом гасьцінец зарастаў.
Калі ж здаліся змрочныя мury,
І з кюфра зьбіў герой цяжкі замок,
Пагасла сонца ў залатым віры.
На дне ляжаў палынавы вянок.

ПРЫДВОРНЫ ПАЭТ

Сысьці б да вершаў старых,
сысьці да сябе былога...
Лісты правінцыйнай дзевы
гараць у вясёлай грубцы.
Гальлё за вакном, ці стома,
да ночы бліжэй – да Бога.
І рукапісаў – як лісьця,
цыдулак ад самагубцаў.
А ў рамачцы залачнай
мой князь пазірае горда.
Прыдворны паэт ніколі
ня стане вандроўным бардам.

Дыханьне каханай,
нібыта сьляпы матылёк.
Чакай, не зьлятай...
Я паветра аддам да кілішка...
Чакай... Мы паўстанем,
мы вернемся на Беларусь,
Мы сходамі пройдзем – два цені –
і моцных абудзім.
І пліты падымуць,
і грудзі зямныя ўзарвуць,
І золата продкаў здабудуць бясхібныя людзі.
Ня веру, ня веру,
што вязьнямі стануць яны,
Як мы, і як тыя, пад намі,
што верылі ў волю...
Засыплюць са скарбамі разам...
Былі каб адны
Руіны – ня замкі... Каб іх не чапалі ніколі...
Каменьні, каменьні...
Каменьнямі поўніцца край.
Хоць час адлічыўся,
званы не чутны ў сутарэньні.
Расколаты панцыр,
і зрэзана з дрэва кара.
Па сходах памерлага замку
сьлізгаюць два цені.

ТЫДЗЕНЬ ЖАРСЬЦЯЎ ХРЫСТОВЫХ

Сядміца апошніх пакутаў.
А горад жыве
Жыцьцём мітусьлівым,
працятым чужымі дажджыма.
Кляштар, ператвораны ў дом,
не адкрые павек.
У цемру людскую глядзіцца
сьляпымі вачыма.
Нясуць плашчаніцу.
А побач праносяць сябе
Мае суайчыньнікі, дзеці бетоннай купелі.
Самотны ліхтар так утульна зіхціць на слупе,
Але матылі нарадзіцца
яшчэ не пасьпелі.

Паліна Качаткова

...будучыня заўсёды цьмяная,
а мінулага шкада...

Дрэвы, сьпілаваныя зімой

Зацёмкі

Дрэвы, сьпілаваныя зімой... Гэты вобраз трывожыў мяне ўвесь час, пасля таго, як я стала шмат часу праводзіць у Воршы. Каля нашага дому зімой высеклі дрэвы. Пні пакаціліся з высокага берагу ў Дняпро, упалі ў ваду, там і ўмерзлі, зверху лёг лёд, схаваў сьвежыя зрэзы. Але дрэваў было шмат, і ня ўсе яны скаціліся ў Дняпро – агромністыя заледзянелыя камлі ляглі побач з тым месцам, дзе яшчэ нядаўна расьлі, дзе захаваліся пад мерзлай зямлёй іх карані.

Пра сьпілаваныя зімой дрэвы, як пра сімвал самоты, пісаў Франц Кафка: “Мы як сьпілаваныя дрэвы зімой. Здаецца, што яны проста скаціліся на сьнег, крыху піхнуць – і можна скрануць іх з месца. Не, скрануць іх нельга – яны моцна прымерзлі да зямлі”. Жудасны сон пра абсалютную адзіноту. Прамерзлыя мёртвыя дрэвы, для якіх ня будзе вясны, але яны пра гэта яшчэ ня ведаюць.

Гэтыя зацёмкі прысьвечаныя жыццю ў Воршы. Часткова яны друкаваліся на сайце <http://www.svobodaby.net/>, а часткова ў дзёньніку <http://kyta-kyta.livejournal.com>.

Люстэрка

У краме жанчына сталага веку спрабавала прайсьці праз люстэрка ў кабінцы для перааапрапананья. Маладая прадавачка выводзіла яе з кабіны паказвала на дзьверы і казала:

– Вам туды...

– Адкуль Вы ведаеце, куды мне? – адказала жанчына і вярталася ў кабінку з люстэркам.

Там яна прыціскала далоні да люстранога шкла і казала свайму адлюстраванню:

– Ідзіце сюды, тут можна прайсьці. Праходзьце, праходзьце... А то яны не даюць вам прайсьці...

Адлюстраваньне бязгучна варушыла вуснамі

– Нічога ня чую, – крычала жанчына свайму адлюстраванню, – тут нічога не чуваць.

Чатыры бабулі

У дзевяціпавярховым доме, на адной пляцоўцы жылі чатыры бабулі. Спачатку адна паставіла сабе лічыльнік на ваду і выхвалялася перад суседкамі сваёй беражлівасьцю, пасля другая... Неўзабаве ўсе чатыры бабулі паставілі лічыльнікі.

Цяпер яны пачалі параўноўваць, у каго большая эканомія. Адна з бабуляў скеміла, што можна сэканоміць на гарачай вадзе і пачала набіраць гарачую ваду з батарэяў. Суседка ня ведала, што можна браць ваду з батарэяў, але інтуітыўна адчувала, што яе суперніца эканоміць менавіта на гэтым. Таму яна адключыла гарачую ваду, а дзецям, якія спачатку думалі, што ваду адключылі ва ўсім доме, растлумачыла, што вада ў краме ўсё роўна іржавая і мыцца ёй шкодна, асабліва, каля яна гарачая. “А якой жа вадой карысна мыцца?!” – спыталі ў яе. І гэты момант стаў паваротным, бабуля зразумела, як вырвацца ў пераможцы. “Карысная тая вада, якая на вуліцы ў калонцы”, – адказала яна.

Калонка захавалася ў двары, бо побач стаялі прыватныя дамы. Ваду пачалі насіць і грэць у бачку на газе (газавага лічыльніка ў кватэры пакуль не было). Потым ваду залівалі ў ванну, дзе мылася па чарзе ўся сям’я. Але і пасля таго, як усе памыюцца, ваду не злівалі, а выкарыстоўвалі для ўнітазу – перацягваючы яе з ванны ў прыбіральню ў адмысловым маленькім вядзерцы.

У кватэры наступіла поўная і абсалютная эканомія вады. Лічыльнік нічога не налічваў. З ЖЭСу пачалі прыходзіць праверкі, але з лічыльнікам усё было ў парадку.

Загадка касьцёльнага кветніка

Мы стаялі і разглядалі ставок ля касьцёлу Сьвятога Язэпа ў Воршы – было цікава, у чым там растуць лотасы, і наогул, як усё зроблена? Кветнік ля касьцёлу – надзвычайная зьява ў нашым горадзе, у якім калі зьявіцца нешта прыгожае й новае, дык адразу ж б’ецца, ламаецца і выкарчоўваецца (калі гэта ў зямлі). Гэта тычыцца ўсяго: прыбіральняў, ліхтароў, пляжных “грыбок”, лавак, агароджаў і г.д. Я спрабавала выявіць заканамернасьць,

быццам бы ўсё зламанае нічога ня звязвае... Нічога, апрача прыгажосці і навізны.

Дык вось, кветнік каля касьцёлу для мяне загадка. Альбо на яго ня робяць напады вандалы, альбо ксяндзы ведаюць, як вырашаць пытаньне з вандаламі. Альбо там хутка ўсё аднаўляюць. Нават маленькія бутэлечкі ад настойкі баярышніка (найтаньнейшы алкагольны напой – “медыцынскі каньяк”) ляжаць пад плотам з іншага боку. Таму я часта хаджу глядзець на гэты цуд пасярод рэзруху.

І вось стаялі мы так і глядзелі, калі да нас падышла жанчына. Як кажуць, інтэлігентнага выгляду, я спачатку падумала, што яна накіроўваецца ў касьцёл, але не, жанчына спынілася і завяла з намі размову.

– Нядоўгі час застаўся для ўсё гэтай прыгажосці...

– Чаму?

– Хутка прыедзе Лукашэнка і навядзе парадак...

– Які парадак?

– Ну, хто гэта такое дазволіў? Яны адхапілі столькі зямлі і робяць на ёй, што хочуць.

– А што тут трэба зрабіць?

– Праход каля рэчкі, каб людзі хадзілі... А такая прыгажосць можа быць толькі ў цэнтры гораду на плошчы, а ня ў іх.

Цікава, што, адчуваючы нашу нязгоду, жанчына адстойвала сваю пазіцыю дастаткова цывілізавана – не крычала, не брыдкасловіла і нават не выказвалася ў наш адрас. Засталося ясным адно – прыгажосць можа быць у спецыяльна вызначаным дзяржавай і прэзідэнтам месцы, усё астатняе – непарадак, з якім трэба змагацца.

Словаў не было. Замест адгадкі я атрымала яшчэ адна загадку...

Вайна з дрэвамі

Мы пасадзілі ў двары елачку, каб расла, каб упрыгожваць яе на зімовыя свята. Прышла суседка – рыначная гандлярка, паглядзела, пакрывілася і сказала, што трэба елачку тэрмінова выкапаць і выкінуць, але не патлумачыла чаму і сышла. Пасьля прыйшла іншая жанчына – выкладчыца красьленьня і жахнулася, убачыўшы елачку, і таксама сказала, што ад елкі трэба пазбаўляцца як мага хутчэй, бо калі елка дарасыце да пэўнага ўзросту, а яе камель дасягне пэўнага дыяметру, то памірае гаспадар дому... Усе нашыя словы пра тое, што паўсюль у Еўропе перад кожным домам растуць елкі, ня дзейнічалі. Выкладчыца сыцьвярджала, што пра жудасныя ўласьцівасьці елкі ёй распавялі па БТ, што жадае яна нам толькі добрага і кідалася на елачку.

Што гэта? Нейкі стары невытлумачальны страх перад лесам, які трэба карчаваць, каб рабіць поле, будаваць хату? Уяўленьне пра тое, што лясныя дрэвы ня мусяць расьці надта блізка да хаты, бо гэта – небяспечна? Лес – гэта ня толькі елкі, але і зьвяры, і злыя рабаўнікі? Здаецца, у еўрапейскіх краінах перасталі баяцца дрэваў. У Германіі старыя дрэвы маюць асаблівы догляд, у нас – зьнішчаюцца ўмомант. Навядзеньне парадку ў беларускіх гарадах наўпрост звязанае са зьнішчэньнем дрэваў – чым болей высеклі, тым большую навалі прыгажосць. Шмат было сказана незалежнымі СМІ пра перанос помніка Уладзіміру Караткевічу ў яго родным горадзе – былі

радыёперадачы, артыкулы і сюжэт па незалежным тэлеканале “Белсат”. Але ніхто не сказаў пра тых шыкоўных экзатычныя залатыя кусты, што расьлі каля помніка і былі зьнішчаны бульдозерам, як толькі на іх зьявіліся кветкі (вельмі хачу верыць у тое, што адзін куст мне ўсё ж удалося ўратаваць, і ён знайшоў надзейны прытулак у прыватным садзе). Нічога не было сказана і пра няшчасныя кветкі, якія загінулі пад нажом бульдозера ў тым самым Прыдняпроўскім парку – хосты, ірысы, баданы, восеньскія астры, вялікія дэкаратыўныя васількі. Бо толькі ў Беларусі рэканструкцыя паркаў праводзяць з дапамогай бульдозераў, бо ў нас дагэтуль працягваюць баяцца дрэваў і расьлінаў.

“Хрэнаўка” – каб захаваць жыцьцё, у госьці трэба хадзіць са “сваім”...

“Хрэнаўку” робяць на расійскім сыпірце, але з беларускім хрэнам. Ад самаробнай “смаленскай гарэлкі”, якая вырабляецца і актыўна спажываецца ва ўсходніх рэгіёнах Беларусі, “хрэнаўка” адрозьніваецца – гэта больш далікатны напой. Каб у хатніх умовах вырабіць “смаленскую гарэлку”, трэба разьвесці вадой з-пад крану прывезены са Смаленску сыпірт, заліць у бутэльку і наклеіць этыкетку. Гэты нескладаны рэцэпт актыўна рэалізуецца на “кропках” нелегальнымі гандлярамі сыпіртным, такая гарэлка ў два разы таньнейшая за крамную.

Тэхналогія вырабу “хрэнаўкі” больш складаная: бяруць карані хрэну, ачышчаюць, пасья пераціраюць на тарцы і засыпаюць ва ўсё той жа разбаўлены вадой сыпірт. Пасля “хрэнаўка” настойваецца – столькі дзён, на колькі хопіць цяпення. Пасья можна дадаць некалькі кропляў лімоннага соку..

А потым “хрэнаўку” п’юць і хваляць: “Які смак прыемны, галава не баліць!” Дбайныя гаспадыні “хрэнаўку” разьліваюць па бутэльках і выстаўляюць на стол. Пра тое, што выпіў у гасьцях менавіта “хрэнаўку”, а не, напрыклад, “Няміраў”, можна даведацца толькі пасья таго, як вып’еш, бо могуць спытаць: “Ці добра табе? Ці смачна? Самі рабілі! Гэта ж хрэнаўка!”

І вельмі добра, калі “хрэнаўка” не была зробленая на падставе “максімі” – тэхнічнага сыпірту, тады ёсьць шанец захаваць жыцьцё і здароўе. А яшчэ лепей, калі ідзеш на госьці са “сваім”.

«Рыба ды зайцы завядуць у старцы»

Лёд на рэчках пачаў раставаць, але гэта не спыняе рыбакоў. Як цені забытых продкаў блукаюць яны каля рэчак і азёраў. Зранку і ўвечары, і ўначы, і цэлы год рыбакі – неад’емная частка беларускага краявіду. Чаму яны ходзяць на рыбалку? Што рухае імі? Жаданьне здабыць рыбу, пракарміць сям’ю? Наўрад ці... Рыбалка – гэта пошук шчасьця. Якое немагчыма ў рэальным жыцьці. Гэта пошук шанцу, які немагчымы ў сацыяльным жыцьці. Рыбацкае шчасьце – замена жыцьцёвага посьпеху. Пра гэта сьведчыць і беларуская народная мудрасьць – «рыба ды зайцы завядуць у старцы», у сэнсе, калі будзеш займацца толькі рыбалкай ды паляваньнем, то станеш жабраком – старцам. Можна запыраць: самыя

багатыя людзі захапляюцца рыбалкай. Гэта так... У 1986 годзе на вялікім вадасховішчы Гастываж пад Прагай мой бацька стаў сьведкам здарэння, якое яго ўразіла. Рыбакі гналі да вады чалавека, у якога падстаўкі пад вуду былі выразаныя з дрэва (ва ўсіх астатніх падстаўкі былі металёвыя – крамныя). Рыбакі крычалі: «Прэч ад вады. Зарабі спачатку грошы. Ня маеш грошай купіць прылады і рэжаш дрэвы! Зарабляй! Ідзі працуй». Вось такая сумная гісторыя пра тое, як багатыя рыбакі прагналі ад вады беднага рыбака...

Рыбацкае шчасьце – гэта вялікая, незвычайная рыба, якую дагэтуль ніхто не злавіў. Рыбалка і корміць, і супакойвае, дазваляе застацца сам-насам з сабой і прыродай, адчуць сябе першым чалавекам на Зямлі – Адамам у чаканьні посьпеху – «сёння мне пашчасыціць, нягледзячы ні на што». А калі нічога ня зловіш, дык пашчасыціць у наступны раз. На рыбалцы ты сам на сам са сваім шанцункам ці нешанцункам. На рыбалцы людзі ідуць на рызык, часта гінуць, робяцца неабачлівымі, забываюць пра бясьпеку. Гэта пошук таямнічага і цікавага, таго, чаго няма ні ў кога, а можа здарыцца толькі з табой. У штодзённым жыцці людзі ня маюць магчымасці ўвесь час займацца пошукам шанцунку.

Чалавек любіць свабоду, але часам яму яе не хапае... Рыбалка дорыць адчуваньне свабоды, якой амаль не засталася ў штодзённым жыцці. Паплавок на паверхні вады заварожвае, супакойвае. Ты закінуў вуду і нерухомееш у чаканьні цуду – вось-вось... Ты закінуў вуду і чакаеш, хто адгукнецца, хто выйдзе з табой на сувязь – раптам гэта тваё шчасьце – рыба, якую дагэтуль ніхто не лавіў. Вось яно – рыбацкае шчасьце!

Ці існуе беларуская аўчарка?

Ёсць розныя аўчаркі – нямецкая (самая распаўсюджаная ў сьвеце), польская нізінная, каўказская, паўднёва-руская, а таксама венгерскі ды ірландскі ваўкадавы... Гэтыя сабакі спрадвек ахоўвалі статкі ад драпежнікаў і злодзеяў. Да аўчарак адносяцца лёгкія, хуткія, не абавязкова буйных памераў сабакі, у якіх дастаткова шырокае кола абавязкаў – трымаць статак разам, гнаць на выпас, і, канешне, ахоўваць.

А ці існуе беларуская аўчарка? Сярод прызнаных парод – не. А ў прыродзе існуе. Узгадайце! Вы іх бачылі на вуліцах беларускіх гарадоў, мястэчак і вёсак. Раней яны верна беглі за возам (а гэта сьведчыла пра іх вернасьць), калі гаспадар выязджаў па справах, а цяпер вельмі любяць бегаць сьледам за машынамі. Нездарма кажуць: “бяжыць, як сабака за возам”. Да канца 20 стагоддзя “сабакі за возам” гарманічна існавалі ва ўсіх карцінах штодзённага беларускага жыцця. Іх можна і цяпер убачыць і ў дакументальнай хроніцы, і на сямейных фотаздымках. Гэта дастаткова моцныя сабакі, вышыняй 50 сантыметраў у холцы, крыху аблавухія (але вушы могуць і падымацца пры пэўных абставінах), хвост могуць трымаць як абаранак, так і на ваўчыны манер. Вострая пыса – у профіль вельмі падобная на ваўчыную. Добра разьвітая сістэма цягліцаў, асабліва на грудзях. Кароткая густая поўсьць чапрачнага колеру (спалучэньне чорнага і рудога). Сабака можа выглядаць агрэсіўным, але большая частка брэша і не кусае людзей. Верагодна, што парода гэтая была сфармаваная ў 16 стагоддзі – у адзін час з польскай нізіннай аўчаркай. Свае прыродныя

інстынкты гэты сабака цудоўна прыстасоўвае да жыцця сярод людзей – гэта адданы кампаньён і цудоўны вартаўнік.

На жаль, гэтая старажытная парода так і не была культываваная, як і ўсё беларускае: што маем – не шануем. Зараз “сабакі за возам” актыўна мяшаюцца з прадстаўнікамі іншых пародаў, якіх людзі набываюць, а пасля збываюць на вёскі, дзе яны пачынаюць весці вольны лад жыцця. Які лёс чакае ў будучыні “сабаку за возам”? Цяжка сказаць... Польская нізінная аўчарка, напрыклад, падчас другой сусветнай вайны была на мяжы зьнікнення, і захавалася толькі дзякуючы намаганьням прыхільнікаў пароды. А мы? Хочацца аптымістычна спадзявацца, што “сабакі за возам” ня зьнікнуць назаўсёды.

Дзеля справядлівасці варта адзначыць, што ідэю пра існаваньне беларускай аўчаркі альбо сабакі за возам у 90-ыя гады выказаў Алесь Бяляцкі, які тады ня быў праваабаронцам, а працаваў дырэктарам музэю Максіма Багдановіча ў Менску.

Смаленскія прысмакі

Людзі, якія жывуць на мяжы з Польшчай, па магчымасьці набываюць прадукты ў Польшчы, на літоўскай мяжы – у Літве, на ўкраінскай – ва Украіне, а людзі з беларуска-расейскай мяжы, каб “затарыцца”, накіроўваюцца ў Расію.

Дабірацца да Смаленску можна па чыгунцы. А лепей за ўсё на ўласнай машыне ці прыватнай маршрутцы – кіроўцы такіх маршрутак на просьбу кліентаў “падбіраюць” іх ля самага дому. Як правіла, каля сямі раніцы. У Смаленску закупаюць цыгарэты (пераважна танную “Балканскую зьвязду”), каўбасу, марожаную рыбу, курыныя кумпячкі, паўфабрыкаты – шарыкі з курынага філе з сырам усярэдзіне, “рыбныя палачкі”, маянез. А яшчэ вязуць са Смаленску розныя салодкія прысмакі – зефір у шакаладзе, цукеркі, печыва, вельмі смачныя слаёныя рагалікі са згущонкай. Прывезенае са Смаленску часткова спажываецца дома, часткова прадаецца. Маршрут прыватнай маршруткі на Смаленск ідзе па трасе праз Дуброўна. Людзі з Дуброўна возяць на рынак прадаваць мяса – сьвініну. Да мытні ўсе едуць сонныя, хто сьпіць, хто размаўляе паміж сабой, размовы ў асноўным “барыжныя” – дзе што купіў, як прадаў, што атрымаў. На расейскай мяжы кіроўца плоціць разавую страхоўку і вязе пасажыраў далей. У Смаленску ездзяць па аптовых базах, дзе закупаюць прадукты – усё тая ж кумпячкі, рыбу, слодычы. Потым – на Цэнтральны рынак, дзе ўсе разыходзяцца гадзіны на дзье.

У Беларусь усе вяртаюцца з поўнымі торбамі, мікрааўтобус едзе загрузаны да самага верху. На адваротным шляху на мяжы можа зазірнуць у маршрутку беларускі мытнік – праверыць – ці не перабраная норма на сьпіртное і цыгарэты, ці не вязуць кантрабандны небясьпечны для жыцця сьпірт “максімка”.

Які сэнс у такіх паездках? Гэтае пытаньне я задала хатняй гаспадыні Натальлі, што рэгулярна наведвае Смаленск.

– Прадукты харчаваньня ў Расіі значна таньней, а на аптовых базах яшчэ таньней. Калі прадаць, то акупаецца ўся дарога і яшчэ на жыццё хапае. Перад сьвятамі ездзяць, каб закупаць прадукты для сябе, бо розніца ў коштах рэальна адчуваецца. Смаленск – горад старажытны, але вельмі

брудны. Гэта горад-базар... Я добра ведаю, дзе ў Смаленску якія аптovyя базы, дзе лепей браць.

- Адкуль вы ведаеце?
- Захочаш есці – даведашся!

Басейн у Александрыі

Спачатку мы ехалі па цёмнай-цёмнай дарозе сярод змрочных елак. Пасьля ўбачылі ўдалечыні яркае сьвятло, сканцэнтраванае над адным аб'ектам – быццам сярод цемры беларускіх палёў апусьцілася іншаземнае НЛА. Але нічога касьмічнага... На ўзбочыне дарогі зьявіліся людзі, прыкметныя ў цемры, – законапаслухмяныя – усе з флікерамі.

І адразу мы ўбачылі ўказальнік “Александрыя”.

“Александры-ыя!” – засьпяваў пад “Песьняроў” адзін са спадарожнікаў – у далёкія 1980-я лідэр аршанскага рок-гурта “Калыска для коткі”. “Ня тое пяеш, – паправілі яго, – “Песьняры” спявалі “Александры-ына” – гэта жаночае імя, а Алескандрыя – родная вёска Лукашэнкі”. Вось і прыехалі.

Тое, што здалёк здавалася касьмічнай талеркай, зблізу аказалася спартовым цэнтрам, пабудаваным у вёсцы на асабісты загад Лукашэнкі. Комплекс складаецца з аквапарку, вялізнай спартовай ды трэнажорнай залаў. Вакол спорткомплексу шмат машынаў. Увечары сюды зьезджаюцца людзі з навакольных гарадоў – Копысі, Шклова, Барані і Оршы. У гэтых гарадах няма аквапаркаў і нават няма басейнаў з разавым наведваньнем – калі можна не набываць абанемент, а проста, заплаціўшы грошы, паплаваць у сваё задавальненьне. Там басейны знаходзяцца, галоўным чынам, на розных прадпрыемствах, і трапіць туды можна толькі праз заводскую прахадную, папярэдне набыўшы абанемент. А прыхільнікаў здаровага ладу жыцьця ў гэтых гарадах хапае. Таму аквапарк у Александрыі не пустуе. Днём яго наведваюць дзеці з вёсак, а таксама возяць сюды арганізавана і дарослых вясковых жыхароў, а пасьля 18.00 – вольнае наведваньне па запісе.

Пры ўваходзе нас сустрэлі ветлівыя жанчыны ў белых блузках і чорных нагавіцах, патлумачылі, што тэлефоны (папярэдне адключыўшы) мы можам пакінуць у гардэробе: “Не хвалойцеся, у нас тут нічога не зьнікае”. У гардэробе мы пераабуліся, далей пайшлі ў тапках – гэта тут абавязкова – тапкі і шапкі гумовыя. Усё паўсюль цёплае, чыстае і прыемнае – новенькае. Тут ёсць басейн на 25 метраў, саўна і джакузі і асобны басейн для маленькіх дзетак. І ўсё аформлена ў антычным стылі – калоны, порцікі, блакітная і сіняя мазаіка, лавы ўздоўж басейну з падагрэвам.

Людзей шмат. Басейн поўны. Жанчыны ў прыгожых купальніках, рознакаляровых тапках і шапках. Тут можна і людзей паглядзець, і сябе паказаць – сьвецкае жыцьцё ідзе поўным ходам. Вось з мужчынскай распранальні выйшаў вусаты здаровы мужчына ў чорных плаўках – радасна ўсьміхнуўся і даў нырца.

Цацачная пліта

Зусім нечакана я знайшла на вуліцы вельмі старую цацку – гэта была мініяцюрная кухонная пліта, якую можна па-сапраўднаму запальваць.

Пасля вайны палонныя немцы выраблялі такія рэчы ў Балбасава, а можа і ня толькі там... Балбасава – гэта мястэчка з вайсковым аэрадромам, адкуль у 80-я выляталі самалёты на Афганістан, там служыў генерал Джахар Дудаеў... Маленькая іржавая плітка ляжала пасярод вуліцы, на якой нядаўна – вясной – зьнеслі старыя дамы. Старыя дамы зносяць, з іх сыходзяць рэчы са сваімі таямніцамі. Прайшоў дождж і вымыў цацку з кучы друзу. Унутры пліты ляжалі трэскі – дровы, і на дзіва, сухія. Пасля вайны дзяўчаты вучыліся ў такіх плітках распальваць агонь. Я распавяла маці пра сваю знаходку.

Вельм дзіўна – дзецям звычайна не дазваляюць гуляць з запалкамі. Гэта забароненыя гульні. З цягам часу ўяўленьні пра тое, як і чым могуць альбо ня могуць гуляць дзеці, мяняліся. Так адказала маці.

Дзіўна, я пра гэта ня думала. Калі я была маленькая, захоўвалася яшчэ старая мода, каб дзеці мелі лялечныя куткі. Дзецям дазвалялі ў куце, за ложкамі ці яшчэ чым-небудзь, рабіць на падлозе лялечныя куткі. Лялечная мэбля, лялечны посуд. Але мне не было гэта цікава. Улюбёнай забавай былі люстэрка і сподак з вадой. З дапамогай гэтых прадметаў мы з сяброўкай спрабавалі зазірнуць у будучае. У лазьні, накрыўшыся коўдрай і запаліўшы свечку, мы ўзіраліся ў люстэрка і бачылі там штосьці цьмянае і загадкавае – сваю будучыню. А каб сапраўды ўбачылі – не паверылі. Напрыклад, ці магла мая сяброўка ўбачыць там сваё раньняе замужжа і ад'езд ва Узьбекістан, а пасля вяртаньне на радзіму з дачкой? Ці маглі мы там пабачыць незалежнасьць Беларусі, а пасля і чалавека, які ўплывае на лёс краіны? Каб убачылі, то, відаць, ляцелі б з той лазьні... куды-небудзь гуляць у іншыя гульні... А цацачную плітку я забрала з вуліцы, прынесла і паставіла ў той самай лазьні. Бо будучыня заўсёды цьмяная, а мінулага шкада.

2007-2009 год, г. Орша

Эдуард Дубянецкі

...сум самавіты і глыбокі –
то майго сэрца боль...

О, як мне хочацца...

ДРЭВЫ

Мажліва, дрэвы – гэта рукі
Нявінна
Забітых і закатаваных людзей,
Што цягнуцца ў неба
І ў адчаі нібы зьвяртаюцца да нас,
Жывых, з просьбай вызваліць іх
З вечнага падземнага палону
І вярнуць ім жыццё,
Свабоду і волю,
Іх дзяцей, бацькоў...

...А можа, дрэвы – гэта адмысловы
Музычны інструмент нашай зямлі,
Што грае нам музыку зямных глыбінь

І сьпявае нам шоргатам лістоты
Сумныя ці вясёлыя песьні...

...А можа, дрэвы – гэта нашыя ахоўнікі
Ад сьпякоты і дажджу,
Што атуляюць нас
Ад жыцьцёвых бур і пакут
І нячутна нашэптваюць нам
Словы падтрымкі і любові...

ХОЛАДНА...

Трылет

Як холадна і цёмна за вакном!
А ў доме валадарыць адзінота.
Ў душы маёй ня сонейка, а слота.
Як холадна і цёмна за вакном!
Адна сьціскае сэрца мне турбота --
Калі хто-небудзь завітае у мой дом?
Як холадна і цёмна за вакном!
А ў доме валадарыць адзінота...

МАЁ КАХАНЬНЕ

Маё каханьне – боль, пакута,
Бальзам душы, віно, атрута,
Уздым, натхненьне, хваляваньне,
Надзея, радасьць і расстаньне,
І шчасьця крык ў начной цішы,
Каханьне – гэта Я і Ты...

КАХАНАЯ

Санет

Каханая! Што ж, дзякую табе
За ўсё, было што ўзімку паміж намі.
Вясной каханьне наша са сьлязамі
Сплыло удалеч, як караблік па вадзе...

Цяпер твой вобраз бачу толькі ў сьне
Бяссоннымі і доўгімі начамі...
Той успамін то ў сэрца б'е нажамі,
А то ў душу бальзам пяшчоты лье.

Вось так жыву я зараз – адзінокі!

Ад мітусьні жыцьця – такі далёкі!
А ты дзе? Ты, мажліва, асалоду

Нібы віно, з каханкам новым п'еш.
Ў сваіх учынках цэніш ты свабоду,
І песьню шчасьця ўжо ня мне пяеш...

МЯНТАЛЬНАСЬЦЬ

Мянтальнасьць...Гэта што? Энігма духу,
Які ўзьлятае часам да нябёс?
Альбо люстэрка нашых душаў руху,
Што вызначае наш жыцьцёвы лёс?
Як зьведаць гэты цуд ўсечалавечы?
Здаецца, на Зямлі ніхто яшчэ ня змог
Пазнаць яго глыбінь бязмежных,
Бо, дарэчы,
Ўсю ісьціну тут знае толькі Бог!...

ТЛУМ І СУМ

Віралэ

Плывуць над горадам, нібы армады караблёў,
аблокі.
З двароў даносіцца ледзь чутны і далёкі
Тлум.

Хаджу па вуліцах вячэрніх я – беспрытульны,
адзінокі,
І ў маё сэрца зноў ўваходзіць трывалы і глыбокі
Сум...

МАЛІТВА

Божа ўсемагутны! Прад Табою
Я схіляю нізка галаву.
З сілаю Тваёю незямною
Па рацэ жыцьця ўвесь час плыву...
І няхай мне будзе плыць нялёгка
Ў час, калі дажджы, сьнягі ідуць.
Вера у Цябе – мая палёгка.
Бо галоўнае для сэрца – гэта чуць
Голас Твой з нябёсаў: “Покуль будзеш
Ўсёй душою верыць у мяне,
Ты ніколі і нідзе ня зблудзіш,
Цябе гора, пакараньне абміне!”

ПАЛЫНОВАЯ ГОРЫЧ*Туюг*

Там, за рэчкаю маленькая ёсьць вёсачка і горка.
Там жыву здаўна я... А ў душы так вусьцішна і горка,
Нібы палыном я атруціўся. Ну, а побач
На вясельлі на вясковым гармідар і крыкі “Горка!”...

ВЫЗНАЧЭНЬНІ*Манарым*

Птушка вольная лёгкакрылая –
маё нячастае натхненьне.

Палёты ў неба ў снах салодкіх –
то мая мара-захапленне.

Сум самавіты і глыбокі –
то майго сэрца боль, здранцьвенне.

Дзівосная маланка-бліскавіца –
то нечаканае імгненьне-азарэнне.

Адчайнае спусканьне ў падзямельле –
то ноч душы, яе зацьменьне.

Халодны дом пусты –
мажліва, старасьці і сьмерці набліжэнне...

ТАК І НЕ

– Закахаўся хлопец у прыгожую, бы ружачка, дзяўчыну?

– Так!

– Закахалася дзяўчына ў хлопца дужага, як дрэва?

– Так!

– Кветку шчасьця ці змаглі знайсці яны ў жыцьці?

– Не!

– А забыць змаглі адзін аднога аж да скону?

– Не і не!...

О, ЯК МНЕ ХОЧАЦА...

...О, як мне хочацца
Ўбачыць сон,
У якім я б стаў вясновым ветрыкам,
Заляцеў у тваё ваконца
І сваёй ціхай песняй
Навеяў табе сон
Аб нашым каханьні...

...О, як мне хочацца
Пагушкацца ў нябеснай прасторы
На касмічных арэлях,
Прымацаваных да бліжэйшых зор...

...О, як мне хочацца
Стаць тою невялікаю рачулкай,
Што прабягае каля тваёй хаткі,
Каб мець магчымасць штодзённа
Бачыць цябе з ранку да вечара...

...О, як мне хочацца
Пераўтварыць цябе
Ў найпрыгажэйшую кветку на лузе,
А сябе – ў матылька,
Каб кожны дзень любавалася табой...

ШЛЯХ У ПЕКЛА

Тэрцыны

Вядзе нас шлях жыццёвы ў невымоўнасць
І нам з яго нікуды не звярнуць.
Суправаджаюць нас бязьлікасыць,
безгустоўнасць,

Бязьлігаснасць і сэрцаў каламуць.
І мы ідзем удалеч – ўсюды ціха,
Ў бязьвер'я багне можна патануць...

І ў вір свой цягне душы нашы ліха.
Крычым мы, але нас ніхто ня чуе.
Дарэмныя малітвы старца-мніха...

І гледзячы на нас, ўначы анёл сумуе...

РЭХА-ВЕРШ

На дно душы нас цягне грэх –
Эх!...

Жыве у думках, дзеях страх –
Ах!...

У цемры лётае наш дух –
Ух!...

Відаць, пакінуў нас Пан Бог –
Ох! Ох!...

ЧАМУ?!...

Чаму не глядзім мы на зоркі,
На ў небе аблокі? – Чаму?!...
Таму, што ня Волю абралі
Для духу свайго, а турму...
...Вось так ўсе і ходзім,
Да долу
Схіліўшы сваю галаву.

Дар'я Ліс

...Ты прыдумала сабе жыцьцё,
расьпісала рэплікі герояў,
а рэальны сцэнар аказаўся іншым.
І напісалі яго іншыя...

Непалітычнае забойства

Аповесьць

1. Начны госьць

У вокны лупіў шэры лістападаўскі дождж: восень прыйшла ўсур'ез і надоўга... Кастрычнікам было так шмат цёплых дзянёчкаў – згадак пра бабіна лета – цяпер суцэльны холад і змрок. Людзі кутаюцца ў цёплыя апранахі, а вецер гуляе чорнымі шматочкамі памерлай лістоты: яшчэ ўчора, здаецца, яна была залатой... Жывой-жывой-залатой... Так далёка да вясны! Так далёка – сёньня.

Журналістку Ірыну Лісоўскую пабудзіў званок у дзьверы. Вочы проста немагчыма было расплюшчыць: дзьве гадзіны ночы, толькі-толькі выключыла кампутар, скончыўшы пісаць артыкул, які заўтра трэба здаць абавязкова... Абавязкова! А была ж яшчэ камандзіроўка на Гомельшчыну... А былі ж яшчэ іншыя справы-спраўкі. Проста жах...

Рэкс, вялізная, чорная з падпалінамі, нямецкая

аўчарка, падняў морду і незадаволена забурчэў: яму таксама хацелася паспаць у цёплай кватэры пасля цяжкой паездкі, сагрэць лапы ў цеплыні ўтульнай кватэры. Усё ж пацягнуўся да дзвьярэй разам з гаспадыняй. Куды яна без аховы?

– Хто там?

– Я, Саша

Адчыніла дзверы з непрыхавана-злосным выразам твару. Рэкс махнуў хвостом старому знаёмцу і пайшоў на сваё месца, улёгся, назіраючы цішком за гаспадыняй і начным госьцем: “Здаецца, гэты да нас начамі ня ходзіць...”. Хлопец пад два метры ростам бяз лішніх распытаў запіхнуў гаспадыню ў кватэру і адразу зачыніў дзверы.

– Прачынайся, сонейка, паспаць сёння ня прыйдзецца.

– Божа мой, толькі знаёмых чэкістаў мне не хапала пасярод ночы! Што ты робіш тут, Алесь?!

– Я гатую моцную каву, а ты хуценька збіраеш рэчы ў дарогу і прачынаешся, о'к?

– Звар'яцеў?! Мяннай працу! Табе мрояцца нейкія жахі!

– З маёй галавой усё ў парадку, а вось дзякуючы працы, я ня раз выцягваў цябе з непрыемнасцяў у нашай “дэмакратычнай” дзяржаве...

– Я ж казала, што табе пара запісвацца ў БНФ з такімі перакананнямі і заслугамі ў абароне незалежных СМІ!

– А хто застанеца? Ладна, давай ня будзем марнаваць час. Даю дзесяць хвілінаў на зборы. Табе тэрмінова трэба зьехаць з Беларусі. На некалькі месяцаў, на год... Там пабачым. Мне страшна за цябе, я не хачу, каб ты апынулася там, дзе...

– Дзе хто?

– Ты лепш мяне дасьледавала праблему. Зразумей – нікому нічога не дакажаш, і я не змагу цябе абараніць, праўда, магу скласьці кампанію, хочаш?

– Не, ты зануда і працяг маіх старых-добрых начных кашмараў!

– Что тебе снится, крейсер Аврора?

– Не скажу! Ты і так зашмат ведаеш пра мяне і маё жыццё. Мае сны застануцца МАІМІ снамі.

Насамрэч пра свае жахі і сны яна не хацела б нагадваць нават сабе самой. Ёй сьніўся адзін і той пейзаж. Восень, сосны, а паміж імі крывава-барвовы клён. Лес. Не, не такі, як у дзяцінстве, калі яна бегала ў грыбы з бабуляй – прыгожы і сьветлы, амаль казачны, дзе жылі добрыя духі маленства. Тут лес быў чужы, іншы. Чорны і брудны, парослы хмызьняком. Там былі шэрыя людзі. І чалавек са зьвязанымі рукамі. Адзін з гэтых шэрых прыставіў яму пісталет да галавы і стрэліў. Закапалі тамсама, паміж сасной і клёнам. Сінія вочы глядзелі ў неба, а на іх сыпаўся пясок – бруднымі, цяжкімі камякамі. Ішоў дождж. Шэрае неба. А вочы блакітныя... і – яна адчувала – жывыя! Вочы былі жывыя. Вочы былі жывыя. Вочы былі жывыя... Ірына адчувала гэта так моцна, быццам вочы былі – яе... Гэты сон меў некалькі варыяцыяў – то ёй здавалася, што закопваюць яе (і цяжка было дыхаць, хацелася крычаць, а рот забівала зямля...), то яна была дзесьці тут, збоку, бачыла ўсё, а яе ніхто ня бачыў і ня чуў...

– Гэта нашая рэальнасць, ня сон! Ты чым займалася апошні год?! Ты пра што пісала?! Я ж прасіў быць больш асьцярожнай, я прасіў пераचाкаць,

а ты ўлезла ў журналіцкія дасьледваньні і палітыку ды крыміналістыку, уладкавалася ў газету, якую вось-вось зачыняць. Дзе сэнс? Логіка?!

– Стоп, не чапай маю працу. Я пайшла зьбірацца. І дарэчы... Хто выцягваў тваю апошнюю кулю манікюрнымі шчыпцамі, геній ты мой кампутарны?!

Алесь варыў каву на кухні і пастаянна прыслухоўваўся да гукаў ночы. На душы было неспакойна-мутарна... Ці ўсё ён зрабіў правільна? Ці быў дастаткова асьцярожны? За Ірку пачаў перажываць пяць гадоў назад, калі выцягнуў з-пад дубінак амапаўцаў занадта прынцыповае дзяўчо... Зразумела, яны там апынуліся па розных прычынах: студэнтка Ірышка з-за чарговай крыўды за сваю краіну ды парушэньне правоў чалавека, а капітан КДБ Алесь Красоўскі (дарэчы, Алесем яго звала толькі Іра) проста быў на працы... Ён ня вельмі і цікавіўся той палітыкай, але калі-некалі, апошнім часам прыходзілася бываць на апазіцыйных мітынгх... Ра – бо – та... І так атрымалася, што, калі Ірка “адбівала” ў мянтоў худзенькага хлопчыка ў акулерах, свайго сябра, ледзь не папала і ёй (ну, зьнікаюць джэнтльменскія намеры ў нашых міліцыянтаў нават у адносінах да маладзенькіх прыгожых дзяўчатак-дэманстрантак!). Давялося капітану вызваляць двух актыўных тынейджэраў (стала шкада іх, а чаму і сам не зразумеў адразу) у ня менш актыўных “людзей у пагонах”, пры гэтым не паспеў паказаць чырвоную кніжачку і трэ было зматвацца разам з Ірышкай. Так пачалося іх неардынарнае сяброўства, сустрэчы на мітынгх і ва ўтульных менскіх кавярнях за кубкам кавы. Спрачаліся. Аналізавалі сітуацыі. У нечым згаджаліся (кожны лічыў, што працуе выключна на дзяржаву, а не абараняе нечыя інтарэсы). Адноўчы езьдзілі разам у Вільню. Але гэта... зусім іншая гісторыя.

Ірына зьбірала рэчы хутка: нечаканыя камандзіроўкі здараліся часта і прывучылі яе быць заўжды гатовай сарвацца ў дарогу. Ноўтбук, блакноты-асадкі, дыктафон, дакументы-паперы, запасныя джынсы і швэдар, усё самае неабходнае з адзеньня і касьметыкі плюс корм Рэксу... Нацягнула вязаны швэдар і джынсы, зручныя чаравікі на тоўстай падэшве – тыповы прыкід даволі экстрэмальнага падарожніка.

– Я ўсё.

– Супер! Кавы выпі.

– Мне ўжо не да сну, але дзякуй! Каву ты гатуеш па-майстэрску, толькі мне – рэдка (падумала сама сабе “мм, даражэнькі, каго ж ты раніцай частуеш кавай? цікава-цікава”...) .

– Не запрашаеш.

– Угу. Ты сам прыходзіш. Рэкс, паехалі.

– Я мог бы забраць яго да сябе, але... Так надзейней: у цябе будзе абаронца.

– Зразумела ж, ды і Рэкс мяне ня кіне: мы ж адна каманда.

– Я з тваімі валізкамі выходжу першы, ты ідзеш праз хвіліну – “выгульваць” Рэкса. І пакінь мабільны дома.

– Добра...

Ноч хутка паглынула двух людзей і сабаку, які не разумеў, куды ў чарговы раз прэцца няўрымсьлівая гаспадыня, але паспеў ужо навучыцца філасофскаму стаўленьню да яе “выбрыкаў”. Гэтым ня мог пахваліцца другі спадарожнік маладой жанчыны, які быў амаль на сто адсоткаў упэўнены, што ўсе разумныя і прыгожыя асобы лепшай паловы чалавецтва створаны

выключна для дома і сям’і – ніяк не для журналістыкі ці палітыкі... І калі першы быў побач са сваёй гаспадыняй практычна ва ўсіх падарожжах, другі мог толькі спадзявацца, што з яго сяброўкай усё будзе добра... Вось і ўся філасофія.

2. Крыху крыві на лісьці

Яна была актрысай аднаго з менскіх тэатраў... Любіла залатую восень. Кнігі і каву. Сваіх блізкіх. Свой Тэатр. Прыгожая, разумная, таленавітая – казалі (і думалі) пра яе ня толькі сябры, але і ворагі. Посьпех, кветкі, новыя ролі, сябры, сям’я – падчас Алене здавалася, што жыццё ставіцца занадта паблажліва да яе сыціплай асобы... Падчас...

Аднойчы ўсё гэта зьнікла. Зьмянілася самае важнае. Выпаў знакавы кавалачак пазла. Адзін дзень – і ўсё зьмянілася на 180 градусаў. Зьнік муж – яе жыццё зьнікла разам з Ігарам. Чорная дзірка. Усё. Трагічны фінал шчаслівай у пачатку п’есы.

Алена раптам адчула сябе нікому не патрэбнай. Самотнай. Адною ва ўсім белым свеце. Сышла з тэатру. Не хацела бачыць сяброў – тых, што яшчэ засталіся сябрамі... Таварыскі і адкрыты раней чалавек, яна нікому не магла нават патэлефанаваць: проста разумела, што нікому нічога ня можа сказаць. І ня хоча. Важныя і цікавыя раней тэмы – зьніклі. Была адна тэма і адна думка – муж. Яго адсутнасьць. Пошукі. Бяда. Страх. Надзея. Агрэсія. Сьлёзы. Неразумьне. Жаль. Няведаньне. Чаканьне. Туга. Бясконцае чаканьне... Бяс – кон – ца – е чаканьне... Званка. Голаса. Хоць нейкіх зьвестак. Хоць нейкай нігачкі.

Найлепш разумела яе бабуля. Аленіна сівенькая васьмідзесяцігадовая бабуля, якая тысячу гадоў не выязджала са свайго старога дому ва ўтульным заходнебеларускім мястэчку, прыехала да ўнучкі адразу ж, як пачула, што зьнік Ігар. Францішка Раманаўна зайшла ў кватэру ўнучкі – і засталася. Запарвала гарбату на зёлках, сядзела ля сваёй улюбёнкі, гладзіла па галаве, як маленькую, карміла, апранала-распранала, укладвала спаць, выпіралла сьлёзы. Нікога больш Алена бачыць не хацела і не магла, нават бацькоў: у яе пачыналася істэрыка, яна не магла слухаць і разумець іншых людзей, калі яна гаварылі не пра Ігара, а пра тое, што ёй трэба супакоіцца і паспрабаваць жыць далей.

Бабуля ж ні ў чым не пераконвала. Проста была побач. Слухала. Сядала ў фатэль да акна і чытала Біблію. Маўчала. Чакала. Адказвала на званкі: Аленка ўжо не магла. Калі ж унучка трохі адышла, літаральна ўзяла за руку і адвезла да сябе... Запаліла грубку ў пакоі з кнігамі, што вокнамі на ўсход. На раку. На старыя ліпы. І распавяла гісторыю свайго першага каханьня, свайго першага замужжа.

– Я ж была зусім дзяўчо тады, Аленка, а ён быў старэйшы і такі гожа, такі харошы... Мы пазнаёміліся ў Вільні... Верасень!... Тады быў вельмі прыгожы верасень!... Ніколі больш у маім жыцці не было такой сьветлай, цёплай восені... Я прыехала ад бацькоў з вёскі, пасья вакацыяў, – гэта быў апошні год вучобы ў гімназіі. Вядома ж, з пачастункамі, з цяжкімі валізкамі, і ў самы непадыходзячы момант усе мае смачныя яблыкі (хацела ж дзяўчат частаваць!) парвалі торбу і пасыпаліся долу! А тут яшчэ кнігі, іншыя рэчы! Падбег русявы хлопец і пачаў дапамагаць мне збіраць усё гэта “багацьце”: так мы пазнаёміліся з Лёшам...

– Бабця, ты ж ніколі, ніколі не казалася мне пра гэта... Чаму?!

– Дужа балюча мне гэта было... І дзеду твайму, які ўсё жыццё мяне на руках насіў, але ведаў... Калі б толькі жывы быў той, першы... Калі б толькі жывы, няхай хворы ды знявечаны: пайшла б з ім, куды пазваў і дарогу назад забылася б... Ці ж ведаеш, колькі разоў начамі аднаго імем другога называла?!

У вачах яе бабулі столькі болю было, што Алене стала непамысна ад такой самай тугі, што жыла і ў яе сэрцы...

У 39-м, у сярэдзіне восені, ноччу, забралі самага блізкага чалавека. На ўсходзе каты забівалі катаў, а ў Заходняй Беларусі ўсё толькі пачыналася. Аляксей быў простым настаўнікам. Харошым настаўнікам. Яна толькі што скончыла гімназію. Пажаніліся. Жылі з бацькамі. Марылі пабудаваць свой дом, дзе б было шмат святла, кветак, кніг і... дзетак. Кніжнікі. Летуценьнікі. Яны спадзяваліся, што ім дазволюць любіць свой край, рабіць сваю справу – вучыць дзетак. Гадаваць сваіх... Яны спадзяваліся пабудаваць свой сьвет добра і прыгажосці нават у такім шэрым сьвеце хлусьні і нянавісьці да яркіх колераў (калі гэта ня быў крывава-чырвоны) і шчырых пачуццяў... Вар'яты!... У вар'яцкай краіне барацьбы за агульны дабрабыт – па трупах добрых, разумных і сьветлых – яны былі ненармальнымі, не такімі, як усе. У вар'яцкай краіне, з якой варта было з'язджаць як мага хутчэй, каб захаваць саміх сябе і каханьне, і веру, і розум... Або маўчаць, быць шэрымі, незаўважнымі, абыякавымі, да таго, што любіш – да сваіх блізкіх, да сваёй краіны. Маладыя, гарачыя і саманадзейныя, зьехаць не маглі – застацца і не быць сабой – таксама.

Ніколі. Больш. Ня ўбачыць. Самыя родныя. Вочы. Колеру. Неба. За што?! Ёй было толькі 18. Яму 22. Ён быў яе першы. За што?! За што?! За што?! Зрэшты год 41-ы прымуся думаць пра іншыя рэчы...

3. Дарожныя думкі

Журналіста ногі кормяць... А яшчэ машынка і кампутар, пажадана ноўтбук. Пасля трэцяга курсу Ірышцы пашанцавала паехаць у ЗША па студэнцкім абмене і падзарабіць крыху грошыкаў, на наступны год – таксама, што дазволіла набыць і першае, і другое, а потым усё гэта ўдасканаліць, дзякуючы працы непасрэдна журналіста. Было вельмі крыўдна, што дзевяццаць разоў да таго са старым-добрам і дзе-нідзе патрымана-падрапаным сябрам. Серабрыста-шэрым пежо.

– Сёння прыйдзеца маім транспартам карыстацца: тваю тачку цудоўна ведаюць.

– Мм, шкада.

– Ну, нічога. Пагналі.

Менск начны – крыху іншы... Не такі жорсткі і афіцыйны. Менш шэрасьці. Больш святла – зорак або ліхтароў-ліхтарыкаў. Толькі ў гэту ноч усё адно было тужліва.

– Алесь, я павінна перадаць матэрыялы свайму рэдактару, гэта вельмі важна. Таму напачатку едем да яго дадому, па электронцы такія рэчы не пашлеш яшчэ і таму, што аб'ём вялікі, шмат здымкаў, а мой хатні інтэрнэт пакідае жадаць большай хуткасці...

– Ня ведаю на 100 адсоткаў змест твайго матэрыялу, але, па-першае, не

надрукуе твой рэдактар гэты артыкул (ні сёння, ні заўтра не надрукуе!), па-другое, ня буду я рызыкаваць: ня факт, што там нас не сустрэнуць людзі, з якімі бачыцца ня варта.

– Ты за мяне ўсё вырашыў?!

– За цябе вырашыш... Перадам я твой дыск, як толькі вярнуся ў Менск – перадам. Давай лепш падумаем, куды ты можаш паехаць, о'к?

– Мяне сяброўка звала ў госьці, ў Львоў. А што – паеду, падвучу украінскую мову, глядзіш знайду сваё месца ва украінскай журналістыцы, там нашага брата так не заціскаюць...

– Ну-ну, ты ў сваім стылі. Ладна, у мяне таксама ёсць кантакты ў Кіеве: калі там усё пойдзе нармальна, можна застацца і на Украіне. Калі – не, перакінем цябе куды далей.

Ірышка хацела яшчэ паабурацца, што яна не пасылка, каб яе кудысьці перакідаць, але перадумала. Да ўсяго іншага, ёй стала страшна. І крыўдна. Страшна крыўдна... За што? Ехаць са сваёй краіны, літаральна ўцякаць. Як злачынца. За тое, што я добра раблю сваю працу?! За тое, што мне ня ўсё адно? Думкі былі супярэчлівыя... Яна ведала, што... чагосьці ня ведала або штосьці ўпусьціла. Нейкая думка круцілася ў падсвядомасьці і не магла падняцца вышэй, акрэсьліцца, аформіцца канчаткова...

Ірышка Лісоўская да пары да часу была спартсменкай-выдатніцай, мацінай дачушкай і даволі паслухмянай дзяўчынкай у акулерах. З залатым медалём скончыла родную вясковую школу. Паступіла без пратэкцыі і грошай у прэстыжную ВНУ. На першым курсе універсітэту акулеры зьмяніліся на лінзы, а паслухмянасьць наогул была закінутая далёка-далёка на сьметнікі падсвядомасьці... Зрэшты, ня ўсе загады варта выконваць нават вайскоўцам... Вы будзеце забіваць людзей, калі хтосьці скажа, што гэта вельмі-вельмі патрэбна?

Паступіла Ірышка ў Лігвістычны універсітэт, хоць цудоўна ведала, што працаваць перакладчыкам ніколі ня будзе: па-першае, дзе ты знойдзеш такую працу ў краіне, якая фактычна ізаляваная ад іншага сьвету, хоць і знаходзіцца ў цэнтры Еўропы (а тая пра гэты факт толькі цьмяна здагадваецца...)? Па-другое, ня той характар! Перадаваць чыесьці думкі ня так цікава, як распавядаць пра нешта сваё: яна ўжо тады ведала, што будзе журналістам, але ведала таксама, што ніякі журфак не прымусіць пісаць добрыя артыкулы, калі ня будзе ў галаве сваіх ідэй-задумак, калі ня будзе пачуцьця мовы... А мова была – французская, а мара была – пабачыць Парыж (пакаштаваць жабіных лапак – і застацца жывой!), таму атрымаўся ін'яз, а з трэцяга курсу – праца ў адной з незьяржаўных газетаў.

Пачалося з замалёвак беларускай студэнткі пра “амерыканскія канікулы”: цікавая краіна і дыяметральна-процілеглы беларускаму лад і тэмп жыцьця – пра ўсё хацелася распавесці іншым і падзяліцца ўражаньнямі. Матэрыял узялі, пакрытыкавалі, але надрукавалі. Потым былі артыкулы пра студэнцкае жыцьцё, распаўсюд наркотыкаў на студэнцкіх дыскатэках, потым... Шмат чаго было потым... Журналісцкая прафэсія зацягвае, галоўнае – пачаць... І ня кідаць, калі рэдактары рэжуць “па-жывому” твае “думкі на паперы” ці наогул не бяруць нічога. Што было важна – беларуская мова ў рэдакцыі (умова галоўнага для ўсіх штатных супрацоўнікаў). Менавіта тут Ірышка зразумела, што размаўляць па-беларуску трэба больш і лепш. Напачатку, беларуская мова была толькі мовай дому і самых блізкіх сяброў, цяпер жа яна пачала размаўляць па-беларуску заўжды (што напачатку

шакавала і аднакурснікаў, і выкладчыкаў). Прынцыпова? Так. Але ў гэтым быў свой кайф...

– Слухай, едем ва ўсходнім накірунку. Цягнік “Масква-Кіеў” – і ты амаль на месцы. Згода? – голас Алеся перапыніў думкі Ірыны, экскурс у мінулае скончыўся. “Тут і цяпер” – шэрая восень. Дрэвы выгінаюцца пад ветрам у наймаверным танцы. Быццам хочучь выдзерці сябе з каранямі.

– А як твая праца? Раней, чым праз суткі, ты ніяк ня вернешся.

– А я захварэю.

– І павераць?

– Падумаю пра гэта потым. Дарэчы, гэта быў адзін з жыццёвых прынцыпаў Джона Ленана, ведаеш? А я люблю музыку “Бітлз”.

– А у мяне ў вушах гучыць “Паланэз Агінскага” і адчуваньні жудасна паганья.

– Ты вернешся, усё будзе добра!

– Крыўдна, што нельга патэлефанаваць бацькам ці сястры: будуць хвалявацца.

– Патэлефануеш з Масквы, а цяпер лепш сыпі.

– Угу...

Менск застаўся ззаду. Неперадзе былі дажджы... Алесь думаў пра тое, што Ірына падазрона хутка з ім згаджаецца (зусім на яе не падобна) – напэўна, стамілася. Ірына спрабавала супакоіцца, заснуць – і не магла... Нарэшце, разабраны пазл яе думак пачаў супадаць. Не была тая аварыя выпадковасцю. Не магла быць. Ня справіўся з кіраваньнем аўто ў дрэннае надвор'е? Глупства! Дваццаць год за рулём – і не справіўся з кіраваньнем? Цяпер яна канчаткова зразумела, што Жэню забілі. І забілі з-за тых матэрыялаў, якія цяпер былі ў яе. І нікому дыск аддаваць ня варта. Пакуль ня прыйдзе час.

Маскоўскі вакзал, тлум і пасьпешлівыя тэлефанаваньні блізім засталіся ў мінулым – наперадзе быў Кіеў. Кажучь, туды трэба ехаць, калі цвітуць-раскашуюць каштаны... Красавік-травень. Магчыма, толькі ў Ірыны не было выбару. Да таго ж, у лістападзе тут было цяплей, чымсьці у Беларусі – атмасфера іншая, людзі іншыя: больш свабодныя, разьняволеныя. Пытаньне на ўскідку – чым дыктатура адрозьніваецца ад аўтакратыі? Ёсьць шанец на перамены. Журналістам у сітуацыі “бяз шанцаў на перамены” вельмі складана ня трапіць на “барыкады”, асабліва маладым і прынцыповым максімалістам... На вайне – як на вайне. Не кажыце, што вас не папярэдзвалі – папярэдзвалі. І ня раз.

У Кіеве знайшлася замена газеце і кавярні, дзе ўсе артыкулы для той самай газеты (“тут і цяпер” – інтэрнэт-выданьне) і рыхтаваліся (а штосьці ляцела інэтам дадому). Больш еўрапейскі інтэр'ер. Сапраўдны эспрэса за ўмераны кошт... Але нечага не хапае. Некага? Ірына жудасна сумавала па сваёй сям'і, цукерках “Камунарка” і сябру-кдбэшніку. З ім кантакт быў выключна віртуальны.

4. Яшчэ адна восень без цябе

Прайшоў год. Зноўку залатая восень. Іх любімы парк. Алена крочыла знаёмымі сьцежкамі па чырвона-бурштынавым лісьці. Калісьці яны прыходзілі сюды “пашаргаець” лісточкамі... Госпадзе, як даўно гэта было!...

Барва і золата. Яна зразумела раптам, што больш ніколі, ніколі больш! Не палюбіць залатую восень. Чырвань лістоты нагадвала кроў, у галаве ўзьнікалі малюнкi яе начных жахлівых снюў. Людзі ў чорным. Сьвятло фараў. Рыдлёўкі, сосны, сьмерць. Ігар аддаляецца, а яна нічым дапамагчы ня можа, ня можа ўратаваць. Бяжыць за імі, а пад нагамі чырвонае лісьце – чырвонае-чырвонае-чырвонае. Крычыць – не чуто ні гуку. Падае і пачынае тануць у барве лістоў, якія трапляюць у рот, у вочы, становіцца цяжка дыхаць... Прачынаецца. І адно пытаньне ў галаве – за што? Ніхто не адкажа... Ніхто не адкажа, чаму забралі самага любімага, самага патрэбнага чалавека...

Цяпер вось артыкулы. Трэба пазнаёміцца з той журналісткай... Ірынай Лісоўскай, здаецца? Цікава, колькі ёй гадоў? І чаму яна апошні год працуе на Украіне? Такія рэчы ня можа пісаць чалавек абыякавы, а больш за ўсё на сьвеце Алена не прымала, не магла прыняць людской абыякавасьці, раўнадушша – абыякавасьці да сваіх блізкіх і далёкіх, да мовы, краіны, да гэтай восені, урэшце – да сябе...

Калі ажаніліся, вырашылі палову падораных грошай аддаць бацькам, а палову – патраціць на вясельнае падарожжа. Планавалі ехаць у Крым, да мора, але ў самы апошні момант зьмянілі маршрут і скіравалі сваю старэнькую машыну на Львоўшчыну. Пабачыць Карпаты. Спыніліся ў першым сяле, што глянулася, зьнялі пакойчык. Праз дарогу была горная рачулка – плыткая, халодная, уся засыпаная каменнем, а над ёй – горы.

Сама вёска была доўгая-доўгая, хаты ішлі па адным баку і стаялі на вельмі высокім падмурку (абарона ад вясновых паводак з вялікай вадой), у кожным пакойчыку – па традыцыі – печка... Іх гаспадыня Юлія Хфедараўна, бабця з характарам і камандзір над мужам, пасяліла маладых у летнім пакоі. Там стаяў вялікі і высокі ложкак, пад якім стаялі шматлікія слоікі з варэньнем з трускалак – гэты заходнеўкраінскі край славіўся трускалкавымі “плантацыямі”. Ім таксама дазвалялі частавацца вялізнымі сакавітымi ягадамі... Тыя некалькі “мядовых” тыдняў мелі смак трускалкавых пацалункаў і былі самымi сонечнымi ў іх жыцьці. Шмат падарожнічалі потым, але карпацкія краявіды, халодная горная рэчка і брукаваньня вулачкі Львова былі самым радасным успамінам для Алены нават цяпер, праз пятнаццаць гадоў.

Што яна больш за ўсё любіла ў сваім мужы? Авантурызм, той класны авантурызм, калі чалавек пад уплывам нейкай новай думкі, імпульсу становіцца лёгкі на пад’ём, зрываецца з месца і ляціць наперад, а што там? Хто ведае! Будзем там – паглядзім, а што мы там будзем – 100 адсоткаў упэўненасьці. Так Ігар пачынаў свой паліграфічна-выдавецкі бізнэс, а потым займаўся ўсё новымi і новымi праектамі.

Аднойчы напрыканцы лістападу Алена між іншым сказала:

– Ведаеш, такой халадэчай я б хацела выпіць абсэнтэ ў парызскіх кавярнях, дзе любіў бавіць час Хемінгуэй. “Closerie des Lilas”, бульвар Манпарнас, 171!

Праз пару дзён яны былі ў Францыі. Па той простаі прычыне, што ў Беларусі Алене стала холадна і няўтульна. Быў пачатак сьнежня. Перадкалядны час чаканьня цудаў. Двое дарослых беларусаў прыдумвалі свае цуды ля Эйфелевай вежачкі, ня ведаючы, што самы вялікі цуд – дотыкі іх любові наыве і ў сьне. Ня ведаючы, што такі цуд разбурыць вельмі лёгка.

Авантюрыст і вандроўнік – у гэтым ён увесь. Быў... Да слова “быў” трэба прывыкаць, а яна не магла. Не магла прыняць таго, што – ніколі больш. Ня будзе іх блізкіх і далёкіх падарожжаў, дзён і начэй, спрэчак і прымірэнняў... І жудасна не хапае яго моцнага пляча, да якога можна было б прыхінуцца, шэрых вачэй з вясёлымі чорцікамі, якія разумелі яе ўсю. З ім не было страшна... І толькі цяпер яна зразумела, як жа ёй страшна за мужа: у самую апошнюю сваю хвілінку ён быў адзін.

У думкі ўварваўся вецер. Шпурнуў лісты ў твар, быццам абвінавачваньне. Ты магла быць з ім у той вечар! Магла-магла-магла... Не ж – прэм'ера... Чарговая прэм'ера “геніяльнага” спектакля ня менш “геніяльнага” рэжысёра. Колькі іх было?! Ужо ня будзе. І дзяцей ад любімага чалавека таксама ня будзе, таму што ты загулялася ў тэатр... Ты прыдумала сабе жыццё, расьпісала рэплікі герояў, а рэальны сцэнар аказаўся іншым. І напісалі яго іншыя. Лісты ляцелі ў твар. Магла – магла – магла...

5. Сустрэча пасярод зімы

Падзеі ў Менску ішлі сваёй чаргой, у Кіеве – віравалі. Была зіма. Людзі чакалі навагодніх сьвятаў. І пераменаў... Кожны па-свойму. Спадзяваўся на незвычайнасьці. Верыў у цуды. Прагнуў новага...

Меркавалася сяброўская вечарынка, а потым з шампанскім – на майдан. Ірына з Галяй рыхтавалі сьвяточныя прысмакі (сумесь беларускай і украінскай кухні), калі прагучаў званок у дзьверы.

– Да цябе госьці з Беларусі!

– Ты сур'ёзна? – Ірка выбегла з кухні, чамусьці стала радасна і страшна.

Гэта быў Алесь – вялікі, сьнежны, вясёлы. Закружыў яе як добры Дзед Мароз! Дзе падзеўся сумна-напружаны кадэбэшнік?

– Не чакала?

– Не чакала...

– Я ж сказаў, што хачу сустрэць з табой Новы год.

– Я падумала, гэта жарт.

– Ну, што ты, ТАК я не жартую.

А вочы сур'ёзныя і рукі моцныя. Ірыне зноўку стала страшна: штосьці з ім ня тое сёньня... Ці з ёй?

– Адпусьці, цяжка ж...

– Маім 100 цяжка трымаць твае мм... 50? Не, проста мне страшна цябе адпуськаць. Так спакойней, калі ты побач. Каб я толькі мог...

– Што?

– Не адпуськаць.

– Ну, паспрабуй!

– Не... Так я не хачу. Табе мама прывітаньне перадавала. Разам з прысмакамі...

– Бачыў маіх?!

– Так, дома ўсё добра, падарунак табе прывёз...

У прыхожую заляцела Галя з рознымі пакуначкамі і торбачкамі, узмахнула рыжай чупрынай і пачала тараторыць нешта ў стылі “мне патэлефанавалі нашы, збіраемся раней, вы потым далучайцеся...”

– Знаёмся, гэта Алесь.

– Я так і падумала! Вам ёсьць пра што пагаварыць, праўда? І не за-

будзься накармаць чалавека з дарогі.

– Окей, а то я магу...

А за акном быў марозны зімовы вечар. Ішоў сьнег. І яны былі зусім адны. І ніхто не перашкаджаў быць разам. Ні палітычныя спрэчкі, ні ворагі, ні сябры, ні праца.

– Ір, я хачу сустрэць гэты год з табой, ты вельмі рвешся да сяброў?

– Шчыра?

– Як на допыце!

– Не. Проста я ня думала, што ты прыедзеш у Кіеў... А пра цябе я думала шмат, больш, чым у Менску, мой любы вораг.

– А можна бяз ворага?

Рукі былі моцныя і вочы зусім ужо сур'езныя. Падхапіў на рукі і закружыў. За акном кружыўся сьнег.

– Алесь, пачакай.

– Ірыш, я ведаю чаго хачу – я хачу цябе. Але, калі ты скажаш, “не”, я выйду папаліць, і мы будзем піць шампанскае старымі сябрамі-ворагамі.

– Ты ж кінуў паліць?!

– Ну, ведаеш, сумна жыць бяз дрэнных звычак.

– Мне было вельмі дрэнна без цябе, я толькі цяпер разумею – як дрэнна. Ты проста не сьпяшайся...

– Добра, я ня буду. Я кахаю цябе, хорошая мая.

Вочы былі сінія. Рукі моцныя. Пяшчотныя. І больш не адпускалі. За вакном была ноч. Ірына раптам падумала, што гэта ЯЕ ноч і ЯЕ мужчына. І з ім ня страшна, страшна было без яго. Проста трэба было сустрэцца “тут і цяпер”, каб адчуць гэта. Адчуць вочы, вусны, і рукі. Зразумела – і не адпусыціла...

Пачынаўся Новы-2005, надыход якога не заўважылі двое беларусаў у Кіеве. На падлозе рассыпалі апельсіны. Агеньчыкі на елцы пераміргваліся. Пачыналася нешта новае. Ці ўсё гэта ўжо было аднойчы? Зоркі былі тыя ж.

– Я ніколі тааааак не сустракала Новы год...

– Шкадуеш?

– Не, але... Яшчэ цяжэй будзе заставацца тут адной.

– Мы штосьці прыдумаем, вось пабачыш... Давай шампанскае піць!

– Па-праўдзе, жудасна хачу шампанскага, патэлефанаваць дадому і ...пад'есьці.

– Ну, вось, а хто ў нас рамантык?! Магла б прамаўчаць... Як я. Між іншым, акрамя бутэрбрэдаў з кавай (раніцай у цягніку) нічога ня еў!

Ірка па-кашэчы пацягнулася... Прынюхалася...

– Мой кулінарны шэдэўр палае снім полымем!

– А яшчэ у нас штосьці ёсьць? Аддам што заўгодна за кавалак мяса.

– Мм, французскае згарэла...

6. Дыск

У першыя дні новага году Алесь вярнуўся ў Беларусь, а Ірынка зноўку кінулася з галавой у працу, як калісьці пасля ад'езду Віта. Толькі не дапамагала, не дапамагала катастрофічна... А магло дапамагчы? З Вітам усё было па-іншаму...

...Green cards – проста супер, калі ты насамрэч хочаш з'ехаць за мяжу... А калі ты такая ідыётка, што цябе яшчэ не дастала гэта напалову саўковая, напалову таталітарная краіна, – твае праблемы. Сэнс выказванняў каханага быў прыкладна такі.

Так, Ірынка не разумее, як ёй пашанцавала... Такі шанец! Справа ў тым, што Амерыку яна ўжо бачыла – уразіла: Нью-Йорк і Ніягарскі вадаспад пабачыць варта насамрэч, ды і наогул, краіна цікавая. Але – не яе краіна...

– Віт, я разумю, што гэта шанц, шанц для цябе. Не для мяне.

– Ты ня хочаш зарабіць нармальныя грошы, а потым вярнуцца? Гэта ж рэальна, я ж не збіраюся падвісаць там назаўжды!

– Ты ўпэўнены?

– Так.

– А я – не. Тут мае бацькі і сябры. Застаўся толькі адзін год вучобы, я хачу атрымаць дыплом... І грошы – ня самая важная рэч у жыцці, мне іх і не патрэбна шмат.

– А я мужык і мне сорамна, што за сваю будучую зарплату настаўніка гісторыі я не змагу пракарміць сваю сям'ю. Гэтай краіне проста напляваць на нас с табой!

– Разумею, толькі...

– Нічога ты не разумеш!

Дзверы можна было б зачыняць цішэй... Добра, што на гэтай планеце сустракаецца жаночае сяброўства! З кім інакш мы маглі б пагаварыць “па душах”, паплакаць, папіць кавы (з прысмакам солі), чырвонага віна і канчаткова дамовіцца пра тое, што ўсе прадстаўнікі моцнай (моцнай?) паловы чалавецтва крыху сволачы і наогул істоты, шэрае рэчыва якіх... Занадта шэрае.

Праважаць Вітаўта ў аэрапорт яна ўсё ж паехала, не стрымалася ў апошні момант... Ня так шмат людзей, якія сьпяшаюцца ў Беларусь і з Беларусі – і два чалавечкі, да якіх, у прынцыпе, справы нікому няма, а ў іх засталася пяць хвілінаў, каб пабыць разам.

– Будзь асьцярожная, Ір. Ты дужа добрыя артыкулы пачала пісаць, і дужа рэзкія. Такія рэчы тут не даруюцца, ты ж ведаеш.

– Ну, дыплом я хутка атрымаю, так што з універса выгнаць не пасьпеюць...

– Я сур'ёзна. Людзі зьнікаюць, а ты – універсітэт...

– І з табой мы хадзілі на акцыі і гаварылі пра Каліноўскага, Караткевіча?!

– Я вырас. Гэтай краіне героі не патрэбны.

Першы і апошні пацалунак чымсьці падобныя. Экспромт...

– Віт, я цябе кахаю, я хачу, каб ты быў шчаслівы, пастарайся...

– Я буду сумаваць па табе, харошая мая. Будзь асьцярожная.

– Я буду.

Заканчвалася пасадка на яго рэйс.

Первым делом – самолеты. Ну, а девушки потом... Зрэшты, цяпер і для Іры галоўным заняткам па жыцці стала праца, інакш можна было з'ехаць з глузду ў краіне, дзе ідзе адвечным шляхам барацьба за ўраджай, з ураджаем і тымі, хто яшчэ мог думаць... І калі твой каханы чалавек дзесьці там, за акіянам...

Украіна не ЗША, але ўсё адно... жудасна цягнула дадому. Яна пратрымалася ў Кіеве роўна месяц пасля ад'езду Алеся, потым села ў першы ж

цягнік і паехала ў Беларусь. Ніхто не затрымаў рэзкую ў выказваннях і жэстах маладую журналістку. І ня мог затрымаць: справа была не ў палітыцы. Усё было значна больш проста і жорстка – сквапнасьць чалавечая, зайздрасць і здрада кампаньёнаў, што лічыліся сябрамі... Чалавечыя жарсыці ўсё тыя ж: зьмяняюцца колеры – не зьмяняюцца абрысы...

Ірына ехала дадому і ў каторы раз вывучала загадкавы Жэнеў дыск. Там было некалькі фотаздымкаў – і больш нічога. Звычайныя беларускія пейзажы. Ніякіх таемных файлаў. Проста пара фотак. Проста пара фотак... Чамусьці Ірыне яны не падабаліся. Чаму? Чаму? Чаму... Паспрабавала заснуць. Правалілася ў нейкую чорную дзірку сноў... Прачнуўшыся, зразумела – чаму. Успомніла. Свае даўнія жахліўчыкі. Ірына зразумела, што на здымках – месца, дзе пахаванае цела бізнэсмэна Ігара Маеўскага, справай якога займаўся яе калега. І зразумела, чым будзе займацца ў бліжэйшы час дома. Сустрэнецца з Аленай Маеўскай і давядзе непалітычную справу да суду. І скажа свайму кдбэшніку, што ён банальна перастрахаваўся. Працу трэба кідаць! І выйдзе за яго замуж.

– Рэкс, мне пайсьці за яго замуж?

Аўчар усміхнуўся і мудра вырашыў не выказвацца. Яна ўсё адно зробіць па-свойму.

Жнівень 2005, ..., чэрвень 2009

Ігар Канановіч

...У паэта няма начальства!
Княжы перст – не закон жрацу!...

Усьцешаны сонцам

АДСТУПЛЕНЬНЕ

За сьпіной – прайгранья баі.
Не ўтрымаць і гэтай шэрай вёскі.
За надзелы прадзедаў сваіх
Адступае змучанае войска.

За сьпіною – пошукі Дабра.
За сьпіной – зламаныя намеры.
У чужы і падазроны рай
Адыходзяць слуцкія жаўнеры.

На вачах – заходняя мяжа.
На вачах – апошнія сьлязіны.
За сьпіною – люты, чорны жаль
Незваротна страчанай Айчыны.

МОЙ МЕЧ

“Меч Веры – гэта Слова, натхнёнае Усявышнім”
Каментар да малюнкаў у рэлігійным часопісе.

Мой Меч – з балотнае руды.
Матэрыял “дурны”, здаецца...
Ды пасья горна і вады
Клінок і з камня пасьмяецца.

...Глядзяць заморскія купцы –
Чаруе водбліск чорнай сталі.
Мой Меч нязломныя жрацы
У сэрцы капішча кавалі.

І ён нязломнасьць пераняў.
Сьцінае нечысьці галовы,
Пяе назло бязьвер’я дням –
Балюе з ласкі Перуновай!

Пяе... Мелодыя яго –
Як сьпеў касы на касавіцы.
Яго мелодыя – агонь
Няўмольна трапнай бліскавіцы!

Канае здраднік у траве –
Зыход кароткага двубою.
У тым, што Крывія жыве,
Мой Меч расьпішацца. Крывёю.

ПАЎТАРАЮ ДАВОЛІ ЧАСТА...

Паўтараю даволі часта,
Як адповедзь даю Жыцьцю:
– У паэта няма начальства.
Княжы перст – не закон жрацу.

Абцяюць, канешне, кару.
Прапануюць: “Стрымай імпэт!”
Намякаюць: “Ня стань ахвярай!”
Стану. Лёгка. Пакуль – паэт.

Бо аховай – Сябры і Неба.
Бо Радзімай – пракляты край.
Тут паэтам ня быць – ганебна.
І паэтам тут быць – ня рай.

І такім – нешыкоўным – чынам,
Кожны дзень мой – нядолі пуд.
Ды ня скарджуся. Бо мужчына.
Не апошні таксама пункт.

Я абломкам апальнай касты
Выжываю назло Жыцьцю.
Б’е па вуху – даволі часта:
– У паэта няма начальства!
Княжы перст – не закон жрацу!

ШТАНДАР

Прысяга малодшага праўнука

Стагоддзе мінула. І я уздымаю свой сьцяг.
Нябёсы ды Поле на ім – без ільвоў і кароны.
Над зьмененым трохі (па формах) абшарам жыцьця
Штандар мой лунае прыгожы. Блакітна-зялёны.

Працягваем сечу, Асілкі Старое Зямлі!
Вы Новую нам завяшчалі, а дзе Яе гоні?
Мінула стагоддзе. Унукі уроскід пайшлі.
Хто веру ўратуе? Хто скочыць у сёдлы Пагоні?

...Абуджаны досьвіткам, слухаю Волі званы.
Мяшчанскія сны разганяю: гэі, змоўкніце, “судзі”!
Клянуся пайсьці і, канешне, вярнуцца з вайны.
Блакітна-зялёная песьня астатніх абудзіць...

ЗАЛАТЫ РАМАНС

Якая ноч мінае без каханьня!
І ў небе зорак – роўна на дваіх
(Адзін усе я палічыць ня ў стане).
Якая ноч мінае без каханьня!
Бяздонны позірк і самотны ўздых...

“Зьбіраў” выснову – сам сябе параніў
(На болт развагі гайку мрой круціў).
Якая ноч мінае без каханьня!
Лічыў, расплакаўся, не палічыў...

Якая ноч! Змрок з цішынёй лагодна
Вядуць дуэтам залаты раманс.

А гэты верасень – ён два разы халодны.
Мяне так мала мне, мне не хапае нас...

УСЬЦЕШАНЫ СОНЦАМ

Верабей, усьцешаны сонцам,
сядзіць на шурапатай сыцяне
майго дома
з таварышамі
і ўслых разважае, распусьнік,
чым заняцца найперш:
ляцець да сваіх каханак
ці ўкрасьці колькі зярнят
з-пад дзюбаў курынага гарэму,
калі гаспадыня сядзе ў хату,
а султан пераляціць на суседні
двор ваяваць.

І я таксама добры хлопец.
Радуюся перакуру на сьвежым паветры:
верасень, нарэшце, пакінуў гневацца,
зацугляў дажджы
і выпусьціў жывое з нораў ды сховішчаў.

Вяртаюся і выношу гітару,
каб зачырыкаць
адну са сваіх “абраньніц”.
Ат! Разьляцеліся!

РУЖА ЛЕТА

Ворагу

Пакуль ты жывы –
ёсьць нагода прачнуцца уночы,
На ганак пайсьці і выпальваць адну за другою...
Табою мяне чорны знахар прыцэльна сурочыў.
І шлях надламаўся. І цяжка даверыць спакою

Сваю адзіноту. Яе й без таго дастаткова,
Калі палічыць працадні на Самоты палетках.
Прысудам Нябёсаў (а знак – гэта Богава слова)
За шыбай дрыжыць ружа лета – памерлая кветка.

Нічога няма, Зьмей Гарыныч. Жыцьця майго сьвяты
Пад корань спаліў. Існую на астылай патэльні.

Адно і трымае: я ведаю – ты вінаваты
У тым, што наступнасьць да скону – зіма і пустэляня.

Ясьней за каханьне стаіць гэты дзень паміж намі!
Далонь скрываю без жуды, а ня тое што – палец...
А кветку сарву і па кожнай з трох мордаў – шыпамі!
Магчыма, скалечу. Прынамсі, – на доўгую памяць...

ДУМА КНЯЗЯ ВЯЧКІ

Пераклад са старажытнарускай, фрагмент

Ня ўсё дазваляе сабе фанабэрысты Ордэн –
Вялікае княства яшчэ не дарэшты сапсела.
І ўсё-ткі часьцей за абліччы варожыя морды
Я бачу навокал. І страшна. Хоць кажуць, што сьмелы.

Паўсюдна шчыруюць віжы – вочы й вушы магістра.
Чарговая чаша тугіх ланцугоў не здымае
З палоннай душы. Вецер Поўначы пахне нячыста.
Час дзіды вастрэць – хутка будзе “хрысьціцеляў” зграя...

МЯДЗЬВЕДЗЯНЯ

Вялікая Мядзьведзіца
стаіць перад дзвьярыма пад’езда.
Нарэшце, вылажу, і яна,
усьцешаная,
аблізвае мой твар
колкім языком верасьнёўскага ветру.
Зачакалася.

...ня маючы іншай долі,
нырнуў у зорную цемру поўначы
і пльву на Поўнач
за кароткім вясёлым хвостом
прыёмнай маці...

*г. Клецак,
канец 2008.*

Слова ад “Дзеяслова”

Чарговы штогадовы конкурс маладых літаратараў, які традыцыйна праводзіць Беларускі ПЭН-цэнтр разам з рэдакцыяй тыднёвіка “Наша Ніва”, быў прысьвечаны памяці выдатнага перакладчыка, публіцыста, паэта, першага старшыні Беларускага ПЭН-цэнтру Карласа Шэрмана. Свае творы і пераклады на конкурс даслалі каля васьмідзесяці маладых творцаў. У журы была найскладаная задача назваць лепшых з лепшых. У выніку ічырага абмеркаваньня Валянцін Акудовіч, Лявон Баршчэўскі, Марыўка Мартысевіч, Барыс Пятровіч і Андрэй Хадановіч назвалі дваццатку лаўрэатаў:

Павел Анціпаў (Менск)
 Алеся Башарымава (Менск)
 Ірына Бельская (Наваполацак)
 Віталь Быль (Нясьвіж-Менск)
 Дар’я Вашкевіч (Менск)
 Натальля Давыдоўская (Менск)
 Іна Закіна (Магілёў)
 Кацярына Зыкава (Менск)
 Алена Карп (Карэлічы)
 Ігар Кулікоў (Менск)
 Уладзь Лянкевіч (Менск)
 Паўліна Марозава (Віцебск)
 Алена Пятровіч (Віцебск-Менск)
 Віталь Рыжкоў (Магілёў-Менск)
 Аляксандра Сайко (Менск)
 Вераніка Сідарэнка (Менск)
 Алена Талапіла (Менск)
 Анка Упала (Магілёў)
 Юля Шадзько (Менск)
 Ганна Янкута (Менск)

Заахвочвальны приз ПЭН-цэнтру атрымаў Аляксей Арцёмаў (Тула).

“Дзеяслоў” вінішу пераможцаў і таксама ўжо традыцыйна друкуе іх творы і пераклады.

Павел АНЦПАЎ. Менск.**Пераклады верлібраў
Віктара Жыбуля****ПУП НЕБА**

Я не хочу быть пупом земли.
У земли без меня хватает пупов.
Я хочу быть пупом неба.
Воздушной ямой и чёрной дырой
быть я хочу.
Там больше простора,
больше свободы
там.

Представьте:
я,
и мои пупы,
и пупы пупов моих
смотрят на вас
с неба.
Никто не спрячется
от их пристального взора.
Нет, это не я растворяюсь в
облаках –
Это облака тают во мне!

Теперь
каждый, кто попадёт
пальцем в небо,
попадёт в меня,
и в мои пупы,
и в пупы пупов моих
подадёт он,
а я даже не почувствую.

Что?
Вы не верите в моё
ВСЕПУПЕЙШЕЕ ПУПСТВО,
в моё
НАИПОЛНЕЙШЕЕ
НАИПУПОВНЕЙШЕЕ
ПУПЕЙСТВО,
в моё
АРХИПУПОВОЕ ОПУПЕНСТВО?

Тогда спросите у того,
Кто сломал палец о небо.

* * *

На гвозде висят

грязные штаны,
словно ржавая двустволка.
Завтра придёт охотник
и зарядит её
своими патронами-ногами,
передёрнув затвор пряжки.

ПУДЕЛЬ

Меркурий, Венера, Марс,
Земля, Юпитер, Сатурн,
Уран, Нептун, Плутон... –
все это репей
в облезлой шерсти бешеного
пуделя,
что которую эру подряд
бегает вокруг Солнца
за собственным хвостом.

* * *

Я сяду за Пульт Управления
Галактикой
и отрублю себе руки.
Пусть все знают,
что такое Свобода!

ХРАМ ПОДВОДНОГО СОЛНЦА

Мы – огрызки на Древе Вечности.
Что вырастет из нас, когда мы
попадаем вниз с шатких ветвей?
Что произойдёт, когда мы пустим
корни внутрь самих себя?

Наверно, бесконечность
сольётся с безначалием,
наверно, мы перешагнём
через потный труп этой
заплесневевшей
цивилизации.

Я знаю:
каждого, кто переживёт
собственное бессмертие,
ждёт всенародная амнезия.

В Храме Подводного Солнца

минута молчания
длится тысячу лет.

Придёт время собирать камни
и пустые бутылки.

Мы построим новую античность,
но она окажется оптическим
обманом.

люди в белых халатах
скакали от восторга
что долго искали психопата
и вот наконец нашли
Ему не нужно небо
и не нужна земля
Вот что с людьми делает
искусство авангардное!

* * *

САНДЕНЬ

Мы
мыли
небо
сами
своими руками
днём терли на доске стиральной
кусками душистых мыл
ажно до дыр
(озоновых)
сами

своими руками
драили небо
ночью полоскали
в растворе эффективного
звёздного порошка
потом повесили над землёй
сушиться

А можно ж было
взять его
скомкать
и запахнуть в стиральную машину
импортного производства!

ЧЁРНЫЙ КВАДРАТ МАЛЕВИЧА

Со всей дури об эту стену
человек головою бился
ажно пот закипел и клубился
от душевного треволенья

Он хотел бы сравнять со стеною
все округлости головы своей
просто очень-очень хотел он
стать Чёрным Квадратом
Малевича

Он
не видел как сзади

Я хотел убить в себе
большого грешника.
Но дал маху —
не смог его увидеть.

Ну и темно же
там,
во мне...

* * *

в каждом атоме хлора
не хватает частички тебя
в каждом атоме натрия
не хватает частички меня
иначе
соль наверно была бы сладкой

ИГРУШКА

Когда все уснут
я встану
открою шкаф
дотянусь до верхней полки
там лежит Мир
взрослые прячут его от меня
не разрешают трогать
боятся
чтоб я не испортил его
а он меня
А я тихонечко сниму его
переверну вверх ногами
возьму отвёрточку
повыкручиваю маленькие болтики
открою его для себя
посмотрю
интересно что там внутри
как оно всё устроено
с любопытством поковыряюсь

Только не бойтесь
я осторожно
я даже руки помыл
я немножко поиграюсь
а потом верну всё как было
и положу на место

* * *

– Билет

или жизнь? –
подкравшись сзади,
спросил контролёр.

Вот, шутник!..

Я тоже ответил шуткой
и отдал ему
жизнь.

*Пераклад з беларускай мовы.***Аляксей АРЦЁМАЎ. Тула.****Эдгар Алан По****Федэрыка Гарсія Лорка****ГІМН**

І ў ноч, і ў раніцы глухія
Ты чула гімн мой, о Марыя!
Прыйдучь хваробы ці спакой –
Будзь, Багародзіца, са мной.
Калі ляцяць гадзіны ярка,
На небе – ані хмары шпаркай,
Душа імкнецца ў барацьбе
І да твайго, і да цябе.
Шторм лёсу зруйнаваў, павер,
Маё “Былое” і “Цяпер”...
У будучыню – новы крок –
Тваё ды ты разгоняць змрок!

Пераклад з ангельскай мовы.

* * *

Жнівень. Персік – цукат салодкі.
Вечар ціхі. Ужо ў заход
Так імкнецца сьвяціла-котка,
Нібы костачка ў сьпелы плод.

І захоўвае зноў пачатак
Жоўты рогат даўжэй за ўсіх...
Жнівень. Дзецям ласунак знатны –
Хлеб румяны ды маладзкі.

Чарльз Букоўскі**Я СПАТКАЎ ГЕНІЯ**

Я спаткаў генія ў цягніку
сёньня
прыблізна шасьці гадоў,
ён сядзеў каля мяне
і як толькі цягнік
пайшоў па ўзьбярэжжы
і тады ён паглядзеў на мяне
і сказаў:
“Непрыгожа”.

І упершыню я
зразумеў
гэта.

*Пераклад з ангельскай мовы***Васіль Каменскі****ХТО Я**

Я – ХТО – я –
Я – кшталту раніцветра
па ўтуманах даліне
будзь бярозкай
я абніму – палюляю.

Я – ХТО я –
Я – кшталту небажаўрука
над уцішыні палямі
СЛУХАЙ ЧУЙНА
Я зьвіню сонцапромнямі.

Я – ХТО я –
Я – кшталту яркахусткі
на з ягадамі дзяўчыне
сьпявай са мной
Я ПЕСЬНЯП’ЯНСТВУЮ.

Пераклад з рускай мовы.

* * *

Лівень сонца!
Дзьмухаўцы -

Арва Метс

лужынкi на траве.
Пчала
смокча сонца,
як парасё,
нагамі ў залатым пылку.

Цiха заснулі сопкі.
Расiнкі адлюстроўваюць
зорнае святло.
Цёмная лiстота
пачынае песьню ночы.
Пахнуць
будучыя грыбы.

З-за хмар
выходзiць месяц.
Зямля поўная звону.
У такую ноч
распускаюцца
ледзяныя ружы.

Хтосьцi прадзе
ўнутры кацяняцi.
– Нур-нур, нур-нур, нур-нур.
Часам засынае.
Глядзiць у акно.

Сьняжынкi ляцяць...

Як салодка
ператварацца ў пух...
Стаць лёгкай,
як ненапісаны верш.
Сьветлыя лiнii,
арнаменты,
плямы.
Калi прылятае жар-птушка,
я ўжо сплю.

Ты прыйдзеш –
калі ня бура,

гром,
землятрус.

Ты прыйдзеш –
калі ня сонца,
лужыны,
лiстапад.

Ты поўная
залатымі рыбкамі.
Я – чорным вуглём.

Тут сьпяваюць гарадскія салаўi -
вiшчаць пранiзьлiва тормазы.
I людзi бягуць на сьветлафоры,
як футбалiсты
за мячом.

Мы з табой
пясочны гадзiньнiк.
Я прыбываю -
ты меншаеш.
Я ужо не прыбываю –
ты ўсё меншаеш.

Иду па алеi,
нiбы па клавiшах.
Пад нагой – жоўтыя акорды.

ВЯСНА ПАЭТА

Лiжу марожанае.
Добра, калi лiжу.
Значыць, прыйшла вясна.

Гляджу на дзяўчын.
Нашы погляды фехтуюць.
Перамагаю ўсiх.

Гляджу на залатыя ногi.
Я не вiнаваты,
ногi такiя прыгожыя.

Лiжу марожанае.
Нос буркуе, як гармонiк.
Верхаўiна датыкаецца да неба.

Пераклад з рускай мовы.

Алеся БАШАРЫМАВА. Менск.

а было ж многа сонцаў малых
і гэтай блазноце
вялікае сонца давала смалы
лізала пазногці
і апранала іх у аскепкі
ўласнага футра
вялікаму сонцу было някепска
і дзеткам мудра
але вялікага сонца няма
яно памёрла
і крык ягоны – агонь-вядзьмак –
саскочыў з горла
і як сядзеў ён там знутры
такі шырокі?
ён нарадзіў вакол вятры
і знішчыў крокі
малых калматых разьмяло
да адзіноты
іх не частуюць больш смалой
расьці лянота
і сонцы драпаюць сусьветы
маўчаць, худыя
шлях быў але ніхто ня зьведаў
на ім хады

кожнага ранку прыходзіць кот і
рэгулюе вочы мне
і абыходзіць мой жывот быццам
гуляе па вотчыне
кожнага ранку гэты кот мне
здзірае шкарпэткі з ног
і шурпатым сваім языком зьлізвае
рэшткі брыдкіх сноў

ты больш не мая рабыня
цяпер калі ўжо схітрыла
глытай мой водар абы не
паела мае вятры
я нават табе дазволю
маўчаць над маімі садамі
абы не сьмяялася з волі
якой я цябе аддаў
хоць як без цябе я буду

калі ты з вачэй ня пойдзеш
я ссохнуся з перапуду
я лягу дарогай сьляпой
параненай бліскавіцай
рука спаўзае ў кішэню
і пальцы мкнуцца скрывіцца
прывыклі хапаць за каршэнь

палёг
чырвоны луг на зямлю
спаліў
усё што ў яе нацякло
а востраў гуляе
і б'е берагамі аб Берагі
шамаціць вугалямі
і скідвае мора пад буры схіл
які ж тут вадкі
і неўміручы ў лапах лёд
пазьніклі статкі
яны гуляюць на сьветлых палёх
палёг
кожны статак кожных ягнём
спаліў
на радасьць чыстым агнём

мой
галаўны
боль
я не цябе
цураюся
тое што п'ю нагбом
мяне
варушыць
да раніцы
гром
зганяю ілбом
ды рукамі
уздрыгваю
сном згублюся
альбо
боль заблытаю грываю
дай пачуць цябе
бог
дай жа

абсыпаць словамі
 дурань я
 абібок
 засынаю
 на зломе
 дык зламі і мяне!
 так каб трэснула, грывнула!
 як маланка міргне --
 каб ашчэрыў я крылы!

Стома
 і рогат прынцэсы коней стамляў
 то падалі коні то рушылі млява
 ня гэткіх працэсій шукала зямля
 ня гэткай назвы
 ня гэткай славы
 апошні раз вочы
 ад трызьні прыўзняў –
 шырокай зямлі
 у каханьні прызнацца
 о, як жа рагоча! не кроў не разьня
 а стома
 да ворагаў крочыць ад знаці
 і стома такая ж ідзе да братоў
 і рогат са стомай стварае брыдоту
 і сьвет спатыкаецца
 о добры той
 хто сэнсы зьмяняе –
 спыніце прыгоды!

першы сьнег упаў на лапы
 лапы стрэсьлі бруд і пыл
 на сыяблінах вуліц лямпы
 як даўно знутры ты быў
 але горад сёньня пахне
 першым сьнегам і сьвятлом
 гэты дзень стаў днём купаньня
 сьвету – сёньня вас зьвяло
 ты ляціш у белым сьнезе
 не дагнаць тваю душу
 сьнег свой танец з неба зьвесіў
 і праклаў табе шашу
 і знутры зімою поўна
 і паветра як пітво

сьнежны сьветлы векапомны
 сёньня горад – толькі твой

вясна ўжо танчыць
 як шэры жораў –
 трохкутнавокі
 рабі пячору
 і мілы, мілы –
 каці каменьне
 адчуй свой дом
 ува ўласнай жмені
 рабі ахову
 жывымі ценьмі
 сыягамі ветру
 і павуціньня
 і разам з браткай
 тваёй пгчасьлівай
 радзі дзіцятак
 хадзі ў палёву
 лаві ім ежы
 давай ім сілы
 рабі пячору
 мой сьветлы, мілы

хата вакол якой
 высыпяваюць ліўні
 стаіць пасярод зямлі
 па калені ў гліне
 зьвяры пры двары гэтай хаты
 зьябнуць і мокнуць
 і сьлепа паўзуць па гліне
 і выюць самотна
 вялікае сонца
 тут не спыняла вока
 бо гэтае месца загразла
 ў сабе глыбока
 а той што жыве у хаце –
 і цемры досыць
 яна сабе тчэ дажджы
 ды складае ў стосы
 тут самыя сьвежыя
 хмары але сюды
 ніхто не шукае шлях акрамя вады

Ірына БЕЛЬСКАЯ. Наваполацак.

Я хацела адчуць сябе вольнай –
Ты падумаў, што быць хачу богам.
Гэткіх, мілы, як ты, – надта многа,
Гэткіх, любы, як я, – яшчэ болей.

Я ня буду пытацца нічога.
Будзеш ты наракаць на самоту.
Я б хацела даведацца, хто ты,
Ты – хацеў бы адчуць сябе Богам.

Не крычы
Ціхім шэптам шапчы
Для начы
Для начы
Прасачы
Прапачы
Шлях шырокі ўначы
Тут сычы
Крумкачы
І ключы
Ад начы

...Я сьнег люблю яшчэ таму,
Што ён прывёў з сабой зіму.
Скажы, няўжо я вінавата
У тым, што сьнег халаднаваты?
Бо так бывае, не іначай.
І сьнег ня можа стаць гарачым!

...А зрэшты –
добры быў урок,
Калі мне сэрца ён апёк.
(21.01.2008, для сайту)

А сьвятло не ўключай
Апануе адчай
Кухня печыва чай

Так поўня зьяла над Дзьвіною,
Што працінала плынь да дна.
І я была там не адна –
Там вецер яшчэ быў са мною.

І вецер, быццам бы манах,
Шаптаў малітву над Дзьвіною.
Бязьвер'е мне было віною:
Я думала, што ўсё – мана:

Мае небакрылы –
Крылы неба.
Ці крылы – неба.
А небакрылы –
Мае ці неба крылы?

І месяц гэты над Дзьвіною,
І шэпт салодкі давідна
І тое, што я не адна –
Што хтось на беразе са мною.

Ад начы
Да начы
Не маўчы

Мая сьпіна, нібы ў анёла –
Там павінны былі быць крылы.
Але я не анёл, а крылы –
Толькі ў птушак і у анёлаў.

Віталь БЫЛЬ. Нясьвіж-Менск.**СТАРЫ ВАРТАВЫ**

Мы ішлі ля ракі
Па чужых берагах,
Нам сьпявалі шпакі
Пра разбураны гмах,

Што калісьці стаяў
У цясьніне між гор,
Што ня ведаў загаў,
Не імкнуўся да зор.

Шэрым камнем закрыў
 Ен шляхі для дарог,
 І скалу і абрыў
 Ен зацята сьцярог.

Толькі верны ваяр,
 Ланцуговы бульдог,
 Пад усьмешкамі хмар
 Пастарэў-заямог.

Абамшэлі муры,
 Вал засеяў палын,
 І сабака стары
 Ціха дрэмле адзін.

РАЗМОВА З КРАТОМ

Крот, знаёмы мой дзівак,
 Кажа раз: “Здароў, зямляк!”
 “Ну, здароў. Скажы, васпане,
 Гэта што за прывітаньне?”

“Ты давай нырні за мной,
 Пад мурог, пад перагной.
 Там, у мяккім чарназёме,
 У маім радзімым доме

Між каменя, між касьцей
 Часта маю я гасьцей.
 Наясіся лютай злосьці,
 Вашы косьці – нашы госьці.

Ну, заходзь, як прыйдзе час”.
 “Не, брат, лепей ты да нас”.

Барбара чорным фарбавала валасы.
 Барбара чорным
 малявала вусны і пазногці.
 Барбара любіць чорныя сукенкі.
 Барбара –
 чорны надмагільны абеліск
 Гатычнай эры у Вялікім Княстве.
 Ах, Жыгімонт...
 Ты – рэнесансны эма!

МАЕ ВЕРШЫ

“Вам ня смачныя мае вершы?
 Што ж, вы ня першы
 і я ня першы.”

“Мы – дэмакраты.
 Давай без прынукі
 Прагаласуйма, паднімем рукі,

Ажыцьцявім грамадзянскае права!”
 Цётчкі зьлева
 і дзядзечкі справа,
 Хлопцы і дзеўкі, дзяды і бабулі
 Эх, галасуюць, сунуць мне дулі.

Скаляць мне зубы:
 “Што, лузер, аблом?
 Здай балалайку на металалом!”
 Толькі дарэмна!
 Я бачыў скрозь дулі,
 Што да мяне і далоні цягнулі...

Дар’я ВАШКЕВІЧ. Менск.

Фрэдрык Ліндстром

Апошні дзень лета

— А ведаеш, магчыма, гэта апошні дзень лета... — мовіла яна аднойчы, калі яны сядзелі на тэрасе ў праменьнях вячэрняга сонца, а лісьце на дрэвах крыху трывожна шапацела ад лёгкага ветрыку.

І ён ясна зразумеў, што гэта — пачатак нечага такога, да чаго, напэўна, проста трэба прызвычаіцца.

Шоў трэці тыдзень ліпеня, і ён быў рады, што лета толькі пачалося. Ягоны адпачынак распачаўся роўна тры дні таму, і пра апошні дзень лета думаць зусім не хацелася — прынамсі, у бліжэйшы месяц.

Яны абодва былі проста створаныя для таго, каб цешыцца летам. Яны прыклалі столькі намаганьняў, здабываючы гэты адпачынак, і зараз рабілі ўсё мажлівае, каб атрымаць асалоду ад кожнай прыемнай дробязі. Дык ці ж павінны

былі яны марнаваць час, хвалюючыся аб тым, што лета хутка скончыцца? Не! Асабліва ўлічваючы тое, што да канца лета насамрэч заставалася яшчэ шмат тыдняў.

Нейкі час яны сядзелі моўчкі, а потым ён упэўнена сказаў, што яшчэ зусім не канец лета. І вечар працягваўся: гаманіла радыё, кожны з іх чытаў сваю кніжку і, уласна кажучы, не адбывалася нічога асаблівага. Толькі аднойчы побач з іх домам спыніўся сьветла-жоўты “Рэно-Лагуна”, і ў іх запыталіся, як праехаць да нейкага суседа, якога яны ня ведалі.

Яны пілі з тэрмасу каву, елі печыва й мінімум два разы на гадзіну казалі, што кахаюць адно аднаго. Ёнас час ад часу падумаў кінучь няспынна паўтараць фразу “Я цябе кахаю!”, бо гэта ўжо стала надакучлівым і нават трохі падазроным — магло зьявіцца ўражаньне, што за апошнія паўгадзіны здарылася нешта такое, што прымусіла яго перастаць кахаць яе... Гэтая думка ўзьнікла зьянацку і была дужа нечаканай. “Божухна, што са мной такое?! Як жа я без яе?.. Не, так ня можа быць...”

Яму было цяжка нават уявіць сабе сваё жыцьцё без Мікаэлы, яна была ягонай неад’емнай часткай. Іх чакала цудоўная сумесная будучыня, у якой ён рабіў бы іх фотаздымкі і наклеіваў бы іх у альбом... Таму ён вырашыў працягваць паўтараць, што кахае яе, па дзесяць разоў на дзень, інакш яна пачала б думаць, што нешта здарылася.

А нічога ж ня здарылася.

Прынамсі, нічога такога, аб чым бы ён ведаў.

Не, абсалютна нічога ня здарылася і не павінна было здарыцца, бо была сярэдзіна лета, а гэта такі час, калі зусім нічога не адбываецца.

...Міналі дні, так падобныя адзін да аднаго. Ёнас і Мікаэла па чарзе езьдзілі на ровары па марозіва, гародніну, сыраквашу ды вячэрнія газеты. Ёнас гуляў па навакольлі ў стаптаных сандалях, радыё не змаўкала амаль цэлымі днямі і Ёнасу падабалася, што ён ужо шмат песень нават вывучыў на памяць. Аднойчы ў спальні на другім паверсе разьбілася вакно, і Ёнасу давалося ехаць у Нортэль да майстра, які займаўся вырабам шкла. Гэтая вандроўка таксама парадвала Ёнаса.

У астатнім усе дні былі падобныя — дні чарговага цёплага лета напрыканцы дзевяностых. Газеты пісалі, што на іх старонках яшчэ доўга будзе йсьці гаворка пра цёплае лета, а трава ўжо была жоўтая.

Па вечарах Ёнас і Мікаэла гулялі ў карты ды жавалі цягучкі, і навокал была такая цішыня і спакой, што на дрэвах не варушыўся ніводзін лісток. Ракеткі для бадмінтону ўжо былі складзеныя на паліцы ў калідоры, газонакасілка стаяла пад павецьцю і ўвогуле ўсё было ўпарадкавана.

Яны падоўгу шпацыравалі, назіраючы, як наліваюцца каласы, і ўдыхаючы пах пылу й чаканьня, які ўжо зьявіўся ў паветры. А кожную раніцу, калі яны прачыналіся, Мікаэла крыху ўсхвалявана глядзела на Ёнаса ды казалі, што ўжо сёньня, напэўна, дакладна надышоў апошні дзень лета. Пасьля яны доўга ляжалі ды абмяркоўвалі верагоднасьць гэтае падзеі. І зазвычай іх гутарка сканчвалася тым, што Мікаэла пачынала плакаць, тлумачачы гэта тым, што яна дужа шчасьлівая, што яны з Ёнасам разам. А калі якая-небудзь раніца выдавалася дажджлівая і халодная, Мікаэла хацелася бараніць той дзень нават крыху больш, чым іншыя, і Ёнасу гэта падабалася, яму падабалася, як яны пражываюць кожны дзень. Аднойчы Мікаэла сказала, што яна шчасьлівая настолькі, што яшчэ адзін такі цудоўны дзень можа ўжо нават быць лішнім.

Тады яны сабралі кош, паклаўшы туды свае кніжкі, радыё, карты, пледы ды іншыя рэчы, і рушылі на другі бок свайго вялікага вострава. Яны доўга

йшлі па цёплым і нейкім як быццам нерэальным узьбярэжжы, размаўляючы аб тым, якія яны шчасьлівыя, і аб тым, што заўтра, магчыма, наступіць такая золкая ды скрозь мглістая восень, што ты нават перастанеш пазнаваць сябе і адзінае, чаго табе захацаца, — ехаць у горад, скруціцца абаранкам у ложку і не паказваць надвор носу... Аднак калі б так раптам здарылася, Мікаэла і Ёнас з упэўненасьцю змаглі б сказаць, што яны выкарысталі свой апошні летні дзень найлепшым чынам.

— Я цябе кахаю, — кажа ён.

— І я кахаю цябе, — адказвае яна.

І пасья яны абодва думаюць, як жа моцна яны адно аднаго кахаюць і як гэта добра.

Па дарозе назад яны дзівіліся на захад сонца і на поле, якое зусім нядаўна ўбралі. На тэлефонных правадах гуртаваліся птушкі, і ў паветры ўжо адчуваўся той асаблівы лёгкі неспакой, хаця ўсё па-ранейшаму было цудоўна. Яна мацней сьціснула ягоную руку, як быццам наперадзе іх чакала нейкае выпрабаваньне. Голас яе задрыжэў.

Увечары яны смажылі курыцу-грыль і гутарылі пра тое, як важна берагчы лета і цаніць кожнае яго імгненьне. І яшчэ пра тое, што, напэўна, ніхто так ня варты добрага лета, як яны, якія столькі перажывалі і ледзь ня цэлую зіму змагаліся за права атрымаць водпуск менавіта ў гэты час, каб з асалодай пражыць летуценнае ды караценькае лецеўка. А заўтра ж ужо, напэўна, надыдзе восень, і жыцьцё зноў ператворыцца ў бясконцы шэраг будняў...

Але наступны дзень быў гэтакім жа цёплым, як і папярэдні. На двары стаяла толькі дзевятнаццатага жніўня, і нават птушкі пакуль не зьбіраліся ляцець на поўдзень. Калі праз тыдзень, выпраўляючыся ў горад, Ёнас і Мікаэла пакідалі сваё лецішча, было такое адчуваньне, што лета зараз у самым разгары: зноўку пачалі квітнець ружы, пасья перыядычных начных дажджоў усё зазеленела й набрыняла сьвежасьцю. Увогуле, каб не духмяныя яблыкі, якія паўсюль ляжалі ў траве, можна было б сказаць, што лета толькі пачалося.

Калі ў адзін з вераснёвых выходных Ёнас вярнуўся на лецішча, каб адключыць у сваім дамку ваду і зачыніць яго на зіму, надвор'е па-ранейшаму было цёплым, і суседскія дзеці нават купаліся.

...І ўжо не выклікала крыўды, а проста падавалася трохі дзіўным тое, што доўгачаканы апошні дзень лета так і не надышоў — той дзень, які яны так хацелі перажыць разам, падзяліўшы пароўну ягоныя смутак і журбу.

Пераклад са шведскай мовы.

Наталья ДАВЫДОЎСКАЯ. Менск.

Герман Гесэ

Пераўтварэньні Піктара

Піктар увайшоў у Рай і апынуўся перад дрэвам, якое было адначасова Мужчынам і Жанчынай. Ён з пашанай павітаў дрэва і запытаўся: “Ты – Дрэва Жыцьця?” Аднак, калі замест Дрэва захацела адказаць зьмяя, Піктар павярнуўся і пайшоў далей. Ён глядзеў на ўсе вочы, усё так падабалася яму. Чуцьцё падказвала, што ён апынуўся на Радзіме, каля Крыніцы Жыцьця.

І зноў убачыў ён дрэва, якое было адначасова Сонцам і Месяцам.

Сказаў Піктар: “Ты – Дрэва Жыцьця?”

Сонца кіўнула і засьмяялася, Месяц кіўнуў і заўсьміхаўся.

Найдзівосьнейшыя кветкі пазіралі на яго, зьзялі самымі рознымі фарбамі,

мелі самыя розныя вочы і твары. Адны ківалі і смяяліся, другія ківалі і ўсьміхаліся, іншыя не ківалі і не ўсьміхаліся: яны захмялела маўчалі, у саміх сабе патаналі, уласным водарам сябе ап’янялі. Адна сьпявала ліловую песьню, другая сьпявала цёмна-сінюю калыханку. У адной з кветак былі вялікія блакітныя вочы, а іншая нагадвала яму пра першае каханьне. Тая пахла садам дзяцінства, яе салодкі водар гучаў, нібы голас маці. Адна кветка засьмяялася і ўкалола яго чырвоным выгнутым языком. Ён лізнуў гэтую кветку і адчуў моцны і дзікі смак, смак Гарца і мёду, а яшчэ – жаночага пацалунку.

Сярод усіх гэтых кветак стаяў Піктар, поўны тугі і трывожнай радасьці. Яго сэрца, бы зvon, білася моцна, білася гучна, яно гарэла патаемным, дзівосным прадчуваньнем здзяйсненьня сваёй шчымлівай прагі.

Вось Піктар убачыў – птушка сядзіць, у зялёнай траве сядзіць і перыйкамі блішчыць, усімі фарбамі, здавалася, прыгожая птушка іскрыць. Ён прыгожую яркую птушку спытаў: “О птушка, дзе ж шчасьце?” “Шчасьце, -- сказала прыгожая птушка і засьмяялася. – Шчасьце ёсьць паўсюль, мой дружа: у гарах і ў лузе, у камені і ў ружы.”

Прамовіўшы гэта, радасная птушка распушыла перайкі, шыяй павярнула, хвосцікам кінула, вокам міргнула, засьмяялася зноў і замерла нерухомая, ціха сядзела ў траве, аж глянё: птушка стала яркай кветкай, крылы – лісьцем, кіпцюркі – шыпамі. У фарбаў пераліве, у танцы імклівым стала расьлінай. Зьдзіўлена пазіраў Піктар.

І адразу ж птушка-кветка заварушыла пялёсткамі, здаволіўшыся ўжо вобразам кветкі, шыпы зьніклі, яна лёгка ўзнялася, павольна ўгору ўзвілься і стала бліскучым матыльком, што трапятаў у паветры, бязважкі, імклівы, з абліччам шчаслівым.

Аднак новы матылёк, радасны, яркі птушка-кветка-матылёк, што сьветла іскрыўся і лётаў вакол здзіўленага Піктара, бліснуў на сонцы, мякка, нібы сьняжынка, апусціўся на зямлю, сеў каля Піктаравых ног, пяшчотна ўздыхнуў, узмахнуў аksamітнымі крыльцамі і пераўтварыўся ў рознакаляровы каштоўны камень, з кантаў якога выпраменьвалася чырвонае сьвятло. Чароўна сьвяціўся з зялёнай травы, сьветла, як сьвяточны звон, чырвоны каштоўны камень. Аднак яго радзіма, зямныя нетры, клікала яго, ён хутка зьмяншаўся і вось-вось мог зусім зьнікнуць.

І Піктар, натхнёны невядомай сілай, схапіў таямнічы каменьчык, паднёс да вачэй, з захапленьнем узіраючыся ў яго магічнае сьвятло, якое выпраменьвала прама ў сэрца абяцаньне ўсіх асладаў і радасьцей.

Раптам галінку сухога дрэва абвіла зьмяя і прашыпела яму на вуха: “Каменьчык пераўтварыць цябе, у што пажадаеш. Хутчэй скажы яму, чаго ты хочаш, пакуль ня позна!” Піктар, спалохаўшыся, што страціць сваё шчасьце, хутка вымавіў патрэбныя словы і пераўтварыўся ў дрэва. Раней час ад часу ён хацеў стаць дрэвам, бо дрэвы падаваліся яму поўнымі спакою, сілы і велічы.

Піктар стаў дрэвам. Ён урос каранямі ў глебу, вершалінай цягнуўся ў неба, з яго цела вырасьлі лісьце і галіны. Ён быў вельмі шчаслівы. Усмоктаўся прагнымі каранямі ў халаднаватыя зямныя нетры і шумеў лістотай у высокім блакіце. У яго кары пасяліліся жукі, каля камля жылі заяц і вожык, у галінах – птушкі.

Дрэва Піктар быў задаволены і не лічыў, колькі мінула год. Сплыло вельмі шмат часу, перш чым ён здагадаўся, што ягонае шчасьце ня поўнае. Ён павольна вучыўся глядзець вачыма дрэва, а калі нарэшце змог бачыць, вельмі засмуціўся.

Ён убачыў, што ўсе райскія істоты вельмі хутка пераўтвараліся, гэта была адзіная чарадзейная плынь Вечнага Пераўтварэньня. Кветка рабілася перлінай,

а затым узьлятала іскрыстай птушкай. Вось каля Піктара адно з дрэваў раптоўна зьнікла: расьцяклося празрыстай крыніцай, затым кракадзілам паплыло ў вадзіцы, імкнула свабодна й бясконца да сьветлага сонца, да новых ведаў радаснай рыбкай сплывала, у кожнай форме новую гульню пачынала. Сланы апраналі сукенкі камянёў, жырафы прымалі абліччы кветак.

Але ён сам, дрэва Піктар, заўсёды заставаўся тым самым, ня меў здольнасьці пераўтварацца. Ад гэтага ўсьведамленьня ён страціў сваё шчасьце і пачаў старэць, ягоная постаць набыла той стомлены, сур'ёзны і пануры выгляд, які можна бачыць у многіх старых дрэваў. Зрэшты, тое самае адбываецца з канём, птушкай, чалавекам ды ўсімі іншымі істотамі, калі яны не валодаюць дарам пераўтварэньня: час асуджае іх на самоту і заняпад, разбурае іхнюю прыгажосць.

Ды аднойчы ў Рай забегла маладая дзяўчына, сьветлавалася, у блакітнай сукенцы. Сьпяваючы і танцуючы, прабягала прыгажуня пад дрэвамі. Яна зусім яшчэ ня думала пра тое, каб авалодаць дарам пераўтварэньня.

Разумныя малпачкі ўсьміхаліся ёй усьлед, кусты пяшчотна краналі яе сваімі вусікамі, дрэвы кідалі ёй кветкі, арэхі, яблыкі, але яна нічога гэтага не заўважала.

Калі дрэва Піктар убачыў дзяўчыну, яго ахапіла такая туга, такая прага шчасьця, якой ён яшчэ ніколі не адчуваў. І разам з тым глыбокі роздум напоўніў яго, нібыта сама кроў клікала: “Адумайся! Згадай у гэтую хвіліну сваё жыцьцё, адшукай сэнс, інакш будзе занадта позна і да цябе ніколі ўжо ня прыйдзе шчасьце”. І ён пачуў. Ён успомніў сваё паходжаньне, свае чалавечыя гады, прыход у Рай і асабліва тое імгненьне, калі трымаў у руках чарадзейны камень. У той час было магчымым любое пераўтварэньне, жыцьцё тады віравала ў ім, як ніколі! Ён згадаў птушку, што засьмяялася тады, і дрэва з Сонцам і Месяцам; ён пачаў здагадвацца, што ў той момант выпусьціў нешта з-пад увагі, пра нешта забыўся, і што парада зьмяі была нядобрай.

Дзяўчына пачула шум у лістоце дрэва Піктара, паглядзела на яго, натхнёная раптоўным памкненьнем сэрца; новыя думкі, новыя жаданьні, новыя мары заварушыліся ў яе душы. Прыцягнутая неведомай сілай, яна спынілася пад дрэвам. Такім самотным падалося яно ёй, самотным і сумным, але прыгожым, мілым і высакародным у сваёй маўклівай тузе; чароўна гучала ёй песьня ціхага шэпту вершаліны. Яна прытулілася да шурпатага камля, адчула, як глыбока ўздыхнула дрэва, і той самы ўздых адчула ва ўласным сэрцы. Надзвычай балюча білася сэрца, на неба яе душы набеглі хмары, павольна пацяклі з вачэй цяжкія сьлёзы. Што гэта? Чаму трэба так пакутаваць? Чаму так прагне сэрца выскачыць з грудзей і зьліцца з ім, увайсці ў яго, у гэтага прыўкраснага самотніка?

Дрэва ціха задрыжала ад самых каранёў, ахоплене раптоўнай прагай адзінства, сабрала разам усе свае жыцьцёвыя сілы і памкнула іх насустрач дзяўчыне. Ах, зьмяя падманула яго, ён назаўжды асуджаны заставацца дрэвам! О, якім сьляпым, якім легкадумным ён быў! Няўжо ён нічога ня ведаў, няўжо настолькі чужой была яму таямніца жыцьця? Не, ужо тады ён нешта цьмяна адчуваў і прадбачыў, – ах! з тугою і глыбокім разуменьнем успомніў ён зараз дрэва, якое складалася з Мужчыны і Жанчыны!

Вось птушка прыляцела, птушка зялёна-чырвоная, сьмелая і чароўная прыляцела, і Піктар замёр зьнямела. Дзяўчына бачыла, як яна ляцела, як выпусьціла нешта з дзьобы, тое нешта сьвяціла, бы кроў, бы пякучы агонь, упала ў зялёныя травы, з тых траваў так вабна гукала, так клікала чырванью промняў, што дзяўчына нахілілася і схапіла чырвань. Гэта быў каштоўны камень, гранат, і цемры не магло быць там, дзе ён зьяўляўся.

Ледзь пасыпела дзяўчына ўзяць камень сваімі белымі рукамі, як адразу ж здзейснілася жаданьне, што перапаўняла яе сэрца. Прыгажуня пахіснулася, упала ўніз і стала з дрэвам адзіным цэлым, выцягнулася з яго камля новай моцнай галінкай, імкліва падалася ўвысь.

І вось усё было добра, сьвет упарадкаваўся, нарэшце быў знойдзены Рай. Піктар ня быў больш старым панурым дрэвам, ён гучна сьпяваў: “Пікторыя! Вікторыя!”

Ён перарадзіўся. І таму, што гэтым разам ён авалодаў правільным, вечным пераўтварэньнем, таму, што быў зараз не паловай, а цэлым, ён увесь час зьмяняўся, колькі хацеў. Назаўсёды цякла ў яго крыві чарадзейная плынь станаўленьня, навечна быў ён часткай няспыннай жыцьцядайнай творчасці.

Ён быў касуляй, быў рыбай, быў чалавекам і зьмяёй, хмарай і птушкай. Аднак ва ўсіх абліччах быў ён цэлым, парай, меў у сабе Сонца і Месяц, Мужчыну і Жанчыну, цёк праз краіны рэкамі-блізьнятамі, паўставаў у небе двайною зоркай.

Пераклад з нямецкай мовы.

Іна ЗАКІНА. Магілёў.

* * *

послушай, господи, я сегодня в неадекват. а небо вертится, прет из дырявых туч. и он, ты знаешь, объятие лишь в обхвате, и мой рост на цыпочках в высоту. и он, ты знаешь, смотрит чуть-чуть устало глазами, отдающими в желтизну. не видя, что вот я была – и меня не стало, будто небесный бык со скамьи слизнул. и он мусолит струны своей гитары, а я его имя катаю на языке. он смеется, шутит, что он мол старый, сонный лучик лова на дырявый кед. он такой угловатый, совсем нелепый, хочется ближе к сердцу его прижать. знаешь, я уезжаю надолго летом, и в первый раз не хочется уезжать. я пишу не стихи, так, совсем объедки, ранние недоношенные слова. знаешь, меня накрывает довольно редко диким желанием просто поцеловать. и он застрял в подреберье жарким комом, чем-то теплым в венах теперь бежит. иногда мне кажется – не знакомы, иногда – что знаю его всю жизнь. и он ты знаешь, знаешь... ты – всекакой-то – из своих безоблачных небеси видишь, как он дышит – совсем спокойно. и как я – из всех своих детских сил? что я тут слова-то мечу как бисер. там же сверху видно, ты все просек. слушай, видишь, как он там – зае...сь все? просто страшно – страшно мне, вот и все.

небо в вечерней дымке устало тает,

я иду, не думая ни о чем.

господи, пусть он это не прочтает.

господи, хоть бы он это все прочел.

* * *

я тут злюсь, колю словами и восклицательными.

не оборачиваюсь, не отзываюсь – я не могу.

как будто что-то проходит – не мимо, но по касательной,

то есть едва касаясь дыханьем губ.

и это не о том, сколько в тебя впихнется моих уйди, сколько ты вместишь ненужных противоречий. просто я сижусь, и утро ложится плащом на плечи, и

этот город завьюжен, устал и дик. неприручен и неласков и смотрит гордо, я ежусь в стылой утренней пустоте, у всех работа, скоро праздник и дел по горло. а я тут разваливаюсь на тысячи запчастей.

я тут щурюсь, хмурюсь, ворчу и ною, разрываюсь, трачу деньги на блажь и чушь. быстрее бы уже чистый, блестящий новый до которого осталось всего чуть-чуть. у меня желаний – на два состава, сотня маленьких дурацких моих подай. и голос звенит то колокольчиками, то сталью, как будто кто-то то отпускает, то жмет педаль.

и я хочу себе свитер и рукавицы, конфеты, чтоб ночью лопать их втихаря, и жить – чтоб хотелось не напиться и удавиться, не так – как утром первого января. а чтобы как перед боем – курантов боем, стуком, степом, гулко отбивающимся в груди. чтобы каждый день – не еще один из обоймы, а хэнд-мэйдовский, не похожий ни на один.

я хочу мандаринов и апельсинов, и сидеть на кухне со всеми, кто... чтобы все, кого я люблю даже слишком сильно, были счастливы и любимы еще лет сто. еще я хочу себе яхту, автомобили, два мне на фиг ненужных особняка, и еще чтоб меня любили. да, чтоб любили, проводили ладонью вдоль каждого позвонка.

а пока я буду загадывать, жечь бумажки,
пить шампанское и засыпать в потеплевшем доме.
меня рассмотрят, занесут в компьютер и одомашнят,
выдав мне билет до твоих ладоней.

* * *

кажется, скоро все разорвется, лопнет, и волной ударит, плеснет за борт. и мне не хватит букв ли, звенящих нот ли, чтобы удержать тебя в хилой лодке от этой темной темени под тобой. и мне не хватит теплых моих лопаток, загоревших плеч и усталых ног, этих нагретых солнцем коротких патлов, этих вот камней, от воды покатых, чтобы спасти все то, что идет на дно. мне не хватит губ ли, босых ладоней, чаек, альбатросов и звезд морских, чтоб тебя достать из твоих бездний, чтоб не потерять тебя под водою, чтоб самой не сдохнуть здесь от тоски. в этом чебуречьем текучем рае, в полотенцах, зонтиках и кругах, если ты не убит, то хотя бы ранен. ну а я немножечко умираю и тону от судороги в ногах.

лучше (если все разорвется, лопнет, с ног сшибет, повалит, устроит бунт) я тебя поцелую в усталый лоб твой. в эпицентр всех твоих гроз и бурь.

и, смеясь, слегка прикушу губу.

* * *

как-то недели несутся – шальные кони.
вроде бы только заснула – уже встаю.
кот уютно ложится на подоконник --
слушает, как снежинки ему поют.
я звеню, и цокаю каблуками,
хохочу спрятавшись в воротник.
и никакая я не Герда, а вы не Каи,
зима горит разруганными щеками,
рассмейтесь и выньте льдинки из-под ресниц.

вы такие сумрачные, аж тошно,
ткни вас пальцем – разрыдаетесь в тот же миг.
а можно ведь – неистово, суматошно,
так, чтоб ветер хлопал распахнутыми дверьми.
тут ведь – снежинки падают на ладошки
и в них же умещается целый мир.
и пусть обижают, недослушивают, ругают,
так, что хоть губы закусывай до крови,
только снег все равно искрится под сапогами
и прячется в шершавости рукавиц.
только Дашка смеется легко и просто,
втирает что-то, не закрывая рта,
и в небе мерцает звезд ледяная россыпь,
и чертовски не хочется вырастать.

* * *

я не хочу жалеть о сделанном и несделанном. все окей, все супер – а как еще? неужели ты ждал, что я стану рыдать неделями, просыпаться в страхе по понедельникам, растирая слезы по глади щек? кот на груди свернулся урчащим бубликом, тычется мокрым носом в мое лицо. все сложилось, смешалось как в кубик-Рубике. просто мне надоело играть на публику – могу же я быть счастливой в конце концов? я болею – таблетки лежат на столике. мы с котом просыпаемся только в три. я мечтаю, я сочиняю свою историю, чтобы заполнить хоть чем-нибудь то, пустое – дырочку подсердечную – изнутри. я почти как Высоцкий – хриплю по-страшному, кот от страха спину свою – в дугу. и не надо меня жалеть, и не надо спрашивать. я не кашляю, нет, не кашляю. я – выкашливаю. я тебя выкашливаю как могу. сплю. мне снится небо в кровавых росчерках. я лечу – а значит опять расту. я тебя выплевываю кусочками. выгибаюсь до боли своей височечной. набираю нужную высоту. в комнате пахнет ремонтом и – чуть – лекарствами, а еще бездельем и крепким сном. я сегодня не властвую и не царствую. сегодня я хочу побыть просто ласковой – летним морем, близкой уже весной. мне теперь без тебя как-то очень солнечно. знаешь, я не ждала, что все будет – так. я разложила чувства свои по полочкам. я теперь ничья – так берите, пользуйтесь. я научилась прощать. а еще – летать.

* * *

барабанной дробью, негнушимися коленями, ранней, зарождающейся листвой, душа бежит нестреноженными оленями и небо смеется, видя тебя насквозь. и волосы, подсвеченные закатами, радостно трепыхаются на ветру, и эти вот предплечья слегка покатые отливают медью горячих труб. и летне-летне пахнет в усталом поезде, и солнце кувыркается над водой. и я живу в каком-то безумном поиске, в радости, насыпанной на ладонь. и нежность наполняет – как лист признанием – брызжет из-под выгоревших ресниц. и солнце бьется алым слепящим знаменем, на, попробуй воду в него плесни. и мир сужается до улыбки твоей сияющей, загорелых, рвущихся облаков. а по спине проползает палящим ящером солнце, целуя каждый из позвонков.

и знаешь, эта радость моя щемящая, и нежность без оттенков ненужной лжи, это вот безумное настоящее, осенью будут спать в уютных ящиках, чтобы летом выбраться и ожить.

* * *

господи, как ты сделал его – такого, что его не возможно не обождать? которому не нужны все твои подковы, чтобы удачу с легкостью удержать. которому не хватит всей жизни даже, чтоб нажиться, насытиться и устать. которого знает каждый и любит – каждый. который бесконечно меня достал. господи, как ты сделал его – такого: половинкой, частью моей души? таким обворожительно бестолковым, кто знает, как легко меня рассмешить. господи, как ты сделал его из плоти, светлого как облачко в небесах? как ты сшил из этих его лохмотьев такие алые безумные паруса, что они пылают на глади синей ярче чем костер или даже нимб. господи, сделай меня – хоть немножко сильной, чтобы я успевала бежать за ним. господи, как ты сделал его – нарочно? или выдал экспромтом в подарок мне? как он получился таким хорошим, что ему невозможно ответить “нет”? как он получился таким любимым, что без него не ладится ничего?

господи, ну пожалуйста, помоги мне. научи меня, как мне любить его.

* * *

и пока она так радостно улыбается и веснушчатый носом тычется между плеч даже думать не смей от нее избавиться и не смей не думать как уберечь. и пока она поет тебе что-то светлое и всегда вперед и всегда бегом ты встречай ее закатами и рассветами и травой стелись под ее ногой. и пока она болтает о всяких разностях, теплой своей ладонью тебя держа. замирай от тихой щемящей радости резко ее к широкой груди прижав. и пока она живет так что всем нам завидно, наслаждаясь яркой своей весной, ты давай готовься к своим экзаменам и пиши ей нежности перед сном. и когда она посмотрит и чуть прищурится, завернувшись по уши в теплый плед. ты поймешь как ловко она прищучила и тебя поймала в свой светлый плен. и поймешь, что делать-то больше нечего, некуда сбегать или уходить. что не оперируется, не лечится то, что рвется бабочками в груди, то, что так трепещет и так щекочется, смехом льется с тонких и теплых губ. и пока вам радостно с ней хохочется, крепко обнимается на бегу.

ваше счастье светлое не закончится, как не закончатся камни на берегу.

Кацярына ЗЫКАВА. Менск.

* * *

.там солнце. клеш
из язы ков
и алых полостей.
а женщины сплошь
из коф
ейной гущи. их волосы
цвета пещеры и свёклы
ночью
танцуют. под музыку
способную выбить стёкла
или сломать позвоночник
мир
раздет. на ритм.

в омут до пустынь
вечный лоскут лета
у женщин кастанье ты
из рёбер влюбленных мужчин.

ПРО ВРЕМЯ

рыб ам пора нерестись
это к погоде вроде
терять чешую и слизь
в околоплодной воде

мои уютюжки вжиквжиквжик
раздражители мятого

на лавочке в Улан-Баторе
новая пропасть во ржи

я через ще
ли из гипса
вижу изгибы
Ганг а
времени нет вооб ще
время теперь пропаганда.

время ползло себе швами и яма
ми вверх – вниз
и вдруг чешуями
покрылись её ноги и срослись
точно ство
л точно попа и санки

одиноче ство
это когда ты

единственная*-в-мире-русалка

ПРО ВОДУ

а под водой водоро сли
и рыбы с глазами-сли
вами. и всё как-то слышно слиш
ком (вода проводит звук
и) и рыбы с глазами-вишнями
едят у меня из рук.
и если в сену кри ча
ть слышно до сыктывкаров

поэтому каждое утро я бормочу
вам что-то важное в ча
й. и мой нос блестит от пара.

Л. чувствует: что-то разрушил
но только не помнит что
поэтому на всякий случай
скупает бинты скотч гвозди клей
бетон адвоката валерьяну в корнях
и аналгин (на случай если
разрушены зубы)

а М. понял что влюбился
но только не помнит в кого
поэтому на всякий пожарный
дарит цветы К.
приносит зарплату Н.
везет к ветеринару собаку Л.
и ест в ресторации
постные блинчики с Ж. Т. и С.

а Ш. уверен что это ошибка
и никакой он не Ш.
а самый настоящий Р.
и он едет-едет-едет туда
где всё его настоящее
но только не помнит куда
поэтому периодически
попадает в милицию
майями театр вытрезвитель
и сыктывкар

я вроде во сне.
темнят параллели по клеткам.
я не в родстве со все
ми четырьмя направленьями света.
по капи
лярам течет духота.
а маленькие окапи
учатся хохотать.
нам бы с тобой молока
пока
блюдца похожи на кру
глые пло
щаци.
мир будет бесконечно пло
х, если исчезнут грусти.
и лошади.

женщина купившая телячье сердце
вернитесь
вы забыли телячьи нежности
мужчина забывший на прилавке
всё что у него есть
вернитесь
чтобы посмотреть что это
унес кто-то другой

котики мы специально
забыли для вас сосиски
и вернулись
чтобы забыть вам еще немножко

о том что случается часто*
в ванне вате скатерти
в утробе на трапе у рта
банке из-под молока или йогурта
в каждой третьей разрушено сти
пестрых платках старушек сти
хах или в гипсе листве
во сне или прачечной
и даже прячась
в комнате пуговице сапоге слоге
в чужой кровати
в теле светлячка
в сотом автобусе
в ходе следствия
в непрерывной ступенчатости
каждой уважающей себя лестницы
в пластике

палате
мятом платье
из ананасовых шкурок
в носилках в часах
на башне в шнурке
между грибов
зубьев и тигров
за щекой завесой занавесом
из стеклянных трубок.
на первой полосе трупа
вчерашних газет.
в безветренном
в беременных поездах
колбах субтропиках
проводах полках
на потолках
чьей-то зеленой комнаты
в самой широкой из длин
на бульваре и в се
рдце монро мэрилин
ты вдруг очнешься
и скажешь
огосподичтоздесьделаю

Алена КАРП. Карэлічы.

Зьяканы гадзіньнік. Згвалчаны мроі.
Вочы парэзаліся аб сонца.
Дзень пачынаецца са звычайнай героікі
дробных змаганьняў, пранікненьня ў соцыум.
Зноў на абцасы і крочыць у горад
незалежных прасьпектаў і пляцаў волі.
Тут усё магчыма, а на чым забарона,
пазначана белым і чырвоным колерам.

Калі б усе звар'яцелі раптам, у адначасьсе,
то ніхто б не заўважыў, што толькі я -- сапраўдная дурніца.
Я зьбяру свае думкі, выберу месца на могільках і (хай яно лясьне!)
іх пахаваю, пакінуўшы назаўжды таямніцай.
Я спалю сваю памяць, бо стамілася. Хай ёй іншыя вераць.
А на попеле станчу -- сцэна з існага толькі ўва мне тэатра.
Толькі б, толькі б ня бачыць, ня чуць, ня ведаць,
толькі б, толькі б НЯ ДУМАЦЬ, якое яно -- ЗАЎТРА.

Дакладна нешта ня тое робіцца,
забылася на спатканьне трыццаць другога.
Таму аб'яўляю год цьвярозасьці.
Нічога сьпіртнога, акрамя грогу --
цудоўнага сродку вылечыць горла
і звузіць прастору, ўцячы ад расейшчыны.
Чакаю званка ад сьвятога Міколы,
сама сябе закалыхваю вершамі

Ігар КУЛІКОЎ. Менск.

Яно карыстаецца толькі трамваямі і любіць у подумках біцца аб сьцены,
збірацца на дахах птушынымі зграямі і рэзаць падручнымі сродкамі вены,

глядзець у вакно цераз сырныя дзірачкі, нагбом распушчальнае піць ка-
пучына, самлець калі нехта засмокча пад лыжачкай і выпакцаць плінтусы
адрэналінам.

Раз-пораз яно западае ў апатыю, зусім забывае плаціць за кватэру, і пільным
суседзям яго грубаватае маўчаньне закладвае вушы і дзьверы.

Яно ж, прымасьціўшыся на падаконьніку са шклянкай гарбаты і ўчорашнім
хлебам, наўмысна падобніцца да апалоніка, што плавае па вадасховішчы неба.

Яго рай існуе за кошт тэлевізара з трамвайнаю шыбай на мейсцы экрана і
жывіцца тым, што ня ўмее утрыраваць, і дыхае цішай схаванай у ваньне.

Яно карыстаецца толькі запалкамі і паліць L&M ды сямейныя фота. Яго-
ным пакоем даўно трызньняць сталкеры, сьпецслужбы і цэнтры касьмічных
палётаў.

Іх дрэвы расьлі дагары каранямі і пахлі фламастэрамі ды пластылінамі.
Яны хадзілі на неба няходжанымі шляхамі, збіраліся ў лужыны й гінулі пад
машынамі.

А потым вылежваліся тыднямі ў коме па спальных раёнах, забруджаных
іхнімі ўчорамі, сядзелі на ўспамінах, жывіліся толькі бромам і не адчынялі
нікому, каб не сустрэцца з зорамі.

Але не зважаючы на ўсе захады засьцярогі, зямля іх губляла бяз права на
рэанімацыю – ад іхніх маленькіх трупікаў ламіліся моргі і людзі прыходзілі на
суботнікі і масавыя крэмацыі.

Іх прах, гарачы, як сьвежыя боханы хлеба, выпарваўся адусюль, куды яны не
змяшчаліся, і ўгнойваў сабою хворае на даросласьць неба, вызваляючы хмары
ад здачы аналізаў на іх прысутнасьць.

Яны адшукалі сябе выпадкова – у нейкім там відзе грамадскага транспарту. Яна не прамовіла яму ані слова, а ён не спытаўся ейнага пашпарту – абое чыталі з вачэй і апоеды Сартра.

І справам прыйшлося цярпець адкладу, а ўсім законам – даць некалькі трэшчын. Яны выйшлі разам каля батанічнага саду ў сталіцы Францый альбо Нямеччын. Цяперака – утраіх і ўжо навечна.

Яны вандравалі зямлёй і небам, начавалі пад дрэвамі ці ў жытнім полі, сьпявалі гадзінамі мантры, і водар хлеба ім зносіў дах і нават столі – і яны распускаліся, губляючыся ў навакольлі.

Апошняга разу іх бачылі дзесьці справа, наводшыбе мітусьні, за цэнямі хмарачосаў. Яна пускала караблікі ў вясновых канавах, а ён заплятаў ёй праменьне ў косы – па пояс у сонцы, шчасьлівай і босай...

Камусьці карцела пазбыцца сябе, і ён увесь час забываў сябе дзесьці, драмаў у трамваях, хадзіў ў КДБ, актыўна удзельнічаў у масавых шэсьцях.

Ён быў апантаны г. д. і г. п., амаль не бываў у сябе на кватэры – усё прападаў за апошнімі КПП бяз вестак, бяз грошай і запасных батарэек.

Камусьці прыемніўся гул правадоў, усход за вакном чарговай папуткі, пранізьлівы трэск, калі клін журавоў у неба ўгрызаўся каторыя суткі.

Аднойчы згубіўшыся за кальцавой, ён бачыў, як дыхаюць дрэвы і кветкі, а потым сядзеў пад мостам і наркатой, курыў і знікаў у воблаку цыгарэты.

Ён жыў у краіне кастрычніка і заўсёды зламаных замкоў на гарышчах, дзе хтосьці хаваўся, карміў галубоў, услухваўся ў цемрыва, проймы і іншае.

Яму так карцела пазбыцца сябе, і ён забываў на сябе ды кар’еру й выходзіў на трасу, якая вяла ў Тыбет, – у пошуках іх: Надзеі, Любові й Веры...

Калі яна была дзіцем, яна не хадзіла ў школу, хоць тая была пад бокам: дванаццаць паверхаў долу. Яна давярала больш сэрцу і гушчы татавай кавы і, можа, расказам суседа – вандроўніка дзядзі Славы.

Яна багоміла кашу і хлеб, намазаны сырам; спала ў любы зручны момант – лятала сьпецрэйсамі ў вырай. І нават ужо дарослай, кінупшы некалькі інстытутаў, яна часьцяком засынала ў ложку нераспанутай ды абутай.

Яна ездзіла толькі ікарусамі і шукала свайго ікара. Яна так любіла жыцьцё, што наўмысна жадала сансары, і таму больш сьмяялася й рэгулёва тырчэла, чым займалася ёгай ці зьмярцьвеньнем уласнага цела.

І здавалася ёй, што чакры – зусім як другое дыханьне: адкрываюцца не заўсёды, але заўжды нечакана. А жыцьцё, яго, як ні пніся, не зрабіць стэрыльным, бо ўсе людзі падобныя да Ісуса – толькі з розных фільмаў.

У ейных вачох няможна сесьці на мель альбо напароцца кармой на льдзіну. Ты проста ідзеш на дно воддаль усіх зямель з надзеяй знайсці сваю Атлантыду.

Гавораць, што стуль няма дарогі назад, а новапрыбылых паяць кефірам. І ты распускаешся, быццам бы рафінад, губляючы раптам арыенціры.

І гэта нічога, што бракуе O_2 , што словы раздушвае ціск атмасферы. Твой лёс неадольна выпівае цябе да дна, і ты ўспываеш як рыба, якая ідзе на нераст.

Учора на ўроку яму казалі, што зямля насамрэч мае форму шышкі і космас напоўнены ейным электрамагнітным пылком. Ён зьесьць, сьцяўшы зубы, усе неабходныя лыжкі, калі маці зводзіць яго ў выходныя на касмадром.

Ён болей ніколі ня будзе тузаць дзяўчынак за дрэды ў школе і крэмаць агідныя вершыкі на рабочым сталe. Ён будзе заўсёды выносіць сьмецьце і з ранаў ня зьлізваць солі – каб толькі знайсці свайго лётчыка ды шпарчэй пасталець.

А потым (дзесьці на першым курсе), пачуўшы зноўку кліч храмасомаў, ён сядзе сур'ёзна на клей, парэжа на кубікі вены альбо скінецца з даха, уцякаючы з дому – і там, у бязважкасьці, на граніцы дзвюх абласцей, ён стрэне яе і выйдзе нарэшце з комы ў адкрыты космас.

Закіньма ўсё на сьвеце – у твой і мой рукзак, а мо пройдзем на лыжах усе на сьвеце тэсты. Мы зможам зьліцца з небам, калі ўпадзём няўзнак. Прынамсі ж увянчаем сабою эверэсты.

Ты ўвойдзеш антыцелам у плынь маёй крыві – скрозь сонечныя голкі, праз кропельніцу рынаў, і зьнімеш нас нарэшце з уліку мітусьні, бо ўсё ў тваіх руках, бо ўсё ў маіх судзінах.

Я выйду на арбіту тваіх зямных вачэй альбо згублюся ў космасе тваіх бяскрайніх зрэнак, дзе Млечны шлях ня белы, а жоўты, як алей, і зоркі колюцца і пахнуць сьвежым сенам.

Забудзьмасы на процьму пражытых колісь дзён і кілават-гадзінаў былых разлук і здрадаў. Цяперака мы бачым адзін супольны сон і грэемся адной электрапліткай... чорнай чакаляды.

Ніхто не гуляў па вуліцах голым, бо гэтым нікога цяпер не здзівіць. Ніхто не прагульваў заняткаў у школе і знаў на зубок (малочны) сталіцы ўсіх антлантыд.

Ніхто не рабіў кругоў на палянах, ня гойсаў бяз флікера ўздоўж цеплатрас і рэдка сядзеў на калёсах і ў ваннах, каб часта бываць на прыродзе й вяртаць у яе вуглякіслы газ.

Ніхто не маніўся ствараць рыбы з ботаў, а ўночы ня гнаў ад сябе матылькоў, што праглі лізнуць ёдаванага поту з нямытае тыднямі скуры ва ўмовах рыэліці-шоў.

Ніхто, як Ісус, не хадзіў па цунамі, і зубы ня чысьціў штورانіцы з левай рукі. А неяк нікога ня бачылі ў краме, што ўсіх абурыла да самых глыбіняў прамой кішкі.

І сталі пляткарыць, нібыта ніхто не існуе, нібыта ня выйграў ніхто ў спортлато, нібыта ня сьлед узгадваць нікога “всуе”, а то ўваскрэсьне... Хто ведае? Аніхто.

Калі штосьці губляе сябе ў трох пакоях, зьнікае бяз вестак ці топіцца ў летах, жыцьцё выпадкова ўкрыжоўвае голя і вобмельгам шырыцца ў цэлых сусьветах.

Калі штосьці гадамі ляжыць не на месцы, то ціха зьбірае сябе пад прадметы ці тоіцца дымам на лесьвічнай клетцы ў паветры, узрушаным альфабэтам.

Калі штосьці сябе агаляе, як провад, або вызваляе з палону значэньняў, то ўсім спаталяе кіслародавы голад трымценьнем малекул і танцам іх ценяў.

А пазнаць гэта штосьці зусім не складана, бо колер ягоны, вядома, нябелы, а паранармальны, як ікебана напятага ім чалавечага цела.

Усё, што мы адшукалі на доўгай дарозе дадому, і ўсё, што сабе прысьнілі калісьці да нашай эры, цяпер прарастае аортамі ў касьмічныя магістралі, змагаючыся са стомай і палачкамі халеры.

Усё, што было між намі, ня зьнікне ў азонавых дзірах, і новае пацяпленне ў нашым з табой рамане растопіць сьнягі антарктыды і з неба складзе арыгамі, а я паднясу табе сьмірну, міру, грыбы і ладан.

Ты станеш новым прарокам і будзеш хадзіць па вясёлцы, ты станеш сьвятлом і сьветам у нетрах усіх тунеляў, і дзеля ўсяго чалавецтва мы злучымся разам пад токамі і здзейсьнім, зазьзяўшы, як сонцы, гідроліз душы і цела.

Хацелася: а) паплысьці куды-небудзь кролем; б) стаць несьмяротным, як Дункан Маклаўд, забыўшы ад сьмерці ўсе коды й паролі, спаліўшы масты – ў тым ліку і МКАД;

в) загубіцца ў гарах, нібы Мачу-Пікчу, а потым зьнячэку знайсці сябе; г) затаіцца ў падполлі – падалей ад кічу кічаў – або пражываць на прыродзе, каб болей сядзець на траве;

д) дасягнуць на сабаках, а лепей спынам, нірваны; е) вымусіць ставіць вытворцаў значык, што ў іхніх прадуктах ёсьць жыцьці, ідэнтычныя натуральным; ё) зьесьці з рукі (ці рук) чарговы цукровы паёк;

ж) пабываць пад Найробі й агульным наркозам; з) прачытаць невядомы дагэтуль егіпецкі чарнавік; і) перастаць вырабляць, пагатоў – увозіць, бензін, бо лік чалавечы – актаны лік;

к) навучыцца выдатна рухаць вушамі і зрокам; л) напісаць сьлезачечны раман і ўтрэскацца ў герайн; і о! м) дазваніцца да неба й зьвязацца з Богам: ці праўда, што ў яблыку быў герайн?

Таму што яна – дзяцінства, якое забыць немагчыма, тым болей гэта прярэчыць законам усякай навукі. Нягледзячы на расстрэлы чакаючага рэжыму, яна пускае карэньне і цягне да неба, да сёмага неба рукі.

Перыяд яе паўраспаду дагэтуль яшчэ невядомы, таму што яе сьведомасьць шырыцца з хуткасьцю сьвету. І ўсё, што раней сядзела пад арыштам храмасомаў, прасочваецца на сонца праз песьцікі кветак, праз ліпавыя білеты.

Яна пакідае горад, бо зоркі там строга па картках, а месяц даўно не мядовы – добра, калі салёны. Жыцьцё яе ўвекавечыць надпісамі на партах, ядравым раззбраеньнем і ядраным пахам азону.

Усё пачалося калісьці ў далёкім цяпер кайназоі. Мы зблыталі эвалюцыі ўсе карты і проста ня вымерлі, бо сьвету для выжываньня заўсёды патрэбны героі, дэпрэсіі ў эканоміцы і, можа, яшчэ наркадылеры.

Мы плюнулі на Лах-Нэсы і зьбеглі на Ціцікака. Ты стала адною з ламаў, а я стусаваўся з інкамі. Ды толькі ўсё бескарысна – страчаная Ітака нас вылічыла, скарыстаўшыся аэрафотаздымкамі.

Мяне паставілі ў вугал на самым краі сусьвету, і мы разышліся па швах, як Афрыка і Амерыка. Ты прагла на ўсё забыцца – яны асушылі Лету і вынайшлі, як спраўляцца са СНІДам тваёй істэрыкі.

Між намі цяпер сістэмы і ўскрытыя вены канвертаў, але не сумуй, бо сьмерці на сьвеце меней, чым вечнасьці. Пакуль на зямлі ёсьць травы, мы будзем зьвязацца ветрам. Ніхто не скасоўваў закону ўзаемнае невылечнасьці.

Уладзь ЛЯНКЕВІЧ. Менск.**Гіём Апалінэр****ЁСЬЦЬ**

Ёсьць карабель які забраў з сабой маю каханую
 Ёсьць у небе шэсьць аэрастатаў-сардэлек
 а ў начы яны быццам вусені што нараджаюць зоркі
 Ёсьць варожая падлодка якая хоча паквапіцца на маё каханьне
 Ёсьць мноства маленькіх елачак вакол мяне
 сьсечаных аскепкамі снарадаў
 Ёсьць пехацінец які асьлеп ад задушлівых газаў
 Ёсьць усё тое што мы перамалолі
 ў траншэях Ніцшэ Гётэ і Кёльна
 Ёсьць нясьцерпнае чаканьне ліста які затрымаўся
 Ёсьць у мяне ў кішэні колькі здымкаў каханай
 Ёсьць палонныя якія праходзяць з трывогай на тварах
 Ёсьць батарэя чые службоўцы мітусяцца ля гарматаў
 Ёсьць паштар які вяртаецца падбегам
 па дарозе Адзінокага дрэва
 Ёсьць гавораць адзінокі шпіён што сочыць за ўсім ён нябачны
 як гарызонт у які ён апрануўся і з якім нахабна супаў
 Ёсьць прыўзнятыя бы лілеі грудзі маёй каханай
 Ёсьць капітан каторы чакае па рацыі зьвестак з Атлантыкі
 Ёсьць салдаты якія апоўначы пілююць дошкі для трунаў
 Ёсьць жанчыны ў Мехіка якія лямантам шалёным
 выпрошваюць маіс перад скрываўленым Хрыстом
 Ёсьць Гальфстрым такі цёплы і міласьцівы
 Ёсьць кіламетраў за пяць адсюль могількі поўныя крыжоў
 Ёсьць крыжы паўсюль і тут і там
 Ёсьць ягадкі на гэтых кактусах алжырскіх
 Ёсьць гнуткія рукі майго каханья
 Ёсьць чарнільніца якую я зрабіў з 15-сантыметровай ракеты
 і якую мне не дазваляюць забраць
 Ёсьць маё сядло пакінутае пад дажджом
 Ёсьць рэкі якія не змяняюць кірунку пльні
 Ёсьць каханьне што лагодна зачароўвае мяне
 Ёсьць хутчэй быў палонны фрыц які цягнуў на сьпіне кулямёт
 Ёсьць людзі на сьвеце якія ніколі не былі на вайне
 Ёсьць індусы якія здзіўлена паглядаюць на заходнія краявіды
 Яны сумна думаюць пра блізкіх пытаюць сябе
 ці давядзецца ім яшчэ спаткацца
 Бо цягам гэтай вайны цудоўна развілася мастацтва нябачнасьці

АПОШНІ РАЗЬДЗЕЛ

Увесь народ рушыў на галоўную плошчу
 Прыйшлі белыя людзі мурыны жоўтыя і колькі чырвоных
 Прыйшлі рабочыя з заводаў высокія коміны якіх больш не дымлі
 бо была забастоўка

Прыішлі муляры ў адзежы перапэцканай тынкам
Прыішлі памочнікі мясьнікоў з залітымі крывёй рукамі
Прыішлі вучні пекараў бледныя ад мукі, што іх абсыпала
І прадаўцы з розных крамаў
Прыішлі суворыя жанчыны з дзецьмі адных яны трымалі на руках
а іншыя чапляліся за іхнія спадніцы
Прыішлі няшчасныя жанчыны што дзёрзка нафарбаваліся
і мігавалі па-дзівацку
Прыішлі скалечаныя сьляпыя бязногія аднарукія кульгавыя
Прыішлі таксама сьвятары і некалькі вытанчана апранутых мужчынаў
І па-за плошчаю горад падаваўся мёртвым і нават ня ўздрыгваў

ЦЕНЬ

Вось вы ізноў побач са мной
Успаміны пра таварышаў памерлых на вайне
Аліва часу
Успаміны якія складаюць адно
– як сотня кавалачкаў скуры складае плашч
як гэтыя тысячы ранаў складаюць газетны артыкул –
Цёмнае і недатыкальнае аблічча што прыняло
Зьменлівую форму майго ценю
Індзеец насыцярожаны цэлюю вечнасьць
Цень вы поўзаеце побач са мной
Вы больш мяне ня чуеце
Вы больш не разумееце чароўных вершаў што я пяю
Але я вас чую і бачу таксама
Лёсы
Цень шматаблічны барані вас сонца
Вас які любіць мяне досыць моцна каб не пакідаць
І які танчыць на сонцы не падымаючы пылу
Цень атрамант сонца
Почырк майго небасхілу
Збройня поўная жалю
Прыніжаецца Бог

ВОСЕНЬ

Праходзіць скрозь туман вясковец клышаногі
За ім марудзіць вол праз восеньскі туман
Што хутар агарнуў пахілы ад зьнямогі

Вясковец ідучы сьпявае пра падман
Баладу пра мілосьць пярсьцёнак і сакрэты
Як сэрца хтось разьбіў а пад канец заклічыце

Эх восень восень ты ізноў забіла лета
Праходзяць скрозь туман дзьве шэрыя постаці

Пераклад з французскай мовы.

Паўліна МАРОЗАВА. Віцебск.

ува мне
жыве столькі вершаў
табе прысьвечаных
шкада
што яны ніколі
не пабачаць сьвет

на зямлі
за марозам прыходзяць адлігі
верхавіна гары
застаецца сьнежнай
ты мой Бог
а я стала тваёй рэлігіяй
як усе рэлігіі –
недарэчна-сьмешнай

хвораі птушцы
не даляцець да выраю
застаецца
цешыцца добрай казкаю
што ўсе наступныя каханьні
выратую
патаемна расьпяўшы ўласнае

ПРАБАЧ

Зьліпла, сыціснулася
ў беленькі камячок –
Людзі ў ботах ня вылічаць
сярод вязкага сьнегу.
Мне б яшчэ раз схавацца
за цёплым тваім плячом,
Адпачыць і адплакацца
перад наступным забегам.

Заблукала, заблыталася
ў прыдарожных слупах.
Нітка болей падобная
на аголены провад.
Мае кончыкі пальцаў назаўсёды
займелі твой пах.

Ты прабач мне, прабач!
Я ніколі ня буду здаровай...

КАБ ТЫ...

Каб ты жыў
за дзьве тысячы кіламетраў
І жывіўся марай, што я прыеду,
Я панеслася б
цераз калосьсе ветрам,
Шэрай трасай,
у новых чырвоных кедах.

Абмінула б мільёны
прывабных ганкаў,
Піла з лужынаў,
ночыла на вакзалах...
Я прыехала б
сонечным летнім ранкам
І наўрад ці патэлефанавала б...

Каб ты жыў пазьней
на два-тры стагоддзі,
Я пісала б вершы, лісты, раманы.
Ты качаў бы з нэту
й захоўваў у вордзе,
Каб чытаць на ноч
і завучваць мантрай.

Я павесілася б
на сыяне партрэтам,
Назірала б душой сваёй папяровай,
Як ты ціскаеш
прагна дзяўчынку гэтую,
Як ты стогнеш
напісанья мною словы.

Паміж намі –
ня тысячы кіламетраў
І ня сотні гадоў наперад-назад.
Паміж намі не існуе сіметрыі
Толькі ў нашай сістэме каардынат.

КНІГІ

Ізноў праляцеў міма касы,
Вагонаў, жыцця вакзальнага...

У кнігах няма адказаў –
У кнігах ёсць указальнікі.

Схапіўшы агеньчык мудрасьці,
Усё роўна ідзеш па імжы,
На горкіх памылках вучышся,
Ні разу не на чужых.

Як хочаш жыць сьветла й палка –
Натхняйся ды сам гары.
У кнізе ты знойдзеш запалку,
А сьвечку шукай унутры.

НІЧОГА НОВАГА

Біяграфія тумбы з афішамі,
Каляровымі і гатовымі.
Не сумуй,
што з ніводнай ня выйшла:
Пройдзе час – і наклеяць новыя.

Твары тыя ж і словы-слоганы,
Сьлёзы горкія, сэрцы гарачыя...
Гэта вам не лісток зашморгань,
Што трапечна высока й нябачна.

Так было і так будзе forever
У ня самых жывых істотаў:
Тумба злосна сьмяецца з дрэва,
Ды ня ёй нараджаць лістоту...

МЯТЛІК-ФАНАТ

*...Б'ецца, ўецца шпаркі, лёгкі
Сінякрылы матылёк.*

М.Багдановіч

Цемра і ціш над зямлёй
разасланья ноччу,
Неба пабліскавае зоркамі,
як ліманад.
Хтосьці ў вакно тваё ціха
і мякка грукоча...
Гэта ўсяго толькі я,
сіні мятлік-фанат.

Распавядзеш мне ізноў,
быццам мятлік ня мусіць
Кідацца да чалавека –
але на сьвятло.
Проста я мятлік дурны:
б'юся, б'юся і б'юся,
Усьведамляючы, што
не прарвацца праз шкло.

Потым спланірую ўніз,
склаўшы мёртвыя крылцы.
На падваконьні пакіну
блакітны пылок,
Лёс караценькі адной
прысьвяціўшы памылцы...

...
Ты й не згадаеш на ранак,
што гэта было.

Алена ПЯТРОВІЧ. Віцебск-Менск.

Эдгар Алан По

Цішыня

Прыпавесьць

*Горныя вяршыні дрэмлюць,
даліны, скалы і пячоры ў цішыні.*
Алкман

“Слухай мяне, – сказаў Дэман і паклаў мне на галаву рукі. – Край, пра які я апавядаю, – гэта маркотны край у Лівіі, на берагах ракі Заір. І тут няма ні спакою, ні цішыні.

Воды гэтай ракі хваравітага шафранавага колеру, і яны цякуць не наперад, у мора, а адвечна і вечна пульсуюць пад чырвоным вокам сонца ва ўзбуджаным і сутаргавым руху. На іншым баку глеістага ложа ракі на шмат міляў раскінулася бледная пустыня гіганцкіх вадзяных лілеяў. Яны ўздыхаюць у гэтай самоце, і цягнуць да нябёсаў доўгія і зьмярцвела-бледныя шыі, і ківаюць у розныя бакі сваімі адвечнымі галоўамі. І тут стаіць невыразны шolah, які сыходзіць ад іх, як ад шыпення падземных водаў. І яны ўздыхаюць.

Але ёсць мяжа іхняй краіны – чорны, высокі, жудасны лес. Тут, як хвалі

каля Гебрыдскіх астравоў, гайдаецца нізкі хмызьняк. Але тут ніколі не бывае ветру. І высокія першатворныя дрэвы адвеку хістаюцца ў розныя бакі з магутным трэскам і гулам. І з іхніх вяршыняў адна за адной падаюць адвечныя кроплі расы. А ля каранёў зьвіваюцца ў неспакойным сьне дзіўныя атрутныя кветкі. А наверх, з шпыньнем і гучным шумам, заўсёдна нясуцца на захад шэрыя хмары, пакуль не перакоцяцца вадаспадам за палымнеючую сыяну далягляду. Але тут ніколі не бывае ветру. І на берагах ракі Заір няма ні спакою, ні цішыні.

Была ноч, і ішоў дождж, і пакуль ішоў, гэта быў дождж, але прайшоўшы, гэта была кроў. І я стаяў у балоце, паміж высокіх лілеяў, і дождж падаў на маю галаву – і лілеі ківалі адна адной ва ўрачыстай адзіноце.

І раптам з бледнага прывіднага туману зьявіўся месяц, і быў ён колеру крыві. І вочы мае напаткалі велізарную шэрую скалу, што стаяла на беразе мора, асьветленая месяцовым бляскам. І скала была шэрая, і прывідная, і высокая, – і скала была шэрая. Наперадзе яе былі знакі, выразаныя на камені, і я ішоў па балоце з вадзянымі лілеямі, пакуль не дасягнуў берагу, каб прачытаць літары на камені. Але я ня мог разабраць іх. І я пайшоў назад праз балота, і месяц сьвяціў яшчэ ярчэйшай чырванью, і я павярнуўся і зноў зірнуў на знакі, – і літары былі АДЗІНОТА.

І я паглядзеў уверх, і на вяршыні гары стаяў чалавек, і я схваўся паміж вадзяных лілеяў, каб назіраць за гэтым чалавекам. Ён быў высокі і паважны, і з плячэй да пятак быў захінуты ў старажытнарымскую тогу. І абрысы ягонай постаці былі расплывістыя – але ягоныя рысы былі рысамі боства; і плашч ночы, і туману, і месяца, і расы не змаглі схваць рысаў яго твару. І лоб ягоны быў высокім ад роздумаў, і вока ягонае было неспакойным ад клопатаў, і ў барознах на ягоных шчоках я прачытаў прыпавесьць тутгі, і журбы, і агіды ад чалавецтва, і прагу самоты.

І чалавек сеў на гары, і апусьціў галаву на руку, і глядзеў на адзіноту. Ён глядзеў уніз на рэдкі неспакойны хмызьняк, і ўверх на высокія першатворныя дрэвы, і яшчэ вышэй, на шумныя нябёсы і барвовы месяц. І я затаіўся ў лілеях і сачыў за чалавекам. І чалавек трымцеў на самоце, – але ноч сьвятлела, і ён сядзеў на гары.

І чалавек адвёў свае вочы ад нябёсаў і паглядзеў на маркотную раку Заір, і на жудасныя жоўтыя воды, і на бледныя легіёны вадзяных лілеяў. І чалавек слухаў уздыхі вадзяных лілеяў і шолах, які сыходзіў ад іх. І я затаіўся ў сховах і сачыў за чалавекам. І чалавек трымцеў на самоце, – але ноч сьвятлела, і ён сядзеў на гары.

Тады я спусьціўся ў твань і пайшоў уброд, праз пустэльнію лілеяў, і паклікаў гіпапатамаў, што жылі ў дрыгве. І гіпапатамы пачулі мой покліч, і прыйшлі з бегемотам да падножжа гары, і раўлі гучна і жудасна пад тварам месяца. І я затаіўся ў сховах і сачыў за чалавекам. І чалавек трымцеў на самоце, – але ноч сьвятлела, і ён сядзеў на гары.

Тады я пракляў стыхіі праклёнам мітусьні, і жудасная навальніца ўсчалася ў нябёсах, дзе дагэтуль не было ветру. І нябёсы разыюшыліся барвовай сінню лютасьці навальніцы – і дождж біў па галаве чалавека – і рака выйшла з берагоў – і воды яе корчыліся і пеніліся ад болю – і вадзяныя лілеі скавыталі ў сваіх ложках – і лес асыпаўся пад ветрам – і каціўся гром – і бліскала маланка – і гара гайдалася ля самай асновы. І я затаіўся ў сховах, і сачыў за чалавекам. І чалавек трымцеў на самоце, – але ноч сьвятлела, і ён сядзеў на гары.

Тады я разлаваўся і пракляў праклёнам цішыні раку, і лілеі, і вецер, і лес, і нябёсы, і гром, і ўздыхі вадзяных лілеяў. І яны зрабіліся выклятымі і сьціхлі. І месяц перастаў кульгаць па нябёснай сьцяжыне – і гром затух – і маланка не рассыпалася іскрамі – і нябёсы віселі нерухома – і воды апусьціліся і

застылі – і дрэвы перасталі хістацца – і вадзяныя лілеі больш не ўздыхалі – і ні шалаху не было чуваць ад іх, ні ценю і ні гуку не было ў агромністай, бязьмежнай пустэльні. І я ўбачыў знакі на камені, і яны зьмяніліся, – і літары былі ЦШЫНЯ.

І мой позірк трапіў на твар чалавека, і твар ягоны быў бледны ад жаху. Ён таропка падняў галаву і стаў, выпрастаўся і прыслухаўся. Але ні гуку не было ў агромністай, бязьмежнай пустыні, і літары на камені былі ЦШЫНЯ. І чалавек здрыгнуўся, і адварнуў твар, і сьпехам пайшоў упрочкі, і больш я яго ня бачыў”.

Так, цудоўныя гісторыі ёсьць у кнігах Чарадзеяў – у акутых жалезам журботных кнігах Чарадзеяў. Там, кажу я вам, – слаўныя дзеі Нябёсаў, і Зямлі, і магутнага мора, і Духаў, якія пануюць над морам, і над зямлёй, і над высокімі нябёсамі. Шмат мудрага было і ў казаньнях сівілаў; і сьвятыя, сьвятарныя рэчы былі пачутыя подаўна пад бледнай лістотай, што трымцела вакол Дадоны – але, клянуся Алахам, тую прыпавесьць, што распавёў мне Дэман, седзячы побач са мной у ценю надмагільнага помніка, я лічу самай цудоўнай! І калі гісторыя Дэмана падышла да канца, ён сышоў у адкрытую магілу і засьмяяўся. І я ня мог сьмяяцца разам з Дэманам, і ён пракляў мяне, бо я ня мог сьмяяцца. І рысь, якая вечно жыве ў магіле, выйшла адтуль, і легла ля ног Дэмана, і нязводна глядзела яму ў твар.

Пераклад з ангельскай мовы.

Віталь РЫЖКОЎ. Магілёў-Менск.

ЧОРНА-БЕЛЫ ВЕРШ

...тых, хто замахваўся на тыранаў ці аўтарытарных лідэраў,
далёка ня ўсе – і справядліва – лічылі героямі,
бо прапаганда зла не пакідае выбару,
як і любая зброя.

вядома, зло не адносіць сябе да зла,
але з думак пра мэты, сродкі, іх спалучэньні
вынікае старое: злу пастаянна трэба знаходзіць казла
адпушчэньня,
злом абвясчаць яго і яму ствараць перашкоды,
зломваць, тлумачыць сьвет, як сьляпому.
дабру ўсе гэтыя гульні з перацягваньнем коўдры
весьці бяз понту,
бо дабро робіцца злом пасья перамогі над злом
аўтаматычна; параза дабра – перамога.
а праўда – гэта сумленьне, сьцягнутае вузлом
на шыі нямога.

праўда – тое, чым лупяць па твары, бы шэрай анучай.
праўда – рэкламны тавар, які надакучвае.
праўда – наўная і пафасная, са зьменлівай інтанацыяй.
праўда – зацоканая аднакласьніца з прагаю падабацца.

і пакуль зло карыстае праўду, а дабро карыстаецца
праўдай, ёй не выпадае шанцаў на лідэрства,
праўда – твая паўсьляпяная настаўніца,
што зрэдку бярэ рэпетытарства

і падцягвае па прадмеце тых, каму не хапае спрыту,
да выпускнога іспыту.

ДЗЬВЕРЫ, ЗАМКНЁНЫЯ НА КЛЮЧ

старая страціла розум. яе стары
хутка губляе зрок. і слых. на ўсё наваколле
па тэлефоне намякае на рознае. нумары
з большага выпадковыя.

зрэдку дазваньваецца да дачкі. дачка
зрываецца з працы, прылятае ў вёску,
прыбіраецца ў хаце, просіць яшчэ пачакаць.
болей нічога ня просіць.

гатуе старому. кладзецца спаць,
ёй падоўгу ня сьпіцца. такое гора:
усё-такі ж маці.
на раніцу моўчкі зьезджае ў горад.

старая бачыць сябе маладой. пазнае
старога, дачку, вядучага з тэлепраграмы...
дзіўна глядзіць на ўнукаў. яны на яе
таксама.

старасыць ня лечыцца. так
кажа сваяк, урач з абласной бальніцы.
ён, улічваючы гэты факт,
браць на сябе адказнасьць баіцца.

увечары дзьверы замкнёныя на ключы.
стары чытае ўслых, пераказвае байкі.
радыё па начох маўчыць. увогуле ўсё маўчыць,
акрамя сабакі.

ТАПАГРАФІЧНЫ КРЭТЫНІЗМ

дрэнная памяць мапы мясцовасьці, незасвоеная тапаграфія,
толькі ўскосна зьвязаныя з геаметрыяй зьвілінаў,
таму не выяўляецца аніякімі тамаграфіямі
і расквітае ўначы, як лілія.

мэтазгодней адразу не закрываць рот
і проста прызнацца, што ты ня ў курсе
і пераважна трымаешся бліжэй да метро,
як кураня да курыцы.

і на месца сустрэчы выязджаць раней,
каб як сьлед наблукацца, покуль крывая
ўрэшце ня вывядзе. мне
не падабалася спартовае арыентаваньне.

з гэтай нагоды з боязью думаецца пра вайну,
пра згубленую за сасной штабную зямлянку
ў партызанскім лесе; сарамліва “ау” і гучна “ды ну!”,
пра нечакана знойдзеную мінна-ягадную палянку...

пра ненаўмыснае дэзертырства, выпадковы палон,
пра неспланаваныя ўцёкі з варожымі планамі,
трыумфальна знойдзены штаб, медаль “ганаровы шпіён”
і дзень перамогі на менскім пляцы, недзе схаваным.

бывае, падоўгу ледзь не па мапе шукаеш рыфму –
і тое ня так, і гэтае не палезе,
потым паставіш што-небудзь, схалтурыш крыху
і думаеш: паэзія гэта ці не паэзія?

бывае, у стане творчага пошуку і адчуваеш самоту,
блукнеш, як нехта там, адвечнымі... так, шляхамі.
месца спатканьня лепш прызначаць самому –
дастаткова начуты пра нязнойдзеныя каханьні.

белыя плямы зьядаюць мапы накіравана і пільна.
GPS-навігатары карыстаць абломна.
прыемна знойдзенае пакідаць за сьпінай,
прыемна, калі да сябе вядзе каляіна,
прыемна штовечар знаходзіць дарогу дадому.

ДАРОЖНЫЯ ЗДАРЭНЬНІ

ты сам - гэта твае наступныя крокі і
прынятыя табой рашэньні
але ніколі ня ведаеш, што цябе напаткае
ў наступны момант

мінск-магілёў. шаша ў смуге
дзьве аварыі па дарозе. хутчэй бы даехаць
надакучыла ехаць
на мабільцы высьвечваецца нумар былой жанчыны

і тут - бля! -
лось!
ну ведаец лось
грувасткі як вызначэньне каханьня
лось
назоўнік мінулага часу
і сена і соль і ўсё зьлілося
выдатны самадастатковы лось
прадугледжаная непазьбежнаць вы бачылі такіх
ну дык вось

нязмушана
лёгка

фактычна з усмешкай
акурат так як намалявана на дарожным знаку
(хоць там і алень)
зрэнкі ўжо павялічыліся пашча прыадчыненая
з размаху
аб бампер аб ілбавое шкло
усім целам

зацішша не было

ён пачаў крычаць яшчэ да ўдару
гучна пераканаўча
плача просіць выклікаць хуткую
каб не пакідаў яго даў шанец
абдымае усхліпвае кажа кахае адзін цяпер ня выжыве
раве нашыя адносіны ня могуць так скончыцца
хай падумаю нейкі час не адпускае
гэта невыносна

мне таксама цяжка
усё гэтае яго рабаціньне
шукаю
сабе апраўданні гэта ўсё справа звычкі
страшна заставацца адному
без размоваў без абдымкаў без сваёй жанчыны
столькі часу змарнавана каб пабудаваць
адносіны

жудасна непрыемна
такая прыкрасьць

“some sign that it’s still around
got to find the love that we lost”,
“шкада заранкі мне, што ў небе дагарае” -
папераменна сьпявае лось

ужо ўначы стаўлю машыну ў двары
у крыві і сьлязох увесь у рабаціньні хочацца паліць
халодна і адзінока страшна
ніколі ня ведаеш што з табой здарыцца
ў наступны момант што цябе напаткае -
прыгажосьць
каханьне
лось

* * *

Час праз сваю педантычнасьць нашмат мудрэйшы за памяць,
бо ўсё пакідае на ўласных месцах,
і, як гаспадар кватэры, якую здымаеш, незадаволена паліць
і ў вакно назірае, як лісьце зьбягае
па нябачных лесьвіцах,

а потым, покуль срэбны відэлец ляціць на падлогу,
альбо жменя зямлі з далоні ляціць на чыпось труну,
час, як кот, скруціўшыся ў кола, падоўгу
вядзе на сыяне пакоя курну.

І лісьце цяпер ірве свае зжаўцелыя пупавіны;
і, здаецца, нішто не нервуе нагэтулькі у жыцьці,
як адчуваньне, што нехта вась-вась зьявіцца павінны,
а нехта сысьці.

СВЯТАЯ ПРАЎДА

Сёньня, Божа, іконы твае сьмяяліся.

Праваслаўны бацюшка Міхаіл Царквы Трох Сьвяціцеляў
за стырном у нецьвярозым стане спынены супрацоўнікам ДАІ
(зусім яшчэ маладзенькім, па вайсковых панятках – духам);
з Ленінскага РАУСу – як добра, што ён недалёка –
выкліканая на асьведчаньне камісія з двух міліцыянтаў,
бацькі і сына.

бацюшка Міхаіл кляне ўсіх трох імём Госпада
бацюшка Міхаіл абяцае ўсім гарачыя пунёўкі ў Пекла
бацюшка Міхаіл адчувае сябе сьвятым дамкратам –
ён бярэ за грудкі міліцыянта і ўздывае яго вышэй да Бога
таму складаецца ўражаньне, што ён ня хоча ў аддзяленьне

вялізны сьвятар трасе барадой
бамбіза-сьвятар не дае апрануць кайданкі
супрацоўніка царквы ледзь запхнулі ў машыну
урэшце едуць

бацюшка Міхаіл прызвычаіўся на пярэдніх месцах
бацюшка Міхаіл адчувае няёмкасьць
бацюшка Міхаіл прасоўвае нагу ў пярэдняю частку машыны
і піз...іць, піз...іць ёй кіроўцу і пасажыра-міліцыянта,
нялюбых сыноў праваслаўя, анафемскіх вырадкаў

машына спыняецца
бацюшку зьвязваюць ногі скураным рамнём
машына едзе да аддзяленьня

зрэшты, тое, што было далей, зразумела і нецікава
вобшук, допыт, складаньне актаў
бацька, сын і дух-ДАІшнік і іх адзіная воля і справа – любоў
і званок, каб хутчэй прыпынялі справу і ўсё забылі, ад некага зьверху

дзякуй, Божа, за сьлёзы ад сьмеху,
за жыцьцё і любоў, за свабоду і праўду
за званы Падніколя і Царквы Трох Сьвяціцеляў
за своєчасовыя тэлефанаваньні зьверху

Аляксандра САЙКО. Менск.

* * *

Зорка ня падала ў вакне,
 А я загадала ўсё роўна.
 Хачу, каб вам было да мяне –
 Станоўча або адмоўна.
 І восеньню, шаркаючы лістотай,
 Асабліва, хаця й ня ўслых,
 Абрыдла ў кампаніі з адзінотай
 І рамантыка б'е пад дых.

* * *

апошні аўтобус на два чалавекі.
 прызнаньне ў каханні
 на бруднай паперы.
 Урбан-рамантыка? Ем чабурэкі,
 замест рэстарану іду ў кафетэрыі.
 – Зноўку ў сталожку? –
 Так, мой харошы..
 – Ты асаблівы! –
 Проста бяз грошай...

* * *

Ты, як лічыш, кахаеш мяне.
 Ты мяне кахаеш.
 З той нагоды па-польску верш –
 не напішаш – скатаеш.
 І дашлеш смс, каб пачаць размову.
 (Я ж, на шчасьце, ведаю крыху
 польскую мову)
 Прачытаю, заступару сярод мар –
 І перашлю ўсё на трэці ну-мар.
 Там – на чацьвёрты,
 і так да сканчэньня сьвету.
 “Замкнёнае кола”, –
 трагічна напішуць паэты.
 Ды толькі забыліся мы на адну ўмову:
 Ня ўсе ж ведаюць –
 хоць крыху – польскую мову.

* * *

Ці часта ты неба бачыш,
 Уздымаеш сваю галаву?
 А я з ім жыву.

* * *

Увечары ты паміж намі –
 колькімі? – бегаў,
 А я назірала
 за нараджэньнем сьнегу.
 Ад плошчы да плошчы
 мыла ў лужынах боты,
 пакуль пазбаўляў ты
 новых маральнай цноты.
 Кроплі спачатку,
 за імі сьняжынкі ў нос.
 Адначасова ты каву камусьці нёс.
 Глядзела на твары й на неба,
 і зноў на твары,
 На адзінокіх хлапцоў,
 радзей – на пары;
 Марозіва ела, вішнёвы нюхала дым;
 І дыхала, дыхала;
 і ўсьміхалася – аб сваім;
 Плаваць вучылася,
 скокнуўшы сьмела ў ручай...
 І аб табе сумаваць забылася.
 Выбачай.

* * *

Марціні й мастак малады.
 Хутка сьвітаньне.
 А думаю: як там ты?
 Вось гэта – каханьне.

ПРА СЬНЕГ

Учора ўначы ішла
 пад табой шчасьлівая
 І сёньня зранку пад табой –
 з усьмешкай.
 Ты лашчышся да нагі,
 казычаш мяне, санліваю.
 Так спакойна ісьці пешкі.
 Крадучыся, ствару
 першы сьлед ціха,
 А потым і сто, дзьвесьце, трыста.
 І гляджу, і здзіўляюся,
 і зайздошчу крыху,
 Бо ты нават падаеш – чысты.

АДНОЙЧЫ

Толькі на яе магу глядзець так
Лінія таліі ў сьвятле месяца

Добра, напэўна, што я не мастак.
І не змагу з-за яе павесіцца.

Проста прыцісну прыгожае цела,
Гладзіць буду, вар'яцеючы па крысе.
І зробіць яна, што даўно хацела,
І я свае думкі ўзгадаю ўсе.

І вуснамі буду жывое кранаць,
А пальцы – па нотах,
хутчэй і хутчэй
Сама, цалуючы, забудзецца, дзе яна
І не стрымаецца, прашэпча: яшчэ...

Выгінаючы сьпіну,
на імгненне расплюшчу вока
І, ловячы жыватом мурашоў,
Заўважу раптам, як адзінока
Гэтаму, трэцяму,
што з намі сюды прыйшоў.

Вераніка СІДАРЭНКА. Менск.**Эдгар Алан По****Элеанора***Sub conservatione formae specificae salva anima¹.*

Я паходжу з роду, слыннага сілаю фантазіі і палам жарсьці. Мяне называлі вар'ятам, аднак яшчэ невядома, ці не зьяўляецца вар'яцтва найвышэйшым глудзам і ці не бярэ ўсё слаўнае і мудрае пачатак з запалёнае думкі, з асаблівага настрою розуму, узнесеннага цаною страты звычайнага інтэлекту. Тыя, хто мрояць удзень, абазнаня шмат у якіх рэчах, што недасяжныя тым, хто мроіць адно ўначы. Скрозь туманныя летуценні яны зазіраюць у вечнасьць, і, прачнуўшыся, трымцяць ад адчуваньня, што ім выпала стаяць на краі вялікае таямніцы. Урыўкамі да іх даходзяць крыхі мудрасьці, якія ёсьць добром, а найчасьцей – звычайныя веды, якія ёсьць ліхам. Тым ня менш, без стырна і бяз компасу, яны пранікаюць у неабсяжны акіян “сьвятла невымоўнага”, і зноў, як у прыгодах нубійскага географа, “*agressi sunt mare tenebrarum, quid in eo esset exploraturi*” [уваходзяць у мора цемры, каб дасьледаваць, што ў ім (лац.)].

Што ж, няхай кажуць, што я вар'ят. Прынамсі, я прызнаю, што ёсьць дзьве адрозныя формы майго псіхічнага існаваньня – бяспрэчны стан яснага розуму, якому належыць памяць пра падзеі, што склалі першую эпоху майго жыцьця, і стан ценю й сумневаў, якія адносяцца да майго цяперашняга жыцьця і згадак пра тое, што адбылося ў другой вялікай эры майго існаваньня. Такім чынам, давайце веры ўсяму, што я распавяду пра першы перыяд, да таго ж, што тычыцца пазьнейшага перыяду, стаўцеся роўна з такім даверам, як яно таго заслугоўвае, або сумнявайцеся, а як што сумнявацца вы ня можаце, то ўявіце, што гэта – Эдыпава загадка.

Тая, каго я кахаў у юнацтве, і пра якую цяпер ясна і спакойна пішу гэтыя ўспаміны, была адзінаю дачкою адзінае сястры маёй даўно ўжо нябожчыцы маці. Элеанораю звалі маю кузіну. Усё жыцьцё мы пражылі разам, сагрэтыя трапічным сонцам Даліны Шматкаляровых Траваў. Ніводзін чужы сьлед не зьяўляўся ў той даліне, бо ляжала яна далёка-далёка, сярод ланцугу велізарных узвышшаў, што шчыльна навісалі наўкола, не прапускаючы сонечнае сьвятло ў самыя прыгожыя ейныя закуткі. Ніводнае сьцяжынкі не было пратаптана ў яе ваколліцах, і, каб трапіць у наш шчаслівы дом, трэба было прабрацца праз лісьце тысячаў лясных дрэваў, да сьмерці растоптваючы хараство духмяных кветак. Так і жылі мы самі самотна, нічагуткі ня ведаючы пра сьвет па-за далінаю – я, мая кузіна ды ейная маці.

¹ Пакуль зьберагаецца пэўная форма, душа застаецца жывою (лац.) Райманд Лульлі.

З панурых земляў, што слаліся па-за высокімі гарамі, з ўсіх бакоў абступіўшы-мі наш край, прасочвалася вузенькая і глыбокая рачулка, ярчэйшая за ўсё на сьвеце, акрамя вачэй Элеаноры; і, крадучыся зьвілістым шляхам, яна зьнікала ў цяністай шчыліне гор, між узвышшаў, яшчэ больш панурых за тыя, з якіх яна брала пачатак. Мы назвалі яе Ракою Маўчаньня, бо здавалася, быццам плынь яе валодала нейкай бязгучнаю сілаю. Ніякага цурчаньня ня чулася ад яе, лілася яна так лагодна, што перламутравыя каменьчыкі, на якія мы так любілі глядзець, нерухома ляжалі ў глыбіні, кожны на тым самым месцы, выпраменьваючы велічнае зьяньне.

Берагі той ракі і яе шматлікіх бліскучых ручаёў, што лёгка рухаліся да рэчышча праз пакручастыя сьцежкі, гэтаксама, як і неабсяжная прастора, што распасьцерлася ад самых глыбокіх краёў да самога дна, высланага галькай, – гэтыя мясціны, як і ўся паверхня даліны, ад рэчкі да гор, што апяразвалі яе, былі засланыя мяккаю зялёнаю травою, густою, нізкаю, беззаганна роўнаю, напоўненаю водарам ванілі, і так прыгожа ўсеянаю паўсюль жоўтымі казьяльцамі, белымі маргарыткамі, пурпурнымі фіялкамі і рубінавымі асфадэлямі, што ўсё гэта бязьмернае хараство хвалявала нашыя сэрцы, гучна распавядаючы пра каханьне і славу Усявышняга.

Дзе-нідзе сярод гэтых травы, нібы дзівосныя сны, узвышаліся незвычайныя дрэвы, чые высокія тонкія камлі стаялі ня проста, а грацыёзна хіліліся да сьвятла, што апоўдні разьлівалася ў самае сэрца даліны. Кара іх стракацела яркім бляскам, у якім чаргаваліся водблескі чарноты й срэбра, і была яна пяшчотнейшая за ўсё, акрамя шчокаў Элеаноры, і, калі б ня пышная зеляніна вялізных лістоў, якія спадалі з вершалінаў даўгімі хісткімі радамі, падлашчваючыся да лёгкага ветрыку, то можна было прыняць тыя дрэвы за гіганцкіх сірыйскіх зьмеяў, што аддавалі пашану свайму ўладару – Сонцу.

Трымаючыся за рукі, пятнаццаць год блукалі мы з Элеанораю па той даліне, пакуль каханьне не запанавала ў нашых сэрцах. Сталася тое аднаго вечара на зыходзе трэцяга пяцігоддзя яе жыцьця і чацьвёртага – майго, калі мы сядзелі пад зьмеепадобнымі дрэвамі, сьціскаючы адно аднаго ў абдымках, і глядзелі на вад у Рацэ Маўчаньня, на нашыя адлюстраваньні ў ёй. Мы не прамовілі ані слова ў той цудоўны дзень, і, нават вымаўленае намі назаўтра, было нешматлікім і нясьмелым. Мы выклікалі бога Эраса з тае хвалі, і цяпер адчувалі, што ён абудзіў у нас палкасьць, закладзеную яшчэ ў нашых продках. Жарсьці, якімі вякамі быў адзначаны наш род, сабраліся, перапоўненыя фантазіямі, і пранесьліся шалёнаю асалодаю над Далінаю Шматкаляровых Траваў. Усё ў ёй зьмянілася. Незвычайныя цудоўныя кветкі, падобныя да зорак, распусьціліся на дрэвах, тых, якія раней ніколі ня ведалі квецені. Зяленіва смарагдавага кіліму стала яшчэ больш насычаным, а калі адна за адною зьвялі белыя маргарыткі, замест іх параспускаліся дзясяткі рубінавых асфадэляў. Жыцьцё пачало зьяўляцца ўсюды, куды б нашая нага не ступала, – высокі фламінга, дагэтуль нябачаны, разам з іншымі вясёлымі яскравымі птушкамі, выхваляўся перад намі сваім пунсовым апярэньнем. Залатыя і срэбраныя рыбкі заплюхаліся ў рацэ, з лона якое памаленьку пачало раздавацца цурчаньне, што ўрэшце ператварылася ў мелодыю калыханкі, прыгажэйшую за Эолаву арфу, салатзейшую за ўсё на сьвеце, акрамя голасу Элеаноры. І вялізнае воблака, якое мы бачылі толькі блізу Гэсперу, прыплыло адтуль, выпраменьваючы барвовыя і залатыя водблескі, і, мірна ўладкаваўшыся па-над намі, дзень за днём пачало апускацца ўсё ніжэй, аж покуль краямі яно ня ўлеглася на вершаліны гор, ператвараючы іх цьмянасьць на велічнасьць і ўвязьняючы нас у чароўнай цямніцы пышнасьці й прыгажосці.

Хараством Элеанора была падобная да серафіма, але была яна дзяўчо наіўнае

і шчырае, як і кароткае жыццё, што прабавіла яна сярод кветак. Яна не хавала палымнасьці каханья, што ўзбуджала ейнае сэрца, і зазірнула разам са мною ў самыя патаемныя яго закуткі, калі мы ўдвух шпацыравалі Далінаю Шматкаляровых Траваў, разважаючы пра вялікія зьмены, што кагадзе там адбыліся.

Нарэшце, аднойчы ў сьлязах загаварыла яна пра апошнюю зьмену, што напаткае ўсё чалавецтва, і з тае пары адно пра гэта цьвердзіла, штораза вяртаючыся да гэтае сумнае тэмы, гэтаксама як у песьнях шыразкага паэта ва ўсіх варыяцыях зноў і зноў сустракаюцца тыя самыя вобразы.

Яна адчула, што Сьмерць сваім мезенцам кранулася ейных грудзей – падобная да матылька, яна была надзеленая незвычайнаю прыгажосьцю адно затым, каб памерці; але жах сьмерці для яе быў толькі ў адным, аб чым аднойчы ўвечары яна і распавяла мне на беразе Ракі Маўчанья. Вялікі боль спрычыняла ёй думка пра тое, што, пахаваўшы яе ў Даліне Шматкаляровых Траваў, я назаўсёды пакіну гэты шчаслівы край і дарыцьму каханьне, палкасьць якога дагэтуль належала толькі ёй, паньне з міру зьнешняга й бруднага. І тады я адразу ж кінуўся да ног Элеаноры і пакляўся перад ёй і Нябёсамі, што ніколі не ажанюся ні з адной дачкой Зямлі, што нічым ня здраджу яе сьветлай памяці, або памяці яе шчырага пачуцьця, якім яна гэтак мяне ашчаслівіла. І я паклікаў Магутнага Уладара Сусьвету, каб стаў сьведкам урачыстасьці мае клятвы. А як я парушу тую клятву, то няхай прыпадзе на мяне кара, аб якой прасіў Яго і яе, сьвятую, што жыцьме ў Элізіюме, і няхай кара тая будзе такою жахліваю, што я нават казаць пра яе не адважуся. І ясныя вочы Элеаноры пасьвятлелі, калі сказаў я тыя словы; і яна ўздыхнула, нібы сьмяротны цяжар адлёг з ейнага сэрца, і, задрыжэўшы, вельмі горка заплакала, але прыняла маю клятву (бо была яна толькі дзіцем), і гэта дало ёй палёгку перад абліччам сьмерці. Праз колькі дзён, мірна адыходзячы, яна сказала мне, маўляў, за тое, што я зрабіў для заспакаеньня яе душы, яна пасья сьмерці ахоўвацьме мяне, і, як што будзе ёй так дазволена, то ўночы прыходзіцьме да мяне наяве; але ж, як райскім душам тое будзе недазволена, яна, прынамсі, часта давацьме мне знакі свае прысутнасьці – ці то ўздыхаючы вячэрнім ветрыкам, ці то напаўняючы паветра, якім я дыхаю, водарам анэльскіх кадзілаў. І з гэтымі словамі на вуснах яна рассталася са сваім нявінным жыццём, кладучы канец першай эпосе майго быцьця.

Дасюль я распавядаў толькі праўду. Аднак, мінаючы бар'ер на шляху Часу, утвораны сконам маёй каханай, і ўступаючы ў другую эру свайго існаваньня, я адчуваю, як цень ахутвае мой розум, і я сумняюся ў беззаганнасьці сваёй памяці. Аднак казацьму далей. Гады пакутліва цягнуліся адзін за адным, а я ўсё яшчэ не сыходзіў з Даліны Шматкаляровых Траваў; але яшчэ адна вялікая зьмена адбылася ў ёй. На дрэвах зьвялі падобныя да зорак кветкі і ніколі ўжо больш не зьяўляліся. Прыцьмелі фарбы смарагдавага кіліму, і адзін за адным змарнелі рубінавыя асфадэлі, замест іх распусыціліся дзясяткі цьмяных, нібы вочы, фіялак, што гэтак трывожна выгіналіся і былі заўсёды абцяжараныя расою. Жыцьцё ўжо больш не віравала ў тых краёх, дзе мы калісьці бавіліся – высокі фламінга болей не выхваляўся сваім пунсовым апярэньнем, а ў журбе адляцеў за горы разам з усімі калісьці вясёлымі птушкамі, што некалі прыляцелі разам з ім. Залатныя і срэбныя рыбкі сплылі ўніз па плыні церазь цясьніну ў гарах і ўжо болей ніколі не ўпрыгожвалі нашае цудоўнае рэчкі. Мелодыя калыханкі, што была прыгажэйшаю за Эолаву арфу, і саладзейшаю за ўсё на сьвеце, акрамя голасу Элеаноры, пакрысе зьнікала, бо цурчаньне становілася усё цішэйшым, пакуль, урэшце, рака цалкам не занурылася ў сваё спачатнае ўрачыстае маўчаньне. Вялізарнае воблака ўзьнялося ў гару, і, пакідаючы вершаліны гор у іх ранейшай панураьці, адляцела назад у краі Гэспэру, прыхапіўшы з сабою сваё залатаноснае і раскошнае хараство з Даліны Шматкаляровых Траваў.

Аднак Элеанора не забылася на свае абяцаньні, бо ж я чуў звон анэльскіх кадзілаў, а хвалі незямнога водару праплывалі ўвесь час па-над далінаю; і ў гадзіны самоты, калі важка білася маё сэрца, вецер, што абдзімаў маё чало, даносіў да мяне ціхія ўздыхі; і няпэўны шэпт нярэдка поўніў начное паветра. А аднаго разу, о, усяго аднойчы! – я прагнуўся ад глыбокага, быццам сьмерць, сну, адчуўшы на сваіх вуснах прывідны дотык.

Але ж пустэча ў маім сэрцы не запаўнялася. Я прагнуў каханьня, якое датуль перапаўняла яго. Нарэшце даліна пачала мучыць мяне ўспамінамі пра Элеанору, і я пакінуў яе назаўжды дзеля бурлівых і ўвадначас марных уцехаў сьвету.

Я апынуўся ў незнаёмым горадзе, дзе ўсё навокал, здавалася, спрыяла таму, каб збавіць маю памяць ад тых салодкіх сноў, што гэтак доўга сьніліся мне ў Даліне Шматкаляровых Траваў. Пышнасьць і раскоша велічнага двара, і шалёны ляскат зброі, і сьляпучае хараство жанчынаў зьбянтэжылі і ап’янілі мой розум. Аднак, як і раней, душа мая захоўвала вернасьць дадзеным абяцаньням, і ціхімі начамі Элеанора нагадвала мне пра сябе сваёю нябачнаю прысутнасьцю. Аж раптам усё скончылася, і сьвет змарнеў у мяне ўваччу, і я спалохаўся жахлівых думак, што авалодалі мною, і страшэнных спакусаў, якія апанавалі мяне, бо з нейкага далёкага і невядомага краю прыбыла да вясёлага двара караля, якому я служыў, панна, краса якое адразу ж паланіла маё нявернае сэрца. Без ваганьняў кінуўся я да яе ног, аддаючы належнае самаму палкаму і рабскаму каханьню. Бо ці ж маглі мае пачуцьці да юнае дзяўчыны зраўняцца з тою палымянасьцю, з тым шалам, з тою узносячай дух асалодаю пакланеньня, з якімі я выліў у сьлязах усю сваю душу незямной Эрмэнгардзе? – О, сьветлы анёл Эрмэнгарда! Гэты вобраз выціснуў з мае памяці згадкі пра іншую. – О, боскі анёлак Эрмэнгарда! Углядаючыся ў глыбіню яе незабыўных вачэй, я думаў толькі пра іх, – і пра яе.

Я ажаніўся, і ня страшыўся таго праклёну, які наклікаў на сябе; і горыч ягоная не спасьцігла мяне. Аднаго разу, усяго аднойчы, сярод цішы начное праз краты вакна да мяне данесліся мяккія ўздыхі, даўно ўжо забытыя мною, і я пачуў гэтка знаёмы пяшчотны голас:

– Сьпі спакойна! Бо над усім пануе Дух Каханьня, і, аддаўшы сваё сэрца той, каго завеш Эрмэнгардаю, ты звальняеш сябе ад абяцаньняў, што даваў Элеаноры. Чаму? Пра тое дазнаешся на нябёсах.

Пераклад з ангельскай мовы.

Алена ТАЛАПЛА. Менск.

Генрых Бэль

Маўчаньне, сабранае доктарам Мурке

Штораніцы, увайшоўшы ў будынак радыёстудыі, Мурке выконваў экзістэнцыйнае практыкаваньне: ён заскокваў у адну з кабінаў ліфта “патэрностэр”, але не выходзіў на трэцім паверсе, дзе месціўся ягоны аддзел, а падымаўся вышэй, паўз чацьвёрты, пяты, шосты паверхі, і што раз – калі падлога ліфта падымалася над узроўнем шостага паверху ды са скрыгатам уваходзіла ў пустую прастору, дзе змазаньня алеем ланцугі і пакрытыя тлушчам перакладзіны, якія толькі што рухаліся ўгару, пачыналі рухацца ўніз – ім авалодваў страх, і Мурке баязьліва ўзіраўся ў гэтае адзінае неатынкаванае месца ва ўсім будынку радыёстудыі. Ён уздыхаў з палёгкай толькі тады, калі кабіна займала патрэбнае становішча і па-

вольна нырала ўніз, паўз шосты, пяты, чацвёрты паверх. Ён ведаў, што яго страх быў беспадстаўны: натуральна, нічога б ня здарылася, ды і не магло здарыцца, і нават калі нешта здарылася б, у горшым выпадку ён быў бы ўверсе, калі б ліфт спыніўся, і правёў бы там адну, самае большае дзье гадзіны. Ён заўсёды меў з сабою кніжку ды цыгарэты; але з таго часу, як існаваў гэты будынак, то бок цягам трох гадоў, ліфт яшчэ ніколі не падводзіў. Бывалі дні, у якія за ім хто-небудзь назіраў, дні, у якія Мурке быў вымушаны адмовіцца ад сваіх чатырох з паловаю секундаў страху, і ў такія дні ён быў раздражнёным ды незадаволеным, як чалавек, які не пасьпеў пасьнедаць. Гэты страх быў яму патрэбны, як іншым патрэбная кава, аўсянка ці фруктовы сок.

Калі ж ён потым выскокваў з ліфта на трэцім паверсе, дзе месціўся аддзел культуры, то быў ён вясёлым і радасным, як чалавек, што любіць і разумее сваю працу. Ён адчыняў дзверы ў свой кабінет, павольна ішоў да крэсла, сядзеў і запальваў цыгарэту: ён заўсёды прыходзіў першы. Гэта быў малады, інтэлігентны і ветлівы чалавек, і нават некаторую пагардлівасьць, якая часам выяўлялася ў ім, Мурке прабачалі, бо ведалі, што ён вывучаў псіхалогію і пасьпяхова абараніў дысертацыю.

Але вось ужо цягам двух дзён Мурке адмаўляўся ад сваёй ранішняй порцыі страху: ён мусіў прыходзіць на радыё а восьмай гадзіне, адразу ж бегчы ў студыю і пачынаць працу, бо дырэктар даручыў яму адрэдагаваць у адпаведнасьці з інструкцыямі прафесара Бур-Малотке два даклады пра сутнасьць мастацтва. Да вялікага Бур-Малотке, які падчас рэлігійнага захаплення 1945 году прыняў каталіцтва, нечакана ўначы прыйшлі, як ён сказаў “рэлігійныя роздумы”: ён “раптам адчуў сябе вінаватым у рэлігійнай перапоўненасьці радыёэфіру” і прыняў рашэньне выкрэсьліць «Бога», якога ён часта ўзгадваў у сваіх прамовах пра сутнасьць мастацтва, і замяніць яго на фармулёўку, якая больш адпавядала вядомаму ім да 1945 году поглядам. Бур-Малотке прапанаваў дырэктару замяніць слова «Бог» выразам “тая вышэйшая існасьць, якую мы шануем”, але не захацеў запісваць свае прамовы наноў, а папрасіў выказаць «Бога» з ягоных дакладаў і ўклеіць на гэтае месца “тую вышэйшую існасьць, якую мы шануем”. Бур-Малотке сябраваў з дырэктарам, але нават ня гэтае сяброўства было прычынай таго, што дырэктар пайшоў яму насустрач: проста Бур-Малотке быў ня з тых, каму можна пярэчыць. Ён напісаў шмат кніг эсэіскага зместу, уваходзіў у склад рэдакцыяў трох часопісаў і дзвюх газетаў, быў галоўным кансультантам буйнога выдавецтва. Ён сказаў, што гатовы ў сераду зайсьці на пятнаццаць хвілінаў у радыёстудыю і запісаць “тую вышэйшую існасьць, якую мы шануем” у той колькасьці, у якой «Бог» сустракаецца ў яго прамовах. Астатняе ён пакідаў тэхнічнай кампетэнтнасьці працаўнікоў студыі.

Дырэктару цяжка было знайсці таго, ад каго ён мог бы патрабаваць выкананьня такой працы. Штопраўда, ён адразу падумаў пра Мурке, але раптоўнасьць, з якой дырэктар узгадаў пра яго, насыцарожвала – дырэктар быў здравым чалавекам і любіў жыцьцё. Ён разважаў над усім хвілінаў з пяць, думаў пра Швэндлінга, пра Гумкоке, пра спадарыню Бродын, але ўвесь час вяртаўся да Мурке. Той дырэктару не падабаўся, хоць ён адразу ж прыняў Мурке на працу, як толькі яму гэта прапанавалі: як дырэктар запарку, які насамрэч любіць зайчыкаў і казуляў, але клопціцца таксама і пра драпежнікаў, бо і яны мусяць быць у запарку, – дырэктар любіў як раз зайцоў ды казуляў, а Мурке быў для яго інтэлектуальнай bestyяй. Урэшце перамагла дырэктарская любоў да жыцьця, і ён даручыў Мурке рэзаць прамовы Бур-Малотке. Абедзьве прамовы былі ў праграме перадачаў у чацьвер і пятніцу, а згрызоты сумленьня прыйшлі да Бур-Малотке ў ноч з нядзелі на панядзелак – пярэчыць прафесару было тое самае, што забіць сябе, а дырэктар занадта любіў жыцьцё, каб думаць пра самагубства.

Так Мурке пасья абеда ў панядзелак і з раніцы ў аўторак тройчы праслухаў абедзьве паўгадзінныя прамовы пра сутнасьць мастацтва, выказаў адтуль «Бога», а ў кароткіх перапынках, калі яны з тэхнікам моўчкі выпальвалі па цыгарэце, разважаў пра дырэктарскія жыцьцёвыя сілы і пра тую нізкую існасьць, якую шануе Бур-Малотке. Ніколі да гэтага ён не прачытаў ні радка, напісанага Бур-Малотке, ніколі да гэтага ня чуў ніводнага выступу. У ноч з панядзелка на аўторак Мурке сасьніў лесьвіцу, высокую і стромкую, як Эйфелева вежа. Ён падымаўся па ёй угару, але хутка заўважыў, што прыступкі змазанья мылам, а ўнізе стаяў дырэктар і крычаў: «Ну, Мурке, ну... Пакажыце, на што вы здольны!» У ноч з аўторка на сераду быў таксама падобны сон: Мурке, нічога не падазраючы, падышоў на кірмашы да горкі для катанья, заплаціў трыццаць пфенігаў чалавеку, які падаўся яму знаёмым, і калі ён падняўся на горку, то раптам убачыў, што яна мае даўжыню прынамсі дзесяць кіламетраў. Ён ведаў, што дарогі назад няма, і разумеў, што тым, каму ён заплаціў трыццаць пфенігаў, быў сам дырэктар. У тыя дзеве раніцы яму больш не была патрэбная звычайная ранішняя порцыя страху ў пустой прасторы ліфтавай шахты.

Сённяя была серада, і ўначы яму ня сьнілася нічога пра мыла, горкі ці дырэктара. Мурке з усмешкай увайшоў у будынак радыёстанцыі, зайшоў у «патэрностэр», падняўся на сёмы паверх – чатыры з паловай секунды страху, скрыгат ланцугоў, неатынкаванае месца – затым спусьціўся на пяты паверх і накіраваўся ў студыю, дзе дамовіўся сустрэцца з Бур-Малотке. Была бяз дзвюх хвілінаў дзясятая гадзіна, калі ён сеў у зялёнае крэсла, павітаўся з тэхнікам і запаліў цыгарэту. Потым дастаў з нагруднай кішэні аркушык паперы і зірнуў на гадзіннік: пра пунктуальнасьць Бур-Малотке хадзілі легенды. Калі секундная стрэлка прабегла шасьцідзясяты адцінак, калі хвілінная стрэлка пасунулася на дванаццаць, а гадзінная – на дзесяць, дзевы адчыніліся і ўвайшоў Бур-Малотке.

Мурке ўзняўся з ветлівай усмешкай, падышоў да прафесара і назваўся. Бур-Малотке паціснуў яму руку, усміхнуўся і сказаў:

– Ну, тады пачнем!

Мурке ўзяў са стала аркушык, запаліў цыгарэту і звярнуўся да Бур-Малотке, чытаючы з аркуша:

– У абедзьвюх прамовах «Бог» сустракаецца роўна дваццаць сем разоў – і я прашу Вас сказаць дваццаць сем разоў тое, што мы зможам пасья ўклеіць у стужку. Мы былі б Вам удзячныя, калі б Вы казалі гэта трыццаць пяць разоў, бо пры ўклеіваньні нам могуць спатрэбіцца пэўныя рэзервы.

– Я згодны, – усміхнуўся Бур-Малотке і сеў.

– Але ёсьць пэўная цяжкасьць, – працягваў Мурке, – слова «Бог» сустракаецца ў Вашых прамовах у розных склонах. Гэта належыць адлюстраваць і ў выразе «тая вышэйшая існасьць, якую мы шануем». Мы маем агулам, – ён ветліва пасміхнуўся, – дзесяць назоўных склонаў – «тая вышэйшая існасьць, якую мы шануем», пяць вінавальных склонаў – «тую вышэйшую існасьць, якую мы шануем», затым сем родных склонаў і пяць давальных, агулам дванаццаць – «той вышэйшай існасьці, якую мы шануем», і застаецца адзін клічны склон, там, дзе Вы кажаце: «О Божа!» Дазволі сабе прапанаваць Вам сказаць тут: «О ты, вышэйшая існасьць, якую мы шануем!»

Бур-Малотке відавочна не падумаў пра такія складанасьці, ён нават спатнеў – склоны зусім яго не радалі.

– Усяго разам дваццаць сем сказаных нанова выказаў, – працягваў Мурке, – займаць адну хвіліну і дваццаць секунд эфіру, у той час як дваццаць сем разоў прамаўленьня слова «Бог» займалі толькі дваццаць секунд. Мы мусім такім чынам згодна з вашымі зьменамі выказаць з кожнай прамовы па паўхвіліны.

Бур-Малотке яшчэ болей успатнеў; ён ужо праклінаў сябе самога з-за гэтых начных роздумаў і запытаў:

– Вы ўжо выразалі?

– Так, – адказаў Мурке, выцягнуў з кішэні бляшаны пачак з-пад цыгарэтаў, адчыніў яго і паказаў Бур-Малотке: там ляжалі кароткія цёмныя кавалкі стужкі. Мурке ціха сказаў:

– «Бог», вымаўлены Вамі дваццаць сем разоў. Аддаць іх вам?

– Не, дзякуй, – раздражнёна адказаў Бур-Малотке. – Я паразмаўляю з дырэктарам пра гэтыя паўхвіліны. Якія перадачы ідуць пасля маіх выступаў?

– Заўтра за Вашай праграмай будзе чарговае выданьне “Агляду культурнага жыцця”, якую рэдагуе доктар Грэм.

– Халера, з Грэмам не дамовіцца!

– А пасьязаўтра, – працягваў Мурке, – выданьне “Таньчаць усе”.

– Гуглімэ, – прастагнаў Бур-Малотке. – Яшчэ ніколі аддзел забаўляльных праграмаў не саступаў аддзелу культуры нават дзесяці секундаў.

– Так, яшчэ ніколі, – Мурке надаў свайму маладому твару выраз бездакорнай сыціпласці, – прынамсі цягам таго часу, які я тут працую.

– Добра, – Бур-Малотке паглядзеў на гадзіннік, – мы зробім усё за дзесяць хвілінаў і я паразмаўляю з дырэктарам на конт хвіліны эфіру. Давайце пачынаць. Ці не маглі б Вы даць мне свае нататкі?

– Ахвотна. Усе лічбы я маю ў галаве.

Калі Мурке ўвайшоў у невялікую зашклёную кабінку, тэхнік адклаў газету ўбок і пасьміхнуўся. Яны з Мурке не перакінуліся ніводным словам не па справе цягам тых шасьці гадзінаў у панядзелак і аўторак, калі яны слухалі выступы Бур-Малотке і рэзалі іх. Яны толькі пазіралі зрэчас адзін на аднаго, ды частавалі адзін аднаго цыгарэтаў у кароткіх перапынках. І зараз, калі Мурке пабачыў усьмешку тэхніка, ён падумаў, што калі сяброўства ўвогуле існуе на свеце, то гэты чалавек – ягоны сябар. Ён паклаў пачак з выразкамі з выступаў Бур-Малотке на стол і ціха прамовіў:

– Паехалі.

Ён уключыў гук у студыі ды сказаў у мікрафон:

– Думаю, можна абысьціся бяз спробнага запісу, спадар прафесар. Лепш за ўсё адразу ж да справы: калі ласка, пачніце з назоўнага склону.

Бур-Малотке кіўнуў, Мурке адлучыўся, націснуў кнопку, запаліўшы тым самым зялёнае святло ў студыі, і яны пачулі ўзьнёслы ды добра пастаўлены голас Бур-Малотке: “Тая вышэйшая існасьць, якую мы шануем; тая вышэйшая існасьць...” Вусны Бур-Малотке рухаліся каля мікрафону так, нібыта хацелі той пацалаваць, пот сыдкаў прафесару на твар, а Мурке спакойна назіраў праз шклянную сыяну, як пакутаваў Бур-Малотке. Затым ён раптоўна выключыў гук, спыніў запіс, і назіраў праз шкло за прафесарам, як за вялікай прыгожай рыбінай. Ён уключыў гук і спакойна прамовіў: “Мне вельмі шкада, але нашая стужка мела дэфект, і я вымушаны папрасіць Вас ізноў пачаць з назоўнага склону”.

Бур-Малотке вылаяўся, але гэта была нямая лаянка, якую чуў толькі ён сам, бо Мурке выключыў гук і ўключыў яго толькі тады, калі Бур-Малотке зноў пачаў казаць: “Тая вышэйшая існасьць...” Мурке быў занадта малады, занадта добра адукаваны, каб любіць слова “нянавісьць”. Але цяпер, за шкляной сыяной, калі Бур-Малотке прамаўляў ужо родныя склоны, ён зразумеў, што такое нянавісьць: ён ненавідзеў гэтага вялікага, мажнага і прыгожага чалавека, чые кнігі ў колькасці двух мільёнаў трохсот пяцідзесяці тысячаў асобнікаў ляжалі ў бібліятэках, кнігарнях і кніжных шафах, і Мурке ані секунды ня думаў пра тое, каб пазбавіцца ад гэтага пачуцця. Пасля таго як Бур-Малотке вымавіў два родныя склоны, Мурке зноў уключыў гук і спакойна сказаў:

– Прабачце, што я перабіваю: назоўныя склоны былі выдатнымі, гэтаксама, як і першыя родны, але калі ласка, пачынаючы з другога роднага склону – яшчэ раз, троху мякчэй, спакойней, я вам пастаўлю запіс.

І нягледзячы на пратэставыя рухі прафесара, ён даў знак тэхніку ўключыць запіс для праслухоўвання. Яны бачылі, як Бур-Малотке сьцяўся, стаў яшчэ больш патнець, затым заціснуў сабе вушы і сядзеў так, пакуль запіс ня скончыўся. Ён нешта казаў, ляўся, але Мурке з тэхнікам гэтага ня чулі, бо зноў выключылі гук. Мурке халодна чакаў, пакуль з вуснаў прафесара ня стала бачна, што той ізноў пачаў казаць пра вышэйшую існасьць. Тады ён уключыў мікрафон і запіс, а Бур-Малотке пачаў давальныя склон: “Той вышэйшай існасьці...” Ён дагаварыў да канца, скамячыў аркушык паперы, падхапіўся ўвесь у поце і хацеў ужо выйсьці, але мяккі ветлівы голас Мурке спыніў яго:

– Спадар прафесар, вы забыліся пра клічныя склон.

Бур-Малотке кінуў на яго поўны нянавісьці погляд і сказаў у мікрафон: “О ты, вышэйшая існасьць, якую мы шануем!” Калі ж ён хацеў выйсьці, то голас Мурке зноў спыніў яго:

– Прабачце, спадар прафесар, але сказ, вымаўлены такім тонам, абсалютна не падыходзіць.

– Калі ласка, не перагінайце палку, – прашаптаў тэхнік.

Бур-Малотке спыніўся перад дзвьярыма сьпінай да шкляннай сьцяны, як быццам прышпілены да месца голасам Мурке. Ён адчуваў сябе як ніколі раней: ён быў бездапаможны. І гэтыя такія малады, ветлівыя, такія бязьмерна інтэлігентныя голасы катаваў яго, як ніхто і нішто дагэтуль. Мурке працягваў:

– Я, вядома, магу ўклеіць яго ў Ваш выступ у такім выглядзе, але дазволю сабе зьвярнуць Вашу ўвагу на тое, спадар прафесар, што гэта будзе рабіць ня вельмі добрае ўражаньне.

Бур-Малотке раззвярнуўся, падышоў да мікрафону і прамовіў ціха і ўзьнёсла: “О ты, вышэйшая існасьць, якую мы шануем!” Ня гледзячы на Мурке, ён выйшаў са студыі. Была акурат чвэрць на адзінаццатую, і ён сутыкнуўся ў дзвьярах з прыгожай маладой жанчынай, якая трымала ў руках ноты. Жанчына была рудавалосай і мела квітнеючы выгляд, яна энергічна падышла да мікрафону, пакруціла яго, пасунула стол так, каб можна было вольна стаяць перад мікрафонам.

У зашклёнай кабіне Мурке нядоўга паразмаўляў з Гуглімэ, рэдактарам аддзелу забавляльных праграмаў. Той запытаўся, паказваючы на жасьцяны пачак:

– Вам гэта яшчэ патрэбна?

Мурке адказаў, што так. За шклом маладая рудавалосая жанчына сьпявала:

– Вазьмі мае вусны, як яны ёсьць, а яны прыгожыя.

Гуглімэ ўключыў гук і спакойна сказаў:

– Ды памаўчы ты пакуль, я яшчэ не гатовы.

Жанчына ўсміхнулася, надзьмула вусны і адказала:

– Ах ты, вычварэнец!

– Я падыду аб адзінаццатай, мы ўсё разрэжам і ўклеім у прамовы, – ззвярнуўся Мурке да тэхніка.

– Нам трэба будзе яшчэ раз гэта праслухаць? – запытаўся той.

– Не, – адказаў Мурке, – нават за мільён даляраў я ня стану гэта паўторна слухаць!

Тэхнік кінуў і падрыхтаваўся да запісу рудавалосай сьпявачкі, а Мурке пайшоў.

Ён узяў у вусны цыгарэту, пакінуў яе незапаленай і скіраваўся да іншага ліфту на паўднёвым баку будынка, які вёў да сталойкі. Дываны, калідоры, мэбля і карціны – усё яго раздражняла. Гэта былі прыгожыя дываны, прыгожыя калідоры, прыгожая мэбля ды з густам падабраныя карціны, але раптам у яго

ўзнікла жаданьне ўбачыць дзесьці на сыяне кічавую выяву сэрца Ісуса, што даслала яму маці. Ён спыніўся, агледзеўся, прыслухаўся, выпцягнуў малонак з кішэні і прымацаваў яго паміж шпалерамі і касяком каля дзвярэй памочніка рэжысёра з адзелу радыёспектакляў. Малонак быў яркі, крыклівы, і пад выявай сэрца Хрыстова можна было прачытаць: “Я малілася за цябе ў царкве Сьвятога Якуба”.

Мурке спусьціўся на ліфце ўніз. Гэтая частка будынку была ўжо абсталяваная попелніцамі Шроршнаўца, якія занялі першае месца на конкурсе попелніцаў. Яны віселі побач з кожнай падсьвечанай чырвонай лічбай, якая азначала нумар паверху: чырвоная чацьвёрка, попелніца Шроршнаўца, чырвоная тройка, попелніца Шроршнаўца, чырвоная двойка, попелніца Шроршнаўца. Гэта былі прыгожыя медныя попелніцы ў форме ракавіны, падстаўка якой уяўляла з сябе нейкую арыгінальную марскую расьліну, вузлаватыя водарасьці – і кожная каштавала дзвесьце пяцьдзсят восем марак семдзсят сем пфенігаў. Яны былі настолькі прыгожыя, што Мурке яшчэ ані разу ня вырашыўся апаганіць якую-небудзь з іх попелам ці чымсьці яшчэ больш неэстэтычным накшталт недапалку. Напэўна, астатнія курцы адчувалі нешта падобнае – пустыя цыгарэтныя пачкі, недапалкі і попел ляжалі заўсёды на падлозе пад прыгожымі попелніцамі: ніхто не знаходзіў у сабе смеласьці выкарыстаць попелніцы па прызначэньні; яны былі медныя, зіхатлівыя і заўсёды пустыя.

Мурке бачыў, як да яго набліжаецца ўжо пятая попелніца каля бліскачай чырвонай адзінкі, паветра пацяплела, адчуваўся пах ежы. Ён выйшаў з ліфта і стомлена прайшоў у сталоўку. Тры пазаштатныя працаўнікі сядзелі ў куце за сталом, застаўленым падстаўкамі для яек, талеркамі з хлебам ды імбрычкамі з кавай.

Гэтыя трое разам зрабілі серыю выданьняў “Лёгка – нутраны орган чалавека”, разам забралі ганарар, пасьнедалі і цяпер разам пілі шнапс ды разважалі пра падаткі. Мурке добра ведаў аднаго з іх, Вэндрыха; але Вэндрых якраз крычаў: “Мастацтва! Мастацтва! Мастацтва!” Мурке спужана сыцяўся, як жабка, на якой выпрабавалі дзейнасьць электрычнага току. Мурке занадта часта чуў гэтае слова цягам апошніх двух дзён з вуснаў прафесара Бур-Малотке; у абодвух выступах яно сустракалася роўна сто трыццаць чатыры разы, а Мурке праслухаў выступы тройчы – такім чынам, ён пачуў слова “мастацтва” чатырыста два разы, занадта часта, каб мець жаданьне пра яго размаўляць. Ён праціснуўся каля стойкі да нішы ў іншай частцы сталоўкі і з палёгкай уздыхнуў, пабачыўшы, што яна вольная. Мурке апусьціўся ў мяккае жоўтае крэсла, запаліў цыгарэту, а калі падышла афіцыянтка Вула, замовіў яблычнага соку і быў рады, што Вула адразу ж зьнікла. Ён заплюшчыў вочы, але насуперак сваёй волі прыслухоўваўся да размовы пазаштатных працаўнікоў у куце. Штараз, калі нехта з іх выкрыкваў “мастацтва”, Мурке ўздрыгваў. “Гэта падобна да таго, як быць высьцеганым пляцьмі”, – падумаў ён.

Вула, якая прынесла яму яблычны сок, выглядала занепакоена. Яна была высокай ды моцнай, але ня поўнай, яе твар быў здаровым і радасным, і наліваючы яблычны сок з графіну ў стакан, яна параіла Мурке ўзяць адпачынак і кінуць паліць.

Раней яна называла сябе Вільфрыда-Ула, але потым для прастаты скараціла сваё імя да Вулы. Яна мела асаблівую павагу да працаўнікоў адзелу культуры.

- Пакіньце мяне ў спакоі, – сказаў Мурке, – калі ласка, пакіньце мяне!
- І было б файна, каб вы схадзілі ў кіно з якой-небудзь добрай дзяўчынай.
- Я зраблю гэта сёньня ўвечары, абяцаю.
- Ня трэба, каб гэта была дзяўчына лёгкіх паводзінаў, – працягвала Вула, – лепш простая, прыемная, сапраўдная дзяўчына з добрым сэрцам. Такія ўсё яшчэ існуюць.

– Я ведаю, – адказаў Мурке, – і я нават знаёмы з адной.

– Ну добра, – Вула пайшла да пазаштатных працаўнікоў, адзін з якіх замовіў тры кілішкі шнапсу і тры кавы. “Бедныя, – падумала яна, – мастацтва робіць іх зусім ненармальнымі.” Яна любіла пазаштатных працаўнікоў і заўсёды заклікала іх да ашчаднасці. “Як толькі ў іх зьяўляюцца грошы, яны адразу ж іх спускаюць”, – думала яна, ідучы да стойкі і перадаючы буфетчыку замову. Мурке дапіў свой сок, расыціснуў цыгарэту ў попельніцы і з жахам падумаў пра час паміж адзінацатай і першай гадзінамі, калі ён мусіў разрэзаць словы Бур-Малотке, каб уклеіць іх у патрэбныя месцы ягоных прамоваў. Дырэктар хацеў мець гатовыя выступы ўжо а другой гадзіне. Мурке думаў пра мыла, лесьвіцы, стромкія лесьвіцы і горкі, ён думаў пра дырэктарскую любоў да жыцця ды пра Бур-Малотке і спужаўся, калі ўбачыў, як Швэндлінг уваходзіць у сталоўку.

Той быў у кашулі ў буйную чорна-чырвоную клетку і кіраваўся да нішы, дзе схаваўся Мурке. Швэндлінг напяваў папулярны шлягер: “Вазьмі мае вусны, як яны ёсьць, а яны прыгожыя...”, ён запнуўся, калі заўважыў Мурке і спытаў:

– Ну як? Я думаў, ты зараз даводзіш да ладу прамовы Бур-Малотке.

– Аб адзінацатай усё працягнецца, – адказаў Мурке.

– Вула, адно піва, – крыкнуў Швэндлінг, – паўлітра. Ну, – зьвярнуўся ён зноў да Мурке, – ты заслужыў за гэта пазачарговы адпачынак, гэта было жакліва, напэўна. Стары распавёў мне, у чым справа.

Мурке маўчаў, а Швэндлінг працягваў:

– Ведаеш апошнія навіны пра Муквіца?

Мурке незацікаўлена пахітаў галавой, потым з ветлівасці запытаўся:

– І што з ім такое?

Вула прынесла піва, Швэндлінг адпіў, памаўчаў троху для важнасці і павольна прамовіў:

– Муквіц робіць перадачу пра тайгу.

Мурке пасьміхнуўся і запытаў:

– А што Фэн?

– Гэты займаецца тундраю.

– А Вэгхт?

– Вэгхт робіць перадачу пра мяне, а пасья я зраблю пра яго, паводле дэвізу: ты мне, я табе...

Адзін з пазаштатнікаў ужо ўскочыў ды выкрыкваў на ўсю сталоўку:

– Мастацтва, мастацтва! Вось ад чаго ўсё залежыць!

Мурке хутка нахіліўся, нібы салдат, які пачуў стрэлы з варожага акупа. Ён выпіў яшчэ глыток яблычнага соку і зноўку сьцэпануўся, калі з дынаміка данеслася:

– Доктар Мурке, вас чакаюць у трынацатай студыі. Доктар Мурке, вас чакаюць у трынацатай студыі.

Ён зірнуў на гадзіннік – была толькі палова на адзінацатую – але дынамік няўмольна працягваў:

– Доктар Мурке, вас чакаюць у трынацатай студыі – доктар Мурке, вас чакаюць у трынацатай студыі.

Дынамік вісеў над стойкай, акурат пад выслоўем, якое дырэктар загадаў намаляваць на сцяне: “Дысцыпліна – гэта ўсё”.

– Ну, – сказаў Швэндлінг, – нічога ня зробіш, ідзі.

– Так, – паўтарыў Мурке, – нічога ня зробіш.

Ён устаў, паклаў грошы за сок на стол, праціснуўся паўз стол аматараў мастацтва, увайшоў у “патэрностэр” і зноў падняўся наверх, мінаючы пяць попельніцаў Шпроршнаўца. Пабачыўшы сваю карцінку з сэрцам Ісуса ля дзвярэй памочніка рэжысёра, ён падумаў: “Дзякаваць Богу, цяпер у гэтым будынку ёсьць хоць адзін кічавы малюнак.”

Ён адчыніў дзверы ў студыю, пабачыў, што тэхнік сядзіць спакойна перад чатырма картоннымі скрынкамі, і запытаў стомлена:

– У чым справа?

– Яны справіліся хутчэй, чым планавалі, і ў нас паўгадзіны ў запасе, – адказаў тэхнік, – я падумаў, што вы, магчыма, хацелі б выкарыстаць гэты час.

– Сапраўды хачу, – зазначыў Мурке, – у мяне сустрэча а першай гадзіне. Так што пачнем. Што ў скрынках?

– Для кожнага склону я маю асобную скрынку – вінавальны ў першай, у другой – родны і давальны, у трэцяй – назоўны, а вось у гэтай, – тэхнік паказаў скрынку, што стаяла правей за астатнія, маленькую скрыначку, на якой было напісана “ШАКАЛАД”, – ляжаць абодва клічныя, у правым куце добры, у левым – дрэнны.

– Выдатна, – сказаў Мурке, – вы ўжо парэзалі гэтае мярзоцыце.

– Так, і калі Вы запісалі іх пасьядоўнасьць, то мы скончым самае большае за гадзіну. Вы ж занатавалі?

– Так, вядома, – адказаў Мурке. Ён дастаў з кішэні цэтлік, дзе былі лічбы ад 1 да 27, а пасья кожнай з іх быў пазначаны склон.

Мурке прысеў, прапанаваў тэхніку цыгарэту; яны абодва палілі, пакуль тэхнік запускаў разрэзаныя запісы дакладаў Бур-Малотке.

– У першы разрэз трэба ўклеіць вінавальны склон, – сказаў Мурке. Тэхнік узяў кавалак стужкі з першай скрынкі і прымацаваў яго на патрэбнае месца.

– У другі – давальны, – працягваў Мурке.

Яны працавалі зладжана, і Мурке адчуў палёгку, бо ўсё ішло хутка.

– Цяпер на чарзе клічны, мы возьмем, вядома ж, горшы варыянт.

Тэхнік усміхнуўся і ўклеіў дрэнны кавалак у запіс.

– Далей, – папрасіў ён, – далей!

– Родны, – адказаў Мурке.

Дырэктар добрасумленна чытаў кожны ліст ад слухачоў. У тым, які ён трымаў перад сабою, было наступнае:

“Паважаная радыёстанцыя, наўрад ці ў Вас ёсьць больш верная слухачка, чым я. Мне семдзесят гадоў, і пачынаючы з трыццацігадовага ўзросту я слухаю вашае радыё штодзень. Я заўсёды была шчодрой на пахвалу. Магчыма, Вы ўзгадаеце мой ліст пра праграму “Сем душ каровы Кавайды”. Гэта была выдатная праграма. Але існуюць пэўныя хібы: няўвага, з якой на Вашым радыё сутыкаюцца душы сабак, пачынае проста абураць. І гэта Вы называеце гуманізмам! У Гітлера, несумненна, былі свае недахопы: калі верыць усяму, што кажуць, то ён быў сапраўды агідным чалавекам, але ж у адным яму не адмовіш: сабак ён любіў і клапаціўся пра іх. Калі ж сабака на нямецкім радыё атрымае належную ўвагу? Аднак у любым выпадку, праграма “Як кошка з сабакам” – гэта няўдалая спроба, а дакладней сапраўдная абраза для кожнага сабакі. Калі б мой маленькі Лоэнгрын мог размаўляць, сказаў бы ён Вам! Ён гаўкаў, даражэнькі, пакуль гучала гэтая Вашая праграма, так гаўкаў, што сэрца разрывалася ад сораму. Я плачу свае дзеве маркі на месяц, як і кожны іншы слухач, таму скарыстаюся са свайго права і задам Вам пытаньне: калі нарэшце сабака на нямецкім радыё атрымае належную яму ўвагу? З павагай, нягледзячы на тое, што так незадаволеная Вамі – Ваша Ядвіга Гэрхен, хатняя гаспадыня.

P.S. На выпадак, калі ніхто з тых цынікаў, якім Вы даеце працу, ня здолее ўганараваць сабак належным чынам, я дазволіла сабе прыкласці да ліста ўласную сыціплую спробу. Ад ганарара я адмаўляюся. Вы можаце пералічыць грошы на рахунак арганізацыі аховы сабакаў. Прыкладаюцца: 35 рукапісных аркушоў. *Ваша Я. Г.*”

Дырэктар уздыхнуў. Ён пашукаў рукапіс, але сакратарка напэўна яго прыбрала.

Дырэктар набіў сабе лольку, запаліў яе, аблізнуў свае поўныя жыцця вусны, падняў слухаўку і загадаў злучыць яго з Крошы. Наверсе, у аддзеле культурнага слова, Крошы займаў маленечкі пакойчык з маленечкім, але вельмі густоўным пісьмовым сталом і вёў рубрыку, гэткую ж малую, як і ягоны працоўны стол, – “Жывёлы і культура”.

– Крошы, – прамовіў дырэктар, калі той сьціпла адказаў, – калі мы апошні раз рабілі нешта пра сабакаў?

– Пра сабакаў? – перапытаў Крошы. – Спадар дырэктар, мне здаецца, што яшчэ ніколі, прынамсі пакуль я тут працую.

– І як доўга вы тут працуеце, Крошы?

Рэдактар у сваім пакойчыку намерсе затрымцеў, бо голас дырэктара стаў вельмі мяккім, а Крошы добра ведаў, што нічога добрага чакаць ня варта, калі гэты голас так гучыць.

– Ужо дзесяць гадоў, спадар дырэктар, – адказаў ён.

– Гэта сьвінства, – абурыўся дырэктар, – што за гэты час вы нічога не зрабілі пра сабакаў, урэшце гэта ж справа вашае рубрыкі. Як называлася апошняе выданьне?

– Маё апошняе выданьне называлася... – запнуўся Крошы.

– Вам не абавязкова паўтараць маё пытаньне, – сказаў дырэктар, – мы ж ня ў арміі.

– “Совы ў развалінах,” – нерашуча прамовіў Крошы.

– У вас ёсьць тры тыдні, – сказаў дырэктар, ізноў вельмі мякка, – каб падрыхтаваць праграму пра сабакаў...

– Слухаюся, – адказаў Крошы і пачуў як дырэктар павесіў слухаўку, пасля ён глыбока ўздыхнуў і вымавіў: – Божа мой!

Дырэктар прыняўся за наступны ліст.

У гэты момант увайшоў Бур-Малотке. Ён мог сабе дазволіць прыходзіць у любы час без папярэджаньня, і ён часта сабе гэта дазваляў. Яшчэ ўспатнелы, ён стомлена прысеў на крэсла перад дырэктарам, прамовіўшы:

– Добрай раніцы.

– Добрай раніцы, – адказаў дырэктар і адклаў ліст ад радыёслухача ўбок.

– Што я магу для Вас зрабіць?

– Калі ласка, падарыце мне хвіліну...

– Спадару Бур-Малотке, – сказаў дырэктар, робячы шчодры жэст, – ня трэба прасіць мяне пра хвіліну! Гадзіны, дні ў вашым распараджэньні...

– Але ж не, – удакладніў Бур-Малотке, – размова ідзе не пра звычайную хвіліну, а пра хвіліну эфірнага часу. З-за зьменаў мой даклад стаў на хвіліну даўжэйшы...

Дырэктар стаў сур'ёзным, як сатрап, што разьмяркоўвае правінцыі.

– Спадзяюся, – кісла запытаў ён – пасля вас не палітычная праграма...

– Не, – адказаў Бур-Малотке, – я прашу паўхвіліны ад мясцовай праграмы і паўхвіліны ад забаўляльнай.

– Ну, дзякаваць Богу! – супакоіўся дырэктар, – у забаўляльнай праграме ў мяне яшчэ застануцца семдзесят дзевяць секундаў, а ў мясцовай – восемдзесят тры секунды. Вядома ж, я ахвотна выдзелю вам хвіліну.

– Вы прымушаеце мяне чырванець, – сказаў Бур-Малотке.

– Што яшчэ я магу для вас зрабіць?

– Я быў бы вам удзячны, – сказаў Бур-Малотке, – калі б пры магчымасьці мы выправілі ўсе запісы, якія я зрабіў пачынаючы з 1945 году. Адноўчы...

– Ён правёў рукой па ілбе і тужліва зірнуў на сапраўднага Брулера, які вісеў над дырэктарскім сталом, – аднойчы я... – ён запнуўся, бо тое, што ён хацеў паведаміць дырэктару, было занадта засмучальным для нашчадкаў, – аднойчы

я... я памру, – і ён зноўку зрабіў паузу і даў дырэктару магчымасьць прыняць агаломшаны выгляд і адмоўна замахаць рукой, – і для мяне невыносна думаць, што пасья маёй сьмерці, магчыма, будуць гучаць запісы, дзе я кажу рэчы, у якіх болей ня ўпэўнены. Асабліва ў запале сорок пятага году я дазволіў схіліць сябе да некаторых палітычных выказваньняў, якія цяпер выклікаюць у мяне глыбокі сумнеў і якія я магу патлумачыць толькі той юнацкай палкасьцю, якою вызначаюцца ўсе мае творы. Выпраўленьне напісаных мною твораў ужо ідзе, і я хацеў бы папрасіць вас даць мне ў хуткім часе магчымасьць выправіць таксама радыёвыступы.

Дырэктар прамаўчаў, толькі злёгка кашлянуў, і маленькія, вельмі сьветлыя кропелькі поту зьявіліся на яго лобе. Яму прыйшло ў галаву, што Бур-Малотке з 1945 году штомесяц прамаўляў прынамсі гадзіну, і ён хутка падлічыў, пакуль Бур-Малотке працягваў: дванаццаць гадзінаў памножыць на дзесяць, атрымліваецца сто дваццаць гадзінаў прамоваў Бур-Малотке.

– Толькі нізкія душы, – працягваў тым часам Бур-Малотке, – называюць педантызм нявартым генія. Як мы ведаем, – і дырэктар адчуў сябе ўсьцешаным, бо праз гэтае “мы” ён быў залічаны да высокіх душ, – сапраўдныя, вялікія геніі былі педантамі. Гімельсгайм загадаў аднойчы за ўласны кошт па-новаму набраць увесь наклад “Зеелона”, бо тры ці чатыры сказы ў сярэдзіне твору больш не здаваліся яму адпаведнымі. Думка, што пасья таго, як я разьвітаюся з гэтым сьветам, могуць гучаць мае даклады, у якіх я больш ня ўпэўнены, – гэтая думка для мяне невыносная. Якое рашэньне вы можаце прапанаваць?

Кропелькі поту на лобе дырэктара павялічыліся.

– Патрэбна спачатку зрабіць дакладны сьпіс усіх вашых праграмаў і пасья спраўдзіць у архіве, ці ўсе запісы ёсьць у наяўнасьці, – прамовіў ён ціха.

– Я спадзяюся, – адказаў Бур-Малотке, – што ніводзін з маіх запісаў ня быў зьнішчаны без папярэджаньня. Мяне ніхто не папярэджаў, такім чынам, ніхто не зьнішчаў мае запісы...

– Я ўсё арганізую, – сказаў дырэктар.

– Я быў бы вельмі ўдзячны, – зьедліва заўважыў Бур-Малотке. – Да пабачэньня...

– Да пабачэньня, – адказаў дырэктар і праводзіў Бур-Малотке да дзьвярэй.

Пазаштатнікі ў сталоўцы вырашылі замовіць абед. Яны выпілі яшчэ болей шнапсу ды ўсё яшчэ размаўлялі пра мастацтва: іх размова набыла больш спакойны характар, хоць і ня страціла напружаньня. Яны ўсе спужана ўскочылі, калі ў сталоўку раптоўна ўвайшоў Вандэрбурн. Гэта быў высокі, меланхалічнага выгляду цёмнавалосы паэт з сімпатычным тварам, пазначаным пячаткаю славы. У той дзень ён быў непаголены і таму выглядаў яшчэ сімпатычнай, чым звычайна. Вандэрбурн падышоў да стала трох пазаштатнікаў, стомлена прысеў і запытаў:

– Дзеткі, дайце-ка мне чаго-кольвек выпіць. У гэтым доме я заўсёды паміраю ад смагі...

Яны далі яму пазасталы кілішак шнапсу ды рэшту мінеральнае вады з бутэлькі. Вандэрбурн выпіў, адставіў кілішак убок, паглядзеў па чарзе на кожнага з трох і сказаў:

– Я засьцерагаю вас ад радыё, ад гэтага паскудства – ад гэтага вылізанага, прыгожанькага, размаляванага паскудства! Я вас засьцерагаю! Радыё ўсіх нас зьнішчыць...

Яго засьцярога была шчырай і вельмі ўразіла трох маладых людзей; але яны ня ведалі, што Вандэрбурн толькі што з касы, дзе ён атрымаў вялікі ганарар за лёгкую апрацоўку кнігі Іова.

– Яны нас рэжуць, – працягваў ён, – зьнішчаюць нашу сутнасьць, склейваюць нас, і ніхто з нас ня здолее гэтага вытрываць.

Вандэрбурн выпіў мінеральнае вады, паставіў стакан на стол і накіраваўся да дзвьярэй; яго паліто меланхалічна разьвьявалася.

Ақурат а дванаццатай Мурке скончыў склейваньне. Як толькі яны ўклеілі апошні кавалачак, давальны склон, Мурке падняўся. Ён ужо ўхапіўся за ручку дзвьярэй, калі тэхнік сказаў:

– Мне б такое адчувальнае і дарагое сумленьне! А што з гэтым будзем рабіць? – Ён паказаў на цыгарэтны пачак, які стаяў на версе, на паліцы між скрынкамі з новымі запісамі.

– Пакіньце гэта тут, – адказаў Мурке.

– Навошта?

– Можа, яшчэ спатрэбіцца.

– Вы мяркуеце, што ў яго зноўку могуць пачацца згрызоты сумленьня?

– Ня выключана, – адказаў Мурке, – лепш пачакаем. Да пабачэньня.

Ён скіраваўся да першага ліфта, спусьціўся на другі паверх і ўпершыню ў той дзень увайшоў у свой кабінет. Сакратарка пайшла на абед, шэф Мурке, спадар Гумкоке, сядзеў пры тэлефоне і чытаў кнігу. Ён пасьміхнуўся Мурке, узняўся ды запытаў:

– Ну як, вы яшчэ жывы? Гэта ваша кніга? Гэта вы пакінулі яе на стале? – Ён павярнуў кнігу вокладкай да Мурке, і той адказаў: “Так, гэта мая”. Супервокладка кніжкі была зялёна-шэра-аранжавая, і называлася кніга “Крыніцы лірыкі Бэтлі”; гаворка там ішла пра аднаго маладога англііскага паэта, які склаў сто гадоў таму каталог лонданскага слэнгу.

– Гэта выдатная кніга, – сказаў Мурке.

– Так, – адказаў Гумкоке, – але вы ніколі не навучыцеся...

Мурке зірнуў на яго запытальна.

– Вы ніколі не навучыцеся, што выдатныя кнігі нельга пакідаць на стале, калі можа зайсьці Вандэрбурн, а ён заўсёды можа зайсьці. Вандэрбурн, зразумела, заўважыў яе здалёк, разгарнуў, пачытаў пяць хвілінаў, і які ж вынік?

Мурке маўчаў.

– А вынік – дзэве гадзінныя праграмы Вандэрбурна пра “Крыніцы лірыкі Бэтлі”. Гэты тып калі-небудзь зробіць праграму з уласнае бабулі, але найгоршае пры гэтым, што адна з яго бабуляў была і маёй. Калі ласка, Мурке, запомніце: ніякіх выдатных кніг на стале, калі можа зайсьці Вандэрбурн, а я паўтараю, ён заўсёды можа зайсьці. Так, а цяпер можаце ісьці, пасья абеду ў вас нічога няма, і я думаю, вы заслужылі гэты адпачынак. Ну што, усё гатова? Вы праслухоўвалі яшчэ раз?

– Усё гатова, – адказаў Мурке, – але слухаць гэтыя даклады я ўжо не магу, проста не магу...

– “Проста не магу” – гэта гучыць па-дзіцячы, – заўважыў Гумкоке.

– Калі я пачую слова “мастацтва” сёньня яшчэ хоць раз, у мяне будзе істэрыка, – прамармытаў Мурке.

– У вас ужо істэрыка, – сказаў Гумкоке, – і я нават згодны, што вы маеце для гэтага падставы. Тры гадзіны Бур-Малотке — ад гэтага можа звар’яець нават моцны чалавек, а вас бы я не назваў моцным...

Ён кінуў кнігу на стол, зрабіў крок да Мурке і сказаў:

– Калі я быў у вашым узросьце, мне трэба было скараціць на тры хвіліны чатырохгадзінную прамову Гітлера, і я вымушаны быў тройчы праслухаць яе, пакуль здолеў прапанаваць, якія тры хвіліны трэба выразаць. Калі я пачынаў слухаць прамову ў першы раз, я яшчэ быў прыхільнікаў нацыстаў, але калі я слухаў тую прамову трэці раз, я ім ужо ня быў; гэта было цяжкае, жахлівае, аднак вельмі эфэктыўнае лекаваньне...

– Вы забываеце, – адказаў Мурке ціха, – што я быў вылекаваны ад Бур-Малотке яшчэ да таго, як пачаў слухаць запісы...

– Але ж вы і бестыя! – са сьмехам зазначыў Гумкоке. – Ідзіце, дырэктар праслухае ўсё яшчэ раз а другой. Дзе вас знайсці ў скрайнім выпадку?

– З другой да трэцяй я буду дома, – адказаў Мурке.

– І яшчэ... – сказаў Гумкоке і дастаў з паліцы побач са сталом Мурке жоўтую скрынку з-пад печыва, – што гэта за абрэзкі ў вас тут?

Мурке пачырванеў.

– Гэта... – пачаў ён, – я збіраю некаторыя парэшткі.

– І што за парэшткі?

– Маўчаньне, – адказаў Мурке, – я збіраю маўчаньне.

Гумкоке зірнуў на яго запытальна, і Мурке працягнуў:

– Калі трэба рэзаць запісы, дзе прамоўцы часам робяць паузы, уздыхаюць, набіраюць паветра ці проста маўчаць, я не выкідаю абрэзкі ў сьметніцу, а збіраю іх. Запісы Бур-Малотке, між іншым, ня ўтрымліваюць і секунды маўчанья.

Гумкоке ўсьміхнуўся:

– Вядома, гэты ня будзе маўчаць. А што вы робіце з гэтымі абрэзкамі?

– Я склейваю іх ды прайграю сабе стужку дома ўвечары. Стужка яшчэ кароткая, толькі тры хвіліны – але ж маўчаньне сустрэнеш нячаста.

– Я мушу звярнуць вашу ўвагу, што забаронена браць дадому часткі запісаў.

– Нават маўчаньне? – запытаў Мурке.

Гумкоке ўсьміхнуўся і сказаў:

– Ну ідзіце ўжо!

І Мурке пайшоў.

Калі дырэктар завітаў у студыю пару хвілінаў па другой, прамова Бур-Малотке ўжо гучала:

“...дзе толькі, калі толькі, чаму і як толькі мы ні пачынаем размову пра сутнасьць мастацтва, мы мусім узгадаць тую вышэйшую існасьць, што мы шануем, мы мусім схіліцца і выказаць глыбокую павагу да той вышэйшай існасьці, якую мы шануем, і мусім удзячна прыняць мастацтва як падарунак ад той вышэйшай існасьці, якую мы шануем. Мастацтва...”

“Не, – падумаў дырэктар, – я сапраўды ні ад каго не змагу патрабаваць праслухаць сто дваццаць гадзінаў Бур-Малотке. Існуюць рэчы, якія чалавек проста ня ў стане зрабіць, якія я нават Мурке не пажадаю.” Ён вярнуўся ў свой кабінет, уключыў дынамік ды пачуў, як голас Бур-Малотке прамаўляе: “О ты, вышэйшая існасьць, якую мы шануем...”

“Не, – падумаў дырэктар, – не і яшчэ раз не.”

Мурке ляжаў на канапе і паліў. Побач з ім на крэсьле стаяў кубак гарбаты, і Мурке разглядаў белую столь пакоя. Пры яго пісьмовым стале сядзела вельмі прыгожая сьветлавалосая дзяўчына, якая праз вакно нерухома ўзіралася ў вуліцу. Паміж Мурке і дзяўчынай на невялічкім століку стаяў магнітафон, які быў пастаўлены на запіс. Не было чуваць ані гуку. Можна было прыняць дзяўчыну за фотамадэль – такой прыгожай і маўклівай яна была.

– Я больш не магу, – сказала раптам дзяўчына, – я больш не магу. Тое, што ты патрабуеш, проста бесчалавечна. Існуюць мужчыны, якія патрабуюць ад дзяўчат рабіць амаральныя рэчы, але я амаль што ўпэўненая, што тое, што ты ад мяне патрабуеш, нашмат горш.

Мурке ўздыхнуў.

– Божа мой, – сказаў ён, – дарагая Рына, гэта ўсё мне прыйдзеца выразаць. Будзь ласкавай і намаўчы мне яшчэ прынамсі пяць хвілінаў.

– Намаўчы, – паўтарыла дзяўчына, і яна сказала гэта такім чынам, які трыццацігадовы чалавек назваў бы грубым. – Намаўчаць, ты вынайшаў гэта слова. Я б ахвотна нагаварыла запіс – але намаўчаць...

Мурке падняўся і выключыў магнітафон.

– Ах, Рына, – сказаў ён, – калі б ты толькі ведала, наколькі каштоўнае для мяне тваё маўчаньне. Увечары, калі я стомлены сяджу дома, я стаўлю сабе запіс з тваім маўчаньнем. Калі ласка, намаўчы мне яшчэ хаця б тры хвіліны, каб не прыйшлося выразаць; ты ж ведаеш, што значыць для мяне рэзаць.

– Як хочаш, – адказала дзяўчына, – але дай мне хоць цыгарэту.

Мурке ўсьміхнуўся, працягнуў ёй цыгарэту і сказаў:

– Так у мяне тваё маўчаньне будзе ў арыгінале і ў запісе, гэта проста выдатна.

Ён ізноў запусціў стужку, і абодва сядзелі адно насупраць аднаго ў маўчаньні, пакуль не зазвінеў тэлефон. Мурке падняўся, бездапаможна паціснуў плячыма і зьняў слухаўку.

– Так, – гэта быў Гумкоке, – абодва даклады прайшлі без заўвагаў, шэф не сказаў нічога дрэннага... Вы можаце ісьці ў кіно. І падумайце пра сьнег.

– Пра які сьнег? – перапытаў Мурке і вызірнуў на вуліцу, залітую яркім летнім сонцам.

– Божа мой! – сказаў Гумкоке. – Вы ж ведаеце, што мы мусім пачынаць думаць пра зімовыя праграмы. Мне спатрэбіцца песьні і вершы пра сьнег – мы ж ня можам заўсёды выязджаць на Шубэрце ды Штыфтэры. Ніхто нават не разумее, наколькі нам не хапае менавіта песьняў і вершаў пра сьнег. Уявіце, што будзе халодная і доўгая зіма і шмат сьнегу: дзе мы возьмем нашыя выданьні пра сьнег? Таму пастарайцеся прыдумаць што-небудзь сьнежнае.”

– Добра, – адказаў Мурке, – я пастараюся што-небудзь прыдумаць.

Гумкоке паклаў слухаўку.

– Хадзем, – звярнуўся Мурке да дзяўчыны, – мы можам ісьці ў кіно.

– Можна мне цяпер размаўляць? – запытала яна.

– Так, гавары!

Прыкладна ў гэты ж час памочнік рэжысэра з аддзелу радыёсьпектакляў праслухоўваў выданьне на сеньняшні вечар. Тое яму падабалася, вось толькі яго не задавальняў канец п’есы. Памочнік рэжысэра сядзеў у трынацатай студыі побач з тэхнікам, жаваў запалку і вывучаў рукапіс.

«Акустыка, як у вялікай пустой царкве»

Атэіст: (гаворыць гучна і ясна)

Хто будзе думаць пра мяне, калі я стану здабычай чарвякоў?

(Маўчаньне)

Атэіст: (троху гучней)

Хто будзе чакаць мяне, калі я зноў ператваруся ў пыл?

(Маўчаньне)

Атэіст: (яшчэ гучней)

І хто будзе думаць пра мяне, калі я зноў стану лісьцем?

(Маўчаньне)»

Было ўсяго дванаццаць падобных пытанняў, якія атэіст выкрываў у царкве, і адказам на кожнае было маўчаньне.

Памочнік рэжысэра дастаў з рота разжаваную запалку, узяў новую і запытальна паглядзеў на тэхніка.

– Так, – сказаў тэхнік, – калі вам цікавая мая думка, то тут троху зашмат маўчаньня.

– Я таксама так мяркую, – адказаў памочнік рэжысэра, – нават сам аўтар так лічыць і даў мне дазвол гэта зьмяніць. Голас проста мусіць прамаўляць “Бог”, але ж гэты голас мусіць гучаць ня як у царкве, а ў, так сказаць, пакоі з іншай акустыкай. Але скажыце мне, дзе я вазьму цяпер гэты голас?

Тэхнік пасьміхнуўся, дастаў цыгарэтны пачак, які ўсё яшчэ ляжаў на версе на паліцы.

– Вось, – сказаў ён, – тут голас, які ў пакоі без акустыкі прамаўляе слова “Бог”.

Памочнік рэжысёра ажно ледзь не праглынуў запалку ад нечаканасьці, але пасля здолеў яе выплюнуць.

– Усё ў парадку, – пасьміхнуўся тэхнік, – мы мусілі выразаць іх з аднаго дакладу, дваццаць сем кавалкаў.

– Так шмат мне ня трэба, толькі дванаццаць, – сказаў памочнік рэжысёра.

– Гэта проста – выразаць маўчаньне і дванаццаць раз уклеіць слова “Бог” – пад вашу адказнасьць.

– Вы проста анёл, – сказаў памочнік, – пачынаем!

Тэхнік усьміхнуўся, бо ён радаваўся кавалкам маўчаньня, якія зможа падарыць Мурке: а гэта было шмат маўчаньня, амаль цэлая хвіліна. Столькі ён ніколі яшчэ не дарыў Мурке, а той яму падабаўся.

– Выдатна, – адказаў ён з усьмешкай, – пачынаем.

Памочнік рэжысёра дастаў з кішэні свайго пінжака пачак цыгарэтаў; адначасова ён ухапіў зьмяты аркушык, расправіў яго і працягнуў тэхніку:

– Ну ці ня дзіва, якія кічавыя рэчы можна знайсці на радыёстанцыі? Я знайшоў гэта ў сваіх дзвярах.

Тэхнік узяў карцінку, агледзеў яе і сказаў:

– Так, дзіўна, – і гучна прачытаў тое, што было напісана ўнізе: “Я малілася за цябе ў царкве Сьвятога Якуба”.

Пераклад з нямецкай мовы.

Анка УПАЛА. Магілёў.

Руал Дал

Скура

У тым годзе – 1946-тым – зіма затрымалася надоўга. Нягледзячы на тое, што ішоў красавік, ільдыяны вецер гуляў па вуліцах гораду, а па небе паўзлі сьнежныя хмары. Стары, якога звалі Дрыолі, шорхаў па тратуары вуліцы Рыволі. Зьмёрзлы і бездапаможны ён, як вожык, хаваўся ў заношанае чорнае паліто, панад узьнятым каўняром былі бачныя толькі вочы і макушка.

Адчыніліся дзверы кафэ, і ў паветры зьявіўся намёк на смажаную курыцу – страўнік адгукнуўся на яго балючым спазмам. Стары пайшоў далей, без цікавасьці сузіраючы тавары на вітрынах: парфума, шаўковыя галыштукі і кашулі, брыльянты, парцелянавыя сервізы, антыкварная мэбля, кнігі ў выдатна аздобленых вокладках... Мастацкая галерэя. Яму заўжды падабаліся мастацкія галерэі. Тут, на вітрыне, было выстаўленае толькі адно палатно. Ён спыніўся паглядзець. Ужо было павярнуўся, каб ісьці далей. Але затрымаўся, зірнуў назад; і цяпер неспадзявана адчуў лёгкае хваляваньне, штосьці варухнулася ў памяці, цьмяная ўзгадка пра нешта, падалося, што недзе, некалі, ён гэта ўжо бачыў. Ён паглядзеў ізноў. Гэта быў пейзаж: купка дрэваў звар’яцела хілілася ў адзін бок, нібыта ад жаклівага ветру, вакол крывілася і круцілася неба. Да рамы была прышпіленая картка з подпісам: “Хаім Суцін (1894-1943)”.

Дрыолі разгублена ўзіраўся ў карціну, не разумеючы, што менавіта падавалася ў ёй знаёмым.

“Нібыта вар’ят маляваў, – падумаў ён, – але мне падабаецца... Хаім Суцін... Суцін...”

Гэта ж калмык, дальбог! – выкрыкнуў ён раптоўна. – Вось хто гэта! Карціна

калмычонка выстаўляецца ў найлепшай краме Парыжа! Падумаць толькі!”

Стары шчыльней прыціснуўся тварам да вітрыны. Ён памятаў хлопца. Так, памятаў даволі добра. Але калі яны маглі сутыкацца? З падрабязнасцямі было цяжэй. Даўнавата гэта было. Наколькі даўно? Дваццаць? Ды не, болей, недзе трыццаць год таму... Чакайце хвілінку. Так — гэта было за год да вайны, першай сусветнай, у 1913-тым годзе. Дакладна. А гэты Суцін, гэты нязграбны калмычонак, замкнёны, задумлівы хлопец, які яму падабаўся, якога нават амаль любіў праз тое — іншай прычыны ён ня бачыў, — што юнак умеў маляваць.

І як ён ўмеў маляваць! Цяпер з большай пяшчотай узгадалася тая вуліца, кантэйнеры для сьмецьця ўздоўж яе, гнілы пах, рудыя каты, што далікатна хадзілі па сьметніцах, а яшчэ цёткі, узмоклыя тоўстыя бабы, што сядзелі на прыступках каля дзвярэй, паклаўшы ногі на брукаваную дарогу. Што гэта была за вуліца? Дзе жыў той хлопец?

Сітэ Фальг’ер — яна самая! Стары некалькі разоў сьцьвярджална кіўнуў, задаволены, што ўзгадаў назву. У тых часы там знаходзілася майстэрня, дзе было толькі адно крэсла і брудная чырвоная канапа, на якой хлопец спаў; п’яныя кампаніі, таннае белае віно, гарачыя спрэчкі і заўсёды, заўсёды надзвычай пануры твар хлопца ў роздуме каля ягонаў працы.

“Дзіўна, — падумаў Дрыолі. — Як лёгка ўсё ўспомнілася, як кожная ўзгаданая дэталю адразу ж пацягнула за сабой іншы ўспамін.”

Недарэчнасьць з татуіроўкай, напрыклад. Калі яны і зрабілі дурасьць, то менавіта тым разам! З чаго ж ўсё пачалося? О так, аднойчы ён разбагацеў, дакладна, і купіў шмат віна. Увайшоў тады ў майстэрню з пакункам бутэлек пад пахай. Хлопец сядзеў побач з мальбертам, а ягонаў (Дрыолі) жонка стаяла пасярэдзіне пакою — пазіравала для партрэта.

— Сёньня мы будзем сьвяткаваць, — сказаў ён. — Маленькае сьвята для нас трох.

— Сьвята ў гонар чаго? — запытаўся хлопец, нават ня ўзьняўшы вачэй. — Вырашыў разьвесціся з жонкай, каб яна магла выйсьці за мяне?

— Не, — адказаў Дрыолі. — Сёньня мы сьвяткуем, бо мая праца прынесла мне вялікія грошы.

— А мая не прынесла нікольні. Таксама можам адзначыць.

— Як табе заманецца.

Дрыолі стаяў ля стала, разгортваючы пакунак. Ён стаіўся і хацеў дабрацца да віна. Дзевяць кліентаў за адзін дзень — гэта, вядома, добра, але для вачэй п’якельнае выпрабаваньне. Ніколі раней ён не рабіў дзевяць. Дзевяць п’яных салдафонаў, і, што незвычайна, ня менш за сем з іх змаглі заплаціць гатоўкай. Гэта зрабіла яго надзвычайна багатым. Але на вачах праца адбілася жахліва. Вочы Дрыолі былі паўзаплюшчаныя ад стомы, на паверхні бялкоў праступіла чырвоная сетка. Прыкладна на цалю за кожным вочным яблыкам было па кропцы, дзе канцэнтравалася боль. Але зараз быў вечар, і ён быў багаты, што кажух валахаты, а ў пакунку — тры бутэлькі: адна — для жонкі, другая — для сябра, трэцяя — для сябе. Ён знайшоў штопар і павыцягваў коркі з бутэлек, кожная з іх зрабіла маленькі “хлоп”, калі выходзіла з рыльца.

Хлопец адклаў пэндзаль убок.

— Божухна! — сказаў ён, — Як можна працаваць у такіх умовах?

Дзяўчына падышла паглядзець на малюнак. Дрыолі — таксама, у адной руцэ трымаючы бутэльку, у другой — шклянку.

— Не! — закрычаў хлопец, раптоўна прышоўшы ў лютасьць. Я працу ня трэба!

Ён сарваў палатно з мальберта і разгарнуў да сьцяны. Але Дрыолі паспеў яго ўбачыць.

— Мне падабаецца.

— Гэта пачварна.

— Чароўна. Як і астатнія твае працы. Проста чароўныя. Я ў захапленні ад усіх.

— Праблема ў тым, — нахмурыўся хлопец, — што імі нельга харчавацца, для страўніка ніякай карысці.

— У любым выпадку яны чароўныя.

Дрыолі працягнуў яму куваль, поўны сьветла-бурштынавага віна.

— Выпі, гэта зробіць цябе шчаслівым.

“Ніколі, — падумаў ён, — не сустракалася мне чалавека больш няшчаснага, і твару больш змрочнага.”

Сем месяцаў таму ён зьвярнуў на яго ўвагу ў кавярні, бо хлопец піў у самоце і выглядаў, як рускі, ці нейкі азіят. Дрыолі падсеў за ягоны столік і загаварыў.

— Ты рускі?

— Так.

— Адкуль будзеш?

— Менск.

Дрыолі падскочыў, каб абняць яго і закрычаў, што таксама нарадзіўся ў гэтым горадзе.

— Дакладней не зусім Менск, — дадаў хлопец, — але даволі блізка.

— Адкуль?

— Сьмілавічы, гэта ў дванаццаці мілях.

— Сьмілавічы! — крыкнуў Дрыолі, абдымаючы яго зноў. — Калі я быў маленькі, бываў там некалькі разоў!

Ён прысеў, з замілаваньнем разглядаючы твар новага знаёмца. “З выгляду ты не падобны да заходняга расейца. Хутчэй татарын, ці калмык. Выліты калмык.”

Зараз у майстэрні Дрыолі ізноў разглядаў хлопца: той перакуліў шклянку і ўліў яе зьмесьціва сабе ў горла. Так, у яго сапраўды быў калмыцкі твар, вельмі шырокі, з высокімі скуламі і буйным пляскатым носам. Адтапыраныя вушы рабілі твар яшчэ больш шырокім. Да таго ж у яго былі вузкія вочы, чорныя валасы, тоўстыя, незадаволенна выгнутыя калмыцкія вусны, але вось рукі... Рукі кожны раз здзіўлялі, такія мініяцюрныя і белыя, як у паненкі, з маленькімі тонкімі пальцамі.

— Налі мне яшчэ, — папрасіў хлопец. — Калі ўжо мы сьвяткуем, дык давай зробім гэта як мае быць.

Дрыолі разліў віно па шклянках і сеў у крэсла. Хлопец — на старую канапу побач з жонкай Дрыолі. Бутэльні паставілі паміж імі на падлогу.

— Сёньня будзем піць, пакуль ня лопнем, — сказаў Дрыолі. — Я выключна багаты. Думаю, магчыма, мне варта пайсьці і набыць яшчэ некалькі бутэлек. Толькі ня ведаю, колькі.

— Бяры шэсьць, — параіў хлопец. — Дзьве на кожнага.

— Добра, зараз здабуду.

— Я табе дапамагу.

У бліжэйшым бары Дрыолі купіў шэсьць бутэлек белага віна і прынёс у майстэрню. Паставілі іх на падлогу ў два шэрагі, Дрыолі дастаў штопар і адкаркаваў усе шэсьць. Яны селі ізноў і працягнулі піць.

— Толькі вельмі заможныя людзі, — заўважыў Дрыолі, могуць дазволіць сабе сьвяткаваць гэтак па-багатаму!

— Так і ёсьць, — падтрымаў хлопец. — Ты згодная, Джозі?

— Вядома.

— Джозі, ты як?

— Нармальна.

— Пойдзеш ад Дрыолі, каб выйсці за мяне?

— Не.

— Цудоўнае віно, — адзначыў Дрыолі, — Добра п'ецца.

Паступова і метадычна яны пачалі набірацца віном. Справа была паўсядзённая, але ўсё адно трэба было прытрымлівацца пэўнай цырымоніі, каб адчувалася ўрачыстасць моманту, шматкроць казаць усялякае рознае, адпаведнае моманту. І віно трэба было пахваліць, і павольнасьць яго ўжывання была істотная, бо тады можна было насалодзіцца трыма найдалікатнейшымі момантамі перахода з аднаго стану ў іншы. Для Дрыолі асабліва важным быў той, калі ён пачынаў “плыць”, а ногі становіліся чужымі. Гэта была найпрыемнейшая стадыя: ён глядзеў на ногі і адчуваў, што яны далёка-далёка, і было дзіўна, што гэтыя ногі могуць належыць камусьці, і незразумела, чаму яны ляжаць там, на падлозе.

Праз пэўны час ён устаў, каб уключыць сьвятло. Было дзіўна бачыць, што ногі пайшлі разам з ім, асабліва таму, што ён не адчуваў, як яны дакранаюцца да падлогі. Гэта выклікала прыемнае адуваньне лунаньня ў паветры. Потым ён пачаў хадзіць па пакоі, цішком кідаючы позіркі на карціны, прыстаўленыя да сьценаў.

— Паслухай, — сказаў ён пасля доўгай паўзы. — я штосьці прыдумаў.

Дрыолі прайшоў праз пакой да канапы і стаяў, зьлёгка пахістваючыся.

— Паслухай, мой калмычонак.

— Ну, што?

— Прыдумаў геніяльную рэч. Ты слухаеш, увогугле?

— Я слухаю Джозі.

— Ты мяне паслухай, калі ласка. Ты мой сябар, мой брыдкі калмычонак з Менску, і ты для мяне такі мастак, што я хацеў бы мець тваю карціну, прыгожую карціну...

— Бяры ўсе. Усе што знойдзеш, толькі не перашкаджай мне размаўляць з тваёй жонкай.

— Ды не, не, ты толькі паслухай. Я маю на ўвазе карціну, якая б засталася са мной назаўжды... Куды б я ні пайшоў... што б ні здарылася... заўсёды са мной... карціна, намалёваная табой.

Ён падышоў бліжэй і патрос хлопца за калена. “Ну, паслухай мяне, калі ласка.”

— Выслухай яго, — сказала дзяўчына.

— Вось што. Намалюй карціну на маёй скуры, на сьпіне. А паверх таго, што намалюеш, зрабі татуіроўку, каб яна засталася там назаўжды.

— Ты захварэў.

— Я пакажу табе, як рабіць тату. Гэта лёгка. Нават дзіця зможа.

— Я не дзіця.

— Ну, калі ласка.

— Ты вар'ят. Што ты ад мяне хочаш? — Мастак паглядзеў у п'яныя, цёмныя, бліскучыя ад віна вочы суразмоўцы. — Што, напрамілы Бог, табе трэба?

— Ты б лёгка мог гэта зрабіць! Мог бы!

— Татуіроўку маеш на ўвазе?

— Але, татуіроўку! За дзьве хвіліны цябе навучу!

— Немагчыма!

Па-твойму я ня ведаю, пра што кажу?

Не, хлопец ніяк ня мог так лічыць, бо калі і быў хтосьці, дасьведчаны ў тату, то гэты быў ён, Дрыолі. Ці гэта ня ён месяц таму накалоў аднаму дзядзьку на ўвесь жывот цудоўную, выкшталцоную кампазіцыю, якая цалкам складалася з кветак? А як наконт таго кліента з валасатымі грудзьмі, на якіх Дрыолі зрабіў выяву грызлі такім чынам, што валосьсе на грудзях падавалася футрам мядзь-

ведзя? Ён быў здольны намаляваць жаночы партрэт і змясьціць яго на руцэ кліента так лоўка, што, калі той зыгнаў яе і напружваў біцэпс, паненка ажывала і рабіла ашаламляльныя рухі цела.

— Я проста думаю, — сказаў хлопец, — Што ты зараз п'яны, і ідэі ў цябе такія самыя.

— Джозі магла б папазіраваць, а ты б яе намаляваў на маёй сьпіне. Я што, не маю права мець партрэт жонкі на сьпіне?

— Джозі?

— Але, — Дрыолі ведаў, што варта яму ўзгадаць жонку, як цёмныя вусны хлопца перастануць быць такімі суровымі, і ён завагаецца.

— Не, — сказала дзяўчына.

— Джозі, мілая, калі ласка. Дапі гэтую бутэльку — і ты палагоднееш. Ідэя проста супер, ніколі ў жыцці мне не прыходзіла ў галаву нічога лепей!

— Якая ідэя?

— Каб ён намаляваў цябе ў мяне на сьпіне. Няўжо нельга?

— Мяне?

— У аголеным выглядзе, — удакладніў хлопец, — Тады ідэя нішто сабе.

— Толькі ня голай, — не пагадзілася дзяўчына.

— Ідэя супер, — паўтарыў Дрыолі.

— Ідэя, чорт яе бяры, ідыёцкая, — запырэчыла дзяўчына.

— Так ці інакш, гэта ідэя, — сказаў хлопец. — Ідэя, якая патрабуе, каб яе адзначылі.

Яны расьпілі яшчэ адну бутэльку. Затым хлопец сказаў:

— Нічога не атрымаецца. Я, напэўна, ня здолею зрабіць тату. Лепей проста намалюю гэты партрэт у цябе на сьпіне, і ён будзе з табой, пакуль ты ня прымеш ванну і ня змыеш яго. Калі ты ўвогуле больш ня будзеш мыцца, ён застанеца з табой назаўсёды, да канца тваіх дзён.

— Не, — адказаў Дрыолі.

— Так, і ў той дзень, калі ты вырашыш памыцца, я буду ведаць, што мая карціна табе болей не патрэбная. Пагляджу, наколькі ты цэніш маё мастацтва.

— Мне гэты варыянт не даспадобы, — умяшалася дзяўчына, — Ён у такім захапленні ад твайго мастацтва, што шмат год ня будзе мыцца. Лепей ужо та-туіроўку, але ня ў голым выглядзе.

— Тады толькі твар, — сказаў Дрыолі.

— У мяне не атрымаецца.

— Гэта надзвычай лёгка. Бяруся навучыць цябе за дзеве хвіліны. Вось паглядзіш. Зараз дастану прылады. Іголки і чарнілы. Там шмат розных колераў. Столькі ж колераў, колькі ў цябе фарбаў, і яны нашмат прыгажэйшыя...

— Немагчыма.

— У мяне шмат чарнілаў. Джозі, хіба ў мяне няма вялікай колькасці чарнілаў розных колераў?

— Ёсьць.

— Вось убачыш, — сказаў Дрыолі. — Зараз прынясу.

Ён узняўся з крэсла і мэтанакіравана, хоць і няцьвёрдай хадой, выйшаў з пакою.

Праз паўгадзіны Дрыолі вярнуўся, размахваючы карычневай валізаі, крыкнуў: “Я ўсё прынёс! Тут, у сумцы, усе прылады для тату!”

Ён паставіў валізу на стол, адчыніў і павыцягваў электрычныя іголки і маленькія бутэлечкі каляровых чарнілаў. Уключыў іголку і націснуў на гузік. Іголка загула, верхняя яе частка стала мягка вібраваць верх-уніз. Мастак скінуў куртку і закатаў рукаў. “Цяпер сачы за тым, што я буду рабіць, пакажу табе, наколькі гэта проста. Зраблю малюнак на руцэ, вось тут.”

Ягонае перадплечча ўжо было прыкрытае блакітнымі меткамі, але ён знайшоў цудоўны лапкі чыстай скуры, каб паказаць, як гэта робіцца.

— Перш за ўсе абіраем чарнілы, ну, возьмем для прыкладу звычайныя блакітныя. Акунаем у іх іголку... Так... Далей, трымаючы яе проста, лёгка вядзем па паверхні скуры... Такім чынам... Электрычны матор прымушае іголку рухацца ўверх і ўніз, рабіць праколы ў скуры і ўпырскваць туды чарнілы, вось і ўсё. Паглядзі як лёгка... Зірні, якога грэйхаўнда я намаляваў на плячы...

Хлопец быў заінтрыгаваны.

— Давай я паспрабую на тваёй руцэ.

Прыладай, якая гула, як пчала, ён правёў блакітныя лініі на руцэ Дрыолі.

— Гэта проста. Падобна да маляваньня чарнільнай асадкай. Розьніцы аніякай апроч таго, што гэта марудней.

— Няма тут нічога складанага. Ты гатовы? Можам пачынаць?

— Зараз жа.

— Так, мадэль! — крыкнуў Дрыолі. — Хадзі сюды, Джозі! — Ён нецвяроза хістаўся па пакоі ў запале, аддаючы распараджэньні, падобны да дзіця, якое рыхтуецца да нейкай захапляльнай гульні. — Куды ты хочаш, каб яна стала?

— Няхай становіцца каля туалетнага століка, распусьціць валасы па плячах і возьме грабянец. Намалюю, як яна расчэсвае валасы.

— Крута, ты геній!

Дзяўчына з неахвотай прайшла да туалетнага століка, не выпускаючы з рук шклянкі з віном.

Дрыолі сьцягнуў кашулю і вылез са штаноў. З вопраткі на ім засталіся толькі майткі, шкарпэткі і пантофлі. Ён стаяў крыху хістаючыся, цела драбнаватае, мускулістае, беласкурае і амаль безвалосае. “Зараз”, — сказаў ён, — “Я палатно. Куды ты мяне зьмесьціш?”

— Як заўжды, на мальберт.

— Ты ў сваім розуме? Я ж палатно!

— Адпаведна запрашаю на мальберт, туды, дзе ты і павінна быць.

— Але якім чынам?

— Дык ты палатно, ці не?

— Зразумела, палатно. Ужо пачынаю сябе адчуваць цалкам палатном.

— Тады, калі ласка, на мальберт. Складанасьцяў тут ня мусіць быць.

— Сур’ёзна, гэта немагчыма.

— Добра, сядай на крэсла, задам наперад. Так ты зможаш пакласьці сваю п’яную галаву на сьпінку. Пасьпяшайся, бо я ўжо пачынаю.

— Я гатовы. Чакаю.

— Спачатку, — сказаў хлопец, — я намалюю звычайную карціну. Потым, калі яна мяне задаволіць, паверх зраблю татуіроўку. — Шырокім пэндзлем ён пачаў маляваць на голай скуры.

— Аяй! — закрычаў Дрыолі. — Гіганцкі вусень маршыруе па маёй сьпіне!

— Цішэй! Сядзі ціха! — Хлопец імкліва клаў празрыстыя, каб потым не заміналі рабіць тату, мазкі блакітнай акварэлі. Як толькі ён пачаў маляваць, ягоная засяроджанасьць неяк выцесьніла сабой нецвярозасьць. Мазкі ён клаў хуткімі ўдарамі пэндзля, трымаючы запясыце нерухома, і меней чым за паўгадзіны малянак быў скончаны.

— Вось і ўсё, — сказаў ён дзяўчыне, якая вярнулася на канапу, легла і адразу ж заснула.

Дрыолі ня спаў. Назіраў, як хлопец бярэ іголку і акунае яе вастрыё ў чарнілы; потым ён адчуваў вострае казытлівае джала на скуры. Боль, непрыемны, але цярымы, не даваў яму заснуць. Адчуваючы, як хадзіла ігла і назіраючы за колерам чарнілаў, якія абіраліся, Дрыолі забаўляўся тым, што ўяўляў тое, што

адбываецца на ягонай сьпіне. Хлопец працаваў з ашаламляльнай апантанасьцю. Падавалася, што ён цалкам захоплены цудоўнай машынкай і тымі чароўнымі адбіткамі, якія яна пакідае.

Іголка гула і не спыняла працу яшчэ доўга пасья надыходу раніцы. Дрыолі ўзгадаў, што, калі хлопец адышоў і прамовіў “Татова”, за вокнамі ўжо зусім разьвіднела, і было чуваць, як людзі ішлі на працу.

— Хачу бачыць, што атрымалася. — сказаў Дрыолі. Мастак патрымаў люстэрка пад вуглом, і Дрыолі выгнуў шыю, каб паглядзець.

— Клёва! — выгукнуў ён. Відовішча было дзівоснае. Уся сьпіна, ад верху плячэй да самага нізу зіхацела фарбамі: і залатой, і зялёнай, і блакітнай, і чорнай, і пурпурнай. Татуіроўка была накладзеная так шчыльна, што выглядала практычна намалёванай алеем. Хлопец як мага больш дакладна трымаўся лініяў пэндзлю і надзвычай удала пабудоваў кампазіцыю так, што выгін сьпіны і выступ лапатак пайшоў малюнку на карысьць. Да таго ж, пры ўсёй маруднасьці працэсу, ён неяк здолеў дасягнуць непасрэднасьці. Партрэт атрымаўся даволі жывы. Акурат у той самай вывернутай пакутлівай манеры, адметнай для Суціна. Ня проста партрэт, а хутчэй схоплены настрой: твар мадэлі смутны і п’янаваты, фон віецца вакол галавы вялікай колькасьцю цёмна-зялёных завіткаў.

— Неверагодна!

— Мне і самому падабаецца. — Хлопец адступіў на крок, крытычна сузіраючы малюнак. — Ведаеш, — дадаў ён: — Думаю, ён варты таго, каб я паставіў свой подпіс.

Ізноў узяўшы джала, мастак вывеў сваё імя з правага боку, над тым месцам, дзе была нырка Дрыолі.

Стары, якога звалі Дрыолі, стаяў у своеасаблівым стане трансу, утаропіўшыся ў карціну на вітрыне мастацкай галерэі. Усё гэта было так даўно, нібыта адбывалася ў мінулым жыцьці.

А мастак... Што з ім здарылася? Зараз Дрыолі здолеў узгадаць, што пасья таго, як вярнуўся з вайны, першай сусьветнай, ён сумаваў па хлопцу і пытаўся ў Джозі пра яго:

— Дзе мой калмычонак?

— Зьехаў, — адказала яна. — Ня ведаю куды, але чула, што ўладальнік галерэі адправіў яго ў Сэрэ, каб ён маляваў больш.

— Магчыма, ён вернецца.

— Магчыма. Хто ведае?

Гэта быў апошні раз, калі яны ўзгадвалі пра яго ў размове. Хутка пасья гэтага яны пераехалі ў Гаўр, дзе было больш маракоў, і справы ішлі лепей. Стары ўсьміхнуўся, узгадаўшы Гаўр. Гэта былі прыемныя гады, час паміж войнамі. Маленькі салон каля доку, утульныя пакойчыкі, і заўжды багата працы: кожны дзень прыходзіла тры-чатыры, а то і пяць маракоў, якія хацелі тутуіроўку на плячы. Насамрэч добрыя гады.

Потым пачалася другая сусьветная, і забілі Джозі, і прышлі немцы, і гэта быў канец для ягонага бізнэсу. Пасья гэтага ўжо ніхто не хацеў малюнкаў на плячах. І на той момант ён ужо быў занадта стары для якой-небудзь іншай працы. У роспачы ён вярнуўся ў Парыж, спадзяючыся на тое, што ў вялікім горадзе справы пойдучь лепш, але памыліўся.

Цяпер, як вайна скончылася, у яго не засталася ні сілаў, ні прыладаў для таго, каб узнавіць свой маленькі бізнэс. Ня так проста старому чалавеку знайсці выйсьце, асабліва пры ўмове, што прасіць міласьціну яму не даспадобы. Але чым яшчэ можна было жывіцца?

“Добра, — думаў ён, усё яшчэ гледзячы на карціну, — дык гэта мой калмычо-

нак. Як хутка адна маленькая рэч можа разварушыць успаміны.” Амаль толькі што ён нават ня памятаў, што мае на сьпіне татуіроўку. Гады прайшлі з таго часу, як ён пра гэта думаў. Стары наблізіў твар да вітрыны і зазірнуў у галерэю. На сьценах ён змог убачыць шмат іншых карцінаў. Выглядала на тое, што ўсе яны — працы аднаго майстра. На іх прыйшло паглядзець шмат людзей. Відавочна гэта была персанальная выстава.

Паддаўшыся раптоўнаму імпульсу, Дрыолі павярнуўся, штурхнуў дзьверы ў галерэю і ўвайшоў.

Гэта быў доўгі пакой з тоўстым дываном віннага колеру. Божа, такі прыгожы і цёплы! І ўсе гэтыя людзі хадзілі і разглядалі карціны, ахайныя і годныя наведвальнікі, кожны трымаў у руцэ каталог. Дрыолі стаяў проста перад дзьвярыма нярвова аглядаючыся, разважаючы, ці хопіць яму адвагі зрабіць яшчэ адзін крок наперад і зьмяшацца з гэтым натоўпам. Але раней, чым ён асьмеліўся, пачуў голас: “Што вам трэба?”

Дрыолі стаяў нерухома.

— Калі вам ня цяжка, — казаў спадар, — выйдзіце вон з маёй галерэі!

— Мне нельга паглядзець на карціны?

— Я вас папрасіў выйсьці.

Дрыолі стаяў на сваім. Нечакана зьнявага не на жарт яго раззлавала.

— Давайце ня будзем ствараць праблемаў, — шыпеў спадар. — Калі ласка, гэтым жа шляхам.

Пухлай белай лапай ён схапіў Дрыолі за руку і настойліва пачаў выпіхваць таго за дзьверы. І тут Дрыолі сарваўся:

— Рукі прыбярэ ад мяне! — Ягоны голас празьвінеў нават у канцы галерэі, і ўсе наведвальнікі здрыгануліся, як адзін, усе зьбянтэжаныя позіркі былі накіраваныя на крыніцу шуму. І ўжо лакей бег на дапамогу, і два мужчыны спрабавалі выціснуць Дрыолі за дзьверы. Аматыры мастацтва спакойна сузіралі сутычку. На іх тварах бачная была хіба толькі лёгкая цікавасьць і перакананасьць у тым, што нічога ня здарылася, небясьпекі ніякай няма, усё трымаецца пад кантролем.

— У мяне таксама! — крыкнуў Дрыолі, — у мяне таксама ёсьць карціна гэтага мастака! Ён быў маім сябрам, і ў мяне ёсьць карціна, якую ён мне падарыў!

— Нейкі вар’ят.

— Псіх, проста трызніць.

— Хто-небудзь, выклічце паліцыю!

Дрыолі раптоўна выкруціўся з рук, якія яго трымалі, і, пакуль яго не пасьпелі схапіць ізноў, ірвануў уздоўж галерэі з крыкам “Я пакажу вам! Пакажу вам! Пакажу!” Ён садраў з сябе паліто, потым — камізэльку і кашулю і разгарнуўся да людзей так, каб была бачная яго голая сьпіна.

— Вось тут! — выгукнуў ён, дыхаючы часта. — Вы бачыце? Вось яна!

У зале раптоўна ўсталявалася напружаная цішыня. Шакаваныя людзі нерухома глядзелі на тое, што ён рабіў. Глядзелі на татуіроўку. Яна ўсё яшчэ была там. Колеры не паблякнулі, але сьпіна старога зараз была худзейшай, лапаткі вытыркаліся болей, і праз гэта карціна выглядала недарэчна зморшчанай і памятай.

Хтосьці сказаў: “Божа, але ж гэта праўда!”

Усхваляваныя людзі рушылі наперад, каб паглядзець, загаманілі вакол старога.

— Беспамылкова!

— Ягоная раньняя тэхніка, так?

— Ашаламляльна, ашаламляльна!

— Паглядзіце, яна падпісаная!

— Разгарніце плечы, дружа, каб карціна нацягнулася.

— Старая... Калі яна была зробленая?

— У 1913-тым, сказаў Дрыолі, не паварочваючыся. Увосень 1913-га.

— Хто навучыў Суціна рабіць тату?

— Я.

— А жанчына хто?

— Гэта мая жонка.

Уладальнік галерэі праціскаўся праз натоўп да Дрыолі. Зараз ён быў лагодны, надзвычай засяроджаны, на твары — усьменшка.

— Месье, — сказаў ён. — Я яе купляю.

Дрыолі мог бачыць, як трэсьліся тлустыя складкі на твары, калі ён адкрываў рот.

— Кажу: “Я купляю яе, месье!”

— Як вы можаце яе купіць? — запытаўся Дрыолі ціха.

— Даю за яе дзвесце тысячаў франкаў.

Вочы дылера былі маленькімі і цёмнымі, ноздры пачалі разьдзьмувацца.

— Не рабіце гэтага! — выгукнуў хтосьці з натоўпу. — Яна ў дваццаць разоў даражэйшая!

— Дрыолі адкрыў рот, каб штосьці сказаць, але паколькі слоў не знайшоў, закрыў яго. Потым ізноў адкрыў і марудна вымавіў: “Але якім чынам я магу яе прадаць?” Стары разьвёў рукамі. “Месье, якім чынам я магу яе прадаць?” У ягоным голасе адчуваўся сусьветны смутак.

— Вось-вось! — зашумелі ў натоўпе, — як ён яе прадаць? Гэта ж частка яго самога!”

— Паслухайце, — сказаў дылер, наблізіўшыся. — Я вам дапамагу, зраблю вас багатым. Наконт карціны мы з вамі зможам дамовіцца ў прыватным парадку, так ці не?

Дрыолі разгублена глядзеў на яго спалоханымі вачыма.

— Але як вы яе купіце, месье? Што вы зробіце з ёй, калі купіце? Дзе будзеце захоўваць? Дзе будзеце трымаць сёньня? А дзе заўтра?

“О, дзе я буду яе трымаць? Так, дзе буду трымаць? Цяпер дзе буду трымаць? Ну, цяпер... — дылер пастукаў сябе па пераносьці тоўстым белым пальцам. — Падобна на тое, — сказаў ён, — што калі я набываю карціну, то набываю і вас таксама. Гэта некаторым чынам не зусім зручна. — Ён зрабіў паўзу і зноў пастукаў сябе па носе. Сама па сабе карціна ня вартая нічога, пакуль вы не памерлі. Колькі вам год, дружа?”

— Шэсьцьдзесят адзін

— Але здароўе, відаць, ня самае лепшае?

Дылер адпусціў свой нос і аглядзеў Дрыолі з галавы да пятаў, уважліва, як фермер ацэньвае старога каня.

— Мне гэта не падабаецца, — сказаў Дрыолі, незаўважна адсунуўшыся. Шчыра кажучы, месье, мне гэта зусім не падабаецца.

Ён адступіўся проста ў абдымкі да нейкага высокага спадара, які выцягнуў рукі і далікатна схапіў яго за плечы. Дрыолі азірнуўся і папрасіў выбачэньня. Спадар ўсьміхнуўся і сучыяльна паляпаў старога па плячы рукой у ярка-жоўтай пальчатцы.

— Паслухаце, дружа, — сказаў незнаёмец, усё яшчэ ўсьміхаючыся, — вы любіце плаваць і загараць?

Дрыолі паглядзеў на яго зьбянтэжана.

— Вы любіце добрую ежу і чырвонае віно з вінаграднікаў замка Бардо? Спадар усё яшчэ ўсьміхаўся, паказваючы здаровыя белыя зубы, паміж якімі паблісквала золата. Словы ён вымаўляў мякка і пранікнёна, рука ў пальчатцы ўсё яшчэ ляжала на плячы Дрыолі. — Такія рэчы вам падабаюцца?”

— Ну... так, — адказаў Дрыолі, усё яшчэ зьбіты з пантальку, — вядома.

- А кампанія прыгожых жанчын?
— Чаму не?
— А адзежная шафа, поўная пінжакоў і кашуляў, меркі для якіх былі знятыя з вас? Бачу, што новая вопратка вам бы не перашкодзіла!
Дрыолі глядзеў на гэтага абыходлівага спадара, чакаючы, чым той скончыць.
— Для вас калі-небудзь шылі пантофлі на заказ, адмыслова для вашай нагі?
— Не.
— Вам бы гэтага хацелася?
— Ну..
— А цырульнік, які б вас галіў і ўкладваў валасы зранку?
Дрыолі стаяў, адкрыўшы рот.
— А пампушка-манікюрка, якая б клапацілася пра вашыя пазногці?
Хтосьці ў натоўпе хіхікнуў.
— А званочак каля вашага ложка, каб выклікаць пакаёўку са сьняданкам? Вы б гэтага хацелі, мой дружа? Вас гэта прываблівае?
Дрыолі моўчкі глядзеў на яго.
— Справа ў тым, што я — уладальнік гатэля “Брыстоль” у Канах. Запрашаю вас туды жыць у раскошы і камфорце да канца вашых дзён!
Спадар зрабіў паўзу, каб быў час ацаніць такую ўцешлівую перспектыву.
— Адзіным вашым абавязкам, я б нават сказаў вашым задавальненнем, было б бавіць час на маім пляжы ў купальным касцюме, гуляць паміж гасьцей, загараць, плаваць, частавацца кактэйлямі. Вам бы гэта спадабалася?
Адказу не прагучала.
— Хіба вы не разумееце? Такім чынам усе мае госьці змогуць бачыць гэту цудоўную карціну Суціна! Вы станеце вядомым, і людзі будуць казаць: “Глядзіце, вунь той хлопец з дзесяццю мільёнамі франкаў на сьпіне!” Такая ідэя вам падабаецца, месье? Як вам?
Дрыолі глядзеў на гэтага высокага спадара ў жоўтых пальчатках з недаверам.
— Ідэя камічная, — вымавіў ён марудна. — Няўжо вы і праўда маеце гэта на ўвазе?
— Вядома, так.
— Пачакайце, — умяшаўся дылер. — Слухайце сюды, дзядуля. Вось рашэнне нашай праблемы: я куплю карціну і найму хірурга, які выража скуру ў вас са сьпіны. Вы зможаце ісьці куды хочаце і распараджацца вялікімі грашымі, якія я вам заплачу!
— Бяз скуры на сьпіне?
— Не, не, калі ласка! Вы ня так зразумелі. Хірург прышые новы кавалак скуры на месца старога. Гэта проста.
— Хіба ён можа такое зрабіць?
— А нічога асаблівага ў гэтым няма.
— Немагчыма! — сказаў спадар у жоўтых пальчатках. — Ён занадта стары, каб перанесці такую вялікую перасадку скуры. Гэта яго заб’е. Гэта заб’е вас, дружа!
— Гэта заб’е мяне?
— Натуральна. Вы ня выжывеце. Застанецца толькі карціна.
— Божа літасьцівы! — крыкнуў Дрыолі.
Ён агаломшана глядзеў вакол, на ўсе гэтыя твары, зьвернутыя да яго, і ў цішыні, якая ўсталявалася, пачуў шэпт кагосьці з тых, хто стаяў далей: “Напэўна, каб гэтаму старому хтось прапанаваў дастаткова грошай, ён пагадзіўся б сябе

забіць. Хто ведае?” Некалькі чалавек фыркнулі ад сьмеху. Дылер усхвалявана переступаў з нагі на ногу.

Рука ў ярка-жоўтай пальчатцы зноў паляпала Дрыолі па плячы. “Ну жа, — казаў спадар расьцягваючы рот у белазубай усьменшцы, — вы і я зараз пойдзем добра павячэраем і яшчэ пагамонім пра гэтую справу. Як вам прапанова? Хочаце есьці?”

Дрыолі слухаў яго, насупіўшы бровы. Яму не падабалася доўгая гнуткая шыя гэтага фацэта і тое, як ён па-зьмяінаму выцягваў яе наперад, калі штосьці казаў.

— Смажаная качка і сухое шамбертэн, — працягваў спадар. Словы ён вымаўляў з асаблівым націскам, глыбока і сакавіта, смакуючы кожнае. — І, магчыма, суфле з каштанаў, лёгкае і далікатнае.

Дрыолі ўзьвёў вочы да столі, ягоныя вусны сталі бязвольнымі і вільготнымі. Бачна было, што гаротны стары ажно захлёбваецца сьлінай.

Як вы хочаце, каб для вас пасмажылі качку? — працягваў спадар, — моцна, да залацістай скарынкі, ці каб...

— Я іду, — хутка сказаў Дрыолі. Ён ужо падабраў з падлогі кашулю і рашуча няцягваў яе на сябе праз галаву. — Пачакайце мяне, месьце, я іду з вамі!

Літаральна праз хвіліну яго і ягонага новага знаёмца ўжо не было ў галерэі.

Ня больш чым праз некалькі тыдняў на аўкцыёне ў Буэнас-Айрасе ўсплыла карціна Суціна: выкананы ў незвычайнай манеры жаночы партрэт, зьмешчаны ў цудоўную раму і пакрыты дарагім лакам. Гэта і той факт, што ў Канах няма гатэлю “Брыстоль” прымушаюць крыху насыцярожыцца і памаліцца за здароўе старога. І моцна спадзявацца на тое, што дзе б ён цяпер не знаходзіўся, пампушка-манікюрка паліруе ягоныя пазногці, а пакаёўка прыносіць зранку сьняданак у ложак.

Пераклад з ангельскай мовы.

Юлія ШАДЗЬКО. Менск.

Хорхэ Луіс Борхэс

РАЗЬВІТАНЬНЕ

Паміж маім каханьнем і мною
павінны падняцца
тры сотні начэй як тры сотні
каменных муроў.

І мора намоваю чараўніка
паміж намі.

Ня будзе нічога, толькі ўспаміны.
Ах, вечары,

ацэненья ў смутку,
ночы, поўныя надзеі

цябе ўбачыць,
прасторы майго шляху, небасхіл,
якія бачу і ўжо губляю...

Непахісная, мармуровая
твая адсутнасьць

напоўніць сумам вечары.

АДСУТНАСЬЦЬ

Мушу раскатурхваць
разьлеглае жыццё,

Якое нават цяпер –
тваё адлюстраваньне.

Шторанку мушу зноў яго складаць.

Пасьля таго, як ты знікла,
Колькі мейсцаў зноўку спусьцела,
Страціла сэнс, спрасьцела,
Як дзённае сьвятло.

Вечары – паглыбленьне
у тваім вобразе,

Музыка – твая вечная пастка
на мяне,

Усе твая словы

Мушу рваць на шматкі.

У якой прорве схаваю душу,
Каб ня бачыла тваёй адсутнасці,
Што жудасным палярным сонцам
Паліць бясконца й неміласэрна?

Твая адсутнасць
Як вяроўка на горле,
Мора, у якім тонуць.

ЗГРЫЗОТЫ З НАГОДЫ СЬМЕРЦІ

Вольны ад памяці і надзеі,
Бязмежны, абстрактны,
амаль будучы,
Памерлы – гэта ня проста
памерлы, гэта сьмерць.

Як Бог містыкаў, ад Якога
Мусяць адмовіцца тыя,
каму было адкрыта,
Памерлы паўсюдна чужы,
Ён толькі згуба
ды nepřысутнасць сьвету.

Мы ўсё ў яго крадзем,
Не пакідаючы нават колеру
ані гукі:
Вось двор, якога вочы ягонья
ўжо ня бачаць,
Вось ходнік, дзе ён адсочваў
ход сваіх спадзеваў.

І нават нашыя думкі мог бы думаць
і ён;
Як злодзеі, мы між сабой падзялілі
Багацьце начэй і дзён.

ХТОСЬЦІ

Чалавек, спрацаваны часам,
Чалавек, што зусім не чакае сьмерці
(выпадкі сьмерці –
статыстычная велічыня,
і кожны мае шанец
стаць першым несьмяротным),
Чалавек, што навучыўся дзякаваць
Сьціплай міласьціне дзён:
Сон, завядзёнка, смак вады,
Раптоўная этымалогія,
Верш на лаціне ці англа-саксонскай,
Памяць пра жанчыну, што пакінула

Столькі год таму,
І сёння можна успомніць яе
бяз горычы,
Чалавек, што не ўнікае
свайго цяпер,
Якое ўжо будучыня і забыцьцё,
Чалавек, які быў няшчырым
І да якога былі няшчырымі,
Можа раптам адчуць,
пераходзячы вуліцу,
Таямнічую радасьць,
Што прыходзіць ня з боку надзеі,
Але з колішняга прададушша,
З уласнага кораня
ці расьцярушанага ідэалу.

Ведае, што не павінен
глядзець на яе зблізу,
Бо існуюць прычыны
кыважэрнейшыя за тыграў,
Якія прымусяць яго
Быць нешчаслівым,
Але ж прыніжана прымае
Гэтае шчасьце, гэты сплах.

Магчыма па сьмерці
зробімся назаўсёды
Калі прах стане прахам,
Тым таямнічым зернем,
З якога прарасьце навечна,
Спакойна або нясьцёрпна
Наша самотнае неба ці наша пекла.

EVERNESS

Аднога сьвету існаму бракуе:
У ім забыцьця няма
па Волі Вышняй.
І Бог мільёны поўняў –
тых і прышлых
У памяці прадбачлівай шыфруе.

Паміж двума
сьвітаньнямі праходзіць
Тваё жыцьцё ў адлюстраванні часу,
І плынь ракі пакорліва адновіць
Любую постаць і любую маску.

Усё люструе вобразам адметным
Крышталь шматграннай
памяці Сусьветнай.

Блукаеш ты ў бясконцых пераходах,
 У дзьверы стукаеш,
 шукаеш выйсьця:
 Пераступіць зьмярканыне,
 ўбачыць Існасьць
 І сьветлы водбліск велічнага Ўсходу.

МОРА

Яшчэ сусьвет расплюшчваў
 у вечнасьць вочы,
 А мары не сплялі ў карункі міты,
 А мора ўжо было ў нябыт разьліта,
 Раней, чым час пачаў
 з нябыту крочыць.

Спрадвечнае стварэньне, што ўпотаі
 Грызе слупы зямныя, смокча лота,
 Зьмяняе твар,
 адным абліччам скута,
 Прадоньне, провід, вецер;
 мора – хто ты?

Хто б ні глядзеў,
 цябе ён будзе бачыць
 Заўсёды ўпершыню.
 Зьдзіўляцца сэрцам,
 Бо дзівіць простае:
 дождж грае скерца,
 Прывабны вечар
 поўно ў небе бавіць.

Дык чым ёсьць мора,
 кім ёсьць я? Спазнаю,
 Калі апошняй бітвы цень растане.

ІМГНЕНЬНЕ

Дзе ў цемрадзі згасе
 шэраг крэўных,
 І чэзнуць сьненні дзікія татараў,
 Дзе пыл муроў, стагодзяў
 бледных твары,
 Дзе Сад Адамаў і Хрыстова Дрэва?

Трывае ў адзіноце Сёньня. Памяць
 Скасоўвае пячэньне часу. Вартасьць
 Гісторыі нявартай віць ці варта?
 Гадзіннік і цяпер, і заўтра зманіць.

Сьвятло і цемру
 рве жыцьцёвай прорвай:
 Штодзённасьць, сьмерць,
 трыумфы і змаганні;
 Глядзіся і ня вер адлюстраваньням –
 Люстэркі сьцерла ноч
 імжою зорнай.

Імгненна сёньня мкне
 да вечных сыценаў;
 Ні Рай, ні Пекла ўсьцяж
 ня знаюць зьменаў.

КОМПАС

Існае – словы таёмнае мовы,
 Ёй Невядомы ад ранку да ночы
 Піша лухту,
 неразборлівы почырк, –
 Гэта гісторыя сьвету, і знову,

У вэрхале Рым з Картагенай, і мука
 Быць выпадковасьцю,
 шыфрам, загадкай,
 Быць Бабілонскаю
 спрэчкай і звадкай, –
 Незразумелая лёсу навука.

Ёсьць неназванае
 па-за найменьнем,
 Сёньня я чуў, як яно задрыжэла
 У тонкай ігольцы,
 бліскучай і лёгкай,
 Накіраванай у мора, ў памкненьні
 Стацца гадзіннікам,
 бачаным у сьненні,
 Птушкі абуджанай
 шпаркім узьлётам.

ЕВАНГЕЛЬЛЕ АД ЯНА 1, 14

Расказваюць усходнія паданьні
 Пра караля, прыціснутага гнётам
 Маркоты і раскошы, як употаі
 Распачынае ён свае блуканьні,

Адзін губляецца ў натоўпе людю,
 У віры імёнаў,
 брудных рук і твараў;
 Цяпер, як той Эмір,
 да нашых брамаў

Прыходзіць Бог
магутны і паўсюдны.
Прыходзіць ў сьвет з жанчыны,
як прыходзяць
Нашчадкі тых, хто з пылу
ў пыл сыходзіць,
Ягоны ўвесь і бачны сьвет,
і цьмяны,
Вада і хлеб, сьвітанак,
камень, квецень
І кроў, карона мучаніцтва з церняў,
Цьвікі і здзекі, воцат,
крыж драўляны.

САЎДЗЕЛЬНІК

Мяне ўкрыжоўваюць –
я мушу стаць цьвікамі і крыжам.

Ганна ЯНКУТА. Менск.

Фрэнсіс Брэт Янг

*Hic Jacet Arthurus Rex Quondam
Rexque Futurus¹*

Артур сышоў... Трыстан у Карэоле
Заснуў, мінуўшы свой апошні крэс,
І сыпіць Ізольда побач, і ніколі
Ня выплыве з глыбіняў Лаянэс.

Паў Лансэлот... І іржавець бяз плёну
Калісь зламаным дзідам ля магіл
У безыменных землях Авалону:
Гарэт, Гавэйн і Галахад – тло, пыл.

Дзе флюгеры і вежы Камэлата?
Дзе Тынтагель і дзе зьнікае след
Каханкаў, паннаў,
даўніх іх журботаў?
Ня ўведаць –
Мэрлін свой схаваў сакрэт.

І Гвінэвера... Не, ня кліч былое,
Ня зблякла каб краса, якую час
Даў імені – яно і боль, і мроя,
Што салавей у песьнях зьліў ня раз.

¹ Тут спачывае Артур, кароль былы і кароль будучы (лац.).

Мне працягваюць келіх –
я мушу стаць цькутай.

Мяне падманваюць –
я мушу стаць манюю.
Мяне падпальваюць –
я мушу стаць пеклам.

Мушу ўзносіць хвалу
і падзяку кожнай хвіліне.
Мой пасілак –
гэта ўсё, што навокал

Ціск цяжкага сусьвету,
зьнявагі, трыумфы.
Мушу сказаць, што мяне раніць.

Ня важна – шчасны ці няшчасны.
Я – паэт.

Пераклад з іспанскае мовы.

Лепш не капай,
каб праўда не паўстала,
Што ў Асталаце –
бруд і цяжкі дух,
Што рыцар быў
ня лепшы за зухвала,
Лілейная Элейн была са шлюх.

Бо ткалі казкі, быццам габелены,
Паэты, нібы з рэчываў сваіх
Прадзе павук кудзелю.
Вабяць зьмены
Раней пустых легенд.
Ды што нам з іх?

У час, як гінуў Рым,
бы дуб падгнілы,
Які стагоддзі цягнуць да зямлі,
Здалеў прабіцца цуд
з апошняй сілы
Атожылкам зялёным у гальлі.

Ён – дух Брытаніі –
прарос у тым народзе,
Што нашых берагоў і плоць, і кроў:
Калі і жыць –
то толькі на свабодзе.
Калі бяда ідзе з усіх бакоў.

Паўлін Джонсан-Тэкэянуакей

...гэта адбылося да таго,
як прыйшлі белыя...

Легенды Ванкувера

Згубленая Выспа

– Так, – сказаў мой стары цілікам¹, – мы, індзейцы, шмат чаго страцілі. Мы страцілі нашыя землі й лясы, нашую дзічыну й рыбу; мы страцілі нашую старажытную веру, нашую старую добрую вопратку; цяпер моладзь забывае нават матчыну мову, а з ёю легенды й традыцыі нашых дзядоў.

Ня можам мы паклікаць свае даўніны – ня вернецца яна да нас. Хадзі – не хадзі па старых горных сьцежках, шукай яе там у цішы – не шукай. Няма яе там болей. Вяслуй хоць месяц па моры – але ня знойдуць нашыя чаўны таго рэчышча, што прывялі б у індзейскую даўніну. Яна страчаная назаўжды. Вось, як тая Выспа, што ў Паўночнай Затоцы. Дык іх шмат было там, але ніводнае больш не знайсці.

– Там жа шмат выспаў, у Паўночнай Затоцы, – запырэчыла я.

*Пераклад
Ірыны
ВЕРАБЕЙ.*

¹ цілікам – сябар

– Але той, што індзейцы шукаюць вось ужо шмат дзясяткаў летаў, – гэнай там няма, – адказаў ён журботна.

– Дык а хіба была яна там калісь? – запыталася я.

– Так, яна была! Мае дзяды й прадзеда бачылі яе. ...Але тое было даўным-даўно, – уздыхнуў цілікам. – Бацька мой яе ўжо ня бачыў. Хаця ён і патраціў багата дней ды гадоў у пошуках яе. Цэлы час шукаў. ...Вось і я ўжо стары, але так і не пабачыў яе, хаця ад часу майго маленства ...таксама ...шукаў яе. ...Ат, колькі я правёў начэй, вяслюючы ў цішы свой човен у пошуках тае Выспы.

І тады, сьцішыўшы свой голас:

– Ведаеш, аж я два разы пабачыў такі ейны цень: камяністыя берагі, высокія, як вяршыні дрэваў. А сосны й яліны ўгары, бы каралеўская карона. Адноўчы ўначы, даўно ўжо, як я веславаў па Затоцы, цень тых стромаў з соснамі лёг на човен, мне на твар, ды побач на ваду ля чаўна. Я ўрапт азірнуўся паглядзецц. Ніякае выспы там не было, нічога. Адно вада ды вада наўсьцяж, ды поўня проста наверх. І не кажы мне, што гэта бераг Вялікае Зямлі кінуў цень на мяне, – апярэдзіў ён маю думку. – Поўня ж была проста нада мной, нават ад чаўна ніякага ценю не было на чысьцоткай вадзе. Не, гэта быў ня бераг.

– Навошта ж ты шукаеш яе? – усклікнула я й падумала аб сваіх даўніх марах, якія так і ня здзейсьніліся.

– Там, на той Высьпе, ёсьць нешта такое, што мне патрэбна. І я буду шукаць яе да сьмерці, бо яна там недзе ёсьць.

І тады ён змоўк.

Мы сядзелі, ахутаныя доўгім урачыстым маўчаньнем. Я ўжо навучылася насаложвацца ім, бо вяло яно заўсёды да расповеду.

Па часе ён пачаў...

– Было гэта больш за сто год таму. Гэты вялізны горад Ванкувер быў тады адно ў задумках Сагалі Тайі^{**}. Нават белым людзям ён быў яшчэ не ў галаве. І толькі адзін індзейскі шаман ведаў, што некалі паміж Зманлівым Ручаём і Затокай зьявіцца вялізнае паселішча бледнатварых.

Гэта быў адзін сон, што ўвесь час дакучаў яму. Ён бачыў яго і ўдзень, і ўноч. Калі быў сярод людзей, і калі на фэстах, і скакаў там, і сьмяяўся. Калі быў самотны ў лесе ды сыяваў свае дзіўныя закліццці, грукаючы ў бубен ці трасучы драўляным посахам, каб здабыць больш моцы лячыць хворых свайго племені.

Гэтая мроя не давала яму спакою праз гады. Ён састарэў, зрабіўся зусім старым, але і тады чуў галасы, моцныя й гучныя, як у юнацтве, калі ён пачуў іх упершыню. Яны казалі:

– Між двух вузкіх пасаў салёнае вады паселяцца беляя людзі. Шмат сотняў людзей, шмат тысячаў. І індзейцы пераймуць іхнія шляхі, іхні лад жыцьця, зрабяцца такімі ж, як яны. Ня будуць яны болей скакаць у танцах вайны, ня будуць біцца з іншымі моцнымі плямёнамі. Гэта будзе так, быццам індзейцы згубяць усю сваю адвагу й мужнасьць, усю сваю моц.

Ён ненавідзеў тыя галасы. Ён пакутаваў ад тае мроі. Але ні сваёй

¹ Сагалі Тайі – у перакладзе з індзейскага – Вяршыні Правадыр. Гатак яны называюць найвышэйшага бога.

моцай, ані знахарствам ня мог пазбавіцца іх. А ён быў самым магутным шаманам на цэлым Ціхаакіяўскім узьбярэжжы. Ён быў моцным і высокім, цягліцы ў яго былі, як у Лілу – ляснога ваўка, калі той гатовы кінуцца на здабычу.

Ён мог вандраваць шмат дзён бяз ежы, мог перамагчы самага вялікага горнага ільва, мог зваліць лютага мядзьведзя-грызьлі. Ён мог веславаць супраць вельшага, шалёнага ветру ды ўтрымацца на самых высокіх хвалях. Калі сутыкаўся з ворагамі, мог сам пазабіваць цэлае племя. У сваёй моцы, мужнасьці й непахіснасьці ён быў роўным з волатамі. Ён ня ведаў страху. Ён быў вялікім, сапраўды вялікім. Нішто ані на зямлі, ані ў небе не магло супрацьстаяць яму.

І вось адно ня мог пазбавіцца гэтага пакутлівага наслання аб тым, як прыдуць белыя людзі і паселяцца тут. Гэта была адзіная зьява ў ягоным жыцці, якую ён хацеў перамагчы, і ня змог.

Яна гнала яго прэч. Ён болей не бываў на фэстах і танцах. Не сядзеў разам з суродзічамі, ня слухаў, як апавядалі казачнікі ля вогнішча. Потым сышоў зусім ад свайго ўтульнага жылля, што ля краю вады, дзе тоўпіліся ласосі й куды прыходзіў алень піць з чыстага горнага струменю.

Ён пакінуў вёску, пайшоў, пяючы дарогай свае ўтрапёныя сьпевы. Увесь, праз глухія пушчы караскаўся ён, праз дзікія густыя мхі ды разлогі – на самую вяршыню таго, што белыя людзі называюць цяпер Бурклівай Гарой. І пасяліўся там на доўгі час. Ён нічога ня еў, ня піў, адно сядзеў ды сьпяваў свае шаманскія заклічэньні праз дні й ночы. Перад ім – далёка ўнізе пад нагамі – пралягаў той вузкі пас зямлі сярод салёнае вады.

І тады Сагалі Тайі надзяліў яго моцай, каб пабачыць далёкую будучыню. Тым часам, як ён углядаўся ў тую Затоку, ягоная празарлівасьць сягнула праз сотню гадоў – і ён убачыў вялізныя вігвамы, збудаваныя шчыльна адзін ля аднаго. Сотні, тысячы вігвамаў з камяню й дрэва, а між іх даўгія, шырокія сыцяжыны.

Убачыў ён, як на тых сыцежках тоўпіліся бледнатварыя; пачуў гул ад вёслаў белых людзей – бо індзейцы ж вяслююць бяшумна; убачыў рыбныя сеці, рынкі белых людзей, пачуў іхнюю гаворку... Тады відовішча паступова растала, як і зьявілася. Вузкі пас зямлі зноў стаўся ўсё тым жа ягоным родным лесам.

– Я – стары! – у роспачы й страху за свой народ закрычаў шаман. – Я – стары, о Сагалі Тайі! Я хутка памру ды выпраўлюся ў Край Шчаслівага Паляваньня маіх дзядоў. Але ня дай маёй моцы згінуць разам са мной! Зьберажы назаўжды маю мужнасьць і непахіснасьць. Няхай застануцца яны для майго народу, каб яму хапіла сілы выстаяць пад націскам белых! Захавай маю моц жывой для яго, схавай іх так, каб бледнатварыя не змаглі ані знайсці іх, ані ўбачыць!

І тады ён сышоў з вяршыні Бурклівае Гары, стары шаман.

Усё гэтак жа прыгаворваючы свае шаманскія сьпевы, ён сеў у човен і павеславаў па чырвані суклоннага сонца далёка ў Паўночную Затоку.

Надышла ноч, а ён усё гнаў свой човен, аж пакуль перад ім ня выплыла з туману шэрымі камянямі выспа з высокімі стромамі, на якіх бы каралеўская карона стаялі сосны й яліны. Як ён наблізіўся да выспы, раптам адчуў, як уся ягоная моц, ягоныя мужнасьць і непахіснасьць пакідаюць яго. Ён нават убачыў, як яны замяццю праплылі ад яго да выспы й засталіся

там. Яны былі падобныя на тья воблакі, што ляжаць на вяршынях гор, гэтка ж празрыста-шызыя й павольныя.

Саслабелы, што тая кабета, ён прывеславаў дадому, да сваёй індзейскай вёскі. Ён сказаў суродзічам, каб яны пайшлі ды знайшлі тую Выспу, бо іх там чакае ўся ягоная моц, і мужнасьць, і непахіснасьць, што будучь жыць і жыць праз вякі.

А тады ён заснуў, і на раніцу больш не прачнуўся.

Але ад таго часу і маладыя, і старыя ўсё шукаюць тае Выспы. Яна ж недзе ёсьцека там, у нейкай далёкай затоцы, але мы ніяк ня можам яе знайсці.

Але як толькі мы знойдем заповітную Выспу – уся мужнасьць і адвага, што былі ў нас, пакуль не прыйшлі белыя, вернуцца да нас. Бо гэтак сказаў вялікі шаман – моц і адвага ніколі ня згінучь, бо яны жывуць для ўсіх індзейцаў, для іхніх дзяцей і ўнукаў.

Стары правадыр замоўк. Мы сядзелі моўчкі, і сэрца мне сыціснула ягоная туга па згубленай Высьпе. Я падумала аб той веляпышняй мужнасьці, якой, я ведала, валодаў мой сябар, і спыталася:

– Аж ты казаў, што аднойчы цень тае Выспы лёг на цябе, хіба не, цілікам?

– Так, – прамовіў ён сумна. – Але адно цень.

Легенда Сіваш-скалы

Незвычайны, адрозны ад іншых, быццам створаны рукамі чалавека, а не прыхамацьцю Прыроды, сіметрычны слуп суцэльнага шэрага каменю, ён вытыркаецца ля ўваходу ў Затоку. Нічога падобнага па форме тут як кінучь вокам больш няма, і нават далей як веславаць днямі ўверх ці ўніз па ўзбярэжжы. Сярод усіх цудаў, прыроднага характа, што акаляе Ванкувер – горных дзівосаў формай палюючага ільва ці пільнага бобра, прадонных каньёнаў, чароўных елак ды кедраў – Сіваш-скала ёсьць адасобленай ды адметнай, быццам закінутая з іншага сусьвету.

Упершыню я ўбачыла яе ў суклонным сьвятле чырвонага жнівеньскага сонца – купка зялёнага хмызьняку, што ўвенчвае ейную вяршыню, была чорнай на фоне барвовага мора й неба, а грувастае падножжа з шэрага камяню бліскала полымем, бы адпаліраваны граніт.

Мой стары цілікам узняў вясло, кіўнуўшы на яго:

– Ведаеш тую гісторыю?

Я пахістала галавой (наш досьвед навучыў мяне ягонай любові да нямых адказаў, да гэтага легенда-апавядальнага настрою). Нейкі час ён паціху веславаў, пакуль скала не аддзялілася ад прыбрэжнага лесу, на фоне якога была бачнай, і цяпер яна стаяла проста, як вартаўнік – трывалы, падцягнуты, непахісны.

– Хіба не падобна яна на страмкага чалавека? – запытаўся ён.

– Але. На нейкага шляхетнага, годнага воя.

– Гэта і ёсьць чалавек. І ёсьць вой. Які змагаўся за тое, што ёсьць шляхетным ды годным.

– Што ты ўважаеш за шляхетнае й годнае, Правадыр? – зацікавілася я.

І я не забуду ягоны адказ, гэта былі ўсяго два словы, яны здзівілі ды ўразілі. Ён адказаў проста:

– Чыстае бацькоўства.

У маёй галаве пранесліся мітусьлівыя згадкі бясконцых артыкулаў у бясконцых жа часопісах, што вялі пра сучаснае “захапленне” мацярынствам, але адно з вуснаў скваміскага індзейскага правадыра я пачула трактат аб шляхетнасці “чыстага бацькоўства”, якога я дагэтуль яшчэ не раскапала. І гэтым трактатам з’явілася пракаветная індзейская легенда, і дзеля таго, каб не забыцца, якімі шматважнымі назаўжды мусяць быць гэтыя два словы, і стаіць Сіваш-скала, узьведзеная там ля Дэйты як помнік таму, хто захаваў сваё жыццё чыстым, і тая чысыціня ёсць спадчынай для ўсіх наступных пакаленьняў.

Гэта было “тысячы гадоў таму” (усе індзейскія легенды пачынаюцца ў надзвычайна далёкія часы), як адзін прыгожы маладзенькі правадыр езьдзіў на сваім чоўне да Верхняга Узьбярэжжа па сарамлівую паўночную дзяўчынку, якую ён прывёў у свой дом як жонку.

Хоць і быў зусім хлопчыкам, малады правадыр выявіў сябе выдатным воем, бястрашным паляўнічым ды годным, адважным мужчынам сярод мужчынаў. Ягонае племя любіла яго, ворагі паважалі, а нікчэмныя ды нягодныя ды баязьліўцы яго баяліся.

Звычай ды традыцыі продкаў былі для яго паважнай рэлігіяй, словы ды парады старых былі для яго законам. Ён строга трымаўся кожнага абраду ды рытуалу свайго роду. Ён змагаўся з ворагамі свайго племя люта, што той дзікун. Ён сьпяваў песьні вайны, скакаў у ваяўнічых танцах, біў ворагаў, але да дзяўчыны з поўначы ён ставіўся з той жа пашанай, што й да сваёй маці, бо хіба яна ня мела быць маці ягонага сына-воя?

Ішоў сваім чарадом год, тыдні ўбіраліся ў месяцы, зіма ў вясну, і аднойчы цудоўным летнім сьвітанкам ён прачнуўся на ейны голас, што гукаў яго. Яна стаяла побач ды ўсьміхалася.

– Гэта адбудзецца сёньня, – сказала яна з гонарам.

Ён ускочыў са свайго ложка з ваўчынай скуры ды выйшаў да дня, што пачынаўся: абяцаньнем таго, што ён прынясе яму, здавалася дыхаў увесь ягоны лясны сьвет. Ён пяшчотна ўзяў яе за руку ды павёў да краю вады, туды, дзе тое прыгожае месца, якое мы, сучасьнікі завем Парк Стэнлі, навісае над мысам Прасьпектам.

– Я мушу выкупацца, – сказаў ён ёй.

– І я таксама мушу выкупацца, – усьміхнулася яна, зразумешы яго, як могуць разумецца адно вельмі блізкія. Бо для іх абоіх стары індзейскі звычай быў законам – звычай па якому бацькі чаканага дзіцяці мусяць купацца да тае пары, пакуль іх плоць ня будзе такой першародна чыстай, што нават дзікі зьвер ня змог бы і зблізу пачуць паху. Калі дзікія лясныя істоты не спалохаюцца іх, тады, і толькі тады, яны гатовыя зрабіцца бацькамі.

Вось жа яны абое далі нырца ў вадку Пратокі, калі шэры сьвітанак заслаў з усходу неба, а лес прачынаўся да новага, радаснага дня. Праз нейкі час ён вывеў яе на бераг, і, усьміхаючыся, яна павольна рушыла між вялізных дрэваў дахаты:

– Я мушу быць адна. Але ты прыходзь, калі ўзыходзіць сонца – і тады ты знойдзеш мяне не адной.

Ён таксама ўсьміхнуўся ды зноў кінуўся ў мора. Ён мусіць плаваць, плаваць, плаваць праз усю гэтую гадзіну, пакуль не настане ягонае бацькоўства. Гэта закон, што ён павінен быць чыстым, беззаганна чыстым, каб ягонае дзіця, упершыню глянуўшы на белы сьвет, мела шанец пражыць сваё жыццё чыстым. Калі ён ня будзе плаваць гадзіну за гадзінай, дзіця прыдзе да нячыстага бацькі. Ён мусіць даць сваю дзіцяці магчымасьць добрага жыцця, ён ня можа перашкодзіць яму сваёй нечысьцінёй яшчэ пры нараджэньні. Гэта закон племені – закон заступнай чысьціні.

Калі ён вось гэтак плаваў туды-сюды, у Пратоцы зьявіўся човен з Чатырма Мужамі. Гэтыя мужчыны былі гіганцкага росту, і ўдары іхных вёслаў рабілі вялізныя віры, што ўскіпалі, як бурлівыя патокі.

– Прэч з дарогі! – закрычалі яны, як ягонае гнуткае, меднага колеру цела то выгортвалася над вадой, то зноў валюхалася з пышнымі пырскамі. Ён засьмяяўся над імі, хоць яны былі волатамі, адказаўшы, што ня можа спыніць плаваньне з-за іхняе патрэбы.

– Але ж ты спынішся! – скамандавалі яны. – Мы людзі Сагалі Тайі, і мы загадваем табе плысьці прэч на бераг з нашае дарогі!

Ён спыніўся ды, узняўшы галаву, крыкнуў:

– І не спынюся, і не сыйду на бераг!

І тады паплыў на сярэдзіну затокі.

– Ты насьмеліўся не паслухацца нас? – закрычалі яны. – Нас, людзей Сагалі Тайі! Мы можам ператварыць цябе ў рыбу, ці ў дрэва, ці ў камень за гэта. Ты наважваешся не падпарадкавацца Сагалі Тайі?

– Я асьмельваюся на што заўгодна дзеля чысьціні майго дзіцяці, што зараз нараджаецца. Я не баюся нават Самога Сагалі Тайі, бо маё дзіця мусіць нарадзіцца для беззаганнага жыцця.

Вельмі здзівіліся Чатыры Мужы. Яны пагаварылі міжсобку, запалілі піпкі ды селі на раду. Ніколі яшчэ ім, людзям Сагалі Тайі, ніхто не прарэчыў. А тут жа, дзеля маленькага ненароджанага дзіцёнка, ім не падпарадкоўваліся, іх не бралі пад увагу, нават грэбавалі імі. Гнуткае меднага колеру цела ўсё гэтак жа гарэзілася ў прахалоднай вадзе. Павер’е казала, што варта іхняму чоўну, ці нават лопасьці вясла, дакрануцца да чалавека – і яны страцяць сваю цудадзейную сілу. А прыгожы малады правадыр плаваў менавіта ў іх на дарозе. І яны не насьмэльваліся чапаць яго, бо яны зрабляцца звычайнымі льдзьмі.

Пакуль яны ўсё радзіліся, што ж рабіць, з лесу данёсься нейкі дзіўны, змушаны гук. Яны прыслухаліся, і малады правадыр спыніўся, таксама прыслухоўваючыся. Слабы гук ізноў паплыў на вадой. Гэта быў плач немаўляткі. Адзін з Чатырох, той, што стырнаваў човен, наймацнейшы, найвышэйшы з іх усіх, падняўся ды, стоячы ўрост, працягнуў рукі да ўзыходзячага сонца ды прапяў – не, не праклён на непаслухмянага маладога правадыра – але заклён на несканчоныя дні ды сваю аднаго ад сьмерці.

– Таму, што ты запрэчыў усяму, што паўстала на тваім шляху, мы наракаем гэта табе. Ты адхіліў усё, што магло б перашкодзіць чыстаму жыццю твайго дзіцяці, ты пагрэбаваў намі, калі мы спынялі тваё купаньне ды заміналі будучыні твайго дзіцяці. Ты паставіў жыццё твайго дзіцяці вышэй за ўсё, і за гэтае Сагалі Тайі загадвае нам зрабіць цябе навек узорам для твайго племені. Ты ніколі не памрэш, але будзеш стаяць праз

тысячагоддзі там, дзе кожнае вока можа цябе ўбачыць. Ты будзеш жыць, жыць і жыць непарушным помнікам Чыстаму Бацькоўству.

Чатыры Мужы ўзьнялі свае вёслы, а прыгожы малады правадыр паплыў да берагу. І як ягонья ногі даткнуліся рысы, дзе сутыкаюцца мора ды зямля, ён тут жа ператварыўся ў камень.

Тады Чатыры Мужы сказалі:

– Няхай ягонья жонка ды дзіця будуць побач з ім, не памруць, але жывуць таксама.

І яны таксама ператварыліся ў камень. Калі ты ўвойдзеш у лясную лагчыну за Сіваш-скалой, знойдзеш там вялікі камень і побач з ім меншы. Гэта яны – сарамлівая маленькая маладзіца-жонка з поўначы са сваім аднагадзінным немаўляткам.

З самых далёкіх куткоў сьвету штодня прыходзяць вадаплавы, кіруючыся ўверх па Затоцы. З аддаленых транс-ціхаакіянскіх портаў, са зьледзянелай Поўначы, з земляў вялізнага Поўдня – яны праплываюць туды-назад міма жывой скалы, што была тут задоўга да таго, як іхнія карпусы былі адбудаваны і будзе тут тады, калі іхнія імёны забудуцца, калі іхнія экіпажы ды капітаны закончаць свае апошнія вандраваньні, калі іхнія тавары згніюць, а іхніх гаспадароў ніхто і не ўгадае. Але высокі абеліск з шэрага камяню ўсё яшчэ будзе стаіць тут – помнікам мужчынскай адданасці яшчэ ненароджанаму пакаленьню – і будзе трываць вякі ды вякі.

Патоп

Далёка леваруч як твая лодка пакіне Затоку, прабіраючыся прыгожымі воднымі шляхамі, што вядуць да выспы Ванкувер, ты ўбачыш убраную ў сваю адвечную белую смугу вяршыню гары Бэкер, што ўвесь час адлюстроўвае чудаўнае сьвятло то ўзыходзячага сонца, то залатога палудня, то ліловага ці бурштынавага суклонья.

Гэта “гара Арарат” народаў Ціхаакіянскага Узьбярэжжа.

Тыя чытачы, што знаёмыя са звычаямі, сьветапоглядам ды верай першабытных народаў, пагодзяцца, што цяжка адшукаць ва ўсім сьвеце народ, які ня мае якой-кольвечы гісторыі аб Патоце, запісанай у летапіс ды прыставанай да разуменьня й стану таго народу, што захоўваецца ва ўмовах свайго непасрэднага сьвету.

Што да народаў чырвонай расы Амерыкі я сумняваюся, ці існуюць хаця б два племені, што маюць аднолькавыя ўяўленьні аб Патоце. Паданьні некаторых надзвычайна гратэскныя, у іншых – уражальныя, у тых – нават мудрыя. Але сярод гісторыяў аб Патоце, якія я змагла сабраць, няма ніводнай, якая магла б параўнацца прыгажосьцю спасыціжэньня, і тым часам адзіна прэтэндаваць на магчымую сапраўднасьць – як гэтая легенда Сквямішаў¹.

Я зараз працывую легенду “майго роднага народу”, Іракезкіх плямёнаў з Антарыё, аб Патоце. Я раблю гэта, каб кінуць кантрастныя колеры ў багацьце адценьняў, бо я мушу прызнаць, што мы, тыя, хто ганарацца сваёй старажытнай мудрасьцю, маем аднак дзіцячую казку аб Патоце ў параўнаны з рупліва захаваным аналагам Сквямішаў, які больш мае прысмак гісторыі, чым паданьня.

¹ Сквямішы – індзейскае племя, што жыве на Заходнім Узьбярэжжы Канады.

Для “майго роднага народу” жывёлы граюць больш паважную ролю, яны надзеленыя дасканалейшым розумам, чым людзі. Я не магу адшукаць сярод сваіх запісаў ніводнага паданьня Іракезаў, дзе б не фігуравалі жывёлы, і нашая гісторыя Патопу палягае выключна на розуме марскіх ды рачных істотаў. У нас жывёлы ў старыя часы былі важнейшыя, чым чалавек. Але ва Узьбярэжных індзейцаў усё па-іншаму, за выключэньнем рэдкіх выпадкаў.

Калі ўзьбярэжны індзеец мае распавесці табе легенду, ён нязьменна пачынае з: “Гэта адбылося да таго, як прыйшлі белыя”.

Тады натуральным для цябе будзе запытацца: “А хто тут быў тады?”

Ён адкажа: “Індзейцы. Ды яшчэ дрэвы, жывёлы, ды рыбы, ды птушкі”.

Такім чынам ты гатовы прыняць жывёльны сьвет як разузнага су-жы-хара Ціхаакіянскага берагу, але ён ня дасць табе адчуць, што ставіцца да іх як да роўні, яны для яго ніжэйшыя.

Што да “майго роднага народу” – яны ставяць розум дзікіх зьвяроў значна вышэй за чалавечы, хаця б з адной той прычыны, што жывёла, калі яна захварэе, сама знаходзіць адпаведнае лячэньне; яна ведае, якую траўку-зёлку зьесці, а якой пазьбегчы, тым часам хворы чалавек кліча знахара, чые веды ёсць ня толькі вынікам гадоў навучаньня, але й проста перадаюцца ў спадчыну. Такім чынам, адна прыродная падзея, такая, як Патоп, значна больш тычыцца лясных ды рачных жывёльных істотаў.

Іракезкія паданьні кажуць, што тады, як зямля цалкам зьнікла пад вадой, цягам усяго гэтага часу, што доўжыўся шмат дзён, плавала па водных абшарах маленькая мітусьлівая выдра-хахоля, усё шукаючы цвёрды кавалачак зямлі, дзе б пабудаваць сабе хатку.

У сваіх пошуках яна зьнянацку сутыкнулася з чарапахай, што таксама плавала туды-сюды. Яны пагаманілі разам, і хахоля паскардзілася, што як яна стамілася: ня можа, бач, знайсці лапіка зямлі, змарылася ўжо плаваць і плаваць, затужылася за глебай, такой, якой цешыліся даўней ейныя продкі. Чарапаху параіла хахолі намагчыся нырнуць паглыбей ды пашукаць зямлі на дне мора. Паслухашы чарапахі, хахоля спікіравала ўніз і тады вынырнула, трымаючы ў лапках крыху зямлі, што знайшла пад вадой.

– Пакладзі яе мне на панцыр ды нырай дастань яшчэ, – загадала чарапаху.

Хахоля зрабіла гэтак, і, як яна вынырнула з зямлёй у лапках, то ўбачыла, што тая купка зямлі, якую яна паклала чарапасе на панцыр, павялічылася ўдвая. Калі ж яна вярнулася трэцім разам, то зноў знайшла ладунак на сьпіне чарапахі павялічаным удвая. Такім чынам будова ўсё падвойвалася, і з яе хуткім часам вырабіліся выспы, кантыненты, і суцэльны сьвет разьлёгся на панцыры чарапахі.

Калі ты спытаешся іракеза: “І што, ніхто з людзей не ўратаваўся ад Патопу?” – ён адкажа: “А чаго б ім уратавацца? Жывёлы разумнейшыя за іх – няхай разумнейшы і выжывае”.

Як жа тады на зямлі зноў зьявіліся людзі?

Іракез распавядзе табе, што тая выдра была шаманкай; што плаваючы ды ныраючы туды-сюды яна знайшла целы мужчынаў ды жанчын; яна прасьпявала свае шаманскія сьпевы, і яны ажылі, а выдра насіла ім рыбу для ежы, пакуль яны не падужэлі, каб самім забясьпечваць сябе. І тады напрыканцы іракез зробіць выснову: “Ну, ты ж ведаеш, што ў выдры больш мудрасьці, чым у чалавека”.

Вось гэтак да “майго роднага народу”, і з такой глыбокай павагай да вышэйшага розуму братоў нашых меншых.

У племені Сквамішаў зусім іншы погляд.

Гэта было адным лютаўскім днём, калі я ўпершыню пачула гэтую прыгожую, чалавечую гісторыю Патопа. Мой стары, высокага роду, цалкам прыйшоў да мяне ў госьці праз дождж ды прамозглы туман, што бываюць тут позьняй зімкай. Дзьверы майго вігваму заўсёды адчыненыя – шырока адчыненыя – для такога госьця, але гэтым днём ён з’явіўся пад самым праліўным дажджом гэтай пары.

Па-жаночку я запратэставала з тысячу супярэчнасьцямі ў голасе, што яму ня варта было выправаджвацца ў такі дзень, каб адно пабачыцца са мной. Гэта было так:

– О, Правадыр, я так рада бачыць вас!

І вось гэтак:

– О, Правадыр, ну чаго вам не сядзіцца дома ў такі макрушны дзень – вы ж застудзіце сабе горла!

Але ў хуткім часе ў мяне ўжо было гатова хоць каўшом бяры гарачай гарбаты для яго; і вялізны кубак, якім заўсёды карыстаўся мой бацька, быў ягоным – на столькі часу, наколькі Сагалі Тайі дазволіць ягоным нагам крочыць да майго парогу. Гэты вялікі кубак цяпер зноў стаіць пусты й бяздзейны, ужо за другім разам...

Дапамагаючы яму зняць плашч, я балбатала аб гэтым суцэльным патопе, што нарабіў дождж, а ён заўважыў, што гэны не такі ўжо й цяжкі, што як можна пад ім хадзіць.

– На шчасьце, так, – сказала я. – Бо я ня ўмею плаваць.

Ён засьмяяўся:

– Ну, гэта ня так ужо й страшна, як тады, калі Вялікая Вада затапіла ўвесь Сьвет.

Адразу ж я адчула, што легенда на падыходзе, таму пракралася ў аднаслоўную схованку:

– Хіба?

– А як жа. Бо аднойчы тут было такое! Ні лапінкі зямлі, нічога – адно вада вакол.

– Не магу паверыць, – заўважыла я зьдэліва.

Ён засьмяяўся зноў – тым сваім прывабным, хаця й бязгучным сьмехам, што заўсёды вымагаў ад субяседнікаў усьмешкі ў адказ. І адразу занурыўся ў паданьне без усялякага ўступу адно за выняткам шырока раскінутых рук на маім вакне, па якім лупіў несупынны халодны дождж.

– Гэта было пасля доўгага, доўгага дажджу – такога, як цяпер. Горныя струмені набрынялі, рэкі запрудзіліся, а мора пачало ўздымацца – а дождж усё ішоў; тыдні й тыдні – усё дождж.

Ён змоўк, цені мінулага ахутвалі ягоныя вочы. Ахутаныя засмужаным мінулым казаньні заўсёды натхнялі яго.

– Але... Дык вось, дождж цягнуўся тыдні й тыдні, аж пакуль горныя плыні цалкам не абрынуліся ўніз, а мора ўзьнялося ўверх. Даліны былі першымі, што затанулі пад марскімі водамі. Наступнымі спаўзлі ў мора прыгоркі. Увесь сьвет павольна затаплівала. Індзейскія плямёны сьпешна сабраліся разам на высокім месцы, куды вада яшчэ не дайшла.

Гэтым месцам быў бераг Прыгожага возера, што на самым версе Паўночнага Рукава. Яны сабраліся на Вялікую Раду, дзе адразу вырашылі, што рабіць. Пастанавілі зрабіць вялізны човен, прыдумаць, якім сродкам замацаваць яго, што як вада падымецца вышэй за горы. Мужчыны прыняліся за човен, а жанчыны – за якар.

Павалілі велізарнае дрэва, ды ўдзень ды ўноч мужчыны цяжка працавалі над ім, каб зрабіць найвелізарнейшы човен, якога яшчэ сьвет ня бачыў. Работа кіпела не гадзіну, ня дзень; працавалі, пакуль сілы ставала, тым часам як другія, змораныя, спалі, адно каб, прачнуўшыся, падмяніць першых.

А жанкі пчыравалі над мотузам – найвялікшым, найдаўжэйшым, наймацнейшым, які індзейскія рукі ды зубы аднояк маглі зрабіць. Адныя выраблялі кедравае валакно, другія ссукалі яго, зматвалі ды сушылі, іншыя яго перажоўвалі цалю за цяляй, каб зрабіць яго гнуткім, тыя вымачвалі ў тлусьце ды мялі, вымачвалі ды мялі, каб зрабіць устойлівым да марскоў вады.

А мора ўсё напаўзала, напаўзала й напаўзала. І вось надышоў апошні дзень; надзея жыцця для ўсяго племені, зямлі, для ўсяго сьвету абрынулася. Моцныя рукі, самаахвярныя рукі замацавалі мотуз, які вырабілі жанкі, – адзін канец да вялізнай скалы, непакіснага валуна, моцнага, як падмурак сьвету, – а што як човен са сваім бяспечным ладункам аднясе паводкай далёка ў мора, і калі вада спадзе, што як гэты карабель апынецца мілі ды мілі за даляглядам на плынях Ціхага акіяну, адкуль ня ўбачыць зямлі?

І тады, з самымі мужнымі сэрцамі, што калісь біліся ў грудзях, высакародныя рукі пасадзілі ўсіх дзяцей племя ў човен, не прамінулі ніводнага дзіцяці.

Човен заладавалі харчамі й свежай вадой, і нарэшце старэйшыны абралі для іх апекуноў – самага сьмелага, самага дужага, самага прыгожага хлопца ды маладзіцу – маці самага маленькага дзіцяці; ёй было ўсяго шаснаццаць, а дзіцёнку два тыдні – але яна таксама была і сьмелая, і прыгожая. Яны таксама занялі мейсцы ў чоўне – яна на носе, каб пільнаваць, а ён на карме, каб кіраваць, а ўсе малыя дзеткі – між імі.

А мора ўсё напаўзала, напаўзала й напаўзала.

На грэбні скалаў вакол Прыгожага возера сабраліся накіраваныя на сьмерць плямёны. Ніводзін чалавек не спрабаваў нават трапіць у човен. Не было ні галашэньняў, ні плачу, ні выкрыкаў аб ратаваньні. “Дзеткі нашыя, жывіце!” – адзінае, што чулі на разьвітаньне, тыя, хто схаваўся ў чоўне, калі вада дасягнула самае вяршыні, і – човен паплыў. Апошняя, што яны бачылі, была макаўка самага высокага дрэва, а тады – увесь сьвет стаўся спрэс вадой.

Праходзіў дзень за днём, зямля ўсё не паказвалася – адно рушэньне віруючага, гыркаючага акіяну. Але човен бяспечна гайдаўся на якары; мотуз, зроблены рукамі незлічоных загіблых адданных жанчын, служыў надзейна, як тыя сэрцы, што біліся ў іхніх грудзях надзеяй падчас тае рухлівае, цяжкае працы.

Але аднойчы на сьвітанку далёка на поўдні зьявілася адна крапінка на паверхні вады. Да паўдня яна крыху павялічылася, да вечара зрабілася яшчэ большай. А калі ўзьнялася поўня, у ейным чароўным сьвятле юнак за стырном заўважыў, што гэта была пляміна зямлі. Усю ноч ён назіраў, як яна расла, а калі разьвіднела, ягоныя шчаслівыя вочы ўжо глядзелі на вяршыню гары Бэкер.

Ён адсёк мотуз, узяў у свае моцныя рукі вясло ды накіраваў човен на поўдзень. Калі яны дабраліся да вяршыні, вада ўжо сышла да паловы гары, і яны змаглі знайсці мейсца, дзе прыстаць чоўну. Высадзіўшы дзяцей на бераг, малады, дужы вой ды юная прыгожая маці завярнуліся адзін да аднаго, узяліся за рукі, зазірнулі адзін аднаму ў вочы – і ўрэшце заўсміхаліся.

І тады недзе ў вялізнай даліне, што распасыціраецца між гарой Бэкер ды ракой Фрэзер, яны зладзілі лагер, пабудавалі новае жылло, дзе выраśli ды пасталелі ўратаваныя дзеці. І яны там і жылі, і кахаліся, і па зямлі ізноў рассяліліся людзі.

Сквамішы кажучь, што высока ў гарах, у адной вузкай цясьніне на грэбні гары Бэкер і цяпер можна пабачыць рэшткі велізарнага чоўна. Але я сам ня бачыў іх ніколі.

Ён скончыў гаворку, як звычайна напрыканцы легенды сцішыўшы голас, і доўгі час мы абое сядзелі моўчкі, слухаючы дождж, што ўсё яшчэ біўся ў вакно.

Марскі Зьмей

Ёсьць адна загана, цалкам невядомая чырвонаскураму; ён нараджаецца без яе, і сярод усяго ганебнага, чаму ён навучыўся ў белаі расы, гэтага, прынамсі, не пераняў. Гэта – загана сквапнасьці. Тое, як індзеец глядзіць на прагу нажывы, хцівасьць, скнарасць ды на багацьце, набытае праз галовы сваіх бедных суседзяў, як на найніжэйшую дэградацыю, да якой ён можна заняпасці, найбольш адпаведна адлюстравана ў фразе, якую я магу працытаваць для тлумачэньня ягона жаху, тое, што ён называе “ліха белага чалавека”.

У маім багатым ды разнастайным досьведзе з многімі плямёнамі, я мушу шукаць хаця б адзін прыклад сквапнасьці, і такі знаходжу, але адзін адзіны выпадак “скупога індзейца”, і гэты чалавек быў настолькі паплямлены сярод сваіх суродзічаў, што пры ўзгаданьні ягонага імя супляменьнікі адно кпілі ды адзначалі пагардліва, што ён быў, як белы чалавек – не хацеў дзяліцца сваім дабром ды грашамі.

Усе з чырвонай расы нараджаюцца сацыялістамі, і бальшыня плямёнаў ажыцьцяўляюць свае камунскія ідэі дакладна. Сярод Іракезаў лічыцца за ганебнае мець ежу, калі ў тваіх суседзяў яе няма. Каб быць слаўным сынам свайго народу, ты мусіш дзяліцца сваім дабром з менш удалымі супляменьнікамі. Я бачу тое самае і сярод узьбярэжных індзейцаў, хаця яны не такія заўзятыя ў сваёй непрыхільнасьці да скрайняй супярэчнасьці багацьця й нястачы, чым усходнія плямёны.

І ўсё ж, той факт, што яны захавалі гэтую легенду, дзе яны ўвасобілі сквапнасьць у глеістага марскога зьмея, паказвае накірунак іхніх ідэяў; паказвае таксама, што індзеец ёсьць індзеец, няважна якога племені; паказвае, што ён ня можа, ня будзе назапашваць грошы; паказвае, што ягоная прыроджаная мараль патрабуе, каб дух сквапнасьці быў прыглушаны за любую цану.

Мы з Правадыром засядзеліся пасля нашага палудня. Ён расказваў

аб сваёй вандроўцы ў Англію ды ўсякіх дзіўных рэчах, што ён пабачыў там. Урэшце ён з імпэтам выбухнуў:

– Усяго я пабачыў у тым “сьвеце ўсяго”, акрамя хіба марскога зьмея.

– Марскіх зьмеяў не бывае, – засьмяялася я. – Значыцца, ты пабачыў усё, што можа быць на сьвеце.

Ягоны твар спахмурнеў, хвілінку ён сядзеў моўчкі, тады, глянуўшы проста на мяне, сказаў:

– Цяпер, можа й – не, але даўней тут быў адзін – у Затоцы.

– Калі даўней?

– Калі ўпершыню зьявіліся белыя золаташукальнікі. Са сваёй хцівасьцю, прагнымі вачамі, сквапнымі сэрцамі – пстрыкалі тут пальцамі. Гэтыя белыя біліся, мардавалі адзін аднаго, галадалі, шалелі ад золата там, на рацэ Фрэзер. Прыяцелі былі ня больш, чым прыяцелі, браты – супраціўнікамі, бацькі ды сыны – ворагамі. Іхняя прага да золата была пракляцьцем.

– Тады ўбачылі марскога зьмея? – спыталася я, зьбянтэжаная спробай зьвязаць золаташукальнікаў з гэтым монстрам.

– Так, тады, але... – ён павагаўся, тады раптам запэўніў, – але ж ты не паверыш у тую гісторыю, калі будзеш думаць, што марскіх зьмеяў не бывае.

– Я паверу ва ўсё, што ты мне тут распавядзеш, Правадыр. Я ўжо гатова верыць. Ты ведаеш, я ж таксама з забабоннай расы, і ўсе мае дачыненні з бледнатварымі так і не пазбавілі мяне майго прыроджнага права верыць у дзівосныя здарэньні.

– Ты заўсёды разумееш, – сказаў ён, памаўчаўшы.

– Гэта сэрца мае разумее, – заўважыла я ціха.

Ён кінуў ня мяне позірк, пасьміхнуўся адной з сваіх прамяністых усьмешак ды засьмяяўся:

– О так, скукам¹ там-там!

Тады без усялякіх ваганьняў ён распавёў мне гісторыю, якая, хаця й адбылася не ў старажытнасьці, але з вялікай пашанай захоўваецца ў ягоным племені. Падчас свайго аповеду ён сядзеў, абAPERшыся аб стол складзенымі рукамі, прагна нахіліўшыся да мяне, бо я была на другім баку. Гэта было толькі адзін раз, што ён размаўляў са мной без імпэтных жэстыкуляцыяў, так і не ўзняўшы рук. Адно ягоныя вочы выяўлялі тое, што ён называў: “Легенда пра Олаке-Салёны Карак” (марскім зьмеі).

– Так, гэта было падчас першае “залатое ліхаманкі”, і шмат нашых хлопцаў пайшлі да белых праваднікамі, хадзілі аж да ракі Фрэзер. Вярнуліся яны з гісторыямі аб прагнасьці, забойствах, і нашыя старыя ды жанчыны, хістаючы галовамі, казалі, ой жа, будзе з гэтага гора.

Але ня ўсе нашыя хлопцы вярнуліся, гэтакімі ж, як і адыходзілі – дзелячыся ўсім, што здабылі, са сваімі, хто з беднымі, хто з галоднымі. Адзін, звалі яго Шак-шак (Коршак), вярнуўся з прыпасамі залатых самародкаў, камянёў, усякага такога. Ён быў багаты, як белыя, і, як яны, бярог іх. Ён пералічваў свае каменчыкі, свае бразготкі, трос іх у далонях, паглынаючы вачыма. Клаў пад галаву, калі спаў, і цэлымі днямі цацкаўся з імі. Ён любіў іх больш за ежу, больш за сваіх сяброў, больш за жыцьцё.

Усё племя загуло. Казалі, што Шак-шак захварэў на прагнасьць, што

¹ скукам – вялікі

для таго, каб вылечыць яе, ён мусіць наладзіць вялікую бяседу, падзяліць сваё багацце між бедных, адарыць старых, хворых, бяздольных. Але ён адно пасьміхаўся, ды кпіў, гаворачы: “Не!” – ды далей любаваўся й паглынаў вачыма сваё золата.

І тады з неба загаварыў Сагалі Тайі ды сказаў:

– Шак-шак, ты здабыў вялікае даброцце, але ты ня чуеш плачу галодных, паклікаў старых ды хворых, ты ня дзелішся сваім добром, ты парушаеш законы дзядоў – ты сам зрабіў з сябе вырадка свайго племені. І цяпер ты зробішся істотай, пагарджанай ды ненавіснай людзьмі, хоць чырвонымі, хоць белымі. У цябе будуць дзьве галавы, за тваю хцівасьць у цябе будзе два ірты, каб кусацца. Адзін будзе кусаць няшчасных, а другі – тваё собскае ліхое сэрца. А іклы ў роце будуць атрутныя – той атрутай, што забівае хцівасьць, атрутай, што забівае тваю мужчынскасць. Тваё ліхое сэрца будзе біцца ў самай сярэдзіне твайго скарэлага цела, і той, хто праткне яго, назаўжды заб’е хваробу сквапнасці для ўсяго свайго племені.

Наступным ранкам, калі над Паўночным Рукавом узышло сонца, людзі ўбачылі вялізнага марскога змея, што вытыркаўваўся над паверхняй Вод. Адна ягоная страшэнная галава ляжала на стромах мыса Броктан, другая – на грудзе камянёў, што ніжэй Місіі, на заходнім краі Паўночнага Ванкувера. Калі захочаш, зьездзім туды, я пакажу табе яміну ў адным вялізным камні, дзе ляжала ягоная галава.

Людзі аслупянелі ад жаху. Агідная, жудасная, ненавісная пачвара. Дзень у дзень ляжыць там, ейныя галовы высоўваюцца з вады, цела даўжынёй з мілю перакрывае ўсе выходы з Затокі, усе вытокі з Паўночнага Рукава.

Правадыры радзіліся, шаманы скакалі ды пяялі, але Олак-Салёны Карак так і не зварухнуўся. Ён ня мог рухацца наогул, бо ён сам быў ненавісным татэмам таго, што цяпер пануе ў сьвеце белых – сквапнасць ды прага да залатых бразготак. Ніхто так і ня можа зрушыць прагу да золата з сэрца белага чалавека, ніхто ня можа прымусіць яго падзяліцца ўсім з беднымі.

Але пасья таго, як правадыры ды шаманы ўжылі ўсю сваю сілу, а Олак-Салёны Карак усё так і ляжаў у Водах, да іх падышоў прыгожы шаснаццацігадовы юнак ды нагадаў словы Сагалі Тайі: “Той, хто праткне сэрца пачвары, заб’е хваробу сквапнасці для ўсяго свайго племені”.

– Дазвольце мне знайсці гэтае ліхое сэрца, о, шаноўныя майго племені! – усклікнуў ён. – Дазвольце мне зваяваць гэтую пачвару, паспрабаваць пазбавіць нашых людзей гэтае заразы!

Хлопец быў сьмелы й вельмі прыгожы. Ягонья суродзічы любілі яго й клікалі Тэнас Тайі (Малы Правадыр). Усёй сваёй ладнай здабычай рыбы ды футрам, дзічынай ды гайква¹ ён дзяліўся з тымі, хто ня меў нічога; ён паляваў старым дзічыну, вырабляў скуры й футра тым, у каго слабелі ногі, бляклі вочы, маруднела кроў ад іхняга веку.

– Няхай ідзе! – закрычалі людзі. – Нячыстую сілу можна пераадолець адно чысыцінёй, гэтую хцівую пачвару можна перамагчы адно велікадушнасцю. Няхай ідзе!

Правадыры й шаманы паслухалі ды пагадзіліся.

– Ідзі, – загадалі яны, – і зваюй гэтую істоту сваёй наймацнейшай зброяй – чысыцінёй і велікадушнасцю!

¹ гайква – грошы з ракавін

Тэнас Тайі звярнуўся да сваёй маці:

– Мяне ня будзе чатыры дні. І я буду плаваць увесь гэты час. Я ўсё жыццё намагаўся быць велікадушным, але людзі кажуць, што я мушу быць яшчэ й чыстым, каб пераадолець тую нячыстую істоту. Пакуль мяне ня будзе, штодня мяняй свежае футра мне на ложку, нават калі я ня буду на ім ляжаць. Калі я буду ведаць, што мая пасьцель, маё цела і маё сэрца будуць чыстымі – я перамагу зьмея.

– Сьвежае футра будзе штورانіцы на тваім ложку, – адказала маці.

Тэнас Тайі тады распрануўся ды без адзежы, адно засунуўшы за пояс з аленавай скуры, якому ён давяраў, свой паляўнічы нож, нырнуў у мора.

Але калі прайшлі чатыры дні, ён не вярнуўся. Часам людзі бачылі, як ён плаваў далёка ў пратоцы, намагаючыся дакладна знайсці сярэдзіну зьмея, там, дзе знаходзіцца ягонае ліхое, сябелюбнае сэрца. Але на пятую раніцу ўбачылі, як ён, выйшаўшы з мора, узлез на вяршыню мыса Бронктан ды ўзнятымі рукамі вітаў узыходзячае сонца.

Прайшлі тыдні ды месяцы, а Тэнас Тайі ўсё плаваў і плаваў у пошуках таго сэрца прагнасыці. І штورانіцы зіхацеў золак на ягоным стромкім, брунатным целе, як ён стаяў з узнятымі рукамі на кончыку мыса, вітаючы надыходзячы дзень, і тады ныраў з вяршыні ў мора.

А дома на паўночным беразе штодня маці сьціліла яму пасьцель сьвежым футрам.

Праходзіў час; зіма зьмяняла лета, а лета – зіму. Але мінула чатыры гады, пакуль Тэнас Тайі знайшоў сярэдзіну Олака-Салёнага Карка ды ўсадзіў свой паляўнічы нож у ягонае ліхое сэрца. У сваёй агоні той скурчыўся ў Затоцы, пакідаючы сьлед чарноцья на вадзе.

Ягонае вялізнае цела пачало зьбгацца, каробіцца; яно зрабілася карлікавым ды зусім змарнела, пакуль ад яго не засталіся адныя хрыбетныя косткі, што, выбеленыя морам, безжыццёва затанулі на дне акіяну за мілі ад краю зямлі. Але калі Тэнас Тайі плыў дадому, ды ягонае чыстае цела перасекла чорную пляму, пакінутую пачварай, вада зрабілася чыстай ды блакітнай ды бліскучай. Ён перамог нават сьлед ад зьмея.

Калі ўрэшце ён паўстаў у дзвярах сваго дому, сказаў:

– Мама, я ня змог бы забіць пачвару прагнасыці, каб ты не дапамагла мне, дзеля майго вяртаньня захоўваючы маё месца чыстым ды сьвежым.

Яна паглядзела на яго, як могуць глядзець адно маці:

– Штодня, усе чатыры гады, адно чыстае футра я слала на твой ложка. Цяпер кладзіся ды адпачывай, ах, ты мой Тэнас Тайі.

Правадыр выпрастаў рукі, і з зусім іншым тонам у голасе, сказаў:

– Ну, як ты назавеш гэтую гісторыю – легендай?

– Белыя назвалі б яе алегорыяй.

Ён хітнуў галавой:

– Ня ўцяміў.

Я патлумачыла яму як мага найпрасьцей, і ён са сваёй прыроджанай кемлівасьцю тут жа зразумеў:

– Гэта тое, што мы, Сквямішы, маем на ўвазе – што прагавітасьць ёсьць ліхам ды нечыстотай, бы той Олак-Салёны Карак. Яна мусіць быць выкарчавана ў нашым народзе, забіта чысьцінёй ды велікадушнасьцю. Хлопец, што перамог зьмея, меў і тое, і другое.

- А што з ім сталася, з тым хлопцам?
 - Тэнас Тайі? О! Некаторыя нашыя старыя часам бачаць яго, як ён стаіць на мысе Бронктан, з голымі распасьцёртымі рукамі, вітаючы ўзыходзячае сонца.
 - А ты яго бачыў, Правадыр?
 - Не, – адказаў ён проста.
- Але ніколі я ня чула такога пранізьлівага шкадаваньня, як тады, калі ягоны цудоўны голас сьцяўся ў тое адзінае слова.

Сьцяжынка Таламіна

Ці даводзілася вам калі-небудзь вандраваць праз даліны Сухога Пасу? Марнавацца дзень у дзень у калясцы, калі за лейцамі чацьвёркі коней сядзіць якісь “Курчавы” ці “Нікалб Нэд” ды ліха запраўляе і сваімі спрактыкаванымі “маляўкамі”, і павозкай, якая арэліць ды матляецца ўніз ды верх па гэтых страхотных горных сьцяжынах, што пячлюць, раскіданыя бы тыя шматкі рудога павуціньня па верхатурах ды стромах Аканагана, па землях Нікалб ды Сімілкаміна? Калі так, то вы пэўна чулі покліч Скукама-Квахтуна, як Чынукі¹ завуць свае бурклівыя, камяністыя ручаі, што пяюць на сваім шляху праз каньёны музыку такую пяшчотную й такую напорыстую, што праз многія месяцы ейнае рэха яшчэ гучыць у вас у вушах, і вы будзеце праз усе наступныя гады чуць, як галасы тых горных рэк клічуць вас вярнуцца туды.

Але самай чароўнай з усіх мелодыяў ёсьць журклівы сьмех Таламіна; ягоная далікатная нота накроць мацнейшая, бо лунае куды далей, чым гартанны грукат Ніягары. Вось чаму індзейцы зямлі Нікалб да гэтае пары захоўваюць у памяці старадаўнюю гісторыю аб тым, што Таламін нясе ў сабе душу дзяўчыны, спавітую з дзівосамі свайго пакручастага рэчышча; душу, якая ніколі ня зможа вызваліцца з гэтых каньёнаў, узьняцца над вершалінамі ды памкнуцца за такімі ж, як яна, у Край Шчасьлівага Паляваньня, але будзе адно задавальняцца ўпляценьнем свайго сьмеху і сваёй тугі, самотнага шэпту і яшчэ больш самотнага поклічу сяброўства ў дзікую музыку водаў, што пяюць сваю адвечную песьню пад зоркамі захаду.

Вашыя коні караскаюцца ўсё вышэй і вышэй па амаль вертыкальнай сьцежцы, што вядзе з даліны Нікалб да вяршыні, туды, дзе проста ад тваіх ног распасьціраецца райская прыгажосць; колеры ейныя немагчыма апісаць словамі, подых ейны зачароўвае. І вяртаецца маладосць, і зноў пульсуе шалёная кроў, аж пакуль бліжэй да вершаліны, ты раптам робішся на дзіва спакойным сярод гэтай нямой цішыні – цішыні настолькі сьвяшчэннай, што здаецца, увесь сьвет вакол цябе ўзмахвае сваім кадзілам перад алтаром у нейкім далёкім цьмяным саборы! Даносіцца галасы з хораў далёкага Таламіна, а вершаліны Нікалб падобныя да маўклівых малельнікаў, што трымаюць людскія душы ў чаканьні першага ўзнёслага акорду з нябеснага аргану.

На гэтых першых мілях і мілях доўгага ўзыходжаньня суцішваецца нават стаката пасьцёбваньняў чорнай зьмяі кіроўцы. Ён дазваляе конікам самім выбіраць надзейны шлях, але, неяк усыцягнуўшыся наверх, ён

¹ Чынукі – індзейскае племя, што жыве на Ціхаакіянскім Узьбярэжжы

зараз жа падбірае лейцы ў свае сталёвыя пальцы, прысьвітвае, канчак даўжэзнае пугі зьвіваецца на вушах карэннага, і вы даеце нырца ў стромыя нетры гор. Кожны фут такога спаду праносіцца ўгалоп. Каляска трасецца ды матляецца, цудам унікаючы ў пратораную сярод лесу сьцежку; часам ускосы такія крутыя, што ты ня бачыш вядучых коней, як тыя ўхісаюцца за шэрыя стромы, шваркаючы па іх левымі коламі, тым разам правымі выпісваючы ў радыусе пары футаў дугу па краю прадоннага зеўра. І адно рытмічны пошчак капытаў, ды ляскат бізуна з посьвістам, а часам грукат каменя, што ссыпаецца долу з-пад шалёных колаў, перарываюць сьвяшчэнную цішыню.

Але па-за гэтымі блізкімі гукамі, здаецца, ёсьць яшчэ нейкае нявызначанае шапаценне, і, чым бліжэй вы да падножжа гары, тым больш яно робіцца мілейшым, больш музычным, уздымаючыся над усімі грубымі нотамі. Гэта – голас Таламіна, што, смяючыся, танцуе праз скалістае жэрла каньёна, тры сотні футаў ніжэй. Тады за песьняй зьяўляюцца пробліскі самой ракі – белыя покрывы з пырскаў ды вясёлак на ейных незьлічонных парогах ды вадаспадах. Любавацца ім гэтак жа паважна, як і слухаць, – і вось ён ужо тут, і сьцяжына бяжыць уздоўж і над ім праз мілі, таму індзейцы і кажуць, што душа дзяўчыны, якую ён злавіў, да гэтае пары пераплецена з ягоным зачарваньнем.

Гэта было падчас адной з тых жахлівых войнаў, што бушавала паміж двума плямёнамі ў даліне, яшчэ задоўга, як сьляды белага чалавека былі заўважаныя сярод сьцяжынаў. Ніхто ўжо ня скажа цяпер, што спрычыніла тую вайну, але можна меркаваць, што была яна проста за племянное вяршыньства – той першабытны інстынкт, што апаноўвае дзікуноў, хай тое чалавек ці жывёла, што прыводзіць да крывавае бойкі, як правадыроў зьвярынага статку, гэтак і задзірлівых з чалавечае пароды. Гэта – прага ўлады, той барбарскі інстынкт, якога цывілізацыя так і ня можа выкараніць сярод варагуючых народаў. Тая вайна між плямёнамі ў даліне цягнулася ўжо гадамі; мужчыны біліся, жанчыны іх аплаквалі, дзеці гаравалі – як гэта было спрадвеку.

Гэтая вайна падавалася няроўнай, бо на адным баку быў стары, дасьведчаны, загартаваны ў баях правадыр са сваімі двума зухаватымі сынамі, а на другім – адзін малады ваяр Таламін. Абое бакі мелі сваіх прыхільнікаў, абое былі неадольнымі, не саступаючы ні ў мужнасьці, ні ў смеласьці, абое былі непакіснымі ды амбітнымі, абое былі ўдалымі ваярамі.

Але на баку старога былі спрактыкаванасьць ды яшчэ два пільныя, страгэгічныя розумы на дапамогу, тым часам як за юнаком былі перавага адчайнай маладосьці ды непераможнае ўпартасьці. І з кожнай гарачай бойкі, з кожнай сутычкі, маладзён даставаў болей і болей, а стары страчваў крок за крокам. Дасьведчаная сталасьць паступова, але няўхільна, саступала моцнаму маладому запалу. І тады аднойчы яны сустрэліся сам насам – стары, увесь у шнарах, правадыр і малады імпэтны ваяр. Гэта быў няроўны бой. І ў выніку кароткага, але жорсткага, двабою маладзён паставіў старога на калені.

Стоячы над ім з узьнятым кінжалам, ваяр Таламін зьедліва засьмяяўся ды сказаў:

– Хацеў бы ты, мой вораг, мець гэтую перамогу за сваю? Калі так – я аддам яе табе. Але за гэта я патрабую ад цябе адплату – тваю дачку.

Стары глянуў на свайго пераможцу са здзіўленьнем; ён заўсёды думаў аб сваёй дачцы як аб дзіцяці, што адно гулялася па лясных сьцежках ды сядзела паслухмяна побач з маці дома, вышываючы свае макасінікі ці сплятаючы кошычкі.

– Ты што! – рыкнуў ён. – Маю дачку – якая ледзь толькі ад калыскі – аддаць табе, чые рукі па локці ў крыві маіх суродзічаў?! Ты насмельваешся прасіць...

– А я не прашу! – адказаў малады вой. – Я патрабую! Я бачуў дзяўчыну, і яна будзе маёй.

Стары правадыр ускочуў на ногі й выплюнуў свой адказ:

– Перамога – твая. А маё дзіця – маё! – хаця ён добра ведаў, што рабіў выклік ня толькі ворагу, але й самой сьмерці.

Таламін адно засьмяяўся.

– Я ня буду забіваць бацьку сваёй жонкі, – чмыхнуў ён. – Будзе яшчэ адзін паядынак – і твая дачка сама прыйдзе да мяне.

І ён пайшоў сваім пераможным шляхам да сябе ў горы, а стары правадыр паплёўся дахаты ў каньён.

Наступнай раніцай дачка правадыра гуляла ў гарах, слухала, як сьпявае рака, часам перагінаючыся праз край стромы, углядалася ў ейныя курлівыя віры й вадаспады. Раптам яна пачула лёгкі шоргат, быццам птушынае крыло шуганула ў паветры. Тады ля ейных ног упала тонкая пругкая страла. Дзіця лесу, яна зразумела, што страла была пушчаная не ў яе, а для яе. Яна агледзелася, як зьвярок. Тады ейнае пільнае вока злавіла абрысы прывабнай, стромкай постаці на вяршыні за ракой. Яна ня ведала, што ён – вораг ейнага бацькі. Яна адно бачыла маладога, дужага прыгажуну. І ў ёй прачнуўся дух прыроднай дзявоцкай гарэзьлівасьці. Хуценька яна прыклала сваю далікатную стралу да лука; і калі тая, праляцеўшы з посьвістам праз вузкі каньён, упала ля ягоных ног, ён ведаў, што яна страляла не ў яго, а для яго.

Наступнай раніцай яна бясшумна, па-жаночы, прабралася на край стромы. Ці пабачыць яна яго зноў, таго прыгожага воя? Ці пашле ён яшчэ адну стралу да яе? Не пасьпела яна выглянуць з зарасьніку, як пачула слабы шоргат паветра, і страла лягла ля ейных ног. Да перыстага кончыка быў прывязаны кутасік з хваста гарнастая. Яна зьняла з запясыця вязку ракавінкавых пацерак, замацавала іх на адну з сваіх далікатных стрэлаў і адправіла яе праз каньён, як і ўчора.

Наступнай раніцай, перш чым пакінуць жылло, яна прычাপіла кутасік з гарнастая да сваіх чорных валос. Ці заўважыць ён яго?

Але страла не прыляцела да ейных ног у гэты дзень. На беразе стромы яе чакала павабнейшае пасланьне. Ён сам быў там. Ён – той, што не выходзіў з ейных думак ад таго часу, як першая страла з ягонага лука лягла ля ейных ног. Ягоныя вочы загарэліся цёплым агнём, калі яна падышла, але ягоныя вусны прамовілі проста:

– Я перайшоў праз Таламін-раку.

Яны стаялі разам, плячо да пляча, і глядзелі долу абрыва перад імі, моўчкі назіраючы за бурлівым патокам, што перакатваўся па валунах і скалах.

– Там – мая краіна, – сказаў ён, гледзячы праз раку. – А гэта – краіна твайго бацькі й тваіх братоў; а яны – мае ворагі. Я вяртаюся да свайго берагу ўвечары. Пойдзеш са мной?

Яна падняла вочы й глянула ў ягоны прыгожы твар. Значыць, гэта быў бацькаў вораг – той жахлівы Таламін!

– Пойдзеш? – паўтарыў ён.

– Пайду, – прашаптала яна.

Праз ветлую ноч пры сьвятле месяца ён павёў яе далёка па камяністых берагах да вузкага пасу ціхае вады, дзе яны перайшлі раку ў ягоную краіну.

Прайшоў тыдзень, і месяц, прайшло доўгае залатое лета, але абражаны стары правадыр са сваімі разьюшанымі сынамі так і ня здолелі знайсці яе.

Аднойчы, раніцою, калі закаханыя ішлі разам па верхалінах над стромамі ракі, нават заўсёды пільныя вочы Таламіна не заўважылі затоенага ворага. На другім беразе вузкага каньёна вокраччу паўзалі, прысядалі два хітрыя браты ягонаі дзяўчыны-жонкі. Іхнія стрэлы ўжо былі на нацягнутых цецівах, іхнія сэрцы гарэлі нянавісьцю ды помстай. Як дзье прагныя драпежныя птушкі, паляцелі тыя стрэлы праз бурклівую раку, але перш, чым яны знайшлі сваю цэль на грудзях пераможнага Таламіна, дзяўчына несьвядома заступіла перад ім. Хапіўшы ротам паветра, яна асела ў ягоныя рукі, з братавымі стрэламі, што упіліся ў ейную мяккую, брунатную плоць.

Прайшло шмат месяцаў, пакуль ягонаі помсьлівая рука пасекла і старога правадыра, і ягоных ненавісных сыноў. Але калі ўрэшце ўсё было скончана, малады прыгажун Таламін пакінуў сваіх людзей, сваё племя, краіну ды сышоў далёка на поўнач.

– Таму што, – сказаў ён, спяваючы сваю разьвітальную баявую песьню, – маё сэрца ляжыць мёртвым у Таламін-рацэ.

Але душа ягонаі жонкі-дзяўчыны ўсё яшчэ сьпявае сярод каньёнаў, ейная песьня злучаная з музыкай тае ракі, чый голас ёсьць найсаладзейшым сярод далін Сухого Пасу. Вось чаму і гэты сьмех, і гэтае журлівае шапаценьне прыгажуна Таламіна ніколі не пакідае вушэй тых, хто аднойчы пачуў ягоную песьню.

Легенда Сквамішаў пра Напалеона

Важкае месца сярод бальшыні дзівосных гісторыяў, што з пашанай захоўваюць узьбярэжныя плямёны, займае легенда пра марскога зьмея. Пачвара зьяўляецца зноў і зноў з амаль манатоннай частатой у сувязі з гісторыяй, традыцыямі, легендамі й паданьнямі. Але бадай самая дзіўная роля, якую яна адыграла, была ў драме, што выконвалася на сцэне Еўропы, і дарэчы, усяго сьвету, падчас бурлівае эпохі першага Напалеона.

Па ўсёй Канадзе мне ніколі не бракавала магчымасьці знайсці здзіўляльных ведаў пра Напалеона Банапарта сярод вельмі старых і “нецывілізаваных” індзейцаў. Магчыма яны й ня вельмі знаёмыя з іншымі гістарычнымі персонамі ад часоў Адама, але кожны з іх раскажа вам, што ён чуў пра “Вялікага Французскага Змагара”, як яны называюць выбітнага маленькага карсіканца.

Ці былі гэтыя веды здабытыя праз той факт, што першымі пасяленцамі тут былі французы, ці амаль чароўная змагарная кар’ера Напалеона гэтак

захапіла розумы індзейцаў, што яна выціснула іншыя, менш пасьпяховыя, я так яшчэ й ня вырашыла. Але факт застаецца фактам, што індзейцы нашага пакаленьня не настолькі знаёмыя з імем Банапарты, як іхнія бацькі ды дзеды. Ці то перавага англамоўных пасяленцаў, ці то зьмяншэньне старажытнае ваяўнічае крыві сучаснай цывілізацыяй ды спакойнымі часамі – мусіць быць адзін ці другі чыннік таго, што маладзейшыя індзейцы ня ведаюць пра імператара Францыі.

Расказваючы мне легенду пра Згублены Талісман, мой добры цілікам, апошні Правадыр Капілана, пачаў гісторыю з амаль здзіўляльнага пытаньня:

– А ці чула ты калісь пра Напалеона Банапарты?

Я ледзь зразумела, што ён сказаў, бо ягоная ангельская, заўсёды прыёмная й прыгожая, бывае часам крыху абрывістай; але калі ён паўтарыў іншым, тлумачальным чынам: “Ну, ты ж ведаеш. Вялікі змагар, француз. Ангельцы, яны пабілі яго ў вялікай бітве,” – я зараз жа зразумела, аб кім ён вядзе.

– А што ты пра яго ведаеш? – спыталася я.

Сьцішыўшы голас, быццам гэта вялікая таямніца, ён прамовіў:

– Я ведаю, як тое сталася, што ангельцы яго пабілі.

Я прачытала шмат гісторыкаў адносна гэтае падзеі, але пачуць версію ад Сквамішаў** было інтрыгуючай навінкай.

– Няўжо? – сказала я свой звычайны “пароль”, які мусіў прынадзіць яго ў рэчышча даўніны.

– Так! – пацьвердзіў ён.

Тады, гэтак жа паўшэптам, ён паведаміў мне, што ўсё здарылася праз пасярэдніцтва адзінага пазванка з хрыбетніка марскога змея.

Расказваючы мне гісторыю аднаго годнага хлопца з мыса Броктан, што забіў пачвару, ён быў крыху затрымаўся на факце, што кожны, хто падыходзіў блізка да гэтае істоты, былі паралізаваныя і фізічна, і розумам – заварожаныя, насамрэч, такім чынам, што іхнія косьці боўталіся ў суставах, а мазгі не працавалі. Але сёньня ён так моцна зашчыраваўся на гэтых падрабязнасьцях, што я вымушана была вярнуць яго да хлопца з мыса Броктан і запытацца, як жа хлопец ды ягоны мозг пазьбеглі такога няшчасьця.

– Дык жа ён быў добры хлопец, ня сквапны. Таму меў загартаванасьць ад усякага ліха.

Я кінула з разуменьнем, а ён паведаміў мне, што ўсе пасьпяховыя індзейскія ваяры насілі недзе ў сабе пазванок марскога змея, што шаманы накідвалі на іх “сілу”, так што на іх саміх “чары” не ўплывалі, але як толькі яны набліжаліся да ворага, на таго “чары” пачыналі дзейнічаць разбуральна, і ўладальніку талісману была забяспечана перамога.

Быў адзін адметны, асабліва моцны, пазванок, які цанілі й трымалі праз стагоддзе воі вялікага племені Сквамішаў. Гэтыя воі перамагалі ўсіх ворагаў, з якімі ні сутыкаліся, аж да тае пары, пакуль талісман зрабіўся настолькі славетным, што нават быў перароблены татэмны слуп усяго іхняга клану, у якім скрыжаваньне мела выяву таго адзінага зьмяінага пазванка.

Блізу гэтага часу данесьліся праз акіян гісторыі аб першых Напалеонавых вялікіх перамогах. Так, не па зямлі – у гэтым і можа быць схаваны ключ да заходне-ўзьбярэжнае легенды, каторую могуць разгадаць тыя, хто ёсьць спрытнейшымі да росшукаў, чым я. Правадыр жа быў больш выраз-

ным наконт крыніцы індзейскіх ведаў аб Напалеоне. Калі я зазначыла:

– Я мяркую, ты пачуў аб ім з Квэбэку, напэўна, ад французскіх сьвятароў, – ён таропка запярэчыў:

– Не, не. Не з Усходу. Мы пачулі тое праз Ціхі акіян, з таго месца, што завецца Расея.

Праўда, хто прынёс тья весткі ды якім шляхам яны дайшлі – далей прасьвятліць мяне ён ня здолеў. Але тым часам адбылася дзіўная гісторыя з адной скваміскай сям’ёй. Тады была вялікая крывавае бойка, і адзіным жывым з сям’і застаўся стары вой, герой многіх бітваў, уладальнік талісману. Ля ягонага сьмяротнага ложка сабраліся тры пакаленьні ягоных жанчын: жонка, сястра, дачка, унучка – але ніводнага мужчыны, нават хлопчыка ягонае крыві не было побач, каб праводзіць дух воя да краіны спакою й дастатку.

– Абярэг ня можа захоўвацца ў руках жанчыны, – прашаптаў ён з амаль апошнім уздыхам. – Жанчына ня можа ваяваць і біцца з іншымі народамі й плямёнамі. Жанчына ёсьць адно дзеля спакойнага жытла ды дзеля выхоўваньня малых. Яны мусяць трымаць дзіцячыя далонькі, навучаючы дзіця хадзіць. Не, абярэг ня можа быць з вамі, мае жанкі. Няма ў мяне ні брата, ні кузіна, ні сына, ні ўнука, але і абярэг ня можа трапіць да воя меншага, чым я. Ніхто ні з нашага племя, ні з племені на ўсім Узьбярэжжы ніколі не перамагаў мяне. Абярэг павінен адправіцца да такога ж непераможнага, якім быў я. Як я памру, адашліце яго праз вялікую салёную прорву, да пераможнага Француза, завецца ён Напалеон Банапарт, – і гэтыя былі ягоныя апошнія словы.

Старэйшыя жанкі хацелі пахаваць талісман разам з ім, але маладзейшыя, натхнёныя духам свайго пакаленьня, моцна наважваліся адправіць яго праз акіян.

– У магіле ён будзе мёртвым, – даводзілі яны. – Няхай жа ён жыве надалей. Няхай дапамагае іншым змагарам за вялікасьць і перамогу.

Як быццам для пацьверджаньня іхняга рашэньня, наступным днём у іхнюю затоку зайшоў невялікі рыбацкі вадаплаў. Усе мужчыны на судне гаварылі па-расейску, апрача двух танклявых, рухавых маракоў, што трымаліся адчужана да ўсёй каманды і размаўлялі на іншай мове. Гэныя двое сышлі на бераг і загаварылі па-французку з вандроўным тапёрам з Гадсон Бэю, які часьцяком жыў разам са Сквамішамі. Таму жанчыны, якія ўсё яшчэ аплаквалі свайго памерлага воя, даведаліся, што тья два чужынцы былі з тае краіны, дзе вялікі Француз ваяваў супраць усяго сьвету.

Тут я перапыніла Правадыра:

– А як французы трапілі на расейскі карабель?

– Палонныя. Амаль рабы, ненавісныя сваімі захопнікамі, як бальшыня заўсёды ненавідзіць меншасьць.

Дык вось жанкі адвялі двух французаў убок і расказалі ім гісторыю тае косткі ад марскога змея, спанукаючы іх завезьці яе назад у сваю краіну ды аддаць вялікаму Французу – таму, хто ёсьць гэтым жа мужным і сьмелым, як іхні памерлы правадыр.

Французы вагаліся, маўляў, талісман можа пашкодзіць ім; можа сапсаваць ім мазгі так, што падчас іхнага шляху да Расеі ім збракуе кемлівасьці спланаваць уцёкі да собскае краіны; можа размацаваць іхнія целы так, што яны зробіцца слабымі, як дзеці. Але жанкі запэўнілі іх, што чары накіроўваюць сваю сілу адно на ворагаў талісмановага ўладальніка,

што даўнія шаманы заваражылі яго менавіта такім чынам. То французы такі ўзялі яго й паабяцалі, што калі будзе магчыма, яны перададуць яго Імператару.

Калі яны падняліся на борт, жанчыны з берагу бачылі, як многіх матросаў пачало перакручваць; некаторыя падалі на палубу, поўзалі, трэсьліся ў канвульсіях; каторых скурчыла на момант, тады яны млява паваліліся, быццам без касцей. Адно два французы стаялі ўрост, моцныя, здаровыя – скваміскі талісман ужо перамог іхніх ворагаў. Калі маленькі рыбацкі вадаплаў рушыў з затокі, кіраваньне на ім узяла каманда з двух французаў – тых, што ўваходзілі ў яе як палонныя, а пакідалі як заваёўнікі. Спаралізаваныя расейцы былі горш за непрыдатных, і што з імі сталася, правадыр паведаміць ня змог. Верагодна, іх выкінулі за борт, і ўрэшце па волі лагоднага лёсу абодва французы дасягнулі берагоў Францыі.

Легенда настолькі невызначана наконт іхняга падарожжа пасяля таго, як яны пакінулі Затоку, што нават адвечна ўзьнёслая ды багатая на фарбы фантазія Сквамішаў так і не забясьпечыла падрабязнасьцямі гэтую падзіячы прыгожую, і дзівосную гістарычную казку. Але гукі труб вайны, бой барабанаў па ўсёй Еўропе даносілі да дзікіх лясоў Ціхаакіянскага Узьбярэжжа вестку аб тым, што вялікі “Талісман Сквамішаў” нарэшце дабраўся да Напалеона; што ад гэтага часу й надалей ягоная кар’ера была адной вялізнай перамогай, што ён выйграваў адну бітву за другой, заваёўваў краіну за краінай, і калі б ня тое страшэннае няшчасьце, што можа толькі напаткаць ваяра, то мог бы зрабіцца валадаром усяго сьвету.

– Якое то няшчасьце, Правадыр? – спыталася я, захопленая ягонымі ведамі аб вялікім жаўнеры й стратэгу.

Правадыр зноў пацішыў голас да шэпту, твар ягоны быў засяроджана суворы:

– Ён згубіў талісман Сквамішаў. Згубіў літаральна перад адной вялікай бітвай з ангельцамі.

Я паглядзела на яго сур’ёзна: ён распавёў мне самую дзівосную мешаніну з гісторыі й забабонаў, кемлівасьці й невуцтва, выкшталцонага абсурду, і тым часам уражлівую байку, якую я ніколі ня чула з вуснаў індзейцаў.

– Як называлася тая вялікая бітва – ты чуў калі-небудзь? – мне цікава было як шмат ён ведае аб падзеях, што адбываліся на іншым баку сьвету стагоддзе таму.

– Так, – адказаў ён уважна, задумліва. – Я часам чую гэтую назву ў Лондане, калі бываю там. Тамтэйшая чыгуначная станцыя... той жа назвы.

– Ватэрлу? – спыталася я.

Ён хутка кінуў, без ніякага ваганьня.

– Яна, – адказаў ён. – Вось. Ватэрлу.

Алёна Шарэпа-Лапіцкая

...Скажы мне, чаму Твае вочы таемна
З тугою глядзяць ў далячынь...

Туга расстаньня, туга каханьня

Алёна Шарэпа-Лапіцкая:
чалавек на вятрах гісторыі

Ёй 92 гады.

Як многа давялося перажыць!

Калі просіш яе расказаць пра жыццё, яна кажа: “Гэта сумны аповед!”

Калі ёй было дзевяць, пасля серыі найцяжэйшых хваробаў яна страціла слых. Прыйшлося пакінуць заняткі музыкой, і скрыпка, якую купіў для дзяўчынкі бацька, – назаўжды легла на паліцу.

Калі ёй было дзевяць год, памёр яе любімы шасцігадовы брат Ігар – фатаграфія хлопчыка-анёлка на смяротным ложы і зараз у яе кватэры.

Калі ёй было трыццаць тры, Саветы за арганізацыю групы моладзевага супраціву расстралялі яе брата Расьціслава, якому тады было дваццаць два...

Некалькі гадоў таму яна амаль страціла зрок – засталася толькі два адсоткі...

Яна паходзіць са шляхты, і гэта адчуваецца ва ўсім. Яна беларуска, і гэта таксама адчуваецца ва ўсім.

На мінулым Дні нараджэння спадарыні Алёны я мела гонар прысутніцаць. Вось адчыніліся дзьверы, і яна з'явілася ў гасьціёўні. Ва ўсім белым: белая карунковая кофточка, белая гафраваная спадніца, туфлі на абцасіках. І на крысе накінутага на плечы выштукаванага жакета – бел-чырвона-белы значак! Не згаворваючыся, госьці заапладзіравалі.

За сьвяточным сталом яна шмат расказвала: пра родную вёску Касута, што на Вілейшчыне, пра дзяцінства, пра цяжкую працу, якую мусіла выконваць, пра тое, як у бацькі скралі каня... Пра тое, як ужо сталай жанчынай штогод езьдзіла ў Ялту, каб парадкаваць магілу Максіма Багдановіча. Чытала свае вершы. Брат Алег, які таксама адседзеў 10 год за ўдзел у Саюзе беларускай моладзі ў горадзе Ліда, расказваў сястры, што адзін з яе вершаў, “Першая коньніца”, стаў народнай песьняй, якую вязьні сьпявалі ў турме...

Спадарыня Алёна ўражвае сваёй сілай – у такім паважным веку яна жыве самастойна і самадастаткова. А яшчэ – жаночай чароўнасьцю. За сталом мы абмяркоўвалі і сучасныя праблемы: канфлікт з Расеяй, наводзіны цяперашніх беларускіх уладаў. Гаспадыня іх не адабрала: самі ўлады заключалі ў свой час хаўрус з Расеяй і цяпер расплачваюцца за недальнабачнасьць. “Я думаю, што будзе яшчэ горш, – сказала спадарыня Алёна. – Хутка дойдзе зноў да картак на тавары.” – “Чаму вы робіце такую выснову?” – не зразумелі госьці. – “Я вась хацела купіць сабе футра на плечы – дык у краме няма!” – быў адказ, і я ледзь стрымалася, каб не заапладзіраваць зноў. Футравая гаржэтка, якую жанчына хоча купіць сабе – ці ж гэта ня сімвал нязломнай сілы жыцьця і жаночасьці?”

Вершы спадарыні Алёны, як і яе карціны, падаюцца мне праяўленьнем вечнага імкненьня чалавека да прыгажосьці. Імкненьнем выказаць сябе сьвету. Яны – вынік натуральнай беларускасьці адоранай натуре айтаркі. Гэта водгукі яе душы і на бязьмерную прыгажосьць сьвету, і на яго бязьмерную несправядлівасьць. Напісаныя ў розныя гады, сёньняшняму чытачу яны будуць цікавыя як сьведчаньні аб чалавеку на вятрах гісторыі.

Наталка БАБІНА.

Алёна Шарэпа-Лапіцкая

ВЯСЬНЯНКА

Зелянелі лугі, зелянелі палі,
 Ёйшла Алёнка з вядром ад крыніцы.
 Падышоў к ёй Андрэй – ўладар сініх вачэй –
 Папрасіў вады крыху напіцца.
 – Дзякуй! – кажа Андрэй. – Цяпер значна лягчэй,
 Ты вадою мне прагу спыніла!
 Толькі, дзеўка, скажы мне ад чыстай душы:
 Што ты ў кубак з пітвом палажыла?
 Ці было калі? Я гару як ў агні...
 Ты мяне напаіла, знаць, трункам!

Дык яго зноў вазьмі і са мной падзялі –
Хай ён счэзьне ў адным пацалунку.
Тут Андрэй агарнуў, да сябе прытуліў,
Нібы лілею постаць дзявочую...
Вецер песні сыпяваў, цвет чаромхі сарваў
Ды пялёсткамі сыпаў у вочы...

1944 год, вясна

* * *

Сады завітнелі чаромхавай бельлю,
А ў небе – празрыстая сіль, –
Скажы мне, чаму Твае вочы таемна
З тугою глядзяць ў далячынь?

Скажы мне, чаму пазіраеш маўкліва
На той палымяны Усход
І думкі Твае, нібы птушкі у вырай,
Ляцяць нестрымана ўпярод?

Навошта смуціцца? Навокал прыгожы,
Цудоўна расквечаны май...
Тугою расстаньня, тугою каханьня
Ты сэрца сваё не кранай!..

1951 г

МУХАМОР

На мху зялёным сярод лесу
Алелі лужыны крыві:
Там пад скалы крутым адвесам
Хлапцы загінулі ў баі.

На зеляніне тэй панурай
Чырвоны пышны вырас Грыб.
Пад капялюшам грозным, хмурым
Ён прагна да крыві прыліп.

Паважны, зыркi, накрапляны
У пяцікутнік белых зор,
Упіўся ў ймшыстыя дзірваны
Крываваы, сквапны Мухамор.

Праз ноч да самае заранкі
Грымеў Пярун над шчытам гор,

Агнём прарэзьлівым Маланкі
Іскрылі трутны Мухамор.

І Лес гудзеў несамавіта,
Ўзьнімаў пагрознай сілы скрып:
Нашто людской крывёй наліты
У нас такі разросься Грыб?

А Грыб ўзрастаў у кожнай хвілі
І кроў смактаў праз дзірваны.
Аж у канцы яго разьбілі
Ушчэнт грымотна Перуны.

1951 год, чэрвень

САСОНКА

Ой, тонка Сасонка ў нашым бары,
Штовечар гамоніць яна да зары,
З бярозамі шэпчацца, песьні пяе
І ціха калышацца ночкай у сьне.

Сасонка згадае, што ў думках тваіх –
Ці радасьць, ці гора няшчасьцяў ліхіх
І ўся ўстрапянецца галінкамі ўміг,
Каб смутак трывожны ў сэрцы заціх...

Ой, тонка Сасонка, што ў бары,
Я буду дзівіцца на Цябе да зары,
Бо такой прыгажуні харошай прывет
Не знайду анідзе на ўвесь белы сьвет.

1967 год.

Міхал Дубянецкі

...Нашто нейкім там беларусам мець сваю праграму? Няхай глядзяць тое, што глядзіць Масква, хутчэй забудуць пра сваю самабытнасьць!..

“Трэба рызыкаваць...”

Дзёньнікавыя запісы 1985-1988 гадоў

*Працяг.
Пачатак
у №6 (37)
за 2008 год
і №1-3 (38-40)
за 2009 год.*

*Падрыхтоўка
да друку
Станіслава
ДУБЯНЕЦКАГА.*

*Публікацыя
Марыі
Міхайлаўны
ДУБЯНЕЦКАЙ.*

2 лістапада 1985 году. Субота. Па Беларускам тэлебачаньні з 19 гадзінаў 50 хвілінаў цэлых паўгадзіны ішла праграма “Сугучча”. Яна была прысьвечаная 800-годдзю “Слова пра паход Ігаравы”. Вяла перадачу пісьменьніца Люба Філімонава.

Сярод удзельнікаў тэлеперадачы, апроч артыстаў-чытальнікаў, былі, вядома, аўтар новага перакладу таго твора на сучасную беларускую мову Рыгор Барадулін і навуковец Вячаслаў Чамярыцкі.

Мяне ўразіла адно Любіна пытаньне і Рыгораў адказ на яго. Перадаю дакладны сэнс дыялогу, не прэтэндуючы, вядома, на стэнаграфічны запіс.

Люба: “Рыгор Іванавіч, ці не адчулі вы, прыступаючы да перакладу такога твора, што вы выконваеце важны сацыяльны заказ?”

Рыгор: “Не! Што вы – што вы? Такія рэчы паводле заказу ня робяцца. Інакш – гэта была б халтура. Праўда, гісторыя ведае прыклады, калі часам можа атрымацца геніяльны

твор, зроблены па гатовых матывах, як, напрыклад, у Байрана цыкл твораў “Яўрэйскія мелодыі”. Але ж я ня Байран. Я ня раз чытаў “Слова...”, цягнуўся да яго, быў перапоўнены ім. І вось рашыўся на гэты пераклад.”

Дык што мяне тут уразіла? Быццам бы ўсё нармальна: Люба ў нечым парушыла этыку (прынамсі, з майго пункту гледжання: я асуджаю заўсёды партыйнае патрабаваньне да літаратараў выконваць пэўныя “сацзаказы” і, як магу, ваюю з гэтай пошасьцю). Рыгор, як умеў, так адбіваўся ад гэтага антытворчага, антылітаратурнага паняцця: “сацыяльны заказ”. Я з задавальненьнем прыняў бы нават і гэты эклектычны Рыгораў адказ, каб толькі зганьбіць ужыты Любаю партыйны тэрмін “сацыяльны заказ”.

І тым ня менш... Люба – малайчына: яна ці ад некага чула – працавала ж нядаўна ў нас – ці адчула інтуітыўна, што Рыгор выконваў нечае даручэньне. Так, гэта было маё даручэньне! І фармавалася яно наступным чынам.

Паступіў загад адзначыць 800-годдзе “Слова аб палку Ігаравым” альбо прыстойным яго выданьнем у “арыгінале”, альбо выпускам нейкай “значнай” навуковай працы пра яго. Я сабраў невялікую нараду з удзелам галоўнага рэдактара, яго намесніка і спецыяліста ў галіне “Слова...” – В. Чамярыцкага.

Была прапанова не абмяжоўвацца старажытнарускім тэкстам, а падключыць і па сучаснаму перакладу на рускую, украінскую і беларускую мовы. Лічылася, што беларускі пераклад толькі адзін існуе – Купалаўскі. Хоць усе ведаюць, што ёсьць яшчэ адзін поўны пераклад Яўгена Крупенькі. Яго, аднак, не прызнаюць (тым ня менш я неяк, на той нарадзе, выказаў думку, што і гэты пераклад трэба надрукаваць).

Я ўнёс прапанову, стварыць яшчэ адзін прыстойны паэтычны пераклад і даць яго побач з Купалаўскім у гэтым жа выданьні. Назваў і кандыдатуру перакладчыка – Рыгора Барадуліна.

Усе пагадзіліся, што варта мець сапраўды некалькі перакладаў гэтага твору. Улічваючы, што рускія і украінцы маюць процьму іх. Нават некаторыя іншыя народы маюць па некалькі. А вось наконт Рыгоравай кандыдатуры былі ваганьні. Мне казалі, што ён з задавальненьнем возьмецца, бо гэта “ганаровае даручэньне”. Але ж ён нахапаў багата розных “ганаровых падрадаў” і зрывае тэрмін іх выкананьня (Анталогія лацінамоўнай паэзіі ды іншае). Аднак нарэшце прынялі маю прапанову, маючы на ўвазе мізэрны аб’ём “Слова...”. На другі ж дзень я прапанаваў гэта ўжо непасрэдна Рыгору. Ён вельмі ўзрадаваўся. Нават ня мог прыхаваць ад мяне сваю радасьць. Я зразумеў, што яму “не даюць спаць Ігаравы лаўры” – лаўры Ігара Шклярэўскага, які раптам зрабіўся спецыялістам і ў пытаньнях бітвы на Кулікоўскім полі, і ў пытаньнях “Слова...”, выканаўшы і тое, і тое сапраўды на добрым узроўні.

Усяго гэтага дастаткова, каб сёньня Рыгор, нават не называючы маё прозьвішча і не паўтараючы за сімпатычнай Любай ужыты ёю несімпатычны Маякоўска-Брыкаўскі тэрмін, асьвятліў яе пытаньне зусім ня так, як гэта ён зрабіў.

Гісторыя гэтая мае яшчэ і працяг, які таксама вядомы Рыгору. М. І. Дзялец забараніў мне заключаць з Рыгорам дагавор на пераклад “Слова...” і быў катэгарычна супраць уключэньня яго ў зборнік побач з Купаласкім перакладам. Але за гады працы ў сістэме Дзяржкамвыда я добра пераканаўся, што якраз і трэба змагацца за тое, супраць чаго паўстае Камітэт. Так я і зрабіў. А Рыгор, высвятляецца, “усё жыцьцё цягнуўся да “Слова...”.

Складаньня рэчы гэтыя славалюбства і добрапрыстойнасьць.

Ну, нічога, што мая ініцыятыва мець “новае” “Слова...” застанецца ананімнай. Я задаволены і тым, што і гэтая мая задумка рэалізавана. Хоць я зусім не перакананы ў аўтэнтычнасьці гэтай “знаходкі” Мусіна-Пушкіна.

4 лістапада 1985 году. Шукаю ўсё ў савецкіх газетах інтэрв'ю Прэзідэнта ЗША Рональда Рэйгана. Колькі часу страціў марна! Думаю, што пабаяцца даць. А калі і дадуць, дык у “іслажэньні”, дзе ніводнага аўтэнтычнага прэзідэнцкага слова ня знойдзеш. А могуць яшчэ даць толькі ў маскоўскім выпуску адной з цэнтральных газетаў. А любая ж з іх выдаецца ледзь не ва ўсіх рэспубліканскіх цэнтрах і ў шмат якіх абласных.

Вось, калі ласка, у “Тайме” інтэрв'ю М. С. Гарбачова апублікавана апэратыўна і цалкам, без усялякіх зьменаў ці пропускаў...

Вечарам зайшоў Станіслаў (брат – рэд.). Ён прыкладна такой самай думкі. Дамовіліся, што ўсё-такі чакаем і шукаем. А калі “падпільнуем”, купляем мінімум па два экзэмпляры: раптам другі з нас не дастаў.

Брат Міхала Дубянецкага – Станіслаў.

5 лістапада 1985 году. Пачуў раніцай па радыё, у аглядзе цэнтральных газетаў, што “Известия” апублікавалі тое самае інтэрв'ю. Усё яшчэ ня верылася. Ідучы на працу, падбег да газетнага кіёска.

– Мне “Известия”, калі ласка, – хуценька вымавіў я, прасоўваючы ў акенца пятак.

– Няма... – спачувальна адказвае знаёмая кіяска. Па яе тону я зразумеў, што “Інтэрв'ю” было. Але на ўсякі выпадак перапытаў:

– А там было “Інтэрв'ю...”?

Жанчына, не чакаючы пакуль я выкажуся, наблізіла галаву ледзь не да майго твару і шчыра-абуральна сказала:

– Вы толькі падумайце! Людзі так чакалі гэтага... А яны ня толькі што надрукавалі ў адноснай газетцы, але ж і яе сёння далі ў кіёск менш, чым звычайна.

На ўсякі выпадак я папытаў “Трубинę Ludu”. Па-першае, трэба неяк зьвесці сабе “канцы з канцамі” тыя “выбары”, што правёў у Польшчы генерал Ярузельскі; газета звычайна затрымліваецца з дастаўкаю, так што, падумаў я, якраз цяпер недзе будзе з тымі вынікамі. Па-другое, была нічым не абгрунтаваная надзея, што, можа, “Трубина...” выдрукавала раней тое “Інтэрв'ю”, і вось яно да мяне прыбудзе такім чынам.

Як заўсёды, у кіёску цэлы стос ляжаў кастрыраванай Хонекераўскай “Neues Deutschland”. Варшаўскай газеты не было. Але якраз гэты факт мяне зусім не здзівіў. Я ўжо даўно прызвычаіўся да самавольства і свавольства нейкіх савецкіх уплывовых чыноўнікаў (можа, нават з таго Палітбюро?!), у адносінах да польскага друку. Некаторыя ж газеты і часопісы ПНР яшчэ і дагэтуль Масква не дазволіла набываць “свайму” чытачу ні оптам, як кажуць, ні ў розьніцу – ні ў падпіску, ні ў кіёсках. А колькі выпускаў забараняецца ў продаж, калі там што-небудзь ёсьць пра пагрозу ці непрыемнасьці савецкай марыянэткай амаль мёртвай партыі, гэтак званай ПАРП?!

Прыходжу, як мага хутчэй у маім стане, у свой кабінет. Не распранаючыся, набіраю тэлефон брата. “Яму, думаю, лягчэй здабыць гэту газету. Дык папярэ-дзіць трэба, можа, ня ведае.”

Стась узрадаваўся майму званку.

– Праз пяць мінут, – кажа ён, – ты будзеш трымаць у руках тое, што шукаеш. Нават у двух экзэмплярах.

– Якім чынам? – пытаю.

Высветлілася, што раней, чым ісьці на працу, ён павінен быў зайсьці ў Дом кнігі – у “мой” дом. Па дарозе накупляў шмат розных выданьняў, у тым ліку і два экзэмпляры “Известий” – як мы і дамаўляліся. Паклаў гэта багацьце ў “дыпламат”, які там чамусьці “тасаваў”, пасля чаго газеты засталіся там на стала, заваленым іншымі газетамі.

Праз пяць хвілінаў я сапраўды валодаў тым, што так шчыра колькі ўжо дзён пільнаваў.

6 лістапада 1985 году. Учора з найвялікшым задавальненьнем прачытаў у “Известиях” “Інтэрв’ю Прэзідэнта ЗША”. Вырашыў нічога не занатоўваць, пакуль не прачытаю яшчэ і дзікую даважку да гэтага сапраўды бліскачага матэрыялу.

Само Інтэрв’ю займае газетную паласу. Тая “даважка” – таксама. Яна называецца “Наконт інтэрв’ю Р. Рэйгана”. Гэта нікому не патрэбнае “тлумачэньне” вельмі зразумелых словаў Прэзідэнта, напісанае тымі самымі журналістамі, якія інтэрв’юравалі Прэзідэнта (Г. Шышкін, В. Аўчыннікаў, С. Кандрашоў, Г. Баравік). Напісанае, вядома, паводле заданьня іх гаспадароў. Каб аслабіць вельмі моцнае ўражаньне ад словаў Прэзідэнта.

Я сказаў, што абодва матэрыялы па адной старонцы. Не! Трэба удакладніць. Ад прэзідэнцкай “старонкі” забраць тэкст, што належыць савецкім журналістам, і дабавіць яго да іх тэксту. А гэта аж 254 радкі з 1372-х! Каля 19-ці працэнтаў!

У гэтым таксама крыецца слабасьць, бездапаможнасьць савецкай ідэалогіі, недавер’е “свайму” народу – чытачу, боязь, што чытач зразумее Прэзідэнта так, як Прэзідэнт і разьлічваў.

Трэба было абавязкова аслабіць, зганьбіць аргументацыю Рональда Рэйгана. Але ж, думаю, што гэтай мэты Крэмль не дасягнуў: Інтэрв’ю Прэзідэнта ўсе прачыталі, каму пашчасыціла з газетамі. Тую ж, другую, брахліваю, старонку чыталі толькі “сьпецыялісты”, ідэолагі і тыя, хто не знайшоў цікавейшага занятку. Апошніх – адзінкі. Значыць, ледзь ня ўвесь падсавецкі народ “начытаўся” аднаго з лідэраў свабоднага сьвету.

Апошні раз такое было дваццаць чатыры гады таму. Тады вельмі вядомы і сапраўды выдатны савецкі журналіст Аджубей, узяў інтэрв’ю для “Известий”, якімі ён кіраваў, у славуага Прэзідэнта ЗША вялікага Джона Ф. Кенэдзі! Памятаю, якое гэта было сьвята! Дый Аджубей тады ня даў усьлед інтэрв’ю сваёй брахлівай старонкі.

Дагэтуль савецкая прапаганда так адурманіла “свой” народ, што многія сапраўды верылі, быццам бы СССР няспынна ўносіць прапановы аб скарачэньні таго ці іншага віду ўзбраеньняў, а ЗША няспынна адхіляюць гэтыя прапановы. “Асабліва гэта стала характэрна з прыходам у Белы дом Рональда Рэйгана”, – сьцьвярджаецца ва ўсёй вуснай і друкаванай прапагандзе. Апошняя, дарэчы, забаранілі пісаць у станючым духу хоць што б там ні было пра цяперашняга Прэзідэнта ЗША. У свой час думалі такім чынам зганьбіць пана Рэйгана, скампраментавачь яго перад выбаршчыкамі і “заваліць” на прэзідэнцкіх выбарах. Аднак высьвятлілася, што там Рональд Рэйган паказаўся амерыканцам сапраўдным Прэзідэнтам, сапраўдным гаспадаром самай складанай у сьвеце гаспадаркі. І

яны Яго выбралі сваім Прэзідэнтам! Гэта заадно быў усенародны амерыканскі плявок у твар тых крэмлёўцаў, якія распачалі яго цкаваньне.

Мы, хто з радасьцю, хто зьбянтэжана, чытаем, што ЗША рабілі канкрэтныя міралюбівыя прапановы, якія зусім не з разраду “ўсё альбо нічога” (мы намёк расшыфравалі):

скараціць з абодвух бакоў колькасць боегаловак балістычных ракетаў па пяць тысячаў;

цалкам ліквідаваць цэлую катэгорыю ракетаў сярэдняй дальнасьці;

выказалі гатоўнасьць адмовіцца ад перавагі ЗША ў некаторых галінах, калі СССР паступіць таксама.

Прэзідэнт выказаўся за прадаўжэньне працэсу скарачэньня, “пакуль мы ня зьнішчым гэтую зброю цалкам”.

Высьветлілася, што ЗША ўнеслі “ад сарака да пяцідзiesiąці прапановаў, накіраваных на паляпшэньне нашых рабочых адносінаў, пашырэньня сувязяў і ўмацаваньне даверу:

сумесны касмічны палёт “Апалон-Саюз”;

больш прамых кантактаў паміж вайскоўцамі;

“простыя людзі абодвух краінаў павінны больш кантактаваць адзін з адным, асабліва наша моладзь”.

Трэба, – кажа Прэзідэнт, -- “навучыцца разумець, што нават пры розьніцы нашых сьветапоглядаў, мы можам і павінны жыць у міры”.

Вось ад гэтага выказваньня, мабыць, найбольш шалеюць савецкія прапагандысты: яны ж пераканалі ўжо “савецкі народ”, што капіталістычны сьвет, асабліва яго кіраўнікі, асабліва “адміністрацыя ЗША” катэгарычна і заўсёды адхіляюць “савецкі” прынцып “мірнага суіснаваньня”.

Лопнула манаполія Крамля і яшчэ на адзін быццам бы толькі ім накрэсьлены лозунг, што ў ядзернай вайне ніхто ня выйграе.

Паслухаем Прэзідэнта: “Я многа раз гаворил, что ядерную войну невозможно выиграть и её нельзя допустить”.

Столькі гадоў савецкія кіраўнікі хавалі ад свайго народу сьвятыя прынцыпы кіраўнікоў краінаў Захаду!

І далей:

“Я б сказаў, што ўсе краіны павінны жыць у міры, незалежна ад таго, маюць яны аднолькавыя альбо розныя сацыяльныя сістэмы”.

Альбо:

“... паміж нашымі краінамі ніякай вайны не павінна быць”.

Прэзідэнт прыгадаў 10-годдзе Хельсінскіх пагадненьняў і сказаў: “Мы выконваем гэтыя абавязальствы і чакаем гэтага і ад іншых”. Яшчэ лепш было б назваць тых гэтых “іншых”, пачынаючы з СССР..

Савецкія крумкачы ўжо каркаюць бясплодны канец будучай сустрэчы. Усё можа быць. Але ж аптымізм якраз пана Рональда Рэйгана нам больш імпануе:

“Я думаю, што наша сустрэча з Генеральным сакратаром М. С. Гарбачовым можа паслужыць пачаткам руху па шляху да той мэты, якую нашы краіны сабе паставілі: рэзка скараціць ядзерную зброю і прыняць меры, накіраваныя на іх поўную ліквідацыю”.

Вось гэтага якраз і хоча ўвесь сьвет. А намаганьні ў гэтым напрамку заўсёды прыпісваюць сабе савецкія лідэры. Усе да адзінага! Пачынаючы з Мікіты Хрушчова...

Прэзідэнт растлумачыў пазіцыю ЗША на апошніх перагаворах у Жэневе. Мы лічым, кажа ён, што самай пагрозьлівай зброяй для чалавецтва зьяўляецца сёньня ядзерная зброя масавага зьнішчэньня. І нашай агульнай мэтай павінна быць стварэньне ўмоваў яе поўнай ліквідацыі ў будучыні.

Аднак Прэзідэнт выразна падкрэсліў, што ня менш важным зьяўляецца скарачэнне таго тыпу ракетаў, якія, каб дасягнуць зададзенай ім мэты, павінны праходзіць праз космас. Гэтым самым будзе спыненая гонка ўзбраенняў у космасе. А пра гэта трэба дбаць ня менш, чым пра скарачэнне гонкі ўзбраенняў на Зямлі.

Дзіўныя рэчы высвятляюцца. Большасць разумных канкрэтных амерыканскіх прапановаў адкідаецца бальшавікамі нібыта з тае прычыны, што, бачыце, структура ўзброеных сілаў абодвух бакоў розная і Савецкаму Саюзу, маўляў, давалося б перабудаваць свае сілы.

І такі “аргумент” ЗША прынялі (!). Яны прапанавалі “шукаць узаемныя рашэнні, якія дазваляць збалансаваць сілы з улікам гэтай розніцы”.

ЗША лічаць неабходным “ліквідаваць усю катэгорыю ўзбраенняў, у якую ўваходзяць разгорнутыя Савецкім Саюзам ракеты тыпу СС (441 ракета) і нашы (амерыканскія. – М. Д.) ракеты тыпу Першынг-2 і крылатыя ракеты наземнага базіравання”.

А калі рускім “не спадабаецца” і такая прапанова, тады ЗША згодныя пакуль пакінуць роўную колькасць боегаловак для ракетаў гэтай катэгорыі – на мінімальна нізкім ўзроўні.

Вельмі цікава для вуха слухачоў савецкай інфармацыі прагучала думка Прэзідэнта аб пажаданасці ў далейшым усё больш арыентавацца на абаронныя сістэмы, замест таго, каб будаваць сваю бяспеку з наступальнай ядзернай зброі.

Зусім справядлівым здаецца здзіўленне Прэзідэнта, чаму СССР заўсёды абвінавчвае ЗША “ва ўсякага роду агрэсіўных намерах” у той час, калі абедзве краіны займаюцца аднымі і тымі самымі распрацоўкамі ў галіне ўзбраенняў.

Часткова пан Прэзідэнт і адказаў сам на сваё пытаньне. Ён у прыватнасці сказаў, што “мы адкрыта гаворым пра нашу праграму, таму, што наша палітычная сістэма патрабуе адкрытага абмеркавання, перш чым будуць прыняты рашэнні па падобных пытаньнях”.

Вось у гэтым і ўся справа. Кангрэс пачаў абмеркаванне. Яно ў падрабязнасцях выліваецца на старонкі друку і ўзбройвае супраць ураду розных несумленых “дзеячаў” як у сваёй краіне, так і ў іншых. З асаблівай радасцю падхопліваецца заўсёды такая кампанія ў СССР. За ёю ж можна схаваць свой шчыры мілітарызм, адцягнуць увагу свайго народу ад пастаянных цяжкасцяў, якія ў краіне з кожным годам ня меншаюць, а нарастаюць.

Вялікім адкрыццём савецкім чытачам была заява Прэзідэнта, што цяпер “ніводзін амерыканскі салдат не ваюе нідзе на зямным шары”. Божа мой! А тут жа былі ўпэўненыя, што з добры мільён амерыканцаў кожны дзень недзе ў некага страляе, недзе некага рэжа, недзе скідае законныя ўрады і стаўляе прывезеныя ў сваім абозе марыянэтанія.

На такім фоне лёгка ўкараняецца апалагетыка зьнешняй палітыкі СССР: праслаўляецца “народам” сотні тысяч (!!!) яго “лепшых сыноў, што выконваюць свой інтэрнацыянальны абавязак” у Афганістане і іншых краінах, ухваляюцца сакрэтныя дзеянні ўраду, што заўсёды ідуць пад дэвізам “ракеты замест кватэр!”.

Магутным выракам палітычнай сістэме СССР і ягоных марыянэтных сатэлітаў прагучалі словы Прэзідэнта аб правах і свабодах чалавека.

“Мы лічым, што ёсць дзеянні, на якія нават законна выбраны ўрад ня мае права. Ніякі амерыканскі ўрад ня мае права абмежаваць свабоду слова або рэлігіі, і ніякі амерыканскі ўрад ня мае права вызначыць людзям, дзе яны павінны жыць, ці могуць яны выязджаць з краіны. Гэтыя і іншыя асабістыя свабоды, увекавечаныя ў нашай Канстытуцыі, уяўляюць сабою самую каштоў-

ную спадчыну, пакінутую нам нашымі продкамі, і мы гатовыя яе абараняць да самага канца, пакуль мы існуем як дзяржава”.

Гэтую нешматслоўную канстатацыю сапраўднага становішча ў Краінах Вольнага Сьвету мільёны савецкіх людзей выпісалі сабе ў нататнікі, схавалі ў свае збалелыя па такіх правах і свабодах сэрцы.

Шчырае дзякуй Вялікаму Прэзідэнту Вялікай Краіны, Глыбокапаважанаму Пану Рональду Рэйгану за гэтыя Славутыя Сьвятыя Словы, якія яснай зоркаю сьвяцілі, сьвецяць і будуць сьвяціць мільярдам абяздоленых людзей у таталітарных імперыях і роднасных ім.

А якім папрокам савецкаму “алімпі” зьяўляюцца Словы пра Другую сусьветную вайну. Па-першае, у ЗША, як высьвятляецца, не забылі і пра антыгітлераўскі саюз і пра “гераічнае супраціўленьне, якое было аказана савецкім народам у гэтай барацьбе”. А між іншым цяжка знайсці хоць адну савецкую газету, часопіс, тэле-радыёперадачу па гэтых пытаннях, дзе б не абвінавачвалі ЗША і наогул Запад якраз у адваротным.

Наступная фраза Прэзідэнта на целе савецкага ладу пакінула незагойныя сінякі, якія непазьбежна некалі так набрыняюць, што, стаўшы пухірамі, гучнасьмярдзюча лопнуць. Вось што я маю на ўвазе:

“...Але мы не забылі і таго, што мы ніколі не скарыстоўвалі сваё палажэньне аднаго з пераможцаў дзеля таго, каб далучыць да нашай дзяржавы новыя тэрыторыі альбо панаваць над іншымі...”

Многа асацыяцыяў набягае ў сувязі з гэтым. Вось адна з іх.

Асабіста мне расказваў былы старшы савецкі афіцэр, які адначасна з фельдмаршалам Паўлюсам лячыўся ў савецкім шпіталі – вядома, пасья Сталінградскае бітвы – Паўлюс, аналізуючы тыя падзеі, сказаў: “Усё, здаецца, зразумеў я цяпер: разумею, чаму Гітлера падпусьцілі немцы да ўлады; разумею, чаму ён накінуў немцам і ледзь не ўсяму сьвету вайну; разумею, чаму нямецкі народ у пераважнай сваёй большасьці пайшоў за Гітлерам; нарэшце, зразумеў, чаму перамог СССР. Але ж аднаго ўсё-такі я не зразумеў: “Як мог горад Кёнігсберг стаць Калінінградам...”

А ці адна толькі Прусія захопленая Савецкім Саюзам? Спрадвеку Расія без тэрытарыяльных здабыткаў (ці з-за іх войнаў) ніколі не вяла. Пра гэта сьведчаць такія аўтары, як... Маркс, Энгельс, Ленін. Але гэтыя “першакрыніцы” цяпер у СССР на рукі бібліятэкі не выдаюць, пакарэньне царызмам усіх народаў КПСС абвясчае добраахвотным далучэньнем да Расіі, “да яе перадавой культуры” і г. д.

Да гэтай праблемы прымыкае ўзьнятае ў Інтэрв’ю пытаньне каланізацыі і дэкаланізацыі. І зноў правераныя “савецкія людзі”, прачытаўшы Словы Прэзідэнта, будуць нямала здзіўленыя. Ім жа дзясяткі гадоў убываюць у галаву, што “імперыялістычная сістэма капіталізму разбурылася толькі дзякуючы СССР”, а капіталісты, маўляў, трымаюцца і рукамі, і нагамі за яе. А вось, што сказаў Прэзідэнт:

“На працягу многіх гадоў мы іграем вядучую ролю ў справе дэкаланізацыі і імкнемся выкарыстаць наш уплыў на нашых бліжэйшых сяброў і саюзнікаў дзеля паскарэньня гэтага працэсу. Мы адчуваем задавальненьне ад амаль завяршанага працэсу дэкаланізацыі і ганарымся сваёй роляю ў гэтым”.

Далей пачаліся падлікі ракетаў, боегаловак, вызначэньне перавагі Варшаўскага дагавору над НАТА, пытаньні і адказы-экспромты. І тут цікавага нямала, але, на жаль, у мяне надта мала часу, каб хоць зрабіць просты пералік таго, што з майго пункту гледжаньня заслугуе ўвагі.

Нямала цікаўных і нават пікантных рэчаў і ў той другой, антырэйганаўскай старонцы. Я, напрыклад, чытаючы яе, адзначыў шэсьцьдзясят шэсьць выказваньняў, фразыў, цэлых абзацаў, якіх нельга пакінуць без аналізу, бяз спрэчкі з аўтарамі, без абвяржэньня шматлікіх “іх” “думак”.

А паколькі навуковую працу я не рыхтую па гэтых матэрыялах, у дыскусію з тымі “журналістамі” не ўступаю, дык і ня буду аналізаваць адзначаныя мною радкі. Скажу толькі, што ніхто з журналістаў не назаве гэту старонку сур’ёзнай журналісцкай працаю. Думаю, што працэнтаў па восемдзесят яна была напісаная імі (а можа, і ня імі?) да прыходу іх у Авальны кабінет, дапоўненая некаторай канкрэтыкай.

Але ніяк не магу праігнараваць такую заяву “храбрай чацьвёрка”.

“...у Белым доме вельмі і вельмі недаацэньваюць палітычную падкаванасць савецкіх людзей, калі лічаць, што такім чынам “адкрыюць Амерыку” – і амерыканскую пазіцыю”.

Ну, гэта такое нахабства, ад якога пачырванее нават Юры Жукаў! Кім і як “падкаваны савецкія людзі”? Да іх жа сьведомасьці не дапускаюць погляды лідэраў дэмакратычных краінаў. Як толькі нешта важнае адбудзецца, дык гэтая падзея будзе выкладзеная “савецкім людзям” так, што сапраўднай пазіцыі апанентаў яны як ня ведалі, так і ня будуць ведаць. Нават цэльнай цытаты з аўтэнтчнымі словамі ў сродках масавай інфармацыі не дадуць, ня толькі што поўнае выступленьне. Замест гэтага – лавіна бяздоказных абвінавачаньняў.

Можна было б прыбегнуць да замежных сродкаў масавай інфармацыі, дык “савецкія людзі” ня маюць да іх доступу: радыёперадачы глушацца, органы друку, кнігі не ўпускаюцца ў краіну, тых, хто выязджае за мяжу – сьперагуць кадэбісты, каб ня мелі кантактаў з тым, свабодным народам.

Значыць, пан Рональд Рэйган, нізкі паклон яму за гэта, усё-такі адкрыў нашым тубыльцам Амерыку і амерыканскую пазіцыю. Бо “палітычная падкаванасць” гэтых тубыльцаў была айчынная, – паводле адсталай савецкай тэхналогіі, і яе не хапіла на зададзеную дыстанцыю.

Цікава, побач з гэтым абзацам у “Известиях” аб палітычнай “звышінфармаванасці” людзей у СССР, у суседнім, чацьвёртым слупку таксама адзначаны мною абзац. Гляджу – таксама “рубін” – скарга СССР на абвінавачаньні Пентагонам і ЦРУ у “крадзежы амерыканскай тэхналогіі”.

Што ж! Рускія любяць казаць у такіх выпадках: “На злодзею шапка гарыць” – ніхто тую чацьвёрку не прымушаў да дыскусіі на гэтую тэму. А калі на тое пайшло, дык амаль усім тым “палітычна падкаваным” вядома, што СССР цвёрга трымае першынства ў сьвеце па частцы эканамічнага (каб толькі яго!) шпіянажу. На кожным прадпрыемстве нешта крадзенае, у крыху зьмененым выглядзе, укараняецца ці ўкаранёна ў вытворчасць. У кожным СКБ пацеюць над “падгонкаю” пад савецкія стандарты нечага ўкрадзенага на Захадзе. Цікавей за ўсё тое, што за такую ганебную “мадэрнізацыю” прысуджаюць пасья найвышэйшыя дзяржаўныя ўзнагароды і прэміі, навуковыя званьні. Крадзіце, хлопцы! Прымушайце канаючы капіталізм працаваць на “самы прагрэсіўны” лад – на камунізм!

Бадай што хопіць! Але ж хоць у саменькім канцы скажу: я глыбока ўпэўнены, што Інтэрв’ю прайшло праз савецкую цэнзуру. Былі, вядома, і купюры, былі і скажэньні. Бяз іх сацыялізм – не сацыялізм. Гэта яго адзін з галоўнейшых аб’ектыўных законаў. І ўсё-такі мільёны людзей абнавілі свае “падковы” і ўдзячныя Новаму Кавалю. Шкада толькі, што такіх Кавалёў дзесяцігоддзямі не пускаюць у нашыя кузьні, да нашых табуноў...

7 лістапада 1985 году. У СССР гэта дзяржаўнае сьвята, гэтак званай Кастрычніцкай рэвалюцыі. Сёлета ўжо 68 гадоў ёй. 68-я гадавіна пачварнай дэфармацыі чалавечай сутнасці “на адной шостай частцы зямной сушы”. Гэтая “частка” сама па сабе страшэнная па сваіх памерах, па колькасьці народаў і людзей, што там жывуць. Але ж духоўнае разбурэньне чалавека на гэтым не спынілася. Сюды

“далучыліся” і ўсё яшчэ “працягваюць далучацца” больш сціплыя “часткі сушы”. Ня будзем пералічваць іх! Пры ўспаміне кожнай такой краіны перад вачыма заўсёды ўзьнікаюць штрыхі да іх “аблічча”.

Польшча – кароткатэрміновы трыумф народу, які пад кіраўніцтвам свабодных прафсаюзаў “Solidarność” скінуў з сябе дыктатуру камуністычнай партыі. Увядзеньне апошняй ваеннага становішча, забарона прафсаюзу “Solidarnosci”. Арышты, суды. Зьверскае забойства прадстаўнікамі палітычнай паліцыі вялікага патрыёта ксяндза Папялушкі. Гэта, каб запалохаць іншых. Цэнзура слова і думкі. Гэта была сапраўдная антыкамуністычная рэвалюцыя – найбольш працяглая, найбольш смелая, прыгожая – што датычыцца дзеяньняў народу. Яна нарадзіла шмат таленавітых кіраўнікоў народу як Лех Валенса, Міхнік... Цяпер польскія падзеі прынялі іншыя формы. Народ, аднак, не паддаецца! Генералы – бяссьільныя.

ТДР. Прыгадваюцца ўсе цяжкасьці, якія штучна стваралі бальшавікі немцам, каб не дапусьціць аб’яднаньня абедзьвюх частак краіны, каб ня выпусьціць ніводнага “гэдэраўца” ў Заходні Берлін. Мноства людзей было забіта – “гэдэраскіх” “грамадзянаў” “гэдэраўскімі” салдатамі з савецкіх аўтаматаў. Нарэшце, камуністы пераканаліся, што могуць застацца ў “першай нямецкай дзяржаве працоўных” бяз тых самых працоўных і пабудавалі на “граніцы”, што праходзіць праз Берлін, даўжэзную высокую жалезабятонную сьцяну. Яна “аздобленая” калочым дротам пад электратокам На ёй – кулямёты, уздоўж яе, з савецкага, вядома, боку, ходзяць узброеныя салдаты. Страляюць у тых смельчакоў, якія ўсё-такі пускаюцца на рызыку – заходнія ж немцы сваіх грамадзянаў не сьцерагуць... І яны зусім ня хочуць ісьці ў “сацыялістычны рай”. Больш 20-ці гадоў жывое цела агромністага гораду дзеліць гэтая пачварная сьцяна – галоўны стрыжань марксізму-ленінізму.

Чэхаславакія. Антыкамуністычная рэвалюцыя пачыналася спакайней, чым у Польшчы. Нават пад лозунгам “за сацыялізм з чалавечым тварам!”. Эвалюцыя ішла пад эгідаю ЦЭКа на чале з яе першым сакратаром Аляксандрам Дубчыкам. Савецкія акупанты не маглі даць рады. Арышавалі ўсё кіраўніцтва гэтай “брацкай” краіны і завезлі ў Маскву. Тут ім выкручвалі рукі. Нічога не атрымалася. Інспіравалі ананімны зварот “групы кіраўнікоў ЧССР” да СССР з “просьбаю дапамогі”. Уведзены “абмежаваны” вайсковы кантынгент”. Рэвалюцыя задушаная. Уладу ўзялі ў свае рукі славакі – Гусак, Біяк і іншыя. Старое кіраўніцтва скінулі. Пад старасьць Гусак паразумнеў, пачаў крыху адыходзіць ад “старэйшага брата”, набліжацца да дзелавых заходніх калегаў.

Венгрыя. Увесь сьвет уздрыгваў ад грукату савецкаў танкаў, якія напраткі баразьдзілі сталіцу і ўсю краіну. Мужныя мадзьяры сваімі цэламі стрымлівалі танкі. Але гэта іх не спыняла. Найбольш жорстка праходзіла барацьба ў 1956 годзе. Таксама арышталі ўрад, стварылі новы на чале з Янашам Кадарам. Ён у іншых “сац. краінах” тады быў узорам здрадніцтва народу. Цяпер паразумнеў, як і Густаў Гусак. Нават крыху раней за яго. Венгрыя, дзякуючы гэтаму, цяпер найбольш разьвітая краіна ў савецкім лагэры.

Маленькая *Албанія* адкалолася даўно і, відаць, назусім.

Югаславія каманд з Масквы не прымае. І здаецца, ужо Масква зразумела, што і ня трэба пакуль югаславаў дражніць: “усё роўна вернуцца да нас”.

Румынія – прыкладна, як і Югаславія, вядзе сваю ўнутраную і зьнешнюю палітыку. Дыпламатычныя адносіны падтрымлівае. Цярпліва чакае, калі будзе Малдавія ёй вярнута.

Зьнешне цудоўнымі выглядаюць адносіны з *Балгарыяй* – на ўзроўні Крамля і Жыўкава. Ніжэй відны расколіны. Часам савецкія турысты адчуваюць непрыханую варажасьць да сябе з боку балгараў.

Манголія – цалкам верхаводзіцца Масквою. Толькі фармальна яна не абвешчаная часткаю СССР, – каб захаваць лішні голас у міжнародных арганізацыях.

Кітай – няма ўжо даўно ў савецкім лагера, пакуль ня верне СССР 1,5 млн. кв. км. тэрыторыі (!)

Карэя – вельмі ўмоўна лічыцца “ў сябрах” савецкіх. Яна больш арыентуецца на Кітай.

В’етнам. Адносіны ў апошні час палепшыліся за кошт пагаршэння іх з Кітаем. Яблыкам раздору стала Кампучыя, якую раней акупаваў Кітай, а цяпер – В’етнам пры падтрымцы СССР. Генацыд ажыццяўлялі і тады, і цяпер.

Асабліва жорстка здабывае сабе СССР *Афганістан*. Тут ён ажыццяўляе сапраўдны генацыд. Была здабыта і *Куба*. Яе СССР ператварыў у свайго жандара ў Лацінскай Амерыцы, праз яе ажыццяўляецца экспарт камуністычнай рэвалюцыі туды. Дастаткова прыгадаць гісторыю з Чэ Геварам, з Грэнадай.

А Ангола? А Нікарагуа? А Эфіопія?.. Вось такія эмоцыі выклікае ў мяне “святкаваньне” чарговых гадавінаў “вялікага кастрычніка”, які я лічу альфаю найвялікшай трагедыі сучаснага сьвету!

21 лістапада 1985 году. Дачытаў (каторы ўжо раз!) першы зборнік вершаў Сяржук Сокала-Воюша “Агмень”. Ён быў яшчэ 10 гэтага месяца прынесены мне В-ом В-ам (Вінцуком Вячоркам – *рэд.*) – згодна з маёй прапановаю.

Перш, чым падаць у выдавецтва сапраўды першы свой паэтычны зборнік, Сяржук прынёс, як я ўжо нядаўна пісаў, эпічную “Быліцу пра Шыбара” – “Асілкі Белабога” – першая частка з задуманых пяці. У гэтай быліцы каля трох з паловаю тысячаў радкоў, альбо цэлых пяць аркушаў. Значыць, Сяржук наважыўся ствараць свой эпас аб’ёмам 25 аркушаў.

Я з задавальненьнем прачытаў яго. Ведаю, што будзе праходзіць праз стадыі і “інстанцыі” вельмі цяжка, ня выключана, што зусім забароняць.

Я пакуль даў некалькі парадаў Аўтару, накіраваных на аблягчэнне “праходжаньня” твору:

1. Ні ў прадмове, ні ў заяўцы, ні ў анатацыі не пісаць, што гэта толькі невялікая частка з цэлай будучай кнігі. “Частка” вострая, дык тым лёгка будзе ад яе адмахнуцца. Скажучь: напішы ўсю, а тады паглядзім.

2. У размове з Сяржуком я зразумеў, што ён зьбіраецца хутка прынесці з тысячу радкоў сваіх вершаў. Я, пазнаёміўшыся крыху з яго “Быліцаю”, вырашыў, што пакуль яна будзе праходзіць свае “стадыі”, трэба хутчэй прапусьціць яго вершы ў серыі “Першая кніга паэта”. Інакш тым, каго будзе шакіраваць “Быліца”, зьявіцца добры аргумент: як гэта ён, ня маючы першай кніжачкі, рызыкнуў на стварэнне так званана нацыянальнага эпасу і г. д.

Што можна сказаць пра абодва рукапісы?

Яны вартыя таго, каб іх надрукаваць. І чым хутчэй, тым лепш. Там-сям адчуваецца неспрактываванасьць аўтара ў падрыхтоўцы твораў да друку. Але гэта драбязя ў параўнаньні з самімі творамі, іх ідэяй, з таленавітасьцю. Сяржук – патрыёт. Патрыёт не такі, што “сьмела” думае пад коўдраю, а “на людзях” – ён, як і “ўсе”, паслухмяны, рахманы... Сяржук – мужны, ваяўнічы патрыёт. Ён свае думкі імкнецца вынесці на публічны суд, суд грамадскі, суд грамадзянскі. Мала таго. Ён шчыра чакае адпаведнага сваім творам водгуку ў сэрцах сваіх чытачоў. Мне імпануе яго задзірыстасьць, яго максіmalізм, яго – мэта. Гэта ўсё яшчэ і мае найдаражэйшыя мне якасьці, хоць узрост наш, узрост дэ-юрэ, “крыху” розны. Але ж гэта ўсяго толькі “дэ-юрэ”. А куды больш справядлівым зьяўляецца тут дэ-факта!

У Сяржуковым зборніку вершаў 43 вершы і адна паэмка “Маскарад”. Усяго

недзе тысяча дзевяцьце радкоў, як казаў В-к В-ка (Вінцук Вячорка – *рэд.*), я не пералічваў. Вершы разбітыя на тры цыклы:

“З нізкі вершаў “Паходня і хлеб”

“З нізкі вершаў “Эрас”

“З нізкі вершаў “Песьні касінераў”, з падзагалоўкам “(паўстанцам 1863 году прысьвячаецца)”.

Адкрываецца зборнік аўтарскаю “Прадмоваю”. Яна напісана ў духу і стылі Францішка Багушэвіча і са спасылкамі на яго і ягоную “Дудку”.

Аўтар смуткуе з прычыны, што “страціліся ад тых часоў шмат якія добрыя традыцыі, што закладаў Мацей Бурачок”. Ён параўноўвае “добры тузін (сучасных – М. Д.) паэтычных зборнікаў маладых” з першымі зборнікамі “таго ж Купалы ці Танка”. І робіць выснову: “Ні табе ўнутранай будовы, ні табе прадмовы, як колісь у вышэй згаданых аўтараў (“Купалы, Коласа, Багдановіча, Танка і іншых. – М. Д.), ні табе хаця б якога праграмага вершыка”.

Сяржук скардзіцца, што пісьменьнікі ўжо ня дбаюць пра свой народ, а толькі пра сябе. І народ перастаў чытаць іх кнігі, апроч, вядома, кніг “Караткевіча ці Быкава, Мележа ці Гарэцкага”. Шмат сучасных беларускіх кніг знойдзеш, кажа Сяргей, на складах з макулатураю і ў букіністычных кнігарнях. Нават з аўтарскімі аўтографамі. “На добры ўспамін...”

Аўтар з жалем піша, што пісьменьнікі ня ведаюць ужо добра мову свайго народу, а гэты, вядома, сьмяецца над імі.

Канчаецца “Прадмова” таксама заахвочвальнымі словамі Мацея Бурачка, што трэба пісаць і “пісаць ёсьць шмат чаго...”

Наўрад ці пакінуць “жывой” гэтую прадмову. Яе пачнуць крэмзаць яшчэ ў выдавецтве. А там, вышэй!? А вершы? Прадмова не галоўнае. Патрэбны сьвежы голас гэтага паэта. Яго “Песьні касінераў” – чуд. Іх усяго адзінаццаць (я не люблю гэты лік! А ў “дванаццаць”, напрыклад, закаханы). Усе яны лёгка кладуцца на музыку.

У “касінерскім” цыкле ёсьць таксама Багушэвіцкае – “Маналог Францішка Багушэвіча”. Нібыта словамі вялікага Дудара Сяржук добра выкладае свае думкі, свой настрой, сваю мэту.

Характэрная страфа з наступнага верша “Воля і Пятля”:

І няма спакою ў юначых душах,
І зямля пад коньмі, як агонь дрыжыць.
Воля дасьць ім крылы, А Пятля задушыць.
Ды ўжо лепш з Пятлёю, чым бяз Волі жыць.

26 лістапада 1985 году. Генадзь Шупенька расказаў мне, як цікава ўчора былі адсьвяткаваны 55-ыя ўгодкі Уладзіміра Караткевіча.

Недзе ў тым раёне, дзе ён жыў, пабудавалі, мабыць, першы ў Менску салідны “ЖЭС” – двухпавярховы, з канферэнц-залаю, са сцэнаю. Вядома, разлік быў на “ажыццяўленьне грамадска-палітычнай работы сярод насельніцтва на месцы яго пражываньня” (гэта афіцыйная “блок-фраза”). Пачалі ствараць зверху нейкія гурткі, семінары, клубы і г. д.

І вось студэнты політэхнічнага інстытуту стварылі нейкую “грамадскую арганізацыю... на барацьбе з алкагалізмам і апалітычнасьцю”. Усюды паразьвешвалі маляўнічыя плакаты, абвесткі, але склалі іх так, што пэўны кантынгент моладзі зразумеў, якая сапраўдная мэта ў гэтых хлопцаў.

“Пробныя зборы”, як яны назвалі ў афішах сваіх: “вечарынку” правялі ўчора ў гонар найлюбімейшага пісьменьніка сучаснай беларускай моладзі. Прывалаклі аднекуль вялікі корч, падрыхтавалі яго, аздобілі ўзорамі ткацтва і паставілі на яго вялікі партрэт свайго куміра. Было багата выступленьняў сацыяльнага

зьместу, літаратуразнаўчага, былі мастацкае прафесійнае і аматарскае чытаньне, музычнае выкананьне і твораў вылікага пісьменьніка, і твораў іншых аўтараў, прысьвечаных яму.

Чынны ўдзел прынялі таксама студэнты іншых навучальных устаноў. Было нямала і “дарослай” публікі. Сярод іх – пісьменьнікі, мастакі.

Гэты “ЖЭС”, здаецца, нумар яго 85, знаходзіцца ў такім месцы, што пакуль цяжка зрокава вызначыць яго “адміністрацыйную” тэрыторыю, недзе на стыку вуліцаў Сурганава, Бяды, Някрасава.

1 снежня 1985 году. Янка Брыль паставіў перада мною некалькі важных пытанняў па тэлефоне:

“1. Данута Бічэль і ў друку, і так прапануе выдаць поўную спадчыну Васілька, ачысьцішы яе ад непатрэбнага “рэдагаванья”.

Яе пачынаў рэдагаваць Таўлай, захварэў і памёр, канчаў Танк. Гэта было яшчэ пры Клімковічы. А ён быў уладалюбівы чалавек. Звычайна гаварыў: “Уладаю, дадзенаю мне Богам, я павінен паглядзець”. “Паглядзіць” і заўсёды крэмзае.

Асабіста Таўлаю ён ня мог дараваць артыкулу ў “ЛіМе”, дзе крытыкаваўся Клімковіч. Так Таўлай да сьмерці не дачакаўся сваёй кнігі, што была “ва ўладзе, Богам дадзенай Клімковічу”.

Янка Брыль кажа, што Леў Талстой не прызнаваў правіла: “Аб памерлых альбо добра, альбо нічога”. Ён лічыў гэты прынцып язычніцкім і казаў, што праўда павінна быць некалі выказанай, магчыма, пра кожнага – ці пры жыцці, ці пасля сьмерці. Так што чаму ж мы цяпер пра Клімковіча ня можам казаць праўду.

Той Васількоў зборнік, што выдаў Клімковіч, грунтаваўся на двух яго кнігах, якія, як і “На этапах” Максіма Танка, выдаваў Р. Шырма.

Можа факсімільна выдаць?

Дарэчы, у мяне адзін з тых двух зборнікаў ёсьць.

2. У новы зборнік Васілька можна б уключыць і вершы, што прысьвечаны яму і чыталіся на яго юбілеі.

3. Можа, выдаць Tveny Kochanowskiego. Разам з імі хораша глядзіцца цыкл Broniewskiego з “Na śmierc corki”.

На Украіне гэта выдалі ў перакладзе Лубкіўскага. Найлепшым у сьвеце перакладчыкам польскай паэзіі лічыцца адзін немец з Франкфурту-на-Майне (Ён з польскіх немцаў, 4 гады быў у савецкім палоне). З якім натхненьнем працягаў ён гэты твор Бранеўскага на семінары перакладчыкаў у Варшаве (і чэх гэтую рэч чытаў тады ў сваім перакладзе).

Янка Брыль паведаміў мне пра сьмерць С. Р. Дабравольскага, спаслаўшыся на А. Сідарэвіча і “Трубуне Ludu” за 28/ XI-85 г.

Была гаворка і пра Канановіча (4. III. г. г. яму споўнілася 79 гадоў). Даўно, маўляў, маўчыць, не адказвае на лісты і віншаваньні.

Сустрэча маёй сям’і з савецкім бытам. Сёньня Галя прынесла з Дому мадэляў пашыты там гарнітур з дарагой тканіны. Прымерыла – усё ня так. На пінжачку гузік трэба быў адзін, пад поясам зрабілі дзьве пятлі. На поясе спадніцы шлёўкі заказваліся пад вузенькі, сантыметровы паясок, панашывалі гэтых шлёвак разоў у чатыры даўжэйшымі, там замест гузікаў – гаплікі, там яшчэ што. Спражку і гузік згубілі. Усё засталася на той стадыі, што і тыдзень таму назад!

Я бачыў, як учора яны з мамаю вярнуліся адтуль сярдзітыя. Грынка так і сказала ў прысутнасьці Колі: (Шэляговіча – *рэд.*) “мабыць, з савецкім бытам сустрэліся”. А сёньня я на свае вочы пабачыў ужо. Вачыма душы пабачыў заадно

і чарговы асінавы калок на Ленінскай магіле-маўзалеі – гэта ж ён пачынальнік усяго гэтага сьвінства. Уся гэтая фальшывая магіла ўтыканая такімі падзякамі яму за яго гэвалюцыю, за яго нагодную гаспадарку.)

2 сьнежня 1985 году. Падалі на подпіс стос папер. Чытаю далёка ня ўсё: сьпецыялісты ж пісалі, сутнасьць справы “лаўлю” – і на гэтым.

Адну прачытаў – падпісаў. Другую, гляджу подпіс старшыні прафкаму Вадзіма Спрыначана ёсьць (“узгоднена”), трэба і мой подпіс яшчэ (“зацьвярджаю”), паставіў, а пасья вырашыў прачытаць. І вось што вычытаў: “Дополнение к положению о премировании работников издательства на 1985 год (вводится с 1 апреля 1985 года).

1. Пункт 6 внести дополнение:

За грубые ошибки идейно-художественного характера и серьёзные недоработки в раскрытии содержания темы, качестве редактирования и художественного оформления изданий, выявленные контролем в инстанциях после подписания корректуры в печать и повлёкшие за собой большую дополнительную доработку или прекращение издания, а также за аналогичные упущения, обнаруженные после выхода издания в свет критическими выступлениями прессы и контрольным рецензированием по линии вышестоящих руководящих органов, полностью лишать премии сотрудников редакций, виновных в этих упущениях, и руководителей соответствующих редакций;

дополнительные расходы и убытки, вызываемые необходимостью большой доработки или прекращения издания, возмещать за счёт виновных в установленном законом порядке как за производственный брак.”

Я жажнуўся: якая арачэеўшчына! Які неабмежаваны цэнзарскі разгул! Выкрэсьліваю свой подпіс, пад якім была дата 15 мая 1985 г. – калі я хварэў. Подпіс выкрэсьліў, а што далей? Мне ж заўтра (цяпер позьні вечар ужо) скажучу, што такі пункт абавязалі іх запісаць у ЦК і Камітэце.

Можа “зьмякчыць”? Скажам, ня цалкам пазбаўляць прэміі за “памылкі” ў адным выданьні, а прапарцыйна ўсім выданьням, зробленым гэтым “виновным”. Так і ў адносінах да загадчыка рэдакцыі. І яшчэ: не прызнаць, апроч гэтага, неабходнасьці кары “за ўпушчэньні”, выкрытыя пасья выхаду выданьня ў сьвет крытычнымі выступленьнямі друку? А як быць з “кантрольным рэцэнзаваньнем па лініі вышэйшых кіруючых органаў”?

Бяру сабе “на ўспамін” другі экзэмпляр гэтага карнага кодэксу. Ён з візаю старшыні прафкаму. Першы, пакрэмзаны мною, заўтра прад’яўлю сваім функцыянерам. А пакрэмзаў я яго моцна! Сьпярыша закрэсьліў подпіс. Пасья ўбачыў, што вялікі кручок ад яго “ўхіліўся” ўніз. Я і яго перакрэсьліў па вертыкалі. А пасья ўвесь гэты тэкст – ад слова “зацьвярджаю”, назвы пасады, прозьвішча, былога подпісу і названай даты – “пахерыў” цалкам (я не люблю гэтага выразу, але ж ён выдатна тлумачыць сэнс таго, што адбылося: перакрэсьліць тэкст літарай “ха” (X). Адсюль: “пахерыць”).

Не раздумваючы падпісваю хадайніцтва аб выдзяленьні “аўтамашыны” ВАЗ-21013 тэхнічнаму рэдактару Тамары Сокал, інваліду I групы. Няшчасны чалавек. Яе захворваньне патрабуе штогадовага сьпецыяльнага лячэбна-курортнага лячэньня. А пуцёўку далёка не заўжды можна “выбіць” ёй.

А вось кур’эзны мой загад. Уладзіміра Паўлава, як вядома, зьнялі з пасады загадчыка рэдакцыі. Выконваючая гэты абавязкі падала на тым тыдні заяву на адпачынак. Я напісаў на ёй: “У загад. Выкананьне абавязкаў загадчыка рэдакцыі ўскласьці на У. А. Паўлава”. Цяпер гэта ўжо аформлена ў выглядзе загаду. З задавальненьнем падпісаў. Хоць галоўны рэдактар, з-за якога, уласна кажучы, Паўлава зьнялі, падагнаўшы пад Гарбачоўскія законы, тры дні таму

Рыгор Барадулін і Міхал Дубянецкі ў фале Дома Літаратара.

назад (у пятніцу) выказаў сваё незадавальненне маёй рэзалюцыяй па заяве Алы Куліш.

Як можна, аблягчаю лёс пакрыўджаных, прыгнечаных людзей...

Думаў, на сёння і ўся мая дабрачыннасць. А пад “Паўлаўскім” загадам ляжыць мой загад на звальненне карэктара Ганны Бачанковай. Яна сама падала заяву на звальненне ў сувязі з нараджэннем двойнятак. Вельмі слабы гэта карэктар, малапісьменны, хоць і адукацыя фармальна вышэйшая. Але ж затое – двойняты. Каб у маладой маці адразу з’явіўся добры настрой, я абвясчаю ёй падзяку за працу і даю грашовую прэмію, апроч таго, што ёй павінны нейкую суму выплаціць па лініі сацыяльнага забеспячэння. Хай Бог дасць здароўя ёй і яе дзеткам, здароўя і доўгага прыстойнага і сумленнага жыцця!

Аднак назбірала кадравічка загадаў! Вось пісьменьніку Івану Мяла мяняецца ганарарная стаўка за кнігу “Аўсяны бунт”: планавалася тыраж меншы, на адну ганарарную норму. А загадаў паступіла на масавы тыраж. Давялося вызначыць дзве стаўкі: за адно “звычайнае” выданне – 250 рублёў за аўтарскі аркуш і ў дадатак яшчэ за масавы тыраж – 275 рублёў за кожны аўтарскі аркуш. Значыць, аўтар атрымае ганарар большы, чым удвая супраць першага дагавору. Апошні давялося ануляваць і скласці новы.

І ўсё-такі ёсць яшчэ адзін загад не такі прыемны: в.а. загадчыка перакладной замежнай літаратуры Валянцін Рабкевіч падаў заяву, каб яго перавялі з гэтай пасады зноў у старшыя рэдактары. “Перавялі”. На яго месца паставіў Васіля Сёмуху. Добра, што “чва-каў” не патрабуюць узгадняць з Камітэтам.

Іду дамоў. Бачу перад блокам тэлефонаў-аўтаматаў сядзіць у вельмі няёмкай позе, на каналізацыйным дыску (веку) нейкі чалавек. Гляджу, ён абпіраецца на мыліцу. “Можа вам памагчы ўстаць?” – пытаю, ён кінуў галавою. Я, забыўшы

на свой інфаркт, згроб яго і зацягнуў у будку. Нялёгка гэта было: ён ня мог зусім падняць ногі ад зямлі на 10 см, каб стаць на падлогу будкі. Неяк даў Бог мне сілы, зрабіў. З суседняй будкі выйшаў мужчына і кажа: “Мабыць радыкуліт скруціў чалавека, выклікаў “хуткую дапамогу”. Шчыра дзякую вам, вы першы падышлі да гэтага няшчаснага! Чэрствыя людзі...”

Па дарозе дамоў я некалькі разоў спыняўся, каб прыняць нітрагліцэрын. Дацягнуўся неяк у свой пад’езд: ліфт не працуе. Я адчуў, што ў вачах маіх з’явіліся сьлёзы, як у таго майго “пацыента”: “А як жа мне дабрацца на свой чацьвёрты паверх?..”

17 сьнежня 1985 году. Прысутнічаў на пленуме Саюзу журналістаў Беларусі, прысьвечаным рэалізацыі нейкіх там партдаручэньняў. Дакладчык – старшыня рэспубліканскага праўленьня СЖ, рэдактар беларускай газеты А. Тоўсьцік (тагачасны рэдыктар “Звязды” – рэд.) прачытаў свой даклад па-руску. І пераважная большасць выступленьняў была на рускай мове. Хаця ў зале сядзелі ўсе кіраўнікі ў асноўным беларускіх выданьняў.

Учора прыбег у кабінет да мяне Мікола (Шэляговіч – рэд.). Быў вельмі ўзрушаны. Яго навуковы кіраўнік Крывіцкі ў адказ на выхад у сьвет 12-га нумару часопісу “Беларусь” з Колінымі “паляшукімі” вершамі адмовіўся ад далейшай працы з гэтым сваім асыпірантам. Яго матыў: няхай сабе там гавораць так, як умеюць. Мы будзем вывучаць і апісваць іх гаворку. Але ж друкаваць на ёй літаратурныя творы?!

Коля, разьвітваючыся з ім сказаў:

– Ну, што ж, тады я вольны адправіць назад вашы “праўкі” ў бок беларусізацыі майго дыялекту, вярну іх у іх сапраўдны, а ня штучны стан.

Мікола думаў ашчасьлівіць свайго кіраўніка аўтографам на гэтых вершах. Аднак вучоны “мовазнаўца” не прыняў гэты сувенір.

Давялося зьвяртацца да загадчыцы сектару прафесара Мацкевіч. Яна супакоіла хлопца. Сказала, што папросіць прафесара Супруна ў кіраўнікі, альбо возьмецца сама, “хоць я ўжо і старая на такую справу”. Зрэшты, сказала яна, можна і без афіцыйнага кіраўніка, “сектар будзе кіраваць, мы вас паважаем і цэнім”.

Яна супакоіла Міколу. Аднак гэтага спакою хапіла толькі на адны суткі. Сёньня зноў падзея.

Пайшоў ён у “ЛіМ”, каб сустрэцца з рэдактарам Алесем Жуком і дамовіцца наконт апублікаваньня ў гэтай газеце нізкі вершаў. Там на яго накінуўся Мікола Гіль, назваў сепаратыстам. “Палесьсе нашае і мы яго нікому не аддамо! Вы зьявілі ў зман Аляксандра Шабаліна, рэдактара часопісу!”

Коля, як ён перадаў мне, парыраваў кваліфікавана (але ж, думаю, што таксама на павышаных танах). На “сепаратыста” ён адказаў: “Так, разбагацеў беларускі народ, ужо мае нават сваіх шавіністаў. Я ж аб вашай ляянцы і поглядах тамусьму раскажу. Вам некалі сорамна будзе”.

– Вы што, не можаце пісаць па-беларуску? Вы ж ня ёлупень які! Вунь Янішчыч піша, Федзюковіч, ваш зямляк – піша і нават кажа, што вы робіце глупства! (Тут Коля на здзіўленьне Гіля сказаў, што “Федзюковіч” ня проста зямляк, а нават дзядзька як і Ала Кабаковіч – цётка... У суботу той самы Федзюковіч “горача” віншаваў Колю і нават прапанаваў ісьці ў яго кавалерскую кватэру і “адзначыць” падзею, ад чаго Мікола адмовіўся).

– У мяне найлепш атрымліваецца толькі на матчынай мове, – кажа Коля.

– А чаму вы ня пішаце па-руску? Вы ж гэтую мову ведаеце...

На спрэчку сабралася шмат народу. Прайшоў па калідоры і Алесь Жук. Коля пайшоў-такі да яго, прадставіўся. Алесь адразу сказаў:

– А я здагадаўся, хто вы. Што, надрукавацца хочаце ў нас? Прыносьце да

120 радкоў з прадмоўкаю добрага паэта (“дамовіліся” на А. Вялюгіна).

Коля прыйшоў да мяне дамоў, не знайшоўшы ў выдавецкім кабінце. Да гэтага часу я ўжо прыехаў з Дому друку. Ад мяне званіў А. Вялюгіну. Гэты адмовіўся пісаць прадмоўку.

Я параіў Анатоля Вярцінскага. Ён быў у Каралішчавічах на семінары маладых. Вечарам дазваніўся. Анатоць сьпярга сумняваўся, а ці варта яму пісаць пасля таго, як яго, Шэляговіча “адкрыў” і так хораша народны пісьменьнік Іван Шамякін. Пасля ўсё-такі пагадзіўся, папрасіў у гэту пятніцу прынесці яму вершы, ён адбярэ для “ЛіМа” і напіша прадмоўку.

18 сьнежня 1985 году. Серада. Планёрка. Ісці на працу ня меў права – вельмі дрэнна сябе адчуваю. Цяпер ужо мінула 12-я гадзіна ночы. Прыняў усе лекі. Але хацелася сёе-тое запісаць у дзёньнік.

Дзень быў наогул цікавы. На планёрцы расказаў пра пленум Саюзу журналістаў і пра выступленьне на ім С. Паўлава. Вядома, усіх уразіла яго новая тэрміналогія, яго “парады”, “папярэджаньні”.

Азнаёміў прысутных з апошнімі дакументамі. Сярод іх важным назваў загад Пастухова аб частковай зьмене яго загаду за 1982 г. аб абавязковым рэцэнзаваньні выдавецтвамі сваіх выданьняў.

У гэтым новым загадзе-дадатку вызначана максімальная колькасць рэцэнзіяў: на ўсе выданьні – да трох, на літаратурна-мастацкія творы – да дзвюх. Творы самых славутых у сваёй галіне замежных і савецкіх аўтараў, калі рэдакцыя палічыць магчымым, можна, не рэцэнзаваць.

Характэрна, што Серафіму (Андраюку – рэд.) не спадабалася і сама рэгламентацыя і асабліва апошняе “паслабленьне”. Ён нават “выдаў” уголас адпаведную рэпліку, сэнс якой: гэта пагроза зьніжэньня якасьці літаратуры.

На планёрку я запрасіў Алеся Разанава, каб расказаў пра канферэнцыю перакладчыкаў літоўскай літаратуры, з якой ён прыехаў.

Мне прыемна было з Алесевай дапамогай падкрэсьліваць плённасьць пошукаў у выданьні сусьветных шэдэўраў на нацыянальных мовах. Літоўцы за 10 гадоў вырашылі выпусьціць цэлую бібліятэку іх – 120 тамоў. Распрацаваны і надрукаваны праспект, створана ў выдавецтве “Vaga” спецыяльная рэдакцыя ў складзе шасьці чалавек. Надрукаваны Бібліяграфія ўсіх кніг, перакладзеных на літоўскую мову – недзе каля 2,5 тысячаў назваў і Перспектыўны план такіх выданьняў да 2000 году!

Выключна цікавым быў канец працоўнага дня. Дзье з паловаю гадзіны з бібліёграфам Валянцінай Нічypаўнай Дышыневіч. Яшчэ перад маёй хваробаю яна выказала жаданьне скласці анталогію “У вянок Францыску Скарыне” – творы паэзіі, драматургіі, прозы беларускіх пісьменьнікаў ад вытокаў літаратурнай Скарыніяны да нашых дзён (1913-85 гг.)

Ад Скарыны мы “перакінуліся” на яго Біблію. Я коратка перадаў ёй пра свае намаганьні. Непрыкметна “дабраліся” да мітрапаліта Філарэта. Мяне здзівіла,

Марыя і Міхал Дубянецкія з дочкамі Ірынай і Галінай.

што яна пытаньні рэлігіі ведае ня горш, чым сваю бібліяграфію, якой яна ў галоўнай бібліятэцы рэспублікі займалася аж да выхаду на пенсію. Філарэт ёй вельмі імпануе сваёй эрудыцыяй, шырынёй поглядаў, пільнай увагаю да беларускай культуры, асабліва да гісторыі рэлігіі на Беларусі. Увёў на ўсяночнай чытаць Евангелье ад Яна апроч царкоўна-славянскай мовы і на лацінскай, грэчаскай, рускай і беларускай мовах. Праз патрыярха Усея Русі ўвёў сьвята беларускіх сьвятых (3-я нядзеля пасья Троіцы) увёў упамінаньне ўсіх беларускіх сьвятых у кожным набажэнстве. Зьбірае дакументы на напісаньне Жыцьі беларускіх сьвятых. Дамогся пабудовы “сабе” рэзідэнцыі, якая ўпрыгожвае горад, з густам аформленай, з беларускімі нацыянальнымі матывамі. Яму крыўдна, што сёй-той з беларускай інтэлігенцыі варожа да яго ставіцца, лічаць яго вялікадзяржаўным шавіністам.

20 сьнежня 1985 году. Учора ледзь дайшоў дамоў на абед: біў страшэнны кашаль, слабасць, нельга было ні ўдыхаць, ні выдыхаць. Думаў, не дайду да кватэры. Дайшоў толькі таму, што бачыў перад сабою некалькі пар нечыіх ног, якія ішлі ў тым самым напрамку, што і я. Мабыць таму і мае перастаўляліся. Адчыніў дзьверы і, спускаючы з сябе на падлогу паліто, напрасіў Ірынку выклікаць “хуткую дапамогу”.

Чакаць давялося, дзякаваць Богу, ня доўга. Прыехала інфарктная брыгада, бо Ірынка, выклікаючы, сказала, што нядаўна я перанёс інфаркт міякарда. Аднак, я і ідучы адчуў, што гэта не сардэчны прыступ, а, хутчэй за ўсё, прастуднае абвастрэньне. Пасья неабходнага абсьледаваньня, уключаючы і ЭКГ, урач так і прызнала. Зрабілі ўкол эўфіліну і паехалі, загадаўшы ляжаць у пасьцелі, а на заўтра выклікаць свайго ўчастковага ўрача.

Сеньня ўжо была Людміла Мікалаеўна. Навыпісвала рэцэптаў на розныя супрацьпрастудныя лекі – эўфілін, беніміцын, кодтэрлін, розныя мікстуры і інш.

Цэлы дзень мяняю няспынна мокрыя насоўкі на сухія, нічога ня бачу скрозь сьлёзы.

Некалькі разоў мне патэлефанавалі з выдавецтва, адзін раз я ім туды пазваніў. Выбраўся з пасьцелі. У вочы кінуліся газеты – учарашнія і сеньняшнія. На першай старонцы “Правды” за 19-е сьнежня – сустрэча М.С. Гарбачова з амерыканскім прафесарам Б. Лаўнам і савецкім акадэмікам Я. І. Чазавым. Яны ўзначальваюць міжнародны рух “Урачы сьвету за прадухіленьне ядзернай вайны”. Гэтай арганізацыі прысуджаная Нобелеўская прэмія міру за 1985 год. Прэмію прымалі якраз гэтыя два дзелячы – як сустаршыні “руху”.

Я не бяруся даваць ацэнку ролі названага руху на захадзе, ва ўсім сьвеце. Затое “ведаю” яе ў СССР – гэта zero! Мая Марыя, кандыдат медыцынскіх навук, і ня чула пра такі рух. Ня чуў і цэлы яе Інстытут, дзе працуюць сотні медыкаў, у тым ліку дактароў, кандыдатаў, прафесараў, дацэнтаў.

Няўжо на Захадзе яшчэ не пераканаліся, што ў Савецкім Саюзе, як правіла, пад шылдаю любой аўтарытэтнай арганізацыі можа быць проста самая звычайная фікцыя. Тут умеюць іх ствараць! Прызначаць кіраўніка, нават цэлы камітэт; загадаюць ім правесці пэўную колькасьць сходаў, сагнаўшы на іх праз райкамы партыі “працоўных” любога кантынгенту, уручаць ім тэксты “прамоваў”, арганізуюць вялікую прэсу, радыё, тэлебачаньне. Інфармацыя пра гэта з разьлікам, пасьядоўна і настойліва пускаецца за мяжу. А там... прымаецца за рэальнасьць.

І вось вынік! Такая антыдэмакратычная практыка інспірацыі ў СССР антываенных і іншых актуальных у сьвеце рухаў цяпер ухвалена найвялікшай, самай аўтарытэтнай міжнароднай прэміяй... І ў свабодным сьвеце за гэта нават

няма каго прама абвінаваціць. Хіба нармальныя, маральна не сапсутыя людзі ў стане хоць падумаць, што так нехта недзе здольны арганізоўваць такія псеўдаспектаклі? Дзеся гэтага, як мінімум, трэба быць такім самым фігляраром.

Адыёзная, здаецца, і фігура самога савецкага “сустаршыні” Чазавы. Ці гэта ня той Чазав, што падпісаў у свой час ганебнае абвінавачанне супраць акадэміка Андрэя Сахаравы, сфабрыкаванае ў кадэбэ? Няўжо ў сапраўднага вучонага-кардыёлага ёсць яшчэ і другі твар – твар палітычнага жанглёра, марыянэтка органаў улады? Ды якой яшчэ ўлады? Той, для якой, апроч сваіх партыйных мэтай, няма нічога сьвятога. Той, якая, прымушаючы медыкаў у часе вайны забіваць людзей, так груба зганьбіла клятву Гіпакрата, на якую спаслаўся Гарбачоў у размовы з Б. Лоўнам і Я. Чазавым.

Вось як тасаўская інфармацыя ў сувязі з гэтай бяседай перадае словы М.С.Гарбачова пра названы міжнародны рух:

“Сёньня яму сапраўды належыць аўтарытэтнае месца ў сусьветным анты-ваенным руху. Медыкі раскрываюць суровую праўду, якую павінны ведаць людзі, каб не дапусьціць непараўнага. У гэтым сэнсе Гіпакратава клятва, якая абавязвае ўрачоў ахоўваць сваіх пацыентаў ад усяго, што можа пагражаць іх жыцьцю, сапраўды набыла ў ядзерны век новае вымярэнне”.

Працягваю руку і бяру новенькую кнігу беларускай пісьменьніцы Сьвятланы Алексіевіч “У вайны не жаночы твар...” Зараз мы ў ёй знойдзем пацьвярдзэнне словаў кіраўніка савецкай дзяржавы.

Вось гэтыя старонкі пра мараль савецкіх медыкаў, якія расстрэльвалі сваіх пацыентаў нібыта за панікёрства. І тады, і цяпер такая мараль медыкаў ухвалялася і ўхваляецца. Санінструктар роты Вольга Амельчанка сама расказвае аўтару пра свой “подзьвіг”: “Раніцай пастроілі ўвесь батальён, вывелі гэтых баязьліўцаў, паставілі сьпераду. Зачыталі, што расстрэл ім. І трэба сем чалавек, каб прывесьці прыговор у выкананьне... Тры чалавекі выйшлі, астатнія стаяць. Я ўзяла аўтамат і выйшла...”

На падставе гэтых “інтэрв’ю” змайстравалі кінасерыял аж з сямі карцінаў. У адной з іх здымалася і гэтая амаральная пачвара, цяпер ужо пачвара і фізічная. А як зьялася? У вайсковым мундзіры! Хоць пасья вайны ў арміі яна ўжо і не служыла, а па-вайскаваму любіць і цяпер апранацца. Гэта засьведчыла аўтар кнігі, сустрэўшы яе ў Маскве на “зьлёце” ветэранаў 65-ай арміі: “Усе былі ў вясенніх сукенках, сьветлых касынках, а яна – у вайскавай форме”. У кіна-фільме нават паказалі, як ад яе аўтаматнай чаргі ўпалі дзьве ахвяры “асобага адзела” і савецкай медыцыны.

Я пісаў ужо пра гэта адразу пасья таго, як паглядзеў гэты страшэнны серыял. Я ледзь не самлеў тады, убачыўшы гэты “гуманізм новага тыпу”, як называюць такое камуністы...

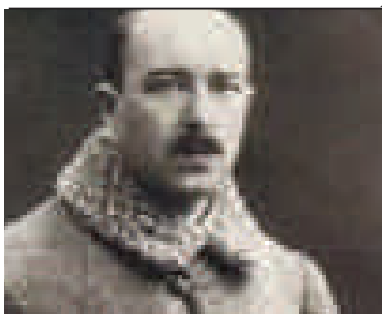
“Правды” і астатніх газетаў мне ўжо хапіла. Вунь якія кашмарныя асацыяцыі выклікалі яны ў мяне.

Цяпер каля паловы дзявятай гадзіны вечара. Уключыў тэлевізар – “беларускую” праграму. Паводле абвесткі ў газеце там павінна быць перадача з Віцебску – “Дзьвіна”. І тут няўдача: ідзе шматсерыйны фільм пра Леніна, той самы, што і па маскоўскай праграме. Правільна! Нашто нейкім там беларусам мець сваю праграму? Няхай глядзяць тое, што глядзіць Масква, хутчэй забудуць пра сваю самабытнасьць!

Працяг будзе.

Антон Луцкевіч

...абуджаныя пасья векавога летаргічнага сну да новага нацыянальнага жыцця, беларусы, на працягу пары дзясяткаў гадоў здолелі прайсьці тую самую дарогу паэтычнай творчасці, на якую народы старой культуры патрацілі болей за стагоддзе...

Нарысы з гісторыі беларускае літаратуры

Арыштаваная праца Антона Луцкевіча

30 верасня 1939 году Антона Луцкевіча арыштавалі. Як вынікае са сьледчай справы, што захоўваецца цяпер у Асобым архіве Літвы ў Вільні (былы архіў КДБ Літоўскай ССР), разам з А. Луцкевічам былі арыштаваныя і ягоныя рукапісы ды машынапісы. Па тым, што аркушы з тэкстамі А. Луцкевіча былі прышчэпленыя да справы і атрымалі парадкавыя нумары праз дэфіс (ф. к-1, воп. 58, адз. захав. 51844, т. 2, арк. 339-1 – 339-33), можна зрабіць выснову: арыштаваны быў не адзін рукапіс і не адзін машынапіс, і гэтыя тэксты заховайліся асобна ад справы. Можна меркаваць, што большасьць арыштаваных тэкстаў энкавэдысты знішчылі “за ненадобнасьцю”, і да нас у сьледчай справе дайшлі толькі рукапіс “Нарысы з гісторыі беларускае літаратуры” і машынапіс “Культура і цывілізацыя”,

Прадмова,
пераклад
з польскае мовы
і каментары
Анатоля
СІДАРЭВІЧА.

якія спатрэбіліся ў якасці «вещдоков» (іншых рэчавых доказаў у следства напросту не было).

Што датычыць машынапісу, то я яго яшчэ не чытаў. Увазе ж чытачоў «Дзеяслова» прапаную працу А. Луцкевіча «Нарысы з гісторыі беларускае літаратуры».

Уласна, я ня ўпэўнены, што заглавак гэтай публікацыі і задуманай А. Луцкевічам працы супадаюць.

У 2-м томе следчай справы маецца арк. 339-1, на якім рукою А. Луцкевіча і шрыфтам, блізкім да «інжынернага», напісана: Ант. Навіна. Нарысы з гісторыі беларускае літаратуры. Пад заглаўкам маецца эніграф (гэта цытата з паэмы «Уяўленьне» Уладзімера Жылікі). Потым на 15 старонках (аркушах) следчай справы ідзе польскамоўны тэкст пад заглаўкам «Literatura powojenna». Тэкст падпісаны: Wiesław Kalinowski. За асноўным тэкстам, ідзе, як можна здагадацца, устаўка (у 2-м томе следчай справы гэта арк. 339-17).

З наяўнага матэрыялу можна зрабіць дзве бясспрэчныя высновы: 1) А. Луцкевіч пісаў для нейкага польскага выдання нарыс (агляд) гісторыі беларускае літаратуры; 2) недзе ў канцы 1938-га або ў 1939-м (да арышту) А. Луцкевіч напісаў разьдзел, прысьвечны беларускай літаратуры ад заканчэння 1-й сусветнай вайны да канца 1938 году. Час напісання гэтага разьдзелу ўстанавіць даволі лёгка таму, што ў ім згадваецца зборнік Максіма Танка «Пад мачтай», які выйшаў у 1938 годзе.

Застаецца дадаць, што да следчай справы далучаны не чыстакі, а чарнавік разьдзелу «Literatura powojenna» з закрэсліваньнямі, устаўкамі, выпраўленьнямі.

З наяўнага матэрыялу можна зрабіць і колькі імаверных высноваў. 1-я: ня выключана, што А. Луцкевіч напісаў разьдзелы, прысьвечаныя беларускай літаратуры папярэдніх перыядаў. 2-я: цалкам ня выключана, што А. Луцкевіч перабяліў або надрукаваў на машыныцы разьдзел, прысьвечаны літаратуры 1918–1938 гг. і аддаў яго выдаўцу (рэдактару). 3-я: асобныя часткі сваёй працы, пісанай па-польску, А. Луцкевіч меў намер перакласці на беларускую пад агульнай назвай «Нарысы з гісторыі беларускае літаратуры». 4-я: ня выключана, што асобныя часткі гэтае працы (а мо і ўся праца) надрукаваныя ў якім-небудзь польскім часопісе ці зборніку. Значыць, трэба прагледзець польскія выданьні перадаеннай пары.

І яшчэ адна імаверная выснова: ня выключана, што энкавэдысты знішчылі ўсе папярэднія разьдзелы польскамоўнага нарысу гісторыі беларускае літаратуры і пакінулі ў следчай справе толькі апошні разьдзел, пад якім маецца подпіс Wiesław Kalinowski, бо менавіта пад такім псеўданімам А. Луцкевіч надрукаваў у 1920 годзе ў Варшаве сваю брашуру „Kwestja Wschodnia a Białoruś”, пра якую Браніслаў Тарашкевіч у сваіх паказаньнях казаў гэтак: «В этой брошюре ЛУЦКЕВИЧ проповедует создание союзного с Польшей [белорусского] буржуазно-демократического государства для того, чтобы создать более широкую плотину, отделяющую Западную Европу от русской революции». Выпіска з паказаньняў Б. Тарашкевіча таксама захоўваецца ў следчай справе А. Луцкевіча.

Разьдзел «Паваенная літаратура» з сёньняшняга гледзішча можна было б назваць «Міжваенная літаратура». Гэта, наколькі мне вядома, першая ў нашым літаратуразнаўстве спроба зрабіць агляд здабыткаў беларускае літаратуры 1918–1938 гг. як ва Усходняй, гэтак і ў Заходняй Беларусі.

Разьдзел “Паваенная літаратура” трэба разглядаць разам з такімі працамі А. Луцкевіча, як артыкулы “На новых шляхах”, “З усходніх загонаў” і “Галойныя кірункі ў беларускай паэзіі”. У першым з іх аўтар піша пра новыя тэндэнцыі ў беларускай літаратуры пачатку 1920-х гг., у другім робіць агляд усходнебеларускае літаратуры да 1928 году, у трэцім – агляд літаратурных напрамкаў у нашым красным пісьменстве XIX і першых амаль трыццаці гадоў XX стагоддзя. Усе гэтыя чатыры тэксты ўзаемадапаўняюцца.

Ведама, даследчыку цікава супастаўляць, што пісаў А. Луцкевіч аб творчасці таго ці іншага пісьменьніка ў розных сваіх працах. Напрыклад, у аглядзе “З усходніх загонаў” пра Язэпа Пушчу ён пісаў у шэрагу іншых паэтаў, у разьдзеле ж “Паваенная літаратура” ставіць яго – разам з Міхасём Чаротам, Уладзімерам Дубоўкам, Алесем Дударом – у авангард усходнебеларускай паэзіі. Нязьменнымі застаюцца ацэнкі творчасці Міхася Чарота, Уладзімера Дубоўкі, Натальі Арсеньневай ды некаторых іншых аўтараў.

Асабліва трэба спыніцца на тэме беларускага рамана.

Упершыню да гэтае тэмы А. Луцкевіч падыходзіць у рэцэнзіі “Дзьве душы” М. Гарэцкага (1920). Ён вызначае жанр гэтага твору як повесць і называе “Дзьве душы” першай беларускай повесцю “ня толькі па мове, але і па зьместу”. Тут жа ён выкладае сваё разуменьне жанру: “Повесць – гэта поўнае і мнагабочнае выяўленьне жыцьця”. Задачы – аўтара повесці ў тым, каб “ня толькі выяўляць у слове асобныя перажываньні, настраеньні, тыя ці іншыя бакі... жыцьця, але... і шырокім паглядом абняць усё гэтае жыцьцё – у яго цэльнасьці, даць абраз душы чалавека..., даць аналіз таго, як тая душа сфармавалася, як яна разьвіваецца, чым жыве, чаго жадае”. Аўтар жа повесці “навінен сам дайсьці высокага духовага разьвіцьця, быць мнагабочным, умець аддзяліць усё няважнае, мімалётнае ў жыцьці ад самае істоты жыцьця”. Трэба згадзіцца, што А. Луцкевіч выкладае тут сваё разуменьне рамана і патрабаваньні да раманіста.

Назваючы раман повесцю, А. Луцкевіч карыстаецца польскаю літаратуразнаўчай тэрміналогіяй, у якой роўніц зьяўляецца тэрмінам для абазначэньня таго, што ў расійскім літаратуразнаўстве, а сьледам за ім і ў савецка-беларускім, называюць раманам і вялікай аповесцю. Выкарыстоўвае А. Луцкевіч і польскі тэрмін *opowieść*. Як вынікае з кантэксту ягоньх артыкулаў “10-летні юбілей беларускае прэсы” (1916), Якуб Колас (1917), “Наш культурны стан” (1921) і “З-пад пылу архіваў” (1921), аповесцю А. Луцкевіч схільны называць, тое, што ў расійскім і савецка-беларускім літаратуразнаўстве называюць малой аповесцю і вялікім апавяданьнем. У разьдзеле “Паваенная літаратура” ён уводзіць яшчэ адзін польскі літаратуразнаўчы тэрмін – *romans*. Раманс, як чытаем у польскіх даведніках, – нарацыйны твор, пісаны прозай ці вершам, з разбудаваным ланцугом здарэньняў, багаты на сітуацыйныя спляценні, інтрыгі, непраўдападобныя падзеі і зьбегі акалічнасьцяў. Рамансы зарадзіліся ў антычнасьці, адносяцца яны да папулярнай літаратуры, тэматыка іх найчасьцей любоўна-авантурная. Бываюць рамансы дыдактычныя, рэлігійныя, рыцарскія, накольніцкая, біблейныя, прыдворныя. Цяпер рамансамі назваюць праязныя творы любоўнай і прыгодніцкай тэматыкі, іншы раз стылізаваныя на ўзор твораў мінулых стагоддзяў. Як відаць, да жанру рамансу не адносяцца творы сацыяльнай, інтэлектуальнай, гістарычнай тэматыкі.

Дык вось, пішучы пра беларускі раман, А. Луцкевіч вылучае ў храналагічным парадку “Антон” і “Дзье душы” Максіма Гарэцкага, “Сокі цаліны” Цішкі Гартнага, “У палескай глушы” і “У глыбі Палесься” Якуба Коласа. Пра гэтыя творы крытык піша, што іх нельга залічыць “у шэраг найлейшых” повесцяў, бо яны “ў пэўнай меры ствараюць уражаньне хронік, часткова – успамінаў”. Асабліва ён адзначае, што дзье першыя повесці Якуба Коласа “маюць у сабе больш ад аўтабіяграфіі, чым ад повесці ці рамансу з пэўнай фактурай”.

Спадзяюся, што нашы літаратуразнаўцы нададуць гэтаму сюжэту належную ўвагу. І таму цьверджанню, што повесці Якуба Коласа “не заўсёды вытрымліваюць параўнаньне са слыннымі яго паэмамі “Новая зямля” і “Сымон Музыка”.

З другога боку, калі Луцкевіч піша пра высокі раманны ровень твораў паваенных беларускіх аўтараў, ён не супрацьпастаўляе іх “старым” Якубу Коласу і Зьмітраку Бядулю.

Кідаецца ў вочы, што агляд беларускай паэзіі і раманістыкі ў разьдзеле “Поваенная літаратура” няпоўны. Але тут трэба мець на ўвазе тое, што А. Луцкевіч і Беларускі музей імя Івана Луцкевіча ў Вільні, які ён узначальваў, не атрымлівалі з БССР усе кнігі пісьменьнікаў і ўсе нумары газэтаў і літаратурных часопісаў. На гэта ён наракаў у артыкуле “З усходніх загонаў”. Вось чаму А. Луцкевіч ня згадвае, напрыклад, такія прыкметныя творы, як “Мядзведзічы” Кандрата Крапівы і “Крывічы” Міхася Зарэцкага. І з гэтае прычыны ў поле яго зроку трапіла незавершаная аповесьць (у савецка-беларускім значэньні гэтага тэрміну) Барыса Мікуліча, а ня іншыя які яго твор.

Цікава, што пра зьняволеных і зьнішчаных бальшавіцкаю ўладаю пісьменьнікаў А. Луцкевіч піша, што “вельмі многія... змушаны маўчаць”, “многія... мусяць змоўкнуць”. Такая няпэўнасьць, думаю, тлумачыцца няпэўнасьцю зьвестак, якія прыходзілі з-за кардону. У А. Луцкевіча, былі ўжо “праколы”, калі ён пісаў пра тэрор канца 1920-х – пачатку 1930-х гг. Задаем тут хоць бы артыкулы “Якуб Колас – за кратамі” (1930), заглавак якога прамаўляе сам за сябе, і “Ян Луцэвіч – Янка Купала (1882 – 25.VI – 1932), у якім ён наведваў пра сьмерць акадэміка Усевалада Ігнатоўскага.

Разьдзел “Поваенная літаратура” цікавы нам і тымі характарыстыкамі, якія А. Луцкевіч дае заходнебеларускім паэтам, што прыйшлі ў літаратуру пасьля Натальлі Арсеньневай, – Міхасю Машару і Міхасю Васільку ды інш. Дагэтуль мне не сустракалася ў тэкстах А. Луцкевіча імя Максіма Танка. У прадмове да кнігі “Выбраныя творы: Праблемы культуры, літаратуры і мастацтва” я выказваў упэўненасьць, што тэкст А. Луцкевіча пра Максіма Танка магчымы. Трэба шукаць, дадаваў я. І вось мы можам цяпер дакладна ведаць, як А. Луцкевіч ставіўся да творчасці М. Танка, ацэньваў яе і маштабе Заходняе Беларусі, і ва ўсебеларускім маштабе.

Нагадаю, што разьдзел “Поваенная літаратура” напісаны па-польску і для польскага выданьня. Неабходна пашукаць, ці быў у канцы 1938 – пачатку 1939 г. зьмешчаны Луцкевічаў нарыс (агляд) гісторыі беларускай літаратуры. Трэба сказаць, што тэксты А. Луцкевіча, прысьвечаныя беларускай літаратуры і надрукаваныя ў польскамоўных выданьнях, яшчэ чакаюць свайго часу. І там, я думаю, мы знойдзем нямала цікавага і для літаратуразнаўцаў, і для аматараў краснага пісьменства.

Анатоль СІДАРЭВІЧ.

Антон Луцкевіч**Нарысы з гісторыі беларускае літаратуры**

...Наш Дух,
Даючы рух,
Жыцьцё,
Праз крыўды, зьдзекі
І забыцьцё,
Спрадвеку,
З гадоў старых,
Быў захаваны.
І вось – нязнаны –
Сягнуў тварыць.
І з першых дзён
Змог сну палон
І ночы глуш.
Мужычых душ
Зьвявіў красу
І бель.

Ул. Жылка

Паваенная літаратура

Найвыдатнейшыя беларускія паэты перадваеннай пары, як Купала, Колас, Багдановіч ды іншыя, за якімі ішлі дзясяткі падобных, менш ці больш уталентаваных аўтараў, цяпер належаць цяпер уласна мінуўшчыне. Багдановіч, рафінаваны эстэт, памёр малады ў 1918¹ годзе. Купала ў найноўшы перыяд піша вельмі мала. Больш актыўны яшчэ Колас, які і ў новых умовах савецкага жыцця працуе на тэрыторыі Савецкай Беларусі і піша даволі шмат, але і ён не дае цяпер нічога такога, што магло б істотна паўплываць на даўно выпрацаваную ацэнку яго паэтычнай творчасці: самыя новыя повесці нават не заўсёды вытрымліваюць параўнаньне са слыннымі яго паэмамі “Новая зямля” і “Сымон Музыка”², пісаць якія паэт пачаў напярэдадні сусветнай вайны і сацыяльнай рэвалюцыі ў Расіі. Са старэйшага пакаленьня Коласу секундуець яшчэ Цішка Гартны і Зьмітрок Бядуля.

Відавочна, разьвіцьцё беларускай літаратуры не магло на іх затрымацца: гэта было б доказам яе нежыццяздольнасьці, калі б усьлед за першым пакаленьнем паэтаў і празаікаў не расьлі ўвесь час новыя творчыя сілы, калі б вучні Коласа, Купалы, Багдановіча не стараліся падняць родную літаратуру на вышэйшы ўзровень, чым той, што ўжо дасягнуты іхнімі настаўнікамі. І трэба з усёй станоўчасьцю сьцьвердзіць, што маладое – паваеннае – пакаленьне паэтаў высока трымае штандар нацыянальнай паэзіі.

Зьвяржэньне царызму і пачатак новага сацыяльнага будаўніцтва адыгралі магутную ролю ў актывізацыі ўсіх творчых сілаў уярэмлених народаў, у тым ліку і беларускага – *par excellence*³ народу сялянаў і работнікаў. Яны не дапускалі думкі, каб пры перамозе рэвалюцыі маглі што-кольвек страціць (бо і ня мелі чаго губляць!⁴), і глыбока верылі ў прыход сьветлай будучыні для сьвету працы. Надта верылі, што ад гэтага часу беларускі народ – пасья доўгага перыяду

¹ У рукапісе гэтая лічба падкрэсьлена. Максім Багдановіч памёр у 1917 годзе.

² Такі заглавак паэма мела ў першым выданьні.

³ *Par excellence* – пераважна.

⁴ Алюзія на “Маніфест Камуністычнай партыі” Карла Маркса і Фрыдрыху Энгельса, у якім маюцца словы: “Пралетарыям няма чаго [у рэвалюцыі] губляць. Здабудуць жа яны ўвесь сьвет”.

нацыянальнай няволі – стане нарэшце сапраўдным гаспадаром на ўласнай зямлі. І гістарычныя падзеі, што разгортваліся на Беларускай зямлі, таксама будзілі надзвычайны энтузіязм масаў. У першы момант гэты энтузіязм нагадваў трохі радасць нявольнікаў, якія – пасля знішчэння ненавісных сваіх гаспадароў – ломяць і нішчаць усё, што сьведчыла пра нядаўнюю няволю. Выдатным адтворцам і выразнікам гэтага настрою ўзбунтаваных беларускіх масаў ёсць, можа, найвыдатнейшы з маладых паэтаў Савецкай Беларусі Міхась Чарот. Ён з ходу здабыў першае месца сярод вельмі шматлікай паэтычнай моладзі, гэтак званага маладняку, сваёй паэмай “Босыя на вогнішчы”, якую савецкая крытыка ставіць на адзін узровень з паэмаю “Дванаццаць” вядучага расійскага паэта Аляксандра Блока.

Але энтузіязм нішчэння праяўляецца ў беларускай паэзіі на Усходзе толькі ў першы момант пасля выбуху сацыяльнай рэвалюцыі. Яшчэ больш радасці, яшчэ больш творчых штуршкоў дае беларускай творчай моладзі тварэнне новага жыцця, будаваньне новых формаў сацыяльнага і нацыянальнага ладу. У беларускіх гарадох на чале з Менскам тэмп жыцця і працы з кожным днём набірае моцы. Па бруку гэтых гарадоў, якія яшчэ так нядаўна былі асяродкамі варожай улады і чужой культуры, горда ступае “лазою падплецены лапаць”, і жыхар глухой вёскі задуменна стаіць перад тварам тых глыбокіх зьменаў, якія бачыць у горадзе. Яго ажыўляе, надае яму эмоцыяў усьведамленьне, што горад ужо належыць яму, што адвечная прорва, якая аддзяляла вяскоўца ад жыцця гарадскіх асяродкаў, перастала існаваць. З гэтага і сялянскія паэты, і тыя, што выраслі на гарадскім бруку, яднаючыся ў адной супольнай працоўнай сям’і, чэрпаюць веру ў сьветлую будучыню. У іх сьвядомасьці адраджэньне беларускага народу – гэта ўжо не ідэал, да якога трэба імкнуцца, а здзейсьнены факт. І калі ў перадавенны перыяд беларуская літаратура была адным з тых чыннікаў, якія мелі ў менш ці больш аддаленай будучыні прывесці да нацыянальнага адраджэньня беларусаў, дык у паваенны і парэвалюцыйны перыяд яна стала нармальнаю праяваю культурнай творчасці ўжо адраджанага народу, а адначасова – штодзённым спажыткам масаў, які задавальняе іх духоўныя патрэбы. У сувязі з гэтым – побач з незвычайна ўзабагачанай лірычнай і эпічнай паэзіяй – паўстаюць, а дакладней – квітнеюць два новыя гатункі літаратуры, якія перад вайною яшчэ заставаліся ў зародкавым стане. Гэта драматургія і раманістыка.

У галіне беларускай паэзіі – роўна лірычнай, як і эпічнай – мы натоем у Саветах незвычайна вялікі лік маладых аўтараў (“маладняк”). Аднак і ў адносінах якасці яны стаяць на высокім роўні, у кожным разе не саступаючы сваім папярэднікам. На чале гэтай паэтычнай моладзі крочыць названы ўжо вышэй Міхась Чарот, пясняр ня толькі рэвалюцыі, але і канструктыўнай працы, поўны веры ў будучыню і радасці жыцця. Дынаміка ягонай паэзіі моцная. Як і ягоныя калегі, Чарот шукае новых формаў вершаваньня, даючы новыя рытмы, што адпавядаюць рытму новага жыцця. Ён радыкальна парывае са старой традыцыяй, захоўваючы аднак у вялікай ступені пачуцьцё мастацкай меры. Яго тэматыка амаль выключна грамадская; яго ўласная індывідуальнасць цалкам зьліваецца з грамадскай. Яго антытэзаю ёсць іншы выдатны паэт – Уладзімер Дубоўка, тыповы індывідуаліст, спадкаберца эстэтызму Багдановіча. Вядома, і ён апявае [нечытальна] сацыяльнае будаўніцтва, выяўляючы пры гэтым гарачую любоў да Беларусі і веру ў будучыню беларускага народа. Ён пранікае ў глыбіню душы беларускага селяніна, адчувае цяжар ягонай працы на зямлі, і таму так часта ад ягоных вершаў вее смуткам, які нагадвае смутак народнай песні. На творчасць Дубоўкі агулам моцны ўплыў робіць народная паэзія. Ягоныя вершы з гледзішча формы дасканалыя, незвычайна музыкальныя і сьпеўныя. Да ліку вядучых паэтаў Савецкай Беларусі належыць, далей, Алесь Дудар, які ў

сваіх творах асабліва бярэ пад увагу момант яднання “дзяцей палёў” з “дзецьмі фабрык” у адну грамаду; але і яго ўраклі “сьцежкі васільковыя”, і на гарадскім бруку ён ня можа забыць родную вёску. І ён, як Дубоўка, выяўляе індывідуалістычныя схільнасці, аднак матывы грамадскія, матывы працы і змаганьня у яго дамінуюць. Блізкі да яго Язэп Пушча імкнецца да ўдасканаленьня народнай паэзіі ў сваіх “рытмічна новых песьнях”. Усе яны, хоць вырасьлі ў новых варунках – у школе “камсамольскай”, ва ўсёй паўнаце захавалі нацыянальнае пачуцьцё і глыбокі патрыятызм. Такімі ж зьяўляюцца Максім Лужанін, Анатоль Вольны, Уладзімер Хадыка, Язэп Падабед, Паўлюк Трус, найбольш з горадам і з рытмам гарадскога жыцьця звязаны Алесь Александровіч¹, а таксама востры сатырык Крапіва. У шэрагах “маладняку” сустракаем таксама жаночыя імёны – Вішнеўская, Бандарына і г. д.

Наогул, неабходна зазначыць, што гэтая паэтычная моладзь шукае новых формаў, аднак з піэтызмам ставіцца да народнай паэзіі, ахвотна паддаючыся яе ўплывам. Творчасьць маладога пакаленьня беларусіх паэтаў на Усходзе не зьяўляецца ані выключна сялянскаю, ані выключна работніцкай: яна ўтварае цікавы сінтэз гораду і вёскі. Цяпер, ва ўмовах варожага нацыянальным памкненьням беларусаў “сталінскага” курсу, вельмі многія з іх змушаныя маўчаць.

Пяройдзем цяпер да іншых галінаў беларускай літаратурнай творчасьці ў Саветах, а перш за ўсё да творчасьці драматычнай (dramatycznej).

Патрэба нацыянальнага тэатру – гэта адзін з доказаў культурнай сталасьці кожнага грамадства. Такую патрэбу беларусы глыбока адчуваюць ужо ў перадваенны перыяд, і непасрэдна пасля выбуху Лютаўскай рэвалюцыі ў Расіі, калі зніклі ранейшыя пугы, незвычайна шпарка пачынае разьвівацца беларускі тэатр – як у Менску, так і ў Віцебску ды іншых гарадох Усходняй Беларусі². Зрэшты, тое самае бачым і на Захадзе [Беларусі] – як перад вайной, гэтак і ў перыяд нямецкай акупацыі, калі ў Вільні паўстае беларускі тэатр, які працуе некалькі гадоў, і калі тут творыць і адначасна іграе на сцэне Францішак Аляхновіч, уталентаваны пісьменьнік і драматычны артыст. Пасля бальшавіцкага перавароту на Усходзе і пасля ўтварэньня Беларускай Сацыялістычнай Савецкай Рэспублікі ўсе беларускія тэатры на яе тэрыторыі былі адзяржаўленыя. Запатрабаваньне на сцэнічныя творы стала расьце, і вось ад пачатку [19]20-х гадоў пішуць для сцэны Міровіч, Грамыка, Рамановіч, Купала³, Шашалевіч, Кудзелька, Галубок і шмат іншых. Да канца таго ж дзесяцігоддзя – у сувязі з “новым курсам” савецкай палітыкі ў нацыянальнай справе – многія з іх мусяць змоўкнуць. Аднак адразу ж на іх месца прыходзяць новыя імёны – часта імёны сапраўды ўталентаваных драматургаў. Пішуць для сцэны Васіль Каваль, Гурскі, Самуйлёнак, Зарэцкі, Клімковіч, Крапіва, Шнінін⁴, Тур, Бядуля, Глоба, Кобец, Шашэўскі, Вішнеўскі і г. д. Аднак наколькі ў першы перыяд адноснага лібералізму пераважаюць тэмы нацыянальныя – гістарычныя, этнаграфічныя і да т. п., наколькі значнае месца ў

¹ Гаворка, ведама, пра Андрэя Александровіча.

² Апрача 1-га і 2-га беларускіх дзяржаўных драматычных тэатраў у Менску і Віцебску (цяпер яны носяць імёны Янкі Купалы і Якуба Коласа), у 1920–1937гг. у БССР існавала Трупа Уладзіслава Галубка (з 1932 года – БДТ-3). З 1929 г. працаваў Беларускі тэатр рабочай моладзі (грам) у Менску, а таксама трамы ў Віцебску (1931–1934), Барысаве (1933–1935), Гомелі (1931–1935), Бабруйску, Полацку, Мазыры. Пачынаючы з 1935 году на базе трамаў у Бабруйску, Барысаве, Гомелі і Полацку былі створаныя калгасна-саўгасныя тэатры. На момант напісаньня гэтай працы А. Луцкевіча калгасна-саўгасныя тэатры працавалі таксама ў Мазыры (рэарганізаваны ў Палескі абласны драматычны тэатр), Рагачове і Слуцку. У 1931 годзе быў заснаваны Беларускі тэатр юнага глядача.

³ Янка Купала ў савецкі час не пісаў драматургічных твораў. У 1919 годзе была апублікаваная ягоная п’еса “Раскідаанае гняздо”.

⁴ Тут А. Луцкевіч памылкова залічвае ў беларускія драматургі Льва Шэйніна. Гэтак жа памылкова ў беларускія драматургі залічаныя Тур (браты Тур) і Глоба.

беларускай драматургіі знаходзяць праблемы агульналюдскія, настолькі ў другі перыяд аўтары павінны лічыцца з новых характарам “грамадскага ўладкавання” і прыстасоўвацца да “сталінскага” курсу.

Другі гатунак літаратуры, які квітнее ў Беларусі па сусветнай вайне і рэвалюцыі ў Расіі, – беларуская повесць. З прыроды рэчаў, повесць – у адрозненне ад лірычнай паэзіі, якая творыцца непасрэдна пасля тых ці іншых уражаньняў, перажытых паэтам, – вымагае пэўнага адыходу ў часе ад перажыванняў аўтара, ад падзеяў, што апісваюцца. Тым хіба тлумачыцца яе адносна позьняе разьвіццё ў беларускай літаратуры. Першыя повесці Максіма Гарэцкага⁴, можа, найбольш блізкія да апісанага ў іх перыяду, выйшлі толькі каля 1920 году. За імі ўбачылі сьвет раманыя творы (utwory powieściowe) Цішкі Гартнага, Якуба Коласа і Бядулі, заснаваныя на падзеях 1905 году або яшчэ ранейшых. Гэтыя чатыры аўтары належаць да пакаленьня, якое ў цэлым пачало пісаць перад вайной. Творы іх не залічваюцца ў шэраг найлейшых¹, нягледзячы на выдатныя апісанні прыроды і трапныя, выразныя (jedne) характарыстыкі асобаў. Яны ў пэўнай меры ствараюць уражаньне хронік, часткова (odnośnie) – успамінаў.

Дзьве повесці Якуба Коласа – “У палескай глушы” і “У глыбі Палесься” – маюць у сабе больш ад аўтабіяграфіі, чым ад повесці ці рамансу з пэўнай фактурай. Але творы новых – маладых, паваенных – беларускіх аўтараў стаяць ужо на высокім раманным (powieściopisarskim) роўні. Іх зьмест складае пераважна глыбокі пералом у грамадскім і палітычным жыцці беларускага народу на Усходзе. Адлюстроўваецца тут барацьба двух сьветаў: старога і новага. На гэтую дарогу выходзяць часткова са старэйшага пакаленьня і Колас у сваёй трэцяй повесці “Дрыгва”, і Бядуля (повесць “Язэп Крушынскі”²). З маладога ж пакаленьня выбіваюцца на галоўныя месцы Міхась Зарэцкі (“Сьцежкі-дарожкі”), Міхась Лынькоў (“На чырвоных лядах”), Сымон Баранавых (“Межы”), Кузьма Чорны (“Зямля”, “Сястра”, “Ідзі, ідзі...”, “Бацькаўшчына”, “Трэцяе пакаленьне”), Барыс Мікуліч (“Скрыпка”³), Платон Галавач (“Праз гады”) і цэлая плеяда іншых. Усе яны даюць поўны і ўсебаковы адбітак жыцця свайго народу. Усе пішуць творы сапраўды каштоўныя, часта перакладаныя на расійскую ды іншыя мовы. Творы іх – гэта незвычайна цікавыя дакументы для дасьледваньня ладу мысьленьня і перажыванняў сучасных беларусаў на Усходзе.

Інакш складваліся жыццёвыя ўмовы для беларусаў на Захадзе – дакладней, у той частцы беларускіх земляў, якая апынулася ў складзе Польскай дзяржавы. Тут не было рэвалюцыі, якая так актывізавала беларускія масы на Усходзе. Тут культурна-нацыянальны рух разьвіваўся эвалюцыйна, нягледзячы на тое, што водгукі вялікіх падзеяў на Усходзе ўчынілі значны ўплыў і на заходніх беларусаў. Тут дваццатая гады становяць у беларускай літаратуры пераходны перыяд – ад “Нашай Нівы” да найноўшых кірункаў. Лозунгі нацыянальнага адраджэньня застаюцца яшчэ актуальнымі, але адначасова штараз больш мацнее сьвядомасьць, што беларусы ўжо нацыянальна абудзіліся, што адраджэньне народу стала зьдзейсьненым фактам. Калі ў Лявона Родзевіча (паэма “Беларусь”, зборнік “Досьвіткі”⁴), сьветапогляд якога фармаваўся ў нашаніўскі перыяд, гучаць яшчэ

⁴ У рэцэнзіі “Дзьве душы “М. Гарэцкага” (1920) і лекцыі “Ідэолаг народнае інтэлігенцыі: Максім Гарэцкі” (1921) А. Луцкевіч аднёс да жанру повесці “Дзьве душы” і Антона”.

¹ У словаспалучэньні не zaliczają się do najlepszych словы zaliczają się упісаны замест выкасаванага należą.

² А. Луцкевіч не ўдакладняе, якую частку раману ён мае на ўвазе.

³ У лістападзе 1936 г. у газеце “Літаратура і мастацтва” быў надрукаваны фрагмент апавесці Б. Мікуліча “Дванаццатая скрыпка”.

⁴ Насамрэч “Досьвіткі” – драматычныя сцэны, выдадзеныя ў 1922 г. у Вільні.

перадваенныя матывы, калі яго ідэйная арыентацыя нагадвае лозунгі беларускіх адраджэнцаў, якія прагнуць збудзіць свой люд з нацыянальнай летаргіі, то Уладзімер Жылка зьяўляецца песьняром зьдзейсьненага адраджэньня, бо і сам нацыянальна абудзіўся шляхам *sui generis*¹ аб'яўленьня² – “уяўленьня”. Зьдзейсьнілася ў Жылкі нацыянальная рэвалюцыя – у духу. І так дзеецца таксама ў беларускіх масах вёскі і гораду. Вобраз гэтага працэсу Жылка даў у паэме “Уяўленьне”, форма якой зьяўляецца ў беларускай паэзіі навіной: тут адбіліся ўплывы расійскіх паэтаў новага часу (Андрэй Белы ды інш.). Гэтаксама Родзевіч, чья ідэалогія з гадамі штараз больш пралетарызуецца і паддаецца ўсходнім уплывам, як і Жылка, для новых настройў і новых вобразаў шукае новых формаў, адкідваючы даўні канвенцыялізм. Яны яшчэ ня твораць, праўда, чагосьці сапраўды арыгінальнага, а прысвойваюць і пераўтвараюць чужыя формы.

Акрамя паэзіі, Родзевіч дае шэраг сцэнічных твораў – камедыек з народнага жыцьця. З-пад п'яра Жылкі выйшаў зборнік лірычных вершаў п. з. “На ростані”, у якім аўтар усебакова выяўляе сваё духоўнае аблічча як індывідуаліст.

Сучасніцай ім абодвум зьяўляецца Натальля Арсеньнева, паэтка-індывідуалістка высокай духоўнай культуры. Вырасла яна на дасканалых узорах перадваеннай беларускай паэзіі, паддаючыся моцнаму ўплыву Максіма Багдановіча, вестуна лозунгаў эстэтызму. Арсеньнева досыць далёка стаіць ад штодзённых справаў беларускага жыцьця, пазьбягае таксама і палітыкі. Яе тэматыка – прыгажосьць прыроды, агульналюдскія праблемы і чыста асабістыя перажываньні. Як і яе мэтр Багдановіч, яна з піэтызмам ставіцца да народнай паэзіі, апрацоўваючы народныя легенды ў стылі, набліжаным да народнага. З гэтага разнароднага матэрыялу яна твораць характава ў слове, і гэта лічыць галоўнаю мэтаю жыцьця і творчай працы. Выдала досыць паказальны томік сваіх вершаў п. з. “Пад сінім небам”. Шмат яе твораў друкавалася ў беларускіх перыёдыках.

Як ужо было адзначана вышэй, да заходніх беларусаў даходзяць уплывы беларускай паэзіі з Усходу. Прыносяць яны [гэтыя ўплывы] сюды з сабою перавагу грамадскіх момантаў, лозунгі змаганьня за новы сацыяльны лад. Лозунгі гэтыя прыцягваюць да сябе наймалодшую генерацыю, якая пачала сваё сьвядомае жыцьцё ўжо па сусьветнай вайне, а выразам гэтага зьяўляюцца дзясяткі аўтараў, якія ў дваццатыя гады зьмяшчаюць свае вершы ў буйна расквітнелай пад той час беларускай радыкальнай прэсе. Сярод гэтай паэтычнай моладзі на першае месца выбіваецца вельмі блізкі да ўсходніх маладнякоўцаў А. Салагуб. Блізкасьць гэтай прывяла нарэшце да выезду Салагуба на Усход, дзе ён, чья ідэалогія мела нацыянальную падкладку, быў кепска прыняты. Памёр ён малады³.

На пераломе трэцяга і чацьвёртага дзясяткаў год нашага стагоддзя, адначасна з распачатай Саветамі барацьбой з беларускай нацыянальнай ідэалогіяй на Усходзе, становішча беларусаў на Захадзе значна пагрошылася. Гэта адмоўна адбілася і на беларускіх літаратарах. Ліквідацыя шэрагу беларускіх перыёдыкаў на пэўны час унемажлівіла маладым аўтарам друкаваньне іх твораў. Аднак – рэч ясная – гэта не магло змусяць маўчаць сыноў народу – паэтаў, якія зьяўляюцца выразнікамі яго сумленьня. Пасьля кароткага застою з пачатку трыццатых гадоў адзначаецца новы паэтычны рух на Захадзе, на паэтычную ніву выступаюць новыя аўтары з выдатнымі здольнасьцямі. Наперад выходзяць – у парадку храналагічным – тры імені: Міхась Машара, Міхась Васілёк і Максім Танк.

Усе яны – вясковая бедната⁴. Міхась Машара – безьзямельны селянін, які

¹ *Sui generis* – свайго роду.

² Польскае “*objawienie*”, як і беларускае “аб'яўленьне”, зьяўляюцца адпаведнікам расійскага слова «откровение», бо аб'яўляецца (становіцца яўным) таямнічае, сукрытае.

³ Алеся Салагуба 17 траўня 1934 году расстралялі.

⁴ Максім Танк паходзіў з заможнай сялянскай сям'і.

цяжкай працай зарабляе на сваё ўтрыманьне; Васілёк – малазямельны селянін, які бядуе на сваёй карлаватай гаспадарцы. Адзін Танк атрымаў сярэдняю адукацыю і жыве пераважна ў горадзе, маючы параўнальна лепшыя жыццёвыя варункі. Тым больш здзіўляе незвычайная сонечнасьць і радасьць жыцця ў Машары. Машара цалкам усьведамляе, што, нягледзячы ні на што, не зьяўляецца самотным, што разам з ім крочыць у ясныя далі сыціжма беларускае моладзі. Гэтае адчуваньне арганічнай сувязі са сваім народам дае яму сілу ў працы і духоўную пагодлівасьць. Паэт любуецца прыгажосьцю прыроды, дае яе сакавітыя вобразы і адначасова з размахам малое сцэны з вясковага жыцця ў шэрагу паэмак (“Мамчына горка”, “Вясельле”, “Калядніца”, “Радаўніца”, “Валачобнае”). Гэта не сухі этнаграфізм, а ўчуваньне ў сялянскую душу, якая выяўляецца ў этнаграфічных асаблівасьцях. Свае індывідуальныя, грамадскія і нацыянальныя настроі Машара адтварае ў лірычных зборніках “Малонкі”, “На сонечны бераг!”, “Напрадвесні”, “З-пад стрэх саламяных”. Верш яго жывы, лёгкі, музыкальны; рытміка ўразнастаена. Машара напісаў таксама некалькі драматычных твораў (“Лёгкі хлеб”, “Чорт з падпечча”¹, “Вось тут і зразумей...”²), якія маюць ня гэтак мастацкую, як звычайную вартасьць.

Цікавы – зраўнаважаны – сінтэз сацыяльнага і нацыянальнага элементаў дае ў сваёй паэзіі Міхась Васілёк (зборнікі “Шум баравы”, “З сялянскіх ніў”). Ён, як і Машара, верыць, што калісьці выплыве “на сонечнае ўзбярэжжа”, што споўняцца ягоньня сацыяльныя і нацыянальныя ідэалы. Аднак настроі яго часта трагічныя: трагізм народу і трагізм асабісты зьліваецца тут у панурае адзінства. І ў яго бачым шуканьне новых формаў вершаваньня, якія адпавядаюць зместу ягоных вершаў, што прамаўляюць аб дазваных крыўдах і барацьбе за сацыяльную і нацыянальную справядлівасьць.

Цягам даўжэйшага часу яны абодва – Машара і Васілёк – былі карыфэямі беларускай паэзіі на Захадзе. Іх высокая цаніла творчая (piszaca) моладзь і брала іхнія творы як узор для перайманьня. Аднак у апошнія гады на ўсіх палях пакінуў іх ззаду Танк.

На беларускім Парнасе Танк зьявіўся неспадзявана – адразу як цалкам даспелы мастак высокага класу, нягледзячы на свае дваццаць пару гадоў. Ёсьць у гэтым маладым паэце нейкая стыхійная сіла, і здаецца, што ягонымі вуснамі прамаўляюць мільёны. Рытміка, якая пульсуе жыцьцём, багацьце і арыгінальнасьць формы, глыбокія метафары і тая стыхійная сіла ў першую хвіліну дурманяць чытача. У гісторыі разьвіцьця беларускай паэзіі ён сапраўды рэдкі феномен.

Вершы Танка – гэта перадусім бунт чалавечай душы супраць усякага гвалту і ўціску. Ніякая сіла – ані турэмныя краты, ані кайданы – ня можа здушыць у душы паэта гэтага бунту. Бо гэта бунт жывога народу супраць усякіх формаў няволі. І як Танк ламае ўсё тое, што вяжа яго палітычна ці сацыяльна, так ён ломіць і састарэлыя формы паэтычнай творчасці і шукае новых, уласных формаў творчасці (tworzenia).

Спачатку моцны ўплыў на Танка рабілі расійскія футурысты – Ясенін, Маякоўскі. Уплыў гэты тлумачыцца дзіўным зьбегам рысаў, якія ў роўнай меры характарызуюць як творчасць названых карыфэяў найноўшай расійскай паэзіі, так беларускую народную паэзію. Гэта паэтычная мова, гэтак адрозная ад штодзённай мовы. Яе метафарычнасьць не “прыдуманая” прадстаўнікамі сучаснай паэзіі: яна ад вякоў зьяўляецца ўласцівасьцю беларускай народнай песні, якая закаханая ў метафары. А з народнай паэзіяй Танк блізка пазнаёміўся ў

¹ У рукапісе: Czort spad pieczy.

² У рукапісе: Woś tut i rozumiej.

дзяцінстве. А калі і ў расійскай паэзіі, на якой ён вырас, убачыў гэтак знаёмыя яму рысы, пачаў сьвядома і мэтанакіравана ўжываць мову метафараў у гэтак шырокім абсягу, як ніхто іншы. “У мяне кожны верш – метафара”, – сказаў некалі пра сябе Танк. І так ёсьць у сапраўднасьці. А з тых вельмі прыгожых красак ствараюцца таксама прыгожыя букеты, заўсёды складзеныя ў мастацкую цэласць глыбокай думкай аўтара, перажываньнем, вобразам.

Першы ўжо зборнік вершаў Танка п. з. “На этапах” надоўга забяспечыў паэту галоўнае месца на беларускім Парнасе. Неўзабаве пасля гэтага Танк выпускаў паэму п. з. “Нарач”, дзе героем зьяўляецца фактычна беларускі народ – рыбакі з-над возера Нарач, якім пагражае падрыў іх матэрыяльнага быту. Гэты народ умее змагацца за сваё права – і выйграе! Далей ідуць зборнікі “Журавінавы цвет” (з паэмай пад тым самым загаловам) і – найноўшы – “Пад мачтай”. І кожны новы томік – гэта далешнае адкрыццё, што можа даць сапраўдны мастак. Бо Танк перадусім зьяўляецца мастаком¹.

Заўсёды даючы незвычайна жывыя і дакладныя вобразы з жыцця свайго народу, Танк адначасна зьяўляецца выдатным адтворцам роднай прыроды, характару якой ён цудоўна вычувае. Ён не апісвае прыроду, але ўласна адтварае: шэраг удала спалучаных метафараў заўсёды дае пластычны маляўнічы вобраз, поўны бляску і сонца або таго ж ценю ночы. Танк – верны сын зямлі, любіць яе ўсёй сваёй істотай, а яе характар ён паказвае іншым. Ягоныя апісанні Нарачы ў паэме п. з. “Нарач” непараўнальныя.

Танк, які вырас з народу, сваю творчасць грунтуе на народнай паэзіі. Гэта адкрывае яму неспажытую крыніцу як тэматычную, гэтак і небанальных адтворчых спосабаў. Народная песня, узнятая на найвышэйшы ровень артыстызму, актуалізаваная сучаснымі сацыяльнымі і нацыянальнымі перажываньнямі, – вось, у найбольш спрошчанай трактоўцы, паэзія Танка.

Моцны ўплыў творчасці Танка на беларускую паэтычную моладзь. Гэтаму ўплыву паддаюцца як і вышэйназваныя папярэднікі Танка, гэтак і маладзейшае пакаленьне.

А сярод наймалодшых колькасьць вартых увагі імён пастаянна большаяе. Бачым тут перадусім сына гораду Хведара Ільяшэвіча², а далей – шэраг³ “дзяцей вёскі” беларускай: Ніна Тарас, Іверс⁴, С. Хмара⁵, і шмат, шмат іншых, чые творы друкуюцца ў беларускіх перыёдыках (“Калосьсе”, “Беларускі летапіс”, “Шлях Моладзі” і г. д.).

Што яшчэ крыюць – якія творчыя магчымасьці – шэрыя беларускія сярмягі? Хто ж тое можа сёння прадбачыць? У кожным разе абуджаньня пасля векавога летаргічнага сну да новага нацыянальнага жыцця, беларусы, на працягу пары дзясяткаў гадоў здолелі прайсьці тую самую дарогу паэтычнай творчасці, на якую народы старой культуры патрацілі болей за стагоддзе. Цяпер беларусы жывуць ужо супольным літаратурным жыццём з усім культурным сьветам і не даюць іншым народам перагнаць сябе.

¹ Наступны абзац друкуецца паводле ўстаўкі (арк. 339-17 у 2-м томе сьледчай справы).

² Хведар Ільяшэвіч нарадзіўся на два гады раней за М. Танка і дэбютаваў у 1925 г.

³ У рукапісе – устаўленае слова szeregi.

⁴ Анатоль Іверс малодшы за М. Танка толькі паводле літаратурнага стажу.

⁵ Сяргей Хмара і нарадзіўся, і дэбютаваў раней за М. Танка.

Андрэй Масквін

...жыцьцё даецца,
каб жыцьцё тварыць...

Анатоль Вярцінскі:

“Я ў доме гэтым сам ня свой...”

СОН ПРА ДЗІЎНЫ ДОМ

Сьніўся мне сёньня дзіўны дом.
Былі ў ім зьмешаны верх са дном.
Падлога была ў ім пад страхой,
А столь скрыпела пад нагой.
Было ўсё навыварат, наадварот...
Стаялі вароты – адсутнічаў плот.
Быў камін і засланка была,
Ды печ стаяла без цяпла.
Бо ўсё падбіралі – дзіўная рэч! –
Да заслонкі той іншую печ.
Неверагодны быў гэты дом.
Хадзіў я з ключом па ім, нібы гном.
Але да ключа таго, як знарок,
Не падыходзіў ніводзін замок.
Гучала ў тым доме каханай імя,
Ды толькі ня мог сустрэць яе я.

Гучала імя – не было самой.
 Я ў доме гэтым сам ня свой...
 Дзівіўся, убачыўшы дзень у вакне:
 «Чаму гэткі дом прысьніўся мне?»

1977 г. («Дзеяслоў», 2006, № 6 (25), с. 13.)

– Дзіўная рэч здарылася некалькі дзён таму. Мне прысьніўся Віктар Каваленка... Літаратуразнаўца, крытык, адзін з самых мудрых і інтэлектуальна багатых сучаснікаў. Ён быў нашым равеснікам і пісаў пра нашае пакаленьне. На жаль, яго ўжо няма. І вось мне сьніцца, што мы разам едзем на матацыкле і вельмі сьпяшаемся. Нейкі незнаёмы горад. А раніцай мне патэлефанавала раптам ягоная сястра, якая, дарэчы, жыве недалёка ад мяне. Альбо вось: мне казалі пра ваш намер сустрэцца і пагутарыць наконт аднаго майго верша. А літаральна праз дзень-другі мне перадалі вытрымку з часопісу

Анатоль Вяцінскі.

«Роднае слова», у якім вядомы педагог і метадыст Вялянціна Смыкоўская прапануе, як на занятках разглядаць мой верш «Жыцьцё даецца, каб жыцьцё тварыць». Вось якія супадзеньні здараюцца.

– **А я выбраў верш «Сон пра дзіўны дом».**

– Вось як: я гаварыў пра мой нядаўні сон, а тут верш пра сон!

– **У прадмове да публікацыі вы напісалі, што вагаліся ці друкаваць некаторыя з тых вершаў. Чаму?**

– Так, гэты верш надрукаваны са спазьненьнем амаль на трыццаць гадоў. Па той проста прычыне, што пэўна спрацаваў унутраны цензар. Я разумеў, што яго не надрукуюць. Зьмест яго, ведама ж, праецыраваўся на савецкую рэчаіснасьць, а ўсе мы хадзілі пад ідэалагічным прыгнётам. Мы вымушаныя былі сябе стрымліваць – ня ў сэнсе сваёй думкі, свайго погляду, а ў сэнсе друкаваньня.

– **Пасьля прачытаньня гэтага верша ў мяне ўзьнікла думка, што імпульсам да яго напісаньня была канкрэтная сітуацыя, якая здарылася ці магла здарыцца ў вашым жыцьці. А вы звязваеце яго з палітычнай сітуацыяй, з палітычным становішчам. Гэта метафара савецкага жыцьця – ці можна так сказаць?**

– Так, у агульным плане гэта так. Уявіце сабе такую сітуацыю. З аднаго боку мы будзем сьветлы камуністычны дом, будзем сьветлую будучыню (гэта была

адна з галоўных прапагандысцкіх ідэалагемаў). А з другога боку тыя, хто прапагандаваў гэты сьветлы дом і кіраваў намі, абсалютна ігнаравалі неабходныя, элементарна-патрэбныя чалавеку для жыцця рэчы. Кажучы інакш – я меў на ўвазе вось гэты разрыў паміж тым, што абяцалі, прапагандавалі, за што агітавалі, і тым, што адбывалася на самай справе. Цяпер я не магу дакладна ўспомніць, які быў першапачатковы імпульс. А наконт метафары пэўнага ладу жыцця вы маеце рацыю.

– **Ці часта вам сьняцца сны?**

– Часта сьняцца калегі. Чамусьці найперш тыя, што ўжо пакінулі гэты сьвет. Амаль рэгулярна, праз пэўны прамежак часу зьяўляецца ў снах Васіль Быкаў. Мне ўжо даводзілася пра гэта пісаць.

– **Ці зайсьдэ вы запісваеце свае сны?**

– На жаль, не. Добра, што вы пра гэта спыталіся. Магчыма, варта было б запісаць. Але некаторыя сны, скажам, найбольш выразныя, якія маюць канкрэтную рэальную жыццёвую прывязку, помняцца і без таго. Прысьнілася, напрыклад, аднойчы: у роднай вёсцы гутару адначасова з бацькам і маці. Маці зрэдку сьнілася, але каб вось так разам з бацькам... Мне запомнілася тое адчуваньне, з якім прачнуўся. Я быў удзячны падсвядомасьці, гэтай самай падкорцы, што дала магчымасьць сустрэцца з бацькамі, якіх даўно няма.

– **У гэтым вершы перакрываюцца дзьве гісторыі. Адна зьвязаная з домам, а другая – з пошукамі Яе. Хто яна? Гэта нейкая канкрэтная асоба, якая сыграла ў вашым жыцці нейкую ролю, ці гэта абагульнены вобраз – маці, каханка, сяброўка...**

– Хутчэй за ўсё гэта ўсё ж такі абагульнены вобраз. У адрозьненне ад сноў пачуцьцёвага, эратычнага кшталту.

– **У вершы ёсьць цікавае параўнаньне: «Хадзіў я з ключом па ім, нібы гном». Адкуль гэты вобраз – з казкі?**

– Можна, і з казкі. Ці хутчэй за ўсё спроба скарыстацца мовай казак: дом, гном, цмок... Мой жа лірычны герой – гэта не рэальная дзеючая асоба, а асоба ўмоўная, алегарычная. Сэнс іншасказаньня: уявіўся аўтару дом, у якім няма нармальнага жыццёвага ладу, дзе думаем пра адно – гаворым пра іншае, гаворым адно – робім другое, дом, дзе не збываюцца жаданьні. Да слова сказаць, тэма сацыяльнага бязладдзя, незразумелай нязбытнасьці таго, што магло б збыцца, стаць вась-вось жывой рэальнасьцю непакоіць мяне даўно. Ці не пра гэта ж я пісаў у свой час у вершы, які так і называўся “Сон пад шум зімовага дажджу”.

Што лепей сніцца ў руцэ
Ці журавель у небе? –
Я не рашаў у сьне.
Усё, што ў пару сваю – лепей.
Луналі таму нада мной
Іншыя шчасьця прыкметы:
Бялее сьнег зімой,
Квітнее квецень летам...

Часам лёс дае нам рэальныя шанцы, рэальныя магчымасьці. І тым ня менш, на паверку выходзіць, што мы не змаглі захаваць тое, што нам належала. Напрыклад, Дом Літаратара на вуліцы Фрунзе, 5, які зьяўляўся нашай законнай уласнасьцю. У адным з вершаў Янкі Купалы ёсьць радкі: “Меў хату, меў поле, і забралі. Сам вінаваты, ня ўмеў адстаяць...” Цяпер думаеш – у чым справа: ці наша тут віна, ці прычына ў іншым? Можна занадта спадзяваліся на сябе і прагнавілі Бога? Спадзяваліся найперш на сваю, а не на Ягоню волю...

– *З аднаго боку вы апісваеце канкрэтную сітуацыю, якая здарылася ці магла здарыцца. А з другога – зьвяртаецеся адначасова да сябе і чытача з пытаньнем: «Чаму гэтакі дом прысьніўся мне?» Вы даяце магчымасьць чытачу ня толькі адказаць на гэтае пытаньне, але і ўключаеце яго ў свой сон.*

– (Смяецца). Калі аўтар не да канца справіўся з тэмай, то шукае дапамогі і зьвяртаецца ў якасьці суразмоўцы да чытача з такім спадзяваньнем: «Будзь ласкавы, пастарайся сам зразумець, што хацеў сказаць аўтар».

– *Верш збудаваны на даволі блізкіх беларусам міфалагемах: дом, акно, дзьверы, ключы...*

– Гэта не выпадкова. “Мой родны кут, як ты мне мілы...” Дарэчы ў адным з вершаў, якія зьмешчаныя нядаўна ў тым жа “Дзеяслове” (№39) таксама размова ідзе пра дом, праўда, на гэты раз пра рэальную бацькоўскую хату. Адпаведны прыём падказаў мне Ян Чыквін сваім вершам “Размова з сястрой”. Я таксама ў форме размовы з сёстрамі апавядаю пра тое, як уваходжу ў пустую хату і не магу зразумець куды падзеўся хатні скарб: гладыш, кварта, даёнка, кадушка, гарнец, цабэрак, дзежка, куфэрак... Мой позірк безвынікова блукае з кута ў кут. Мозг сьвідруе адно пытаньне: “Дзе?” Разам з тымі прадметамі як бы зьнікнуў, растварыўся час. Вы дапамаглі мне зьвесці два розныя вершы, якія па-сутнасьці аб’ядноўвае тэма хаты, дома.

– *Як даўно вы пакінулі бацькоўскі дом?*

– Гэта быў 1951 год, калі мне было толькі дваццаць. Я паступіў на вучобу ва універсітэт. Падчас канікулаў заўсёды наезджаў да бацькоў. На жаль, цяпер гэты дом пустуе. Чалавек, які яго купіў, жыве, здаецца, у Менску. Нейкі час дом даглядаў сусед, але, на жаль, яго таксама нядаўна ня стала...

Часам у мяне ўзьнікае думка, каб адкупіць і захаваць хаціну. Балюча адчуваю вінаватасьць перад ёй. Гэтую думку падзяляюць мае сябры ў раённым цэнтры Лепелі, да якіх часта езджу ў госьці. Пра гэта размаўляў з настаўнікамі школы, дзе вучыўся. Але справа ў тым, што вёсачка памірае. Там ужо амаль няма паў-нацэннага жыцьця. Маіх суседзяў, сяброў дзяцінства таксама няма. Таму, пэўна і асабліва дарагі, і асабліва памятаецца той сон, у якім гутару са сваімі бацькамі, як з жывымі, і гутару ў роднай хаце, дзе нарадзіўся і рос...

– *Вы ўзгадалі, што адны вершы зьяўляюцца пад уплывам эмацыйна-га насыла ці імпульса. А іншыя – у выніку канкрэтнай думкі. Якіх у вас больш?*

– Я пачаў друкавацца яшчэ ў студэнцкія гады. У інтэрнаце я жыў у адным пакоі з Нілам Гілевічам. Ён тады выдаў першую кнігу і хадзіў між намі амаль мэтрам. Я пісаў мала і рэдка. А потым падчас працы ў адной з раённых газетаў зьявілася патрэба зьвярнуцца да гэтай самай тэмы дому, хаты. Напісалася песьня пра хлеб. Пра тое, як маці жне жыгта, малоціць зерне і пячэ хлеб. Напэўна, ёсьць нейкая вынашанасьць тэмы, унутраная патрэба сказаць пра самае каштоўнае...

Пазьней зьяўляліся вершы, якія пісаліся на адным дыханьні. Часьцей за ўсё гэта быў прыліў закаханасьці. Я заўважыў адну цікавую рэч. Тыя вершы, якія пісаліся цяжка, патрабавалі творчых высілкаў, прыносілі менш задавальненьня. Было адчуваньне, што я выконваў свой пісьменьніцкі абавязак. А іншыя пісаліся таму, што не маглі не пісацца...

Алесь Тарановіч

...Айкумена мастацтва,
засеяная пустазельлем...

Мадэрнізм учора, сёння ...заўтра?

Споведзь былога мадэрніста

Выстава ў галерэі «End Art» (Канец мастацтва).

Жанчына прысела «па-маленькаму», толькі... не, і «па-вялікаму» таксама.

Фігура гэтая выразаная з дрэва. Выразаная груба, на ўзроўні неандэртальскага мастака, але ўгадваецца.

Цела размаляванае ружовай фарбай, валасы – чорнай. Тое, што «па-вялікаму» – размаляванае карычневай фарбай... Зроблена шчыра, нават занадта шчыра.

Галерэя гэтая знаходзіцца ў Кройцбергу, у Берліне.

Фігура стаіць ужо шмат месяцаў у вітрыне галерэі. Сотні людзей праходзяць штодня побач, 99 адсоткаў яе не заўважаюць. Гэта ім проста не цікава, як не цікава ўсё сучаснае мастацтва...

Але так было не заўсёды. Калі б з'явілася такая фігура ў 60-я гады, тут, у Кройцбергу, яна выклікала б вялікі рэзананс. Яшчэ большы рэзананс яна выклікала б у тыя ж гады ў Менску, у час барацьбы з «бязроднымі касмапаліта-

мі». Тады гнеў тых, хто трымаў уладу, выклікалі простыя карціны з каляровымі трохкутнікамі і квадратамі. За іх мастакоў-авангардыстаў звалі «пидарасамі» і хавалі ў псіхушкі.

А сёння ў Менску ёсць скульптары і перформеры ня горш за нямецкіх. Але і тут іх, як і ў Берліне, ужо амаль не заўважаюць.

Да галерэі «End Art» мы яшчэ вернемся.

А цяпер іншая выстава.

Назва яе «Art Forum» і праходзіць яна штогод у Берліне ў вялізных залах цэнтральнага выставачнага комплексу.

Вось палатно памерам пяць на пяць метраў, якое адлюстроўвае акты гомасэксу-алістаў. Вось партрэты, створаныя па прынцыпе: «точка, точка, запятая — вышла рожица кривая». Вакол карціны, скульптуры і інсталяцыі, якія паказваюць тыя ж сюжэты, або хаос і разбурэнне. Аўтары з такой асалодай смакуюць фізічную і маральную антысанітарыю, што дэзінфіцыраваць патрэбна іх уласныя галовы...

Усяго гэтага так шмат, што нават тыя нешматлікія «нармалёвыя» краявіды і партрэты ўспрымаюцца з недаверам – а ці няма і тут падвоху?

Яшчэ адна выстава.

Вершнік з расьсечанай напалам галавою трымае ў выцягнутай руцэ ўласныя мазгі. Ніжэй подпіс: «Körperwelten. Die faszination des Echten» (Мір цела. Захапленне аўтэнтчнасьцю). Гэты яркі, маляўнічы плакат шмат месяцаў «упрыгожваў» сцэны і афішныя тумбы Берліну. Гаворка ідзе аб выставе, што карысталася папулярнасьцю ў горадзе, была рэкорднай па колькасці наведвальнікаў, настаўнікі прыводзілі на яе школьнікаў цэлымі класамі... Цяпер гэтая выстава вандруе па сьвеце: Лондан... Вена... Токіо... Але я на гэтую выставу не хадзіў...

Справа ў тым, што і вершнік, і яго конь, цяжарная жанчына з плодам унутры, і астатнія 200 экспанатаў гэтага жудаснага паноптыкуму – трупы, часткі целаў, або чалавечыя органы. Адным словам – былыя людзі і жывёлы.

Гэта выклікала шок. А за шакаваньнем глядача хаваўся вівісектарскі экспэрымент над ім.

Аўтар твораў – прафесар хайдэльбергскага інстытуту пластынацыі (разьдзел анатоміі) Понтэр фон Хагенс. Шоўмэн са зьнешнасьцю шлюбнага аферыста. Дзіўна падобны на Ёзэфа Бойса – таксама ўсюды і заўсёды ў капелюшы.

Вось метад яго творчасці.

Спачатку Хагенс праектуе будучую кампазіцыю на кампутары. Затым адсылае праект у Кітай, дзе ў адпаведным цэнтры 200 спецыялістаў апрацоўваюць целы разнастайнымі прэпаратамі, якія кансервуюць тканкі. Калі ёсць неабходнасьць, целы расчляняюць, здымаючы па міліметры пласт за пластом, надаюць ім патрэбную форму. Па словах аўтара, выстава з самага пачатку была разьлічаная на скандал і канфлікт. І таго, і іншага хапіла з лішкам. Напрыклад, забілі трывогу сьвятары: «Гэтая выстава – зьдзек над разумным сэнсам! Гэты чалавек гуляе з мёртвымі людзьмі, як з лялькамі Барбі. Хто былі гэтыя людзі? Як яны жылі і як памерлі? Што хаваецца за голай сэнсацыяй?» Адзін з часопісаў адказаў на некаторыя з гэтых пытанняў. Высьвятлілася, што на скуры некаторых «экспанатаў» засталіся татуіроўкі, тыповыя для расейскага крымінальнага сьвету. Аказваецца, у доктара Хагенса была дамоўленасьць з навасібірскім універсітэтам, і ён без праблемаў атрымліваў целы памерлых, у якіх не было сваякоў. Карацей кажучы, у Расіі, без вялікай цяжкасьці можна набыць цела, якое завешчанае для медыцынскіх дасьледваньняў.

Ха-а-а! Зноў Расія «наперадзе планеты ўсёй»...

Я не выпадкова згадаў доктара Хагенса. Гэты чалавек сёння зьяўляецца кульгавай фігурай у мастацтве Нямеччыны, пра яго шмат пішуць і гавораць, напрыклад такія аўтарытэтных часопісы, як «Der Spiegel». Фактычна, ён мадэрніст нумар адзін, і ня толькі ў Нямеччыне. Як і любы сапраўдны авангардыст, Хагенс прытрымліваецца прынцыпаў самавыяўлення і стварэння новай рэальнасці; пры гэтым рэальнасць гэтая не суадносіцца з аб'ектыўнай рэчаіснасцю, а мае абсалютна самагоднае значэнне. Ён лезе са скуры, імкнучыся зацвердзіць фізічную пераканаўчасць сваіх аб'ектаў, створаных з халоднай разважнасцю асабістага ірэальнага свету. Чалавек гэты сьведома пайшоў на замену агульнапрынятага эталону прыгажосці яго гіпертрафаваным эрзацам.

Ці ня гэта меў на ўвазе С. Далі, калі казаў пра «метады сьведомай ірэальнасці, дзе параноя ўяўляе сабой сістэматычнае дзеянне, якое дамагаецца скандальнага ўварвання ў свет чалавека»?

І тут адно маленькае адступленне.

У адрозненне ад нямецкіх мастакоў, мае расейскамоўныя калегі, дзеляць «мэтраў» мадэрнізму на дзве катэгорыі: майстроў, якія маюць добрую школу, і авантурыстаў, якія дамагліся прызнання ўсімі праўдамі і няпраўдамі. Да першых, напрыклад, адносяць С. Далі, О. Дыкса, Р. Магрыта і г.д., да другіх – А. Маціса, П. Клее, І. Бойса і г.д.

Понтэра фон Хагенса ўсе адносяць да другіх, больш таго, некаторыя наогул ня лічаць яго мастаком, а ягоную творчасць – мастацтвам.

Мне давядзецца іх засмуціць.

Хагенс – годны прадстаўнік мадэрнізму. Спецыялісты прылічаюць ягоную творчасць да кірунку, які называецца ў мадэрнізме «Kunstwollen» (воля мастака), якая навязвае глядачу сурагат, замест зробленага традыцыйным метадам твору. Гэтак жа і да «mort art» – кірунку, прыдуманаму тымі, у чьёй сьведомасці жывуць «пачвары, народжаныя сном розуму». У рамках гэтага накірунку ў Берліне скінулі з верталёту карову, у Маскве на вернісажы забілі сьвіньню, а ў Токію да яго адэптаў, прылічыў сябе чалавек, які кінуўся з вакна хмарачосу.

Але самае галоўнае, мастаком сябе лічыць сам Хагенс, а свае «творы» – скульптурамі. А гэта, па меркаваньні тэарэтыкаў мадэрнізму, і ёсць асноватворнае.

Вось вытрымка з каталогу выставы Понтэра фон Хагенса: «Мая мэта – прапаганда арыгінальнага метаду, выхаванне цьвярозага і здаровага сумленьня. Мастакі і пласцынатары выкарыстоўваюць адну і тую ж мову, адны і тыя ж метады. Таму анатомія зьяўляецца мастацтвам. Я зачараваны прыгажосцю чалавечага цела. Наш час сасьпеў для таго, каб зноў зрабіць прыгажосць цела цэнтрам творчасці, як і ў часы Рэнесансу...»

«Доктар Сьмерць», як завуць Хагенса ў Нямеччыне, умела маскіруе сваю пазіцыю навукападобнай фразеялогіяй аб імкненьні спалучыць свет сучаснага чалавека з асновамі сьветапабудовы. Ці разумее доктар Хагенс, што яго экспэрымэнты падобныя на тое, чым займаліся ў III рэйху ўрачы-садысты Й.Менгеле, А.Хірт, З.Рашэр, Б.Бергер? Розьніца толькі ў тым, што яны рабілі гэта з жывымі людзьмі, а Хагенс – з трупамі. Але вынікі надта ўжо падобныя...

Менавіта Понтэр фон Хагенс падвёў рысу пад агульным разьвіццём мадэрнізму ўвогуле.

Бо зьявіўшыся са сваім «мастацтвам» у самым канцы XX стагоддзя, ён адразу выйшаў у лідэры, лёгка абскакаў, як у свой час С. Далі, слабых канкурэнтаў, прадстаўнікоў розных там «рэсайклінг-арт» (творчы погляд на смецце), «фекаліен-арт» (творчы погляд на фекаліі) і г.д. Бо далей ісьці проста няма куды. Усё, што было, або прыйдзе пасля яго, гэта будзе паўтор, самапаўтор, кампіляцыя... назаўваж гэта як заўгодна, усё гэта ўжо пройдзены этап.

Зьяўленьне такой фігуры, як Хагенс, несумненна, ёсьць апошні, і пры тым крывадушны выкрунтас мадэрнізму.

Яго тупік. Агонія...

У XXI стагоддзе мадэрнізм ужо не ўвайшоў.

* * *

А як усё пачыналася?

Сто пяцьдзясят гадоў таму ў Францыі, чалавек, імя якому Дагер, вынайшаў фотаапарат і вымавіў сакрамэнтальную фразу: «Сёньня памёр жывапіс!»

Лічыцца, што мадэрнізм паўстаў у Францыі ў 70-х гадах XIX стагоддзя, і першай яго праявай быў сімвалізм у літаратуры і імпрэсіянізм у жывапісе.

Адразу абмоўлюся, што тэрмінам «мадэрнізм» я карыстаюся, каб пазьбегнуць блытаніны ў шматлікіх азначэньнях сучаснага мастацтва, такіх як «авангард», «трансавангард», «постмадэрнізм» і г.д.

Сто гадоў таму ў еўрапейскім мастацтве сфармаваўся накірунак, які ўзяў курс на адмаўленьне мастацкай традыцыі і прыгажосці чалавека, як вышэйшай каштоўнасьці ў мастацтве. Яго дэкадэнцкія тэндэнцыі тады яшчэ не былі вылучаныя ў «чыстым выглядзе». Яны выявіліся выразна ў пазьнейшых накірунках, такіх як «фавізм», «кубізм», «экспрэсіянізм».

Замест глыбокай пашаны прыгажосці чалавечага цела, над ім сталі здзеквацца, і ў авангардзе гэтага здзекваньня ішлі ня хто іншы, як П. Пікасо і А.Маціс. Але тады яшчэ яны апраналі маску абнаўленцаў і мадэрнізатараў мастацтва, выдавалі свае творы за прагрэс мастацкай формы. Да прыкладу, творчасць такіх мастакоў, як О. Дыкс і Г. Гросс, спачатку насіла прагрэсіўны характар, у прыцэле іх нянавісьці быў мілітарызм. Але вельмі хутка боль за чалавека перарастае ў лямант распачы і крык жаху. Толькі паступова лініі прагрэсу і рэгрэсу палкам адасобіліся адзін ад другога. І пачаткам гэтага адасабленьня варта лічыць разбурэньне рэальнай выявы ў жывапісе, адмовы ад танальнай і меладычнай арганізацыі гукаў у музыцы, разбурэньне вобразнасьці, граматыкі і стылістыкі ў літаратуры.

На працягу ўсяго XX стагоддзя разбуральныя дзеянні гэтых тэндэнцыяў становяцца ўсё больш выразнымі, пакуль не прыводзяць да поўнага распаду мастацтва.

У гэтым артыкуле я ня стаўлю за мэту паказаць увесь шлях разьвіцьця мадэрнізму, яго шматлікія напрамкі і мадыфікацыі. Гэта зрабілі ўжо да мяне.

Мадэрнізм ведаў перыяды заняпаду і росквіту. Пышна квітнеў ён да пачатку і пасьля сусветных войнаў і рэвалюцыі ў Расіі. Сказаўся закон палярызацыі – пры вялікім узрушэньні ў грамадстве ўзьнікае ўздых у мастацтве.

Але тое, што мадэрнізм, па сутнасьці сваёй, рэакцыйны накірунак, шмат хто зразумеў ужо напачатку XX стагоддзя.

“Мы прысутнічаем пры крызісе мастацтва наогул, пры найглыбейшых узрушэньнях у тысячагодных яго асновах» — пісаў Мікалай Бярдзьеў у 1918 годзе.

Яшчэ раней, у 1909 годзе падобным чынам выказваўся А. Блок: «Сучаснае жыцьцё ёсьць блюзьнерства перад мастацтвам, сучаснае ж мастацтва ёсьць блюзьнерства перад жыцьцём».

* * *

З мадэрнізмам змагаліся магутныя таталітарныя рэжымы... і нічога не маглі з ім зрабіць. Ён памёр сам, разбурыўшы сябе знутры.

Як гэта адбылося?

Я лічу, што шлях мадэрнізму першапачаткова быў шляхам памылак.

Памылкай была адмова ад гуманістычнай традыцыі.

Памылкай была ідэя самарэфлексіі ў мастацтве.

Памылкай была эстэтызацыя пачварнасьці.

Памылкай быў разрыў з мінулым.

Памылкай быў шлях татальнага адмаўленьня і нігілізму.

Памылкай было сыцьвярджэньне прымата дысгармоніі над гармоніяй.

Памылкай было адступленьне ад законаў унутранай логікі мастацтва.

Памылкай былі мэты, несумяшчальныя з эстэтычнай функцыяй мастацтва.

Памылкай было даць дарогу мастацтву «аўтсайдараў».

Мадэрнізм ня быў пачаткам новай рэальнасьці, як здавалася тады. Ён быў толькі канцом старой, эпілогам класічнай традыцыі. Па-маім глыбокім перакананьні ён ня быў эвалюцыяй, як у свой час Рэнэсанс, які нёс у сабе апрыёрнае паняцьце формы, перайманае ад Арыстоцеля.

Тое, што еўрапейская культура, у свой час узяла курс на мадэрнізм, на мой погляд, сьведчыць аб яе адноснай маладосці, несфармаванасьці. Яна знаходзіцца ў працэсе пошуку. Магчыма, узьнікненьне мадэрнізму было выклікана імкненьнем знайсці хоць нейкі, няхай ілюзорны, выхад з таго псіхалагічна-ідэалагічнага тупіку, у які зайшло еўрапейскае мастацтва ў XIX стагоддзі.

Да параўнаньня, магутная культура краінаў Усходу, якая была непадуладнай уплыву моды, не прыняла і не адаптавала ў сабе ідэі, створаныя на базе Еўропы.

І калі я бачу, як дрыгаецца на сцэне, зацягнуты ў скуру патлаты в'етнамец, з электрагітарай у руцэ, гугнявачы «Sugar baby love...», або як індус у брудных джынсах старанна выводзіць абстрактную мазню, то разумею, што ўсё гэтае трэцяраднае эпігонства і прафанацыя выкліканыя гарачым жаданьнем ісьці ў нагу з сусьветным культурным працэсам.

І ідуць.

Ужо не адно дзесяцігоддзе.

Вось толькі ні аднаго хоць трохі значнага імя ў абойму мадэрнізму краіны Усходу не далі.

Я лічу, што крызіс быў закладзены ў самім прынцыпе падыходу да мастацтва, як да мадэрнізацыі, дзе аксіёммай выступае задача бесперапыннага яго абнаўленьня.

Артэга-і-Гасэт, адзін з правадыроў, так вызначаў псіхалогію мадэрнізму: «Зьдзекваньне агрэсіўнасьці, пераўтворанае ў фактар эстэтычнага задавальненьня... які складаецца з пратэсту супраць старога».

Яго падтрымлівае заснавальнік дадаізму Трыстан Тцара: «Сучасны мастак не абавязаны рабіць нічога з таго, што завецца высокім словам “мастацтва”. Ад Бетховена я ванітую. Мастак – гэта той, хто такім сябе лічыць. Каб стаць мастаком, досыць паказаць публіцы ўласную задніцу».

Адзін з заснавальнікаў абстракцыянізму Васіль Кандзінскі казаў: «Прыгажосць стварае сілу, якая вядзе не да духу, а ад яго. Павінен дамінаваць прымат дысгармоніі над гармоніяй, бязладзіцы над парадкам, унутраныя злучэньні пераважаюць над зьнешнімі разыходжаньнем, сувязь усталёўваецца праз распад і разрыў...»

Нямецкі мастак Курт Швіттэрс: «Я аддаю перавагу нонсэнсу, і гэта выключна мая асабістая справа».

Ідэолаг «новых левых» Герберт Маркузе заклікаў авангардыстаў руйнаваць «вышэйшую культуру найнізкімі і дэструктыўнымі формамі», зьмяніць саму гістарычную місію мастацтва.

Хто толькі не прапаноўваў «спаліць Луўр» або «скінуць класікаў з карабля сучаснасьці».

Колькасьць разбуральнікаў і тых, хто ганьбаваў класічнае мастацтва была такой вялікай, і часта яны былі такія аўтарытэтныя, што ў рэшце рэшт яны

дамагліся свайго, і мы сёння маем тое, што маем – грамадства адварнулася ад мастацтва наогул.

Якія б ні былі незвычайныя і разнастайныя акцыі мастакоў і іх ідэі – яны не выклікаюць ніякіх рэвалюцыяў, неспакою ў розумах, змены вех у мастацтве, яны ўжо не трымаюць ва ўзрушанасці прэсу і публіку. Грамадства іх папросту не заўважае.

Сёння мадэрнізм асацыюецца з непрыстойнасцю, разбурэннем, зьдзекам. Мастацтва стала сацыяльна дэтэрмінаваным.

«Усё, што я нахаркаю – мастацтва, бо я – мастак» – сказаў Курт Швітгэрс некалькі дзесяцігоддзяў назад.

Сённяшняму пакаленьню творцаў даводзіцца разграбаць завалы і плаваць у моры нахарканага. І робяць яны гэта так, як умеюць.

Найглыбейшая памылка – апісваць гэтую сумную падзею, як сутыкненне стыляў і пакаленьняў. Разглядаць некаторыя ідэі сучаснага мастацтва на ўзроўні ідэі – значыць зьяняважыць яе. Аб гэтым гаворыць і той факт, што апошнія плыні авангарду на Захадзе аб'яўляюць дзейнасць папярэдніх пакаленьняў мадэрністаў пустым эстэцтвам, а ўсю эпоху мадэрнізму – скончанай.

* * *

Безумоўна і сёння на Захадзе мастацкая думка складаная і разнастайная. Выходзіць вялізная колькасць кніг і спецыяльных часопісаў па мастацтве, дзе сотні крытыкаў і мастацтвазнаўцаў удасканальваюцца ў здольнасці зьнерваваць разумовую арыентацыю чытача. Вось, да прыкладу, вытрымка з артыкулу ў каталогу аднаго нямецкага мастака: «Эстэтызацыю штампа, злучэнне бязмежнай выразнасці і трызьнення, аўтар меў заўсёды, зараз жа, на больш вольным узроўні... Яго фетыш ня трэба ўспрымаць адназначна, каб не парваць тыя нябачныя ніткі, на якіх трымаецца складаны ўнутраны сьвет мастака... таму ня варта спадзявацца на поўнае і канчатковае яго разуменьне...» Гэта напісана мастацтвазнаўцам, зрэшты, магло б належаць і п'яру псіхіятра.

Тое, што мадэрнізм памёр даўно, разумеюць усе. І тыя хто справа, і тыя хто зьлева.

Але войску галерыстаў, мастацтвазнаўцаў, гандляроў, ці проста «тусоўшчыкаў» – ён патрэбен. Хаця б для таго, каб мець сэнс быцця, або проста зарабляць грошы. І яны дружна, закасаўшы рукавы, рэанімуюць, бальзамуюць, падфарбоўваюць, прыпудрываюць гэты труп. І будуць рабіць гэта столькі, колькі спатрэбіцца.

Грошы, грошы, і яшчэ раз грошы – гэта адзінае, што яшчэ трымае сёння мадэрнізм на плаву. Дарэчы, мадэрністы пачатку XX стагоддзя былі бяссрэбні-камі, некаторыя з іх памерлі ў глыбокай галечы. Камерцыя і эстэтычны сабекошт карціны – гэта рэчы розныя.

Пытаньне коштаўтварэння – гэта адмысловае пытаньне. Да яго мы яшчэ вернемся.

* * *

Сёння няма ня толькі вялікай ідэі, якая аб'ядноўвае людзей мастацтва, няма і надзеі на яе ўзьнікненне. Няма буйных мастакоў за выключэннем ветэранаў, няма буйных тэарэтыкаў мастацтва. Нямецкія мастакі ня ведаюць прозьвішчаў сучасных французскіх мастакоў і наадварот. А ў 20-я гады XX стагоддзя пачынаючая мастачка Надзя Хадасевіч, якая жыла ў глухой беларускай вёсцы, ведала аб існаваньні ў Парыжы мастака Фернана Лежэ. У выніку, яна прыехала ў Парыж і стала яго жонкай. У тыя ж гады, шмат хто ведаў у Нямецчыне аб існаваньні ў правінцыйным Віцебску школы Казіміра Малевіча.

Цяга да наватарства закладзеная ў прыродзе шматлікіх творцаў, але калі

«хату будаваць не на цвёрдым падмурку», то галоўным у творчасці робіцца постаць самога мастака, каталізатар яго ўяўлення, які зашкальвае за мяжу разумнага сэнсу, яго рэфлексія і празьмерная ўвага да сабе. У вядомую формулу: «Першую палову жыцця мастак працуе на імя, другую палову — імя працуе на яго», мадэрнізм прыўнёс папраўку — «працуе на імя любым коштам». Самыя рэакцыйныя ідэі выступаюць пад выглядам радыкальнага абнаўлення духоўнага гарызонту сучаснасці. У мастацтве філасофія больш, чым мастацтва, бо яна выяўляе панаваньне сілы і факту над яснай думкай, дэманструе сьвядомасьць, пазбаўленую ўласнай думкі.

Як і раней, сярод мастакоў шмат «эстэтствуючых» хуліганаў, ідэалагічных правакатараў, папулістаў усіх масьцяў і проста псіхічна неўраўнаважаных людзей. Прычым адсотак апошніх асабліва высокі сярод мастакоў. Гэтыя людзі заўсёды прыкрываліся правілам: «А хто і як пакажа мяжу паміж здароўем і хваробай?». Вядома, што вядучыя майстры мастацтва ўсіх эпохаў у масе сваёй былі псіхічна здаровымі людзьмі. Менавіта мадэрнізм рэзка зьмяніў гэтыя суадносіны. Ня мала літаратараў, такіх як Ф. Кафка, Ш. Бадлер, Ф. Ніцшэ, А. Брэтон зрабілі сваю хворую падсьвядомасьць прадметам творчасці. Але яшчэ больш мастакоў — С. Далі, М. Эрнст, І. Тангі, К. Швіттэрс, І. Бойс і г.д., дасьледавалі свае галюцыйна-шызафрэнічныя бачаньні. Мадэрнізм усюды і ва ўсе часы зьбіраў пад свае сьцягі людзей са складанай псіхалагічнай арыентацыяй. Ужо ля вытокаў гэтага руху стаялі пацыенты псіхлячэбніцаў В. Ван-Гог, Э. Мунк, Д. Энсор і г.д.

Сучаснае мастацтва заўсёды прыцягвала лекараў-псіхіятраў. Галоўны ўрач любой псіхбальніцы мае калекцыю жывапісу сваіх пацыентаў. Самая знакамітая калекцыя была сабраная ўрачом клінікі ў Гайдэльбергу (родных пенатах доктара Хагенса) Гансам Прынцборнам. Ягоная кніга «Жывапіс псіхічнахворых», якая выйшла ў 1922 годзе, мела вялікі посьпех у нямецкіх экспрэсіяністаў. У сёньняшнім мадэрнізме гэты кірунак завецца «Art Brut» — мастацтва псіхічнахворых, аўтсайдэраў.

Мастацтва — гэта жыццё ідэяў, якія раскрываюцца ўмоўнай мовай мастацкай творчасці. Пытаньне ў тым, што або хто стаіць за гэтымі ідэямі.

Чаму «шызафрэнічная мара» асобных вар'ятаў, стала агульнай тэндэнцыяй разьвіцця сучаснага мастацтва?

Чаму індывідуальна-анархічны бунт і нігілістычнае адмаўленьне грамадскай маралі, прасякнутыя панурым пэсімізмам і хаосам, прапагандай распаду і цыннізму, выстаўляюцца на ўсеагульны агляд?

Мадэрністы нярэдка працуюць на самых небясьпечных і цёмных паваротах чалавечай сьвядомасці, яны растарможваюць мала вывучаныя стыхіі. Але нават і ў выпадку з адносна здаровай псіхікай, увесь негатыў мадэрнізму ўплывае і на самога творцу. Рана ці позна, усю сілу адмаўленьня ён скіроўвае на свой уласны унутраны сьвет, наўпрост выходзіць на разбурэньне свайго «Я»... За ўсё трэба плаціць.

Але маё пытаньне ня ў тым, ці высокі адсотак псіхічна хворых людзей сярод мадэрністаў. Як такая зьява, як выстава доктара Хагенса стала магчымым у грамадстве, у якім мы жывем?

Калі я быў мадэрністам, у той краіне, адкуль я прыехаў, існавала такое паняцце як «выстаўком» — камісія па адсеву «шкодных» элементаў, якія спрабуюць пранесці сваю творчасць на грамадскі агляд. Туды не дапускаліся карціны нават з намёкам на «фармалізм», не гаворачы ўжо пра чорныя і белыя квадраты.

Чаму ж сёньня грамадства ўзьняло на шчыт сваіх эстэтычных прэрагатываў і каштоўнасьцяў творчасць тых, хто стагоддзямі знаходзіўся на яго задворках або ў падпольлі? Людзей, якіх разьдзіраюць разнастайныя комплексы, маргіналаў, няўдачнікаў, схільных да абсэсіі і фрустрацыі. І ня проста ўзьняло, а плоціць за

іх ашаламляльня грошы. Да прыкладу, карціна амерыканскага мастака Джэксана Поллака, створаная ў 50-х гадах XX стагоддзя метадам простага напырскваньня на палатно фарбы, як гэта робіць шымпанзэ, каштуе сёньня больш за 100 мільёнаў даляраў. Нашмат даражэй, чым карціны такіх майстроў мінулага, як Веласкес, Тыцыян, Рубенс, Бацічэлі.

І ў гэтай «раскрутцы» прымае ўдзел цэлае войска мастацтвазнаўцаў, крытыкаў, калекцыянераў, галерыстаў, кнігавыдаўцоў і г. д. Па тых жа законах «раскручваюцца» сёньня і такія псеўдакультурныя праекты як «Гары Потэр», якія прыносяць вялізныя прыбыткі многім дзялкам.

* * *

Як вядома, маральнае здароўе грамадства вызначаецца яго духоўным станам.

А што сабой уяўляе сучаснае еўрапейскае грамадства?

Ужо шмат дзесяцігоддзяў, моладзь усяго сьвету падвяргаецца ўплыву сучаснай музыкі, немалая частка якой уяўляе сабою музыку эстэтычна перайначанага тэрору.

У 60-70-х гадах шматлікія прадстаўнікі гэтай музыкі прапагандавалі наркатыкі і вольны сэкс, у 80-90-х — усхвалялі пекла і сатану, і ўсё гэта разам прапагандаюць сёньня.

Яшчэ на пачатку сваёй папулярнасьці, у 1962 годзе ў Гамбургу, Джон Ленан так выказаўся пасля наведваньня сьпірытычнага сеансу: «Я ведаю, што «Бітлз» будуць мець такі посьпех, якога ня мела ні адна група. Дзеля гэтага посьпеху я прадаў душу д'яблу»...

«Хто вінаваты і ў чым сакрэт?» — як сьпяваецца ў адной песьні.

«Хэлоуін»... Хто і што стаіць за яго прапагандай? Дзяцей ледзь ня сілай прымушаюць апранаць касцюмы ведзьмаў і пачвараў, купляюць ім цацкі ў выглядзе страшэнных масак і акрываўленых мячоў...

А дзіцячыя кампутарныя гульні, а папулярныя ізатэрычных практык у школе.

Ці не зьяўляецца шматлікае з таго, што адбываецца ў сучаснай культуры і мастацтве, вынікам саюза з д'яблам? Ці здаровае, наогул, наша грамадства?

Сёньня я гляджу на сучаснае мастацтва чыстымі, «прамытымі» вачамі.

Гляджу адгэтуль, з Берліну, з іншага боку «мяжы».

Амаль 30 гадоў я быў з імі. З тымі, хто застаўся «там». Дваццаць гадоў я верай і праўдай служыў ідэалам мадэрнізму. Тады мадэрнізм успрымаўся ў нас у кантэксьце агульнага імкненьня пазбавіцца ад эстэтычных догмаў і забабонаў. Нашыя куміры былі для нас амаль багамі... Фільм «Мадэрністы» глядзелі па некалькі разоў...

«Мы былі на пярэднім фронце барацьбы, мы верылі, што нясем грамадству новыя эстэтычныя каштоўнасьці». (М. Эрнст).

«Мы вядзем бітву на мяжы будучыні і бязьмежжа, дык будзьце паблажлівыя да нашых слабасьцяў і памылак». (Г. Апалінер).

«Мастак — гэта формула найвялікшага розуму». (П. Гаген).

«Мы ўсхваляем нахабны напор, страявы крок, небясьпечны скачок, аплявуху і мардабой... Без нахабства няма шэдэўраў. Няхай жывуць высокія ідэалы зьнішчэньня ўсяго і ўся! Накіруйце вадзю з каналаў у музейныя сцяпенні!» (З маніфэсту італьянскіх футурыстаў дваццатых гадоў).

«Мы, ультраісты, перапоўненыя разбуральнага запалу, жадаем усё пераўтварыць, ачысьціць і будаваць зноўку ў сьветлым, як сьвітанак, парыве. Мы — авангард будучыні!» (З іспанскага ультраманіфэсту 20-х гадоў.)

Я належу да пакалення сямідзясятнікаў.

Мы ўжо не засьпелі «адлігі», мы засьпелі толькі закрытыя шлюзы. Мы жылі музыкай «Rolling Stones», Чэ Геварам, Сальвадорам Далі, Фрэйдам...

Мы марылі аб камуне мастакоў. Парыжскі «Вулей» часоў Мадэльяні і Пікасо быў нашым ідэалам... рэальным ідэалам...

Дваццаць гадоў «кватэрных» выстаў, начных дыскусій, спрэчак да хрыпаты з «артадоксамі». Любы прадстаўнік класічнай школы жывапісу быў для нас аўтаматычна прадстаўніком «архаічнага маразму».

І вось прыйшла перабудова, а з ёй і магчымасьць выезду «за мяжу». Аб'ездзілі з выставамі палову Еўропы. «Вулей» стаў рэальнасьцю, толькі знаходзіўся ён у Берліне і называўся «Tacheles».

І тут надышло працьверазеньне, шоры зваліліся з вачэй.

Адбылася сустрэча з Богам.

«І ўбачыў я новую зямлю і новае неба, бо ранейшыя неба і зямля мінулі...»

Нядаўна натыкнуўся на свой маніфест 80-х гадоў: «Мая творчасць наскрозь працягая метафізікай і пачуцьцём аняменьня. Я ўспамінаю, прадбачу, фатаграфую смуту сваёй падсвядомасьці і сінтэзую ўсё гэта...» Няўжо то быў я?

Памятаю, як старанна вучылі мы «перлы» мадэрнізму, слоўцы кшталту «environment», «ready made»...

І я зразумеў, што быў Сізіфам, які каціў у гару ...не, ня камень... уласную галаву.

Груз, які яшчэ нікому не атрымлівалася данесьці да надзейнай апоры бяз веры ў Бога.

Чым стала наша «вялікая ідэя?»

Прагорклай стравай з попелу зніклых надзеяў і ілюзіяў.

Сцэнарам, які ў цябе выкралі, прычым 100 гадоў таму.

Заснулым маскітам, які ўвяз у скураных складках канапы.

Попелам вогнішча, згарэлага дашчэнтку на досьвітку.

Бясьцелавай гірляндай фантомаў.

Сном розуму.

Гольм каралём, які захутаўся ва ўласны цень.

Паталагічным вырадкам, народжаным шлюбнымі гульнямі невуцтва з гіперпрасторам.

Мазахізмам, памежным з духоўнай кастрацыяй.

Абуджэньнем пасья цяжкага запою ў лодцы пасярод акіяну, каманда якой зьбегла, прыхапіўшы з сабою вёслы.

Я спаў у абдымках з трупам, мне ў ложка высыпалі вядро са сьмецьцем, мяне пайлі газай і кармілі ватай, мне сцалі ў вочы, а я думаў – божая раса...

Але магу і карацей.

Сёньня мне гэта не цікава!!!

«Я мастак, — пісаў Рыхард Вагнер. — І ў гэтым мой праклён і маё выратаваньне.»

* * *

«Спазнаеце ісьціну і ісьціна зробіць вас вольнымі...»

Надышоў час задаць сабе пытаньне: «Хто ты? Які ты? Дзеля чаго ты жывеш? Куды рухаешся?» І, зразумела, пытаньне ўсіх пытаньняў: «Што рабіць?».

Ці прытрымлівацца парады таго ж Г. Маркузэ, што мастацтва ва ўмовах крызісу культуры абавязанае схвацца «за тоўстымі манастырскімі сьценамі духоўнай абыякавасьці». Трэба цьвяроза даць сабе справаздачу, што ў сучасным

сьвеце ўладаром думак і спадзеваў грамадства зьяўляецца не мастак (як зрэшты і не пісьменьнік), а палітык, спартсмен, вайсковец...

Цягнік адышоў.

Зьмяняюцца ўмовы жыцця чалавека, зьмяняецца сам чалавек, зьмяняецца мастацтва. Яго сілавое поле стала звужаецца. Але мне чужая думка аб дэградацыі культуры ў XXI стагоддзі. Проста паласа, праз якую мы зараз праходзім – бурная, дынамічная, яркая...

Але ідзе назапашваньне матэрыялу, крышталізацыя новых каштоўнасьцяў. І хто ведае, якія яркія, невядомыя якасьці набудзе выяўленчае мастацтва. Нягледзячы на тое, што сёньня мастацкая каштоўнасьць твору страціла сувязь з унікальным і працаёмкім выкананьнем, але па-ранейшаму яно залежыць ад здольнасьці мастака бачыць навакольную прастору па-свойму і адчыняць у ім новае, невядомае. А гэта, пагадзіцеся, рэдкасьць.

Ці заклікаю я, як савецкія мастацтвазнаўцы брэжнеўскай эпохі, да «праўдзівага адлюстраваньня людзей працы», або да «фатаграфічнай праўды фіксацыі элементаў натуры», як гэта рабіў мастак Шылаў? Не.

Я быў і застаюся ў душы прыхільнікам мадэрнізму. І авангарду, калі хочаце.

Грамадства і ўсе яго інстытуты стала мадэрнізуюцца. Нават калі хтосьці і супраць.

Гледзячы, што разумець пад гэтым тэрмінам. Бальшавікі, да прыкладу, лічылі, што ідуць у авангардзе мары чалавецтва аб сьветлай будучыні.

Мадэрнізм прыўнёс у сучасную культуру шмат каштоўнасьцяў.

Ня толькі «Машыны для жыльля» Ле Карбюзье, яго безаблічныя будынкі і праспекты, дзякуючы якім немагчыма зразумець, дзе ты знаходзішся, – у Берліне, у Варшаве, або Маскве... але і «дамы-цукеркі» Гаудзі і Хундэртвасэра.

Шэдэўры сучаснай скульптуры.

Дзякуючы новаму жывапісу наш сьвет стаў яркім і маляўнічым.

Магутны штуршок атрымалі ўсё напрамкі дэкаратыўнага мастацтва.

І, дзякуючы яму, мы атрымалі дызайн з яго разнастайнымі плынямі і іх інтэрпрэтацыямі.

Нядаўна адзін французскі рэжысёр шчыра прызнаўся: «Мы жывем у эпоху, калі няма ідэяў і няма геніяў. Што рабіць? Трэба проста сумленна рабіць сваю працу, каб захаваць тое асяроддзе, дзе геніі могуць зьявіцца».

Свой шлях мастак выбірае сам, гэтак жа як і сваю пазіцыю ў сучасным сьвеце, якая шмат у чым залежыць ад таго, наколькі правільна ён разумее глабальныя працэсы сучаснасьці. Але розум здаровага чалавека, вольны ад прыстасаваньня да штучна створанай моды ніколі не пагодзіцца з тым, што базавыя духоўныя каштоўнасьці чалавечай цывілізацыі павінны быць перагледжаныя.

У свой час А. Маціс казаў, зьвяртаючыся да маладых мастакоў: «Не пачынайце з таго, чым скончыў я».

Не пачынайце з традыцыйнага патрабаваньня мадэрнізму: «Спачатку пошук «свайго твару», затым — школа». Наадварот, «школа» — гэта кропка апоры. Яна ня дасьць згінуць. І калі гэтае правіла не для вас, то лепш зьмяняйце гэтую «бранжу». Пакуль ня позна. Каб ня зьдзейсьніць фальшстарт. Каб не апынуцца ў становішчы засьпетага зьнянацку лунаціка, няздольнага растлумачыць свае паводзіны нават самому сабе. Або чалавека, які ўбачыў надпіс у акенцы банкаматы: «Астатак на вашым рахунку мізэрны!»...

Ці магчымы сёньня іншы шлях у мастацтве?

Так. І формула яго ня новая: «Адзінства формы і зместу + гуманізм + майстэрства. Толькі мастацтва, адлітае ў гарманічныя, філантрапічныя і ўстойлівыя формы, застанеца вечным сьведкам мінулага, што жыве ў сучаснасьці і ў будучыні».

Чаму сёння так папулярныя лепшыя творы імпрэсіяністаў? Людзям імпануюць іх вера ў жыццё, ап'яненне разнастайнасцю прыроды, яе пераможным сьвятам, прыгажосцю колераў і сьвятла, агнём сонца, золатам сланечнікаў, сімфоніяй восеньскіх вінаграднікаў і лугоў, морам кветак і фарбамі мора. З году ў год расьце колькасць мастакоў кірунку «Fine Arts», людзей, якія бліскуча валодаюць малюнкам і жывапісам, а галоўнае — нападваючых свае творы захапленнем і радасцю перад прыгажосцю чалавека і прыроды.

* * *

Апошнія два-тры дзесяцігоддзі тэхнакратычная цывілізацыя набыла рысы, якія і ў сьне ня бачыліся папярэднім пакаленьням. Але на мастацтве гэта адбілася негатыўна. Тройчы звар'яцелы тэхнагенны сьвет імкліва выпясыняе мастацтва з жыцця чалавека на перыферыю, яго пажыўнае асяроддзе паступова сходзіць на нішто. На нашых вачах змяняюцца параметры існавання чалавека ў сьвеце, і адпаведна, мяняецца сам чалавек. Небывалае да гэтага пашырэнне інфармацыйнага поля, спрыяе не ўсталяваньню сувязі паміж людзьмі, а насупраць, іх разьяднанню. Чалавек жыве сёння ў сьвеце рэчаў, механізмаў, апаратаў, стандартаў, шаблонаў і мёртвых схемаў, у неспасцігальным і некіравальным сьвеце рэчаў. Сьвеце, дзе і сам чалавек ператвараецца ў рэч, у манекен, які хтосьці тузае за нітачкі. Вось таму, сёння ў грамадстве запатрабаваны не мастак, а “Movia star” або тэлевізійны вядучы ці палітык. Канадскі культуролог Ф. Дзюмон наўпрост называе асноўнай крыніцай крызісу індустрыялізацыі і тэхнізацыі культуры, якія з дапамогай масавай камунікацыі ператварылі мастацтва ў мазаіку відовішчаў. Кампутар давёў да апагею лозунг поп-арту 60-х гадоў: «Гэта можа кожны!». Да прыкладу, карціны на палатне любога фармату і любога сюжэту кампутар вырабіць імгненна. Талент мастака тут не іграе ніякай ролі. Як гаварыў А. Твардоўскі аб некаторых пісьменьніках: «Пісаць яны ня ўмеюць, а ім гэта і ня трэба». Патрэбен талент гешэфтмахера. Патрэбна ўменьне, каб знайсці спонсара і запусціць механізм па прынцыпе: праект, створаны адным, фінансуецца другім, раскручваецца трэцім, а адрасуецца ўсім і нікому.

Важны толькі факт правядзеньня акцыі або выставы, бо ён працуе на імідж мастака. Сутнасць сучаснага мастака — правакацыя. Каштоўнасцям мадэрнізму загадзя адмоўлена ў цане, аднак яна ўсяму механічна выстаўляецца. З нічога спрабуюць выляпіць штосьці, а гэтая задача — для пісьменьнікаў-фантастаў. Часта ствараецца ўражанне, што сучаснае мастацтва існуе толькі па схеме: «Show must go on!»

* * *

XX стагоддзе было цікавае тым, што ў ім адбывалася дыскусійная барацьба стыляў і кірункаў: сацрэалізм — мадэрнізм, прадметнае — беспрадметнае мастацтва і г. д. Сёння ж, канфлікт у мастацтве адбываецца не паміж ісьцінай і хлусьнёй, прыгажосцю і бязьладдзем, гармоніяй і хаосам, а паміж уменнем і прафанацыяй. Гаворка ідзе аб такім паняцці, як «субкультура».

Субкультура-дзіце мадэрнізму, яго плоць ад плоці. Па сутнасці, 90 адсоткаў сённяшняга мадэрнізму — гэта субкультура.

Прыстаўка «суб» паказвае самастойнасць, сурагат. Культура і субкультура па сутнасці сваёй антаганісты. Субкультура нацэленая на пабудову свайго, спецыфічнага, адгароджанага ад базавых вечных каштоўнасцяў, сьвету. Дыяпазон яе існавання — ад музыкі і наркотыкаў (што ўваходзіць таксама сёння ў паняцце культуры) праз усё выяўленае мастацтва, уключаючы графіці, да відэа і кампутарнай графікі.

Прасьцей кажучы „Handwerk” (майстэрства рук) сустраўся з адкрытай апалагетыкай таных сурагатаў.

* * *

Вось і прыйшло XXI стагоддзе.

З чым сустрэў яго мадэрнізм? Ён стаў агульнай схемай. А такая, на паверку, заўсёды абарочваецца дугасцю. Жалю вартае мармытаньне ўчарашняга нава-тарства стала набыткам старых, іх маніфесты сталі Бібліяй невукаў. Айкумена мастацтва, засеяная пустазельлем.

Застаўся толькі помнік эпосе ў выглядзе блазна ў зашмалцаваным адзеньні, які поўзае па цвінтары з працягнутай рукой.

А што калі П. Пікасо меў рацыю: «Я ўсё жыццё дурыву снобаў!»

А што калі і С. Далі гаварыву шчыра: «Вы спрабуеце зразумець сэнс гэтых карцінаў, тады як я, аўтар, іх не разумею!»

Каралі на праверку аказаліся голымі?

У пачатку гэтага артыкулу я згадаў галерэю «End Art».

У яе кіраўніцтва ёсць адна рыса, якая адрозьнівае іх ад астатняга «сьвету мастацтва», сьвету падману і самападману.

Сумленнасьць.

Сумленнасьць – гэта тое, што трэба ўсім нам. Ілья Эрэнбург у канцы жыцця сумленна прызнаўся: «Усё парушаў – мастацтва не парушу».

Па сутнасьці сваёй мастацтва – вышэйшая форма эстэтычнага засваеньня сьвету.

Барацьба з хаосам.

Гармонія.

Каб сістэма функцыянавала, яна павінна мець падсілкоўваньне хаосам.

Але, мабыць, іншым разам неабходна, на кароткі час, гадоў гэтак на сто, даць волю хаосу, каб ачысьціцца. Каб усвядоміць усю глыбіню падзеньня, трэба дайсьці да самага краю.

«Будучыня мастацтва залежыць ад таго, ці пад сілу яму будзе прыйсьці да сьветапогляду, здольнаму абгрунтаваць аптымізм, г. з., сьвета-і жыццёсьцьвярд-жальнасьць, этыку больш надзейную і ў больш элементарнай форме, чым сьве-таадчуваньне папярэдніх эпохаў», – пісаў Альберт Швайцар.

А я б дадаў: «І добра, калі ў аснове гэтага сьветапогляду апынецца Творца».

І яшчэ я веру ў самаачышчальную сілу мастацтва.

P.S. Адзін немалады ўжо, але ўсё яшчэ фанатык мадэрнізму, прачытаўшы гэтыя радкі, адрэагаваў так: «Цалкам у духу савецкай крытыкі 20-30-х гадоў!»

Я палічыў гэта камплімантам. Яны тады ўжо гэта прадбачылі...

Слова ад «Дзеяслова»

Мы разумеем, што высновы і думкі, выкладзеныя ў гэтым артыкуле, ня ўсім будуць да спадабы, а шмат у каго выклічуць жорсткае непрыняцьце. Рэдакцыя, як і аўтар, сьвядома ідзе на гэта, каб распачаць дыскусію ня толькі наконт разьвіцьця сучаснага мастацтва, але і літаратуры. Найперш у Беларусі. Спадзяемся, што чытачы і сьпецыялісты не застануцца ўбаку і адгукнуцца на гэты артыкул: паспрачаюцца з аўтарам альбо падтрымаюць яго...

Якуб Лапатка

...Мой родны кут, лугі, крыніца,
Цяпер для вас я чужаніца...

Дзяцінства сьветлая часіна

Старонкі ўспамінаў

Жылі сабе па вёсках людзі

*Жыцьцё іх, праўда, нецікава,
Пра іх нідзе не ходзіць слава,
Аб іх гісторый не складаюць,
Пра іх і песень не сьпяваюць...*

Якуб Колас

Вёска ў тых часы была закрытым сусьветам, са сваім фальклорам, са сваімі героямі і аўтарытэтамі. Радыё зьявілася ў нас на пачатку пяцідзясятых, пра тэлевізію ніхто і ня чуў, а кіно прывозілі недзе раз на тыдзень. Навіны даходзілі павольна, дый ня вельмі хвалявалі вяскоўцаў перасовы правадыроў недзе там, наверху. Людзі падазрона і з недаверам ставіліся да любой улады. Гэткі здаровы сялянскі эгаізм: хай усё навокал лясьнеца, абы была цэлая мая хата ды квітнеў агарод. Так, шмат хто шчыра плакаў, калі хавалі Сталіна. Але хутчэй за ўсё гэта быў падсьвядомы плач аб нейкім усталяваным ладзе жыцьця, звязаным з асобай Сталіна, а ад новых валадароў чакалі

*Працяг.
Пачатак
у №3 (40).*

толькі горшага. І не памыліліся. Пачаўся вялікі ператрус. Калгасы ўзбуйнялі і зноў дзялілі, вёскі аддавалі то ў адзін калгас, то ў другі, асуджалі яшчэ жы-
выя вёскі на выміраньне, абвесьціўшы іх неперспектыўнымі. І там адразу ж
зачыняліся школкі, крамы, медыцынскія пункты. Мяняліся старшыні, мяняліся
розныя інструктары ды сакратары, а для сялянаў нязьменным заставалася
адно: давай, давай, давай!

Давай малако! І насілі штодня абавязковыя літры ў мясцовую малочную
ў Забор'і. Там стаяла дзівосная машына сепаратар. Жанчыны круцілі яго – і
замест малака цяклі вяршкі. Там жа рабілі сьмятану, калацілі масла. Усё гэта
складалі ў льядоўню. Лёд для яе мужыкі ламалі ўзімку на возеры, звозілі ва-
замі, у пограбе з яго рабілі скляпеньне, засыпалі пілавіннем і зямлёй. Холад
зьберагаўся да новых маразоў.

Давай, давай! І несці мяса, плацілі падаткі за яблыні ды грушы, здавалі
яйкі. У нас у вёсцы практычна не было садоў з яблынямі. Раслі толькі тыя
дрэвы, з якіх ня бралі падаткаў: сьлівы, вішні, кусты смароды, маліны, парэчкі.
Казалі, што яблыні павымярзалі ў 1939 годзе, давялося высекаць сады. Але
гэта была толькі нагода. Высеклі, бо не было чым плаціць падаткі. Гэта была
вялікая бяда для Яхіма ў Забор'і. У яго зьбераглося некалькі яблыняў, і ўсё
вясковае паўшабэльле абавязкова спрабавала паласавацца яблыкамі. Сьлівы
былі ў кожным агародзе. Аднак есьці свае было непрыстойна. Уначы мы рабілі
гайдамацкія набегі на суседскія сьлівіны. Набівалі поўныя запазухі і хавалі
дасьпяваць у сена. Вось гэта была справа! А то: ідзі адшчыпні сабе сьлівіну!
Як вам такая прапанова? У суседа адшчыпнуць “пад покрывам начы” – гэта
зусім іншы смак! Праўда, калі пападаліся, дык падваргаліся вышэйшай меры
педагагічнага ўздзеяньня.

Мой дзед быў аднаасобнікам (менавіта так і казалі). Такіх савецкая ўлада
душыла, як толькі магла. Ім абразалі агароды. Іх абкладвалі непасільнымі
падаткамі. І людзі здаваліся, бо дзяцей жа карміць трэба. Але з маім дзедам
атрымалася неспадзяваная асечка. Дачка і ўнучка загінулі ад рук карнікаў.
Загінуў на вайне зяць, Іван Жырэцкі, былы настаўнік. Усе тры жывыя дачкі
былі вясковымі настаўніцамі. А ім павінны былі даваць добрыя агароды, бяс-
платныя дровы і коней для апрацоўкі агародаў. Неяк дамовіліся з начальствам,
і дзед атрымаў вялікі агарод з пожняй, ручайком і калодзежам. Потым пачаліся
нейкія нелады з дырэктарам сямігодкі, і маю маму “павысілі” – перавялі за
дзесяць кіламетраў загадчыкам пачатковай школы ў зусім ужо глухую вёску
Ніўё. Цётку Моцю – у Канашонкі. Цётку Аню з мужам ажно ў Полацкі раён, у
Казімірова. А агарод так і застаўся. Застаўся ў дзеда і я. Астатнія ўнукі паехалі
хто куды – двое ў Канашонкі з маткай, трое зьехалі ў Слуцк да бацькі. Але
кожнае лета ўсе зьезджаліся да нас. Усе хадзілі ў ягады, у грыбы, працавалі
на агародзе. Здаецца, усё наладзілася. Мы, малыя, ня ведалі дарослых справаў.
Аказваецца майму дзеду-аднаасобніку далі адмысловы падатак – воз ільну.
Мы сеялі лён у агародзе, потым бралі яго і частку здавалі, а частку пускалі
на палатно. Дагэтуль памятаю вузкія, выбеленыя сонцам палосы тканіны на
зялёнай траве.

Потым падатак падвоілі. Дзед пайшоў на злачынства – выгадаваў другога
парсюка (можна было толькі аднаго), прадаў яго ў Полацку і паехаў за ільном
да сябра ў Латвію. Такім чынам выкручваўся некалькі гадоў. Улады строга
сачылі, каб сяляне не заеліся. Дазвалялася трымаць адну карову, адну сьвіньню
і колькі дамашніх птушак. Яйкі трэба было здаваць. Калі заводзіліся трусы,
дык гаспадар павінен быў здаваць скуркі. Ад сьвіней здавалі скуру і шчаціну.
Смаліць строга забаранялася. Таму злачынцамі былі ўсе калгасьнікі, бо аднаго
парсюка білі і смалілі, а з другога здавалі скуру і шчаціну.

Злачынства звычайна чынілася ўначы. Парсюка забівалі, смалілі за хатай, потым вогнішча старанна засыпалі сьнегам і замяталі памялом. А тушу разьбіралі за некалькі гадзінаў. Рабілі каўбасы, каўбухі, сальдзісоны. Сала засольвалі з рознымі прысмакамі, кумпякі пакідалі да вясенніх вятроў – сеўрыць на сонцы. Мужчыны бралі чарку-другую са сьвяжынкай. Малыя таксама сьвяткавалі, спаць ня клаліся, дапамагалі старэйшым і частаваліся, частаваліся, частаваліся. Праўда, чарку нам не прапаноўвалі. Пад раніцу сьлядоў злачынства не заставалася. Шчаціну ад другога парсюка з чыстым сумленьнем і незамутнёным позіркам здавалі нарыхтоўшчыкам.

І з такім жа чыстым позіркам вяскоўцам дзяўблі аб тым, што жыць стала лепей, жыць стала весялей. Гарцавалі “Кубанскія казакі”, людзі з песнямі і з ордэнамі на грудзях выходзілі ў стэп і зьбіралі вялізарныя ўраджаі.

А тое, што ў калгасе імя Дзяржынскага, куды ўваходзілі дзьве вёскі – Забор’е ды Аўсюкова, атрымлівалі па 50 грамаў жыта на працадзень – гэта быў “асобны недахоп”. (Сто грамаў лічылася за дзясягненьне). І людзям хацелася ў тое верыць. Нам казка здорава жыць памагала.

Пазьней стала зразумела, што за кошт вась такіх “асобных недахопаў” забясьпечваліся гарады, і гарадскі люд сапраўды верыў, што жыць стала лепей, жыць стала весялей.

А жыцьцё ў вёсках цякло гэтак жа сама як і дзесяць, і сто гадоў таму. Мне давалося нават папрацаваць з самай сапраўднай сахой, праўда, толькі для акучваньня бульбы. Аралі ўжо сталёвымі плугамі. Сталёвымі былі і нарогі сахі. Старажытныя малатарні, калёсныя трактары “ХТЗ” са сталёвымі зубчатымі коламі здаваліся нам цудам тэхнікі. Расшыфроўка скароту ХТЗ была не зусім прыстойнай, а дакладней кажучы, зусім непрыстойнай, хаця і сапраўды трактар было завесыці цяжка.

А вась трактар СТЗ-НАТІ – гэта быў цуд з цудаў – ён не загрузаў у непразнай аўсюкоўскай гразі! Мы, малыя, зьбягаліся паглядзець на гэтыя дзівосныя машыны, і ўжо зусім чмурэлі ад шчасьця, калі трактарыст катаў нас. Час ад часу ў вёску заязджалі машыны з незразумелай назвай “палутаркі”. Па вясковых вуліцах – на радасьць нам – яны езьдзілі павольна, асабліва ўвесну і ўвосень. І кожны раз гронкі і меншых, і большых хлапчукоў віселі на кузаве, нягледзячы на рэпрэсіі бацькоў. Што рабіць, усе бацькі для сваіх дзяцей – гэта іншая форма жыцьця. Потым зьявіўся ГАЗ-51 нумар БЧ 18-88. Гэта была ўжо ўласнасьць калгаса. На ёй вазілі сена, бульбу, дровы і яшчэ шмат чаго. Сапраўднае сьвята было, калі вазілі людзей у суседнія брыгады на бульбу ці сенакос. Я, хоць і з аднаасобнай сям’і, працаваў у калгасе за такія вась радасьці жыцьця, таму што мае сябры былі з калгасных сем’яў. Мне запісвалі нейкія там дзясятныя і сотыя, але дзядуля пагардліва адмаўляўся хадзіць увосень да клеці, каб атрымаць два ці тры кілаграмы жыта. “На самагонку ў мяне і так ёсьць”, – бурчаў ён.

Суседзі зайздросьцілі яму, але злосьці не было. Часам на падпітку яму казалі: “Разумны ты чалавек, Іван!” Дзед быў бы ня супраць пацьвердзіць гэта і патлумачыць, чаму ён такі разумны, што стаў аднаасобнікам, але размовы такога кшталту мая бабуля бязьлітасна спыняла. Зайздросьцілі нам і таму, што мая маці і цёткі “былі на жалаваньні”. Гадоў за колькі да дзядулевай сьмерці яны склаліся і купілі яму радыёпрыёмач “Родина-47”. Гэта была карычневая скрынка са шкалой настройкі і некалькімі шпулькамі для рэгуляваньня сілы гуку, зьмены дыяпазонаў і хваляў. Дзед расьцягнуў над хатай антэну з белымі ізалятарамі на высокіх жардзінах і распачаў контрэвалюцыйную дзейнасьць: стаў слухаць начамі варожыя галасы: “Толас Амерыкі” і Бі-бі-сі. Такая цікавасьць да чужынскіх навінаў аднойчы прынесла свой плён: дзед першы з усёй

вёскі даведаўся пра вайну ў Карэі і выправіўся з таратайкай у Забор’е купляць соль, запалкі, цукар, макароны і газу ў такой колькасці, што справакаваў, па-цяперашняму кажучы, ажыятажны попыт на гэтыя тавары народнага спажывання. Людцы адразу скемілі, што гэта нездарма, выцягнулі з панчохаў свае сьціплыя зьберажэньні і за два дні размялі ўсю краму. Як звычайна ў такіх выпадках была таўханіна, зусім не дыпламатычныя выразы і пажаданьні ў бок канкурэнтаў, нават успыхвалі рукапашныя баі мясцовага значэння. Раскупілі ўсё чыста: запалкі, газу, цукар, дрожджы, соль. Сьцёбнулі нават некалькі глыбаў солі-лізуна з пуні ля калгаснага кароўніка. Праз пару дзён у вёску прыехаў нейкі упаўнаважаны з Расонаў, штосьці казаў пра годнасьць савецкіх людзей, пра тое, што гэта ўсё “проіскі” і абяцаў знайсці завадатараў. Дзед напалохаўся і кінуўся хаваць соль, цукар, але тут эпідэмія масавых закупаў пайшла паўсюдна: у газетах напісалі пра карэйскую вайну, стала не да таго. Калгасны лізун так і не знайшлі. Пазьней мудрыя гарадскія галовы сьмяяліся з дурной “дзеравеньшчыны”. Але хай бы такі весялун-разумнік пражыў хаця б тыдзень бяз солі і запалак. Нават у гарадской кватэры, дзе нечым запаліць газавую пліту і нечым пасаліць любімыя дэлікатэсы. А вясковыя людзі добра памяталі вайну. Яна яшчэ ня стала абстрактнай гістарычнай зьявай, а была блізкай і балючай часткай чалавечага жыцьця. І ўсе размовы дарослых ішлі не пра гістарычную ролю партыі, ці Сталінградскай бітвы, а пра тое, як удалося ацалець, каго дзе параніла, каго дзе забіла, як страшна было адступаць, і як яшчэ страшней наступаць.

З-за такіх размоваў мы, дзеці, лічылі сваіх матак, бацькоў і суседзяў людзьмі нецікавымі. Мы жылі пад уражаньнем ад фільмаў “Падзеньне Берліна”, “Маладая гвардыя” і асабліва “Сьмелыя людзі”. Які гераічны партызанскі конь Буян! Як мы захапляліся подзьвігамі Васі-коньніка! Які ён герой! Дзядзька Васька, загадчык клуба, чалавек зьедлівы і ськептычны, у адказ на нашыя захапленні сказаў: “Там жа конь разумней за вашага Васю”. Такія непаважныя думкі мы адмяталі, тым болей што сам ён ваяваў на “галодным” фронце (ягонныя словы) у блакадным Ленінградзе. Што ён мог разумець у партызанскай вайне! Але ніхто з былых партызанаў таксама нас не падтрымліваў. А вось Паўлікам Марозавым мы не захапляліся, бо лічылі, што “на бацьку даказваць нельга”. Яму трэба было пагутарыць з бацькам і пераканаць яго ў перавазе калгаснага ладу жыцьця. Мне і Толіку Данчанку за такія разважаньні настаўніца накруціла вушы. Аргумент быў пераканаўчы, і мы болей нідзе не дыскутавалі на такія тэмы.

Дзяцей, якія ня мелі бацькоў, называлі бязбацькавічамі. Такіх было шмат. Чый бацька згінуў на вайне, а чый “сабакам сена косіць”. Так называлі зьбеглых ад жонак і дзевак мужыкоў. Была і яшчэ адна катэгорыя – дзяцей “з арміі”. Калі ў наш край прыйшлі савецкія войскі, дэмаграфічная сітуацыя рэзка зьмянілася. Вайна вайной, а людзям патрабавалася каханьне. Згаладалыя за вайну дзеўкі і маладыя ўдовы самаадана любіліся з вызваліцелямі. Плодам такога франтавога каханьня быў і я. Малаверагодна, што пасья вайны старшы лейтэнант Фядоткін Якаў Іванавіч вярнуўся б да маёй мамы ў Аўсюкова. Гэтае пытаньне нават і не дыскутавалася ў нашай сям’і. Галоўнай прычынай было тое, што мой бацька загінуў за паўгоду да майго нараджэньня. У мяне захаваўся ягоны апошні ліст да мамы, напісаны за дзень да сьмерці, а 11 сакавіка сапёрны афіцэр Якаў Фядоткін падарваўся на нямецкай міне і пахаваны ў горадзе Пустошка на Пскоўшчыне. Мама зрабіла надпіс аб тым на ягоным здымку. Потым напрацягу ўсяго жыцьця я нават і ня браўся шукаць

сваіх родзічаў з боку бацькі. У дзяцінстве аб тым ня думаў, у маладосці такой патрэбы не было, а ў сталым узросце... Ну, навошта я тым, чужым людзям, што я ім? Што яны мне? Пакінем байкі пра заклік крыві містыкам і рамантычным пісьменьнікам.

За мяне мама атрымлівала старых 50, да рэформы 1961 году, рублёў. У яе была сіняя “Кніжка мацеры-адзіночкі” і з ёй бабуля штомесяц хадзіла за грашымі ў сельсавет. Так, менавіта бабуля, таму што мама прыходзіла да нас на Аўсюкова толькі позна ў суботу, калі ўсё было зачынена, і вярталася ў сваю школу нядзельным вечарам або на досьвітку ў панядзелак. «Строга маральная» дзяржава не вітала такіх дзяцей і кляіміла іх на ўсё жыццё. У пасьведчаньні аб нараджэньні графа «бацька» заставалася пустой. У 1978 годзе я мяняў пашпарт. Дакументы прымала маладзенькая дзяўчына. Яна здзіўлена паглядзела ў пасьведчаньне і спытала: «Я не магу прыняць вашыя паперы. Гэта ж неспраўдны дакумент. Графа «бацька» не запоўненая.» І дабразычліва пажартавала: «Вас што, у прабірцы вырасьцілі?» Я патлумачыў, што ў вялікай колбе, калі ўзяць пад увагу мае габарыты, але дзяўчына не дала веры і пайшла «высьвятляць пытаньне». Вярнуўшыся, яна пакруціла галавой і сказала: «Ну і парадачкі былі». Так дагэтуль і ляжыць у мяне пасьведчаньне аб тым, што я зьявіўся на сьвет непалавым шляхам, бяз бацькі.

Але хутка ў мяне зьявіўся жывы бацька. У 1949 годзе маёй маме было дваццаць дзевяць гадоў. Як я і казаў, яна працавала настаўніцай у вёсцы Ніўё, дзе была пачатковая школа. Туды хадзілі дзеці з Ніўя, Залешчанак і Бараўкоў, хаця апошняя вёска адносілася ўжо да Вялікарусіі. Тады адміністрацыйныя межы былі размытыя, і дзецям з Пскоўскай вобласці было бліжэй хадзіць да беларускага Ніўя, чым да вялікарускага Турычына. А некаторыя нашыя хлопцы, якія хацелі вучыцца ў рускай школе, ішлі пасья сёмага класу ў Турычынскую дзесяцігодку, той жа Пскоўскай вобласці. Ва ўсякім разе сварак і дзяльбы дзяцей дзеля так званай напўняльнасьці школак не было. Пасья вайны дзяцей хапала на тое, каб амаль у кожнай вёсцы былі пачатковыя школьнікі з чатырох класаў. Толькі значна пазьней яны сталі «неперспектыўнымі» і «малакамплектнымі».

Мама неяк мімаходзь папрасіла маладога хлопца з Залешчанкі нешта зрабіць у школе. Вясковы настаўнік у тых часы быў чалавекам паважаным, і людзі не адмаўляліся дапамагчы прывезці дровы для школы, ці ўзараць прышкольны агарод. Нешта такое прыйшоў рабіць і дваццацігадовы Лёшка Лавецкі па вясковай мянушцы Чуваш.

Зноў жа, з мянушкай зьвязаная цэлая сямейная эпопея. Сям’я была «багатай» – ці не васьмёра дзяцей, конь, дзьве каровы, некалькі авечак і куры з гусямі. Ну не магла ж савецкая ўлада дазволіць такога распуства – аж дзьве каровы, конь ды яшчэ і авечкі. На пачатку трыццатых раскулачылі і адправілі некуды ў Яраслаўскую вобласць. Адабралі і каня, і кароў, і авечак. За пару гадоў былы беларускі кулак на новым месцы зноў аброс гаспадаркай, пабудаваў хату, завёў карову, агарод. Далосся гэта пякельнай працай усёй вялікай сям’і, але каго цікавіць цана – галоўнае вынік. У выніку класава абуранае насельніцтва напісала данос, абрабавала двор, спаліла хату, кулака выслалі ў Чувашыю. Зажыцца зноў не ўдалося – Іван Лавецкі надарваўся і памёр. Сям’я бедавала, памерла яшчэ трое дзяцей, і перад вайной Еўдакіі Лавецкай з жывымі дзецьмі літасьціва дазволілі вярнуцца ў сваю Залешчанку. Родзічы дапамаглі пабудаваць хацінку. Немцы хацелі забраць старэйшага сына ў паліцыю, як пакрыўджанага савецкай уладай, дык той зьбег у лес, потым за фронт і знайшоўся толькі ў канцы пяцідзясятых.

А Лёшка так і застаўся ў Залешчанцы. Ягоная сустрэча з маёй маці

– класічны прыклад шалёнага каханьня з першага погляду. Мая маці была старэй за яго на дзевяць гадоў, мне было ўжо каля пяці, але ён не зважаў ні на што. Ён наведваўся ў школу, прыходзіў за дзесьць кіламетраў да нас на Аўсюкова. Дапамагаў дзеду, майстраваў мне цацкі: драўляныя стрэльбы, лукі, самастрэлы, машынкi і г.д. – рукі ў яго былі залатыя. Яму казалі: «Нашто яна табе, такая старая, ды яшчэ з дзіцём!» Ніякія ўгаворы ня дзейнічалі. Усе родзічы – і ягоныя, і нашыя – узрадаваліся, калі Аляксей пайшоў у войска. Думалі, што праз гады ўсё забудзецца. Не забылася. Ён пісаў лісты, на канверце стаяў трохкутны штамп «Салдацкае» і набіваўся трафарэтам галубок з пісьмом у дзюбцы. Цікаўныя родзічы заглядвалі ў тыя лісты і сьмяяліся: «Ніначка з мяккім знакам!» Некалькі разоў ён прыязджаў у водпуск і прападаў болей у нас, чым дома. Аўсюкоўскія хлопцы, у поўнай адпаведнасці са шматвекавой традыцыяй, некалькі разоў спрабавалі «пагутарыць» з ніўёўскім Рамэа. Аднак, ледзь не двухмятровы боўдзіла наматваў на руку салдацкі рамень з меднай спражкай і лёгка прабіваўся праз шэрагі кансерватыўных традыцыяналістаў. Потым яго ўжо не чапалі, таму што паводле той жа традыцыі лічылася, што «пара зьлюбілася» і пытаньне вы-рашана. Хлопцы адступіліся. Родзічы таксама капітулявалі. Перад тым, як пайсьці ў сельсавет «запісвацца» ён спытаў, ці згодзен я мець яго за бацьку. Я, вядома, быў згодзен, хаця бабуля з дзядулем казалі, што нікуды мяне не аддадуць, і жыць я буду толькі з імі. На тым і пагадзіліся. Потым у мяне зьявіліся яшчэ дзьве сястры і адзін брат. Аляксей Іванавіч быў мне добрым бацькам і ставіўся да мяне лепей, чым да сваіх родных дзяцей, хаця яму і не дазволілі ўсынавіць мяне афіцыйна.

Аднак, ня ўсе любошчы мелі такі шчасьлівы канец. Тады кажуць: местачковыя шэкспіраўскія жарсыці. Ці яшчэ болей пагардліва – вясковыя. А Шэкспір адкуль браў свае сюжэты, хіба не з такой жа вёскі? Хай сабе называлася яна Лонданам, або Веронай – усё тая ж вялікая вёска. І на тронах сядзела такая навалач, што ня ў кожнай вёсцы знойдзецца.

Пад зіму звычайна ў вёсцы ўздыхалі з палёгкай. Ураджай сабраны, зіма ня страшная, можна і перадыхнуць. Ня тое, каб увесь час ляжаць на печы, але і не гарбаціцца ад цямна да цямна. Вось тады і ствараліся своеасаблівыя «гурткі па інтарэсах». Жанчыны збіраліся да каго-небудзь вечарамі, пралі кудзелю, часалі воўну і языкі. Дзяўчаты з хлопцамі таксама збіраліся разам, пачыналіся цацанкі-зацяцанкі, хі-хі, ха-ха, гульні з пацалункамі, з прысудамі фаньцікам, размовы з рознымі страшнымі гісторыямі. Мы, меншыя, таксама стараліся ўтыркнуць свае тры грошы, пакуль нас ня гналi спаць.

Адзін з такіх «клубаў» стварыўся ў хаце майго дзядзькі і хроснага Івана Фёдаравіча Лапаткі. Ягоных бацьку і маці расстралялі ў час адной з карных экспедыцыяў, брат Васіль з маленства пачаў зьбягаць у Полацк, неаднара-зова садзіўся за крадзяжы, стаў злодзеям у законе і на вёсцы не зьяўляўся. Дзядзька Іван жыў у прасторнай новай хаце толькі з жонкай Галінай Малахоўскай. У пярэднім пакоі была печ і ўсё на гаспадарчыя патрэбы, а ў другім, за пераборкай, стаялі ложка, вялікі стол і высачэзны раскідзісты фікус. Вось там і сталі збірацца маладыя мужчыны пагуляць у карты. Гулялі азартна і доўга, гадзінаў да двух ночы. Часам хто-небудзь удзень забягаў, каб даведацца наконт чарговага «паседжаньня». І часцей за ўсіх забягаў той самы «частушачнік» Мішка Данчанка, пра якога я пісаў раней. Прычым наравіў трапіць тады, калі Івана не было дома. Дзядзька працаваў рахункаводам, часта езьдзіў па брыгадах (калгас тады ўжо ўзбуйнілі) і дадому вяртаўся пад вечар. А часам заставаўся начаваць у каго-небудзь са знаёмых. Чалавек ён быў вясёлы, гаваркі, ня супраць і ў бутэлекку зазірнуць. І аднойчы ён зьнік. Не прыехаў

дадому дзень, другі, трэці. Спачатку на тое не звярнулі ўвагі, таму што было мясцовае сьвята – Ян. Яго сьвяткавалі, здаецца, 9 лістапада толькі ў некалькіх навакольных вёсках. Такого сьвята я нідзе болей не сустракаў, бо звычайна Ян – гэта купальскае сьвята. Адзначалася яно тры дні па чарзе ў розных вёсках, і ўсе думалі, што Іван дзе-небудзь засьвяткаваўся. Але потым устрывожыліся. Галіна Іосіфаўна плакала, на працу не хадзіла (яна была настаўніцай пачатковых класаў), і мая бабуля мусіла пакінуць гаспадарку на мяне, а сама пайшла даглядаць няшчасную жанчыну. Заборскія і аўсюкоўскія мужчыны па двое-трое разышліся па навакольных лясах і балотах. Усе ведалі слабасць дзядзькі Івана, вось і вырашылі пашукаць, ці мала куды п'янае ліха магло занесці мужыка. Вёска ўстрывожана гула, бабуля там і начавала, даглядала гаспадарку, я з дапамогай суседак Сашкі і Проскі прыбіраўся па сваёй, да мяне начаваць прыходзілі суседскія хлопцы – Толік і Віцька Данчанкі. Мы палохалі адзін аднаго страшнымі прыдумкамі наконт Іванавага лёсу так, што доўга не маглі заснуць.

А на трэці дзень пошукаў Іван знайшоўся. Мужчыны метадычна прачэсвалі лес, усё болей аддаляючыся ад вёскі. На чарзе быў раён двух балотных азяркоў кіламетрах у пяці ад Аўсюкова. Двое мужчынаў падышлі да берагу аднаго з іх. Непадалёку ад берагу плавала нейкае бервяно. Адзін пажартаваў: «Вунь Кастычонок плавае». (Такая была ў яго вясковая мянушка, таму што ягонага бацьку клікалі Хведар Костачка.) Другі раптам пачаў з усяе сілы тузаць яго за рукаў. «Ты чаго?» А той, спалатнелы, моўчкі тыцкаў пальцам уніз: там, паміж круглых лістоў азёрных лілеяў з дна ўздымалася чалавечая рука з раскрытай далоняй. Мужчыны прайшлі вайну, бачылі і сьмерць, і кроў, а тут бяз памяці кінуліся бегчы ў вёску да ўчастковага. Той загадаў нікому нічога не казаць, нічога ня рушыць і далажыць у Расоны. Гадзіны праз тры адтуль прыехалі сьпецыялісты. Цела дасталі з вады. Вакол паясніцы былі прыкручаныя дротам цяжкія колы-шэсьцерні ад старой малатарні. Цела не патанула ў дрыгвяным дне таму, што зачэпілася за тапляк – старое затоплае дрэва каля берагу. На галаве налічылі 16 удараў вострым прадметам, магчыма сякерай. Як толькі Галіне паведамілі, што муж знайшоўся, яна глынула воцатавай эсэнцыі. Яе хутка адвезьлі ў бальніцу і адкачалі. Падазрэньне выклікала сьвежапамытая ў будні дзень падлога. Паднялі некалькі масьнічынаў і на лагах ды пад плінтусамі знайшлі некалькі бурых плямаў. У хаце пасья гэтага зрабілі ператрус і знайшлі ў пярыне акрываўленыя простыні і навалачку. Гэта была кроў дзядзькі Івана. У пуні пад вуглом знайшлі сякеру. Хтосьці ўспомніў, што некалькі дзён таму бачыў, як нехта ехаў на калёсах глыбокай ноччу, што ў хаце Івана даўжэй, чым звычайна гарэла сьвятло. Пачалі ўспамінаць, што Івану, нібыта, указвалі на занадта частае гасьцяваньне маладога хлопца ў Галіны, менавіта пакуль гаспадара не было дома. Але дзядзька толькі сьмяяўся ды адмахваўся, маўляў нічога такога тут ня можа быць, Мішка мой лепшы сябра, Галька мяне любіць, адчапіцеся. Мішка Данчанка на судзе ўзяў усё на сябе – далі расстрэл, а Галіне Малахоўскай – дзесяць гадоў. Пад бабуліну дыктоўку я напісаў ліст аб тым брату забітага, Васілю, у Цюменскую вобласць па дзіўнаму адрасу УЖ/ з нейкімі нумарамі. Ліст вярнуўся назад, бо я напісаў пасёлак Цюмень. Пазьней, калі Васіль прыехаў, ён паглядзеў на адрас і сказаў, што ўсё правільна, толькі не Цюмень, а Лабытнангі. Тады я ўпершыню пачуў гэтую назву. Ён плакаў і казаў, што «наладзіць суччы вяселае жыцьцё ў лагеры». Ня ведаю, ці ўдалося яму гэта. Болей я ніколі ня бачыў ні яго, ні сваю першую настаўніцу Галіну Малахоўскую.

Так на Аўсюкове з усяго шматлікага роду Лапатак засталіся толькі два чалавекі: мая бабуля і я.

Рэха чужых лясоў

*Разоў са два схадзіў у Прусы –
Куды ня трапяць беларусы...
Якуб Колас*

Шалёная віхура вайны сарвала з месца мільёны людзей, перакруціла іхныя лёсы і выкінула ў мірнае жыццё. Людзі вярталіся дадому поўныя спадзяванняў на цуд. Маладыя салдаты і афіцэры пабачылі Еўропу, падзівіліся на тое незвычайнае жыццё і зноў апынуліся ў прыгоне. Цуду не адбылося. Яшчэ болей пільна сачылі за настроем энкэвэдэшнікі, яшчэ болей строга патрабавалі малака, мяса, хлеба розныя ўпаўнаважаныя. І вырвацца з гэтага жыцця было нялёгка. Пашпартоў вяскоўцы ня мелі, а бяз іх ні кроку. “Данная местность не паспортизируется” – гэтая формула ставіла крыж на ўсім.

Але выйсьце ўсё ж было. Можна было застацца ў арміі на звыштэрміновую службу або завербавацца – так называўся арганізаваны набор – на будоўлі і ня толькі. Давалі пашпарт, давалі пад’ёмныя грошы, а там можна было і паступіць на вучобу.

Пасья вайны ў СССР зьявілася шмат “исконно русских территорий”, адцяпаных у Румыніі, Нямеччыны, Фінляндыі, Японіі ды іншых. Іх трэба было асвойваць, бо веры мясцоваму насельніцтву не было, а дзе не было і мясцовага насельніцтва. Асабліва шмат людзей ад нас зьехала ў Прусію і Карэлію. Каго пасылалі ў загадным парадку, а каго вербавалі. Мой айчым, Лавецкі Аляксей Іванавіч, пасья службы ў арміі трапіў на курсы майстроў хімлягасу. Калі бачылі ў лесе на соснах прыгожа выразаныя елачкі – гэта і ёсьць падсочка, праца хімлягасу, хімдыму на прафесійным жаргоне.

Пасья курсаў айчыма паслалі ў Карэлію, дзе асвойваліся тэрыторыі ў Суаярскім раёне, якія пасья вайны зрабіліся ісконно рускімі. Маці паехала да яго, а я застаўся ў дзядулі з бабуляй. Яны ні за якія грошы не захачелі аддаць мяне туды. Бабуля наогул заявіла, што маці мяне кінула, і доўгі час была варожа настроеная да зяця. Мы з дзядулем трымаліся адваротнага пункту гледжання. Маці ня вельмі настойвала на маім пераездзе, бо жыць бы мне давялося ўсё адно ў інтэрнаце – нават пачатковых школаў у той лясной глухамані не было. Маці давялося працаваць прадавачкай у вясковай краме. Спачатку яны жылі ў вёсцы Ваксаус, потым у Кангвозеры. Гэта недзе кіламетраў трыццаць ад гораду Суаярві. Зараз гэтай вёскай няма нават на падрабязнай карце Карэліі. Непадалёку ад Кангвозера шумела парожыстая рэчка Шуя. Возера з рэчкай злучалася вузкай глыбокай рачулкай. Але дабірацца па ёй да Шуі на лодцы была адна пакута – рачулка вілася так, што мы веславалі-веславалі, а ўсё круціліся вакол аднаго месца. На парогах Шуі быў новы драўляны мост. Трэба сказаць, што дарогамі – напэўна па агульнай маўклівай дамове – там называліся некалі пракладзеныя па лесе каляіны. Калдобіны, карэньні, камяні – усё гэта рабіла язду па такіх дарогах, мякка кажучы, некамафортнай. Хаця і машыны ў Кангвозера хадзілі можа разы са два на месяц: забраць у хімлягасе бочкі з жывіцай і прывезьці з базы прадуктаў у крамку. Па іншых патрэбах ездзілі на конях. Пошту разы два на тыдзень прывозіў аднаногі карэл Міхал Іванавіч на двухколцы. Усё гэта было потым, а пакуль я з нецяярпеньнем чакаў лістоў ад маці. А яна пісала часта, і кожны ліст быў сьвятам.

Мяне ня вельмі цікавілі прывітаньні суседкам і сяброўкам, а строгія парады да паводзінаў ці вучобы і зусім не выклікалі аніякай радасьці. Але ў лістах было і шмат чаго іншага. Там сьвяціліся белыя ночы, пеніліся вадаспады, зіхцелі незьлічоныя азёры і гучалі таямнічыя словы Суаярві, Ваксаус,

Кангвозера... Яны цягнулі і вабілі да сябе з такой сілай, што нават далёкія краіны з аповесцьяў Янкі Маўра не маглі параўнацца з імі. І Новая Гвінея, і Суматра адразу сталі далёкімі і нерэальнымі пасля таго, як маці пачала пісаць, што ўлетку, з дазволу бабулі і дзядулі, возьме мяне да сябе на ўсе летнія канікулы. Карэлія таксама была далёкай і незнаёмай, але там жыла мая мама, і я з нецярпеньнем лічыў дні, якія заставаліся да канца навучальнага году. Я ўжо лазіў па скалах, лавіў рыбу ў цёмных азёрах-лабках, збіраў і еў марошку – ніколі ня чутыя і ня бачаныя, але, безумоўна, самыя смачныя ягады на сьвеце. І толькі красамоўны бразгат спражкі на дзядулевай папрузе вяртаў мяне да суровай рэчаіснасці. Я садзіўся за абрыдлую арыфметыку, але і там панавала Карэлія. Пункт А, з якога выходзіў цягнік, становіўся маёй вёскай на Расоншчыне, а пункт Б, куды яму належала прыйсці ператвараўся ў далёкі карэльскі горад Суаярві.

У ліхаманцы нецярпеньня згарэў канец вясны, пыхнуў парай паравоз у Клясыціцы, бязладным сном прагрукатаў Ленінград, і вось нарэшце пачуліся доўгачаканыя магільныя словы “Сортавала... Леппісюр’я... Лоймала...” Якая дзівосная музыка гучала ў стомленым голасе правадніцы! Прайшлі памежнікі з праверкай, уладкаваліся на ноч зморання пасажыры, паступова сьціхла гамонка, а я сядзеў каля вакна, глядзеў, як у мроіве белай начы часты хвойнік то зьняможана караскаецца на стромкія сопкі, то імкліва зьбягае ўніз да блішчастых лапінаў азёраў, і ўпарта чакаў, калі ж нарэшце прагучыць жаданае “Суаярві”, але так і не дачакаўся. Змучаны трохдзённай дарогай, завалены лавінай уражаньняў, зьнясілены нецярпеньнем, я заснуў, як потым выявілася, не дасядзеўшы ўсяго толькі пару прыпынкаў да зямлі запаветнай.

Айчым сустрэў нас, вынес мяне з вагону і ўладкаваў на калёсах. Так, у сьне, я рушыў у сваё першае падарожжа па карэльскай зямлі.

Я прачнуўся толькі тады, калі мы ўжо набліжаліся да вёскі. Спрасонку я доўга ня мог уцяміць, чаму мамін твар плыве высока ў небе, што яна там кажа і куды дзеўся цягнік.

А маці казытала мне травінкай па твары і сьмяялася: “Уставай, падарожнічак, царства нябеснае прасьпіш!” Я падхапіўся. Разгублена азірнуўся і першым чынам спытаўся: “А дзе Карэлія?” “Як дзе? – зьдзівіўся айчым. – Во яна.” І ён павёў рукой наўкола. “Ну-у-у. – плаксіва пацягнуў я. – Тут жа ўсё, як у нас...”

І праўда. Нічога адметнага я ня згледзеў: звычайны лес, звычайнае возера, чарнеюць удалечыні звычайныя хаты і звычайныя хлопчыкі ідуць са звычайнымі вудамі. “Ну, не кажы, – засьмяялася мама. – Тут нават птушкі стракочуць па-карэльску.” “Якія птушкі”, – зьдзівіўся я. “А ты вунь паслухай”, – паказала яна рукой на дзяцей з вудамі. Я прыслухаўся. І праўда, дзеці не гаварылі, а стракаталі! Я не разумеў ніводнага слова! Хлопчыкі параўналіся з намі, айчым прытрымаў каня, і я зусім анямеў ад зьдзіўленьня: мая мама таксама “застракатала”! Дзеці засьмяяліся і падышлі бліжэй. Адзін, самы сьмелы, падаў мне руку і сказаў: “Тэрвэ!” Я аслупянела глядзеў на яго, а маці падштурхнула мяне і сказала: “З табой вітаюцца”.

Праз нейкі час “стракатаньне” маіх карэльскіх аднагодкаў стала зразумелым і ясным, бо актыўнае засваеньне мовы пачалося на другі ж дзень пасля прыезду. У вёсцы было некалькі карэльскіх сем’яў і толькі дзеве беларускія. З беларускіх дзяцей быў адзін я. Дарослыя займаліся сваімі справамі, а мы – сваімі. Па-большасьці дзеці размаўлялі па-карэльску, і я мусіў вучыцца. І вось мае дабраахвотныя настаўнікі, такія ж, як і я, васьмі – дзесяцігадовыя падшыванцы, навучылі мяне такім слоўцам, якіх ня знойдзеш ні ў адным слоўніку. Натхнёныя маім стараньнем, яны давалі

свой мовазнаўчы эксьперымент да практычнага завяршэння: паслалі мяне ў хату да карэлаў напіцца. Горда і самаўпэўнена я рушыў наперад і нават не заўважыў, што мае каварныя педагогі абачліва засталіся на вуліцы. Я зайшоў у хату і старанна вымавіў усе “формулы ветлівасці”, якія дапамаглі завучыць мне мае новыя сябры. На хвіліну ўсе аслупянелі, а потым грывнуў такі рогат, што затрэсьліся шыбы ў вокнах. Увечары па навакольлю звонка разьнесліся жаласныя крыкі маіх занадта жартаўлівых педагогаў. Я не разумеў словаў, але спрактыкаванае ў такіх экзекуцыях маё падспіньне падказвала, што яны прыносяць адвечную клятву: “Я болей ня буду!” Сітуацыя стандартная, і здагадацца было няцяжка. Праўда, упэўненасці, што “болей ня будуць” не было. Аказваецца, гэта быў ня першы такі эксьперымент над даверлівымі беларусамі.

Пад канец канікулаў я ўжо даволі вольна размаўляў па-карэльску. Скажу без асаблівай сьціпласці, што такое хуткае засваеньне чужой мовы адбылося не з-за маіх незвычайных здольнасьцяў – проста мне не было куды падзецца.

Вайна пакінула свае сьляды і тут: палова хатаў былі пустыя. Былі падобныя да нашых беларускіх, а былі і дзівосныя, нябачаныя раней хаты. Гэта былі двухпавярховыя дамы, часам нават на гарышчы быў адмысловы пакой. Маці з айчымам займалі другі паверх, а я жыў на трэцім, у маленькім пакойчыку пад самым дахам. Там стаяў мой ложак і паліца з кнігамі. Гэта была бібліятэка для рабочых. Партыя і ўрад задавальнялі духоўны попыт савецкіх людзей. Праўда, адзіным чытачом быў я. Чытаць рабочыя ня мелі ні сілы, ні часу, ні асаблівага жаданья.

Чалавек пяць маладых хлопцаў жылі на першым паверсе. Некаторыя займалі пустыя хацінкі.

Яшчэ тады мяне здзівіла незвычайная будова карэльскага дому. (Наколькі яна разумная, я спасьціг пазьней.) Да жылой часткі дому прыбудоўвалася двухпавярховая гаспадарчая частка. Пуны і кармавая кладоўка месціліся на другім паверсе. Сена туды завозілі праз скразныя вароты па нахіленых падмостках з тоўстага бяровеньня. У падлозе меліся адмысловыя люкі, праз якія ўніз, на першы паверх, кідалі сена ў ясьлі коням ды каровам. Уваход у кароўнік і стайню быў на першым паверсе. Там жа трымалі сьвіньней ды іншую дробную жывёлу. Ад жытла гэта аддзялялася вялікімі сенцамі, і пах ад жывёл не трапляў у жылую частку дому. Такая будова дазваляла не выходзіць на вуліцу ў лютыя зімовыя сьцюжы і зьберагаць кармы ад маразоў ды сьнегу. Недзе гадоў праз пяцьдзесят, у Хельсінках, я наведаў музей карэльскай і фінскай традыцыйнай архітэктуры пад адкрытым небам. Я зайшоў у двухпавярховы сялянскі дом і раптам адчуў, што я ўжо недзе ўсё гэта бачыў. На прапанову маладзенькай дзяўчынкі, напэўна студэнткі, дапамагчы, я адказаў сустрэчнай прапановай: раскажаць ёй дзе што месціцца, што дзе стаіць, як чым карыстацца. Вось тут будзе печка – і печка была там. Вось тут стаіць стол – і стол быў на месцы. Дзяўчынка толькі дзівілася. Але найбольш здзівіўся я, калі прачытаў шыльду ля ўваходу: “Сялянскі дом з Суаярвскага раёну Карэліі”.

Тры месяцы праяцелі незаўважна, пара было вяртацца на Беларусь. Мы з хлопцамі абмяняліся клятвамі ў вечным сяброўстве, абяцаннямі пісаць і сустрацца наступным летам. Але я болей ужо ніколі ня быў у Кангвозеры. Узімку 1953 году памёр мой дзядуля. Мы з бабуляй засталіся ўдваіх, стала не да паездак на канікулы. Айчыма перавалі ў другое месца. Так адбылося маё першае знаёмства з Карэліяй. І да гэтай пары яно адгукаецца ў маёй душы далёкім рэхам цёмных карэльскіх лясоў.

Бітва за акіян

Хоць раз ды добра агрызнуўся...

Якуб Колас

Бадай што глухія зімнія вечары застануцца найлепшым успамінам майго дзяцінства. Дзядуля разгортваў кнігу і пачынаў чытаць уголас. Звычайна да нас збіраліся кабеты сталага ўзросту з малымі дзецьмі і дзядулевы сябры. Паўшабэлкі ад сямі гадоў і старэй ішлі да суседа або ў нашу Тую хату, дзе пасья вайны дзед зрабіў пуню, бо жыць там ня стала каму. Я ж заставаўся слухаць дзядулю.

А дзядуля чытаў шмат. З асаблівай увагай слухалі прыгодніцкія кнігі Янкі Маўра, Жуля Верна, Роберта Стывенсана. Яшчэ малым я даведаўся пра дзяцей капітана Гранта, пра пятнаццацігадовага капітана Дзіка Сэнда, пра таямнічую выспу з капітанам Нема і за 80 дзён аб'ехаў вакол сьвету. Я стаяў на мосьціках караблёў, кідаўся на абардаж і адкрываў невядомыя землі. Напэўна, дзякуючы гэтым чытаньням, я з маленства марыў стаць мараплаўцам. Гадоў у восем я ўпершыню ўбачыў маракоў. У Забор'е “на бульбу” прывезьлі з Пінску каля паўсотні маладых хлопцаў у флэцкай форме з надпісамі на стужках “Учебный отряд ВМФ”. Жылі яны па хатах вяскоўцаў і карысталіся вялікай папулярнасьцю ў нашых дзяўчат. Але болей за ўсё мне запомніўся іхні камандзір, ня памятаю, які ён меў чын, здаецца, капітан трэцяга рангу. Золатам зіхцела кукарда-краб, ярка залаціліся пагоны, адсьвечвалі залатым нашыўкі на рукавах і – о дзіва! – сьляпучымі залацінкамі блішчэлі похвы сапраўднага корціка! Афіцэр спрытна скакаў праз нашую непразлазную граць з кладкі на кладку, прытрымліваючы рукой корцік. Зараз можна і пасьмяяцца з такой сюррэалістычнай карціны, але тады ўсе глядзелі на яго, разявіўшы раты: людзі ў форме карысталіся павагай і пашанай. (Салдатаў ды матросаў беларусы заўжды пускалі ў прадуктовых крамах без чаргі як па гарэлку, так і па закуску.)

Неяк так атрымлівалася, што я сябраваў з дарослымі хлопцамі, якія прыходзілі пасья службы на флоце. Напэўна таму, што пасья дзядулі я застаўся адзін мужчына ў сям'і з двух чалавек, і мне проста не хапала мужчынскай рукі. Такія сябры былі ў мяне і ў Забор'і, і на Аўсюкове. Яны аддавалі мне свае стужкі з назвамі флатоў, бесказыркі, паласатыя каўняры-гюйсы. Адзін нават падараваў сваю старую цяльняшку і цёмна-сінюю форменку. Бабуля перашыла іх на мой памер. Гэта стала прадметам вялікай зайздрасьці маіх сяброў-малалетак. Былыя матросы навучылі мяне рабіць трохкутнікі з нітак на бесказырцы і прадзяваць туды стужку, правільна прышываць да форменкі гюйс. З-за гэтай маёй новай вопраткі ледзь ня скончылася ўся мая адукацыя на няпоўным чацьвёртым класе. На першым жа перапынку адзін сямікласьнік па сіняве майго флэцкага каўняра “пусьціў жураўлёў” – пасадзіў чараду кляксаў, страсянуўшы чарніла з пяра. Дзеці – народ ня надта міласэрны, таму гэты злы жарт успрынялі на “ўра”. Толькі мой сябра Віцька Данчанка сказаў, чаму гэта ўсе сьмяяліся мне ўслед. Я перакінуў гюйс цераз галаву, паглядзеў на майстэрскі пушчаную чараду і ашалеў ад злосьці. Я вылецеў на двор, схпіў паўцагелак і кінуўся на дзіцячы гурт. Рогат імгненна сьціх, усе ірванулі хто куды, і толькі мой крыўдзіцель стаяў пагардліва ўсьміхаючыся. Я шпурнуў паўцагелак яму ў галаву і схпіў другі. Тады ён зразумеў, што жарты скончыліся і таксама кінуўся бегчы. А я гнаўся за ім, шпурляючы наўздагон то каменні, то паўцагелкі, і нават пару разоў трапіў яму ў сьпіну. А ён, кіруючыся нейкім інстынктам уратаваньня, пабег у сенцы настаўніцкай,

зачыніў за сабой зашклёныя дзьверы і пачаў дражніць мяне, паказваючы язык і хвігі. Я ў шаленстве запусьціў цагліну яму ўсьлед і... з дзьвярэй дружна высыпаліся ўсе шывкі. Тады на гэты клічны звон нарэшце выскачылі настаўнікі, а я бяз памяці шпурнуў яшчэ пару камянёў у шматпакутныя дзьверы, пакуль дарослыя не схапілі мяне за рукі і павялі ў настаўніцкую. Але я ніяк ня мог супакоіцца. Чырвоны туман засьцілаў мае вочы, я брыдка ляяўся ў адказ на пытаньні настаўнікаў і калаціўся, нібы ў прыпадку. Нарэшце адна настаўніца неяк адпаіла мяне вадой, паклала на галаву вільготны кампрэс, уладкавала на канаве і паклікала дырэктара. Той зьявіўся, палаючы педагогічным гневам, і загадаў: "Вазьмі кніжкі і ідзі дадому. Без бабулі ў школу не прыходзь" І зноў нястрыманы шал апанаваў мяне: "На х... мне тья кніжкі! Каб вы здохлі з вашай школай!" Я адштурхнуў аслупянелага дырэктара і кінуўся бегчы. Прыбегшы дамоў, я заскочыў у Тую хату і затачыўся ў сена. Там я праляжаў да самай ночы. Занепакоеная бабуля ўжо даўно шукала мяне па вёсцы. Ёй паведамлілі пра той пагром, які я ўчыніў у школе. Спалоханыя настаўнікі, напэўна, праклінаючы мяне і сваю настаўніцкую долю, кінуліся шукаць мяне на возеры, у навакольным лесе, па шматлікіх балацінах. Некалькі разоў нехта заглядваў у пуню, але я не адгукаўся на воклічы. Недзе апоўначы я, хістаючыся ад слабасьці, вылез з сена і пайшоў дадому. Бабулі яшчэ не было, я адчыніў дзьверы і зваліўся на свой ложак за саматканай заслонай. (У тья часы па вёсках не было моды замыкаць хату, выпраўляючыся з дому на кароткі час. Проста накідвалі клямку на прабой і затырквалі палачкай дзеля знаку: не заходзьце, нас няма дома.) Праз некаторы час мяне разбудзілі галасы: суседка Проска Мітрушчыха суцяшала бабулю: "Найдзецца ён, нікуды ня дзенецца. Можа ён да каго з мальцаў пашоў. Супакойся ты, Лявонаўна!" Я закашляўся, і бабуля кінулася да ложка. Яна плакала, плакаў і я, потым, крыху супакоіўшыся, сказаў: "У школу я болей не пайду." І як ні ўгаворвала мяне бабуля, назаўтра я не пайшоў на заняткі. Праўда, адбылося гэта ня толькі таму, што я быў такі нязломны барацьбіт за справядлівасьць. Ураньні, як звычайна, я падняўся а палове шостай разам з бабуляй, і мы пачалі прыбірацца па гаспадарцы. Гэта толькі ў рэкламе домік у вёсцы вабіць да сябе прыгажосьцю жыцьця і колькасьцю здаровых страваў з малака, садавіны ды гародніны. Ураньні трэба было падаць карову, даць ёй сена, нарэзанай бульбы з буракамі або бручкай (калікай на аўсюкоўскай гаворцы), напайць яе, пакарміць сьвіньню, праверыць курэй, даць ім зерня, нанасіць вады, прынесці дроў у хату, запаліць у печы і згатаваць ежу. Гэтую працу мы дзялілі з бабуляй, прычым яна ўвесь час імкнулася зрабіць так, каб меншая частка працы клалася на мае плечы. Але працы мне ўсё адно хапала, і за год насяля сьмерці дзядулі я звыкся з гэтым штодзённым працоўным рытуалам, тым болей, што ён паўтараўся два-тры разы ў дзень. Тым жа днём я проста зваліўся ад слабасьці на парозе хаты, калі нёс бярэма дроў да печы. Спалоханая бабуля ўклала мяне ў ложак, напайла нейкай травой, і я пачаў драмаць. Каля васьмі, як звычайна, за мной зайшліся Віцька і Толік Данчанкі. Бабуля сказала, што сёньня я не пайду ў школу, бо захварэў. Я ж упарта заявіў, што ў школу я болей хадзіць ня буду. "А што ты будзеш дзелаць?" – зайздросьліва запыталіся хлопчыкі. "У калхозе буду робіць, – адказаў я. – Ці ў Галубова пайду ў школу, а ў нашу болей я ні нагой. Так і перадайце дырэктару. Прынясьце са школы мае кніжкі. Можа, пайду ў Нахімаўскае вучылішча вучыцца."

Я праляжаў у напаўзабыцьці некалькі дзён. Помніцца толькі заплаканы твар бабулі і спакойны твар старой Сямёнаўны (ня ведаю ні імя, ні прозьвішча). Яна была мясцовай шаптухай і лекаркай. Лічылі нават, што яна ўмее чараваць. Жыла старая – казалі, што ёй аж за дзевяноста – адна ў маленькай хатцы,

напоўненай дзівоснымі пахамі нейкіх траваў, што віселі паўсюль пад стольлю і на гарышчы. Яна варыла напоі, давала іх хворым, загаворвала зубы, лячыла кароў, вельмі любіла нас, малых дзяцей. Мы часта забягаліся да яе, і ніколі не заставаліся без пачастунку цукеркай-падушачкай або салодкім сырнікам. Бабуля казалася, што для мяне яна была другой маткай і ўратавальніцай. Недзе на пачатку 1945 году, калі мне было каля шасці месяцаў, я захварэў на запаленне лёгкіх. Доктароў не было, вайсковыя часткі ўжо рушылі на Захад, і нават тылавая служба, накіраваная ў шпіталёў, стаяла далёка. Тэмпература ў мяне была пад сорок, я ўжо ня мог плакаць, а толькі хапаў паветра ротам і ціха пішчэў у такт дыханню. Тады да нас прыйшла Сямёнаўна, аглядзела мяне і сказала: "Паспрабую, калі сёння ноччу не памрэ, дык будзе доўга жыць". Яна прынесла нейкія настоі і шклянчкі з зёлкамі, усю ноч сядзела каля мяне, то даючы пасмактаць марлевы мяшэчак змочаны таямнічым адварам, то выціраючы і зноў намазваючы мяне нейкім зельем. Пад раньне ўсе паснулі і прачнуліся толькі ад цішні, таму што я болей не пішчэў, я проста заснуў, чым напалохаў маму і бабулю – яны падумалі, што я памёр.

Гэтым разам Сямёнаўна займалася мною некалькі дзён. Ня ведаю, чым яна мяне лекавала, памятаю толькі мярзотны смак нейкага адвару, пасля якога моцна засынаў. Так яна вылечыла мяне ў другі раз.

Пакуль я хварэў, дырэктар школы, Уладзімір Васільевіч Студзянкоў, правёў сьледства і дыпламатычныя перамовы з бабуляй, пасля чаго яна ўгаварыла мяне пайсці ў школу. Я зноў апрануў форму і прыйшоў у клас. За ўсе гады вучобы, аж да апошняга сёмага класу ніхто болей мяне не задзіраў. "Бітва за акіян" скончылася маёй перамогай, але цяжка адгукнулася мне гэтая перамога праз тры гады, калі я сканчваў сямігодку.

На чужыя дарогі

*Мой родны кут, лугі, крыніца,
Цяпер для вас я чужаніца...*
Якуб Колас

Блакітная мроя "домік у вёсцы", фітнэс-клубы, дыскатэкі, кіна-баявікі ды поп-музыка – усё гэта атрыбуты спажывецкага грамадства. Туды ж сьмела можна аднесці і розныя віды падлеткавай і дашкольнай псіхалогіі. Падлеткаў апаноўваюць розныя комплексы, дарослыя дурэюць ад розных ступеняў незадаволенасці сабой і г.д. Гэта таксама абавязковая атрыбутыка гарадскога спажывецкага грамадства. Розніца "спажывец" – "вытворца" была асабліва вялікая ў тых гадах, калі вёска жыла практычна натуральнай гаспадаркай. Мы, вясковыя дзеці і падлеткі, спажывалі тое, што самі ж і выраблялі ў гаспадарках: малако, хлеб, мяса і г.д. І ў адрозьненне ад нашых гарадскіх аднагодкаў мы, вясковыя дзеці, прывучаліся да працы з маленства. Вось чуецца ласкавы голас бабулі: "Яшутка, унучак, уставай! Пара каровак гнаць у поле"! Шасьцігадовы Яшутка брыкаецца, стараецца схвацца глыбей пад коўдру, але дарэмна. Ратунку няма, і я ўстаю, хныкаючы, абуваю сплеченыя бабуляй на гэты дзень лапці і з пугай у руцэ выпраўляюся на вуліцу. Прачнуцца ўдаецца толькі пазней, калі каровы ўжо мірна ходзяць на поўні за вёскай. А праз два гады: "Яшка, уставай! Расу прасьпім!" – гэта дзядуля падымае мяне на касьбу. Касец я быў яшчэ ніякі, але разьбіваць валы граблямі і гатаваць сена ўжо быў цалкам прыдатны.

Я вучыўся працаваць сякерай, касіць, хадзіць за плугам, даглядаць гаспадарку. Мушу сказаць, што гэта была доля ўсіх нашых вясковых дзяцей. Я ня быў выключэньнем, і адрозьніваўся ад сваіх сяброў толькі ненасытнай прагай да чытаньня, што ў спалучэньні з маім дурным характарам мяне ж і пагубіла.

Нас выхоўвалі ня вельмі звяртаючы ўвагу на тэарэтычныя выкладкі выбітных педагогаў. Гадоў да 12-13-ці ты быў яшчэ дзіцёнкам, але пазней лічылася, што ты ўжо стаў амаль паўнаважым чалавекам і павінен несці адказнасць за свае ўчынкі. Пераходнага ўзросту як такога не было. Толькі ўчора ты дапамагаў старэйшым, быў на пабягушках, а сёння ўжо сам запрагай каня ды едзь у дровы, у луг па сена і г.д. Адно, што нам не давалі падымаць такія ж цяжары, як і дарослым мужчынам, бераглі, каб не надарваліся. Праўда, зусім стальмі людзьмі хлопцы лічыліся пасля арміі.

Па радыё нас шпігавалі патрыятычнымі песнямі, класічнай музыкай, а адзін час нават штодзённымі канцэртамі кітайскай музыкі, даводзячы, што рускі з кітайцам браты навек. І тут, у адрозьненне ад нашых гарадскіх аднагодкаў, мы былі ня толькі спажывцамі культуры. Тэатры да нас ня езьдзілі, кіно прывозілі рэдка, і нам даводзілася самім праводзіць так званыя культурныя мерапрыемствы. Некалькі разоў на год у Заборскім клубе ставілі самадзейныя спектаклі. Удзел бралі ўсе, хто толькі мог: і вучні, і настаўнікі. Здаецца, недзе ў сёмым класе я нават аднойчы выконваў ролю Грышкі Атрэп'ева – Дзьмітрыя Самазванца. Памятаю, што на мне была дзядулева камізэлька, вялікі чырвоны капялюш, аздоблены пер'ямі з пеўневага хваста ды надстаўленыя кардонам боты. Капялюш належыў маёй стрыечнай сястры. Я быў падперазаны афіцэрскім пасам, збоку вісела драўляная шпага бяз похваў. Самазванец быў хоць куды! Ня менш экзатычна выглядала і Марыя Мнішак у нейкай даўгой квяцістай сукенцы з шыкоўнай – па вясковай модзе – такой жа квяцістай хустцы на плячах. Яна болей нагадвала цыганку, чым дачку польскага магната, але хто з нашых вяскоўцаў бачыў таго Мнішака! Ня надта разумеючы, што вярзем, мы таргаваліся наконт маскоўскага трону. Дагэтуль памятаю, як ліха я характарызаваў Марыю Мнішак ад імя Самазванца: “І путаець, і в'ёцца, і паўзёт, скальзіць із рук, шыпіць, гразіць і жаліць. Зьмяя! Зьмяя!” Апрача таго, мы ставілі “Паўлінку”, “Пінскую шляхту” ды п'есы савецкіх аўтараў, і сярод іх “Хто сьмяецца апошнім”. Мы радасна ненавідзелі свайго дырэктара ў ролі Гарлахвацкага. Узімку ігрышчы ладзіліся толькі па суботах ды нядзелях. Затое ўлетку моладзь зьбіралася амаль кожны дзень. Гулялі ў пошту, у хованкі, у “грэці лішні”, “ручаёк”. Старэйшыя асабліва любілі гуляць у фанцікі з пацалункамі. Як я ўжо казаў, гадоў з дванаццаці мы пераходзілі ў разрад амаль дарослых. Нашыя галовы, дагэтуль стрыжаныя “на качана”, хутка зарасталі шыкоўнымі чубамі. Мы маглі ўлетку хадзіць на ігрышча і вучыцца танцаваць А тады ня проста трэсьліся пад дурманныя рытмы, а танчылі вельмі “фігурныя” танцы “Кракавяк”, “Каробачку”, “Польку”, “Сямёнаўну” вальсы ды танга. Усё гэта вымагала пэўных навываў. Старэйшыя вучылі малодшых, заводзілі хаханькі-жарты між сабой, а стальныя жанчыны паважна сядзелі на лаўках каля сьценаў і жыва абмяркоўвалі пары, абутак, вопратку, рабілі прагнозы на восеньскія вясельлі. Трэба сказаць, што адозна ад метэаролагаў, іхнія прагнозы спраўджваліся на 99 адсоткаў.

У шостым класе я адчуў сябе зусім дарослым, таму што быў паўнаважым гаспадаром у хаце, насіў кудлаты кучаравы чуб і, дзякуючы няспыннаму чытаньню, ведаў на шмат больш, чым мае аднагодкі. Амаль кожны год я атрымліваў прэміі за вучобу. Звычайна гэта былі кніжка са скруткам (шакаладных!) цукерак. Але ў шостым класе мой фавор скончыўся.

Мы з бабуляй неслі ў шайцы пойма карове. Быў галалёд, бабуля спатыкнулася і зламала левую руку. Так стала нас паўтары чалавекі на гаспадарку. Нам дапамагалі суседкі, але я ўсё роўна выбіваўся з сілаў, бо апрача ўсяго трэба было рыхтаваць урокі, а вучыцца абы-як я проста ня ўмеў. А тут яшчэ мяне ўпёрлі ў нейкую п'есу на ролю нахімаўца. Нягледзячы ні на што, ад такой ролі адмовіцца я ня мог. Рэпетыцыі праводзілі амаль штодня ў настаўніцкай:

проста чыталі і развучвалі тэкст. Пару разоў з-за занятасці па гаспадарцы я спазніўся. Трэці раз на мяне накінуліся ўсе дзейныя асобы: і “капітан другога рангу” – дырэктар, і члены “марскога сямейства” – настаўнікі. Мяне абвінавацілі ў зазнайстве, у нядбалых адносінах да “свайго апшчэсьцьвеннага долга”, маўляў “семера аднаво ждуть!” І тут я ня вытрымаў. Я сеў проста на падлогу і расплакаўся: “Матка кінула... Я адзін мужык... Бабуля зламала руку... Што ж мне разадрацца?...” Усе аслупянелі. Ад мяне можна было чакаць усяго, чаго хочаш, толькі ня сьлёз. “Што, калі?” “...А то вы ня ведалі... Я ўжо другі тыдзень надрываюся, а вы...” Я неяк справіўся з сабой і ўжо даволі цьвёрда заявіў: “Болей я ўдзельнічаць ня буду!” “Як ня будзеш? Сьвята на носе! Сарвеш пастаноўку!” Я зларадна адказаў: “І сарву, але ўдзельнічаць ня буду!” Я кінуў тэкст на стол і моўчкі выйшаў з настаўніцкай. Спалоханая бабуля ўгаворвала мяне папрасіць прабачэньня, але я стаяў на сваім. Потым прыйшоў дырэктар школы, і ўдвух яны мяне неяк уламалі.

Трэба сказаць, што ўсе эліты вельмі помсьлівыя і злапамятныя. Асабліва, калі гэта вясковая “эліта”, у якую звычайна ўваходзяць старшыня калгаса, старшыня сельсавету, дырэктар мясцовай школы, галоўны лекар мясцовай бальніцы, участковы міліцыянт ды яшчэ пару мясцовых “шышак”. І паспрабуй хто коса паглядзець на старшынёвага сабаку! Усё жыццё будзе небарака атрымліваць самую брудную і цяжкую работу, атрымліваць самы далёкі пакос, каня ў апошняю чаргу і яшчэ тысячы такіх дробязных уколаў ад абражанага сябелюбца, якія канчаткова атруцяць жыццё непакоры. Не забылася гэта і мне. А я зразумеўшы, што да маіх бедаў настаўнікі ставяцца абьякава, пачаў тэрарызаваць іх рознымі пытаньнямі з кніжак, часопісаў, дапытваўся пра розныя рэчы, якія ня ўсе ведалі на вёсцы. Асабліваю асалоду я адчуваў дапытваючыся ў дырэктаравай жонкі, як будзе па-нямецку тое ды тое, ведаючы, што яна адказаць ня зможа. Адказаць “ня ведаю” ёй не дазваляла настаўніцкая пыха, і мяне колькі разоў нават выганялі з урокаў за такія пытаньні. Але вучыўся я па-ранейшаму на “выдатна” і “добра”. Ды ніхто ня стаў разьбірацца ў маіх падлеткавых комплексах, мне прыпамянулі ўсё, пачынаючы ад “бітвы за акіян”, і ў пасьведчаньне аб сямігадовай адукацыі закацілі чацьвёрку па паводзінах. Гэта была катастрофа. У тыя часы чацьвёрка замест пяцёркі па паводзінах азначала сучаснае “нездавальняюча”. У васьмы клас маглі ўзяць, а маглі і ня ўзяць. Абавязковай была толькі сямігадовая адукацыя. Апрача таго, да бабулі дайшлі чуткі, што з дырэктарам Галубоўскай дзесяцігодкі, грозным Ласкаўнёвым, дамовіліся, каб той ня браў мяне ў школу. Зараз я не магу сказаць на сто адсоткаў, што гэта была праўда, але тады я ня ведаў, што рабіць. Маці далёка ў Карэліі, у школу ня возьмуць, бывай мая акіянская мроя! Тэлеграмай выклікалі маці, цётку Аню, цётку Моцю і наладзілі вялікую сямейную нараду. І вырашылі, што мы з бабуляй пераедзем у Казімірова Полацкага раёну, дзе завучам быў муж цёткі Ані. Мы з бабуляй прадалі хлёў, сьвіньню, птушак і калоду пчолаў, якая захавалася пасьялу дзядулі. Хату цётка Моця забрала сабе ў Замошша Расонскага раёну, а карову і грошы аддалі ў гаспадарку дзядзькі-завуча. Бабуля павінна была жыць там “бясплатна”, а за мяне маці дамовілася плаціць (дарэформенных 1961 году) 130 рублёў у месяц. Апрача таго я павінен быў працаваць і па гаспадарцы.

Кастрычніцкім цёмным і халодным раньнем мы з дзядзькам Іванам забіралі карову. Бабуля павінна была прыехаць пазней. Мы выйшлі са спусьцелай хаты, і тут я раптам вярнуўся і сутаргава расплакаўся, абняўшы бабулю. Дагэтуль успамінаецца ейны голас: “Яшка, а можа застанемся? Нейк перажывём!” Але ўжо было позна. Я назаўсёды пакінуў Аўсюкова і наведаў яго толькі праз трыццаць гадоў блуканьня па чужых і чужынскіх дарогах.

Алесь Краўцэвіч

...у больш чым пяцівекавой гісторыі сярэднявечча цяжка знайсці выпадак, каб чалавек добраахвотна сыходзіў у манастыр з вяршыні сьвецкай улады і славы...

Інтэлігент на троне: выпрабаваньне на трываласьць

**Фрагмент з кнігі: “Ад Войшалка да Віцэня” (1264 - 1315 г.)
з серыі “Жыцьцяпіс вялікіх князёў літоўскіх”.)**

Біяграфічная даведка: Войшалк – старэйшы сын першага вялікага князя літоўскага Міндаўга і ягонай першай жонкі Марты. Год нараджэньня невядомы, год сьмерці – 1267. Выдатны дыпламат і палітык, здольны прымаць адказныя і дакладныя рашэньні, рашуча і эфэктыўна дзейнічаць у экстрэмальных сітуацыях. Прайшоў духоўную эвалюцыю ад паганскага князя-ваяра да хрысьціянскага манаха-пустэльніка. Двойчы ў цяжкія для Літвы часы вяртаўся ў сьвецкае жыцьцё, каб ратаваць дзяржаву.

Інтэлігент на троне. Добраахвотна адрокся ад вышэйшай улады ў 1267 г. і канчаткова вярнуўся ў манастыр. Забіты ва Уладзіміры-Валынскім галіцкім князем Львом Данілавічам уласнаручна падчас піру. Прычына забойства, па інфармацыі летапісца – зайздасьць Льва за перадачу Войшалкам улады ў Літве не яму, а ягонаму брату Шварну. Пахаваны ва Уладзіміры-Валынскім у манастыры сьвятога Міхала.

* * *

Першым праменьчыкам, які высвееціў постаць нашага героя з цемры гістарычнага нябыту, была ўзгадка летапісу пра ягоны ваенны паход у 1252 г. Ад таго часу імя Войшалка пастаянна фігуравала на старонках Галіцка-Валынскага ды іншых летапісаў і хронікаў аж да самой яго сьмерці ў 1267 г.

У 1252 г. Войшалк кіраваў адной з вайсковых аперацыяў ліцвінскіх войскаў, скіраваных супраць Галіцка-Валынскага княства. Тады ішла вайна – першая сур’ёзная вайна маладой дзяржавы, і бацька выправіў яго на чале войска ў паход на тэрыторыю ворага, пад Турыйск¹. З гэтай інфармацыі вынікае, што Войшалк быў тады ўжо дарослым чалавекам і пачынаў жыццёвую кар’еру як тыповы сярэднявечны князь, атрымаўшы адпаведнае выхаваньне – рыцара ды вайсковага кіраўніка.

Вайна зацягнулася, і праз два гады Войшалк зноў па даручэньні бацькі выканаў важную дыпламатычную місію – падрыхтаваў замірэньне з Галіцка-Валынскай дзяржавай. Пры гэтым ён выступаў ня як звычайны пасол, які перадае прапановы і прыносіць адказы, а меў паўнамоцтвы да зацвярджэньня дасягнутых дамоўленасцяў. Хоць умовы міру абмяжоўвалі суверэнітэт Літвы, але, самае галоўнае – яны дапамаглі спыніць цяжкую вайну з магутным суседам. Адсюль вынікае, што Войшалк, па-першае, быў здольным дыпламатам (некалькі папярэдніх спробаў Міндаўга замірыцца не ўдаліся); па-другое, меў высокі статус у сваёй краіне, дастатковы каб яго дамова з уладаром іншай дзяржавы лічылася правамоцнай. Летапісец занатаваў: *“Потым жа Войшалк стварыў мір з Данілам і выдаў дачку Міндаўгаву за Шварна, сястру сваю... і аддаў Раману сыну караля (Данілы – А.К.) Наваградак ад Міндаўга і ад сябе Слонім і Ваўкавыск”*. Гэтая інфармацыя сьведчыць, што Войшалк непасрэдна ўдзельнічаў у кіраванні дзяржавай і быў у ёй другой асобай пасля бацькі – гаспадарыў у славянскіх гарадах Панямонья.

Той жа самы летапісец пад 1254 г. занатаваў дзіўную навіну: падчас мірных перамоваў Войшалк аб’явіў пра свой адыход ад сьвецкага жыцця і пераход у манашкі стан: *“і прыйшоў у Холм да Данілы, пакінуўшы княжаньне сваё і успрыняў манашкі чын”*. Адсюль вынікае, што ў часе перамоваў у 1254 г. Войшалк ужо быў хрысьціянінам (у папярэднім недатаваным запісе летапісу паведамляецца пра прыняцце ім хрысьціянства падчас княжаньня на Наваградчыне).

У адрозьненне ад бацькі, які прыняў хрышчэньне з чыста палітычных меркаваньняў (*“хрышчэньне яго ільсьцівым было”* – пісаў летапісец), навяртаньне Войшалка ацэньваецца тым жа аўтарам як духоўнае прасьвятленьне. На пачатку княжаньня ён заставаўся паганцам і быў нядобрым чалавекам: *“Войшалк жа пачаў княжыць у Наваградку, у паганстве будучы, і пачаў праліваць шмат крыві, бо забіваў кожны дзень па тры, па чатыры (чалавекі – А.К.); у які ж дзень нікога не забіваў, то быў засмучоны, калі ж забіваў, тады быў вясёлы”*².

Потым адбылося нібы раптоўнае, пасланае з неба навяртаньне: *“пасля ўвайшоў страх божы ў сэрца яго, памысьліў сабе, хочучы прыняць сьвятое хрышчэньне і хрысьціцца тут у Наваградку і пачаў быць у хрысьціянстве”*. Міндаўг заключыў саюз з наваградчанамі каля 1248 г., гэта значыць, хрышчэньне Войшалка адбылося дзесьці ў канцы 40-х – пачатку 50-х гадоў.

Мірная дамова з валынянамі ў 1254 г. вяртала іхнія ўплывы на Панямоньні. Міндаўг заставаўся намінальным кіраўніком дзяржавы, але яе важнейшая і ба-

¹ Летапісец не называе імя Войшалка: “Міндаўг жа паслаў сына свайго і [той] ваяваў каля Турыйска”, але гісторыкі заключылі, што гэтым сынам мог быць толькі Войшалк.

² Пры аналізе гэтага тэксту трэба браць пад увагу магчымае перабольшваньне злачынстваў Войшалка, выкліканае характэрным для хрысьціянскіх аўтараў непрыманьнем паганства і прыпісваньнем язычнікам усіх сьмяротных грахоў.

гацейшая частка – славянская, разам з тутэйшымі гарадамі была перададзена ў валоданьне сыну Данілы – князю Раману. Чаму якраз у гэты момант Войшалк аб’явіў пра свой адыход у манастыр? Ці было тое выпадковасьцю? Гэты ўчынак можна ацэньваць па-рознаму – як шчырае імкненьне да духоўнай дасканаласьці, або як нестандартны палітычны ход. Сапраўды, пасья заключэньня міру з Галіцка-Валынскай дзяржавай і перадачы сваіх уладаньняў, Войшалку не заставалася месца ў новай палітычнай іерархіі. Адсюль вынікае падазрэньне, што адыход у манастыр, як дэкларацыя адмовы ад усялякіх прэтэнзіяў на сьвецкую ўладу, мог быць прадуманым выйсьцем (гаворка ішла, акрамя іншага, пра асабістую бясьпеку) са складанай палітычнай сітуацыі. Тым больш, што праз некаторы час манах вярнуўся ў сьвецкае жыцьцё, ды яшчэ як голасна...

Але тады ў 1254 г. пасья заканчэньня мірных перамоваў Войшалк на спатканьні з галоўным галіцка-валынскім уладаром Данілам Раманавічам выявіў сваё цьвёрдае жаданьне прыняць манахскія шлюбы і выправіцца ў паломніцтва на Афон: *“і прыйшоў у Холм да Данілы, пакінуўшы княжаньне сваё і ўспрыняў манахскі чын... а сам напросіўся ісьці на Сьвятую гару; і знайшоў яму кароль дарогу у караля Угорскага¹, і ня змог дайсьці да Сьвятой Гары і вярнуўся з Балгараў”*.

Другі летапісны запіс, аднесены да 1263 г., удакладняе дэталі апісаных падзеяў. Войшалк падчас побыту ў Данілы хрысьціў ягонага ўнука Юрыя Львовіча (што не перашкодзіла пазьней Льву забіць кума). Пасья скіраваўся ў манастыр у Карпатах, дзе жыў знакаміты манах Рыгор (*“Рыгор жа быў сьвятым чалавекам, якога не было да яго і пасья яго ня будзе”*). Менавіта там Войшалк прыняў пострыг і прасіў Рыгора стаць ягоным духоўным настаўнікам: *“і настрыгся ў чарняцы і быў у манастыры ў Рыгора тры леты (прыблізна 1254 – 1257 г. – А.К.), адтуль пайшоў у Сьвятую Гару, прыняўшы блаславеньне ад Рыгора”*. *“Войшалк ня змог дайсьці да Сьвятой Гары, наколькі вялікі мяцеж быў тады ў тых землях і прыйшоў зноў у Наваградак; і ўчыніў сабе манастыр на рацэ на Нёмане, паміж Літвой і Наваградкам, і там жыў”*.

Гаворка ідзе пра адзін з найстарэйшых асяродкаў хрысьціянства на Панямоньні – Лаўрышаўскі манастыр (вёска Лаўрышава ў Наваградскім раёне). Паводле легенды, якую і сёньня могуць пераказаць вам жыхары Лаўрышава, назва манастыра і вёскі паходзіць ад імя манаха Лаўрыша, якім нібыта быў ніхто іншы, як сам заснавальнік – вялікі князь Войшалк. Для гісторыкаў выраз *“на Нёмане паміж Літвой і Наваградкам”* азначае вельмі важнае геаграфічнае ўказаньне на месцазнаходжаньне летапіснай Літвы².

Лаўрышаўскі манастыр Войшалк заснаваў каля 1257 ці 1258 г. і амаль у той самы час адбылося ягонае першае вяртаньне ў актыўнае сьвецкае жыцьцё. У 1258 г. татары сабраліся ў паход на Літву і змусілі да ўдзелу ў ім галіцка-валынскіх князёў – сваіх васалаў. Летапісец паведамляе, што ў часе гэтай выправы Войшалк забраў у няволю Рамана Данілавіча – на той час наваградскага князя, і бацька з дзядзькам дарэмна шукалі таго па ўсім славянскім Панямоньні. Потым Войшалк зьнік з поля зроку летапісцаў да самай сьмерці Міндаўга. Выглядае на тое, што ён вярнуўся ў манастыр як толькі сітуацыя ў дзяржаве стабілізавалася.

* * *

Мінула шэсьць гадоў, і адразу пасья забойства бацькі Войшалк наноў зьявіўся на старонках летапісаў і зноў у постаці князя-палітыка. Паводле зьвестак

¹ Гаворка ідзе пра зварот Данілы Раманавіча да венгерскага караля з просьбай забясьпечыць Войшалку бясьпечны праезд праз Венгерскае каралеўства.

² Першапачатковая Літва (Літоўская зямля) знаходзілася на поўначы і паўночным усходзе ад гэтай мяжы.

ноўгарадскага летапісца (верагодна, запіс быў зроблены *post factum* пасля сьмерці Войшалка), ён часова – на тры гады, скінуў манаскія строі, каб заняцца ратаваньнем дзяржавы.

Сьмерць бацькі здарылася нечакана, але ў захаванні Войшалка не адчувалася ніякай разгубленасьці. Ён адразу пачаў дзейнічаць рашуча і прадумана, быццам меў зараней падрыхтаваны адмысловы план. Не губляючы часу, выслаў пасольства да магістра інфлянцкіх (лівонскіх) рыцараў з просьбай дапамагчы як хрысьціянін хрысьціяніну супраць паганца Траняты (які заняў пасады Міндаўга). Рыцары сабралі нараду і вырашалі паслаць у дапамогу Войшалку войска. У выніку ў Войшалка атрымаўся ўдалы тактычны ход, які нейтралізаваў жамойтаў Траняты. Лівонцы рыхтаваліся да выправы на Літву, а іх суседзі-жамойты не маглі вырушыць на падмогу свайму кунігасу, каб не пакінуць Жамойць безабароннай.

Ад'езд Войшалка ў недалёкі Пінск таксама паказвае, што ён не ўцякаў ад страху, куды вочы глядзяць. Гэты князь-манах і вопытны дыпламат выдатна ведаў, што рабіў. Пінск – месца, магчыма, не такое бясспечнае, як Валынь, але адсюль зручней было сачыць за падзеямі на радзіме, уплываць на іх, гуртаваць прыхільнікаў, а ў належны момант хутка вярнуцца. Так яно ўрэшце і сталася.

Пасля забойства Траняты Войшалк (нібы толькі гэтага і чакаў) вырушыў на чале пінскай дружныны наводзіць парадак на радзіме: *“Пачуўшы гэта, Войшалк пайшоў з пінянамі да Наваградка і адтуль, узяўшы з сабой наваградцаў, пайшоў у Літву¹ княжыць; уся Літва з радасьцю прыняла свайго гаспадыніча”*.

Гэтыя гістарычныя факты, менавіта актыўны ўдзел пінянаў у панямонскіх справах, а таксама ня менш выразная пазіцыя наваградцаў, добра высвятляюць ролю, якую ў працэсе дзяржаватворчасці на Панямоньні адыгралі ўсходнія славяне-беларусы. Дапамога Войшалку прыйшла таксама з боку іншай усходнеславянскай дзяржавы – украінскай: *“Пасля ж Шварн пайшоў у дапамогу Войшалку, а Васілька князь ад сябе паслаў яму ў дапамогу ўсю сваю раць. Войшалк жа назваў Васілька як бацьку свайго і гаспадара; і прыйшоў Шварн з дапамогай у Літву да Войшалка і ўбачыў Войшалк дапамогу Шварнаву і Васількаву, бацькі свайго і быў вельмі рады, і пачаў прыстройвацца, і пайшоў у цяжкай сіле, і пачаў браць гарады ў Дзяволтве і ў Нальшанах; гарады ж набраў, а ворагаў сваіх набіў і так вярнуўся дадому”*.

Дэталёва занатаваныя ў крыніцы гістарычныя выдэрэнні надта ж не пасуюць да г. зв. балтаэнтрысцкай канцэпцыі стварэння Вялікага Княства Літоўскага, якая сьцьвярджае, што менавіта летувісы будавалі дзяржаву і сілай далучалі да яе беларускія (найперш, наваградскія землі). На самой справе, было якраз наадварот – жыхары славянскай часткі дзяржавы вярталі ў яе балцкіх сепаратыстаў з Дзяволтвы і Нальшанаў. Можна якраз па гэтай прычыне ў розных апісаньнях стварэння “летувіскай” дзяржавы, гэтыя рэальныя факты ўпамінаюцца зрэдку і мімаходзь, без каментароў, а найчасцей, увогуле ня ўзгадваюцца.

Моцная дзяржава была агульным дабром для ўсяго мясцовага грамадства, без выключэння як для балцкіх так і славянскіх яго ўдзельнікаў. Аднак паўстаньне новага асяродку ўлады парушала чыесьці прыватныя інтарэсы. Новая дзяржаўная арганізацыя ня толькі пераймала мясцовыя грамадскія структуры, але некаторыя з іх і ламала. Напрыклад, племянныя арыстакраты ці гарадское баярства мусілі падзяліцца ўладай і прызнаць верхавенства вялікага князя. Як бывае ў любыя гістарычныя часы, далёка ня ўсе людзі гатовыя дзеля агульнага дабра ахвяраваць хоць бы малой доляй свайго асабістага дабра. Таму на

¹ Тут гаворка пра пачатковую балцкую Літву ў сярэднім цячэнні Віліі. У 13 ст. гэтая назва пашырылася на ўсю тэрыторыю дзяржавы – Наваградчыну, Гарадзеншчыну, Віленшчыну.

Панямоньні існавала, несумненна, апазіцыя да вялікакняскай улады. Ды яшчэ Міндаўг жорсткімі і рашучымі, часам аж занадта рашучымі, дзеяннямі прымножыў ворагаў сабе і свайму роду. Ворагі тыя дасталіся ў спадчыну ягонаму сыну. Нездарма летапісец занатаваў: *“Войшалк жа пачаў княжыць ва ўсёй (свайёй) зямлі Літоўскай, і пачаў ворагаў сваіх забіваць, пазабіваў іх безлічнае мноства, а іншыя разьбежліся, хто куды бачыў...”*

Па ўсёй верагоднасьці, апазіцыя (найперш у паўночнай балцкай частцы дзяржавы) была сапраўды моцная, бо Войшалк дзеля яе ліквідацыі арганізаваў нават міжнародную кааліцыю.

Навёўшы парадак у Літве, ён без прамаруды паслаў у Інфлянты другое пасольства, якое перадало магістру падзяку ад вялікага князя і паінфармавала, што справа шчасліва скончаная, і Літва ўжо ня мае патрэбы ў прысутнасьці лівонскага войска. Вопыт бацькі паказваў, што саюз з лівонцамі дорага каштуе.

Валынская дапамога таксама аказалася далёка не бескарыснай. Яе коштам стала палітычная залежнасьць Літвы ад Галіцка-Валынскай дзяржавы: *“Княжыў жа Войшалк у Літве, і пачаў яму дапамагаць Шварн князь і Васілька, бо ж Войшлак назваў Васілька сваім бацькам і гаспадарам”*. Кажучы сучаснай навуковай мовай, была заключаная дамова пра сеньяральна-васальныя адносіны. Войшалк прызнаў сваім сеньёрам Васільку (па традыцыі назваўшы яго бацькам), а суправіцеля Шварна – сваім васалам (назваўшы яго сынам – “бліз мяне сын мой Шварно”).

Час паказаў, што гэты чын Войшалка зыходзіў з дакладнай ацэнкі міжнароднай сітуацыі і быў стратэгічна апраўданым. Прызнаньне васальнай залежнасьці ад Галіцка-Валынскага княства не пагражала існаваньню Вялікага Княства Літоўскага, бо украінская дзяржава сама знаходзілася ў “волі татарскай”. Яна пакарылася Залатою Ардзе і ў лістападзе 1259 г. ардынскі ваявода Бурундай прыйшоў з вялікім войскам і змусіў галіцка-валынскіх князёў разбурыць умацаваньні вакол сваіх гарадоў, зрабіўшы іх бездапаможнымі перад татарскай коньніцай. Гэтая падзея (вялікі князь Даніла Раманавіч тады ў сполаху ўцякаў праз Польшчу аж да Венгрыі – *“убаяўшыся, пабег у Ляхі, а з Ляхаў пабег на Угры”*), натуральна, аслабіла паўднёвага суседа Літвы і сур’ёзна абмежавала ягоную актыўнасьць у міжнародных справах. Войшалк, напэўна, ня шмат рызыкаваў, прызнаючы сябе васалам галоўнага князя Валыні Васількі Раманавіча.

Такім чынам у Вялікім Княстве Літоўскім узьнік першы дуумвірат – там гаспадарылі два князі: Войшалк Міндаўгавіч – выхадзец з мясцовай дынастыі і адзін з галіцка-валынскіх князёў – Шварн Данілавіч. Але некаторыя гістарычныя факты дазваляюць меркаваць, што галоўным усё ж быў Войшалк. Напрыклад, полацкі князь Ізяслаў у грамаце-дамове з рыжскімі немцамі напісаў *“Полацк і Віцебск адно ёсьць, а мы ў волі Божай і Войшалкавай”*. Полацка-Віцебская Русь паступова пераходзіла пад пратэцыю магутнага суседа, які забясьпечваў ёй моцную пазіцыю ў гандлёвай канкурэнцыі з лівонскімі немцамі, Псковам і Вялікім Ноўгарадам.

Сярод уцекачоў, якія ратаваліся ад помсты Войшалка, быў забойца ягонага бацькі – нальшанскі князь Даўмонт. Ён выехаў з Літвы ў Пскоў разам са сваім родам, хрысьціўся ў праваслаўе (стаў Цімафеем) і праславіўся на новай радзіме як служылы князь пскоўскай купецкай рэспублікі. Асабліва зацята ён атакаваў сваю былою радзіму. У Нальшанах валадарыў васал Войшалка і даўні супернік Даўмонта князь Гердзень і менавіта туды вадзіў Даўмонт пскоўскае войска. Летам 1266 г. ён нават паланіў дзяцей і жонку Гердзена – сваю цётку. Гердзень арганізаваў пагоню, якая была Доўмантам разьбітая. Зімой 1266-1267 гадоў напад паўтарыўся.

У 1267 г. Войшалк нечакана для ўсіх зноў вярнуўся да манастырскага жыць-

ця. Летапісец паведамляе, што зрабіў ён гэта не пад прымусам, а наадварот, насупраць угаворам свайго суправіцеля: *“Пасьля ж Войшалк аддаў княжэньне сваё свайму зяцю Шварну, а сам зноў хахацеў прыняць манаскі чын. Шварн жа ўмольваў яго вельмі, каб княжыў разам з ім у Літве, але Войшалк не хацеў і казаў: “я шмат саграшыў перад Богам і людзьмі, ты княжы, зямля табе даверана”. Шварн ня змог яго ўгаварыць і так пачаў княжыць у Літве; а Войшалк пайшоў да Угроўска ў манастыр да сьвятога Данілы, і апрануў чарнечыя строі і пачаў жыць у манастыры, так кажучы: “блізка мяне сын мой Шварн. А другі – гаспадар мой бацька Васілька і з гэтага я цешуся”. Даўні духоўны настаўнік Войшалка Рыгор “наставіў яго на дарогу чарнецкую”.*

У тым жа 1267 г. Войшалк Міндаўгавіч сустрэў сваю сьмерць у чужым краі ад рукі кума – галіцкага князя Льва Данілавіча, чыйго сына Войшалк некалі хрысьціў. Найгоршае, што арганізатарам сустрэчы, на якой дайшло да злачынства, быў менавіта Леў, акрамя грэху забойства ўзяўшы на сябе яшчэ парушэньне сьвятога звычайу гаспаціннасьці. Леў запрасіў на сустрэчу свайго дзядзьку Васільку Раманавіча і цераз таго Войшалка. Той падазраваў нядобрае: *“Войшалк жа баяўся Льва і не хацеў ехаць, але паехаў на васількаву паруку”.* Летапісец двойчы гэта паўтарае. *“І ў той час прыслаў Леў да Васілька, так кажучы: “хацеў бы сыйціся з табой, каб і Войшалк таксама быў”. Васілька ж паслаў на Войшалка на страснай нядзелі так кажучы: “прыслаў да мяне Леў, каб сабрацца і ты нічога не бойся.”*

Ва Уладзіміры Войшалк спыніўся, як належала манаху, у манастыры, які меў патронам сьвятога Міхала. Пасьля сустрэчы, размовы і сумеснага піру князі разьехаліся і Войшалк вярнуўся ў манастыр. Але Леў прыехаў сьледам і прапанаваў гуляць далей. *“І пасьля Леў прыехаў да яго ў манастыр і пачаў казаць Войшалку: “Куме! Выт’ем”; і пачалі піць. Д’ябал, які спрадвеку ня зычыць добра чалавечаму роду, уклаў у сэрца Льву і той забіў Войшалка з зайздрасьці, за тое, што той даў Літоўскую зямлю ягонаму брату Шварну, і такі быў канец таго забойства”.*

Пахавалі Войшалка там жа ў манастырскай царкве сьвятога Міхала. Леў доўга ня меў спакою пасьля свайго злачынства і баяўся помсты ліцьвінаў. Калі праз сямнаццаць гадоў ягоны сын Юры (1285 г.) сабраўся разам з ліцьвінамі ў паход на палякаў, занепакоены Леў паслаў да яго ганца з папярэджаньнем: *“Сыну мой, Юры! Не хадзі сам з Літвою. Забіў я князя іх Войшалка: Любо захочуць помсту ўчыніці”.* Юры паставіўся да словаў бацькі з поўнай сур’ёзнасьцю – войска паслаў, а сам не пайшоў.

* * *

Асоба вялікага князя літоўскага Войшалка выглядае нашмат цікавейшай за ягонага бацьку. Міндаўг быў таленавітым чалавекам, але не выходзіў за рамкі сваёй жыцьцёвай ролі – ваяра і палітыка. Ягоны сын перакрочыў вызначаныя яму ад нараджэньня сацыяльныя межы і перайшоў, а дакладней, узняўся да новай якасьці – сярэднявечнага інтэлігента.

Адыход феадальнага арыстакрата ў духоўны стан для сярэднявечча быў звычайнай справай. Але ў абсалютнай большасьці выпадкаў гэта выглядала ўсяго толькі іншай дарогай да той жа зямной кар’еры – былыя рыцары станавіліся царкоўнымі іерархамі і часта не зьмянялі нават ранейшы стыль жыцьця. Так рабілі, напрыклад, малодшыя сыны арыстакратаў, якія не атрымлівалі ад бацькі ні зямельных багацьцяў, ні гучных тытулаў (усё даставалася старэйшаму сыну). Аднак у больш чым пяцівекавой гісторыі сярэднявечча цяжка знайсці выпадак, каб чалавек добраахвотна сыходзіў у манастыр з вяршыні сьвецкай улады і славы.

Войшалка яшчэ можна было падазраваць у нейкіх палітычных разьліках падчас першага адыходу ад сьвецкага жыцьця (1254 г.), калі ягоная дзяржаўная кар’ера апынулася пад пагрозай. Але апошні і канчатковы добраахвотны сыход у зеніце славы і моцы не пакідае месца для падобных інсінуацыяў. У 1267 г. ворагі ўжо былі пакананыя, дзяржава напраўленая ды моцна прыбраная да рук. Вялікі князь выракся найвышэйшай улады ў зеніце велічы і славы. Па ўсёй верагоднасьці, здарыўся надзвычай рэдкі ў гісторыі чалавечай пароды выпадак – чалавек пераадолеў інстынкт улады, узняўся над ім, што магчыма было дасягнуць толькі адным шляхам – праз настойлівую і пакутную духоўную працу над сабой.

Відавочна, Войшалк належаў да псіхалагічнага тыпу людзей, якія пастаянна знаходзяцца ў духоўным пошуку. Кожнаму нармальнаму чалавеку даводзіцца перажываць, асабліва ў маладосьці, незадаволенне сабой, імкненьне да зьменаў у жыцьці, хвалюючае чаканьне пераменаў, прагу нечага іншага, лепшага, цікавейшага. Перапоўненасьць жыцьцёвай энергіяй – характэрная рыса маладосьці, хай сабе і выкліканая фізіялагічнымі працэсамі маладога арганізму. Аднак, у большасьці чалавечых асобінаў усё так і заканчваецца чаканьнем. Плынь штодзённасьці і інертнасьці нясе чалавека сваім кірункам да канца, які ў ва ўсіх нібыта аднолькавы. З гадамі растрачваецца маладая энергія. Толькі асобы духоўна і інтэлектуальна моцныя маюць не адныя жаданьні але і сілы, каб пераадольваць інерцыю і кардынальным чынам зьмяняць (калі палічаць гэта неабходным) сваё жыцьцё.

Відавочна, Войшалк таксама ў пэўным пункце свайго зямнога шляху паставіў перад сабой пытаньне пра ягоны кірунак, вырашыў, што ўсё трэба кардынальна зьмяняць і з паганца стаў хрысьціянінам. Найлепей пра гэта сказаў сучасьнік нашага героя – сярэднявечны летапісец: *“увайшоў страх божы ў сэрца яго!”* Наступныя рашэньні – пра адыход ад сьвецкага жыцьця, потым ад улады і прыняцьце манашскага чыну – былі толькі справай часу. Так у гісторыі нашага гаспадарства ўпершыню зьявіўся рэдкі госьць – інтэлігент на троне.

Асноўныя падзеі ў жыцьці Войшалка:

Канец 40-х – пачатак 50-х гадоў 13 ст. – прыняў хрысьціянства.

1252 г. – кіраваў паходам ліцьвінскіх войскаў на Валынь пад Турыйск.

1254 г. – правёў мірныя перагаворы з галіцка-валынскімі князямі, прыняў манаскі сан, выправіўся ў паломніцтва на Афон.

Каля 1254 – 1257 г. – знаходзіўся ў манастыры на Падкарпацьці.

Каля 1257 г. – заснаваў манастыр у вёсцы Лаўрышава на Наваградчыне.

1258 г. – ненадоўга вярнуўся ў сьвецкае жыцьцё ў сувязі з нападам на Панамяноўне татараў разам з галіцка-валынскімі войскамі.

1264 г. – другое вяртаньне ў сьвет пасля сьмерці бацькі і забойства Траняты, дзеля навядзеньня парадку ў Літоўскай зямлі.

1265 г. – падпарадкаваньне Дзяволтвы і Налъшанаў з дапамогай Шварна Данілавіча.

1265 – 1267 г. гаспадараньне разам са Шварнам Данілавічам.

1267 г. – чарговы і апошні адыход ад сьвецкага жыцьця ў манастыр.

1267 г. – сьмерць ва Уладзіміры-Валынскім ад рукі Льва Данілавіча – князя галіцкага.

Іван Саверчанка

...усе паны і баяры, уся супольнасць
з радасным узрушаньнем, з воклічамі “лада”,
“лада” ласкава прынялі Войшалка...

Аповесць пра Войшалка

Прыгоды Войшалка ў летапісных адлюстраваньнях

“Аповесць пра Войшалка” – літаратурна-мастацкі феномен другой паловы XIII ст., які вылучаецца незвычайным прыгодніцкім сюжэтам і выключнай вобразатворчасцю.

Твор захавайся ў трох асноўных рэдакцыях. Найбольшую каштоўнасць мае варыянт, зьмешчаны ў “Хроніцы Вялікага Княства Літоўскага і Жамойцкага”.

“Аповесць пра Войшалка” пачынаецца ў летапісу радком: “А летописцы стародавние литовские так поведуют...”.

Крыніцамі “Аповесці пра Войшалка” паслужылі вусныя паданні і старадаўнія летапісныя запісы, якія ўтварылі сюжэтную аснову твору і ўтрымлівалі асноўныя характарыстыкі галоўнага героя – сына Міндоўга, які напачатку быў манахам, а затым вялікім князем.

Галоўны герой – Войшалк пададзены ў “Аповесць-

*Пераклад,
прадмова
і падрыхтоўка
да друку
Івана
САВЕРЧАНКІ.*

ці...” як ахвяра неспрыяльных гістарычных абставінаў, вельмі жорсткай барацьбы за ўладу. Ён імкнецца схавацца ад палітычных разборак, ідзе ў манастыр і прымае манашскі сан. Затым Войшалк спрабуе наведаць Ерусалім, але з-за разбояў у дарозе мусіў вярнуцца ў Наваградак. Неўзабаве ён засноўвае Лаўрышскі манастыр над Нёманам, дзе ў манастырскай цішы жыў з некалькімі манахамі.

Пасля раптоўнага забойства бацькі і двух братоў Войшалк, баючыся расправы з боку Траняты, які захапіў уладу ў Наваградскай дзяржаве, уцякае ў Пінск. У “Аповесці...” вельмі падрабязна распрацаваная сюжэтная лінія пра забойства Міндоўга. Старажытны пісьменьнік такім чынам імкнўся як мага пайней патлумачыць чытачу прычыны ўцёкаў Войшалка ў Пінск, паказаць рэальныя абставіны, у якіх апынуўся герой.

Паводле аўтара “Аповесці...”, Войшалк уступіў у змову з Феафілам, каб адпомсціць забойцам бацькі. Але таямніца становіцца вядомай Траняту, ён апырэджвае Феафіла і забівае яго. Пазьней, аднак, чатыры колішнія Міндоўгавы падданыя падпільноўваюць Траняту, забіваюць яго і ўцякаюць да Войшалка ў Пінск.

Новы сюжэты наварот пачынаецца з абраньня Войшалка вялікім князем. Войшалк распраўляецца з забойцамі бацькі і іх прыхільнікамі. Ён збліжаецца з Шварнам і разам з ім нападаюць на Польшчу і замкі Галіцка-Вальнскага княства.

Узнаўленьне і пераклад “Аповесці пра Войшалка” ажыццёўлены паводле “Хронікі Вялікага Княства Літоўскага і Жамойцкага” (ПСРЛ. М., 1975. Т. 32. С. 27 – 30). Улічаны таксама гістарычныя звесткі, якія падаюцца ў навілах пра Войшалка, зьмешчаных у “Хроніцы Быхаўца” і ў Галіцка-Вальнскім летапісу (ПСРЛ. М., 1962. Т.2).

АПОВЕСЬЦЬ ПРА ВОЙШАЛКА

I

Старадаўнія літоўскія летапісы так распавядаюць пра Войшалка.

У час, калі яго бацька Міндоўг пакінуў хрысьціянскую веру і зноў вярнуўся да Паганства, Войшалк зьехаў у Галіч да рускага караля Данілы Раманавіча і яго брата Васіля. Яны тады зьяўляліся галоўнымі замежнымі непрыяцелямі Міндоўга. У іх Войшалк жыў пад апекай галіцкага архімандрыта Грыгорыя Палоніка. Як сапраўдны каралевіч, Войшалк меў поўнае забеспячэньне і належнае ўшанаваньне ад рускага караля Данілы.

З дабраславеньня архімандрыта Грыгорыя, Войшалк накіраваўся ў падарожжа да Сьвятой гары. Але з-за разбояў ня змог наведаць яе і мусіў вярнуцца ў сваю зямлю, у Наваградак.

Войшалк збудаваў сабе манастыр над Нёманам, паміж Літвой і Наваградкам, і там жыў у цішы з некалькімі манахамі.

II

Міндоўг – бацька Войшалка – асуджаў манашскі лад жыцьця сына і вельмі злаваўся на яго. Але акурат тады надарыліся незвычайныя падзеі. Памерла жонка Міндоўга, аб якой ён надта сумаваў. Міндоўг паслаў за яе роднай сястрой, якая была замужам за Даўмонтам, просячы, каб тая прыехала і выканала апошні заповіт сястры.

Калі жонка Даўмонта прыехала на разьвітаньне з сястрой, кароль Міндоўг вельмі ўпадабаў яе і захацеў, каб яна стала яго жонкай. Міндоўг зьвярнуўся да яе:

– Твая сястра, а мая жонка – памерла. Перад сьмерцю яна прасіла, каб я ажаніўся з табой пасля яе адыходу.

Жанчына не згаджалася. Тады Міндоўг сілай змусіў яе жыць з ім.

Пачуўшы пра гвалт над жонкай, Даўмонт неверагодна разыюшыўся і пачаў планавачь, як адпомсьціць Міндоўгу. Увесь час Даўмонт жыў з думкай пра забойства, але ня меў дастаткова моцы, каб адпомсьціць крыўдзіцелю. Тады ён змовіўся з Транятам, Міндоўгавым сястрынцом (пляменьнікам). Транята ў той час панаваў на Жамойці і таксама крыўдаваў на Міндоўга.

Транята з Даўмонтам прынялі супольнае рашэньне – забіць Міндоўга.

Неўзабаве надарылася зручная нагода. Калі Міндоўг паслаў свае войскі за Дняпро на бранскага князя Рамана, Даўмонт, як васал караля, таксама склікаў войска, каб нібыта ісьці на тую ж вайну. Але ўлучыўшы момант, ён вярнуўся назад са сваім войскам, растлумачыўшы Міндоўгу вяртаньне вельмі ўважлівымі прычынамі. Затым Даўмонт далучыўся да Траняты, які ўжо трымаў напагатоўе жамойцкае войска. Уначы яны напалі на Міндоўга, забілі яго самога, а таксама двух яго сыноў – Руклю і Рэпінуса.

Войшалк, пачуўшы пра забойства бацькі, надта спалохаўся і ўцёк у Пінск, дзе зноў жа пасяліўся ў манастыры.

З гэтага моманту ў Вялікім Княстве Літоўскім і Жамойцкім пачаў гаспадарыць Транята. Так скончылася караляваньне Міндоўга, якое доўжылася 11 гадоў.

Пасля захопу ўлады, Транята запрасіў да сябе брата Феафіла, каб той разьдзяліў яго радасьць і павіншаваў з набыцьцём новага панства.

Але Феафіл, які вызнаваў хрысьціянства, да таго часу ўжо зблізіўся з Войшалкам-манахам і паразумеўся з ім.

Войшалк падгаварыў Феафіла, каб той адпомсьціў свайму брату за забойства Міндоўга. Аднак пра іх змову даведаўся палачанін Пракопій. Ён і папярэдзіў Траняту, каб той засьцерагаўся ворагаў. Транята неўзабаве забіў Феафіла. Затым ён забраў Полацкае княства і пачаў аднаасобна гаспадарыць на Літве, Жамойці і Русі. Але Транята панаваў нядоўга.

Праз пэўны час Транята паслаў літоўскія і яцьвяжскія войскі на Мазовію, каб заваяваць Чэрвінскую зямлю. У гэты момант чацьвёра колішніх падданых Міндоўга раптоўна напалі на Траняту, калі ён ішоў у лазьню. Яны забілі яго, а самі ўцяклі да Войшалка ў Пінск.

III

Пасля сьмерці Траняты паны Вялікага Княства Літоўскага, каб не дапусьціць унутраных забурэньняў і папярэдзіць шырокі наступ інфлянцкіх і прускіх крыжакоў на гаспадарства, зьехаліся ў Кернаве, пагасіўшы міжсобныя крыўды, з мэтай абраньня вялікага князя – манарха і галоўнага гаспадара.

Пастанавілі абраць вялікім князем Войшалка, які на той момант жыў у Пінску ў манастыры. Праўда, на тым сойме не абышлося без гарачых спрэчак. Так, палачане, наваградцы, гарадзенцы, падляшцы і мазыране сышліся на тым, каб абраць на княжаньне аднаго з сыноў рускага караля Данілы – Льва ці Рамана. Іншыя хацелі ўзьвесці на вялікае княжаньне Данілавага пляменьніка – Шварна, які на той час трымаў сталіцу ў Драгічыне, яго бацькаўшчыне. Літоўскія паны, не даючы іншым слова сказаць, ваяўніча настойвалі на абраньні Войшалка, як сына Міндоўга і сапраўднага спадчыньніка кароны. Яны

пагражалі сілай узьвесці Войшалка на пасад, у тым выпадку, калі ён адхіліць прапанову стаць гаспадаром Вялікага Княства Літоўскага.

Урэшце, да Войшалка накіравалі пасольства, у складзе якога былі знакамітыя і аўтарытэтныя асобы. Ад імя ўсёй супольнасці паслы прасілі Войшалка згадзіцца на панства, што належала яму паводле ўсіх правоў.

Пакліканы Богам да духоўнага стану, Войшалк доўга не згаджаўся з прапановай, прыводзіў мноства прычынаў сваёй адмовы.

Праз пэўны час да Войшалка накіравалі новых паслоў, якія ўльтыматыўна заявілі:

– Калі не пагодзішся ўласнай воляй, гвалтам узьвядзём цябе на панства.

Урэшце, улагоджаны просьбамі падданных, Войшалк паехаў з Пінскага манастыра ў Наваградак. Адтуль з наваградцамі, з княскім почтам (суправаджэньнем), накіраваўся да Кернава. Там усе паны і баяры, уся супольнасць з радасным узрушаньнем, з воклічамі “лада”, “лада” ласкава прынялі Войшалка.

Затым, паводле ўстаноўленых цырымоніяў, з мечам, у каштоўных шатах і княскай шапцы, Войшалка ўзвялі на трон Вялікага Княства Літоўскага, Жамойцкага, Наваградскага, Полацкага і Курляндскага. Усе зычылі вялікаму князю шчасьлівага панаваньня на доўгія гады.

Так Войшалк стаў гаспадаром дзяржавы. Але ён не разьвітаўся даастанку з манашскім станам. Апранаючыся, як вялікі князь, у сьветлакаштоўныя сукні, ён заўсёды на галаве насіў чорную шапку.

IV

Напачатку гаспадараньня Войшалк жорстка закатаваў мноства літоўскіх, жамойцкіх і яцьвяжскіх паноў. Так ён адпомсціў ім за сьмерць свайго бацькі Міндоўга.

Многія паўцякалі з панства Войшалка, баючыся яго, нібы Нерона. Вялікі князь раздаваў іх маёнткі сваім дваранам.

Войшалк доўга перасьледваў унутраных ворагаў Ён пазбавіў іх скарбу, які потым скарыстаў на ўтрыманьне войска, што бараніла паўднёвы межы дзяржавы ад нападаў уладзімірскага князя Льва Данілавіча.

Вялікі князь Войшалк меў прыязныя дачыненні з друцкім князем Шварнам, пляменьнікам Данілы. Супольна яны нападлі на Польскія землі і няшчадна рабавалі іх.

Пазьней, пасля сьмерці Данілы, Войшалк сабраў незьлічонае войска з літвы, жамойтаў і яцьвягаў і завалодаў некалькімі рускімі замкамі. Потым вялікі князь рушыў на Валын, маючы на мэце выдзерці горад Уладзімір з рук Льва Данілавіча.

Аднак князь Леў вельмі мудра ўнікнуў вайны з Войшалкам. Дбаючы пра свае ўладанні, ён згадзіўся пайсьці на кампраміс з Войшалкам, паабяцаўшы перагледзець дзяржаўныя межы на яго карысьць.

Знайшоўшы паразуменьне з Львом Данілавічам, Войшалк загадаў распусьціць войска. Яны дамовіліся пра асабістае спатканьне, каб наперад не дапускаць вайны і канчаткова дамовіцца пра дзяржаўныя межы.

V

На лёсавызначальную сустрэчу ў горад Уладзімір прыехалі: галіцкі князь Васіль, родны брат рускага караля Данілы; друцкі князь Шварн ды іншыя рускія князі.

Войшалк прыехаў у прызначаны час да Вронска і спыніўся там у манастыры сьвятога Данілы, дзе ён калісьці жыў, як быў манахам. Разам з атачэньнем

вялікі князь Войшалк цярпліва чакаў на прыезд рускіх князёў, каб дамовіцца пра новыя дзяржаўныя межы.

Аднак Леў Данілавіч зрабіў хітры і каварны ход. Ён вырашыў зацягнуць Войшалка глыбей у свае ўладанні, каб там надзейна паканаць яго. Леў папрасіў Васіля і Шварна, каб яны сустрэліся з Войшалкам і прапанавалі яму разам з усімі панамі прыехаць ва Уладзімір дзеля сяброўскіх перамоваў.

Войшалк і літоўскія паны асьцерагаліся Льва, падазраючы яго ў падмане, бо між імі даўно ўзьнікла непрыязнасць.

Аднак Шварн і Васіль гарантавалі Войшалку бяспеку, кляліся сваёй верай.

Атрымаўшы гарантыі бяспекі, Войшалк паехаў з імі ў горад Уладзімір. Там Леў з братам Раманам у нядзелю прынялі Войшалка, аказаўшы яму годнае ўшанаваньне.

Войшалк з яго атачэннем спыніўся ў манастыры сьвятога Міхаіла.

На наступны дзень, пасья перамоваў, немец Міршкальт, які служыў да-радцам у караля Данілы, запрасіў усіх князёў да сябе на ўрачысты абед.

Пасья вячэры князь Васіль на добрым падпінку паехаў да сваёй гасподы (месца пражываньня). Войшалк з сваімі панамі, не адчуваючы аніякай пагрозы, таксама паехаў адпачываць у манастыр.

Праз нейкі час уладзімірскі князь Леў нечакана завітаў да Войшалка ў манастыр. Ён паклікаў Войшалка з пакояў і паводле сяброўскага звычаю прапанаваў:

– Пане куме, вып’ем яшчэ. – Яны пакуміліся акурат у таго пана Міршкальта.

Войшалк згадзіўся і, не адчуваючы небяспекі і здрады, выйшаў да Льва.

Леў адразу пачаў дакараць Войшалка. Ён прыгадаў крыўды, якія чыніў яго бацька Міндоўг рускім землям, успомніў заваяваньне ім некалькіх замкаў.

Леў моцна распаліўся, затым гучна загадаў сваім слугам адскочыць, выхапіў шаблю і з размаху расьсек Войшалку галаву, ажно мазгі пырскнулі на сьценку.

Акрываўленае цела засталася ляжаць у манастыры.

Іншых паноў і дваранаў, што прыехалі з Войшалкам, таксама ўсіх зьнішчылі.

Такім неспадзяваным чынам Леў паклаў канец вайне з Літвой.

Галіцкі князь Васіль і друцкі князь Шварн неверагодна перажывалі і смуткавалі з-за такога здарэньня, бо менавіта яны кляліся Войшалку, абяцалі яму поўную бяспеку.

Забойства Войшалка – вялікая ганьба і пляма на ўвесь рускі народ, бо быў забіты прыняты ўсімі народамі звычай.

Войшалка пахавалі ганарова, як вялікага князя, у тым жа манастыры сьвятога Міхаіла ва Уладзіміры.

Васіль Якавенка

...сяброўства прадугледжвае, як мінімум,
павагу да мовы і культуры суседа,
да яго суверэнітэту...

Братэрства на розны лад

**Гутарка журналісткі Алены Шуваевай-Петрасян
з пісьменьнікам Васілём Якавенкам.**

Краіна Арменія спакваля заняла ў маёй душы трывалае месца. Я пісаў пра яе, я дакранаўся ў Матэнадаране да гістарычных скарбаў яе, а яшчэ сябраваў з пісьменьнікамі і журналістамі, жыві іх праведным і шырокім клопатам, іх смуткам і болям, іх радасьцямі. Я хваляваўся пасля распаду Саюзу ды абвалу грашовай сістэмы, а з ёй і іншых каштоўнасцяў, у тым ліку сувязяў, перажываў за лёс сяброў і іх жьціццё. Нядаўна ў чарговы раз мне папэўна пабываць там. Ня ўсіх добрай памяці сяброў і знаёмых засьпеў у жывых – ні Гранта Матэвасяна, ні Гранта Багразяна, ні Максіма Аванесяна... Адыйлі ў лепшы сьвет Сільва Капуцікян, Вардгес Петрасян... Вялікім атрымаўся прагал у маіх сувязях і кантактах – страціў як бы частку сваёй душы. Але ж знайшліся новыя сябры, і мне прыемна было атрымаць ад маладой і гожай асобы, журналісткі і рускамоўнай паэткі Алены Шуваевай-Петрасян пытаньні... Гэтае інтэрв'ю было надрукаванае ў скарачаным выглядзе ў армянскіх газетах «Азат Арцах» за 15 мая 2009 году і ў «Новом времени» за 26 мая 2009 году. У «Дзеяслове» яно друкуецца ў перакладзе на беларускую мову ў поўнай рэдакцыі.

Васіль Якавенка.

– **Васіль Цімафеевіч, як і калі вы ўпершыню трапілі ў Арменію?**

– Надараецца, лёс робіць чалавеку падарунак. Неяк рэдакцыя літаратурнага часопісу “Нёман” зрабіла мне, ужо вядомаму тады публіцысту, прапанову: паехаць у адну з рэспублік Саюзу ССР і напісаць нарыс пра яе жыццё-быццё. Іншыя аўтары напішуць аб іншых народах і нацыях... Акцыя была задумана рэдакцыяй у сувязі з набліжэннем 60-й гадавіны СССР. Ішоў 1981 год.

Чаму я абраў Арменію? Магчыма таму, што гэтая краіна ў маім уяўленні была вельмі старажытнай, на што паказвала наг’ школьная праграма гісторыі, і, да таго ж, загадкавай. Яна ня мела бясконца сумнай і кранальна лірычнай песьні “Суліко”, якую пасяля вайны ў нас, на Палесьсі, нярэдка можна было пачуць, ня мела і гучнага ансамбля “Арэра”, які захопліваў, браў цудоўна адлюстраваным у мастацтве тэмпераментам народу... Затое згадвалася Зара Далуханавы, недзе там, за высокімі гарамі Каўказу, невыказна чароўна, прасьветлена і прызыўна гучалі яе песьні і напевы. А яшчэ захаплялі слухачоў (відавочна не ў адной Беларусі) армянскія анекдоты. Потым, чытаючы аповесць Гранта Матэвасяна “Твой род”, напоўненую народным каларытам і тонкім, бышоўкава пража, гумарам, я зразумею: у анекдотах “Армянскага радыё”, незалежна ад таго, складалі іх армяне альбо нехта іншы за іх, цудоўным чынам выяўляліся непадробныя інтанацыі і матывы армянскай натуры, знаходлівай і жывой народнай душы. А што яшчэ? У той надзвычай гарыстай краіне жыў выдатны навуковец астраном Віктар Амбарцумян, і акурат яму сваім уздымам адпавядала гара Арарат.

Не выключаю, што ў маім намеры паехаць у Арменію адыграла пэўную ролю і інтуіцыя.

Там, у Арменіі, я знайшоў тое, чаго ня мела ці страціла ў дрымотных стагоддзях, калі не было недахопу ў варварах, мая родная Беларусь, якая да 1840 году мела назву Літва (але гэта была ня сённяшняя Летува).

– **Што вы, як публіцыст, думаеце аб трагічных старонках гісторыі Арменіі? Як гэтая краіна прадстаўленая ў вашым вялікім нарысе “Глаза Наіры”?**

– Гістарычна на землях Арменіі склалася нацыя са старажытнай самабытнай, багатай і самадастатковай культурай, з развітым пісьменствам, навукай, якая дастала сабе прыстойных ведаў у розных галінах. Трэба адзначыць глыбока маральныя і гуманныя праявы нацыянальнай культуры Арменіі. Адсюль складваецца ўражаньне аб разумным і вартым усялякай павагі народзе, на долю якога выпалі пакуты, што ў страшным сьне не прасыняцца.

У нарысе “Глаза Наіры”, надрукаваным у “Нёмане”, потым у кнізе “На што нам жыць дана” (М., “Советский писатель”, 1991) я імкнуўся вырашыць, уласна, творчую задачу, якая мне тады здавалася звышзадачай, – перадаць міралюбны, стваральны дух народу, паказаць яго змучаную і, тым ня менш, багатую і прыгожую душу.

– **Раскажыце пра вашу місію ў Нагорным Карабаху.**

– Мая паездка туды ў 1988 годзе аніяк не падавалася мне самому місіяй. Проста была вострая цікавасьць да таго, што там адбываецца. СМІ дазіравалі праўду, узводзілі турысты на калёсах, пра што ня цяжка было здагадацца. Там упершыню за сваё жыццё ў СССР я ўбачыў на вуліцах і на плошчы Леніна шчылёныя рады вайскоўцаў, узброеных празрыстымі шчытамі і дубінкамі.

Калі я трапіў у Сьцяпанакерт, калі адчуў псіхафізічны, скарыстаем гэтае слова, зарад і подых шматтысячнага натоўпу, мітынгаў на стадыёне і вуліцах гораду, я зразумеў, што маю справу з народам армянскай нацыянальнасьці. На мяне, беларускага літаратара, адразу пасыпаліся градам пытаньні кшталту, дзе ж Масква і чаму яна не адказвае на рашэньне абласнога Савету Нагорнага Карабаху, які прыняў рашэньне аб далучэньні да Арменіі; дзе, нарэшце, братнія народы

Васіль Якавенка з армянскімі сябрамі – галоўным рэдактарам часопісу “Арагаст” Леванам Асепянам і пісьменьнікам Сурэнам Петрасянам.

Саюзу і чаму яны не рэагуюць на разьню армянаў у Сумгаіце; урэшце рэшт, дзе ж праўдзівае асьвятленьне падзеяў у прэсе і чаму хлусяць карэспандэнты, якія называюць народ кучкай бадзягаў, бунтаўшчыкоў, бандытаў? Слухаючы ўсё гэта, мне рабілася не па сабе. Я разумеў, што людзі на гэтых схілах каўказскіх гор апынуліся ў вакууме, у палітычнай блакадзе, падобнай на змову супраць іх... І гэта ў момант так званай перабудовы, якая і натхніла люд на дзеянні.

Рэдактар газеты “Нагорный Карабах” Максім Аванесян прапанаваў мне даць інтэрв’ю. Ня буду казаць, што ў той момант я не адчуваў боязі, але пераадолеў яе, а радасьці таксама ня памятаю, толькі халадок прайшоў па сэрцы, і было ўсьведамленьне гістарычнай, варта зазначыць, асабістай адказнасьці падчас выкананьня грамадзянскага абавязку. Я зразумеў, што маё знаходжаньне на гэтай зямлі сапраўды ператвараецца ў місію. Мне спадабілася апеляваць да малавядомых гістарычных фактаў, якія, магчыма, хавалі і ад народу Азербайджану. Шчыра і, мусіць, наўна я апеляваў да праўды і справядлівасьці.

Газета з маім інтэрв’ю выйшла 31 жніўня 1988 году. У сваіх спадзяваньнях на спачуваньне і падтрымку звонку армяне не былі падманутыя. А для мяне асабіста прыемным аказаўся эпізод, які адбыўся, калі я ўжо быў у Менску. Мяне адшукала незнаёмая жанчына-армянка. Назвала сябе Сьвятланай. Перадала мне бутэльку каньяку. “Ад каго?” – пытаю. – “Ад армянскага народу!” – адказвае з павагай. Дык вось як?! Дзякуй!

Іншая рэакцыя, як вядома, была з боку азербайджанцаў. Публікацыя звалілася на іх, як сьнежная грудка на галаву. Першым пабуджэньнем у іх было абвергнуць мяне. І гэтую адказную місію ўзялі на сябе кіраўнікі пяці творчых саюзаў, пачынаючы з пісьменьніцкага на чале з вядомым тады Анарам... Наш Саюз пісьменьнікаў, да яго гонару, на адным са сходаў разабраўся-такі, што да чаго, і ня даў мяне ў крыўду. Сумленьне маё было чыстым.

– Вы нядаўна зноў былі ў Арменіі. Прайшло 20 гадоў, як зьмянілася краіна?

– Міністэрства культуры і Саюз пісьменьнікаў Арменіі запрасілі мяне на Форум перакладчыкаў, пісьменьнікаў і выдаўцоў краінаў СНД і Балтыі, які адбыўся ў кастрычніку 2008 году. Па сутнасці зробленая спроба ўзнавіць творчыя сувязі літаратараў, перапыненыя распадам Савецкага Саюзу. Гэтаму будзе садзейнічаць і створанае на форуме міжнароднае грамадскае аб'яднанне пісьменьнікаў, перакладчыкаў, выдаўцоў. Практычныя вынікі, я спадзяюся, хутка пакажуць сябе. Падрыхтаваны і будзе выдадзены Каталог удзельнікаў гэтага аб'яднання, створаны сайт з шырока пададзенай на ім інфармацыяй. Адметным і знакавым момантам зьяўляецца тое, што рамяство перакладу для Арменіі традыцыйнае, даўняе, старажытнае. Таму не выпадкова тут на дзяржаўным узроўні і адзначаецца Дзень перакладчыка. Гэта цудоўна!

На жаль, на гэты раз я ня мог, дакладней, ня меў магчымасці па прычыне абмежаванага часу ўбачыць Арменію, як раней. Адно ўсьцешыла ўжо тое, што ў гэтай краіне ўпарадкаваліся і сталі больш цеснымі культурныя і, магчыма, гаспадарчыя сувязі з Нагорным Карабахам. Карабах стаў бліжэй, хаця па-ранейшаму застаецца ў складзе Азербайджану. Прыемна і тое, што Саюз пісьменьнікаў Арменіі захаваў свае пазіцыі ў грамадстве ў адрозненне ад сітуацыі з пісьменьнікамі ў Беларусі. А горад Ерэван засвяціўся мноствам неонавых рэкламаў прыватных фірмаў, стаў ярчэй.

Пасля развалу Саюзу і інфляцыі армянская эканоміка, напэўна, пацярпела больш за беларускую. У нас захаваліся многія буйныя прадпрыемствы, а потым удалося ў нейкай ступені і мадэрнізаваць іх. Гэтыя плюсы, праўда, – заслуга ня толькі кіраўнікоў краіны, але і народу, яго менталітэту, які схіляў да спакою і вытрымкі. У Арменіі ж, калі разладзілася ўнутранае кіраванне і кантроль, узрасла актыўнасць розных зухватаў, і страты куды большыя. Буду рады, калі кіраўніцтву і народу Арменіі, у працавітасці якому ніяк не адмовіш, удалося ў хуткім часе ня толькі папоўніць страчанае, але і дасягнуць далейшых поспехаў, каб значна палепшыць дабрабыт сваіх грамадзянаў.

У армянаў засталася нямала савецкага патрыятызму, як, урэшце, і нігілізму да ўласных духоўных і матэрыяльных каштоўнасцяў. І гэта, зазначу цяпер, ня самае лепшае ў армянскай душы. Разам з тым узрасла і нацыянальная самасьведомасць, прынамсі, у моладзі, што я з задавальненнем адзначыў пры сустрэчах і гутарках са студэнтамі. Гэта трэба цаніць, бо самасьведомасць і гонар за нацыю складаюць аснову для далейшага здараўлення і развіцця грамадскай супольнасці, ня толькі ў Арменіі.

– Па сутнасці ў Расіі засталіся толькі Беларусь і Арменія, якія ніколі не вызначаліся хістаньнямі ад аднаго фронту да другога... Што вы думаеце пра гэта?

– Так, калісьці ўсе народы ў аграмадным Саюзе былі пабрацімамі. Магчыма, і засталіся імі. Разам перажылі найскладанейшыя дзесяцігоддзі, у якіх былі і працоўныя поспехі, і войны, пакуты, радасці, урачыстасці і, прабачце, усялякія бязглуздыцы, дэспатызм, самападман... Было, паўтараю, усялякае. Але мне падалося, што ў вашых словах чытаецца адданасць Расіі. Хацелася б ведаць, ці ня ссунутае тут нешта ў паняццях? Бо народы і рэспублікі аддзяліліся не ад Расіі, фактычна яны выйшлі са складу СССР, членства ў якім было “добра-ахвотнае”. А Расіі-матухне, магчыма, падалося, што яны пакінулі яе.

Ня трэба атаесамліваць СССР з Расіяй ці, калі хочаце, з Расійскай імперыяй. Праўда, у палітыцы, якую прадвызначае цяпер расійская эліта, усё яшчэ пераважае сьцягванне вялікіх тэрыторыяў, і робіцца гэта замест здавальняючага напавення жыцця рускага чалавека на ўласных землях. Адсюль і нажніцы, якімі падразаецца само існаванне карэннага рускага насельніцтва наогул. У кожнай імперыі, бяруся зазначыць, абмяжоўваюцца ў правах народы. Гадоў

сем-восем таму М.Гарбачоў, выступаючы ў друку, прызнаў свой пралік. Падчас перабудовы, маўляў, трэба было даць рэспублікам больш свабоды... Так, і хіба не падзеі ў Нагорным Карабаху, Прыбалтыцы, Грузіі яму падказалі гэта? Вядома! Ды позна... Я пісаў яму ў 1987 годзе пра непаўнацэннасць перабудовы, яе прабуксоўку і атрымаў ад сакратарыяту ЦК КПСС падзяку за тую неспакойныя разважанні, нараканы і прапановы... Але ж, калі да справы, то работа матора доўжылася ўхаластую. Можна падацца дзіўным, толькі ж іншая перабудова, задуманая ў свой час іншым партыйным дзеячам – Лаўрэнам Берыя, менавіта і павінна была пачацца з пашырэння правоў і свабоды саюзных рэспублік. Ёй ня даў ходу Мікіта Хрушчоў.

Нашай саюзнай дзяржаве катастрафічна не хапала таго, каб замацаваным у Канстытуцыі правам і адносінам паміж народамі адпавядала жыццёвая практыка. Пакутавалі народы і нацыі. Не ў апошнюю чаргу руская.

Для мяне было б легкадумным сёння аналізаваць адносіны паміж Арменіяй і Расіяй. Сябры ўсё-ткі... У нас сябры наўкруг, на жаль, аднак дружба і братэрства – на самы розны лад. Я ведаю аб удзячнасці армянскага народу Расіі. Расія ў свой час не дазволіла азвярэлым янычарам учыніць непамыснае злачынства на армянскай зямлі – генацыд. Генацыд у поўнай меры!

У рускіх з Арменіяй адносіны ўстойлівыя, магчыма, сяброўскія, калі толькі яна, агаломшаная сваёй воляй Расія, не замахваецца на вашу свабоду і культуру, не праводзіць русіфікацыі Армянскага нагор'я. Аднак даводзіцца шкадаваць, што дружба абарочваецца добром не заўсёды. Ствараюць перашкоды, напрыклад, Грузіі, а ў складаным становішчы з-за гэтага аказваецца Арменія. І другі прыклад: у сумніўнай сітуацыі Расія дэкларуе незалежнасць (ад Грузіі) Абхазіі і Паўднёвай Асеціі, у той жа час “высокія” прынцыпы не дазваляюць ёй пайсці на прызнанне незалежнасці Чачні і Нагорнага Карабаху.

У нас, беларусаў, у адносінах з Расіяй – пэўная стракатасць, а калі больш дакладна – церазпалосіца. Праўда, зьнешне адносіны ніяк не прадвешчаюць вайны. Дэкларуецца дружба. Так, але вось пад напад празрыстым мірным флёрам многае ўтойваецца. Падзеі, якія некалі гэтак хвалявалі нашых продкаў, – твая драматычныя і трагічныя падзеі выпалі на дно. І ўсё?.. Прабачце, аднак мне даводзіцца займацца нацыянальнай гісторыяй, і вось прыходзяць на памяць радкі з песьні:

Нелюдимо наше море,
День и ночь шумит оно.
В роковом его просторе
Много бед погребено.

У глыбіні гісторыі страшна заглядваць. Але як жа іначай? Там вытокі нашых сённяшніх падзеяў, лёсаў і нават характараў. Гісторыя Беларусі доўгі час ляжала ў архівах маладаступных для свайго народу. Тым больш – для суседніх народаў. Справа ў тым, што ў ліцвінаў, не па іх волі названых беларусамі, ніколі не было агульных каранёў з Масковіяй-Расіяй. Па крыві мы розныя, і гэта паказалі сваімі даследаваннямі ленынградскія і менскія генетыкі яшчэ ў сярэдзіне 20-х гадоў мінулага стагоддзя. А іншыя пацьвердзілі тое пазней... Менталітэт у нас розны тым больш. Наш народ быў адданы зямлі, земляробчай працы, прыкладной (гаспадарчай) творчасці, ён як правіла вызначаўся спакойным, талерантным, ветлівым норавам, пра што сведчыць багацейшы ў сьвеце фальклор. Па крайняй меры, жыццёвы лад ня быў разбойным, рабаўнічым. Хоць паходы на землі суседзяў па розных прычынах і былі. А вось ва ўсходняга суседа арыентацыя гістарычна склалася інакш.

Наш усходні вялікі сусед атрымаў у спадчыну ад трохсотгадовага татарамангольскага ўціску неабсяжныя прасторы ў Еўропе і Азіі, якія тады яшчэ не называліся Руссю, а разам з землямі – і зьмешаную кроў, і захопніцкую палітыку. Нездарма ж рускі цар Аляксандр II сьцьвярджаў, што Расія – дзяржава не земляробчая і не прамысловая альбо гандлёвая, а ваенная, якая абапіраецца на армію і флот.

Між нашымі народамі было шмат кровапралітных войнаў. У жорсткай вайне, навязанай Масковіяй Вялікаму Княству Літоўскаму (а гэта гістарычная беларуская дзяржава) і Польшчы ў 1654 – 1667 гадах загінула больш за палову нашых продкаў. Па гарадах – да 97 адсоткаў. Шмат гадоў – бадай, два стагоддзі! – ад самых кацярынскіх часоў, Беларусь (а раней Літва) былі самай сапраўднай калоніяй Расіі. У ёй, Беларусі – Літве, што раней была найбольш развітай краінай, забараняліся адукацыя і пісьменства на роднай мове, а пасьля антырасійскага паўстання пад кіраўніцтвам Кастуся Каліноўскага ў 1863 годзе забаранілі ўжо і назву (другую па ліку) Беларусь, і мы сталі расійскім Паўночна-Заходнім краем. Потым прыйшлі да ўлады Саветы...

Незадоўга да ўтварэння БССР ад Беларусі адабралі частку яе спрадвечных земляў – Смаленшчыну і Браншчыну, аднеслі іх да Расіі.

Тым ня менш, у межах падкарочанай нацыянальнай супольнасці ў БССР ствараліся ўмовы для адраджэння народу. Улічваючы той патрыятычны настрой і цягу да самастойнасці беларусаў, падаравалі ім такую магчымасць большавікі. На некаторы час... Пакуль не падрасло новае пакаленне. А затым – брутальны адкат. Адабралі падарунак. Службы сталінскіх апырчнікаў выкасілі ўсю нацыянальную інтэлігенцыю, і навуковую, і творчую, уключаючы дзяржаўных дзеячаў, за выключэннем хіба што адзінак. Зьнішчылі, парэзалі, спалілі практычна ўсю нацыянальную літаратуру, выдадзеную за 15 – 16 гадоў савецкай улады! Быў узят курс на жорсткую русіфікацыю.

Дык як жа гэтакую злосную вакханалію называць, як не фізічным і духоўным генацыдам?

І гэта ў розных формах працягваецца па сённяшні дзень. Чаму? Расіі патрэбны свой дзяржаўны калідор, свой выхад на Запад. Бачыце, наша зямля – тэрыторыя іхніх інтарэсаў... Ні больш і ні менш, і нічога болей!

Колькі разоў пасьля літаратурных сустрэчаў у працоўных калектывах Менску і іншых гарадоў да мяне падыходзілі менавіта рускія і ня без спагады пыталіся, чаму ў рэспубліцы ў гэтакім незайздросным стане апынулася беларуская мова; прыемна ж чуць, шкадавалі яны, як на ёй мясцовы люд размаўляе.

Я прывяду яшчэ адно выказваньне па закранутай тэме. Цытую па газеце. Прафесар з Масквы, карэнная масквічка, інтэлігентная жанчына, гэтак ціха і цвёрда сказала: “Ненавіжу беларусоў, холуйская, рабская нацыя. Даже язык свой і тот предали!”.

Крыўдна... Праўда, вам, журналісты, карэннай расіянцы, хутчэй за ўсё незразумела, што ў нас адбываецца. Беларусь жа, як-ніяк, суверэнная дзяржава...

Так, але суверэнная, на жаль, дэ-юрэ. А практычна – не настолькі... І тая прафесар правільна сказала, але не дайшла да прычыны, чаму ж так адбываецца. Відаць, не выпадкова скарачаецца колькасць беларускіх школаў, уражаюцца праграмы выкладання беларускай мовы, гісторыі, скасаваны курс беларускай гісторыі як самастойны прадмет, кніжная прадукцыя ў крамах на 90 адсоткаў расійская. Дык што ж гэта, як ня здача пазіцыяў беларускім кіраўніцтвам? Нас вядуць у нікуды, дзе ні імя, ні гонару, ні славы. Калі б ведалі прафесары ў Маскве нашу гісторыю, ды ведалі, праз якія выпрабаванні прайшоў беларускі народ, які праз стагоддзі прыгнёту ўсё-ткі данёс да нас (у сённяшні дзень) сваю культуру і мову, каб ведалі хто і што нам сёння процістаіць, магчыма,

яны неяк інакш выказвалі б свае пачуцці да беларусаў.

Некалі пісьменьнік Васіль Быкаў з сумам, але дасьціпна заўважыў, што ў нас укралі народ. Дадам, гэтая акцыя крадзяжу не аднадзённая, працэс працягваецца і, каб ён не паймеў зваротнай хады, робіцца ўсё дзеля ўчэпістых абдымкаў, дзеля моцных і ўчэпістых братэрскіх ланцугоў пад дэкларацыю: два народы – адзін народ! Маскоўская дама, што купляе ў Англіі каралеўскія палацы і, магчыма, збіраецца закупаць саму Англію, будзе ў Менску не адзін мікрараён... Але ж гэта толькі семкі ў параўнаньні з іншымі ўсходне-суседскімі (братэрскімі) фірмамі і магнатамі-брацьцямі, якія квапяцца на Беларусь.

Адным чалавекам у нас прынятае адыёзнае “политическое решение” аб сваёй АЭС, якую бяруцца пабудаваць зноў жа расійскія спецыялісты. Ці трэба казаць, што такое будаўніцтва ў краіне, якая больш чым хто пацярпела ад чарнобыльскай катастрофы, наогул амаральнае. Ігнаруецца меркаваньне незалежных экспэртаў і нават Інстытуту эканомікі НАН Беларусі аб эканамічнай немэтазгоднасьці будаўніцтва АЭС у Беларусі. Да таго ж, сама атамная станцыя практычна будзе належаць не Беларусі, а Расіі. Тут ужо і самы “умный, правильный и честный” чалавек, якім ён сябе імкнецца падаць, апынецца проста пылам на ветры ў расійскай прасторы.

Як бачыце, павінен вас засмуціць сваім адказам. Сяброўства прадугледжвае нешта іншае, як мінімум, павагу да мовы і культуры суседа, да яго суверэнітэту. Буду рады, калі ў вас, у Арменіі і Расіі, стасункі іншыя. Дай Бог!

– ***Што аб'ядноўвае Беларусь і Арменію?***

– Безумоўна, перш за ўсё гісторыя. Мы сябры па няшчасці. Армяне цяперлі прыгнёт не адно стагоддзе з боку турак. Палітыка генацыду армянаў склалася канчаткова напрыканцы дзевятнацатага веку, і ў 1896 годзе былі выразаны 300 000 армянаў. Армяне перанеслі генацыд і ў 1905 годзе. Потым падчас Першай сусветнай вайны, калі землі беларусаў на працягу колькіх гадоў тапталі боты кайзераўскіх салдатаў, туркі выразалі да 1,5 мільёна армянаў, а 2 мільёны перасялілі на пагібель у пустыні Месапатаміі, забралі іхнія землі. Рэцыдыў генацыду меў месца і нядаўна, у канцы 80-х гадоў мінулага стагоддзя – у Сумгаіце, Баку, чаму і я ўскосна быў сьведкам.

Беларусь за сваю гісторыю перанесла падобнае ліха тройчы. У 1654 – 1667 гадах, аб чым я ўжо казаў. Потым паўзучы генацыд нацыянальнай культуры, мовы, менталітэту, які працягваўся ўсё XIX стагоддзе, – краіна была ў складзе Расіі. Затым фізічны і этнічны генацыд ў 30-я крываваыя гады, аддадзеныя на водкуп Яжову, Берыі і самому “айцу ўсіх народаў”. У завяршэньне ж драмы і трагедыі беларусаў палітычны інтрыган Сталін адабраў у нас у 1940 годзе гістарычную сталіцу – горад Вільню, а ў 1944-м, каб аблегчыць фарміраваньне “народнага” рэжыму ў Польшчы, падараваў часоваму ўраду гэтай краіны (у якасьці салодкага перніка) спрадвечна беларускую Беластоцкую вобласць, у складзе чатырнаццаці адміністрацыйных раёнаў. Менавіта па прычыне падобных абставінаў я і спачуваў армянам у Карабаху, успрымаючы іх боль, іх смутак і журбу як сваю.

Цяпер, калі хочаце, некалькі словаў аб надзвычай плённым супрацоўніцтве армянаў з ліцьвінамі на гістарычных беларускіх абсягах. Справа ў тым, што ў мінуўшчыну, як адзначаюць нашы вучоныя, дваранскае саслоўе, якое ў Вялікім Княстве Літоўскім і Польшчы называлася шляхтай, аказалася ў палоне міфаў аб сарматах, якія насялялі раней паўднёвыя абшары Украіны. Ствараліся зманлівыя легенды аб уплыве гэтых плямёнаў і на ліцьвінаў, палякаў. Зьявілася мода на вопратку з арыентацыяй на сарматаў, а практычна – на Усход, на персаў. У складзе мужчынскага ўсходняга касцюма трапляе суды, у самы цэнтр Еўропы, кунтушавы пояс. Армянскія купцы прывозяць

са Стамбулу і Канстанцінопалю праз Галіцыю тавары, сярод якіх асаблівым поспехам у шляхты карыстаюцца доўгія, расшытыя золатам і срэбрам, расфарбаваныя, шырокія і цупкія паясы. Яны хутка сталі сімвалам заможнага жыцця, багацця, прыгажосці, як, дарэчы, і знакам адрознення вышэйшага саслоўя ад іншых. У 1730-х гадах князь Міхал Радзівіл “Рыбанька” адкрывае ў Нясьвіжы ўласную мануфактуру па вытворчасці кунтушавых паясоў, навучае людзей гэтай справе ў Галіцыі, дзе ўжо дзейнічала армянская мануфактура. У хуткім часе ён пераманьвае адтуль у свой двор маладога, але вопытнага майстра Аванеса Маджаранца (па-мясцоваму – Яна Маджарскага), дазваляе яму перавезці з Канстанцінопалю сваю сям’ю. Радзівілы потым пераносяць мануфактуру з Нясьвіжу ў Слуцк, пашыраюць яе. Ян і яго сын Лявон удасканалваюць вытворчасць паясоў з улікам беларускага каларыту, арнаменту, бытавых традыцый. Іх тавар, няўрокам кажучы, займеўшы марку “Слуцкія паясы”, прымушае неўзабаве трымцець перад сабой вяльможаў і шляхту – “случкія паясы” заслانیлі ўсе астатнія паясы ў Еўропе, яны сталі карыстацца попытам таксама ў Маскве.

Але гэта зноў жа – сівая гісторыя. А ў 1940 годзе вялікая калекцыя случкіх паясоў, падабраная ў Менску, дэманстравалася на выстаўцы ў Маскве. З вайной яна там і засталася. Пераемніца СССР – Расія магла б сёння зрабіць знак добрай волі і братэрства ды, выцягнуўшы са сховаў тую калекцыю, перадаць яе беларускаму народу.

Сёння ў Беларусі ёсць армянская дыяспара; я знаёмы з яе прадстаўніком – прадпрымальнікам Арменам Хечаянам, чалавекам дзівосна багатай духоўнай культуры, гісторыкам, сацыёлагам, публіцыстам, нарэшце, каардынатарам выдання цудоўнага ілюстраванага часопісу “Анів”, які выходзіць на рускай мове і распаўсюджваецца ў армянскіх дыяспарах, у тым ліку ў Маскве. Дык вось з Арменам мы адзін аднаго з паўслова разумеем і паважаем.

Нашыя краіны сёння аб’ядноўваюць тыя ж пачуцці братэрскіх сувязяў і зусім прагматычныя гандлёва-эканамічныя адносіны. За апошнія сем гадоў таваразварот паміж нашымі краінамі ўзрос у дзесяць разоў, дасягнуўшы прыкладна 30 мільянаў даляраў. Зразумела, гэта ня многа. Мне здаецца, што ў міжурадавай камісіі па гандлёва-эканамічным супрацоўніцтве павінны больш актыўна папрацаваць вучоныя і тэхнолагі, прычым з абодвух бакоў.

Вядома, адлегласць паміж нашымі краінамі адыгрывае ня самую лепшую ролю ў абмене таварамі, таму бакі прынялі рашэнне аб адкрыцці ў Арменіі цэнтра па абслугоўваньні БЕЛАЗаў.

Дарэчы, у 2008 годзе Менская вобласць прыняла прадстаўнічую дэлегацыю з Сюніцкай вобласці Арменіі. На ўзроўні мэраў гарадоў падпісаны прпраколы аб намерах і прадметным супрацоўніцтве паміж гарадамі Каджаран – Жодзіна, Кафан – Барысаў, Агарак – Салігорск, Мегры – Мядзел, Гарыс – Нясьвіж, Сысіян – Слуцк.

Што датычыцца культурнага супрацоўніцтва, то яно нядаўна таксама стала адраджацца. У 2007 годзе прайшлі Дні армянскай культуры ў Беларусі, а ў 2009-м пройдуць Дні беларускай культуры ў Арменіі.

– **Што вас зараз хвалюе як пісьменьніка?**

– Гісторыя дала ўрок народу Германіі, і пасьля Другой сусветнай вайны, разьвязанай Гітлерам, ён прыйшоў да пакаяння... У апошні час мяне вельмі дзівіла і азадачвала, калі я чуў ноткі гітлераўскай патэтыкі ў некаторых прамовах, асабліва падчас уводу расійскіх войскаў на Каўказ. Пры гэтым настолькі нахабна хлусілі палітыкі і міністры, што міжволі ахопліваў сорам. Ад абуральнай неадпаведнасці словаў фактам, ісьціне, рэчаіснасці, элементарнай маралі! І гэта для мяне, які прывык да хлусьні поблізу, на сваёй зямлі, здавалася страш-

ным. Да чаго дойдзе сьвет, калі такі нахабны падман, падмена паняцьцяў і шулерства з боку дзяржаўных дзеячаў? Калі ўсё гэта будзе прынятае за норму ў дыпламатычнай і іншай дзелавой практыцы?.. Далібог, няўтульна пачуваў я сябе! І адкуль тое ідзе? У свой час на падобную дзейнасьць савецкіх палітыкаў зьвяртаў увагу Рузвельт.

Да чаго ідзе сьвет? Калі б мне нехта сказаў... Зноў дзейнічаюць піраты, прасьцей сказаць бандыты, на моры і ў акіянах. Кім яны апякуюцца?.. У ЗША ствараецца праграма па падрыхтоўцы да кібервойнаў. Трывожна, людцы мілія...

А потым дазвольце пытаньні: з маральлю ў гэтым стагоддзі мы зусім развітаемся ці пачакаем крыху? Заходняя культура абмяжоўваецца прапагандай жаночага цела і сексу за кожным вуглом, і гэта вядзе да звужэньня, скароту і дэсацыялізацыі псіхікі. А ўсходняя культура ў той частцы яе, што мяжуе з намі, імкнецца пераняць усё гэта “характэра” і да яго дадаць сваё – мат, п’янства, часам непрабуднае.

Аб падзеньні нораваў сьведчаць таксама факты імгненнага абагачэньня асобных людзей за кошт рабаваньня сваіх альбо не сваіх краінаў і народаў. Не зьлічыць спрытнюг і хапуноў. Возьмем, да прыкладу, Расію. Які багаты россып мільянераў і мільярдэраў! Я неяк гутарыў са сваімі сябрамі з Міжнароднага сацыяльна-экалагічнага саюзу – гэта адметная, са сваім вопытам, традыцыямі грамадская экалагічная арганізацыя; яна дзейнічае на расійскіх прасторах і шырэй. Дык МСаЭС раней меў у Маскве офіс, канструктыўна працаваў, з ім лічыліся чыноўнікі. А зараз церпіць нястачу. Я спытаўся ў энтузіястаў, ці вядомыя ім выпадкі, калі нехта з расійскіх багацеяў дапамог бы ім – ня ім, іншым айчынным экалагам, дапамог бы, скажам, дзеячам культуры, тэатра, кіно, якія перажываюць ня лепшыя дні. Няма падобных прыкладаў! Магнатаў там – легіён, а воль патрыятызм скончыўся, і Савы Марозавы перавяліся.

Цікава, аднак, навошта хціўцам мільярды? Сваім розумам ніяк не спасьцігну. Я, між іншым, ведаў сярод армянаў аднаго алігарха, які заснаваў літаратурную прэмію. Шкада толькі: век у яго быў кароткі. Ёсьць прыклады таксама і ў нас. Прызнаны беларускі асьветнік Барыс Кіт пасьля вайны па незалежных ад яго абставінах апынуўся ў ЗША. Здольны матэматык і хімік, ён з цягам часу атрымаў прызнаньне як распрацоўшчык вадароднага паліва для касмічных караблёў. Капсула з яго імем замураваная ў сьцяне Капітолія, а сам ён потым, пасяліўшыся ў Гарманіі, вярнуўся зноў да клопатаў аб сваёй Бацькаўшчыне, нацыянальнай культуры і яе дзеячах, заснаваў прэмію для беларускіх пісьменьнікаў і вучоных. Не алігарх, чалавек ня надта багаты, але прыстойны, адданы радзіме, сьвядомы, сумленны.

Хочацца думаць, што ў разбагацеўшых армянаў патрыятызму ўсё ж больш і больш руплівасьці, клопату аб сваёй краіне і яе нацыянальнай культуры. У сьвядомасьці армянаў, спадзяюся, яшчэ не адбыўся распад, не зайграла фанабэрыя да такой ступені, за якой надыходзіць маразм і жаданьне ў Англіі каралеўскія палацы купляць...

Галіна Каржанеўская

...быць святлом –
хоць і кволенькім –
вельмі няпроста...

Іранічнае

СТРАШНЫ СОН

Амаль па Дарвіну

У расоле акіянскім
Завязалася амёба.
Паглядзела: нармалёва,
Можна жыць і працьвітаць.

З цягам часу у амёбы
Вырас хвост і рот адкрыўся.
Потым выпаўзла на сушу,
Неба, горы абжыла.

Не пасьпела азірнуцца –
Ручкі-ножкі,
 лук і стрэлы,
Крыналіны ды батфорты...
І паехала – пайшло!

Ад насечак да пісьменства,
Ад абшчыны да дзяржавы,
Храмы, культы, механізмы,
Мода, джынсы, казіно...

Пазваніла па мабіле
Самаму аднойчы Богу
Ды патаецца: «Ўсявышні,
Я ўсясільная ці не?»

Уздыхнуў Гасподзь і кажа:
– Бачу, часу не губляла,
Настварала, намудрыла,
Разьвілася – слоў няма.

Пра такое нават марыць
Я ня мог, як сьвет задумаў.
– Дык чаму такі панылы?
Не цягні ката за хвост.

– Мне шкада планеты гэту:
Атруцілі капітальна.
Дзе вазьму я вам другую,
Як зусім яе... таго?

Тут пашкодзілася сувязь
Ці мо Бог націснуў кнопку.
Чалавек прачнуўся ў ложку,
На будзільнік паглядзеў.

Трубы стрымана дымілі,
Рыба ціха памірала,
Везьлі лес на лесапілку,
Як пухліна, горад рос.

І па ім, як завадныя,
Зранку бегалі-снавалі
Незьлічоныя амёбы
З інтэлектам і душой.

ВАРОНА

Хадзіла ў парку птушка.
Ня ў парку, а у скверы,
Ня птушка, а варона,
А зрэшты, ўсё адно.

І мовіла здзіўлёна
Азяблая варона:
– Чаму так нізка сонца?
Дзе дзелася яно?
Наш кошык спажывецкі
Пусты і неважнецкі –
Хоць ляж ды памірай.
І сонца адказала:
– Я ўжо сьвяціць прыстала.
Калі мяне вам мала –
Ляціце ў цёплы край.

ДЗЯЦЕЛ

Біўся дзяцел галавою,
Дзеўбаў дрэва да трухі.
Дзяцел, дзяцел, бог з табою!
Пашкадуй свае мазгі.

ЛІХТАР

Вунь адзінокі
ліхтар паламаны,
Кожным сабакам сто раз абасц...

Браўся сьвяціць,
і сьвяціў колькі часу,
Быў навакольля начною акрасай.

Ды замінаў, відаць,
цемры злавеснай.
Слабым бывае падчас і жалеза.

Карма, зараза, і тут спрацавала.
Так у двары
асьвятленьня ня стала.

* * *

Думкі мае гуляюць далёка,
Блукаюць, неслухі, дзе заўгодна.
Еду ў транспарце,
гляджу у вокны.
Горад як горад...
У нечым – родны.

Вунь там – рэдакцыя,
далей – філфак,
Ля паштамту былі спатканкі.
20 год тут жыву, як-ніяк,
Маю статус высокі – мінчанкі.

Зьніклі некуды ластаўкі, сьнегіры.
Што пакінем, скажыце, унукам нашым?
Хмарачосы пасталі
ў кожным двары,
Не зважаюць на нас, мурашак...

НАВІНЫ

Нас благія навіны
Накрываюць, як міны,
І тады не падняць галавы.
“Пранясе”, – спадзяёмся.
Сьціхне ўсё – абтрасёмся.
Будзем жыць,
калі з Лёсам на “вы”.

* * *

Я тут і цяпер.
Рашчынiла блiны,
Ды штось паднiмацца
ня хочуць яны.
Бярэ мяне злосьць
на такую падлянку.
Заводзiць нас сiла нячыстая зранку.

Я тут і цяпер.
На прыпынку стаю,
Пакорліва думаю думу сваю.
Яна мне даўно
надакучыць пасьпела,
Такая назола, бо шлункі ад’ела!

Я тут і цяпер.
Азіраю раён
З высокае лоджыі. Хіліць на сон.
Палоска на захадзе
дзень завяршыла.
Пабольшала духу.
Паменела сілы.

ТАМ

Дзе душы праведныя і чыстыя,
Там думкі белыя і пушыстыя.

Там гукі пекныя,
а сьцежкі роўныя,
Усе пагляды спагады поўныя.

Радня ня сварыцца,
мужы ня б'юцца,
Каты з сабакамі
бакамі труцца.

Анёлы з крыламі, як апахаламі,
Да ўсіх прыстаўлены,
усім махаюць ім.

Туды ці трапім мы
у дзень свой судны?
Там, мабыць, хораша,
ды малалюдна.

ВЫБАР

Хто запалкаю служыць,
а хто – ліхтаром,
Хтось лампадкай удзячнаю
дом асвятляе.
Нехта – вогнішча прагнае
(грэе ўначы).
Быць святлом – хоць і кволенькім –
вельмі няпроста.

Можа каменем п'яны
раструшчыць ліхтар,
Можа згаснуць лампада ў куце
без алею,
Навальніца залье
неўтрапёны агонь...
Лепей сонцам тады:
аніхто не патушыць.

Алесь Няўвесь

... Чужая мова,
Іншыя напевы
У роднай хаце —
Прымакоў правы...
Жывём-расьцём
Нямыя, нібы дрэвы,
Падобныя да скошанай травы...

Хто ж сімвалізуе Беларусь?

АДРАЧЭНЦЫ

“Сябра Рады “Моладзі БНФ” Вольга Усьціновіч паведаміла, што ў кадравым агенцтве яе папрасілі выкрасьліць з анкеты пункт пра тое, што яна добра валодае беларускай мовай:

“Менеджэр не зразумела, навошта я гэта пазначыла, і прапанавала выкрасьліць гэты пункт. Патлумачыла вельмі проста: мае веды і тое, што я ўмею, па вялікім рахунку, зьяўляюцца таварам, а добра прадаецца толькі той тавар, які карыстаецца попытам. Мая беларуская мова, маўляў, нікому не патрэбная, яна толькі выклікае лішнія пытаньні”.

Дарэчы, менеджэр кадравага агенцтва паведаміла Вользе цікавую інфармацыю. Аказваецца, рэзюмэ, напісаныя на беларускай мове, часцей за ўсё ўвогуле не чытаюцца.”

“Народная Воля”

На гэту тэму сіл няма сьмяяцца...
Мы, беларусы, гінем без вайны.
Сярод народаў розных,
Розных нацый
Такія адрачэнцы — мы адны.
Ад роднай мовы,
Што жыла вякамі,
Мы адракліся, затапталі ў гной.
Для нас яна —
Нібы на шыі камень,
Як цяжкі груз,

Што цягнем за сабой.
Чужыя песьні і чужы ў нас голас,
К чужым сьвятыням ходзім на паклон.
Адбіліся калісьці ад манголаў,
Самохаць сеньня рушылі ў палон.
А хто туды ня йдзе ў агульным статку,
Ня крочыць за бязвольнай чарадой,
Навесілі таму ярлык, як латку:
“Нацдэм”, і “адшчапенец”, і “ізгой”.
Цураюцца яго, нібы праказы,
Усьлед плююцца, не бяруць у штат...

І слова беларускае — абразай
Гучыць цяпер у нас, нібыта мат...

* * *

Што ж, дажыліся:
Атрымаеш працу,
Калі абвесьціш:
“Мову не люблю!”

Куды ж цяпер “нацдэмам” падзявацца?
Чакаць нам застаецца рэзервацый.
Куды саслаць?
На Новую Зямлю*...

* Група астравоў Новая Зямля — расійскі палігон для выпрабаванняў ядзернай зброі.

“БАЖКІ”

Паведамiла газета “Наша Нiва”: на думку iдэолагаў Вiцебшчыны, сустрэчы з творчай iнтэлігенцыяй, якiя ладзiць ксёндз Юры Барок у Глыбокiм, зьяўляюцца сходкамі апазіцыi. Сьвятару ставяць у папрок тое, што ў Дзень памiнаньня продкаў ён малiўся за памерлых, а таксама за ахвяраў фашызму i камунiзму. Глыбоцкi iдэолаг зрабiў сьвятару “разнос”, заявiў, што ён сустракаецца з “няправiльнымi” музыкантамі, пiсьменьнікамі, iсторыкамі i журналістамi, а таксама ўдзельнiчае ў акцыях апазіцыянераў.

Да сталiнскай часiны тое
Мы дажыліся, здэцца, зноў.
Трымае ўлада “пад пятою”
Ня толькi люд, але й ксяндзоў.
І хоча, каб, як Дом Саветаў,
Была царква, i быў касьцёл.
І ў вальнадумства
З кабiнетаў
Асiнавы ўбiвае кол.
Гняла нацдэмаўцаў бяз меры,
Каб iх жыцьцё было, як золь.
Цяпер i думкi,
Нават веру
Паставiць хоча пад кантроль.
І вырашае чын элітны,
Каго — у рай, каго ў турму,
Якiя нам чытаць малiтвы,
Малiцца ўвогуле каму.
...Быў ксёндз на ўвесь абсяг адзiны,
І ён ня думаў пра чынуш.
Малiўся за народ, Радзiму,
За ратаваньне нашых душ.
Сьвядома гаварыў “на мове”,
Бо ён любiў свой родны край.
Ды да яго прыйшлi “панове”...
— Цябе б у пекла, а ня ў рай!
Народу нашаму зацята
Лузгой засьмечваеш мазгi.
Па горла ў буднi нам i ў сьвяты
Тваёй нацдэмаўскай лузгi!
“Нячэсных”,
Што з “Народнай Волi”,
Вакол сябе сабраў пiсак... —

Крыў iдэолаг.
Ён найболей
Ксяндза чыхвосьцiў так i сяк. —
І камунiсты, i фашысты
Як быццам на адзiн капыл.
Ты не сьвятар,
А дух нячысты!
Цябе згнаiм,
Сатром у пыл!
Чытаеш пропаведзi людзям...
І што, нацдэм, ты ў iх пляцеш?
Няйначай, каб жылося ў блудзе,
Ты думкi б'еш
Народу ў плеш.
Духоўнасьць, вера —
Наша нiша.
Я сам малiтвы прапяю!
Сваё Евангельле напiшам
І нават Бiблiю сваю... —
Начальнiк сьвятара такога,
Як шкаляра,
“Сагнуў у рог”. —
У нас улада ўся —
Ад Бога,
І для цябе я, значыць, Бог!

* * *

Нялёгкi час, адзначыць трэба...
Чыноўны, тлумны ён такi...
Мы Богу молiмся на неба,
А там —
Мясцовыя “бажкi”.

БАЛОТА

“Чыноўнікі міністэрстваў замежных справаў, фінансаў і прамысловасці сустрэліся з беларускімі рэкламістамі. Спецыяльную групу з 14 чалавек стварыў сваім загадам прэм’ер-міністр Сяргей Сідорскі. Яны зоймуцца раскруткай брэнда “мэйд ін Беларусь”.

— Краінавы маркетынг — нашыя дзеянні для таго, каб нас бачылі такімі, якімі мы хочам! — тлумачыць Раман Касыціцын, дырэктар па развіцці агенцтва “Камюнікейшнз”, адзін з удзельнікаў рабочай групы. — Вось ёсць рэклама “Егіпет — гэта сонца”. У Беларусі таксама павінна быць іміджавая дамінанта”.

“Комсомольская правда в Белоруссии”

Няма
У Беларусі нашай брэнду.
Краіны роднай
Невыразны твар.
І што рабіць?
Хоць ты вазьмі ў арэнду
Расійскі газа-нафталы тавар...
Рэклама ёсць:
Егіпет — гэта сонца!
А сімвал у Румыніі — вампір.
Працягваць можна так было б
Бясконца:
Малдавія — віно,
Швейцарцы — сыр.
Хахлы нахабна
Захапілі сала,
Германія “збрэндзіла” аўто.
Начальства беларускае сабрала
“Мазгі” краіны:
Брэнд падкажа хто?
Спачатку голас адны
Адусюль быў:
— У сьвеце ўсім завуць нас —
“Бульбашы”.
Давайце брэндам
Абяром мы бульбу!
Ты так сабе, прэм’ер, і запішы!
Аднак жа твар скрывіўся
У прэм’ера:
— Караняплод
Нам выбіраць ня след,
Бо гэтай бульбы ўсюды да халеры.
Палякі, украінцы...
Цэлы сьвет!
Яшчэ ідэя:
— Хай жа будзе брэндам
Наш сінявокі беларускі лён!
Прэм’ер плюецца:
— Ты, напэўна, збрэндзіў:

Даўно ўжо ў нас
Безураджайны ён.
— А можа нам
Чарнобыль брэндам выбраць?
Працягнем, як галодныя, руку...
Прэм’ер ужо злуецца:
— Што за выбрык?
Няма ў Еўропе веры жабраку!
І Пушча там была кандыдатурай,
Была Хатынь,
І быў яшчэ Курган.
Аднак прэм’ер
Чамусьці зыркаў хмура:
— Нам трэба брэнд бяз хібаў,
Без заган!
І ціха нехта мовіў:
— А балота?
У нас жа што ня лес,
Дык то дрыгва.
Прэм’ер наш абудзіўся ад дрымоты
І зычна-ўзьнёсла ўсклікнуў:
— Галава!
Балоты —
Гэта “лёгкія” Еўропы!
Буржуям пастаўляем кісларод!
Балоты —
Гэта нашыя “акопы”,
Няхай сімвалізуюць наш народ!
І вось рашылі:
Беларусь — балота.
Трымай жа нас,
Еўропа-ягамосьць!

* * *

Падумаў хтосьці:
Сімвал-пазалота!
А хтось пра тое,
Дзе мы зараз ёсць...

“БЫДЛА” ЦІ “СКОТ”?

Трывожныя думкі наконт беларускай мовы выказала афіцыйная газета “Звязда”. Напрыклад: мы ганарымся, што ў нашай краіне дзеве дзяржаўныя мовы, а такое становішча для цывілізаваных краінаў не характэрнае, двухмоўе існуе ў асноўным у афрыканскіх краінах; сёння мы заносім у Чырвоную кнігу рэдкую жывёліну ці птушку, якая можа знікнуць, а пра тое, што знікаюць цэлыя мовы, ня думаем...

А мы — народ!
Не падшыванцы!
Мы не з бязроднае гурмы!
Мы не французы ці германцы,
І не палякі нават мы.
Туземцы тых краін адсталых
На мове “шпрэхаюць” сваёй.
А нам адное мовы мала!
“Язык” таксама нам “родной”.
У вёсцы змалку мамы-таты
Наш папаўнялі лексікон.
Хоць лексікон той быў багаты,
Ды нейкі “некультурны” ён.
Па-простаму казаць абрыдла.
Нягегла зносіўся народ.
Прыземлена казаў ён — “быдла”.
А як гучыць прыгожа — “скот”!
Пад “бэзам” мы любілі ўпасці,
Цяпер жа ўзьнёсла рвём “сірэнь”.
Вітаемся “прывет” і “здрасьце”,
А не няўклюдна — “добры дзень”.
Сыцьвярджае нехта: на “трасянцы”

Гаворым мы заўжды й падчас.
А каб жа ўсіх пабралі пранцы,
Хто папракае гэтым нас!
Маўляў, жалобныя хаўтуры
Сабе ж рыхтуе наш народ.
Ды ён імкнецца да культуры!
Ён вырываецца з балот!
Узяць, напрыклад, папуасаў
(Такое племя дзесь жыве).
Яны ідуць суладна з часам —
У іх дзяржаўных моваў дзеве.
А эскімосы, гандурасцы...
Ці ўзяць жа эфіопаў гарт...
Нам адставаць якое трасцы?
Нам трэба бегчы ў авангард!

* * *

Лісты Чырвонай кнігі, мабыць,
Папоўняцца праз колькі год.
Кузуркі будуць там і жабы,
І беларускі наш народ.

ГІМН

Як паведаміла газета “Сн-плюс”, Гомельскі аблвыканкам прыняў рашэнне аб узнагароджанні прэміямі аўтараў тэксту і музыкі гімну Гомельскай вобласці. Газета надрукавала тэкст гімну, які напісаў кіраўнік справамі аблвыканкаму Аляксандр Врубель. Ці наўмысна, ці з-за таго, што аўтар ня ведае беларускай мовы, гімн па сутнасці напісаны на “трасянцы”.

“Нічаво, што непісьменна,
Для дашкольнікаў сайдзёць.
Дый рэдактар, несумнена,
Там, дзе трэба, давядзёць”.
(З верша,
прачытанага ў дзяцінстве).

А радзіўся я ў дзярэўні,
Маць і папа — ад сахі.
Там у нас сьпяваюць пеўні.
(Ой, прасьціце, петухі).
Там у нас і піск каціны,
І карова там раве.
Словам, шмат якой скаціны

Ёсьць і ў хаце, і ў хляве.
Многа ў нас лугоў і пашань,
А вакруг — дубоў рады.
Пагаму дзярэўня наша
Мае назву Жалуды.
Ёсьць тут клуб, дзятсад вясёлы,
І мядовы гмах узнік.
У дзярэўні ёсьць і школа.
Толькі рускі там язык.
Так ня кажуць папа з мамай,
Ім “язык” не па нутру.
Пасьля школьнае праграмы
Я культурна гавару!

Шчасьце з этага такое!
 Напрымер, узяць калхоз.
 Там грузіў я многа гною,
 А цяпер грузжу навоз!
 Мой “язык” мяне харошыць,
 Ён ня гідкай “мовы” вонь!
 Напрымер, кажу я “лошадзь”.
 А казаў кагда-та “конь”!
 Або ўзяць жа слова “водка”...
 З етым ваабшчэ бяда:
 Ну ня йдзе “гарэлка” ў глотку!
 “Водка” г’ецца, як вада.
 Ці куру я сігарэты...
 Там “табак”, а не “тытунь”!
 Дык “тытунь” у ср...ку еты
 Разам з “моваю” засунь!
 Я — культурны!
 І ў калхозе
 Не жыву, як парася.

Я на правільнай дарозе!
 Так жыве дзярэўня ўся...
 Пачаму пішу пра ета?
 — Мы дадзім табе грашы, —
 Папрасілі з сельсавета —
 Гімн дзярэўні напішы.
 Гімн усе імеюць страны,
 Абласыця і гарады.
 Нету гімна —
 Эта странна! —
 У дзярэўні Жалуды.
 Ты ў нас парэнь самы вумны,
 Маеш склоннасьці к сьціхам.
 То на дзень засядзь за гумны,
 Гімн дзярэўні выдай нам.
 Цэлы дзень я быў паэтам,
 Сачыняў каля гумна.
 І сьцішком, і гімнам етым
 Кучу вывернуў... дзярма.

ГУСАК

Байка

Прэзідэнт Кіргізіі Курманбек Бакіеў напярэдадні чарговых выбараў здаў экзамен на веданьне кіргізкай мовы. У сувязі з гэтым “Комсомольская правда в Белоруссии” задала пытаньне: “А які экзамен вы прымусілі б здаваць вышэйшых чыноўнікаў?” “Толькі не на веданьне роднай мовы! — адказаў дэпутат Палаты прадстаўнікоў НС РБ Аляксандр Шацько. — Мы гэта ўжо праходзілі! Чыноўніка трэба тэставаць на ляль-насьць дзяржаве”.

Жыло было малое Гусяня
 І на гусінай мове гагатала.
 Напівала вальлё,
 Расло штодня,
 Аперыўся з яго Гусак удалы.
 Адзначыць трэба,
 Што ў двары здавён
 Была ў жывёлы хатняй веча-рада.
 Сачыла, каб захоўваўся закон,
 Каб у двары заўсёды быў парадак.
 Дык вось туды
 З гусінай чарады
 Быў наш Гусак абраны дэлегатам.
 Рашылі так:
 Дарма, што малады.
 Прасьцяг не здыхлякам, а зухаватым.
 Выходзіла, што выбраны Гусак
 Хоць трохі, але быў ужо ва ўладзе.
 Гусак сябе не праяўляў ніяк
 На той жывёльнай гаманлівай радзе.
 На ёй найболей глотку рваў Баран,

Яшчэ Казёл аўтарытэт меў пэўны.
 І ўвогуле вёў рэй капітных клан.
 Але ніхто ня мог зраўняцца з Пеўнем!
 Дагледжаны, фасоністы, як франт
 (Ня тое што Хаўронья-недарэка).
 На галаве — агністы грэбень-бант...
 А як па-заліхвацку кукарэкаў!
 Гусак такіх ня бачыў на вяку.
 Быў Певень для яго —
 Узор і прыклад.
 Чамусьці дэлегату Гусаку
 За вывадак гусіны стала прыкра.
 Гамоняць, як “дзярэўня” — “га-га-га”
 І сам, і Гусь, і дзеці-гусяняты
 Ці ж так лапцёжна
 размаўляць ільга?
 Тым болей што абралі ў дэлегаты.
 І прыгразіў сваім Гусак вась так:
 — Хто зьведаць маю дзюбу не ахвочы,
 Той кукарэкаць будзе і квахтаць!
 Хай толькі паспрабуе загагоча...

А болей ён ня вымавіў ні слова.

* * *

Ён, беларус —

Ад Хведзяў да Ганусь —

У сьвет ідзе

з душой сваёй адкрытай.

А хто ж сімвалізуе Беларусь?

Ды, мусіць жа, так званая эліта...

ІДЭОЛАГІ

Абласная газета “Заря” апублікавала “План закупаў галоўнага ідэалагічнага ўпраўленьня Брэсцкага аблвыканкаму на 2009 год”. Сума ўражвае: амаль 335 мільёнаў рублёў! Акрамя рознай драбязы накітавалі паперы і канцтавары, мяркуецца набыць 22 кампутары і ажно 11 аўтамабіляў. А вы кажаце — крызіс...

“Пірог” ідэйны быў салодкі,
 Хоць і задужа дарагі:
 Ім можна браць любыя сродкі,
 Каб людзям “прамываць мазгі”.
 Яны і бралі іх “па поўнай”.
 І не мільёнаў нават сто.
 А каб зусім было шыкоўна,
 З дзясяткаў набылі аўто.
 (На іх, ныйнакш, ідэі везьці
 Хацелі ў горад і ў сяло,
 Каб нават у глыбінцы дзесьці
 Зазьзяла іх ідэя сьвятло).
 ...Павезьлі ў вёску-зачуханку
 Прапагандысцкі свой “дэсант”.
 Там старшыня калгаса зранку
 Прышыў на грудзі яркі бант.
 Завулкі нават —
 Глянуць любя! —
 Чысьціоткія, нібы сьлюда.
 І вось картэж прыплыў да клуба —
 Машын шыкоўных чарада.
 Іх сустракалі хлебам-сольлю,
 Адвесіў старшыня паклон.
 Усьмешак там было
 Уволю
 І прывітальных слоў мільён.
 Затым паслухаў люд вясковы
 Зьмястоўны мудрасны даклад.
 Гучалі правільныя словы
 Пра ўладу, пра дзяржаўны лад.
 Хвалу прапелі прэзідэнту,
 Які паказвае нам “путь”,
 Нацдэмаў зганьбілі дашчэнтну...
 Дый як жа крызіс абмінуць?
 Было пра крызіс слоў нямала,
 Бо ён ускочыў, як скула.
 Сказалі: гэтая навала
 Да нас з Амерыкі прыйшла.

І не ўпадзе нам манна з неба,
 Чакацьмем лепшыя часы.
 Сказалі: эканоміць трэба,
 Тужэй зацягваць паясы.
 Вяскоўцы доўга гаманілі
 На вуліцы — у двух канцах:
 Пра лён,
 Які пакрыўся цывільлю,
 Пра бульбу,
 Што згніла ў капцах...
 Напрыканцы,
 Ужо пад вечар,
 Пайшлі намёкі пра банкет.
 Для старшыні ж то — недарэчы:
 Калгасны трэскаўся бюджэт.
 І з-за таго ён быў пануры
 (Апошнім часам — найчасцей).
 Ды хоць вылузвайся са скуры,
 Але частуй такіх гасьцей!
 Па ўсім відаць, капец калгасу,
 Ён стане голым, як сакол.
 Пачысьцілі дашчэнтну касу
 І ўсе ж накрылі царскі стол.
 Паелі рыбу і катлеты,
 Даўно ўжо выпіта віно,
 Ды “продолжения банкета”
 Чакаюць госьці ўсё адно.
 З кішэні старшыня няшчасны
 Дастаў уласныя рублі,
 Бо гадавы бюджэт калгасны
 Яны праелі-прапілі...

* * *

Ёсьць ідэолагаў замнога,
 Ідэалогіі — няма.
 І ўжо ў Самога
 Ёсьць трывога:
 Мо напладзілі іх дарма?..

ІМЯ БЕЛАРУСІ

Нашы суседзі, Расія і Украіна, выбралі асобаў, якія пакінулі ў гісторыі краінаў самы значны сьлед. Імем Украіны стаў Яраслаў Мудры, а Расіі — Аляксандр Неўскі.

Беларускае тэлебачаньне звычайна вельмі хутка перахоплівае ідэі сваіх суседзяў. А ў дадзеным выпадку — нечаканае маўчаньне. Ці не таму, што імёны сваіх гістарычных дзеячаў мы шчодро раздалі суседзям, а тыя, што засталіся, — не ў пашане? Ці не таму, што сёньня Беларусь адракаецца ад сваёй гістарычнай спадчыны?

Ну дык якое ж ты, імя
Спрадвечнай Беларусі?
Хто, Еўфрасіньні акрамя,
Забіцца сэрца змусіў?
Чаму ня пішам сёньня мы
“Імя сваё” ў скрыжалі?
А ці народ у нас — нямы?
А ці сьляпымі сталі?
Няўжо народ наш, як жабрак,
Скарэлы і нікчымны?
Няўжо ня знойдзем аніак,
Хто б “сьцягам” стаў
І “гімнам”?
Былі,
Ну ведама ж, былі
Імёны, як зарніцы!
Яны на нашае зямлі
Здалелі
Ускарміцца.
І сотні мы маглі б імён
Занесьці
У скрыжалі.
Ды іх здавён
Да нашых дзён
Чужынцы разабралі.
Літоўскім княствам мы былі
І Рэччу Паспалітай...
Цяпер князі і каралі
Ня нашыя нібыта.
То ж нашы продкі ў барацьбе
Свой шлях гацілі слынна!
...Спачатку “выкралі” сабе
Літоўцы Гедзіміна.
І вось ужо Альгерд ня наш...
І Вітаўт нам ня крэўны...
На продажы
(Нібы ў кірмаш!)
Князі і каралеўны.
Параздавала ўсім Масква,
Што ёй ня трэба будзе...
І нават назву
(Мы ж Літва!)
Перадарыла Жмудзі.
Палякі “ў шапку не драмалі”...

Сваіх імёнаў мала —
У нас “пазычлі”,
Калі
Сабе зграблі
“Кавалак”.
Такі паэт — на сьвет адзін,
Ягоны талент — Боскі.
Міцкевіч быў калісь ліцьвін,
А сёньня — геній польскі.
Ды каб жа польскі
Толькі ён...
“За тытуню панюшку”
Паслалі мы “на аўкцыён”
І прадалі Касьцюшку.
А колькі нашай “даўніны”
Мы аддалі ў Расію!
(Дзіўлюся нават, што яны
Ня “ўкралі” й Еўфрасіньню).
У нас для ўсіх імёнаў шмат —
Багатая краіна.
Не скіравала свой пагляд
Мо толькі Украіна.
Не! Януковіч ёсьць такі...
Яго Ўкраіна мае.
Ён рос у вёсцы Янукі,
Што з Докшыцкага краю.
(Сумнеў я маю немалы
Пра варты “кошт” ягоны:
Ці нам удзячныя хахлы,
Ці шлюць адны праклёны?..).
Што ж засталася сёньня нам?
Не, не зусім “абноскі”!
Ёсьць неўміручы Скарына
І слаўны Каліноўскі!
Купала ёсьць
І Быкаў ёсьць
(Ня ў лік Алфёраў-“нобель”).
Ды мы,
Нібыта зграя косьць,
Прарокаў нашых гнобім.

* * *

Мы добра знаем напярод:
Ня быць народу

Зводу.
Дык а ці ёсьць жа ён, народ,
“Бяз племя і бяз роду”?
Якія
Будучым вякам

Перададзім імёны?
Пашлюць нашчадкі заўтра нам
Праклёны
Ці паклоны?..

КАНТРАБАНДА

Мытня нарэшце выправіла ўсе 46 памылак у дэкларацыі на беларускай мове. Але пры гэтым беларускія словы, напісаныя да гэтага правільна, чамусьці ўзялі і замянілі русізмамі, паведамляе “Еўрарадыё”.

Такія цэны — сьвет ня ведаў!
Ну проста немагчыма жыць!
Таму рашыў калгасьнік Хведар
Вазіць тавары з-за мяжы.
Патрэбна штось адзець і зьесьці,
Сатлее дом праз год-другі...
А ў нас, нібы ў Нью-Ёрку дзесьці,
Тавар айчынны дарагі.
І Хведзя ў Польшчы, у суседзяў,
“Набіў” таварам легкавік.
Здаволены, да мытні едзе:
Жыцьцё настане — бляск і шык!
У дэкларацыі пазначыў
Увесь тавар, што вёз дамоў.
А мытнік — як бугай, няйначай —
Чамусь на Хведара зароў.
Здавалася, парвуцца гланды
У тога мытнага чынка:
— Дык ты ж правозіш
кантрабанду!
І плача па табе КК*!
З каго ты здэкеуешся, сука?
Каму плявузгаеш, смаржок?
Ты напісаў, што гэта “цукар”,
А гэта ж “сахара” мяшок!
І што яшчэ за выбрык гэтка?
Ды тут жа “гвозди” — не “цвiкі”!
Накрэмзаў нейкія “шкарпэткі”,

А я ж дык бачу тут “носки”.
Ты напісаў, што гэта “боты”.
На самай справе — “сапоги”.
Я — не студэнцік жаўтароты,
Ты не задурьш мне мазгі!
А вось “обои” — не “шпалеры”,
Як ты тут панапісваў, гад!
Тут кантрабанды да халеры!
І гэта будзе канфіскаці!
Чыноўнік зыркае вяльможна
І да сябе тавар грабе.
— І тут ня “мытня”, а “таможня” —
Так запішы сабе на лбе.
Ад хваляваньня Хведар сіні.
І ён падумаў (што ня ўздзіў):
“А можа, трапіў я ў Расію?
Магчыма, недзе заблудзіў?
Цяпер ня выбрацца дадому...”
Адчуў бядак трывожны сьвэрб.
Агледзеўся: і сьцяг знаёмы,
І родны, як капейка, герб...
Далей жа — паўз шашу-дарогу
І лес знаёмы, і кусты...
І ён падумаў:
“Слава Богу,
Мой родны край, што гэта ты!”

* Крымінальны кодэкс

КУЛЯ НАЎЗДАГОН

“У газеце “Бабруйскае жыцьцё” надрукаваны паклёпніцкія лісты ананімных ветэранаў на адрас выбітнага беларускага пісьменьніка, удзельніка Вялікай Айчыннай вайны Алесь Адамовіча.

Прычынай неадэкватнай рэакцыі ананімных аўтараў стала публікацыя артыкулу журналіста Валерыя Зіноўскага. У ім аўтар выказваў надзею, што неўзабаве вуліцы гораду пачнуць атрымліваць адпаведныя часу назвы. Аўтар прапанаваў назваць адну з вуліцаў у гонар Алесь Адамовіча, які, як вядома, родам з вёскі Глуша, што на Бабруйшчыне.

Разьюшаныя ананімы наступным чынам выказалі негатыўнае стаўленьне да асобы

пісьменьніка: “пярэваратням і разбуральнікам вялікай Радзімы-СССР — няма і ня будзе месца на нашых вуліцах”.

“Народная Воля”.

Ўсіх “ворагаў народа”, як таранам,
Штурмуюць ветэранамі чыны
(Хоць, зрэшты, ў гэтым
Ёсьць і шмат маны),
Нібы яшчэ ваююць ветэраны,
Нібыта не вярнуліся з вайны...
...Яно, прынамсі, і ня дзіўна гэта
(Заслугі лепей бачны здаляка):
Параіла мясцовая газета
Увекавечыць вулкая земляка.
Пісьменьнікам ён быў
славутым, знаным,
Ён дбаў пра нашу мову, пра народ.
У час крывавы
Быў і партызанам,
Са стрэльбаю хадзіў з дзіцячых год.
Ды словы,
Непрыемныя для ўлады,
Калолі вочы праўдаю сваёй.
Лісьліўцам толькі
Наша ўлада рада,
Прыслужнік-падхалім — яе герой.
Чыноўнікаў ва ўладным кабінце
Адразу ахапіў перапалох.
— Нам заўтра ж
Трэба даць адлуп газеце!
Каб нават пікнуць
Больш ніхто ня мог!

А хто ў нас мае голас самы важкі?
Каму народ павагу аддае?
Ды ветэранам!
І на ўсе замашкі
Хай нібы думкі выкажуць свае.
Яны і ў Менску выступілі чынна,
Падсобілі чыноўнікам, калі
Ліст напісалі
Пра прасьпект Скарыны
(Тых “ветэранаў”
потым не знайшлі...)
І вось, газета, “наш адлуп народны”
(Народ сам і ня ведае няхай),
Што Адамовіч —
Стаўленік заходні,
А ў “час крывавы” —
Ледзь не паліцай...
А нам навошта здраднікі-шпіёны?
Мы не за гэта пралівалі кроў!
У назвах вуліц
Шчэ ня ўсе імёны
Мы ўвекавечылі балышавікоў...

* * *

Калісь і слова не давалі мовіць,
Бо “зраднік” ён, і “вораг”, і “шпіён”.
Памёр наш знакамiты Адамовіч.
Яму паслалі кулю наўздагон...

«НАЦДЭМ»

“У Днепрапятроўску супрацоўнік ДАІ затрымаў аўтамабіль — запатрабаваў, загаварыўшы з кіроўцам па-руску, паказаць дакументы. Той у адказ папрасіў зьяярнуцца да яго на дзяржаўнай мове (у суседзяў яна адна). Даішнік “палез у бутэльку” — гэтую просьбу прыняў за зьяявагу прадстаўніка ўлады, за непадпарадкаваньне і... “закаваў” чалавека ў кайданкі.

Што было далей? З міліцэйскага пастарунку вадзіцеля, зразумела ж, адразу адпусьцілі, таго руплівага даішніка звольнілі з працы, а яго непасрэднага начальніка панізілі ў пасадзе за неналежнае выхаваньне кадраў”.

“Звязда”

Схіляю ў роспачы чало,
Душа застыла ў скрусе,
Бо ўсё інакш зусім было
У роднай Беларусі...
Даішнік доблесны спыніў
Легкавічок пацёрты:
Не прышпілілі рамяні
Кіроўца і кагорта.

А столькі ж ДТЗ наўкол!
І езьдзіць трэ са страхам!
Даішнік піша пратакол
І пагражае штрафам:
— Я раю тысяч сотні тры
Трымаць напагатове...
У адказ хлапец загаварыў
На беларускай мове:

— Што ж, калі трэба, заплачу, —
 Кіроўца меўся годна. —
 Ды пратакол чытаць хачу
 На нашай мове роднай.
 — Ага! Дык ты яшчэ й нацдэм! —
 Даішніка пагроза —
 То будзеш болей мець праблем...
 Лічы, што нецвьярозы!
 — Прашу на мове... — хлопец гне
 Патрабаваньне ўпарта. —
 І не залічвайце мяне
 У шэраг нейкіх партый.
 У гэтым сэнсье ваш папрок
 Так мовіць бы, ня ў тэму.
 Я свой, уласны маю клёк.
 Мне неўспадоб нацдэмы.
 Я — беларус.
 І гэта ўсё.
 Я так кажу з маленства.
 Даішнік, нібы парасё,
 Зайшоўся ад шаленства:
 — Ты пакладзеш правы! — раве, —
 Кіроўцам будзеш конным!
 — У нас дзяржаўных моваў дзьве.
 І я працу законна.
 Кіроўца быў і сапраўды
 Ніякі не нацдэмны.
 На мове размаўляць заўжды
 Было яму прыемна.
 На ёй выхоўвалі бацькі,
 У школе выкладалі...
 Ці ж вінават, што час такі,
 Што мову занядбалі?
 Даішнік жа сваё цяўпе,
 Яму пляваць на гэта:

— На мове, кажаш?
 На цябе
 Надзену “бранзалеты”!
 А ну шыбуй у “варанок”! —
 Нібы падвёў рахунак.
 І “мент” кіроўцу павалок,
 Павёз у пастарунак.
 У хлопца — як кашмарны сон.
 Трымалі там да раньня:
 Маўляў, зьяняжыў мовай ён
 “Мянта” “пры выкананьні”.
 Ён столькі там спазнаў пакут —
 З любога гонар сыдзе.
 “Нацдэмаўца” павезлі ў суд,
 Здалі яго Фемідзе.
 І зноў у наступ ён папёр!
 Злавіў судзію на слове:
 — Прашу зачытваць прыгавор
 На беларускай мове...
 Судзія ж той не хавае гнеў:
 — Тваю ня чую зьявгу!
 Што дазваляеш?
 Як пасьмеў?
 Ты й мне нанёс зьянявагу!
 Не паважаеш гэтых сыцен!
 І што тут разбірацца?
 Я дзесяць сутак даць хацеў,
 Дык май жа ўсе пятнаццаць!

* * *

Цяпер “нацдэм” наш глух і нем —
 “Дасталі” небараку,
 Бо нары атрымаў “нацдэм”.
 Даішнік жа — падзяку.

ПАТРЫЁТЫ

“Лукашэнка наведаў сваю малую радзіму — вёску Александрыю і пасёлак Копысь. У гэты дзень было адкрыцьцё мясцовага цэху на вырабе сыроў. Прысутныя спыталіся ў прэзідэнта, як называць сыры. Адказ: называйце, як хочаце, толькі “Лукашэнкаўскім” не называйце. А потым гісторык паводле адукацыі сказаў — называйце “Купалаўскім” (недалёка Ляўкі) і “Паўлаўскім” — мэр Менску спансаваў будаўніцтва.

Была распрацаваная рэцэптура і тэхналогія сыру “Купалаўскі” з помнікам Янку Купалу на этыкетцы.

Давайце яшчэ вырабім тушонку “Быкаўскую” з выявай Васіля Быкава, шакалад “Чорны квадрат Малевіча”, гарэлку “Шагалаўсія палёты над Віцебскам...”

“Наша Ніва”

Лісьліўцы юзгаюцца ўпарта:
 Хай будзе “Лукашэнка-сыр”!
 Ды прэзідэнт сказаў:
 — Ня варта!

Бо не дурны
 Наш правадыр. —
 Калісь было,
 Што целам-хлебам

Апосталаў
Карміў Хрыстос.
Далёка мне яшчэ да неба.
Яшчэ да Бога не дарос...
А прэзідэнт у нас
Талковы!
За гэта
Пахвалю яго.
Аднак лісьліўцы не гатовы
Ад плана збавіцца свайго.
Яны —
Нібыта патрыёты.
Нацыянальны сыр-хаўрус:
“Купалу” есьці поўным ротам
Хай будзе кожны беларус.
Усьлед —

І ў мясакамбіната
Нацыянальны план узьнік:
Даць назву “Быкаў”
Сервелату,
Бо слова мае корань “бык”.

* * *

“Нацыянальнага — замала! —
Так палічыў чыноўнік-сук. —
Таму і Быкава,
Купалу
Перавядзём на каўбасу!”
Не выпадкова, зрэшты, гэта,
Для беларускасьці — канцом:
Купалу “зьелі” як паэта,
Цяпер сажрэм яго жыўцом.

ПАЭТ

Паведамліла “Народная Воля”: літаратары Саюза беларускіх пісьменьнікаў, які ўзна-
чалівае ўраджэнец Случчыны Алесь Пашкевіч, ужо пяць гадоў ня маюць магчымасьці
прыехаць у Слуцк і свабодна сустрэцца з чытачамі, перадаць свае новыя творы. З па-
дачы Міністэрства інфармацыі і Міністэрства адукацыі ім забаронена наведваць школы,
бібліятэкі, Дамы культуры і іншыя навучальныя ўстановы.

А вось творцы навастворанага Саюзу пісьменьнікаў Беларусі, “чаргінцоўскага”, маюць
ад улады бюджэтную падтрымку, літаратурныя выдавецтвы, газеты і часопісы, ім дазво-
лена сустрэцца з чытачамі ва ўсіх раёнах, іх творы вывучаюць у школах... Каго толькі
ні прынялі ў гэты Саюз для масавасьці! Іхнія так званыя творы чытаць сорамна...

Аж са сталіцы быў званок
З высакароднай мэтай:
— Каб абкультурыць гарадок,
Прышлём да вас паэта.
Няхай абудзіць ваш раён
Сваім радком прачулым.
Каб тое, што раскажа ён,
Пабольш людзей пачула.
Ён піша пра наш сьветлы лад
І трошкі пра каханьне...
Не налівайце толькі шмат,
А то буяніць стане.
Трымайце гэта ў галаве...
Паэт да вас прыедзе
Апоўдні, у гадзіны дзьве,
А ці ў чатыры недзе...
Яшчэ ж убіце вы ў мазгі:
З “нячэснага” Саюза
Каб творцаў не было й нагі!
У нас сваіх ад пуза...
...Прачнуўся ўранку з бадуна
Паэт той самы “чэсны”.
І думка ў галаве адна —

Там ёй зусім ня цесна:
Дзе б затушыць агонь душы,
Па-просту — пахмяліцца?
І затрымацца ён рашыў
Для гэтага ў сталіцы.
Падумаў: “Вып’ю кувалі тры,
Пакуль паеду, піва”.
А ў бары стрэліся сябры...
І ім пітва хапіла.
Паэт наш пра цягнік забыў,
Пабоку ўсе сустрэчы.
Сябры дадому, труп нібы,
Яго цяглі пад вечар...
А з Менску ў гэты дзень якраз
(Ён там гасьціў на сьвята)
Вяртаўся ў родны свой калгас
Рыгор-механізатар.
Ён быў таксама “з пахмяла”,
І ўсё дрыжэла цела.
Сястра яму не наліла,
Бо зьяві не хацела.
Калі ў раённым гарадку
Выходзіў ён з вагона,

Яму паціснулі руку
 (А дзеўкі цмокнулі ў шчаку).
 І быў узьдзіў ягоны.
 “Завошта мне прыём такі?
 Памылка тут, няйначай”.
 Не адхінуў Рыгор рукі:
 “Што ж, пажывём-пабачым...”
 Сюды прыйшлі гаспадары
 Страчаць таго паэта.
 Якраз было гадзіны тры,
 І хлопец, пэўна, гэты,
 Бо з цягніка на той перон
 Ніхто ня выйшаў болей.
 Падумалі: “Той самы! Ён!”
 Дык зьезж жа хлеба-солі.
 Хлеб-соль? Паклоны да зямлі?
 Пітва душа хацела!
 — Вы б лепей трохі налілі... —
 Сказаў Рыгор нясьмела.
 Цяпер дакладна: ён — паэт!
 Сумневу больш нямашка.
 Як бач, зьявіліся на сьвет
 З кішэні чарка й пляшка.
 Тры чаркі там Рыгор глынуў
 І, стаўшы “зьлёгка п’яным”,
 Няўцямна запытаўся:
 — Ну?
 Якія нашы планы?
 Рыгору выдалі расклад:
 — Завод — наш адрас першы.
 Прыхільнікаў там вашых шмат!
 Там любяць вашы вершы!
 А вось цяпер Рыгор дапёр,
 Каго страчалі людзі.
 “А што? — падумаў так Рыгор. —
 Няхай паэт ім будзе!”
 Успомніў п’есу “Рэвізор”,
 Згадаў пра Хлестакова...
 Хоць не хапаў ён з неба зор,
 Ды меў дачын да слова!
 У школе вершыкі страчыў
 Для аднагодкі Мані.

Карпеў, размазваў смаркачы,
 Чытаў ёй аб каханьні...
 Мог зрыфмаваць
 “любовь — морковь”...
 “Калі вось так прыперла,
 Я без патугі, без маркот
 Успомню тья перлы...”
 Яны наведалі завод,
 Затым калгас і школу..
 Быў слухаць змушаны народ
 Той кожны вершык кволы.
 На залы поўняы цяклі
 Яго натхненья хвалі.
 (Натхняўся больш яшчэ, калі
 Тры чаркі налівалі).
 Да ночы так упіўся ён —
 Ня мог паварушыцца.
 Рыгора ўсунулі ў вагон,
 Адправілі ў сталіцу..
 Падзяка ўзьнёслая пайшла
 Да старшыні Саюза:
 “Для нас праменьчыкам сьвятла
 Былі Паэт і Муза.
 І цёпла нам да гэтых пор,
 Паэзіяй сагрэтым.
 На памяць знаём кожны твор!
 Дык паспрыяйце, каб Рыгор
 Народным стаў паэтам”.
 Для старшыні ж то быў сакрэт:
 Адкуль такі прыблуда?
 Ён ведаў: п’яны быў паэт,
 Ня езьдзіў анікуды.
 Сказаў Саюза старшыня:
 — Знайсці патрэбна Грышу.
 Бо ён, падобна, нам раўня,
 Няблага, мусіць, піша.
 Дык варта ж далучыць яго
 Да нашага кагала.

* * *

Вось так на члена аднаго
 Больш у Саюзе стала.

ПЛАН

“На сустрэчы з маладымі выканаўцамі, якія ўдзельнічалі ў конкурсе “Новыя галасы Беларусі”, прэзідэнт нагадаў, што два-тры гады таму ён даручыў кіраўніку канала АНТ Рыгору Кісялю напісаць дзесяць шлягераў. “Я іх не атрымаў. Я чакаю ад вас гэтага рэзультату”, — сказаў Аляксандр Лукашэнка”.

“Звязда”

Даведзены айчынным творцам планы
 (Во наступіла дзіўная пара!):

Ці хворы ты,
 А ці ты вечна п’яны,

Ды выдавай шэдэўры на-гара.
 Калі пісьменьнік ты і член Саюза,
 То для цябе дзяржаўны будзе план:
 Ня маеш права грэць на дачы пуза,
 Садзіся крукам і пішы раман.
 І каб у крамах вершы і паэмы
 Купляліся, як кажуць, нарасхват.
 Для гэтага ёсьць
 выйгрышныя тэмы:
 Пра нашу ўладу, пра дзяржаўны лад..
 (Яны і пішуць.
 Лік ідзе на тоны —
 Так вылівае кожны з іх душу!
 Пра той Саюз пісаў я фельетоны.
 Калісьці, мусіць, зноўку напішу...).
 Калі ты лічыш, што мастак ад Бога,
 Дык ты таксама атрымоўвай план:
 Ствары партрэт, як у таго Ван Гога,
 Ці намалой пейзаж, як Левітан.

Ты кампазітар?
 Не шкадуў жа моцы,
 Сімфоніі твары і днём, і ў сьне.
 Ды так,
 Каб пазайдросьціў нават Моцарт,
 І Бах перавярнуўся у труне.
 А Кісялю
 Дык сказана адкрыта:
 — Каб заўтра ж
 песьні-шлягеры былі!
 А з Кісяля які там кампазітар?
 Як сёмая вада на кісялі...

* * *

Даводзяць план
 катэгарычным тонам..
 Я буду адчуваць сябе, як пан,
 Бо, несумненна, гэтым фельетонам
 Свой асабісты выканаю план.

ПРЫСУД

“Суддзя Клецкага райсуда аштрафавала рэгіянальнага актывіста Сяргея Панамарова на 30 базавых велічыняў. Яго абвінавацілі ў арганізацыі несанкцыянаванай акцыі.

“Гэта ж нейкі абсурд! — гаворыць Сяргей Панамароў. — На якіх падставах яна такое прыдумала? У гэты дзень у Клецку не было аніякай недазволенай акцыі. Сваё рашэнне суддзя мне на рукі пакуль не дае”.

У Клецку планавалася сустрэча насельніцтва са старшынём добраахвотнага Таварыства па ахове помнікаў гісторыі і культуры Антонам Астаповічам. Аднак супрацоўнікі аддзелу культуры Клецкага райвыканкаму і мясцовыя міліцыянты не пусьцілі жадаючых у Палац культуры, хаця папярэдняя дамоўленасць пра гэта была”.

“Народная Воля”

У Клецку
 Лёгкі ўздым узьнік,
 Ускалыхнуў наўсьцяжжа:
 Прыездзе з Менску прадстаўнік,
 Пра помнікі раскажа.
 Што ж, аб сівое даўніне
 Паслухаць люд гатовы.
 “А можа й нас не абміне —
 Аб Клецку скажа словы...”
 Ды кіраўнічае нутро
 Успрыняло ўсё хвора.
 А ці нясе той госьць дабро?
 А ці ня будзе гора?
 Такі няўзгоднены візіт,
 Магчыма, недарэмны.
 А што калі ён, паразіт,
 Засланец ёсьць нацдэмны?
 А раптам людзям скажа ён
 Зусім ня тья словы?
 І будзе ім тады “гамон”,

І паляцяць галовы..
 “Забараніць!” —
 Ляціць загад
 Апошняю хвілінай.
 Прыйшло народу
 дужа шмат
 (Ды так і быць павінна!).
 Ля ганку тоўпіцца народ,
 Вітаць гатовы госьця.
 Начальства знае напярод:
 Крамольнае тут штосьці.
 Каб не нажыць сабе бяды,
 Прыняць патрэбна меры.
 А для нацдэмаў
 Ёсьць суды..
 І ў Клецкі суд —
 паперы.
 Маўляў, мясцовы баламут
 Сабраў народ на мітынг.
 Быў справядлівы Клецкі суд

(Цяпер ён знакаміты).
 “Зачыншчыка”
 “Загналі ў штраф”,
 Як шчупака
 У нерат.
 (Хай адчувае кожны
 Страх,
 Так мовіць бы, наперад).
 — Якое ж сатварыў я зло?
 І штраф за што мне гэты?
 Бо, далібог жа, не было
 Там мітынгаў-пікетаў!
 Суддзя яму сказала так:
 — Дала б табе я веры...
 Пра гэта думаў ты, аднак,
 Былі ў цябе намеры!

* * *

Які прадбачлівы наш суд!
 Зайздросціў бы й савецкі...
 Ты штось падумаў —
 Тут як тут! —
 Прысуд чакае “клецкі”.
 Ды не судзі,
 Сказаў Гасподзь,
 І будзеш не судзімы...
 Хай год міне,
 І дваццаць хоць —
 На тое паглядзім мы,
 Бо непазьбежна прыйдзе час
 (Здаецца мне падспудна):
 Хто сёння судзіць “на заказ”,
 Той будзе сам падсудны...

СІМВАЛЫ

“Па канале “Лад” паказваюць праграму пра асновы беларускай незалежнасці і дзяржаўнасці. Словы пра шматвяковую беларускую гісторыю і традыцыі пераплецення з кадрамі са школьнага ўроку, дзе дзецям тлумачаць сутнасць сьцяга і герба. Пра Пагоню і бел-чырвона-белы сьцяг не згадалі ані слоўцам. У тым кіно настаўніца спытала ў дзяцей, чаму мы маем такі сьцяг. Шасцігодкі патлумачылі тым, што ў нас шмат дрэваў і травы”.

“Наша Ніва”

Мы вывучаць гісторыю павінны!
 Настаўніца праводзіла урок
 І школьнікам пра сімвалы краіны
 Цьвікамі веды забівала ў клёк.
 Пра родны сьцяг,
 Найпрыгажэйшы ў сьвеце,
 Пра герб,
 Які падобны на медаль.
 І слухалі, нібыта казку, дзеці,
 І “не лічыў варон” ніхто амаль.
 Такія ўрокі
 Трэба сёння ў школе!
 І педагог пытаньне задае:
 — Чаму на сьцягу
 Ёсьць зялёны колер?
 Пра гэта думкі выкажце свае.
 Руку ускінуў разумнейшы самы,
 Ён у вучобе, мовіць так, гарэў:
 — Краіна ў нас багатая лясамі,
 А ў тых лясках
 Ёсьць шмат зялёных дрэў.
 — Што ж, пагаджуся
 З думкаю такою.
 Тым часам слова мае і другі:
 — Краіна ў нас багатая травою.

Паўсюль адны балоты ці лугі.
 — І гэта вельмі слушна.
 Малайчынка! —
 Настаўніцу здавольвае урок.
 Ды раптам падымаецца дзяўчынка
 І вымаўляе словы “не ў радок”.
 Настаўніцы яна прырэчыць сьмела:
 — Казаў мне татка:
 У мінулы час
 Наш родны сьцяг быў
 Бел-чырвона-белы,
 А герб — Пагоня...
 Прытаіўся клас.
 А школьніца працягвае:
 — ...Пагоня,
 Бо баранілі край наш ваяры.
 Таму краіна вольная сягонья,
 Што нас тады ніхто не пакарыў.
 І продкаў кроў —
 Нібы палоска сьцяга,
 Каб мы пра гэта
 Помнілі штодня.
 А белы колер —
 Сьвятасьці павага,
 У ім і першацвет,

І чысыціня...
Пагляд суровы двойку абячае...
Настаўніца —
Зварот да шкаляроў:
— Ды гэты сыцяг насілі паліцаі!
Яны і пралівалі тую кроў!
Ня трэба нам і нейкая Пагоня.
На ёй жа з палкай
Скача коньнік-пан.
Што гэта азначае?
Пры прыгоне
Ганяў ён гэтай палкаю сялян.
Табе ж, дзяўчынка,
(Гэта ўжо пагроза)

Даю, як педагог, наказ такі:
Калі ў цябе
Ня ў тым кірунку розум,
Няхай у школу
Зьявляцца бацькі.

* * *

Чужая мова,
Іншыя напевы,
У роднай хаце —
Прымакоў правы...
Жывём-расьцём
Нямья, нібы дрэвы,
Падобныя да скошанай травы...

“ЧЫЖЫК-ПЫЖЫК”

“Міністэрства інфармацыі Беларусі разаслала радыёстанцыям пісьмо, у якім гаворыцца, што незахоўваньне 75-працэнтнай квоты беларускай музыкі ў прайм-тайм пагражае самымі суровымі мерамі ўзьдзеяньня, аж да звальнення вінаватых. Нагадаем: пачалося ўсё з таго, што на вышэйшым узроўні было прынятае рашэньне аб увядзеньні ў эфір радыёстанцыяў гэтых 75 працэнтаў беларускай музыкі”.

“Комсомольская правда в Белоруссии”

Даведзены да ўсіх радыёстанцый
Працэнтны на айчынную папсу.
Парушыце —
Дык лёгка можа стацца,
Што ў чорную спаўзеце паласу...
Дзе ж ім набрацца
“Роднага тавару”?
Па дыску выпускаюць раз у год...
А я ж калісьці дрынькаў на гітары
І быў нядрэжны, кажуць, вершаплёт.
Я песьню напішу!
І мецьму шанец
Прабіцца на халяву
У эфір.
На радыё
Дабавяць песьні глянец,
І буду я тынэйджэраў кумір!
Для песьні
Стала “класіка” падмуркам
(Рэдактары,
Ня кідайцеся ў шок!).
Пад слаўную мелодыю,
Пад “Мурку”
Я сачыніў бясхітрасны “сьцішок”.
На радыё
Спыталі пра прапіску.
Упэўніліся ў тым,
Што не чужак.

Рэдактарка
Шчасьлівым віскам-піскам
Пра тую песьню выгукнула:
— Так!
Гучыць мая мелодыя нястрымна,
Штодня я чую
Свой прыпеў-куплет:
І раніцай —
Адразу пасья гімна,
І вечарам —
Якраз за ім усьлед.
Да ўсенароднай славы стаў я хіжы!
Узбагачу айчынную папсу!
Я напісаў “сьцішок”
Пад “Чыжык-пыжык”.
На радыё сягоньня занясу.

* * *

Ударылі працэнтамі-нагрузкай...
І правільна зрабілі!
Добры знак!
Хай будзе наша песьня
Беларускай!
Мы будзем патрыётамі!
Аднак...
З працэнтамі згаджуся я, панове,
Айчынных сьпевакоў
Хай хлыне раць!

Ды каб яны
На беларускай мове

Працэнты тыя
Сталі адпяваць.

ШАЛІК

Як паведаміла “Народная Воля”, у дзень шанавання роднай мовы ў Гомелі было затрымана шасцьцера маладых людзей. На судзе Марысю Тульжанкову давескам абвінавацілі ў тым, што на ёй быў апрануты шалік чырвона-зялёнага колеру, а такую расфарбоўку мае беларускі дзяржаўны сцяг...

Нацдэмы гідкія бяз меры,
Канца нахабству не відно!
Ты іх выпіхваеш за дзверы,
Яны ж залазяць у вакно!
Як саранчы якой нашэсьце...
Няма жыцця ад свалаты!
Яны збіраюцца на шэсьці,
Плакаты носяць і шчыты.
І ім — заслужаная кара,
Бо думкі шкодныя наўме:
Хто атрымаў кухталь у карак,
Хто косьці парыць у турме.
Ды лезуць напралом сьляпіцай,
Ім кара — як вада з гусі.
Гатовы за ідэю біцца,
Хоць патрабуй, а хоць прасі.
У іх патрыятычным шале
Такі фантазіі размах!
Адна на шыю ўздзела шалік
Такога ж колеру, як сцяг.
Маўляў, наш сцяг —
Адна задуха,
Давала гэтакі намёк...
Ды ў суд паджгала маладуха,
Там ёй далі выдатны ўрок!
— Я шалік той купіла ў краме! —
Крычала дзеўка на судзе.
(Ня супраць я, скажу між намі,

Калі й вытворцам пападзе).
Цяпер жа будзе жыць са страхам,
Ня возьме шчыт або плакат:
Суддзя яе абклала штрафам,
Як Кажуць, з галавы да пят.
“Схапіць” магла б і болей дзева
(Такія ў нас цяпер часы):
Суддзя, на жаль, не паглядзела,
Якога колеру трусy.
...Усё за нас жа вырашалі
Улады нашыя заўжды...
Якога ж колеру нам шалік
Насіць дазвольна ў халады?
Калі насіцьнеш “зелень-чырвань”
(А ў нас такі дзяржаўны сцяг),
То суд цябе з натоўпу вырве
І трэсьне штрафам па вушах.
Як шалік бел-чырвона-белы
Накінеш ты сярод зімы,
То сухары сушы ўжо смела —
Не мінаваць табе турмы.

* * *

За нас наверху ўсё рашылі...
Таму выснову я раблю,
Што дазваляецца на шы
Насіць, намыліўшы, пятлю...

“ШВЕДСКІ РАНАК”

“Вядучыя “Нашаго утра” на АНТ Лушчык ды Кашчэў запрасілі ў госьці пасла Швецыі. Ён гаварыў з імі па-беларуску, а яны з ім размаўлялі па-расійску”.

“Наша Ніва”

Задума, зрэшты, добрая была:
— Праграму трэба нам абеларусіць.
А для пачатку
Шведскага пасла
Для інтэрв’ю
паклікаць варта, мусіць,

Бо нашу мову вывучыў пасол.
Дык, мовіць так, яму і ў рукі карты.
А каб не атрымаўся ў нас “пракол”,
Вядучым мову падвучыць бы варта.
І тут вядучых ахапіў спалох.
Ад распачы Кашчэў толькі войкаў:

Зьвязаць на мове
 і двух слоў ня мог,
 Была адна адзнака ў школе,
 пэўна, двойка.
 Хоць быў знаёмы
 ўвесь гламурны сьвет,
 Калені задрыжалі ў Люсі Лушчык:
 На мове роднай размаўляць
 як сьлед —
 Не семечкі на дыскатэцы лушчыць.
 Ды што паробіш, калі ёсьць загад...
 І вось на тэле запрасілі шведа
 На мове гаварыць ён дужа рад
 (Хоць некалі яе зусім ня ведаў).
 Вядучыя ж на мове —
 “пык” ды “мык”,
 І ўрэшце не адужалі на грузкі:
 — Какой-то очень
 трудный сей язык,
 Мы будзем с Вами
 говорить по-русски.
 Глядзець і слухаць —
 проста сьмех і ёдзек,
 З вядучых насміхалася краіна.

Злуе начальства:
 — Гэткіх недарэк
 Быць на экране
 й блізка не павінна!
 У штат жа лепей
 возьмем мы пасла,
 Няхай ён будзіць моваю з экрана.
 І перадача новая пайшла:
 Заместа “Наше утро” —
 “Шведскі ранак”.

* * *

На жаль, усё было наадварот...
 Рашылі:
 — Хопіць гэтай мовы-друзу.
 А гэтакіх, як шведскі паліглот,
 Не запрашаць,
 Каб не было канфузу.
 Беспамяцтва — найгоршаснае з зол.
 Дык хто ж цяпер
 жыве на Беларусі?
 Сапраўдны беларус
 між нас — пасол.
 А самі мы — перараджэнцы-“люсі”?

*Больш твораў Алеся Няўвеса можна пачытаць на сайце —
www.alesnauwes.com.*

Дзьмітры Плакс: “Трыццаць тэкстаў”

Гэтым разам вядоўца “Бліцкрыту” вырашыў парушыць традыцыю і напісаць пайнавартасную рэцэнзію замест балансаванья між допісаў іншых экспертаў. Таму шукайце яго водгук сярод іншых...

Людміла Рублеўская, паэт, прэзаік, крытык: Птушыная клетка з “лега”

Кнігарні ня вельмі ахвотна прымаюць да рэалізацыі паэтычныя зборнікі.

Нічога дзіўнага – нават калі прадавачкі й ня чулі, што паэтычным слыхам валодае ўсяго 11 адсоткаў людзей, яны могуць гэта дакладна пацвердзіць гандляроўскім сваім інстынктам...

Таму паэты альбо займаюцца мімікрыяй і гуляюцца ў “вельмі папулярных і чытальных персанаў”, пасылаючы дасьведчаным з-пад блазенскай лічыны саркастычна-горкую змоўніцкую ўсьмешку, альбо становяцца ў позу “я-вышэй-гэтага”, не асабліва пераймаючыся пытаньнем, дзе на беларускай літаратурнай прасторы набрацца сланоў дзеля збудаванья такой колькасьці вежаў са слановай косткі? Можак ня верыць – вынік і ў першым, і ў другім выпадку аднолькавы... Таму што прыгажосць клеткі мае значэньне толькі ў тым выпадку, калі ў ёй жыве птушка, а калі птушка гожа сьпявае, дык слухач не заўважае ейную клетку ў прыцыпе.

Кніжка Дзьмітрыя Плакса – клетка адмысловая... Гандляры цалкам могуць зацікавіцца ёю проста з-за выгляду. Гэта ў Еўропе звыклі да нестандартных тамоў, а ў нас кнігі ўсё яшчэ шыхтуюцца, быццам падлягаюць нейкаму чыноўніцкаму дрэс-коду. Зборнік Дзьмітрыя Плакса цяжка ўмураваць у кніжныя шэрагі. Не ўмуруецца, квадратна-танклявы. Вершы таксама не жадаюць стаяць у шэрагах. Яны рассыпаюцца, люструюцца, віруюць (хаця візуальнай паэзіяй нас ня здзівіш). Ды й назваў сваю кнігу Плакс “Трыццаць тэкстаў”. Ня вершы-версэты-паэзы і г.д., а тэксты – слова амаль лаянка для асобных лірыкаў, амаль антыгэта Вершу Высокаму. Ці сьпявае ў гэтай мудрагелістай клетцы птушка?

Паспрабаваўшы вызначыць гэта звычайна, прабегшыся позіркам па старонках, выхопліваючы асобныя строфы, можна зарабіць мікравывіх інтэлекту. Раззлавацца, раздражніцца і адкласці гэную эстэцкую радасць куды падалей.

Тэксты Дзьмітрыя Плакса трэба чытаць цалкам, і, па магчымасці, услых. А яшчэ лепей – паслухаўшы, як гэта робіць сам аўтар, медытуючы ў профіль да залы, ушчыльную да мікрафону, у суправаджэньні псіхадэлічных барабанаў. Тэксты ягонныя – гэта рэчывы, заклёны, малітвы, у якіх пазначаныя не абзацы – а павышэньне і паніжэньне тону. Музыканы націск, як у старажытнай мове. Словы, зьліваючыся ў адну імпрэсіяністычную карціну, як і мазкі пэндзля, трацяць уласныя грані, колеры і сэнсы, ствараючы нешта іншае. Словы могуць быць самыя прафанныя. Гузік, прасьціна, чаравік... Амаль як дзіця на беразе мора, аўтар будзе свае карціны з каменьчыкаў, галінак, ракавінак і водарасцяў, што прыносіць плынь сьвядомасці. Недарэмна сам ён параўноўвае свае вершы з “кубікамі “Лега”.

Калі ўглядацца ў плыткую, плямістую, складзеную са шматлікіх адценьняў і аб’ёмаў паверхню, у прынцыпе, заўсёды ўгледзіш нейкія незвычайныя, цікавыя вобразы. Так здараецца і ў тэкстах Дзьмітрыя Плакса, прычым цалкам магчыма, што вобразы гэтыя не супадаюць з тымі, што ўкладаў у тэксты сам аўтар. Часам атрымліваецца ярка, цэласна, запамінальна, часам – намёкам, ценем, сьледам.

Часам інтанацыя аўтара зрываецца на крык, часам – пераходзіць на шэпт... Рытм то паскараецца, як сэрца ў злоўленай птушкі, то запавольваецца да зьмярцьвеньня.

Усё роўна тэмаў у літаратуры ад часоў антычнасці не пабольшала. Каханьне і сьмерць, блуканьні і вяртаньне героя...

Мне проста няёмка даводзіць, што такая паэзія мае права на жыцьцё – гэта значыць прадугледжваць сярод чытачоў людзей цалкам неабазнаных у сучасным мастацтве. У паэзіі ўжо былі свае чорныя квадраты, панове, пасья якіх бессэнсоўна як ляць фармалізм, так і траціць сябе на штукаваньне клеткі для птушкі, якую трэба яшчэ злавіць.

Дзьмітры Плакс чуе сваю птушку. Часам здаецца, што ў прыступе медытацыі ён нікога ня чуе, акрамя яе. Але часам і чытач разумее ейныя сьпевы.

А значыць, яно таго вартае.

Уладзімір Някляеў, паэт, празаік:

Алгарытм несумяшчальнасці

У сёньняшнім сусьветным мастацтве ўвогуле і ў літаратуры, як у ягонай частцы, усё болей відавочныя дзьве асноўныя канцэпцыі ў разуменьні творчасці, якія фармуюць два прынцыпова розныя эстэтычныя напрамкі, дзьве плыні творцаў. Адны лічаць, што ня ўсе сэнсы быцьця, якія ёсьць і могуць быць, выяўленьня і выказанья, і доўжаць пошукі, спрабуючы знайсці адказы на пытаньні з катэгорыі вечных. Другія перакананыя, што сэнсы ўсе гранічна акрэсьленыя і дакладна названыя, чаго ня бачыць толькі сьляпы і ня чуе глухі, і з чаго вынікае, што пошук адказаў на вечныя пытаньні – занятак марны, бо адказаў няма. Ёсьць толькі шлях між сэнсамі, які сам па сабе бессэнсоўны, і ў тым ягоны сэнс.

Я асабіста – калі ня цалкам, дык пераважна – спавядаю першую канцэпцыю, Дзьмітры Плакс – пераважна, калі ня цалкам – другую. Тое, што ўзьнікае з гэтай канцэпцыі як творчы вынік, мяне не раздражняе, іншым разам нават цікавіць, але не захапляе. А ў мастацтве я звык захапляцца. Нямець, слухаючы вершы, музыку, слупянець, гледзячы карціны. Інакш не разумею, дзеля чаго ўсё: фарбы, гукі, словы?... Дзеля чаго ўрэшце, – калі не спрабаваць, не намагацца зразумець, дзеля чаго яно? – жыцьцё?..

Захапляцца ў тэкстах Дзьмітрыя Плакса асабліва няма чым. Ва ўсялякім разе, няма з чаго нямаць ці слупянець. Тады хто б мне растлумачыў: чаму гэтыя трыццаць тэкстаў, ані ў адным з якіх няма па-сутнасці ніякага сэнсу, а ёсьць толькі, як даволі дакладна ўсе разам яны названыя, спроба слова, я, не адкінуўшы, дачытаў да канца, а пасля яшчэ і перачытаў?

Шукаў сэнс? Не, бо ўжо ад пачатку, ад тэксту пра краіну поўначы (які я называю так па першых словах: *гэта краіна пайночы*) адразу відаць: ніякі сэнс тут і не начаваў, ня меўся на ўвазе ў самой задуме, бо й самой задумы не было. Бо тэкст і не пра краіну поўначы, і не пра прагны дух перакладаў, і не пра ацэкаў і тутэйшых, хоць усе гэтыя словы-сэнсы ў тэксьце прысутнічаюць, а бог ведае, пра што...

А ці была задума ў Бога?..

Канешне, усё можна неяк назваць — і тэксты гэтыя таксама. Даць ім вызначэньне кшталту *пльні сьвядомасьці*. Але мяне цікавяць не вызначэньні, а сама сьвядомасьць чалавека сучаснай цывілізацыі, найперш заходняй, прадстаўніком якой хоць у Рэспубліцы Беларусь, дзе ён жыў, хоць у Каралеўстве Швецыя, дзе ён жыве, зьяўляецца Дзьмітры Плакс. Прадстаўніком, бясспрэчна, таленавітым, а значыць, здольным гэтую самую сьвядомасьць гэтай самай сучаснай заходняй цывілізацыі выявіць. Дык ён яе і выяўляе. Дыскрэтную, пазбаўленую адчуваньня цэласнасьці сьвету, раздробленую сумяшчэньнямі несумяшчальнага не адно ў мастацкіх тэкстах, ня толькі ў словах, фарбах і гуках. Усё больш несумяшчальныя крытэрыі, найперш маральныя, якія выпрацавала заходняя цывілізацыя за дзьве тысячы гадоў хрысьціянства, з рэаліямі жыцьця, пра сэнс якога ўсё менш пытаньняў. Таму, падобна, час пазбаўляцца ад звыклых і рыхтавацца да новых захапленьняў. Можна быць, ня так звязаных з Богам на крыжы, як з тымі, хто яго раскрыжаваў. Ці, у лепшым выпадку, з тымі, хто зьняў з крыжа.

У кожным з нас пульсуюць свае алгарытмы сумяшчальнага і не. Тэксты Дзьмітрыя Плакса нагадалі мне дзёньнікавыя запісы Паўла Уліціна, пісьменьніка-дзясідэнта. Сярод запісаў: “Заплюшчыць вочы і з заплюшчанымі вачыма бачыць распалены туман”. Вось нешта падобнае, штосьці такое адчуваў я, чытаючы адзін за адным гэтыя 30 тэкстаў. Аж да апошняга: “Раз параз раз за разам па крузе... мо і ёсьць яшчэ шанцы”.

Можна быць, і ёсьць.

Аксана Данільчык, паэт:

нататкі на палях “трыццаці тэкстаў”

існуе вялікая спакуса напісаць гэтыя нататкі ў стылі вершаў дзьмітрыя плакса але абмяжуюся выключна падзагалоўкамі

край мой шча сьлівы не шчасьлівы

У мяне на працягу апошніх некалькіх гадоў (у сувязі з тым, што я чытаю даволі шмат сучаснай паэзіі) назіраецца ўстойлівае жаданьне чытаць паэтычныя кнігі выключна дзеля задавальненьня ўласных душэўных запатрабаваньняў. Не, безумоўна, пакуль не прачытаеш – вывады ня зробіш, але час ад часу я такія кнігі, дзякуй Богу, знаходжу. І тут справа не ў эстэтыцы і не ў філасофіі, а хутчэй у спалучэньні гэтых акалічнасьцяў. І ў сугучнасьці маім уласным адчуваньням ад акаляючага сьвету. Прычым, я чытаю паэтычную кнігу, як мае быць — ад першай старонкі да апошняй (магчыма, не адразу, але тым ня менш). Перадапошнім разам атрымаць задавальненьне атрымалася ад кнігі Алеся Чобата “Край мой шчасьлівы” (ня дзеля параўнаньня, а як канстатацыя факту). Апошнім разам

– ад кнігі Дзьмітрыя Плакса “Трыццаць тэкстаў”, прычым поўнае задавальненне атрымалася пасля поўнага ж прачытання.

Дарэчы, напісала “ня дзеля параўнання”, а цяпер падумала – а чаму не? Ёсць нешта агульнае ў сьветабачанні абодвух паэтаў. Магчыма, вострае адчуваньне той фазы, таго перыяду эвалюцыі нашай краіны і нас саміх, у якім мы ўсе існуем. “...ня лезь – тваё месца на беразе: тут глядзі як Створца майструе сьвет...”, – піша Алесь Чобат. “...я гляджу на гэта збоку позіркам назіральніка”, – спрабуе пераканаць сябе (і нас таксама) Дзьмітры Плакс. Але мы ведаем, “гэта” – ёсць нашае жыццё, усіх разам і кожнага паасобку, і як ты не абстрагуйся, ты – у ім. А чаму яно такое... Таму што “...як тут ні кінь выгнаньне”. І ў Скідзелі, і ў Стакгольме. Столькі разумных кніг напісана пра фармаваньне пазітыўных намераў, мы іх фармуем, фармуем, а ў выніку... А ў выніку – “...неба жывое мо і ёсць яшчэ шанцы”. І для нашага пакаленьня таксама?

пра на дзею і без надзей насыць

Найбольш цэласнымі мне ўяўляюцца кнігі, дзе сацыяльнае спалучаецца з асабістым, г. зн. жыццё прадстаўленае ў разнастайнасьці сваіх праяваў. Цытаваць вершы Дзьмітрыя на тэму каханьня (лепшага слова пакуль што не прыдумалі, але ў маім сталым веку ўжываю яго з перасьцярогай), немагчыма, бо тады іх трэба цытаваць цалкам. Але тут я б сказала іншае: у кнізе Плакса існуе каханьне праз “баюся ўздыхнуць”. Надта ўжо ўсё няўстойліва навокал. “...так нельга немагчыма не дазволена я больш не магу мне забаронена я ня маю права”. Мы маем права быць шчаслівымі. І маем права кахаць. Мы – маем права.

Як маем права на краіну нашых мараў. Але найперш мы павінны прыняць тую, якая ёсць.

тэорыя на практыцы тэорыі

Ня ведаю, наколькі шчыльна вывучаў Дзьмітры Плакс кнігі Умбэрта Эка і ці вывучаў іх увогуле, але надта ўжо добра падпадаюць яго “трыццаць тэкстаў” пад паняцьце “адкрытага твору”, “зразумелага як поле шматлікіх і адначасова раўназначных інтэрпрэтацыйных парадыгмаў, што вымушаюць спажываць па-рознаму прачытваць адзін і той жа твор”¹. Не, з першага разу ня кожнаму такое спадабаецца, такое – для неленаватых. Такое – з трэцяга ці чацьвёртага разу. Бо першы раз чытаеш адно, другі раз – другое, на трэці, магчыма, ты ўжо супакоішся і расставіш акцэнт, але хто можа гарантаваць, што ў чацьвёрты ці ў пяты раз акцэнт не пераставяцца? Звычайна, аўтары, калі не ўжываюць знакаў прыпынку і вялікай літары, дзеляць усё ж такі свае вершы на радкі, надаюць ім структуру і чытач ведае, дзе ён хоць павінен спыняцца. Плакс вялікую літару ўжывае, прынамсі, адзін раз на верш – у пачатку. Наколькі ён зруйнаваў структуру? Як на маю думку, структура засталася, бо застаўся рытм верша. На ім усё і трымаецца. Але гэты верш – як пакой з двума дзвярыма (нехта скажа, што можа і болей). Можна зайсьці з аднаго боку, а можна з другога. І гэтаксама выйсьці.

Для мяне, у выпадку з кнігай Плакса, немалое значэньне адыгрывае асабістае веданьне аўтара, бо некаторыя вершы я, безумоўна, прачытваю інакш, чым проста староньні чытач. Я ўжо іх *бачу*. У прынцыпе, усе “нестароньнія спажываць” іх чыталі (і ўслых таксама) з *веданьнем*. Гэта той стан, які залежыць ад суадчуваньня (рэчы з тонкага сьвету). Калі чытаеш услых, графічная выява твора страчвае значэньне, застаецца слова ў чыстым выглядзе, ці, дакладней, у чыстым гучаньні. Са сваім сэнсам. А тут ужо што каму бліжэй.

¹ <http://magazines.russ.ru/nlo/2006/80/re26.html>

і што ж такое кні га

Вяртаюся да пачатку. Кніга (паэзіі, прозы – ня важна) – ёсьць твор *экзістэнцыйны* сам па сабе, бо сьведчыць аб экзістэнцыі (існаваньні) аўтара. Ня буду спыняцца на мастацкім афармленьні, для мяне кніга Плакса мела б такое ж значэньне, нават калі б яна была надрукаваная проста на белай паперы. Але сімвалы, раскіданыя ня толькі па вершах, але і па ілюстрацыях... Гадзіннік, дарога (часьцей за ўсё шаша, але ёсьць і брукаванка), сьняжынкi (а можа ружы ўсіх магчымых вятроў), літары, рассыпаныя як чарніцы... Фон ці паўнамоцныя дзейсныя асобы? Ёсьць над чым падумаць. Раз нават “муха цяжка цягнецца жоўтым цагляным **шляхам** вузкім паміж рускім і ляхам заўжды са страхам”. Не магу ізноў не зьвярнуцца да Алеся Чобата: “на стратэгічнай шашы Гродна – Мінск / напішы на кавалку картону / куды хочаш / а потым стой і чакай / куды возьмуць”. Хлопцы, а можа самі куды-небудзь паедзем? Ці паляцім? Туды, “дзе жыцьцё падобнае на неба”.

“...бо навошта у небе існуюць крылы”? І навошта яны нам?

Гэта, бадай што, галоўнае пытаньне, якое застаецца адкрытым...

Анатоль Івашчанка, паэт:**Плаксавы пазлы: інструкцыя па чытаньні**

Са словаў Дзьмітрыя Плакса, выказаных аўтару гэтай рэцэнзіі, калі той паведаміў аб сваім сьціплым намеры яе пісаць, тэксты з кнігі “Трыццаць тэкстаў” нельга разглядаць паасобку, бо [цытата]: “усе яны насамрэч ёсьць адзіным тэкстам” [канец цытаты]. Верагодна, паэт сьцярогся таго, што ягоная беларускамоўная кніга будзе аналізавацца (то бок прэпараваньне) паводле мастацкіх прыёмаў, сродкаў, метадаў і да т. п. з далейшым раскладаньнем паэтычнае матэрыі па палічках... І, трэба сказаць, сьцярогся ня без падставаў. Бо ў кры[к]тыка ўзьнікае вялікая спакуса расставіць словы а-ля сілаба-тоніка (як калісьці гэта зрабіў паэт Васіль Вітка з разанаўскімі квантэмамі), зьвёўшы няўрымсьлівы экспэрымент да абсурду. Вядома, мы ня будзем тут займацца падобным блюзьнерствам, хаця часам і карціць (прынамсі, у папярэднэй – рускамоўнай – кнізе Плакса такая практыка магла б мець плён). Так, сілаба-танічны пачатак навідавоку (і ня трэба быць крутым тэарэтыкам, каб тое заўважыць), але акцэнтаваць увагу выключна на гэтым ПЛАСьце – г. зн. значна звужаць інтрыгу тае гульні, што распачаў з намi аўтар “Трыццаці тэкстаў”.

За словамі за думкамі зласлоўнымі задумкамі за гарамі за лясамі самалёт збудуем самі самі сеем самі п’ём і саміх сябе пшчотна так з вялікаю такою і шчыраю непадробленаю і натуральнаю ад імя і па даручэнні кіраўніцтва дзяржавы ад усяго сэрца ад душы мякка і далікатна але ў той жа час цалкам самааддана і ў адпаведнасці са слоўнымі традыцыямі продкаў змагароў асілкаў герояў і сейбітаў кахаем

А тое, пра што хацелася б казаць сьпярыша, – гэта пра вымярэнне паэзіі. Не, ня ў тым сэнсе, што да паэтычнага тэксту трэба прымяняць матэматычныя прынцыпы – падлічваць і сістэматызаваць гукі, літаркі, радкі, памеры (хаця падобная практыка ў сёньняшнім актуальным вершазнаўстве актыўна ўкараняецца), а – пра тое(тыя) паэтычнае(ыя) вымярэнне(і), што можа(гуць) узьнікнуць праз паэтычны тэкст у існым прасторава-часавым кантынууме.

Паводле тэорыі Эйнштэйна, чацьвёрым вымярэннем у сусьвеце ёсьць час. Паводле Плакса, ягонья “Трыццаць тэкстаў” – гэта трыццаць хвілінаў. Той час, які патрэбны паэту, каб дакročыць ад стагольмскае кватэры да бліжэйшай станцыі метро. Аўтарскія фотавыявы, якімі аздоблена кніга, – фрагменты тае прасторы,

што выхаплена падчас гэтага шляху-шпацыру. Да ўсяго, як прызнаўся паэт у часе вышэйпамянёнай гутаркі, над тэкстам(і), што склаў(лі) кнігу, ён працаваў цягам дзесяці гадоў. На вокладцы *нездарма* выяўлены гадзіннікавы механізм (у кнізе, як пабачым, наогул шмат чаго нездарма, нягледзячы на ўяўны алагізм і нібыта-імправізацыйнасьць выкладу)... Вось жа, чаму б, сьледам за некаторымі фантастамі сярэдзіны мінулага стагоддзя, не зрабіць дапушчэнне, што тэкставая тканіна, трансфармуючы ў межах пэўнай герметычнай структуры і час, і прастору, прыдчыняе шчыліну ў нейкае (пятае) вымярэнне? Чаму б і не?..

Вядома, аўтар гэтай рэцэнзіі, як і пераважная большасць чытачоў, што не валодаюць экстрасэнсорнымі здольнасцямі, не адшукаў бы гэтага [схаванага] канцэптуальнага ключа без падказкі аўтара, які з нейкіх прычынаў не захацеў пазнаёміць са сваёю задумаю чытача. Нягледзячы на ўяўную другаснасьць “ілюстрацыйнага афармленьня” кнігі, падалося цалкам дарэчным пачаць нашую “інструкцыю па чытаньні” менавіта з гэтага, выяўленага, а ня тэкставага складніка. Бо, як падаецца, тут не выпадае казаць як пра другаснасьць аздабленьня, гэтак і пра першаснасьць уласна тэксту. Абодва гэтыя чыньнікі ў кнізе валодаюць раўназначнымі (узаемадапаўняльнымі) адносінамі. Пры гэтым, няма падставаў лічыць матываваным скарыстаньне ў адносінах да тэкстаў (пардон, Тэксту) Дзьмітрыя Плакса панятку візуальная паэзія. І тут няма супярэчнасьці.

Перш як патлумачыць сваю тэзу, мушу абмовіцца, што, рыхтуючы гэты бліц-крыт, я вырашыў адысьці ад усталяванае завяздэнькі й напісаць рэцэнзію без аглядакі на тэксты іншых экспэртаў. І вось, калі рэцэнзія была амаль гатовая (прынамсі, у галаве), на сайце “Радзьё Свабоды” я натрапіў на разбор – напраўдзе прафэсійны і сумленны, трэба сказаць, разбор – кнігі Д. Плакса Юрасём Пацюпам. І дзякуй Богу, што натрапіў (хаця гэтым і ўскладніў сабе жыцьцё)! Бо інакш быў бы не заўважаны істотны ўяўленчы стэрэатып што да паэтыкі Плакса: калі аўтарытэтны дасьледчык разглядае “Трыццаць тэкстаў” як “першую кнігу канкрэтнай (“жалезабэтоннай”) паэзіі па-беларуску”, то на гэтую ж вуду можа злавіцца й “шараговы” чытач. Для тых, хто ня ў тэме, канкрэтная паэзія, як слухна адзначае “свабодзкі” рэцэнзент, ёсьць скрайняй праявай паэзіі візуальнай (што да слова “жалезабэтонная”, якая, як бачым, выступае сінонімам панятку “канкрэтная”, то яго канатацыя з тэксту артыкулу засталася для мяне цьмянай).

Вось жа, пры ўсёй павазе да Юрася Пацюпы як да паэта і тэарэтыка ў галіне паэтыкі, я змушаны рашуча настойваць на тым, што “Трыццаць тэкстаў” Дзьмітрыя Плакса маюць даволі далёкае дачыненне да феномену візуальнай паэзіі. Натуральна, у творах Плакса прысутнічаюць *сродкі візуалізацыі* (пра іх ніжэй), але ж візуальная паэзія ёсьць штукай нашмат больш канцэптуальнай, чым гульня са шрыфтамі і гукапісам (я гугліў). Памылка палягае ад атаясамленьня першатвору (уласна тэксту) з яго *мастацкім афармленьнем*, зробленым, дарэчы, нават ня Плаксам, а мастаком Ігарам Корзуным (няхай сабе і па ўзгадненьні з першым). Тэкст на правых (няцотных) старонках кнігі Юрась Пацюпа называе “лінейным, ясным, як Божы дзень, запісам-паўторам”. Насамрэч жа, ніякі гэта не паўтор і не люстраваньне “некамунікацыйных графічных камбінацый тэксту” (Ю.Пацюпа), але ўласна зыходны тэкст.

Ніхто ня кажа, што твор візуальнай паэзіі ня можа мець дадатковага варыянту. Добрым прыкладам тут можа слугаваць кніга “вершасловаў” Алеся Разанава (“*Wortdichte*”), напісаная па-нямецку, дзе сапраўды мае месца люстраваньне двух відаў візуальнага запісу – рукапіснага й друкаванага. І абодва гэтыя запісы лёгка расчытваюцца без узаемнага пасярэдніцтва. У выпадку ж з тэкстамі Дзьмітрыя Плакса ў 95 адсотках левыя (ілюстрацыйныя) бачыны ня могуць быць расчытаня без зыходнага (правага) тэксту. Больш за тое, трэцяя частка тэкстаў наогул ня мае аніякіх паралельных “графічных камбінацый”, маючы ў

якасьці паралельных выяваў канцэптэуальныя фотаздымкі, пра якія казалася вышэй. Такім чынам, у кнізе адбываецца нармалёвае суіснаваньне тэкставага (праца паэта) і ілюстрацыйнага планаў (праца мастака).

Прасьцей кажучы, калі ўявіць, што падобны праект выйшаў бы толькі ў голям такім выглядзе, які маюць паралельныя выявы Корзуна (ці падобным да яго), гэта шчэ можна было б разглядаць як праяву візуальнай паэзіі, выводзячы яе ад рэальнай паэзіі сярэдзіны XX ст. і мэйл-арту. Пры наяўнасці ж апорнага (зыходнага, першаснага) тэксту – даволі традыцыйнага з графічнага гледзішча – які ўласна не патрабуе ніякіх візуальных датлумачваньняў, ілюстрацыйная частка ўспрымаецца выключна як... ілюстрацыйная частка. Ня больш і ня менш. Пры гэтым, паўтаруся, яна, вядома ж, уплывае на ўспрымальны зыходнага тэксту і ня ёсьць нейкім чужародным элементам, але, наадварот, – яго арганічным працягам-дапаўненьнем.

Але, баюся, мая рэцэнзія на Плакса пагражае пераўтварыцца ў рэцэнзію рэцэнзіі Пацопы, таму – вяртаемся да тэкстаў...

Калі казаць пра тэхнічны бок разгледаных вершаў(?), то прыёмаў-вынаходак (ці, як кажучы, “фенек” ці “фішак”) на квадратную старонку тэксту ў кнізе Дзьмітрыя Плакса шмат. Але не зашмат, без злоўжываньняў. Сярод рэгулярных прыёмаў трэба адзначыць той, калі эфект паніжэньня ці павышэньня тэмбру чытаньня абазначаецца адпаведна павелічэньнем/памяншэньнем шрыфту. Падобная рыса, дарэчы, прысутнічае ў грузінскіх сьпевах (ізноў жа дзякуй аўтару за падказку), калі сэнсава значныя моманты ці лагічныя націскі акцэнтуюцца праз паніжэньне, а ня звычайна павышэньне голасу... Пры гэтым, запіс усіх тэкстаў выкананы ў адным ключы – па прынцыпе спантаннага занатоўваньня без пунктуацыі й без разьбіўкі на абзацы бяз лесьвічак і іншых графічных штукаў што мае на мэце сімуляцыю нязмушанасьці творчага працэсу з спарадычнай гульнёй памерамі шрыфтоў і адбіўкамі для абазначэньня паўзаў. Дарэчы, такі запіс ёсьць спосабам набліжэньня візуальнага пісьма да таго, як усё гэта мусіць гучаць, у чым бачыцца яшчэ адзін доказ скіраванасьці паэтыкі Плакса ня толькі (й ня столькі) да візуальнага ўспрымальнага. Падчас аўтарскага чытаньня ўсе названыя прынцыпы (паўзы, паніжэньне/павышэньне тэмбру й зьмены тэмпу) рэгулярна выконваюцца. Паказальна, што, калі на прэзэнтацыі кнігі гэтыя тэксты чыталіся пад музычнае суправаджэньне забароненых бубначоў з гурта “Drum Extasy”, яны, замест партытураў, ляжалі й перад музыкамі.

Ёсьць, натуральна, і чыста графічныя фішкі-фенькі, якіх не перадасі пры чытаньні. Напрыклад, [хуліганскі] верш “Усмешка паўадкрытая трохі...” абавязна на слова “сукенка”, ад якога ў абодва бакі выбудоўваецца тэкст. Альбо квадратныя дужкі дазваляюць чытаць тэкст (гл. с. 11) у некалькіх варыянтах – з улікам дужак і без. Альбо – фірмовы Дзьмітраў прыём, калі чытачу прапануецца самому даскладаць пэўную словаформу праз вылучаньня памерам шрыфту афіксы... Прыёмаў напраўду шмат, і кожны з іх заслугоўвае асобнага разгляду для фанатаў літхірургіі, да якіх я сябе, на жаль, не прылічаю. Да таго ж, ня будзем забывацца на назоў нашае рубрыкі.

І ўсё ж, астатні раз зьвярнуўшыся да рэцэнзіі Юрася Пацопы, яшчэ некалькі прыёмаў-вынаходніцтваў мы разгледзім. Вось спадар Пацопка знаходзіць у тэкстах Плакса больш за дзясятка “маскалізмаў”, завяршаючы сваю тэрміналагічна насычаную рэцэнзію моўным лікбезам. Але, прыгледзеўшыся, заўважым, што ня ўсё так страшна (асабліва калі ўлічыць тое, што ня самыя горшыя рэдактары “павалаліся” каля Плаксавых тэкстаў). Напрыклад, сп. Пацопка ўказвае на слова “пагадзі” як на русізм, прапануючы замест яго “пачакай”. Але ж ёсьць у беларускай мове дзеяслоў “пагадзіць” (дарэчы, у арыгінале “па га дзі чакай не з нікай” – яўная інверсійная гульня (с. 21)) у значэньні “замірыць”. Далей “падобны на” прапануецца замяніць на “падобны да”. Але зірнем на пачатак вершу: “На

што падобнае дрэва на дрэва на што падобнае мора на мора...” (с. 17). Так, трэба “падобны да мора, дрэва і г.д.”, але відавочна, што тут маецца дадатковы сэнс, які можна сканструяваць наступным чынам: Нашто падобнае дрэва на дрэва? Нашто падобнае мора на мора?.. і г.д. І не магу ўтрымацца, каб не працытаваць урывак з тэксту, дзе ёсць аж тры русізмы і адзін жаргарнізм (вылучаныя тлустым), што так рэжуць рафінаванае вуха паэта-дасьледніка: “...хто скажа дзе праўда дзе **лажа** дзе каханне дзе жаданне дзе па вадзе кругі не той другі іншы глядзіць вачыма гучыць імша ідзе **прама** ля царквы брама пад ёй **лужа холадна** дужа ладна няладна гляджу складна на сябе самога сабе ў рот лёд” (с. 9).

Рэч ня ў тым, што Дзьмітры Плакс ня ведае, што па-беларуску трэба ня “прама”, а “проста”, ня “холадна”, а “халодна”, ня “лужа”, а “лужына” і г.д., парушаючы норму ці ўпускаючы ў свой тэкст “маскалізм”. Ведае цудоўна, паверце! Спароўваньне розных пластоў лексікі (і з пасіўнага ўжытку – ад архаізмаў да жарганізмаў, – і запазычанай лексікі) у яго тэкстах цалкам сьвядомае. Каб разабрацца ў паэтыцы Плакса, трэба зразумець яе звышмэту (механіку). А яна – у пошуку (вяртаньні) слову (беларускаму слову) яго падсьвядомаснай (архетыповай) значнасьці (канатацыі). І такая рэч, як літаратурная норма ў падобнай, амаль дасьледніцкай, працы ня ёсць чымсьці непарушным. Усё гэта бачыцца бліжэй да таго, што Алесь Разанаў рабіў у сваіх квантэмах і вершаках – медытацыя на гукі-кванты (памятаеце, “гук электрон верша”?), у якіх можна падслухаць і рэха нараджэньня сусьвету, і, як у борхесаўскім Алефе, – зьмясыціць гэты сусьвет, і паспрабаваць намацаць выйсьце ў іншае вымярэнне...

Вышэй ужо было ўжыта слова “гульня”. Так, з першага пагляду можа падацца, што аўтару НАчхаць на чытача – ні табе прадмовы-інструкцыі з хоць нейкім апісаньнем таго, як карыстацца гэтым пазлам-канструктарам, ці маніфесту мэтай і задачай паэтыкі/механікі) – чыстае мастацтва... Вось і Юрась Паціопа адзначае: “перада мной халодны, як ледзяны калейдаскоп, квадратна-стрыманы, як архітэктон Казімера Малевіча, зборнік Дзьмітрыя Плакса”. Але гэта толькі з першага пагляду начхаць на чытача. Насампраўдзе ж аўтар прапануе нам свайго роду шарату. Беларускамоўныя тэксты Плакса можна параўнаць яшчэ з трохвымернымі стэрэамалюнкамі (сам паэт у нейкім інтэрв’ю параўнаў іх з канструктарам лега), у якія трэба пэўны час паўглядацца, каб пабачыць выяву як ёсць, у аб’ёме. Розьніца толькі ў тым, што ў паэтычных 3D-малюнках абачанае будзе больш індывідуальным – у залежнасьці ад фантазіі чытача.

За бясколерным рэчытатыўным чытаньнем аўтар наўмысьля хавае ўнутраную экспрэсію. Для большага драйву я б параіў чытаць “Трыццаць тэкстаў” пад штосьці кіталту “Drug Exstasy” (сам спрабаваў – устаўляе). Дзіўна, як “свабоднаўскі” рэцэнзент не заўважыў тае ступені пачуцьцёвасьці, якой поўняцца тэксты і якой нават ці не зашмат як для падобнага кіталту паэтыкі, гэтую вербальную выбуховасьць “страфы” (плаксавай страфы? плаксаўкі? няхай тэрэтыкі ламаюць галовы ў пошуку назоваў). Папярэдняя кніга Плакса мела падназоў “сентыментальныя тэксты”. Падаецца, гэты падназоў падышоў бы і да беларускіх тэкстаў паэта, а энгіграфам мог бы стаць радок: “баязьліва сорамна божа ж мой як здорава”. І дзе тут якая “квадратная стрыманасьць” ці халадэча?..

Я хачу заляцацца да цябе гаварыць табе лялечныя жудасныя непрыстойныя рэчы чалавечы рытм ляскаць лаішчыць мілаваць я бачыў іх на досвітку і злякаўся страшэнна хаця нічога не здарылася проста я падумаў што мне так нельга немагчыма не дазволена я больш так не магу мне забаронена я не маю права няўжо больш ніколі аніводнага разу не адчуеш адчаю заразы што вядомая ўсім хто стаяў вась так рана раніцай як ты я дво е

Апусьціўшы пафас пра беспрэцэдэнтнасьць гэнае кнігі для разьвіцьця і ўдасканаленьня айчыннае паэзіі ў рэчышчы агульнаеўрапейскага кантэксту й іншае

блаблабла, дазволю сабе наступнае сьцьверджаньне: кніга Плакса – іспыт для тых, хто лічыць сябе аматарамі ці знаўцамі паэзіі. Вядома, знойдуцца кры[к]тыкі, што, пагартаўшы яе, аб’явяць творчы пошук паэта пераемнасьцю якога-небудзь канцэптуалізму. Маўляў, гэта мы ўжо праходзілі. Але, панове: а чаго мы (вы) шчэ не праходзілі? Няўжо абавязкова патрэбна падганяць усё пад нейкі “ізм” замест таго, каб проста... расслабіцца і атрымаць асалоду?.. Нават калі вы ня любіце эксьперыментальную паэзію, такую кнігу трэба мець, каб праз дзясятак гадоў не было накутліва сорамна перад дзецьмі, што ў вашай бібліятэцы яе няма.

Той, хто спрабаваў чытаць стэрэакарцінкі, ведае, што патрэбны час, каб за россыпам знакаў і лініяў навучыцца бачыць выяву. Атрымліваецца не ва ўсіх. Але, магчыма, у гэтым і кайф – каб не ва ўсіх?..

Марыя Мартысевіч, паэт, перакладніца:

Сенсацыі не адбылося

На мой погляд, пра выхад кнігі “Трыццаць тэкстаў” Дзьмітрыя Плакса было заяўлена занадта гучна. Чытачу было абяцана ледзь ня новае слова ў гісторыі беларускай літаратуры, а эксьперыменты аўтара былі абвешчаныя сьмелымі і рызыкаўнымі нават на фоне таго, што сёньня вырабляе творчая моладзь. Як на мяне, паэтычнай сенсацыі не адбылося. Дзьмітры Плакс – стандартны паэт беларускага вершаванага авангарду. Найбліжэйшым яму па духу ёсьць, відаць, Арцём Кавалеўскі з яго зборнікам вершаў “АдмыСЛОВЫя гульні”. У галоўным мастацкім прыёме Плакса – нанізваньні сугучных словаў, прасочваецца радасьць неафіта беларускай паэзіі – здаецца, аўтар наўмысна сабраў самыя знакамітыя рыфмы і прыёмы славянскага вершаваньня: *“Няма і нема капітана Нема”*... *“турботы залішнія боты”* *“падковы-выпадковы”* і асабліва *“без сонца-бясконца”* – усё гэта або ўжо недзе было, або наўпрост – паэтычныя штампы. Але абаяльнасьць вершаў Плакса ў тым, што аўтар пра гэта не здагадваецца, аранжыруючы старыя песьні ў абсалютна новай танальнасьці. Ёсьць падазрэньне, што Плакс складае тэксты для беларускага рэгі: *“...цагляным шляхам вузкім паміж рускім і ляхам заўжды са страхам”*.

Галоўная рыса паэзіі Плакса – спалучэньне еўрастандарту і беларускага каларыту. Аўтар, добра знаёмы са шведскай і беларускай паэтычнымі традыцыямі, сьвядома ці не, скамбінаваў іх. “Трыццаць тэкстаў” гучаць даволі нефарматна, а таму вабяць.

У густоўным, квадратным па фармаце выданьні, звычайная паэзія спалучаецца з фота, графікай, візуальнай паэзіяй. Кнігу Плакса прыемна гартаць, мацаць, круціць у руках, насіць у сумачцы. А гэта таксама шмат значыць. Бо паэзія – гэта незвычайна, нестандартна, прыгожа. Кніга “Трыццаць тэкстаў” зробленая з толкам, пачуцьцём, расстаноўкай і надзвычайным густам – і ў гэтым плане выданьне, безумоўна, атрымалася.

Валерыя [Валярына] Кустава, паэт:

Тэксты Плакса – як рыба фугу

Жыцьцё – марнасьць. І калі яно чагосьці і вартае, то хіба што сябе самога. Прыслушаемся да кнігі, прыгледзімся. Аголеньня галіны дрэваў восені ў просіні напрыканцы капцы...

Сьвет пабачыла першая беларускамоўная кніга Дзьмітрыя Плакса “Трыццаць тэкстаў”. Менавіта – тэкстаў, гэта ня вершы ў агульнапрынятым разуменьні, а менавіта тэксты, больш падобныя да мантраў, медытацыяў (прадуманых медытацыяў), якія, як даводзіць сам аўтар, найудалей акрэсьліваюцца новажанрам

рэчы та ці вы (рэчы та ты вы?). Яны маюць адмысловы свой гук, свой тэмпарытм, як кадры з фільмаў Эйзенштэйна.

Плакс прашэптвае свае медытатыўныя снабчаньні на ракавіну сусьвету, каб, дайшоўшы да шэпту, прамацаўшы кожнае слоўца і тое, што між словамі, пачуць рэха, а рэшткі словаў (памоўленага) скласьці ў новыя радкі. І зноў разабраць іх, як кубік Рубіка. Цела тэкстаў Плакса рухомае, але працятая адным стрыжнем, нанізанае на адну лёску: хоць на руку накручвай у тры колцы, як бранзалет (для прыгажосьці), хоць на шыю ў адно (для іншага чаго).

Менавіта такія, як Плакс, здольныя да таго, каб вынайсьці наноў вершапіс (тэкстапіс?), каб палюбавацца словам, адчуць на смак ды *водар*. І тое, што можа падацца выпадковым на першы і нават на другі погляд, невыпадковае. Дакладней, і выпадковасьці ў яго тэкстах прадугледжаныя. Як мазаікі ў калейдаскопе кожны раз выпадаюць розныя, але разам з тым першапачаткова іх варыянты ўжо кімсьці складзеныя, вывераныя, сістэматызаваныя.

Ня трэба ў іх разьбірацца, аналізаваць – яшчэ больш няўдзячная справа, бо найхутчэй – расчаруешся, бо гэта ня той метад.

Тэксты Дзьмітрыя, як рыба фугу, калі няправільна іх ужываць – атруцішся. Калі па рэцэпце – адчуеш вытанчаны смак і атрымаеш асалоду. А інакш застаецца толькі непаразуменьне, чаму табе пасья прыняцьця трыццаці – няўцямна, а іншаму – фэйна. Вось у чым адмысловасьць: напісана-такі не для ўсіх, хоць кожны мае шанец паразьбірацца, калі возьмецца, вядома.

Мова недасканалая штука. Добра, калі мы разумеем дзясятую частку таго, што кажам адно аднаму. Добра, калі разумеем менавіта тое, што хацелі сказаць, што сказалі нам. Мова дадзеная для таго, каб яе заняло. Ад дзіва. Ад трымценьня перад пачуцьцём, чалавекам, сустрэчай, вобразам... Мову трэба вынайсьці наноў. Даўно трэба. Дзьмітры не пераназываў словы, ён проста, вярнуўшы ім самабытнасьць і смак, стварыў новую мову. Новы вершапіс. Мову дотыкаў да словаў. Мову дакрананьняў – перадусім візуальных і слыхавых. Калі чытаеш ня кнігу, ня вершы, а хіба што набліжаешся да таго, каб зразумець слова, слова, што поруч са словам, і слова, якое за словам, і слова, што словам паганяе. Калі галоўнае – між радкоў. Прыслухайся – і аддайся гуку. І ўсё будзе так, як мае быць. І гэта будзе твой гук. І гэта будзе твой сыяг. І гэта будзе твой знак.

Вы калі-небудзь бачылі, як чытае Плакс? Каб успрыняць, наблізіцца да тэкстаў, варта пачуць чытаньне аўтара. Уявіце... Ён стаіць пасярод сцэны ці ў куце, але ў любым выпадку стаіць так, нібы пасярод, у профіль. У правай руцэ – кніга, а левая ў кішэні перабірае, нібы ружанец, нябачныя склады-лады, прамацвае... І як птах разжоўвае і аддае іх нам, як птушанятам, дзюба да дзюбы: бярыце, харчуйцеся мною, маім словам. І закалыхвае, і загушквае. І сам, як пры акце стварэньня, хістаецца ад краю да краю... Хадзі да мяне, бяры мяне, вась мае словы табе... Перад намі – акт сутворчасьці, у якім і адбываецца, становіцца паэзія аўтара. Акт, без якога яна не адбудзецца. Акт, у якім ты, чытач, не галоўны, але і ня другасны, а нароўні з чараўніком.

Мае любімыя месцы ў плаксавых вершах – фіналы. Плакс фэйна ўмее заканчваць. Плакс жывое ўвасабленьня жарту, што колькі год блукае ў кулуарах сучбелліту: дзяўчаты любяць паэтаў за пачуцьцё рытму. І за гэта.

За што яшчэ цаню Плакса. За вершы ў радок: за вершапрозу. Так сталася, што я ніколі не рабіла гэтага мэтанакіравана і наўмысна. Неяк само атрымлівалася, прыдумлялася натуральна. Я заўжды аддавала перавагу сэнсу перад формай. Ды мне надзвычай падабаецца (я так і раблю з самага маленства, як навучылася трымаць асадку) пісаць вершы ў радок і бяз знакаў прыпынку. Тады, спалучаючы часткі асобных сказаў, ёсьць магчымасьць для фантазіі, і можна нават прачытаць у вершы больш і іначай, чым там напісана. Ствараецца пэўная двухсэнсоўнасьць успрымання адных

і тых жа сказаў, словаў. Вобразы нібыта пераходзяць адзін у адзін, выплываюць адно з аднаго, раствараюцца, рэінкарнуючыся ў наступных і папярэдніх.

Мова як арганізм, які расьце, разьвіваецца, які ломіць і выкручвае, як казачны парастак, што мусіць вырасьці за адну ноч, каб сягнуць да аблокаў, як супергерой, які перанараджаецца ў новае цела, каб выратаваць сьвет. Зрэшты, гэта ўжо фантазія... якой не бракуе і Плаксу.

І яшчэ ў кнігі ёсьць вялізны плюс, як на мяне: яна спадабалася маёй маці.

P.S. Паводле Плакса:

А ты жывеш у сваім беларускім Стаггольме у вечным прадчуваньні Калядаў свой сярод чужых чужы сярод сваіх і марнасьць сплывае ў нябыт калі поруч зусім поруч (ня ў скайпе нават) табе прамаўляе твой сын уплятаючы за абедзьве шчакі (якія гадкоў праз сем таксама пакрыюцца рудой шчэцьцю) сталічныя (толькі беларускай сталіцы) глазіраванья (як тваё маленства) сыркі якія ты вёз яму праз паўБеларусі а пасля праз паўШвецыі праз мяжу ў небе дзе ня мусіць быць межаў а толькі... крылы ты мілы Плакс-кс-кс-кс-с то ж бо і як табе там за небам і трыццаць тэкстаў як нішто сабе кажаш *нішчяк* няхай так

Альбо па-наску:

А ты жывеш у сваім беларускім Стаггольме
у вечным прадчуваньні Калядаў
свой сярод чужых
чужы сярод сваіх
і марнасьць сплывае ў нябыт
калі поруч
зусім поруч (ня ў скайпе нават)
табе прамаўляе твой сын
уплятаючы за абедзьве шчакі
(якія гадкоў праз сем таксама
пакрыюцца рудой шчэцьцю)
сталічныя
(толькі беларускай сталіцы)
глазіраванья (як тваё маленства)
сыркі
якія ты вёз яму праз паўБеларусі
а пасля праз паўШвецыі
праз мяжу ў небе
дзе ня мусіць быць межаў
а толькі... крылы
ты мілы Плакс-кс-кс-кс-с
то ж бо
і як табе там за небам
і трыццаць тэкстаў
як
нішто сабе
кажаш *нішчяк*
няхай так

ліпень 2009

Сума немагчымасьцяў

Новыя выданьні на кніжных паліцах «Дзеяслова»

Адзін дзень палітвязьня. (Бібліятэка Свабоды. XXI стагодзьдзе.) – Радыё Свабодная Эўропа/Радыё Свабода, 2009. – 364 с.: іл. Наклад не пазначаны.

Героі гэтай кнігі, а ўсяго іх – 41, прабылі за кратамі амаль 20 000 дзён і начэй і ім ёсьць што расказаць сваім суайчыннікам. Сярод герояў зборніка – паэт, мастак, прэм’ер-міністр, амбасадар, дэпутаты, журналісты... і аб’ядноўвае іх шмат што. Але найперш – мужнасьць і прага волі. За што і сталі яны... палітзьявольнымі.

Асоба і час. Беларускі біяграфічны альманах. Выпуск 1. Укладальнік Аляксандр Фядута. Лімарыус, 2009. – 450 стар.: іл. Наклад 300 ас.

Мэты, задачы і запал новага выданьня грунтоўна выказаны ў рэдакцыйнай прадмове: «“Асоба і час” плануецца яго стваральнікамі як незалежнае навуковае выданне, у якім без адхіленьняў у ідэалагічныя бакі... спецыялісты маглі б публікаваць вынікі сваіх расшукаў у галіне беларускай біяграфістыкі». Аднак гэта і мастацка-культурніцкі альманах, бо ў ім строгія навуковыя артыкулы расквечаны літаратурнымі нарысамі, партрэтамі, згадкамі. А да ўсяго – архіўным эпістэлярыем ды якасным фотаальбомам. Абрысы вобразаў Жыгімонта I Старога, Дамініка Квяткоўскага, Зоські Верас, Янкі Брыля, Алеся Салаўя, Васіля Быкава, Пятра Машэрава, Івана Мележа й іншых “асобаў у часе” малююць лепшыя навуковыя і літаратурныя пёры, а “сшыў” сабрае ў адзіны шыкоўны альманах яго нястомнік-укладальнік Аляксандр Фядута.

Грыцкевіч Анатоль. Старонкі нашай мінуўшчыны. – Мінск: “Кнігазбор”, 2009. – 468 с. – Наклад 500 ас.

Грунтоўны зборнік унікальных артыкулаў пра знакавыя асобы і падзеі нашай гісторыі становіцца яшчэ адным помнікам нацыянальнай дзяржаўнасьці беларусаў у абсягу стагоддзяў. Па сутнасьці, гэтая кніга – плён 80-гадовага жыцця навукоўцы і грамадзяніна, у якой выпісаны сонм беларускіх славуцасьцяў (Вітаўт Вялікі, Жыгімонт Аўгуст, Алелька, Іван Сяпега, Мікалай Радзівіл Руды, Стэфан Баторый, Жыгімонт, Уладзіслаў і Ян Вазы, Піліп Орлік, Тадэуш Касьцюшка, Булак-Булаховіч...), у якой з грамадзянскай адказнасьцю апісаньня найбольш значныя гістарычныя бітвы і даты (ад бітвы на Сініх Водах 1362 г. да Слуцкага паўстаньня

1920-га), а таксама – на заканчэнне – сплечены вянок з артыкулаў пра сваіх калегаў-гісторыкаў. Выданнем кнігі апекаваліся МГА «Згуртаванне беларусаў сьвету “Бацькаўшчына» і Дабрачынны фонд “Этнічны голас Амерыкі” (ЗША).

Дзмітрыеў Генадзь. На скразняках лёсу. – Мінск, 2009. – 356 с. – Наклад 299 ас.

...Можна спавядацца пра былое родным ці сьвятарам. Можна перапісаць перажытае нуднымі радкамі ў тоўстыя сшыткі, якія той-сёй з блізкіх, можа, і пагартае. А можна перанітаваць усё тое ў кранальную кнігу – пад адной вокладкай і біяграфію (сваю, свайго пакаленьня і свайго часу), і мемуары, і ўспаміны, і аповесць-летапіс, і раман-сьведчаньне. На тое хапае і часткова выдуманнага, і амаль рэальнага лёсу Рыгора Аўласенка, аб тым – яго ваеннае дзяцінства, філфакаўскае студэнцтва, настаўніцкае сталенне, узьвеўная творчасць-паэзія, сталічная праца – ажно да звышрэалістычнага захопу менскага Дома літаратара ды ліквідаваньня незалежных літчасопісаў. Многія пазнаюць у тэксце сябе: і сьветлыя героі, і героі шэрыя.

Кніга адметная і яшчэ адной амаль забытай сёньня рысай: годнай аўтарскай сыціпласьцю ў самападачы. Усьцешна, што кніга ўпершыню была апублікаваная ў “Дзеяслове” (колішнюю часопісную публікацыю дапоўнілі ў кнізе аповеды і вандроўна-дарожныя запісы).

Казько Віктар. Бунт незапатрабаванага праху. – Мінск: Выдавец І.П.Логвінаў, 2009. – 340 с. – Наклад 300 ас. (Кнігарня “Наша Ніва”).

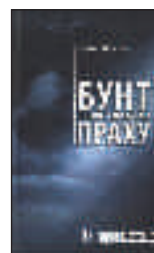
Гэта раман-боль, так і не названы ў кніжным выданні раманам. Бо аніякі традыцыйны раман ня здолее зьмясьціць у сваёй зазвычай лагічнай форме аўтарскага непакою, спадзевак, нараканьняў, перажываньняў, заўвагаў да традыцыйнага нашага лёсу, быцьцёва-рэчаісна-сучаснай дурноты, жаху, тупасьці, хамлоты. А найперш – аўтарскіх прадбачаньняў, папярэджваньняў і прароцтваў. Асадка Віктара Казько – ня толькі бязьлітасны молат, кулак, але і панацэйны мастакоўскі скальпель; раманныя героі – асістэнты ды пацыенты ў хірургічным пакоі, праязічны стыль – ці як запаволеная кропельніца над галавой, ці як нярвовае пульсаваньне прабітай вены. А пафас і сімвалізм, як трапта заўважыў у пасьляслоўі да кнігі Міхась Тычына – “нагадвае знакамітую карціну Эдварда Мунка “Крык”... што чакае людзей на пачатку XX стагоддзя, яму (мастаку) невядома, а нам добра вядома. І пра гэта раман Віктара Казько”.

Капусьцінскі Рышард. Падарожжы з Герадотам: выбраныя творы / пер. з польскай Алеся Пяткевіча і Алены Пятровіч. – Мінск: Выдавец І.П.Логвінаў; Вроцлаў: Калегіум Усходняй Еўропы, 2009. – 392 с. – Наклад 1000 (1 завод 1–500 ас.) – (Кнігарня “Наша Ніва”).

Два тэксты – “Імператар” і “Падарожжа з Герадотам” – польскага журналіста XX стагоддзя, народжанага ў Пінску, – як два творчыя паўшар’і, як два бакі аднаго мастакоўскага медаля. Аўтар дэманструе незвычайнае пераўтварэньне вандроўных запісаў па экзатычных краінах у насычаную настроймі, пахамі і колерамі мастацкую прозу, пераўтварэньне асабістых успамінаў у аўтабіяграфічную паэму ў прозе. А можа, і наадварот: праз аўтабіяграфічную проза-паэму і мастацкую прозу вяртаецца ў сваё мінулае ды блукае па колісь наведаных краінах?

Ляхновіч Павел. Золата князёўны: апавяданьні, байкі. – Мінск: “Поліфакт”, 2008. – 196 с. – Наклад 300 ас.

Чытаючы экспрэсіўна-кароткую прозу Паўла Ляхновіча здабываеш веру ня толькі ў прыгажосьць мастацкага беларускага слова, але й упэўненасьць у ягонай моцы, у патэнцыяле традыцыйнай белетрыстыкі з “пярчынкай”, гумарынкай, самаіроніяй, “збокуіроніяй”. Пачынаеш думаць, што сцэнарнае кінабачаньне назаўсёдна адстала ад літаратуры, а то й нават не набліжалася да яе... Сацыяльная показка-анекдот у форме апавяданьня ці праязічнай байкі, з псіхалагічным угрунтаваньнем, з сюжэтным дапаўненьнем, з

аўтарскім імпэтам-вопытам і захапляльнай апантанасцю – тое, чым можна ахарактарызаваць знойдзенае чытачом “Золата князеўны”.

Паслаў бы табе душу... Ліставанне Рыгора Барадудзіна з мамай (1954 – 1971). – Мінск: “Лімарыус”, 2009. – 276 с.: іл. – Наклад 500 ас.

Лепш за аўтара прадмовы да гэтай кнігі У.Някляева ня скажаш: “Калі й не хапала ў беларускім прыгожым пісьменстве нейкай кнігі, дык такой”.

...“1954 год... Усім, усім, мама, я табе абавязаны. Вазьму есці сала, і адразу ўспомніцца, чыя рукі збіралі храп’е, чыя рукі прыгатаўлялі яго. Надзену штаны, мне ўспомніцца, што твае рукі ўсё гэта зрабілі” (Сын); “1955 год... Кажача, недажду таго шчаслівага денёчка, той светлай минуткі, каб мае вочы глянулі на тобе...” (Маці); “1960 год... Родная, залатая, маю цябе, пясок, па якім ходзіш, цалаваць буду, толькі кінь ты работу, кінь... Цалую твае рукі” (Сын); “1967... Мой галубочак, мая зорачка ясная! Закацілася ты далёка ат мене летась, хоть глядела на усход сонца, думала: мой сыноч у тым баку, а сёлета не знаю, у які бок глядзь...” (Маці); “1971... Родная мамачка, дарагая, залатая мая! Усё будзе добра... Мой пакой заўсёды для цябе – і цёпла, і ціха. У цябе ж усё-ткі сын ёсць, хай блягі, але сын”... І падобныя спавяданьні – на цэлую кнігу, якая разам з фотаілюстрацыямі перарастае ў душэўна-шчыmlіваю жыццяслагу.

Разанаў Алесь. Сума немагчымасцяў: зномы. – Мінск: Выдавец І.П.Логвінаў, 2009. – 122 с. – Наклад 500 ас.

З гукаў вырастаюць словы і думкі, са словаў і думак – усё астатняе. З радкоў Алеся Разанава – і лірыка, і матэматыка, і аблокі, і зямля. Спалучыць усё тое, звязаць немагчымае і дапамагаюць яму сабраныя ў кнізе зномы: як маланкі, як вязьмо сьцяблінаў дажджу. І сама анатацыя да кнігі пагражае пераліцца ў асобны зном: «“Паэзія – асаблівая веда”, –значаецца ў адным са зномаў. Што тычыцца саміх зномаў, то гэта веда, у якой паэзія крышталізуецца ў высновы і, крышталізуючыся, набывае адмысловы кшталт».

Які? Аб тым даводзіцца ў кожным радку і паміж імі.

Сучаснае швэдскае апавяданьне: проза / уклад. Вольга Цьвірка. – Мінск: “Галіяфы”, 2009. – 176 с. – Наклад 300 ас.

Першая ў нашай гісторыі (калі не лічыць “Дзеяслоўных” падборак) мініанталогія шведскай літаратуры презентуе найбольш значныя тэндэнцыі скандынаўскай краіны: і рэчаіснасьць, і сон, і нерэальнасьць, і сацыяльныя зрухі, і іхнюю абсурднасьць, і сур’ёзнасьць, і гумар, і драматызм, і ўзьнёсласьць – жыцця, быцця і творчасці. Назвы наваў успрымаюцца як надзісы-тагу на невядомым і маладым целе шведскай культуры (“Нядзельная імша”, “Бэтон”, “Жыцьцё і сьмерць”, “Перашкода”, “Сябры”, “Дыяграма”...), а каскад прозьвішчаў у зьмесьце – як радкі чараўнічага верша-замовы: Энглонд, Каліфатыдэс, Шульцэ, Давідсан, Хеміры, Руус, Аскестад, Кільгорд, Плэль, Лёвэндал, Маркс... Ня Карл, натуральна, а Клаўдыя, аўтарка вытанчаных апавяданьняў пра чалавечыя лэсы.

Цвірка Кастусь. Воўчая выспа: раман. – Мінск: “Кнігазбор”, 2009. – 248 с. – Наклад 300 ас. (Бібліятэка Саюза беларускіх пісьменьнікаў “Кнігарня пісьменьніка”; вып. 5).

Пры спрыяльных умовах раман мог бы чакаць лёс гісторыка-сэрыяльнага кінатрылера. Душэўна спляліся тут многія сюжэтныя лініі ад Маўглі да “Людзей на балое” – і арганічна скандэнсаваліся ў захапляльнае чытво з нацыянальным пафасам і мастакоўскім болям за лёс свайго паднявольнага колісь краю і народу. ...Раскулачаны Ігнась Караленя ўцякае з Сібіры і вяртаецца да жонкі і дзяцей у забалочаную вёску. Аднаго з сыноў-блізнятак украў і зьнёс у лес воўк... Сам гаспадар мусіць уцякаць ад перасьледу энкавэдывстаў, пасья чаго сустракаецца з сынам. А ваўкі аказаліся лепшымі за людзей...

Ліст у рэдакцыю

Водгук на рэцэнзію Сяргея Дубаўца

«Люблю Беларусь»: два ў адным не змяшчаюцца» на кнігу Паўла Севярынца “Люблю Беларусь” (Дзеяслоў, № 39)

Уважліва прачытала ўсе чатыры рэцэнзіі: ва ўнісон айцец Сергій, Наталка Бабіна, Альгерд Бахарэвіч і Сяргей Дубавец адрынулі кнігу, абвінавачваючы ў немастацкасьці, у мутнасьці вачэй і г.д. Пра ўсіх гаварыць не хачу: ідэя адна – усё ня так, не па-іхняму, а Бахарэвіч дагаварыўся нават да цынічнай назвы “люблюбеларусь”, нават краіну Беларусь з малой літары! Мне сорам за Вас, рэцэнзенты-філосафы, і балюча.

Я ня крытык, я ўлюбёная ў сваю мову, у свой беларускі край. За беларускасьць пры Польшчы змагаўся мой бацька. Тут, у Брэсьце, не-не ды чую ва ўстановах: «Говорите по-русски».

Сярожа, я Вас лічу волатам на “Свабодзе”, вельмі шаную і здзіўлена Вашым опусам. Вам са свабоднай Вільні вяшчаць на “Свабоду” адкрыта, грозна, праўдзіва не небясьпечна. Калі б я Вас не паважала, я ня стала б пісаць.

Паколькі я ня крытык і не рэцэнзент Вашай рэцэнзіі, а выказваю набалелае за Вашу ацэнку твору, то прывяду толькі некалькі Вашых цытат і дам ім сваю ацэнку.

Ужо сама назва Вашага артыкулу, Сярожа, насыцярожвае. Як зразумець: “Люблю Беларусь: два ў адным не змяшчаецца”? А як “люблю маму”, “люблю цябе”, “люблю Радзіму”? Італьянец, сябар майго зяця, сказаў: “Люблю сваю Італію”. Растлумачце мне Ваше выслоўе!

Прывяду яшчэ некалькі Вашых, Сярожа, цынічных заўваж. Чаму дазваляю такую ацэнку? Таму што Павал Севярынец не пісьменьнік, ня крытык з сусветным імем, як Васіль Быкаў, Камю ды інш., каб выдаць высокамастацкі твор. Ён патрыёт, змагар, малады чалавек, які тут, дома, у Беларусі, часам на лесапавале выказаў сваю любоў, свой боль за стан Радзімы. Яго твор запаліць у душах некаторых маладых людзей агенчык, і, можа, яны прачытаюць і выйдуць на Плошчу..

А Вы ўсе чацьвёра наваліліся са сваімі філасофствамі: усё ня так. Яшчэ цытата: “гэта фальклор”. А фальклор, Сярожа, народная мудрасць. Яго ў ВНУ семестр вывучаюць, пішуць кандыдацкія і доктарскія дысэртацыі.

Цытата Ваша: “Аўтар выказаўся ў жанры галашэньня... галоўнае

ўзвысіць нябожчыка над жывымі”. У мяне пытаньне: што, Беларусь – нябожчык?..

Цытата: “З плачкамі не спрачаюцца”. А чаму Вы, Сярожа, уступілі ў спрэчку?

“Але дыскусія тут, паўтаруся, пазбаўленая сэнсу”. А чаму Вы старонку “Дзеяслова” прысьвяцілі ёй? Так, гэта не дыскусія. Вы адзін красамоўна філасофствавалі, без асаблівага абгрунтаваньня сваіх думак.

Цытата: “Галоўнае – рытм і непарыўнасьць апавядальнае плыні. Словам, чыста мастацкі твор”. У Паўла – крык душы, набалелае. Вы патрабуеце ад Паўла паэмы “Пан Тадэвуш”. Я раю Вам стварыць такі шэдэўр пра сучасную Беларусь. Вы – мастак слова, філосаф, палітык.

Цытата: “Перайсьці ў сферу рассудачнага”. Гэта адначасова эмацыянальны і “рассудачны” твор, там фактаў дастаткова. Многа “рассудачнага” нам пакінуў вялікі Васіль Быкаў. Перачытайце “Нак крыжы” і інш.

Цытата: “На вокладцы Паўлавай кнігі Уладзімер Арлоў параўноўвае “Люблю Беларусь” з “Зямлёй пад белымі крыламі” Караткевіча. Гэта добрае параўнаньне”. Тут, Сярожа, я з Вамі згодна! Дзякуй Уладзю Арлову за высокую ацэнку твора “Люблю Беларусь”, а яшчэ люблю Паўла Севярынца, як сына, за яго подзьвіг і любоў да Бацькаўшчыны.

P.S. Некалькі слоў пра айца Сергія. Кандыдат багаслоўскіх навук, пэўна ж, павінен ведаць, што пасья падзелаў Рэчы Паспалітай (1772, 93, 95 гг.) – поўная русіфікацыя: забарона беларускай мовы, назвы “Беларусь”; сяляне ў расейскіх памешчыкаў, якім раздалі сотні тысячаў “душ”, сталі прыгоннымі; закрыты Віленскі ўніверсітэт, высылкі, хлынула расейскае чынавенства, беларусы не маглі займаць пасады, адменена Магдэбургскае права, 128 каліноўцаў павешана, 8000 – на катаргу, 11200 – у высылкі, царква – толькі праваслаўная, залежная ад Маскоўскай патрыярхіі, як і цяпер... Протаіерэй ігнаруе факты, сьцьвярджае, што русіфікацыі не было. О, так: Насовіч выдаў зборнік прыказак, прымавак, беларускую граматыку (якая не выкарыстоўвалася). Во, якая была беларускасьць...

Марыя ЛУКАШУК.

Берасьце.

Нашыя аўтары

Арлоў Уладзімер — празаік, паэт, эсэіст, гісторык. Аўтар кніг «Добры дзень, мая шыпшына», «Дзень, калі ўпала страля», «Рэквіем для бензапілы», «Фауна сноў», «Сны імператара», «Краіна Беларусь», «Ордэн Белай мышы», «Адкусі галаву вароне», «Час чумы», «Сланы Ганібала» і інш. Нарадзіўся ў 1953 годзе ў Полацку. Жыве ў Менску.

Варабей Ірына — празаік, журналіст. Сакратар Беларускага Інстытуту Навукі і Мастацтва ў Канадзе, сябра рэдаклегіі газеты «Беларускае слова». Нарадзілася ў 1959 годзе ў Менску. З 1999 году жыве ў Канадзе.

Вярцінскі Анатоль — паэт, драматург, журналіст, крытык, перакладчык. Лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Беларусі. Аўтар кніг «Песня пра хлеб», «Тры цішыні», «Чалавечы знак», «З’яўленне», «Ветрана», «Нью-Йорская сірэна», «Хлопчык глядзіць» і інш. Нарадзіўся ў 1931 годзе ў вёсцы Дзямешкава на Лепельшчыне. Жыве ў Менску.

Данільчык Аксана — паэт, перакладчыца. Аўтар кніг «Абрыс Скарпіёна», «IL MEZZOGIORNO. Поўдзень». Нарадзілася ў 1970 годзе ў Менску. Жыве ў Менску.

Джонсан-Тэкэянуакей Паўлін — канадская індзейская пісьменьніца. Нарадзілася ў 1861 годзе ў Чыфсвудзе, у ейным радавым доме ў Рэзервацыі Шасьці Індзейскіх Народаў блізу Брантфорда, што ў Антарыё, Канада. Памёрла ў 1913 годзе.

Дранько-Майсюк Леанід — паэт, празаік, эсэіст, перакладчык. Аўтар кніг «Вандроўнік», «Тут», «Над пляцам», «Акропаль», «Стомленаць Парыжам», «Гаспода», «Цацачная крама» і інш. Нарадзіўся ў 1957 годзе ў Давыд-Гарадку. Жыве ў Менску.

Дубянецкі Міхал — журналіст, публіцыст, перакладчык, выдавец. Пераклаў на беларускую мову кнігі С.Жаромскага, В.Распуціна, Г.Цюцёнікі і інш. Нарадзіўся ў 1927 годзе ў вёсцы Востраў на Піншчыне. Памёр у 1990 годзе.

Дубянецкі Эдуард — паэт, публіцыст, гісторык, культуролаг. Аўтар кніг «Таямніцы народнай душы» (1995), «Цяжкі шлях да адраджэння» (1997), энцыклапедычных даведнікаў «Сусветная культура: Ад старажытнасці да нашых дзён» (2001), «Культуралогія» (2003), навучальных дапаможнікаў, шматлікіх публікацыяў у айчынным і замежным друку. Вершы друкаваліся ў штотыднёвіку «Літаратура і мастацтва», іншых перыядычных выданнях. Нарадзіўся ў 1966 годзе ў вёсцы Чудзін на Ганцаўшчыне. Жыве ў Менску.

Івашчанка Анатоль — празаік, паэт, літаратуразнаўца. Аўтар кнігі «Вершнік». Нарадзіўся ў 1981 годзе ў Менску. Жыве ў Менску.

Канавалаў Аляксандр — мастак. Удзельнік шматлікіх выставаў у Беларусі і за яе межамі. Сябар Саюзу мастакоў Беларусі. Нарадзіўся ў 1948 годзе ў Таджыкістане. Жыве ў Полацку.

Канановіч Ігар — паэт. Нізкі вершаў друкаваліся ў «Маладосці», «ЛіМе». Нарадзіўся ў 1983 годзе ў Клецку. Настаўнічае ў вёсцы Сіняўка на Клецчыне.

Каржанеўская Галіна — паэт, празаік, драматург, крытык. Аўтар кніг «На мове шчасця», «Мой сад», «Жыла — была», «На што падобна аблачынка?», «Вечны водгук», «Невымоўнае» і інш. Нарадзілася ў 1950 годзе ў вёсцы Лясішча на Случчыне. Жыве ў Менску.

Качаткова (Сьцепаненка) Паліна — празаік, публіцыст, журналіст. Апавяданьні друкаваліся ў «ЛіМе», «Крыніцы», «Нашай ніве» і інш. выданнях. Нарадзілася ў 1968 годзе ў Оршы. Жыве ў Оршы.

Краўцэвіч Алесь — гісторык, публіцыст. Аўтар кніг «Тэўтонскі ордэн (Ад Ерусаліма да Грунвальда)», «Міндаўг. Пачатак вялікага гаспадарства», «Стварэнне Вялікага княства Літоўскага» і інш. Нарадзіўся ў 1958 годзе ў вёсцы Лупачы на Мастоўшчыне. Жыве ў Гародні.

Кустава Валерыя (Валярына) – паэт, магістр мастацтвазнаўства. Аўтар кніг паэзіі «Кроў Сусьвету», «Каб неба сагрэць...», «Тамсама». Нарадзілася ў 1984 годзе ў Менску. Жыве ў Менску.

Ліс Дар’я – празаік, паэт, журналіст. Скончыла факультэт беларускай філалогіі і культуры БДПУ імя М. Танка. Творы друкаваліся ў часопісах «Куфэрак Віленшчыны», «Акно», у газеце «Наша ніва». Нарадзілася ў 1981 годзе ў вёсцы Залесье на Смаргоншчыне. Жыве там жа.

Луцкевіч Антон (Навіна Антон) – літаратуразнаўца, крытык, лінгвіст, гісторык, грамадскі і палітычны дзеяч. Нарадзіўся ў 1884 годзе ў г. Шаўлі (цяпер Летува). Загінуў у 1942 годзе ў высылцы ў Расіі.

Мартысевіч Марыйка – паэтка, крытык, перакладчыца. Аўтар кнігі «Цмокі лятуць на нераст». Перакладае з чэшскай, ангельскай, расейскай і украінскай моваў. Нарадзілася ў 1982 годзе ў Менску. Жыве ў Менску.

Масквін Андрэй – тэатразнаўца, культуролог, перакладчык. Дацэнт Варшаўскага ўніверсітэту, выкладае беларускую мову, літаратуру, мастацтва і культуру. Аўтар манаграфіі «Станіслаў Пшыбышэўскі ў расійскай культуры канца XIX пачатку XX стагоддзя» («Stanislaw Przybyszewski w kulturze rosyjskiej konca XIX-poczatku XX wieku») (Варшава, 2007). Нарадзіўся ў 1963 годзе ў Нясвіжы. Жыве ў Варшаве.

Някляеў Уладзімір – паэт, празаік, эсэіст. Лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Беларусі імя Янкі Купалы (2000 г.). Аўтар кніг паэзіі «Адкрыццё», «Вынаходцы вятроў», «Наскрось», «Прошча», «Так», прозы «Цэнтр Еўропы» і інш. Нарадзіўся ў 1946 годзе ў Смаргоні на Гарадзеншчыне. Жыве ў Менску.

Рублеўская Людміла – паэт, празаік, крытык, драматург, нарысіст. Аўтар кніг паэзіі «Крокі па старых лесвіцах», «Адукацыя», «Замак месячнага сяйва», прозы «Міфы горада Б’», «Сэрца мар-

муровага анёла», «Пярсцёнак апошняга імператара», «Шыпшына для пані» і інш. Нарадзілася ў 1965 годзе ў Менску. Жыве ў Менску.

Саверчанка Іван – гісторык, публіцыст, літаратуразнаўца. Аўтар кніг «Старажытная паэзія Беларусі, XVI – першая палова XVII ст.», «Сымон Будны: Гуманіст і рэфарматар» і інш. Нарадзіўся ў 1962 годзе ў вёсцы Малінаўка на Касцюковіччыне. Жыве ў Менску.

Сідарэвіч Анатоль – публіцыст, філосаф, літаратуразнаўца, крытык. Аўтар кнігі «Луцкевічы і Луцэвічы». Адзін з ідэолагаў адроджанай беларускай сацыял-дэмакратыі. Нарадзіўся ў 1948 г. на хутары Доўгі Лес на Піншчыне. Жыве ў Менску.

Сіўко Франц – празаік, публіцыст. Аўтар кніг «З чым прыйдзеш...», «Удог», «Ягня ахвярнае», «Асіметрыя» і інш. Нарадзіўся ў 1953 годзе ў вёсцы Вята на Мёршчыне. Жыве ў Віцебску.

Тарановіч Алесь (Алесь Эроціч) – эсэіст, журналіст, мастак, мастацтвазнаўца. Аўтар кнігі «Песня Эмігранта». Сябра трох берлінскіх літаратурных клубаў. Творы друкуюцца ў розных берлінскіх часопісах і альманахах. Нарадзіўся ў 1955 годзе ў Менску. Жыве ў Берліне.

Шарэпа-Лапіцкая Алена – паэт. Аўтар кнігі «Пад небам Крыма». Нарадзілася ў 1917 годзе ў Разані, куды сям’я яе бацькоў была эвакуявана з вёскі Касута Вілейкага раёну пад час Першай сусьветнай вайны. Жыве ў Менску.

Якавенка Васіль – празаік, публіцыст, драматург. Аўтар кніг «Земля, открытая нами», «Пакуль сонца ў зеніце», «Дайсці да ладу», «Вясковыя дыспуты», «Другой зямлі не будзе», «Пакутны век», «Нячывелле» і інш. Лаўрэат міжнароднай прэміі армянскай дыяспары імя Ф. Нансена. Нарадзіўся ў 1936 годзе ў вёсцы Пажыхар на Сьветлагоршчыне. Жыве ў Менску.

Contents

PROSE

Leanid Dranko-Majsiuk. In Vilnia and Nowhere Else. *A story.*
Franc Siúko. The Large Cat's Week. *A story.*
Palina Kačatkova. Trees Cut Down in Winter. *Notes.*
Darja Lis. A Non-political Assassination. *A story.*

POETRY

Uładzimir Arłoú. I Recognise Myself in My Son. *Poems.*
Ludmiła Rubleúskaja. We Will Come Back to Belarus... *Poems.*
Eduard Dubianiecki. Oh, How I Wish... *Poems.*
Ihar Kananovič. Happy with the Sun. *Poems.*
Alena Šarepa-Lapickaja. Grief of Parting, Grief of Loving. *Poems.*

CONTEST

Original Works and Translations by the Carlos Sherman Literary Competition winners. **Paviel Ancipaú, Alaksiej Arciomaú, Alesia Bašarymava, Iryna Bielskaja, Vital Byl, Darja Vaškievič, Natalla Davydoúskaja, Ina Zaikina, Kaciaryna Zykava, Alena Karp, Ihar Kulikoú, Uładź Lankievič, Paúlina Marozava, Alena Piatrovič, Vital Ryzkoú, Alaksandra Sajko, Vieranika Sidarenka, Alena Talapita, Anka Upała, Julia Šadžko, Hanna Jankuta.**

TRANSLATIONS

Pauline Johnson-Tekanionwake. Vancouver Legends. *Short stories. Translated by Iryna Vierabiej.*

DIARIES

Michał Dubianiecki. 'One Must Take Risks.' *Diaries of 1985-1988. Continued.*

ARCHIVES

Anton Łuckievič. Sketches of the History of Belarusian Literature. *Foreword by Anatol Sidarevič.*

WORDS

I Feel Lost in This House... *Anatol Viarcinski talking to Andrej Maskvin.*
 Different Kinds of Brotherhood. *Journalist Alena Šuvajeva-Pietrasian interviewing writer Vasil Jakavienka.*

DEBATE

Aleś Taranovič. The Past, Present and... Future of Modernism? *An Ex-modernist's Confession.*

REMINISCENCES

Jakub Łapatka. A Sweet Time of Childhood. *Memories of bygone days...*

HISTORY

Aleś Kraúcevič. An Intellectual on the Throne: an Endurance Test. *From the book From Vojšalk to Vicien (1264-1315) of the Lives of the Grand Dukes of Lithuania series.*
Ivan Savierčanka. A Story of Vojšalk. *Translated from Old Belarusian.*

WORKSHOP

Halina Karžanieúskaja. Irony. *Poems.*
Aleś Niaúvieš. Who Is the Symbol of Belarus? *Satire.*

BLITZ-CRIT

Dźmitry Płaks. "Thirty Texts".

DZIEJASŁOŪ'S STOCK

New books of DZIEJASŁOŪ's shelves.

DEAR EDITOR

On I Love Belarus: No 2 in 1 by Siarhieŭ Dubaviec, a review of I Love Belarus by Paval Sieviaryniec.

Слова ад «Дзеяслова»

Шаноўныя чытачы!

На «Дзеяслоў» **можна падпісацца**
ў любым паштовым аддзяленьні Беларусі.

Наш індэкс – 74813 (для індывідуальных падпісчыкаў),
– **748132** (для ведамаснай падпіскі).

Чытайце «Дзеяслоў» таксама ў Інтэрнэце: **www.dziejaslou.by**

Да ведама аўтараў:
рукапісы не рэцэнзуюцца і не вяртаюцца.

Рэдакцыя не нясе адказнасці
за выкладзеныя ў аўтарскіх тэкстах факты.

Пры перадруку
спасылка на «Дзеяслоў» абавязковая.

У «Дзеяслове» скарыстаныя фотаздымкі:
Сяргея Шапрана, Уладзіміра Крука, Глеба Лабадзенкі,
Віктара Стралкоўскага, Юрыя Дзядзінкіна, svaboda.org